

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

BALZAC
OPERE

OPERE

VOLUMUL III

În rominește de *Cezar Petrescu*
Comentariu de *Theodosia Ioachimescu*

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ
București 1957

CĂUTAREA ABSOLUTULUI

I

CASA CLAES

În orașul Douai¹, pe strada Parisului, se află o casă care în înfățișare, în orînduirea lăuntrică și într-o seamă de amănunte, a păstrat mai mult decît oricare alta caracterul vechilor lăcașuri flamande atît de firesc adaptate la moravurile patriarhale ale acestei tihnite țări ; însă mai înainte de a trece la zugrăvirea ei, s-ar cuveni poate să amintim, în sprijinul scriitorilor, nevoia acelor pregătiri didactice împotriva cărora protestează unii oameni ignorați și nerăbdători ce-ar vrea emoții, dar fără principii generatoare, floarea fără sămînță, copilul fără procesul gestației. Să fie oare arta mai tare decît însăși natura ?

Întîmplările din viața omului, fie publică sau particulară, sînt atît de strîns legate de arhitectură, încît cei mai mulți dintre cercetători pot reconstitui fie o națiune, fie un individ în tot adevărul ființei lor, după vestigiile monumentelor publice sau după relicvele sălașurilor. Arheologia este pentru viața socială ceea ce anatomia comparată înseamnă pentru viața organică. Un mozaic rezumă o întreagă societate, după cum un schelet de ihtiozaur subînțelege o întreagă creație. Și într-un caz și în celălalt, totul se deduce,

totul se înlănțuie. Cauza face să ghicești efectul, după cum fiecare efect îngăduie urcușul îndărăt spre o cauză. Savantul reînvie astfel pînă și negii bătrinelor veacuri.

De aici vine fără îndoială nemărginita pasiune pe care o trezește descrierea unei arhitecturi, cînd fantezia scriitorului nu-i alterează întru nimic elementele : cine n-o poate lega atunci de trecut prin stricte deducții ? Și, pentru om, cît de straniu se aseamănă trecutul cu viitorul ; a-i povesti ceea ce a fost, nu înseamnă oare a-i spune mai întotdeauna ce va fi ? În sfîrșit, arar zugrăvirea locurilor unde viața se scurge, nu deșteaptă în fiecare, cînd amintirea iluziilor amăgite, cînd a speranțelor încă în mugur. Asemuierea între un prezent ce înșală tainicele năzuinți și viitorul care le poate împlini, este și un nesecat izvor de melancolie cît și de dulci alinări.

Din această pricină e aproape cu neputință să nu te cuprindă un fel de înduioșare la descrierea vieții flamande, cînd toate amănunțimile îi sînt redade aidoma. De ce ? Poate fiindcă dintre feluritele chipuri de trai, e cea care ațipește mai desăvîrșit sentimentul de nesigurantă al omului. Nici nu poate fi închipuită fără toate acele oște de pomină, fără toate acele strînse legături de familie, fără acea bine hrănită îndestulare menită să ateste o continuitate în chiverniseala traiului, fără acea tihnă vecină cu beatitudinea ; dar mai cu seamă e o viață ce înfățișează calmul și monotonia unei fericiri naiv senzuală în care îndeplinirea plăcerii înăbușă chinul dorinței, preîntîmpinînd-o mai întotdeauna. Orice preț ar trebui să plătească omul pasionat sentimentelor tumultuase, n-ar putea totuși nicio dată să vadă fără emoție imaginile acestei vieți sociale în care bătăile inimii sînt atît de bine reglementate, încît cei ușuratici o învinuiesc de răceală. Mulțimea prețuiește îndeobște cu precădere forța anormală care se revarsă, forței egale care dăinuie. Mulțimea n-are nici răgazul nici răbdarea să-și dea seama deplin de uriașa putere ce se ascunde sub o aparență uniformă. De aceea, pentru a zgudui această mulțime tirită de torentul vieții, pasiunea, ca și marele artist, n-a găsit

altă cale decît să treacă dincolo de ritmul firesc, așa cum au făcut-o Michel-Angelo, Bianca Capello, domnișoara de la Vallière, Beethoven și Paganini². Numai marii calculatori socot că nu trebuie niciodată să depășești ținta și n-au respect decît pentru perfecta realizare ce insuflă unei opere acea pace adîncă al cărei farmec subjugă pe oamenii superiori. Ci viața îmbrățișată de acest popor înainte de toate econom, îndeplinește întru totul condițiile acelei fericiri visate de mulțimi pentru traiul celățenesc și burghez.

Cea mai gingașă materialitate este întipărită în toate obiceiurile flamande. Confortul englez oferă privirii nuanțe aspre, tonuri dure; pe cînd în Flandra vechiul interior al caselor încînta ochiul prin culori molatice, printr-o prietenoasă simplitate; e mărturia unei munci apărută de istovire; acolo pipa denotă o ferice împămîntenire a dulcelui *farniente*³ napolitan; mai vădînd în aceeași vreme o potolită iubire pentru artă, cheazăia sa cea mai de seamă, răbdarea, și elementul ce dă trăinicie creațiilor, conștiința. Toată firea flamandă e în aceste două cuvinte: răbdare și conștiință, însușiri ce-ar părea să excludă bogatele nuanțe ale poeziei și să niveleze moravurile acestei țări, tot atît de plate ca și largile sale cîmpii, tot atît de reci ca și ceru-i împîclit. Și totuși, nimic din toate acestea. Civilizația și-a desfășurat aici în așa fel forța, încît a modificat totul, pînă și efectele climei.

Cine cercetează cu luare aminte roadele diferitelor țări de pe glob, este surprins înainte de toate întîlnind coloritul cenușiu și roșcat cu precădere la produsele din zonele temperate, în timp ce, în țările calde, aceste produse îmbracă culorile cele mai aprinse. Moravurile trebuie să se supună fără abatere aceleiași legi a firii. Țările flamande, odinioară eu desăvîrșire fumurii și hărăzite culorilor monotone, au găsit mijlocul să arunce strălucire în cerul lor cătrănit de funingine, prin vitregiile politice care le-au îngenuncheat pe rînd burgunzilor, spaniolilor, francezilor, și care le-au silit să fraternizeze cu germanii și cu olandezii. De la spanioli au păstrat luxul roșului învăpăiat, atlasurile lucii, tapițeriile cu efecte puternice, penajele, mando-

lîna și manierele de curtoazie. De la venețieni au luat, în schimbul pînzeturilor și dantelelor, cristalurile fantastice în care vinul irizează și pare mai aromat. Austriecii le-au lăsat diplomația lor ticăită care, cum spune zicala, bate apa-n piuă. Negoțul cu Indiile le-au adus invențiile grotești ale Chinei și minunățiile Japoniei. Însă, cu toată rîvna de a agonisi totul, de a nu părădui nimic, de a ține piept la toate, Țările flamande n-au putut însemna altceva decît bazarul universal al Europei, pînă în ziua cînd descoperirea tutunului a îmbinat prin fum trăsăturile răzlețe ale fizionomiei naționale. Din acel moment, în ciuda teritoriului cîmpîrșit, poporul flamand luă ființă datorită pipei și berii.

După ce-și asimilă, prin statornica-i cumpătare, bogățiile și ideile stăpînitorilor sau ale vecinilor, această țară, de la obîrșie ștearsă și săracă în poezie, își alcătui o viață originală și moravuri caracteristice, fără urmă de servilism. Arta sa se dezbracă de orice idealitate pentru a reproduce numai forme. Deci nu cereți acestei patrii a poeziei plastice nici verva comediei, nici acțiunea dramatică, nici îndrăznețul avînt al epopeii sau al odei și nici geniul muzical; în schimb, ea e fertilă în descoperiri, în dezbateri savante care cer răgaz și nopți de veghe. Totul poartă acolo pecetea îndestulărilor pămîntești. Acolo omul nu vede decît ceea ce există, cugetul se înhamă cu atîta strădanie la jugul măruntelor cerințe, încît în nici o realizare el nu s-a avîntat dincolo de lumea de aieva. Singura idee de viitor concepută de acest popor fu un soi de economie în politică, forța sa revoluționară se născu din casnica rîvnă de a se simți în largul său la masă și a nu duce nici o lipsă sub vechea streășină strămoșească. Simțămîntul de tihnă și spiritul de independență ce le dă belșugul, au trezit, acolo mai timpuriu ca oriunde, acea nevoie de libertate care mai tirziu a răscolit Europa. Nu-i de mirare deci că statornicia ideilor și tenacitatea pe care educația le imprimă flamanzilor, făcură odinioară din ei oameni de temut în lupta pentru apărarea drepturilor. Acest popor nu făurește așadar nimic pe jumătate, nici lăcașurile, nici mobilierul, nici digul, nici cultura și nici răscoalele. Drept

care, și păstrează monopolul a tot ceea ce întreprinde. Fabricarea dantelei, opera de migăloasă agricultură și de o și mai migăloasă industrie, aceea a pinzei de Olanda, se moștenesc, ca și averile, din tată în fiu. Dacă i s-ar cere cuiva să zugrăvească statornicia ome-nească sub înfățișarea ei cea mai autentică, poate n-ar greși luînd întru acesta chipul unui burgmaister de ispravă din Țările-de-Jos, în stare, cum au dovedit-o mulți dintre dinșii, să piară burghez și fără strălucire pentru fala hansei ⁴ sale. Dar dulcea poezie a acestei vieți patriarhale se va desprinde în chip firesc din zugrăvirea unuia din marile sălașuri care, în momentul cînd începe povestirea de față, mai dăinuiau încă neclintite la Douai.

Dintre toate orașele despărțămîntului de nord, Douai este din păcate cel ce se modernizează mai simțitor, unde goana după primeniri a făcut cele mai grabnice cuceriri, unde setea de progres social s-a răspîndit mai cu înfrigurare. Străvechile așezări dispar vîzînd cu ochii, strămoșeștile datîni se pierd. Tonul, moda, apucăturile pariziene le-au luat locul ; din viața flamandă de odinioară, băștinașii nu vor păstra peste puțină vreme decît pornirea de caldă ospitalitate, curtoazia spaniolă, averile și curățenia Olandei. Casele de piatră albă vor înlocui cāsuliile de cărămidă ; plinătatea formelor batave va fi uzurpată de nestatornica eleganță a noutăților franceze.

Casa în care a fost să se petreacă întîmplările din această povestire, e așezată cam în partea de mijloc a străzii Parisului și este denumită la Douai, de mai bine de două sute de ani, „Casa Claes“. Numele Van Claes amintește una din cele mai vestite familii a subțirilor meșteșugari de pe vremuri, căroră Țările-de-Jos le datorează de pe atunci, în mai multe soiuri de producții, o întîietate neguțătorească pe care au și păstrat-o. Multă vreme bărbații din neamul Claes au fost, din tată în fiu, capii puternicei bresle a țesătorilor din orașul Gand. Odată cu răzvrătirea falnicei cetăți împotriva lui Carol-Quintul ⁵, care voia să le ridice privirile, cel mai bogat dintre ei fu atît de grav compromis, încît, presimțind o prăbușire și silit fiind

să împărtășească soarta tovarășilor, își trimise în taină sub oblăduirea Franței soția cu copiii și cu tot avutul său, înainte ca oștile împărătești să fi cotoplit orașul. Temerile sindicului țesătorilor se adeveriră. Scos în afară de legea capitulării împreună cu mulți alți burghezi, fu spânzurat ca rebel, când de fapt el fusese apărătorul independenței acelei cetăți. Pierearea lui Claes și a tovarășilor săi a dat roadele așteptate. Nu după mult, aceste cruzimi de prisos costară pe regele Spaniilor cele mai multe din posesiunile sale în Țările-de-Jos. Dintre toate semințele încredințate țărinei, singele martirilor dă cele mai grabnice roade. Când Filip el II-lea¹, care prigonea pe răzvrățiți pînă la a doua seminție, își întinse sceptrul de fier peste orașul Douai, neamul Claes își puse la adăpot uriașele-i averi încuscrindu-se cu prea nobila familie Molina, a cărei ramură mai veche pe atunci scăpătată, redevenea în chipul acesta îndestul de avută ca să-și răscumpere comitatul de Nurho, din regatul Leon, pe care-l stăpînise pînă atunci doar cu numele.

La începutul veacului al XIX-lea, în urma unor vitregii politice de altfel fără vreun interes aici, spița neamului Claes statornicită la Douai, era reprezentată în persoana domnului Balthazar Claes-Molina, conte de Nurho, ce ținea să i se spună simplu Balthazar Claes. Din întinsele averi agonisite de strămoșii care puneau în mișcare cam la o mie de războaie de țesut, Balthazar moștenise doar un venit anual de vreo cincisprezece mii de livre în pămînturi din plasa Douai și casa din strada Parisului, al cărei mobilier făcea, ce-i drept, o avere. Cît privește moșiile din regatul Leon, ele iscaseră pricină de judecată între neamul Molina din Flandra și spița rămasă în Spania. Membrii Molina din Leon cîștigară domeniile și-și însușiră titlul de conți de Nurho, deși familia Claes avea numai ea singură dreptul să-l poarte; dar vanitatea burgheziei belgiene întrecea morga castiliană. Astfel, când legea îl sili să aleagă, Balthazar Claes aruncă zdrențele blazonului spaniol pentru fala de cetățean al orașului Gand.

Iubirea de patrie este atît de covîrșitoare la cei sur-

ghiuniți, încît, pînă în ultimele zile ale veacului al XVIII-lea, Claeșii rămaseră credincioși tradițiilor și obiceiurilor strămoșești. Nu se încuscreau decît cu familiile de cea mai neaoșă obîrșie burgheză; le trebuia un număr frumușel de magistrați ori de primari dinspre partea logodnicei, ca s-o primească în clanul lor. În sfîrșit, ca să-și păstreze neștirbite obiceiurile căminului, bărbații alergau să-și caute neveste la Bruges sau la Gand, la Liège sau în Olanda. Pe la sfîrșitul secolului trecut, legăturile tot mai îngrădite, se mărgineau la șapte sau opt familii din noblețea parlamentară, ale căror moravuri, a căror togă cu largi falduri și morgă de magistrat, pe jumătate spaniole, se împăcau cu tradițiile Casei Claes. Locuitorii orașului priveau cu un soi de evlavie această familie, care pentru ei însemna o călăuză. Cinstea neclintită, lealitatea fără pată a numelui Claes, o neasemuită bună-cuviință, statorniciseră în urbea Douai o tot atît de înrădăcinată superstiție ca și slăvirea lui Gayant', cuprinzător tălmăcită în această denumire: „Casa Claes“. Duhul vechei Flandre veghează neadormit în acest lăcaș, care pentru iubitorii de antichități burgheze întruchipa sfioasele sălașuri ridicate în Evul de mijloc de burghezia înstărită.

Podoaba de căpetenie a fațadei era o ușă de stejar cu două canaturi, ghintuită în picioare așezate pieziș, în mijlocul cărora stau dăltuite două suveici încrucișate, vădind fala Claeșilor. Pervazul acestei uși, durat din gresie, se boltea într-un arc ascuțit încunurat de o firidă vîrfuită în semn de cruce, care adăpostea chipul cioplit al Sfintei Genoveva torcînd din fuior. Deși anii și-au presărat zgura peste gingașa lucrătură a ușii și a firidei, grijulia veghe pe care le-o închinau slugile casei, îngăduia trecătorilor să deslușească fiecă amănunt. Astfel, ușorul cu subțirii lui stîlpi îngrămădiți unul într-altul, își păstrase culoarea-i cenușie închisă și lucea, de parcă era dat cu lac.

De o parte și de alta a ușii, la parter, se aflau cîte două ferestre la fel cu toate celelalte ale casei. Chenarul de piatră albă încheiat sub pervaz cu o scoică bogat înflorită, se arcuia într-o dublă arcadă tăiată

la mijloc de brațul vertical al crucii ce împărțea geamul în patru ochiuri inegale, căci brațul orizontal, întretăind pe cel vertical la o înălțime chibzuită în așa fel ca să înfățișeze o cruce, cele două ochiuri de jos erau aproape de două ori cît cele de sus, rotunjite în arcuri. Brîul de deasupra avea la rîndu-i drept podoaă trei șiruri de cărămizi, alternînd cam la cîte un deget fiecare, pentru a înscrie un ornament de model grec. Vitraliul, croit din mici romburi, era încadrat în extrem de subțirele rame de fer vopsite cu roșu.

Zidurile de cărămizi tencuite cu mortar alb, erau ferecate pe alocuri și în unghiuri, cu lanțuri de piatră. Primul cat avea cinci ferestre; al doilea n-avea decît trei, iar podul primea lumina printr-o uriașă floare cu cinci petale, tivită cu gresie și implintată în mijlocul frontonului triunghiular, ca roza din portalul unei catedrale. Pe creasta acoperișului se vîntura în chip de morișcă o furcă cu fuiorul de in. Cele două laturi ale uriașului triunghi alcătuit de coama acoperișului urcau în scări pînă la tavanul primului cat de unde apele ploilor șuroiau de o parte și de alta prin guri de balaur. La intrare, o lespede de gresie închiopia o treaptă. În sfîrșit, ca ultimă rămășiță a străvechilor datini, de-a stînga și de-a dreapta ușii, între cele două ferestre, se ivera în caldarîmul uliței cîte o podișcă de lemn strunită în chingi de fer, prin care coborai la beciuri.

De cînd dura clădirea, această fațadă era grijită temeinic de două ori pe an. Dacă însă între timp vreun firicel de tencuială se desprindea cumva dintre cărămizi, găuricea era astupată pe loc. Ferestre, pervazuri, lespezi, totul se afla mai lustruit aici decît marmura cea mai scumpă la Paris. Fața casei nu dădea, precum se vede, nici un semn de decădere. Cu tot coloritul sur al cărămizilor vechi, era păstrată tot atît de grijuliu ca un tablou antic sau ca un bătrîn ceaslov, din cele deosebit de dragi unui amator și hărăzite să supraviețuiască în veci nevătămate, dacă sub obrocul atmosferei noastre n-ar cădea prada necruțătoarelor miasme ce ne amenință deopotrivă și pe noi.

Cerul noros, aerul jilav al Flandrei, cît și umbrele prea înguste uliți, răpeau prea ades acestei așezări luciul dat de pedanta-i curățenie care de altfel îngheța privirea și o întrista. Un poet ar fi vrut poate firicele de iarbă prin ochiurile firidei sau urme de mușchi printre săpăturile de gresie, ar fi dorit ca șirurile de cărămizi să se fi măcinat ușor, iar sub bolta ferestrelor o rîndunică să-și fi pitit cuibul printre triplele căsuțe roșii care le împodobeau. De aceea stricta perfecțiune, aerul prea dichisit al acestei fațade pe jumătate tocită de atîta lustruială, îi imprimau o demnitate atît de rece și o atît de decentă respectabilitate, în cît ar fi gonit fără îndoială pe romanticul aciuat peste drum, să se strămute repede și degrabă aiurea.

Cînd vreun oaspe trăgea de șnurul împletit al soneriei de metal atîrnat de-a lungul ușorului de la intrare, iar slujnica ieșea să-i deschidă canatul cu micul grătar al ochilor de iscodire la mijloc, canatul scăpa smuls din mînă de propria-i greutate și se izbea răsunînd pînă în inima clădirii, pe sub bolțile unui uriaș gang pietruit, cu un vaier grav și prelung ca și cînd ușa ar fi fost de bronz. Gangul, cu zidurile care imitau marmura, pururi răcoros și presărat cu un strat de nisip mărunt, ducea într-o largă curte pătrată, pardosită cu mari lespezi în patru unghiuri, lustruite, de culoarea mușchiului. Pe mîna stîngă se înșirau încăperea pentru rufărie, bucătăriile și odăile slugilor; pe dreapta, magazia de lemne, cea de carbuni și dependințele, toate cu pereți, cu geamuri și uși ornamentate, păstrate în cea mai strictă curățenie. Lumina cernută între cele patru ziduri cărămizii vărgate cu alb, se resfira în palpitări și tonuri trandafirii ce urzeau pe chipurile zugrăvite și peste cele mai mici amănunte, o tainică vrajă și fantastice năluciri.

O a doua așezare, asemuindu-se într-un tot cu cea de la stradă și botezată în Flandra „Locuința din dos“, se înălța în fundul acestei curți neslujind decît membrilor casei. Jos, întîia încăpere primea lumina prin patru ferestre dintre care două dădeau înspre curte, iar celelalte două într-o grădină ce se întindea cît ținea casa. Două uși cu geamuri, așezate față-n față,

duceau una în grădină, cealaltă în curte și cătau spre intrarea din stradă în așa chip încît, chiar de la primii pași, un străin putea să îmbrățișeze cu privirea întreaga locuință, deslușind pînă și frunzișul ce îmbrăca zidul din fund al grădinii. Clădirea din față, menită să primească oaspeții la zile mari, cuprinzînd la catul de sus iatacurile pentru musafiri, adăpostea neîndoielnic lucruri de artă și uriașe avuții agonisite ; dar în ochii celor din neamul Claes ca și pentru ascuțita pricepere a unui cunoscător, nimic nu întrecea comorile ce împodobeau această încăpere unde, vreme de două veacuri, se scursese viața de familie.

Strămoșul răpus întru cauza libertății orașului Gand, meșterul despre care ne-am face o prea puțintică părere dacă istoricul ar nesocoti să adauge că mai era și un om la aproape patruzeci de mii mărci de argint, agonisite din țesutul pînzelor de corăbii pentru atotputernica marină venețiană, acest Claes, deci, legase prieteșug cu vestitul cioplitor în lemn, Van Huysium⁸, din Bruges. Nu odată artistul veni la căușul meșteșugarului. Drept care, cu puțin înainte de răzvrătirea cetății Gand, Van Huysium, ca unul ce între timp se înstărise, ciopli într-ascuns pentru prietenul său un șir de tăblii din lemn de abanos masiv, înfățișînd isprăvile mai memorabile din viața lui Artevelde⁹, faimosul fabricant de bere uns pentru scurt timp rege al Flandrelor. Acest șir de șaizeci de tăblii număra cam una mie patru sute figuri principale și trecea drept cea mai desăvîrșită lucrare a artistului. Căpitanul însărcinat cu paza burghezilor răzvrățiți pe care Carol-Quintul hotărîse să-i spînzure în ziua descinderii sale în urbea natală, propusese, zice-se, lui Van Claes, să-l facă scăpat în schimbul operei lui Van Huysium ; dar țesătorul o și trimisese în Franța. Acest salon, în întregime căptușit cu cele șaizeci de tăblii, pe care, din evlavie pentru umbra mucenicului, Van Huysium venise în persoană să le încadreze în rama de lemn vopsit azuriu, cu fire de poleială prin el, este așadar lucrarea cea mai cuprinzătoare a acestui maestru, din care cele mai mici fragmente se plătesc astăzi aproape cu greutatea lor în aur.

Deasupra căminului, Van Claes, zugrăvit de Tițian în toga-i de președinte al tribunalului „des Parchons”¹⁰ părea că-și mai diriguie încă urmașii ce slăveau în el pe eroul neamului. Căminul, cu pragul foarte înalt, zidit, mai întâi în piatră, iar în veacul trecut reconstruit din marmură albă, sprijinea o străveche pendulă și două sfeșnice cu cîte cinci brațe răsucite, de prost gust, dar din argint masiv. Cele patru ferestre erau împodobite cu grele perdele de damasc roșu cu flori negre, căptușite cu mătase albă, iar jilțurile, tapitate cu aceeași țesătură, fusese reinnoite sub Ludovic al XIV-lea. Pardoseala, vădit modernă, era alcătuită din late tăblii de lemn alb tivite cu șipci de stejar. Tavanul, întocmit din mai multe și întortocheate căsuțe în mijlocul cărora se ȳtea cîte o mască cioplită de Van Huysium, fusese cruțat și mai păstra tonurile sumbre ale stejarului de Olanda. Din cele patru unghere ale acestui salon se înălțau coloane trunchiate ce susțineau sfeșnice la fel cu acelea de pe cămin; o masă rotundă ocupa mijlocul încăperii. De-a lungul pereților se înșirau simetric mese de joc. Pe două console aurite, cu tăbliile de marmură albă, se aflau, în momentul cînd începe această povestire, două globuri de sticlă pline cu apă, în care înotau pe un strat de nisip și de scoici, peștișorii roșii, aurii și argintii.

Această încăpere era în același timp strălucitoare și posomorită. Tavanul absorbea în chip firesc lumina, dar fără s-o răsfîngă. Dacă dinspre grădină soarele izbucnea sclipind jucăuș în sculpturile abanosului, în schimb prin ferestrele dinspre curte mija o rază puțintică, abia făcînd să pîlpîie dîrele de aur de pe pereții din față. Astfel acest salon, atît de impunător pe o zi însorită, mocnea îndeobște sub o lumină lîncedă cu acele melancolice tonuri ruginii pe care soarele le revarsă toamna pe coama pădurilor.

De prisos să urmăim a zugrăvi casa Claes în alte unghere, unde de bună seamă se vor petrece multe din peripețiile povestirii de față; e de-ajuns, pentru moment, a-i fi cunoscut orînduirile de căpetenie.

În anul 1812, prin ultimele zile ale lunii august, într-o duminică după vecernie, o femeie sta în jilțul

ei din fața ferestrei. Razele soarelui cădeau oblic asupra casei, o tăiau pieziș, străbăteau salonul, se mistuiau în stranii reflexe pe tăbliile de lemn ce căptușeau pereții dinspre curte, învăluind femeia în zona purpurie proiectată de perdeaua de damasc ce cobora în falduuri de-a lungul ferestrei. Un pictor, chiar mediocru, dacă ar fi zugrăvit-o în acel moment, ar fi izbutit fără îndoială o operă rară, avînd înaintea-i un chip atît de răvășit de durere și de melancolie. Poziția corpului și a picioarelor vădeau înfățișarea abătută a unei făpturi ce-și pierde conștiința ființei trupești în încordarea forțelor absorbite de o idee fixă ; îi urmărea mijirile în viitor, cum adesea privești de pe malul mării o rază de soare ce străpunge norii și înscrie la orizont o diră luminoasă. Mîinile femeii, respinse de brațele jilțului, atîrnau în afară ; iar capul, ca o prea grea povară, era rezemat pe spătar. O rochie foarte simplă de percal alb nu îngăduia ochiului să-i ghicească proporțiile, iar bustul îi era ascuns sub cutele unei eșarfe încrucișate pe piept și înnodate cu o voită neglijență. Chiar dacă lumina n-ar fi scos în relief fața, pe care femeia dorea parcă dinadins s-o arate mai cu plăcere decît tot restul făpturii sale, ar fi fost peste putință să nu-ți pironească luarea-aminte ; expresia care ar fi zguduit și pe cel mai jucăuș prunc era de-o încremenită și rece stupoare, în pofida celor cîteva lacrimi fierbinți. Nimic mai spăimîntător decît a fi martorul unei adînci dureri ce nu se revarsă decît în arare intervale, dar care pe acest obraz rămînea ca o lavă pietrificată în jurul unui vulcan. S-ar fi zis o mamă în ceasul morții, silită să-și părăsească copiii într-o prăpastie de mizerie, fără a le putea lăsa în urmă-i nici o ocrotire omenească.

Fizionomia acestei doamne, în vîrstă cam de vreo patruzeci de ani, dar care atunci era mai puțin departe de a fi frumoasă decît fusese vreodată în tinerețe, nu arăta nici una din trăsăturile femeii flamande. Bogatele-i plete se revărsau în negre inele pe umeri și de-a lungul obrazilor. Fruntea, foarte bombată, cu tîmple înguste, era ca de ceară, dar sub bolta ei scăpărau doi ochi negri aruncînd văpăi. Fața întru totul

spaniolă, smeadă și pală, devastată de vărsat, reținea privirea prin desăvîrșirea ovalului de-un contur care, în ciuda trăsăturilor alterate, păstra o perfecțiune de o impunătoare eleganță ce apărea deplin de cîte ori încordarea sufletului îi restituia puritatea inițială. Trăsătura care dădea deosebită distincție acestui chip energic, era nasul adus ca un plisc de vultur și care, prea bombat spre mijloc, părea rău construit înlăuntrul, dovedind însă o negrăită finețe ; peretele nărilor era atît de străveziu, încît se împurpura în bătaia luminii. Cu toate că buzele cărnoase și mărunț încrețite, dezvăluiau trufia unei înalte obîrșii, ele erau pătrunse de o bunătate firească și radiau buna-cuviință. Firește se putea tăgădui frumusețea acestui chip în același timp viguros și feminin ; dar porunceă atenție. Scundă, cocoșată, și șchioapă, această femeie își prelungise cu atît mai mult fecioria, cu cît cei din juru-i se încăpățîneau s-o socotească săracă cu duhul ; și totuși, se găsiră o seamă de bărbați adînc răscoliți de pasionata ardoare înscrisă pe fața ei, de tainicile semne ale unui nesecat izvor de duioșie, și care s-au lăsat cucerii de un farmec anevoie de împăcat cu atîtea infirmilăți. Aducea mult cu strămoșul ei, ducele de Casa-Real, grande de Spania. În acea clipă, vraja, care odinioară subjugase atît de despotic sufletele îndrăgite de poezie, se revărsa pe chipul său mai năvalnic ca în orice alt ceas din viața-i trecută și se cheltuia, ca să spunem așa, în gol, vestind o magică voință, biruitoare peste oameni, dar neputincioasă în fața destinelor. Cînd ochii ei părăseau bocalul unde privea peștișorii fără să-i vadă, atunci îi înălța cu o deznădăjduită tresăltare, ca și cum ar fi invocat cerul. Zbuciumul său părea dintre acelea ce nu se pot încredința decît lui Dumnezeu. Tăcerea era tulburată doar de greieri și cei cîțiva coșai ce țîrîiau în grădinița de unde se ridica o arșiță de cuptor, și de zvonul înăbușit al argintăriei, al farfuriilor și al scaunelor mișcate în încăperea vecină de un fecior care puneă masa pentru cină.

În acel moment, îndurerată doamnă aținti urechea și păru a se reculege ; scoase batista, își șterse lacrimile, încercă să zîmbească și-și birui atît de stăpîină

zbuciumul săpat în trăsături, încît oricine ar fi crezut-o cuprinsă de acea indiferență în care ne afundă o viață scutită de griji. Fie pentru că obișnuința de a viețui între acei pereți unde o alungau infirmitățile, îi îngăduise să recunoască unele tainice semne de nepătruns pentru alții și pe care ființele în prada marilor pasiuni le caută cu înfrigurare, fie pentru că natura răscumpărase atîtea neajunsuri trupești dîndu-i simțuri mai ascuțite decît făpturilor în aparență mai armonios croite, femeia aceasta deslușise pasul unui bărbat în coridorul de deasupra bucătăriilor și încăperilor pentru servitori, prin care aripa din față comunica cu cartierul din dos. Sunetul pașilor creștea din ce în ce mai lămurit. Și deîndată, chiar fără a fi avut puterea cu care o făptură pasionată cum era dînsa știa să desființeze spațiul pentru a se contopi cu celălalt eu al său, chiar un străin ar fi auzit totuși lesne pasul bărbatului coborînd scara din coridor în salon. La sunetul aceluiaș pas, ființa cea mai neatentă ar fi tresăltat răscolită de gînduri, căci era peste putință ca cineva să rămînă rece, ascultîndu-l. Un mers grăbit ori sacadat sperie. Cînd un om sare și strigă „foc !”, picioarele-i glăsuiesc tot atît de tare ca și vocea. Dacă așa este, apoi nici un mers potolit nu pricinuieste emoții mai puțin puternice. Grava încetineală, pasul tîrit al aceluiaș bărbat, ar fi scos fără îndoială din fire pe oamenii lipsiți de judecată ; dar un observator sau firile nervoase ar fi încercat aproape un simțămînt de groază ascultînd mersul cadențat al acelor picioare din care viața parcă era absentă și care făceau să trosnească podelele ca și cum două greutatea de fer izbeau sacadat. Oricine ar fi recunoscut pasul nehotărît și greoi al unui moșneag sau maiestosul mers al unui gînditor ce tîrăște lumi după el.

După ce coborî ultima treaptă, proptindu-și picioarele pe lespezi cu o mișcare șovăielnică, bărbatul zăbovi o clipă în spațiul mare unde sfîrșea gangul ce ducea la odăile slugilor și de unde se putea intra și în salon, printr-o ușă ascunsă în tăbliile de lemn, la fel cu cea paralelă care dădea în sufragerie. În acea clipă, un fior ușor, asemeni celui pricinuit de o scinteie electrică,

scutură femeia întinsă în jilt; dar totodată cel mai îmbietor suris îi înflori pe buze, și fața-i, înviorată de așteptarea unei plăceri, străluci ca a unei prea frumoase madone italiene; într-o clipă găsi tăria-să-și înăbușe teroarea în străfundul sufletului; apoi întoarse capul spre tăbliile din ungherul sălii unde avea să se deschidă ușa care fu în adevăr împinsă cu atîta violență, încît sărmana creatură păru că a primit ea direct co-moția.

Balthazar Claes se ivi deodată, făcu cîțiva pași fără a se uita la femeie, sau, dacă o privi, nu o văzu, și rămase pironit în mijlocul salonului, sprijinindu-și în palma dreaptă capul ușor înclinat. Ucigătoarea suferință cu care această femeie nu se putea obișnui, deși era aproape pîinea ei zilnică, îi încleștă inima, îi stinse surisul pe buze, îi incrunță fruntea brună între sprîncene, spre acea cută ce sapă încordarea simțămintelor covîrșitoare; ochii i se împînziră de lacrimi, dar le șterse de îndată, privind la Balthazar.

Cu neputință ar fi fost pentru oricine să nu se simtă adînc impresionat de acest șef al familiei Claes. Tînăr, trebuia să fi semănat desigur cu slăvitul mucenic ce amenințase pe Carol-Quintul cu reînscăunarea lui Artevelde; acum însă, părea un om trecut de șaizeci de ani, măcar că nu avea mai mult de cincizeci, iar îmbătrînirea-i pretimpurie ștersese nobila asemuire. Deși înalt de statură, mergea adus de spate, fie că îndeletnicirile îl siliseră să stea aplecat, fie că șira spinării se încovoiasă sub povara capului. Avea umerii lați și pieptul bine legat. Dar restul trupului era firav, deși nervos; și această disproporție într-o croială altădată vădit armonioasă, intriga mintea, care ar fi încercat să explice asemenea fantastică arătare prin cine știe ce ciudățenie a traiului. Stufcoasa-i chică bălană neșesălată, îi cădea pe umeri după moda germană, dar într-o dezordine ce se îmbina cu toată strania-i înfățișare. Fruntea lată prezenta de altfel protuberanțele în care Gall a statornicit sferele poetice. Ochii, de un albastru clar și cald, aveau ascuțita agerime ce se întilnește la marii cercetători ai științelor oculte. Nasul, cîndva desigur fără cusur, se alungise,

Iar nările păreau că se umflă treptat printr-o involuntară încordare a mușchilor olfactivi. Umerii obrazilor păroși, ieșeau mult în afară și făceau fața-i veștedă încă mai suptă ; gura, plină de grație, era ghemuită între nas și o bărbie scurtă, întoarsă brusc în sus. Linia feței era mai mult lungă decît ovală ; astfel, sistemul științific ce atribuie fiecărui chip omenesc o asemuire cu fața unui animal, și-ar fi găsit o dovadă mai mult în figura lui Balthazar Claes care părea că aduce cu capul unui cal. Pielea îi era lipită de oase, uscată parcă fără istov de o sacră văpaie ; iar în clipele, cînd cerceta spațiul, ca pentru a-și urmări împlinirea speranțelor, s-ar fi zis că aruncă pe nări flacăra ce-i devora ființa. Pasiunile adînci ce frămîntă pe oamenii mari erau înscrise pe acest chip palid, brăzdat de cute, pe fruntea șanțuită ca a unui bătrîn rege răpus de griji, dar mai presus în ochii scinteietori a căror arșiță era parcă deopotrivă hrănită și de castitatea ce-o dă tirania gîndirii, cit și de lăuntrica văpaie a unei vaste inteligențe. Ochii, adînc cufundați în găvane, păreau adumbriți doar de vegheri și de îndîrjitele lupte ale unei speranțe mereu înșelată, mereu renăscută.

Aprigul fanatism pe care-l insuflă arta sau știința se mai trăda încă în acest om și printr-o stranie și permanentă distracție, a cărei mărturie o vedea în portul și apucăturile pe aceeași măsură cu magnifica monstruozitate a fizionomiei. Mîinile mari și păroase erau nespălate, unghiile îndoliate. Încălțările ori erau nevăxuite ori clămpăneau. Dintre toți ai casei, stăpînul era singurul ce-și permitea ciudata libertate de a umbla murdar. Soioșii lui pantaloni de șiac negru, jiletca desbumbată, cravata înnodată strîmb, surtucul verzui în veci hăbuit, întregeau un bizar amestec de mici și de mari semne ce-ar fi trădat la oricine altul mizeria viciului, care însă la Balthazar Claes întruchipau dezordinea geniului. Prea deseori viciul și geniul produc efecte asemănătoare ce înșală pe omul de rînd. Geniul nu este oare un neînfrinat exces ce devoră timpul, banii, trupul, și care duce la spital mai grabnic chiar decît josnicele pasiuni ? Oamenii

arată chiar mai mult respect pentru viciu decît pentru geniu, căci geniului îi refuză orice credit. Beneficiile de pe urma tănuitelor munci ale savantului par atît de îndepărtate, încît societatea se teme a-l lua în serios cît timp e în viață ; socoate mai nimerit să se achite față de el neiertîndu-i nici sărăcia nici nenorocirile.

Cu toată necurmata-i uitare de prezent, dacă Balthazar Claes își părăsea cumva misterioasele contemplații, dacă vreun dulce imbold social îi înviora fața gînditoare, dacă ochii ficși își părăseau cumva recea sclipire pentru a oglindi un simțămînt, în sfîrșit dacă privea în jur revenind la viața de aieva, greu i-ar fi fost oricui să nu aducă un involuntar pri-nos seducătoarei frumuseți a acelei figuri, cît și spiritului plin de farmec care se zugrăvea în ea. Astfel, fiecare, văzîndu-l atunci, regreta că acest om nu mai aparținea lumii, rostindu-și : „Frumos trebuie să mai fi fost în tinerețe !” Grosolană greșeală ! Niciodată Balthazar Claes nu fusese mai poetic de cum era în acea clipă. Lavater ar fi rivnit desigur să studieze această figură mărturisind răbdare, lealitate flamandă, candidă moralitate, în care totul era larg și mare, în care pasiunea părea calmă, fiindcă era adîncă. Moravurile acestui om nu puteau fi decît curate, cuvîntul său nu putea fi decît sacru, prietenia lui decît statornică, devotamentul său decît desăvîrșit ; dar voința ce pune aceste însușiri în slujba patriei, a omenirii sau a familiei, se îndreptase din păcate aiurea. Acest cetățean care avea datoria să vegheze la fericirea unui cămin, să chivernisească o avere, să-și îndrumeze copiii spre un frumos viitor, trăia în afara îndatoririlor și afecțiunilor sale, în tovărășia unui alt duh familiar. În ochii unui preot ar fi părut bine-cuvîntat cu harul dumnezeiesc, un artist l-ar fi slăvit ca pe un mare maestru, un entuziast l-ar fi luat drept un iluminat al Bisericii swedenborgiene ¹¹.

În momentul acela, straiile lui ponosite, sălbaticе, rufoase, contrastau ciudat cu grațioasa îngrijire a femeii ce-l admira cu atîta zbucium. Ființele diforme, inteligente, sau cu un suflet ales, pun în găteala lor

un gust deosebit. Ele ori se îmbracă simplu, simțind că farmecul lor e numai lăuntric, ori știu să-și ascundă disgrația proporțiilor sub o anume eleganță ce încântă ochiul și absoarbe cugetul. Nu numai că ființa aceasta avea un suflet mărinimos, dar îl mai și iubea pe Balthazar Claes cu acel instinct al femeii care-o apropie de suavitățile angelice. Crescută în sânul uneia din cele mai vestite familii din Belgia, ea tot ar fi dobîndit gustul chiar dacă nu l-ar fi avut din naștere; iluminată însă și de dorința de a plăcea neîncetat bărbatului drag, știa să se îmbrace cu o minunată artă fără ca eleganța ei să distoneze cu cele două metehne fizice. Corsajul ei nu izbea de altfel decît prin umeri, din care unul era simțitor mai mare decît celălalt. Ea cercetă prin fereastră curtea interioară, apoi grădina, ca pentru a se încredința că e singură cu Balthazar, și-i spuse apoi cu un dulce murmur, aruncîndu-i una din acele supuse priviri ce caracterizează pe flamande, căci de multă vreme iubirea alungase dintre ei trufia blazonului spaniol:

— Balthazar, ești oare atît de ocupat?... Iată a treizeci și treia duminică, de cînd nu mai vii nici la liturghie, nici la vecernie.

Claes nu răspunse; soția plecă fruntea, împreună mîinile și așteptă; știa că tăcerea aceasta nu însemna nici dispreț nici nepăsare, ci numai tiranice preocupări. Balthazar era una din acele fapte care păstrează pînă tîrziu în adîncul sufletului gingășia lor tinerească; s-ar fi socotit ucigaș, rostind cel mai nevinovat gînd jignitor față de o femeie copleșită de simțămîntul nefericirii sale trupesti. El singur poate, dintre bărbați, știa că o vorbă, o privire, pot șterge ani de fericire, și că sînt cu atît mai neîndurătoare cu cît se izbesc mai cumplit de o neclintită blîndețe; căci firea noastră ne împinge a suferi mai amar de o disonanță în clipele fericite, decît a ne bucura gustînd o plăcere în plină nenorocire.

Peste cîteva clipe, Balthazar păru că se trezește, privi împrejur și întrebă:

— Vecernie?... Ah! Copiii sînt la vecernie?

Făcu cîțiva pași ca să arunce ochii în grădina unde de pretutindeni se înălțau superbe lalele ; dar se poticni de îndată ca și cum s-ar fi izbit de un zid și îngăimă :

— Mai la urmă, de ce nu s-ar combina într-un timp anumit ?

— Oare înnebunește?... se cutremură femeia înfiorată de groază.

Dar ca să înțelegem tîlcul scenei provocate de această situație, e neapărată nevoie să aruncăm o privire în viața de pînă atunci a lui Balthazar Claes și a nepoatei ducelui de Casa-Real.

II

POVESTEA UNEI CASNICII FLAMANDE

Prin anul 1783, domnul Balthazar Claes Molina de Nurho, pe atunci în vîrstă de douăzeci și doi de ani, putea trece drept ceea ce numim noi în Franța un bărbat frumos. Venise să-și desăvîrșească educația la Paris unde căpătă deprinderi alese în societatea doamnei d'Egmont, contelui de Horn, principelui d'Arenberg, ambasadorului Spaniei, a lui Helvétius,¹² a francezilor băștinași din Belgia sau a altora veniți din acea țară și pe care obîrșia sau averea îi așezase printre marii seniori ce dădeau tonul pe acea vreme. Tînărul Claes își găsi acolo rude și prieteni care-l lansară în lumea mare, în momentul cînd acea lume mare avea să se prăbușească; dar ca cei mai mulți dintre tineri, fu mai ademenit la început de glorie și de știință, decît de deșertăciuni. Frecventa deci mult savanții și cu osebire pe Lavoisier care, pe atunci, atrăgea obșteasca luare-aminte mai virtos prin imensa-i avere de fermier general, decît prin descoperirile-i în chimie; în vreme ce mai apoi, marele chimist avea să-l facă uitat pe micul fermier general, Balthazar se pasionă pentru știința cultivată de Lavoisier, devenind cel mai înflăcărat discipol al său;

dar era tînăr, chipeş cum fusese Helvétius, şi femelle din Paris îl învăţară în scurtă vreme a nu mai distila decît spiritul şi dragostea. Deşi îmbrăţişase învăţătura cu înfocare, iar Lavoisier îi acordase unele elogi, îşi părăsi maestrul ca să asculte pe maestrele gustului, în preajma cărora tinerii îşi însuşeau ultimele lecţiuni din codul manierelor elegante, deprinzînd obiceiurile înaltei societăţi care, în Europa, alcătuieşte una şi aceeaşi familie. Ameţitorul vis al succesului nu ţinu mult ; după ce sorbi aerul Parisului. Balthazar plecă ostenit de-o viaţă deşartă ce nu se împăca nici cu sufletu-i arzător, nici cu inima-i iubitoare. Viaţa de cămin, atît de dulce, de liniştită, ce-i răsărea în minte numai la auzul numelui de Flandra, îi păru mai potrivită cu firea şi cu tainicele-i chemări ale inimii. Poleiala nici unui salon parizian nu-i adumbrise melodiile salonului brun ori ale micuţei grădini unde copilăria lui se scursese atît de fericite. Trebuie să fie cineva şi fără cămin şi fără patrie, pentru a se înrădăcina la Paris. Parisul este oraşul cosmopolitului sau al oamenilor ce s-au cununat cu lumea pe care-o strîng neogoit la piept cu braţul ştiinţei, al artei sau al puterii.

Copilul Flandrei reveni la Douai precum porumbelul lui La Fontaine la cuibul său, plinse de bucurie regăsindu-şi urbea chiar în ziua sărbătoririi lui Gayant. Gayant, această superstiţioasă fericire a întregului oraş, acest triumf al amintirilor flamande, data cam din timpul emigrării familiei sale la Douai.

Moartea tatălui şi a mamei lăsă casa Claes pustie şi-l copleşi cîtăva vreme. După ce prima-i durere se alină, simţi nevoia să se însoare, pentru a încununa fericita existenţă despre care-i vorbiseră toate religiile ; voi să urmeze făgaşul străvechiului cămin, mergînd, ca şi strămoşii lui, să-şi caute o soţie fie la Gand, fie la Bruges sau la Anvers ; dar, nici una din tinerele întîlnite acolo nu-i fu pe plac. Avea, fără îndoială, idei particulare despre căsătorie, căci fu învinuit încă de tînăr de a nu păşi pe calea bătută. Intr-o zi, auzi vorbindu-se la una din rubedeniile sale, la Gand, despre o domnişoară din Bruxelles care de-

veni obiectul unor discuții destul de aprinse. Unii găseau că frumusețea domnișoarei de Temninck era umbrită de infirmitățile sale ; alții o vedeau desăvîrșită cu toate cusururile. Bătrînul văr al lui Balthazar Claes declară oaspeților de față, că frumoasă ori ba, avea un suflet pentru care el ar lua-o de nevastă dacă ar fi de însurat ; și povesti cum ea renunțase la moștenirea părinților, pentru a înlesni fratelui mai mic o căsătorie demnă de numele său, preferînd astfel fericirea acestui frate propriei sale fericiri și jertfindu-i întreaga viață. Nu era de crezut că domnișoara de Temninck avea să se mărite bătrînă și fără avere, cînd, tînără moștenitoare, nu i se prezenta nici o partidă. La cîteva zile după aceasta, Balthazar Claes era pe urmele domnișoarei de Temninck, pe atunci în vîrstă de douăzeci și cinci de ani, și de care se îndrăgostise nebunește. Joséphine de Temninck se crezu obiectul unui capriciu și refuză să-l ia în serios pe domnul Claes ; dar pasiunea este atît de comunicativă și, într-o biată față schiloadă și șchioapă, o iubire inspirată unui bărbat tînăr și bine făcut, stîrnește atît de amețitoare ispite, încît primi să se lase curtată.

N-ar trebui oare un întreg ceaslov pentru a zugrăvi cum se cuvine dragostea unei tinere supuse cu umilință opiniei ce-o proclamă slută, în vreme ce ea simte lăuntric năvalnicul farmec ce naște din simțămintele curate ? Sînt sălbatice gelozii la priveliștea fericirii, sînt crunte dorințe de răzbunare împotriva rivalei ce fură o privire, sînt în sfîrșit emoții, spaime necunoscute celor mai multe dintre femei, și care ar pierde puterea lor fiind doar numai schițate. Îndoiala, atît de dramatică în iubire, ar fi cheia acestei analize, prin esență minuțioasă, în care unele suflete și-ar găsi poezia pierdută, dar nu și uitată, a celor dintii fiori : acele sublime exaltări în străfundul inimii și pe care fața nu le trădează, niciodată ; acea teamă de a nu fi înțeles și nemărginitele bucurii de a fi fost înțeles ; acele șovăieli ale sufletului ce se zăvorăște și acele magnetice raze ce dau ochilor nuanțe nesfîrșite ; acele gînduri sinucigașe trezite de o singură vorbă și risipite de o mlădiere a glasului tot atît de intensă ca

și simțămîntul a cărei tainică statornicie o dezvăluie ; acele sfielnice priviri ce ascund spăimoase îndrăzneli ; fulgerătoarele dorinți de a vorbi și de a făptui, înfrî-nate de însăși violența lor ; acea intimă elocință ce se grăiește prin rostiri lipsite de duh, dar spuse cu o voce înfrigurată ; misterioasele efecte ale primitivei pudori lăuntrice și acelei dumnezeiești discreții care face pe oricine darnic într-ascuns și dă o negrăită mireasmă jertfelor tănuite ; într-un cuvînt, toate frumusețile primăverii amorului și slăbiciunile atotputerniciei lui.

Domnișoara Joséphine de Temninck se arată cochetă din mărinimie. Simțămîntul aparentelor sale imperfecțiuni o făcu tot atît de anevoie de mulțumit ca și pe cea mai frumoasă ființă. Teama de a displace cîndva îi deștepta mindria, îi spulbera încrederea, dîndu-i tăria să păstreze în tainița inimii acele nemai-simțite fericiri cu care celorlalte femei le place a se făli în purtări, făurindu-și din ele o trufașă podoabă. Cu cîtă dragostea o împingea mai aprins spre Balthazar, cu atît îndrăzneia mai puțin să-și dezvăluie simțămintele. Gestul, privirea, răspunsul și întrebarea, care, la o femeie frumoasă, sînt măguliri pentru un bărbat, nu deveneau oare la ea umilitoare speculații ? O femeie frumoasă poate în voia cea bună să se arate așa cum este, lumea îi trece cu vederea o nerozie sau o stîngăcie ; pe cînd o singură ochire îngheață expresia cea mai minunată pe buzele unei slute, îi stînje-nește privirea, îi sporește stîngăcia gesturilor, îi stîngherește ținuta. Nu știe oare că numai ei (dintre toate) nu-i sînt îngăduite greșelile, că oricine îi refuză darul de a le îndrepta și, că de altminteri, nimeni nu-i dă acest prilej ? Cerința de a fi în orice moment desă-virșită nu-i întunecă oare facultățile, nu le paralyzează funcțiunea lor ? O atare femeie nu poate vie-tui decît într-o atmosferă de îngerească îngăduință. Dar unde-s inimile din care îngăduința să se reverse neîntinată de o amară și jignitoare milă ?

Gîndurile acestea cu care o obișnuise necruțătoarea politețe a lumii, ca și acele atenții care, mai neîndurătoare decît batjocurile, înveninează nenorocirile punînd degetul pe rană, o chinuiră pe domnișoara de

Temninck, pricinuinđu-i o necurmată stînjnire ce-i alungă în adîncul ființei cele mai dulci simțiri și-i îngheța atitudinea, vorba, privirea. Era îndrăgostită pe furiș, nu cuteza a fi elocventă sau frumoasă decît în singurătate. Nefericită în plină zi, ar fi fost încîntătoare dacă i s-ar fi îngăduit să nu trăiască decît noaptea. Deseori, pentru a pune la încercare această iubire și cu riscul de a o pierde, disprețuia găteala ce-i putea salva în parte cusururile. Ochii ei de spaniolă fascinau cînd își dădea seama că Balthazar o găsea frumoasă, fără să fie gătită. Cu toate acestea, neîncrederea îi întuneca rarele clipe în care se încumeta să se lase pradă iubirii. Ea își puse în curînd întrebarea dacă nu cumva Claes se gîndea s-o ia de soție numai ca să aibă acasă o roabă, dacă nu ascundea cumva metehne ce-l sileau să se mulțumească cu o biată slută. Aceste neogoite temeri dădeau uneori un preț de nespus ceasurilor cînd credea în veșnicia, în sinceritatea unei iubiri ce trebuia s-o răzbune împotriva lumii întregi. Provoca delicate discuții pîngindu-și urîtenia, ca să pătrundă pînă în ascunzișul conștiinței iubitului, smulgea atunci lui Balthazar adevăruri puțin măgulitoare; dar îi plăcea încurcătura în care-l pune, împingîndu-l să declare că o femeie este iubită, înainte de toate, pentru sufletul ei ales și pentru acel devotament ce face fiecare zi din viață atît de egal fericită, încît după ani de căsnicie, cea mai fermecătoare femeie de pe pămînt este, pentru un soț, aidoma celei mai slute. După ce înșira tot ce se afla adevăr în paradoxele care urmăreau să scadă prețul frumuseții, deodată Balthazar își dădea seama de nepolitetea acelor observații și-i dezvăluia toată bunătatea inimii în gingășia tranzițiilor prin care știa să dovedească domnișoarei de Temninck că, pentru el, ea era desăvîrșită. Devotamentul, care la o femeie înseamnă poate cea mai înaltă culme a iubirii, nu lipsi acestei fete, căci ea nu nădăjduia să fie veșnic iubită; dar întrezărirea unei lupte în care simțămîntul trebuia să biruie frumsețea o ademini; apoi ea găsi mărinimie în a se dărui fără a crede în dragoste; în sfîrșit fericirea, oricît de vremelnică ar fi

lost, trebuia de la sine plătită prea scump pentru ca să mai pregete a o gusta. Aceste șovăieli, zvîrcolirile acestea, învăluind pe-o astfel de superioară făptură în farmecul și în neprevăzutul pasiunii, trezeau în Balthazar o iubire aproape cavalească.

Nunta avu loc la începutul anului 1795. Cei doi soți se întoarseră la Douai ca să petreacă primele zile ale căsniciei în patriarhalul sălaș al Claeșilor, ale cărui comori fură sporite de domnișoara de Temninck, ce aduse cu ea cîteva frumoase tablouri de Murillo și de Velasquez, diamantele mamei sale și magnificele daruri trimise de fratele ei, devenit duce de Casa-Real.

Puține femei fură mai fericite ca doamna Claes. Fericirea dăinui cincisprezece ani, fără nici cel mai palid nor ; și, asemeni unei orbitoare lumini se strecură pînă în cele mai neînsemnate amănunte ale vieții. Cei mai mulți dintre soți au firi sucite ce dau loc la necurmăte disonanțe ; ei golesc în acest chip căminul de armonie, frumosul ideal al căsniciei ; căci majoritatea soților sînt roși de micimi, iar meschinăriile dau naștere la dezbinări. Unul va fi cinstit și muncitor, dar aspru și ursuz, altul va fi mărinimos, dar catîr ; acesta își va iubi nevasta, dar va avea o voință șovăielnică ; cestălalt, mîncat de ambiție, se va achita de simțăminte ca de o datorie ; dacă satisface vanitățile bogăției, în schimb alungă voioșia de toate zilele ; în sfîrșit, bărbații de la mijlocul societății sînt prin esență incompleți, fără a li se putea aduce la drept vorbind vreo vină. Oamenii de spirit sînt tot atît de schimbători ca și barometrele ; singur geniul este cu adevărat bun. Ca atare, fericirea se află la cele două extremități ale scării morale. Nătărăul bun la suflet sau omul de geniu sînt singurii în stare, unul prin slăbiciune, celălalt prin forță, de acea egalitate de caracter, de acea constantă blîndețe în care se topesc asprimile vieții. La unul, e nepăsare și pasivitate ; la celălalt, îngăduință și continuitatea sublimei gîndiri, al cărei interpret este și care trebuie să fie aceeași în vorbă cît și în faptă. Și unul și celălalt sînt deopotrivă de simpli și de naivi ; numai că la primul găsim vidul, la al doilea, profunzimea. De aceea femeile

care ştiu ce vor sînt gata să ia un nătărău în lipsa unui om mare.

Balthazar îşi vădi deci înainte de toate superioritatea în cele mai mărunte lucruri ale vieţii. Îi plăcu să vadă în iubirea conjugală o operă măreaţă şi, ca oamenii luminaţi la minte care nu suferă nimic ce nu-i desăvirşit, ţinu să-i descopere toate frumuseţile. Cugetu-i împrospătă neîncetat calmul fericirii, nobilu-i caracter pecetluia atenţiile sale cu semnul graţiei. Întru aceea, deşi împărtăşea principiile filozofice ale veacului al XVIII-lea,¹⁸ adăposti sub propriu-i acoperiş, pînă în 1801, un preot catolic, cu toate primejdiile la care-l expuneau legile revoluţionare, numai ca să nu contrarieze fanatismul spaniol pentru biserica romană, pe care soţia-i îl supsesse odată cu laptele matern ; mai tîrziu, cînd cultul fu restabilit în Franţa, îşi însoţi nevasta la liturghie în fiecă duminică. Niciodată dragostea lui nu părăsi formele pasiunii. Niciodată nu-şi arată faţă de ai săi acea forţă proteguitoare ce place atît de mult soţilor, căci, pentru a lui, aceasta ar fi însemnat ceva asemenea milei. În sfîrşit, întru cea mai dibace măgulire, o trata ca pe egala sa lăsînd să-i scape unele amabile toane pe care bărbatul şi le îngăduie faţă de o femeie frumoasă ca pentru a-i înfrunta superioritatea. Buzele i-au fost întotdeauna înflorite de surîsul fericirii, iar graiul plin neîncetat de blindeţe. O iubi pe Joséphine a lui pentru ea şi pentru el, cu acea înflăcărare ce înseamnă un necurmat prinos adus însuşirilor şi frumuseţilor unei femei. Fidelitatea, care la soţi e adesea doar efectul unui principiu social, al unei religii sau al unui calcul, la el părea involuntară şi nu se arăta fără dulcile alintări ale primăverii amorului.

Datoria era singura dintre obligaţiile căsniciei ce rămase necunoscută acestor doi soţi deopotrivă de iubitori, căci Balthazar Claes găsi în domnişoara de Terninck o constantă şi deplină realizare a speranţelor lui. Astfel, inima-i fu întotdeauna potolită fără istovire şi omul întotdeauna fericit. Nu numai că sîngele spaniol nu se dezminţea în urmaşa ducilor de Casa-Real, făcîndu-i un instinct din acea ştiinţă ce

se pricepe să înprospăteze plăcerea la infinit ; dar se mai vădi în ea și acel devotament iară hotare care e geniul tuturor femeilor, după cum grația îi este toată frumusețea. Iubirea ei era un fanatism orb ce la un singur semn al capului, ar fi făcut-o să alerge bucură la moarte. Delicatețea lui Balthazar exaltase în ea cele mai generoase avânturi ale femeii, trezindu-i năvalnicul imbold de a da mai mult decât primea. Acest schimb mutual al unei fericiri datorite din belșug când de unul, când de celălalt dintre soți, puneă în chip vădit principiul vieții sale dincolo de această fericire, răspîndind o dragoste sporită neconținut prin vorbe, prin privirile și prin faptele ei. Și la unul și la celălalt, recunoștința fecunda și primenea viața lăuntrică ; tot astfel după cum certitudinea de a fi totul unul pentru celălalt îndepărta micimile, înobilind cele mai umile amănunte ale existenței.

Pentru aceea, soția cocoșată pe care soțul o vede dreaptă, femeia șchioapă pe care un bărbat nu o vrea altfel ori femeia vîrstnică ce arată tinără, nu sînt oare cele mai fericite femei ?... Iubirea pămîntească n-ar putea atinge culmi mai înalte. Gloria femeii nu este oare de a se face adorată prin ceea ce pare la ea micșorare ? A uita că o șchioapă nu merge drept e fascinația unei clipe ; dar a o iubi fiindcă șchioapătă înseamnă a-i îndumnezei defectul. Poate n-ar fi rău să se înscrie în Evanghelia femeilor această maximă : *Fericite cele sărace cu trupul, că a acelora este împărăția iubirii !*

Fără îndoială, frumusețea va fi fiind o nefericire pentru o femeie, căci această vremelnică floare ține prea mult loc în simțămîntul ce-l trezește ; or, cine nu o iubește oare ea și cum ar lua în căsătorie o bogată moștenitoare ? Dar iubirea pe care o simte sau pe care o provoacă o femeie dezmoștenită de fragilele avantaje ce fac să alerge fiii lui Adam este dragostea cea adevărată ; pasiunea pe drept misterioasă, o pătimasă îmbrățișare a sufletelor, un simțămînt pentru care ziua dezamăgirii nu sosește niciodată. Această femeie are grații neștiute de acea lume, de ai cărei ochi se ferește, este frumoasă la timp potrivit și cu-

lege prea mulți lauri făcându-și uitate imperfecțiile, pentru a nu reuși întotdeauna să și le ascundă. De aceea și cele mai vesuite iubiri din istorie au fost aproape întotdeauna inspirate de femei cărora omul de rînd le-ar fi găsit defecte. Cleopatra, Jeana de Napoli, Diane de Poitiers, domnișoara de La Vallière, doamna de Pompadour,¹⁴ în sfîrșit cele mai multe dintre femeile a căror frumusețe ne este citată ca desăvîrșită, și-au văzut dragostea pierind în chip nefericit. Această părelnică ciudățenie trebuie să-și aibă o pricină. Poate că bărbatul trăiește mai mult prin sentiment decît prin plăcere, poate că farmecul exclusiv trupesc al unei femei frumoase este mărginit, pe cînd farmecul lăuntric al unei femei de o frumusețe mediocră e infinit. Nu e oare acesta tilcul itelor pe care sînt brodate cele *O mie și una de nopți*? Slută, soția lui Henric al VIII-lea¹⁵ ar fi înfruntat securea și ar fi biruit nestatornicia stăpînului.

Printr-o ciudățenie destul de explicabilă la o fată de obîrșie spaniolă, doamna Claes era ignorantă. Știa să citească și să scrie; însă pînă la vîrsta de douăzeci de ani, cînd părinții o scosese de la mănăstire, nu citise decît cărți religioase. Pășind în lume, fu însetată mai întîi de plăcerile lumești și nu învăță decît deșartele științe ale găteliilor; dar se simți atît de adînc umilită de ignoranța sa, încît nu cuteza să se amestece în nici o conversație; pentru care fapt trecu drept săracă cu duhul. Totuși, această educație mistică avusese rezultatul să lase simțămintelor toată forța lor și să nu-i altereze întru nimic firea. Proastă și slută în ochii lumii ca orice fată cu zestre, deveni spirituală și frumoasă pentru soț. Balthazar încercă, ce-i drept, în primii ani de căsnicie, să dea soției sale cunoștințele de care avea nevoie pentru a face față în lume; dar se vede că era prea tîrziu: ea nu avea decît memoria inimii. Joséphine nu uita nimic din ceea ce-i spunea Claes relativ la ei amîndoi; își amintea cele mai mărunte împrejurări din viața-i fericită, nu-și mai aducea aminte însă a doua zi de lecția din ajun. Această ignoranță ar fi pricinuit adîncă discordie între alți soți; însă doamna Claes avea o atît de

naivă înțelegere a pasiunii, își iubea cu atîta evlavie bărbatul, cu atîta sfințenie, și dorința de a-și păstra fericirea o făcea atît de iscusită, încît se comporta întotdeauna în așa fel pentru a părea că-l înțelege, lăsînd prea arareori să sosească momentul cînd ignoranța ar fi sărit în ochi. Dealtminteri, cînd două fături se iubesc îndeajuns pentru ca fiecare zi să fie pentru ei mereu cea dintîi a pasiunii lor, se află în această fecundă fericire fenomene ce schimbă toate condițiile vieții. Nu e oare atunci, întocmai ca o copilărie nepăsătoare la tot ce nu-i rîset, nu-i bucurie, plăcere? Apoi, cînd viața e activă, cînd arde puternic, bărbatul lasă flacăra în voie fără a cugeta la ea sau a o discuta, fără a măsura mijloacele, nici ținta. De altfel, niciodată vreo fiică a Evei nu și-a înțeles mai bine ca doamna Claes meseria de soție. Ea dovedi acea supunere a flamandei, ce face căminul atît de îmbietor și căreia mîndria de spaniolă îi dădu o și mai nobilă savoare. Era impunătoare, știa să comande respectul dintr-o singură privire în care izbucnea simțămîntul valorii și al înaltei sale obirșii, în schimb înaintea lui Claes tremura; și, cu timpul sfîrșise prin a-l așeza atît de sus și de aproape de Dumnezeu, închinîndu-i toate actele vieții și cele mai mărunte gînduri, încît dragostea ei căpătase în cele din urmă o nuanță de smerită teamă ce-o ascutea și mai mult. Adoptă cu orgoliu toate obiceiurile burgheziei flamande și-și puse tot amorul propriu în străduința de a face viața casnică îmbelșugat ferice, păstrînd cele mai neînsemnate amănunte ale casei în strămoșeasca lor curățenie, neposedînd decît lucruri de o absolută valoare, oferind pe masă numai bucatele cele mai alese și orînduind totul în juru-i în armonie cu viața inimii.

Avură doi băieți și două fete. Cea mai mare, cu numele de Marguerite, se născuse în 1796. Mezinul era un băiețel în vîrstă de trei ani, botezat Jean-Balthazar. Dragostea de mamă fu la doamna Claes aproape egală cu iubirea-i pentru soț. De aceea se și petrecu în sufletul ei, și mai cu seamă în ultimele zile ale vieții sale, o aprigă luptă între aceste două simțăminte îndeopotrivă de covîrșitoare și dintre care unul

devenise, oarecum, vrăjmașul celui alt. Lacrimile și groaza întipărite pe chipul său, în momentul cînd începe povestirea dramei domestice ce mocnea în acel pașnic sălaș, avea adevărata pricină teama de a-și fi jertfit copiii, soțului.

În 1805, fratele doamnei Claes se săvîrși din viață fără a lăsa urmași. Legea spaniolă se împotriva ca sora să moștenească domeniile ce țineau de titlurile blazonului; însă, prin dispozițiile sale testamentare, ducele îi lăsa șazeci de mii de ducăți ¹⁶ pe care moștenitorii spiței colaterale nu i-au revendicat. Deși simțămîntul ce-l lega de Balhazar Claes era de așa natură încît niciodată vreun gînd interesat nu l-ar fi pîngărit, Joséphine simți un fel de mulțumire găsindu-se în posesia unei averi egale cu a bărbatului, și fu fericită putînd, la rîndul său, să-i ofere și ea ceva, după ce primise cu atîta noblețe totul de la el. Întîmplarea făcu deci ca această căsătorie, pe care oamenii calculați o socoteau drept o sminteală, să fie excelentă sub raportul bănesc.

Folosirea acestei sume fu destul de anevoie de hotărît. Casa Claes era atît de îmbelșugat înzestrată cu mobile, cu tablouri, cu lucruri de artă și de preț, încît părea peste putință a i se mai adăuga obiecte demne de cele ce se aflau în ea. Pasiunea acestei familii o întesase de comori. O generație umblase în căutarea de tablouri rare; pe urmă, din nevoia de a întregi colecția începută, gustul pentru pictură se moșteni din tată în fiu. Cele o sută de tablouri ce împodobeau gangul prin care se ajungea din cartierul din dos la încăperile de recepție de la primul cat al aripei la stradă, precum și vreo alte cincizeci așezate în saloanele de primire la zile mari, ceruseră trei veacuri de răbdurii cercetări. Erau celebre pinze de Rubens, de Ruvsdael, de Van Dyck, de Terburg, de Gérard Dow, de Téniers, de Mieris, de Paul Potter, Wouwermans, Rembrandt, Hobbema, Cranach și Holbein. ¹⁷ Tablourile italiene și franceze se aflau în număr mai mic, dar toate autentice și dintre cele mai de frunte. O altă generație avusese fantezia serviciilor de porțelan japonez ori chinezesc. Cutare Claes se pasionase

pentru mobile, altul pentru argintărie; în sfârșit, fiecare avusese mania lui, pasiunea lui, una din trăsăturile cele mai izbitoare ale firii flamande. Tatăl lui Balthazar, ultima rămășiță a prea vestitei societăți olandeze, lăsase una din cele mai bogate colecții de lalele ce s-au cunoscut vreodată.

În afara acestor averi moștenite ce însemnau un uriaș capital și care îmbrăcau nespus de mareț acest bătrîn lăcaș, simplu pe din afară ca o scoică, dar ca o scoică ce pe dinlăuntru e sedefie și împodobită cu cele mai bogate culori, Balthazar Claes mai avea o casă de țară în cîmpia Orchies. Departe de a-și întemeia, ca francezii, cheltuielile pe venituri, el urmăse vechea datină olandeză de a nu mânca din ele decît un sfert; și o mie două sute de ducăți pe an îl puneau pe același picior de trai cu cei mai avuți localnici din oraș. Publicarea codului civil îndreptăți această cumînțenie. Orînduind împărțirea egală a bunurilor, *Titlul despre succesiuni* trebuia să lase pe fiecare copil aproape sărac și să împrăstie într-o bună zi bogățiile străvechiului muzeu Claes. Balthazar, în înțelegere cu doamna Claes, plasă averea soției așa ca să dea fiecăruia dintre copii o poziție asemănătoare cu a tatălui. Casa Claes persistă așadar în modestia traiului și cumpără niște păduri devastate pe alocuri de iureșul ultimelor războaie, dar care, bine îngrijite, trebuiau să capete, în zece ani, o enormă valoare.

Înalta societate din Douai, pe care o frecventa domnul Claes, știuse atît de bine să prețuiască frumosul caracter și însușirile soției sale, încît, printr-un soi de tacită înțelegere, o scutise de îndatoririle la care oamenii din provincie țin atît de mult. În anotimpul de iarnă pe care ea-l petrecea în oraș, ieșea arareori în lume, dar lumea venea la ea. Primea în fiecare miercuri și dădea trei ospete pe lună. Oricine băgase de seamă că ea se simțea mai în largul său la dînsa acasă, unde o rețineau de altminteri pasiunea pentru soț și grijile pe care le reclama educația copiilor.

Astfel fu, pînă în 1809, comportarea acestor soți, la care nu se învederă nici una din obișnuitele prejudecăți. Viața acestor două făpturi, urzită tainic din

dragoste și voie bună, era pe dinafară aidoma cu oricare alta. Pasiunea lui Balthazar Claes pentru soția sa, pe care dînsa știa atît de bine s-o ție neadormită, părea, după cum spunea el însuși, că-i îndestulează toată perseverența innăscută întru cultivarea fericirii, la fel de prețioasă ca pasiunea pentru cultura lalelelor către care înclina încă din copilărie și îl scutise de a mai avea și o manie a lui, așa cum avuseseră cîte una și toți strămoșii, pe rînd.

La sfîrșitul aceluia an, cugetul și apucăturile lui Balthazar suferiră unele funește alterări, care începură atît de firesc, încît la început doamna Claes nu găsi cu cale să-l descoase asupra pricinilor. Într-una din seri, soțul se culcă într-o stare de neliniște pe care ea găsi de a sa datorie să n-o tulbure. Delicatețea-i de femeie, cum și obișnuita-i supunere o îndemnaseră întotdeauna să aștepte spovedaniile lui Balthazar, a cărui încredere în ea îi era chezășuită de o atît de adevărată iubire, încît nu-i dădea nici un prilej de gelozie. Deși încredințată că ar dobîndi un răspuns cînd și-ar fi îngăduit o întrebare iscoditoare, păstrase întotdeauna, încă de la întiile impresii din viață, teama unui refuz. Dealtminteri, răul lăuntric al soțului trecu prin felurite prefaceri și nu ajunse decît treptat la această năprasnică furie ce-i năruie fericirea căsnicieii. Oricît de absorbit fu Balthazar, rămase totuși, vreme de cîteva luni, vorbăreț, drăgăstos, și schimbarea caracterului nu se vădea atunci decît prin deseale distracții. Doamna Claes nădăjdui multă vreme să afle de la el însuși secretul acelor lucrări; nu voia poate să-l dezvăluie decît în momentul cînd toate aveau să dea rezultate utile, căci sînt o seamă de oameni stăpîniți de o mîndrie ce-i împinge să-și ascundă luptele și să nu se înfățișeze decît victorioși. În ziua biruinței, fericirea căminului trebuia deci să reînvie cu atît mai luminoasă, cu cît Balthazar își dădea seama de această lacună în viața-i sentimentală, pe care inima lui avea de bunăseamă s-o dezaprobe. Joséphine își cunoștea îndeajuns bărbatul pentru a ști că el nu și-ar ierta să fi făcut pe Pépita sa mai puțin fericită timp de atîtea luni. Ră-

minea deci tăcută, simțind un soi de bucurie a suferi prin el, pentru el ; căci pasiunea-i avea o nuanță din acea evlavie spaniolă ce nu desparte niciodată credința de iubire și nu înțelege, cu nici un chip, sentimentul fără suferință. Aștepta o reîntoarcere a dragostei, spunându-și în fiecare seară : „Va veni mîine !” și tratîndu-și fericirea ca pe un absent.

Zămisli ultimul prunc în mijlocul acestor tănuite frămîntări. Cruntă dezvăluire a unui viitor de dureri ! În acea împrejurare, iubirea fu, printre distracțiile soțului, doar ca o distracție mai puternică decît celelalte. Orgoliu-i de femeie, pentru înfrîngerea oară rănit, o îndemnă să cerceteze străfundul necunoscutului abis ce-o despărțea pentru todeauna de Claes din primele zile.

Din acel moment, starea lui Balthazar se înrăutăți. Acest bărbat, altădată cufundat tot timpul în bucuriile căminului, care se hîrjonea ceasuri întregi cu copiii, tăvălindu-se cu ei pe covorul din salon sau pe aleile grădinii, care părea că nu poate trăi decît sub ochii negri ai Pêpitei sale, nici nu băgă de seamă că soția-i aștepta un prunc, uită să mai trăiască printre ai săi și se uită pe el însuși. Cu cit doamna Claes amînase mai îndelung să-l iscodească asupra ocupațiilor sale, cu atît apoi îndrăzni mai puțin a o face. La gîndul acesta, sîngele-i clocotea și graiu-i pierea. În cele din urmă, crezu că încetase a mai plăcea soțului, și atunci fu serios alarmată. Teama aceasta o sfredeli deznădăjduind-o, o exaltă, deveni pricina multor ceasuri melancolice și mîhnite reverii. Îi dădu dreptate lui Balthazar în dauna ei, găsindu-se slută și bătrînă ; apoi întrezări un gînd mărinimos, dar umilitor pentru ea, în munca prin care el își făcea o fidelitate negativă, și voi să-i redea independența lăsînd să se aștearnă între ei unul din acele secrete divorțuri, fericire de care par a se bucura o seamă de căsnicii. Și totuși, înainte de a-și lua rămas bun de la viața conjugală, se strădui să citească în adîncul acelei inimi, dar o găsi ferecată. Pe nesimțite, văzu pe Balthazar devenind nepăsător la tot ceea ce-i fusese drag, lăsîndu-și în paragină lălelele înflorite și nemalsinchisîndu-se de copii. Fără îndoială, era

prada vreunei patimi în afara simțămintelor sufletești, dar, care, după părerea femeilor, nu secătuiesc mai puțin inima. Iubirea era numai ațipită și nu moartă. Dacă aceasta fu o mîngiere, nefericirea nu era totuși mai puțin aceeași.

Continuitatea acestei crize se explică printr-o singură vorbă: *speranța*, taina tuturor acestor situații conjugale. Cînd biata femeie atingea acea culme a deznădejdiei ce-i da curajul să-și iscodească soțul, tocmai atunci regăsea dulci clipe în care Balthazar îi dovedea că, dacă-l stăpîneau satanice gânduri, acestea-i mai îngăduiau totuși să redevină uneori el însuși. În acele momente în care cerul i se însenina, ea era prea însetată să-și soarbă fericirea, pentru a o tulbura cu nesăbuite întrebări; mai pe urmă, cînd își luase cutezanța să-l descoase pe Balthazar, în clipa chiar cînd era gata să deschidă gura, el îi scăpa dintr-o dată, o părăsea brusc, sau se cufunda în prăpastia meditațiilor, din care nimic nu-l putea scoate.

În scurtă vreme, înrîurirea moralului asupra fizicului își începu ravagiile, dintru întîi abia simțite, dar ușor de pătruns pentru ochiul unei soții iubitoare ce urmărea secreta preocupare a bărbatului în cele mai neînsemnate manifestări. Deseori, cu greu își înghițea lacrimile văzîndu-l, după cină, afundat într-un jilt dinaintea focului, posomorît și dus pe gânduri, cu privirea ținută pe un panou negru, fără a-și da seama de tăcerea ce domnea în juru-i. Urmărea cu spaimă treptatele prefaceri ce degradau acest chip pe care iubirea îl îndumnezeise cîndva pentru ea; cu fiecă zi, viața lăuntrică se retrăgea tot mai afund și învelișul rămînea deșert de orice expresie. Cîteodată, ochii lui căpătau o lucire sticloasă, ca și cum privirea s-ar fi abătut din drum, cătînd înlăuntru. Cînd copiii se aflau culcați, după cîteva ceasuri de tăcere și de singurătate străbătute de spăimoase neliniști, dacă sărmana Pépita îndrăzneă să întrebe: „Dragul meu, suferi?” uneori Balthazar rămînea mut; sau, dacă răspundea, se desmeticea tresărind ca un om buimac, smuls pe neașteptate din somn, și mormăia un *nu* scurt și sugrumat ce se rostogolea greoi în inima soției înfiorate.

Deși voise să tănuiască față de prieteni strania situație în care se găsea, ea fu nevoită, totuși, să le-o dezvăluie. După obiceiul micilor orașe, cele mai multe saloane făcuseră din scrînteala lui Balthazar subiectul pălăvrăgelilor, și în unele cercuri se și aflaseră o seamă de amănunte neștiute de doamna Claes. De aceea, cu toată tăcerea impusă de politețe, cîțiva prieteni arătară atît de vii îngrijorări, încît ea se grăbi să justifice ciudățeniile soțului :

— Domnul Balthazar a întreprins, explica ea, o măreață lucrare ce-l absorbea, dar a cărui reușită trebuia să fie un prilej de glorie pentru familia și patria sa.

Această misterioasă tălmăcire era prea măgulitoare pentru ambiția unui oraș unde, mai mult ca în oricare altul, domnesc iubirea de patrie și setea de un renume glorios, pentru a nu trezi în cugete o reacție favorabilă domnului Claes. Presupunerile soției erau, pînă la un punct, destul de întemeiate. O seamă de meșteri de felurite meserii lucraseră îndelung în podul aripei de la stradă, unde Balthazar se închidea dis-de-dîmîneată. În urma unor atari dispariții din ce în ce mai prelungite, cu care soția și slugile se obișnuiseră pe nesimțite, Balthazar ajunsese să petreacă acolo zile întregi. Dar, nemaigrăită durere ! Doamna Claes află, datorită jîgnitoarelor confidențe ale bunelor sale prietene, uimite de ignoranța ei, că soțul ei nu înceta să cumpere de la Paris instrumente de fizică, materiale prețioase, cărți, aparate, și că se ruina, șopteau unii, căutînd piatra filozofală¹⁸. Ea trebuia să se gîndească la copii, adăugau prietenele, la propriul ei viitor, și ar fi criminală dacă nu și-ar desfășura înrîurirea asupra soțului întorcîndu-l din rătăcita cale pe care o apucase. Dacă doamna Claes își regăsea impertinența de mare doamnă pentru a tăia scurt aceste năroade flecăreli, fu totuși copleșită de teroare cu toată aparenta-i siguranță, și hotărî să-și părăsească rolul de abnegație. Prilejui una din acele situații în care o soție e pe picior de egalitate cu bărbatul ; tremurînd mai puțin în chipul acesta, cuteză

să întrebe pe Balthazar care era pricina schimbării lui și a necurmății lui izolări. Flamandul încrunță din sprincene și-i răspunse atunci :

— Draga mea, n-ai pricepe nimic din tot ce ți-aș spune.

Într-o zi, Joséphine stăruia să-i afle secretul, plîngîndu-se cu blîndețe că nu se împărtășea din toate gîndurile celui cu care-și împărtășea viața.

— Fiindcă te interesează atît de mult, lămuiri Balthazar ținîndu-și nevasta pe genunchi și dezmiertîndu-i părul negru, află că m-am apucat din nou de chimie, și că sînt omul cel mai fericit din lume.

Doi ani după iarna în care domnul Claes devenise chimist, casa lui își schimbase înfățișarea. Fie că societatea fusese jignită de veșnica distracție a savantului, ori poate socotise că-l stingherește, fie că ascunsele sale zbuciumări făcuseră pe doamna Claes mai puțin plăcută, ea nu mai vedea decît pe prietenii intimi. Balthazar nu ieșea nicăeri, se zăvora toată ziua în laborator, unde-și petrecea uneori pînă și noaptea, și nu se arăta în sînul familiei decît la ora cinci. Chiar din al doilea an, încetă a-și mai petrece vara la țară, unde nevasta lui nu mai voi să locuiască singură. Cîteodată, Balthazar pleca de acasă, hoinărea și nu se întoarcea decît a doua zi, lăsînd pe doamna Claes o noapte întreagă în prada unor ucigătoare îngrijorări ; după ce-l căuta zădarnic într-un oraș ale cărui porți se fereau odată cu lăsatul serii, după obiceiul fortărețelor, nu putea trimite după el pe cîmp. Sărmana femeie nu mai avea atunci nici măcar nădejdea amestecată cu neliniște ce-o dă așteptarea, și se zvîrcolea pînă a doua zi. Balthazar, care uitase ora cînd se zăvoreau porțile, sosea a doua zi dimineața foarte tacticos, fără să bănuiască chinurile la care distracția lui osîndea pe ai săi ; și fericirea de a-l revedea era pentru nevastă-sa o tot atît de primejdioasă criză precît puteau fi temerile sale ; stătea mută, neîndrăznind să-l descoase, căci, la cea dintîi întrebare ce i-o puse, el răspunsese cu un aer surprins :

— Ei și, ce, nu se poate plîmba omul ?

Pasiunile nu știu să înșele. Îngrijorările doamnei Claes îndreptățiră așadar zvonurile ce încercase să desmintă. Tinerețea sa o obișnuise să cunoască scrobite milă a lumii ; pentru a nu o îndura din nou, se zăvori mai adînc în incinta sălașului său, de unde toți dezertară, pînă și ultimii prieteni.

Neorînduiala îmbrăcăminte, întotdeauna atît de înjositoare pentru un bărbat din lumea mare, ajunse în așa hal la Balthazar, încît printre atîtea alte pricini de mîhnire, nu fu una dintre cele mai puțin dureroase pentru această femeie, învățată cu dichisita curățenie a flamandelor. În înțelegere cu Lemulquinier, valetul soțului său, Joséphine mai înfrînă un timp ruinarea zilnică a straielor, dar fu nevoită să se lase păgubașă. Chiar în acea zi cînd, fără știrea lui Balthazar, straie noi înlocuiau pe cele tămînjite, dihocale sau ciuruite, el le și prefăcea în zdrențe.

Biata femeie, fericită timp de cincisprezece ani și a cărei gelozie nu se deșteptase niciodată, se trezi pe neașteptate a nu mai însemna nimic în aparență pentru inima în care odinioară era stăpînă. Spaniolă de obîrșie, patima femeii spaniole clocoti înlăuntrul ei cînd își descoperi o rivală în știința ce-i răpea soțul ; chinurile geloziei îi devorară inima și-i împropătară iubirea. Dar ce putea face împotriva științei ? Cum să-i doboare neobosita-i forță, tiranică și mereu sporită ? Cum să ucidă o rivală invizibilă ? Cum oare o femeie, a cărei putere e mărginită de natură, să se ia la luptă cu o idee ale cărei bucurii sînt fără de margini, iar ademenirile mereu noi ? Cu ce să biruie cochetăria ideilor ce se primenesesc, renasc mai frumoase din dificultăți și tirăsc pe om atît de departe de lume, încît el își uită pînă și de cele mai dragi simțăminte ?

În sfîrșit, într-una din zile, cu toate asprele porunci pe care le dăduse Balthazar, nevasta voi cel puțin să nu-l părăsească, zăvorîndu-se împreună cu el în acel pod unde se retrăgea, să se ia la trîntă cu rivala ei, asistîndu-și soțul în lungile ceasuri pe care le închina acelei neîndurătoare iubite. Voi să se strecoare într-ascuns în acel misterios atelier de ademenire și să dobîndească dreptul de a rămîne pentru

totdeauna. Încercă deci să împartă cu Lemulquinier dreptul de a pătrunde în laborator; dar ca să nu-î facă martor la o dojană de care se temea, așteptă o zi cînd soțul avea să se lipsească de valet. De un timp încoace, studia cu o dușmănoasă nerăbdare foteliile acestui servitor; nu știa el oare tot ce ea dorea să afle, ceea ce bărbatul îi ascundea și ea nu îndrăznea să-l întrebe? Il găsea pe Lemulquinier mai favorizat decît ea; ea, soția!

Urcă deci tremurînd și aproape fericită; dar, pentru înția oară în viață, cunoscuse mînia lui Balthazar: abia crăpase ușa, cînd el se și năpusti asupra-î, o înfășcă îmbrîncind-o năprasnic pe scări, unde era cît pe ce să se rostogolească de sus pînă jos.

— Slavă Domnului, ai scăpat cu viață! strigă Balthazar ridicînd-o.

O mască de sticlă se spărsese în țandări peste doamna Claes care-și întrevăzu soțul alb ca varul, speriat:

— Draga mea, ți-am interzis să vii aici, urmă el, așezîndu-se pe o treaptă a scării ca un om doborât. Sfinții te-au scăpat de la moarte. Prin ce întîmplare ochii mi-erău ațintiți spre ușa? Era gata-gata să pierim.

— Aș fi fost nespus de fericită, îngăimă ea.

— Experiența e ratată, reluă Balthazar. Doar ție îți pot ierta durerea pe care mi-o pricinuieste această cumplită dezamăgire. Aș fi reușit poate să descompun azotul! Du-te, vezi-ți de treburile tale.

Balthazar se întoarse în laborator.

„Aș fi reușit poate să descompun azotul!“ îngîmă biata femeie intrînd la ea în cameră unde izbucni în plîns.

Această rostire era de neînțeles pentru ea. Bărbații, obișnuți prin educația lor să conceapă totul, nu știu cît e de chinuitor pentru o femeie să nu poată pricepe gîndul ființei iubite. Mai îngăduitoare decît noi, aceste dumnezeiești făpturi nu ne vestesc cînd graiul inimii lor rămîne neînțeles; se tem că și-ar vădi superioritatea simțămîntelor și-și ascund atunci durerile cu toată atîta bucurie cu cîtă își tăinuiesc neștiutele lor plă-

ceri ; dar, mai ambițioase în dragoste decît sîntem noi, ele vor să posede mai mult decît inima bărbatului, vor și toată gîndirea lui. Faptul că nu cunoștea o iotă din știința cu care se îndeletnicea soțul, deștepta în sufletul doamnei Claes o mai aprigă ciudă decît cea trezită de frumusețea unei rivale. O luptă între două femei lasă celei care iubește mai mult, avantajul de a iubi mai bine ; dar această ciudă trăda o neputință și umilea toate simțămintele ce ne ajută să trăim. Joséphine nu știa ! Era, pentru dînsa, o situație în care ignoranța o înstrăina de soț. În sfîrșit, ultimul și cel mai sfredelitor chin, bărbatul ei se găsea deseori între viață și moarte, în necurmăte primejdii, departe și aproape de ea, fără ca ea să le împărtășească, fără să le cunoască ! Era, ca și iadul, o lăuntrică temniță, fără ieșire, fără nădejde. Doamna Claes dori cel puțin să cunoască atracțiile acestei științe, și se așternu să studieze într-ascuns chimia din cărți. Această familie fu din acea zi ca zăvorâtă între zidurile unei mănăstiri.

Iată treptatele prefaceri ce năpăstuiră casa Claes înainte de a o ducé la acel soi de moarte civilă de care e lovită în momentul cînd începe povestirea de față.

În această vijelioasă stare de lucruri, ițele se încurcă. Ca toate femeile pasionate, doamna Claes era de o neasemuită dezinteresare. Cei ce iubesc cu adevărat, știu ce puțin lucru înseamnă banul pe lingă simțăminte și cit de anevoie se îmbină cu ele. Cu toate acestea, Joséphine nu află, fără o crîncenă încheștare de inimă, că soțul său datoră trei sute de mii de franci, cu ipotecă pe moșiile lui. Autenticitatea contractelor întărea îngrijorările, zvonurile, presupunerile orașului. Doamna Claes, pe drept alarmată, fu nevoită, ea atît de mîndră, să iscodească pe notarul bărbatului ei, să-l facă părtașul nemărturisitelor sale frămîntări sau să i le dea a înțelege, și să audă în ~~cele~~ din urmă această umilitoare întrebare :

— Cum de nu v-a spus încă nimic domnul Claes ?

Din fericire, notarul lui Balthazar îi era aproape rudă. Și iată cum. Bunicul domnului Claes luase în

căsătorie pe o domnișoară Pierquin din Douai. De cînd cu această căsătorie, Pierquinii, deși niște străini pentru Claes, îi socoteau pe aceștia veri. Domnul Pierquin, tînr de douăzeci și șase de ani, care tocmai moștenise funcția părintelui său, era singurul om ce călca în casa Claes. Doamna Balthazar trăise, de mai multe luni încoace, într-o atît de desăvîrșită singurătate, încît notarul fu silit să-i confirme vestea dezastrului cunoscut de întreg orașul. O înștiință că, după toate semnele, soțul datora uluitoare sume casei ce-i furniza produse chimice. După ce se informase asupra averii și stimei de care se bucura domnul Claes, această firmă îi primea toate comenzile, efectuînd livrările fără nici o teamă, cu toată aglomerarea datoriilor.

Doamna Claes însărcină pe Pierquin să ceară liste de materialele furnizate soțului. Două luni mai tîrziu, domnii Protez și Chiffreville, fabricanți de produse chimice, trimiseră un pomelnic ce se urca la o sută de mii de franci. Doamna Claes și cu Pierquin cercetară această factură cu o uimire crescîndă. Dacă la multe dintre articole, arătate în termeni științifici sau comerciali, se uitau ca mîța-n calendar, în schimb fură înspăimîntați văzînd trecute în cont bucăți de metale, diamante de toate soiurile, însă în mici cantități. Totalul datoriei se explica lesne prin marele număr de articole, prin prevederile cerute de transportul anumitor substanțe sau de expediția unor aparate prețioase, prin uluitorul preț a o seamă de produse ce nu se obțineau decît cu mare greu, sau a căror raritate le făcea scumpe, în sfîrșit prin valoarea unor instrumente de fizică ori de chimie construite după indicațiile domnului Claes. Notarul, în interesul vărului său, luase informații despre Protez și Chiffreville, și cîntea acestor fabricanți era o cheazășie a moralității operațiunilor încheiate cu domnul Claes căruia, de altminteri, îi împărtășeau deseori rezultatele obținute de chimiștii din Paris, pentru a-i cruța unele cheltuieli.

Doamna Claes rugă pe notar să tăinuiască față de societatea din Douai natura acestor achiziții ce ar fi

fost socotite drept o scrînteală ; dar Pierquin îi răspunse că, pentru a nu scădea considerația de care se bucura Claes, el și amînase pînă în ultima clipă formele notariale pe care importanța sumelor împrumutate pe încredere de către clienții lui le necesitase în cele din urmă. El dădu pe față întinderea rănii, declarînd verișoarei că dacă nu găsea mijlocul de a-și împiedica soțul să-și cheltuiască averea atît de nebunește, în șase luni de zile, bunurile patrimoniale vor fi ciuruite de ipoteci care le vor depăși valoarea... Din parte-i, adăugă el, muștrările făcute vărului, cu toate cruțările convenite unui cîm pe drept atît de respectat, nu avuseseră nici cea mai slabă înrîurire. Balthazar îi răspunsese odată pentru totdeauna, că lucra la renumele și averea familiei.

În chipul acesta, la toate zvîrcolirile lăuntrice pe care doamna Claes le îndurase de doi ani încoace și care, năpustindu-se unele peste altele, măreau obida clipei de față cu toate durerile din trecut, se adăugă o spăimîntătoare, o necurmată teamă ce-i prevestea un groaznic viitor. Femeile au unele presimțiri a căror justete ține de miracol. De ce oare, îndeobște, ele mai mult tremură decît nădăjduiesc, cînd e vorba de interesele vieții ? Pentru ce nu au încredere decît în mărețele idei ale viitorului religios ? De ce ghicesc ele cu atîta dibăcie pacostele bănești sau crizele destinelor noastre ? Poate că simțămîntul ce le leagă de bărbatul iubit le face să-i cîntărească admirabil puterile, să-i evalueze facultățile, să-i cunoască gusturile, pasiunile, viciile, virtuțile ; neobosita cercetare a acestor cauze, în a căror prezență se găsesc neîncetat, le dă fără îndoială fatala putere de a le prevedea efectele în toate situațiile cu putință. Ceea ce văd din prezent le face să judece viitorul cu o dibăcie în chip firesc explicată prin perfecțiunea sistemului lor nervos ce le îngăduie să prindă cele mai gingașe diagnostice ale cugetului și ale simțirii. Totul la ele vibrează la unison cu marile zguduirî lăuntrice. Ele sau simt sau văd. De aceea, deși despărțită de doi ani de soț, doamna Claes presimțea pierderea averii sale. Ea apreciasse avîntul chibzuit, înalterabila sta-

tornicie a lui Balthazar ; dacă, cu adevărat el se străduia să facă aur, trebuia să arunce în creuzet, cu o desăvîrșită nepăsare, ultima îmbucătură de pâine : dar ce căuta el, oare ?

Pînă atunci, simțămîntul de mamă și dragostea de soț, se contopiseră atît de deplin în inima sărmanei femei, încît niciodată copiii, îndeopotrivă de iubiți de ea și de soț, nu se interpuseră între dînșii. Dar deodată ea fu uneori mai mult mamă decît soție, deși era mai adeseori soție decît mamă. Și totuși, oricît de dispusă ar fi fost să-și jertfească avutul și chiar copiii pentru fericirea celui ce-o alesese, o iubise, o adorașe și pentru care era încă singura femeie ce exista pe lume, remușcărilor ce-i pricinuiau răceala dragostei de mamă o aruncau în greaznice alternative. Astfel, ca soție suferea în inima ei ; ca mamă, ispășea în copii ; iar ca binecredincioasă, pătimea pentru toți. Tăcea înăbușind în sufletu-i aceste neîndurate furtuni. Bărbatul, singurul arbitru în destinul familiei, era slobod să-i hotărască soarta după plac, n-avea de dat socoteală decît lui Dumnezeu. Dealtminteri, putea ea oare să-i impute folosirea averii, după dezinteresarea de care dăduse dovadă în zece ani de căsnicie ? Era judecătorul intențiilor sale ? Dar conștiința ei, de acord cu simțămîntul și cu legile, îi spunea că părinții erau depozitarii averii și că nu aveau dreptul să alieneze fericirea materială a copiilor. Pentru a nu rezolva aceste spinoase probleme, -prefera să închidă ochii, aidoma cu acei oameni ce refuză a vedea prăpastia în al cărei afund știu bine că se vor prăbuși. De șase luni încoace, soțul nu-i mai dăduse bani pentru cheltuiala casei. Ea își vînduse într-ascuns la Paris scumpele giuvaere de diamante pe care fratele i le dăruise de ziua nunții și strînse în casă baierile pungii. A concediat guvernanta copiilor și chiar dădaca lui Jean. Odinioară, luxul trăsurilor era cu desăvîrșire necunoscut de burghezia pe cît de umilă în moravuri, pe atît de mindră în simțăminte ; nimic nu fusese așadar pe vremuri prevăzut în casa Claes pentru această invenție modernă. Balthazar se văzuse nevoit să-și aibă grajdul și șopronul într-o clădire

din fața casei ; îndeletnicirile sale de acum nu-î mai îngăduiau însă să supravegheze această latură a gospodăriei care privește în întregime pe bărbați ; Doamna Claes desființă deci cheltuiala echipajelor și a slugilor pe care izolarea lor o făcea inutilă și pentru toate aceste binecuvîntate motive, nici nu-și mai bătu capul să-și văpsească reformele cu pretexte. Pînă în prezent, faptele îi dezmințiseră vorbele, și tăcerea era de aici încolo calea cea mai cuminte. Schimbarea felului de trai al Claesilor nu putea fi îndreptățită într-o țară, unde ca în Olanda, cine cheltuiește tot ce are trece drept smintit. Însă, cum fiica mai mare, Marguerite, avea să împlinească șaisprezece ani, Joséphine păru că vrea să-i găsească o partidă frumoasă, croindu-i un drum în lumea mare așa cum se cuvenea unei fiice din spițele Molina, Van Ostrom-Temninck și Casa-Real. Cu cîteva zile înainte de aceea în cursul căreia începe această povestire, banii de pe diamante se spulberaseră. Chiar în acea zi, la orele trei, ducîndu-și copiii la vecernie, doamna Claes întîlnise pe Pierquin, care tocmai venea s-o vadă și care o însoți pînă la biserica Saint-Pierre, vorbindu-i în șoaptă despre situația ei.

— Verișoară, începu el, n-aș putea decît trădînd prietenia ce mă leagă de familia dumneavoastră, să vă ascund primejdia în care vă aflați și să nu vă rog a vă sfătui cu soțul. Cine, dacă nu dumneavoastră, l-ar putea opri pe marginea prăpastiei spre care mergeți ? Arenzile de pe moșiile ipotecate sînt departe de a putea acoperi dobînzile la împrumuturi ; așa sînt lucrurile, vă găsiți astăzi fără nici un venit. Dacă ați tăia pădurile ce le aveți, ar însemna să vă uzați singura șansă de salvare ce vă rămîne pentru viitor. Văru-meu Balthazar este, în clipa de față, debitorul sumei de treizeci de mii de franci la casa Protez și Chiffreville ; cu ce-o să-i plătiți ? din ce veți trăi ? și unde o s-ajungeți dacă Claes continuă să comande reactivi, sticlării, pile Volta și alte parascovenii ? Toată averea dumneavoastră, în afară de casă și mobilier, s-a irosit pe gaz și cărbune. Cînd a fost vorba, alaltăieri, să i se pună ipotecă pe casă, știți care a

fost răspunsul lui Claes ? „Drace !“ Iată, după trei ani de zile, primul semn de cumințenie pe care l-a dat.

Doamna Claes strînse cu obidă brațul lui Pierquin și, înălțînd ochii la cer, șopti :

— Păstrează-ne secretul !

Deși evlavioasă, nefericita femeie, dăborită de trăsnetul acestui adevăr, nu se putu ruga, rămase pe scaun între copii, deschise cartea de rugăciuni și nu întoarse o filă ; se adîncise într-o contemplație tot atît de absorbantă ca și meditațiile soțului. Onoarea spaniolă, cinstea flamandă, răsunau în sufletul ei cu un glas la fel de puternic cu cel al orgei. Copiii ei erau ruinați ! Între dinșii și onoarea părintelui lor, nu trebuia să șovăie. Necesitatea unei apropiate lupte între ea și soț o înspăimînta ; el era, în ochii săi, așa de mare, de impunător, că numai gîndul miniei lui o agita tot atîta cît ideea maiestății divine. De bună seamă, va trebui să iasă din acea neclintită supunere în care se păstrase cu sfințenie ca soție. Interesul copiilor o va sili să contrarieze în pornirile sale pe omul din care-și făurise un idol. N-ar fi oare adeseori cumințe să-l readucă la probleme pozitive, cînd el ar pluti în înaltele sfere ale științei, să-l smulgă dintr-un viitor voios pentru a-l arunca în ceea ce materialitatea dezvăluie mai hîd artiștilor și oamenilor mari ? Pentru ea, Balthazar Claes era un uriaș al științei, un om plin de glorie ; nu putea s-o fi dat uitării decît pentru cele mai bogate speranțe ; apoi avea atîta judecată, îl auzise vorbind cu atîta duh despre tot felul de chestiuni, încît era sincer fără îndoială cînd afirma că lucrează pentru gloria și averea familiei. Dragostea acestui om pentru soția și copiii lui nu era numai imensă, ea era fără de hotar. Acele simțăminte n-au putut să piară, ele crescuseră, desigur, arătîndu-se sub altă formă. Ea, atît de nobilă, atît de generoasă și de sfielnică, avea să vînture fără istov la urechea acestui mare om cuvîntul bani și zornăitul arginților, să-i dezgolească rănile mizeriei, să-i sfișie auzul cu vaietele deznădejii, cînd el era furat de melodioasele glasuri ale gloriei ! Poate că toate acestea vor știșbi dragostea lui Balthazar pentru ea ! Dacă n-ar fi avut copii, ar fi

îmbrățișat cu bărbăție și cu plăcere noul destin ce-i croia soțul. Femeile crescute în belșug sînt în scurtă vreme golul ce se ascunde în dosul desfătărilor materiale și, cînd inima, mai mult ostentă decît veștedă, le-a făcut să găsească fericirea într-un statornic schimb de adevărate simțăminte, ele nu mai dau îndărăt în fața unei existențe mediocre, dacă această existență e pe placul ființei de care se știu iubite. Gîndurile, plăcerile lor, sînt supuse capriciilor acestei vieți, în afara propriei lor vieți; pentru ele, singurul viitor de temut este de a o pierde.

În acel moment, deci, copiii o despărteau pe Pépita de adevărata-i viață, în aceeași măsură în care știința îl înstrăinase pe Balthazar de ea; de aceea, cînd se întoarse de la vecernie și se prăbuși în jilț, spuse copiilor să plece, cerîndu-le cea mai desăvîrșită liniște; apoi trimise vorbă soțului că dorește să-l vadă; însă, deși Lemulquinier, bătrînul valet, se strădui să-l scoată cu sila din laborator, Balthazar nu se clinti. Doamna Claes avu deci răgaz să reflecteze. Și ea, la rîndu-i, rămase visătoare, uitînd de oră, de timp, de zi. Gîndul că datora treizeci de mii de franci fără a-i putea plăti, redeșteptă trecutele dureri, înlănțuindu-le cu cele prezente și viitoare. Acest noian de interese, de idei, de simțiri, o găsi prea slabă, plînsul o podidi.

Cînd zări pe Balthazar intrînd, cu chipul parcă și mai înfricoșător, mai îngîndurat, mai nălucit de cum fusese vreodată, cînd el nu-i răspunse, dînsa rămase mai întii fascinată de căutătura lui fixă, pierdută și goală, de mistuitcarele idei ce distila acea frunte pleșuvă. Sub trăsnetul acestei impresii, își dori moartea. Cînd auzi acea voce nepăsătoare îngăimînd o dorință științifică în clipa cînd inima ei sîngera, curajul îi reveni; hotărî să lupte cu acea spăimînoasă putere ce răpise copiilor un părinte, căminului o avere, tuturor fericirea. Cu toate acestea ea nu-și putu înfrîna nepotolitul tremur ce-o scutura, căci în întreaga-i viață, nu întîmpinase încă o scenă atît de solemnă. Această zguduitoare clipă nu cuprindea oare în mod

El se întoarce mașinal și tuși; dar, fără a lua seama la soție, se duse să scuipe într-una din cutioarele pătrate înșirate ici și colo de-a lungul tăbliilor de lemn, ca în toate sălașurile din Olanda și din Belgia. Acel om, care nu se sinchisea de nimeni, n-ar fi uilat în ruptul capului scuiptoarele, atât îi era de înrădăcinat acest obicei. Pentru biata Joséphine, incapabilă să priceapă asemenea ciudățenie, necurmata grijă a soțului pentru mobilier însemna întotdeauna o nemaipomenită tortură; dar, în asemenea moment, îi fu atât de violentă, încît o scoase din fire și o făcu să strige pe un ton plin de nerăbdare, ce trăda toate simțămintele-i rănite:

— Dar, domnule, eu îți vorbesc!

— Ce va să zică asta? replică uimit Balthazar, răsucindu-se brusc și aruncînd soției o căutătură în care viața se redeștepta și care căzu asupra ei ca o lovitură de trăsnet.

— Iartă-mă, dragul meu,... îngăimă ea, pălind.

Voi să se ridice și să-i întindă mîna, dar se prăbuși în jilt, vlăguită.

— Simt că mor! gemu printre hohote de plîns.

La această priveliște, Balthazar avu, ca toți oamenii distrați, o puternică reacție și ghici, ca să zicem așa, taina acelei crize; luă de îndată în brațe pe doamna Claes, împinse ușa ce dădea în săliță și urcă atît de vijelios bătrîna scară de lemn, încît rochia soției, agățîndu-se în colțul unuia din balaurii ce alcătuiau micii stîlpi ai balustradei, lăsă o fîșie din poala smulsă cu un fîșîit prelung. Imbrînci cu piciorul ușa de la vestibulul dintre cele două apartamente, dar găsi iatacul soției zăvōrit.

Așeză cu grijă pe Joséphine într-un jilt, întrebînd-o:

— Doamne, dar unde-i cheia?

— Îți mulțumesc, scumpul meu, șopti doamna Claes deschizînd ochii. Nu mai țin minte de cînd nu m-am mai simțit atît de aproape de inima ta.

— Dumnezeule mare! tună Claes, cheia! Uite servitorii...

Joséphine îi făcu semn să ia cheia ce atârna legată cu o panglică de-a lungul buzunarului. După ce deschise uşa, Balthazar îşi aruncă nevasta pe o canapea, ieşi pentru a împiedeca servitorii speriaţi să urce, poruncindu-le să servească de îndată cina, şi se întoarse grabnic lângă soţie :

— Ce ai, viaţa mea scumpă ? rosti aşezându-se alături de ea şi luându-i mîna pe care o sărută.

— Dar nu mai am nimic, răspunse ea, nu mă mai doare nimic. Aş dori numai să am puterea lui Dumnezeu ca să pun la picioarele tale tot aurul din lume.

— De ce aur ? se miră Balthazar.

Şi atrase pe nevastă-sa spre el, o strinse la piept, sărutînd-o din nou pe frunte.

— Nu-mi dai tu bogăţii şi mai mari, iubindu-mă aşa cum mă iubeşti, scumpă şi nepreţuită făptură ? urmă el.

— Ah ! Balthazar al meu, de ce nu vrei tu să risipeşti neliniştile vieţii noastre, a tuturor, aşa cum alungi cu glasul tău mîhnirea din sufletul meu ? în sfîrşit, văd bine, ai rămas acelaşi.

— Despre ce nelinişti vorbeşti tu, scumpa mea ?

— Dar, dragul meu, sîntem ruinaţi !

— Ruinaţi ? îngîină el.

Începu a zîmbi, desmierdînd mîna soţiei, pe care o ţinea într-ale lui şi rosti cu o voce dulce care de mult nu se mai făcuse auzită :

— Dar mîine, ingerul meu, o să fim poate putrezi de bogaţi. Ieri, cercetînd taine mult mai de seamă, am găsit, cred, mijlocul de a cristaliza carbonul, substanţa diamantului... Oh, iubita mea soţie, în cîteva zile ai să-mi ierţi distracţiunile ! Se pare că sînt distrat uneori. Nu te-am bruscăţ adineauri ? Fii îngăduitoare cu un om care n-a încetat o clipă să se gîndească la tine, ale cărui lucrări sînt pline de tine, de noi...

— Destul, destul ! îl opri ea ; o să vorbim de toate astea diseară, dragul meu. Sufeream de prea multă durere ; acum sufăr de prea multă plăcere.

Ea nu se aştepta să revadă acest chip însufleţit de un simţămînt tot atît de duios pentru ea cum era

odinioară, să audă acest glas tot atît de dulce ca altădată și să regăsească tot ceea ce socotise pierdut.

— Diseară, întări el, bucuros, vom sta de vorbă. Dacă mă vezi cumva iarăși absorbit de vreo meditație, adu-mi aminte ce ți-am făgăduit. Diseară, vreau să las încolo calculele, lucrările, și să mă afund în toate bucuriile familiei, în desfătările inimii; căci, Pépita, simt nevoie, mi-e sete de ele!

— Ai să-mi spui ce cauți, Balthazar?

— Dar, biată copilă, n-ai pricepe o iotă.

— Crezi?... Ehe! dragul meu, iată aproape patru luni de cînd studiez chimia ca să pot discuta cu tine. Am citit pe Fourcroy, Lavoisier, Chaptal, Nollet, Rouelle, Berthollet, Gay-Lussac, Spallanzani, Leuwenhoeck, Galvani, Volta,¹⁹ în sfîrșit toate cărțile cu privire la știința pe care tu o adori. Așa că, vezi tu, îmi poți încredința secretele tale.

— Oh! ești un înger! exclamă Balthazar căzînd la picioarele soției și vărsînd lacrimi de înduioșare ce-o făcură să tresară, o să ne înțelegem în totul!

— Ah! se însufleți ea, m-aș arunca în flăcările iadului care-ți încing cuptoarele, numai ca să aud cuvîntul acesta din gura ta și ca să te văd astfel.

Deslușind pașii fiică-si în anticameră, ea se repezi pe ușă.

— Ce dorești, Marguerite? își întrebă pe fata cea mai mare.

— Dragă mamă, a sosit domnul Pierquin. Dacă rămîne să cîneze cu noi, ne trebuiesc fețe, șervete de masă, și ai uitat să le lași azi dimineată...

Doamna Claes scoase din buzunar o verigă cu cheițe, le întinse fetei, arătîndu-i dulapurile de lemn din Antile care mobilau anticamera și lămurind-o:

— Copila mea, caută în dreapta, la serviciile Graindorge. Fiindcă astăzi scumpul meu Balthazar mi s-a întors, redă-mi-l pe de-a-ntregul, reluă ea întorcîndu-se în odaie și luîndu-și un aer de șăgalnică șiretenie. Dragul meu, du-te în camera ta, fă-mi batîrul și îmbracă-te, avem la masă pe Pierquin. Haide, aruncă zdrențele astea de pe tine. Uite, privește la petele de aici! Nu-i așa că toate găurile astea sînt

— Marguerite, pune rufele pe-un fotoliu și ajută-mi să mă îmbrac, n-am chef de Marta ! zise doamna Claes chemindu-și fiica.

Balthazar o prinsese pe Marguerite, o întorsese cu fața spre el cu un gest voios zicându-i :

— Bună seara, copila mea, ești frumoasă de nu mă pot uita astăzi la tine în rochia asta de muselină și cu această cingătoare trandafirie !

Apoi o sărută pe frunte și-i strînse mîna.

— Mamă, tata m-a sărutat ! izbucni Marguerite intrînd la maică-sa ; părea grozav de vesel și de fericit.

— Fetița mea, tatăl vostru este un om mare, foarte mare ; se împlinesc în curînd trei ani de cînd muncește pentru gloria și averea familiei lui, și crede că și-a atins ținta cercetărilor. Ziua de azi trebuie să fie pentru noi toți o mare sărbătoare...

— Mamă scumpă, răspuse Marguerite, servitorii noștri erau atît de triști văzîndu-l posomorît, încît nu vom fi singurii care o să ne bucurăm.. Oh ! pune-ți altă cingătoare, asta-i prea spălăcită.

— Fie ! dar să ne grăbim, vreau să mă duc să vorbesc cu Pierquin. Unde-i ?

— În salon. Se joacă cu Jean.

— Și Gabriel și Félicie, unde sînt ?

— Îi aud prin grădină.

— Bine, coboară iute ; ai grijă să nu rupă lalelele ; tatăl vostru încă nu și le-a văzut înflorite anul ăsta și s-ar putea să-i vină chef tocmai astăzi să se uite la ele după ce stă la masă. Spune lui Lemulquiner să ducă tatei tot ce-i trebuie pentru toaletă.

După ce Marguerite ieși, doamna Claes aruncă ochii spre copii prin ferestrele iatacului care dădeau în grădină, și-i văzu privind una din acele gîze cu aripile verzi, lucioase și stropite cu aur, numite în popor croitorese.

— Să fiți cuminți, dragii mamei ! le strigă ea făcînd să lungece în sus un ochi al ferestrei și proptindu-l spre a-și aerisi odaia.

Apoi bătu ușurel la ușa dintre iatacul ei și al soțului, ca să se asigure că bărbatul nu fusese furat de vreo nouă distracție. El îi deschise și ea îi spuse pe un ton vesel văzîndu-l dezbrăcat :

— N-ai să mă lași prea mult singură cu Pierquin, nu-i așa ? Ai să vii repede...

Se simți atît de sprintenă coborînd scările, încît auzind-o, un străin n-ar fi recunoscut pasul unei șchioape.

— Domnul, urcînd pe doamna, a sfîșiat rochia, îi tăie calea valetul pe care-l întîlni pe scară ; nu-i decît o mică fișie de stofă, dar a smuls falca balaurului, și nu văd cine ar putea-o pune la loc. Iacă-te acum scara noastră ciuntită, era o mîndrețe de balustradă !

— Nu-i nimic, bietul meu Lemulquinier, las-o ne-reparată, nu-i nici o nenorocire.

— Ce se întîmplă oare, se întrebă Lemulquinier, de nu-i asta o nenorocire ? Să fi descoperit stăpînu-meu *absolutul* ?

— Bună ziua, domnule Pierquin, spuse doamna Claes deschizînd ușa de la salon.

Notarul dete fuga să ofere brațul verei sale, dar ea nu primea niciodată decît brațul soțului ; mulțumi deci vărului cu un zîmbet, întrebîndu-l :

— Vii poate pentru cei treizeci de mii de franci ?

— Da, doamnă ; întorcîndu-mă acasă, am primit o scrisoare de încunoștiințare din partea casei Protez și Chiffreville, care a emis pe numele domnului Claes șase polițe de cîte cinci mii de franci fiecare.

— Ei bine, nu-i spune nimic astăzi lui Balthazar despre toate, răspunse ea. Rămîi la noi la masă. Dacă te întreabă cumva de ce-ai venit, găsește un pretext oarecare, te rog eu. Dă-mi mie scrisoarea, am să-i vorbesc eu despre chestiunea asta. Totul merge bine... urmă ea, văzînd nedumerirea notarului. În cîteva luni, soțul meu va restitui probabil sumele împrumutate.

Auzind acesle spuse roștile în șoaptă, notarul o privi pe domnișoara Claes care tocmai se întorcea din grădină urmată de Gabriel și de Félicie, și exclamă :

— Niciodată n-am văzut-o pe domnișoara Marguerite așa de frumoasă ca în clipa asta !

Doamna Claes, care se așezase în jilt și luase pe genunchi pe micuțul Jean, înălță capul, privi la fiică-sa și la notar, prefăcându-se indiferentă.

Pierquin era de statură mijlocie, nici gras nici slab, cu fața de o frumusețe vulgară și care oglindea o tristețe mai mult înăcrită decît melancolică, o reverie mai curînd risipită decît meditativă; trecea drept mizantrop, era însă prea hrăpăreț, prea hulpav, pentru ca divorțul lui de lume să fie real. Privirea-i îndeobște pierdută în gol, înfățișarea-i nepăsătoare, prefăcuta-i tăcere păreau semne de profunzime, pe cînd în realitate ascundeau numai vidul și nulitatea unui notar ahtiat numai și numai de bunuri lumești, dar care se afla încă destul de tînăr pentru a fi și invidios. A se înrudi cu casa Claes ar fi însemnat pentru el motivul unui devotament nețărnut, dacă n-ar fi dosit unele chibzuiele de avar. Făcea pe mărinosul, dar știa să calculeze. De aceea, fără a-și lămuri lui însuși pricina schimbătoarelor sale purtări, amabilitățile îi erau tăioase, dure și ursuze, cum sint în deobște ale tuturor oamenilor de afaceri, cîtă vreme Claes îi părea ruinat; pentru a deveni apoi afectuoase, binevoitoare și aproape slugarnice, de îndată ce bănuia că lucrările vărului său ar duce la un rezultat fericit. Uneori vedea în Marguerite Claes o infanță de care unui biet notar de provincie îi era cu neputință să se apropie; alteori o socotea o biată felișcană prea fericită dacă notarul ar fi catadicsit s-o ia de nevastă. Era un provincial și flamand fără răutate, nu era chiar lipsit nici de devotament nici de omenie; vădea însă un naiv egoism ce-i știrbea însușirile, cu apucături ridicole care-i dăunau.

În acel moment, doamna Claes își aminti tonul tăios cu care notarul îi vorbise sub porticul bisericii Saint-Pierre și luă aminte la transformarea pe care

răspunsul ei o săvîrşise în purtările lui ; îi ghici calculele ascunse şi, cu o privire pătrunzătoare, încercă să citească în sufletul fetişoarei spre a şti dacă se gîndea cumva la vărul său ; dar nu văzu la ea decît cea mai desăvîrşită indiferenţă. După cîteva clipe, în care convorbirea se învîrţi în jurul zvonurilor din oraş, stăpînul casei coborî din odaia lui unde, de cîteva minute, soţia auzea cu o negrăită plăcere un scîrţit de cizme pî pe parchet. Pasul lui, pe-o măsură cu mersul unui bărbat tînăr şi sprinten, anunţa deplina metamorfoză, şi neastîmpărul pe care aşteptarea o pricinuia doamnei Claes fu atît de covîrşitor, încît cu greu îşi stăpîni o tresărire cînt soţul coborî scara. Balthazar se ivi de îndată în costumul la modă pe atunci. Purta cizme răsfrînte, bine lustruite, din care ieşea partea de sus a unui ciorap de mătase albă, pantalon de caşmir albastru cu nasturi de aur, jiletcă albă înflorată şi frac azuriu. Era proaspăt bărbierit, se pieptănase, îşi parfumase părul, îşi tăiasse unghiile şi se spălase pe mîini cu atîta grijă, încît părea de nerekunoscut celor ce-l văzuseră nu demult. În locul unui bătrîn aproape ieşit din minţi, copiii, soţia şi notarul aveau în faţă un bărbat de patruzeci de ani al cărui chip afabil şi politicoş era plin de seducţie. Istovirea şi suferinţele zugrăvite în sleirea trăsăturilor şi în pielea lipită de oase, căpătau chiar o anume graţie.

— Bună ziua, Pierquin, rosti Balthazar Claes.

Redevenit părinte şi soţ, chimistul luă mezinul de pe genunchii nevestei, îl săltă în tavan coborîndu-l apoi cu iuţeală, şi iar sus şi iar jos, de cîteva ori în şir.

— Ia te uită la plodul ăsta !... vorbi către notar. O atît de încîntătoare vietate nu-ţi deschide pofta să te însori ? Crede-mă, dragul meu, bucuriile căminului te consolează de toate.

— Hopaaa ! făcea el săltîndu-l pe Jean. Buf ! striga, lăsîndu-l jos. Hopaaa !... Buf !

Pruncul rîdea cu hohote văzîndu-se cînd în înaltul tavanului, cînd jos, pe parchet. Mama îşi întoarse privirea spre a nu-şi trăda emoţia stîrnită de acest

joc atît de simplu în aparență, dar care, pînă la urmă, însemna o întreagă revoluție domestică.

— Ia să vedem cum știi să mergi, spuse Balthazar punînd odrasla jos și ducîndu-se să se trîntească într-un jîlt.

Copilul alergă la taică-său, atras de luciul nasurilor de aur care îmbumbau pantalonul deasupra urechii cizmelor.

— Ești un înșeraș ! îl alintă tatăl îmbrățișîndu-l, tu ești un Claes, mergi drept.

— Ia spune, Gabriel, ce face părintele Morillon ? întrebă pe fiu-său mai mare, apucîndu-i urechea și răsucindu-i-o ; te lupti destul de vitejește cu retroversiunile latinești și cu traduceri ? Ai dat de gustul matematicii ?

Apoi Balthazar se ridică, veni la Pierquin și-i spuse cu acea caldă curtoazie ce-l caracteriza :

— Dragul meu, vrei poate să mă întreb ceva ?

Îi dădu brațul și-l duse în grădină, adăugînd :

— Vino să-mi vezi lalelele...

Doamna Claes își urmări cu privirea bărbatul ieșind pe ușă și nu-și putu stăpîni bucuria văzîndu-l atît de tînăr, atît de afabil, atît de deplin el însuși ; se sculă, cuprinse pe fiică-sa de după mijloc și o sărută, mîngîind-o :

— Draga mea Marguerite, fetița mea scumpă, te iubesc azi și mai mult decît în celelalte zile.

— De mult nu l-am mai văzut pe tata așa de drăguț, răspunse ea.

Lemulquinier se înfățișă, vestind că masa era servită. Pentru a evita ca Pierquin să-i ofere brațul, doamna Claes îl luă pe al lui Balthazar și toată familia trecu în sufragerie.

Această încăpere, cu tavanul alcătuit din birne aparente, dar înflorite cu zugrăveli spălate și împrospătate în fiecare an, era împodobită cu înalte blidare de stejar, pe ale căror policioare se înșiruiău cele mai rare bucăți din vesela străbunilor. Pereții erau tapisați cu piele viorie pe care fuseseră săpate în linii aurite, privescînd de vinătoare. Deasupra blidarelor, luceau ici-colo, îngrijit orînduite, penele unor păsări

ciudate precum și scoici rare. Jilțurile nu fuseseră preschimbate de la începutul veacului al XVI-lea, și ofereau ochilor acea formă pătrată, cu acei stilpi ră-suciți și cu acel scund spătar îmbrăcat într-o țesătură cu franjuri, a căror modă fusese atât de răspîndită, încît Rafael a ilustrat-o în tabloul intitulat *Fecioara cu jilțul*. Lemnul lor se înnegrise, dar țintele aurite luceau ca noi, iar îmbrăcămintea, grijuliu primenită, era de un purpuriu admirabil. Flandra retrăia aici pe de-a-ntregul cu toate ale sale inovații spaniole.

Pe masă, carafele și sticlele aveau acea respectabilă înfățișare pe care le-o dau pîntecoasele rotunjuni ale conturilor antice. Pocalele erau și ele aceleași vechi potire cu picior înalt ce se întilnesc în toate tablourile școalei olandeze sau flamande. Farfuriile din gresie și înflorite cu chipuri colorate după maniera lui Bernard Palissy,²⁰ ieșiseră cîndva din fabrica engleză de la Wedgwood. Argintăria era masivă, cu marginile colțurate, cu reliefuri, adevărată argintărie de familie ale cărei piese, fiecare cu cizelura, cu moda și croiala sa felurită, atestau începuturile bunei stări și progresul avuției Claeșilor. Șervetele aveau franjuri, modă cu totul spaniolă. Cît privește fețele de masă, oricine trebuie să-și închipuie că pentru familia Claes, era o chestie de onoare să le posede pe cele mai magnifice. Acest serviciu, această argintărie erau destinate folosinții zilnice a familiei. Aripa din față, unde aveau loc sindrofiile, se bucura de un lux deosebit ale cărui minunății, rezervate pentru zile de gală, le întipăreau acea solemnitate ce se pierde cînd lucrurile sînt desconsiderate, ca să spunem așa, printr-o întrebuintare obișnuită. În casa din spate, totul purta pecetea unei naivități patriarhale. În sfîrșit, delicios amănunt, o viță de vie se furișa pe ziduri de-a lungul ferestrelor năpădite din toate părțile de frunze.

— Dumneavoastră rămineți credincioși tradițiilor, Doamnă ! glăsui Pierquin primind o farfurie plină cu acea supă de cimbrisor în care bucătăresele flamande sau olandeze pun perișoare de carne amestecate cu felloare de pîine prăjită. Iată ciorba de duminică așa

cum se obișnuia la părinții noștri ! Casa dumneavoastră și acea a unchiului meu Des Raquets sînt singurele unde se mai găsește această supă, istorică, a Țărilor-de-Jos... Adică nu ! bătrînul domn Savaron de Savarus o mai servește și azi cu mare fală la el, la Tournai ; încolo, peste tot bătrîna Flandră piere. Astăzi, mobilele se fabrică în stil grec,²¹ pretutindeni nu vezi decît coifuri, scuturi, sulite și fascii... Fiecare își reclădește casa, își vinde vechiul mobilier, își toarnă din nou argintăria sau o dă în schimbul porțelanului de Sèvres care nu face nici cît cel vechi de Saxa, nici cît cel chinezesc. Ah ! eu sînt flamand pînă-n măduva oaselor. De aceea îmi sîngerează inima cînd văd pe căldărari cumpărînd, cu prețul obișnuit al lemnului sau al metalului, frumoasele noastre mobile încrustate cu aramă ori cositor. Dar societatea vrea neapărat schimbare la față, cred eu. Pînă și procedeele artistice se pierd ! Cînd totul trebuie să meargă în galop, nimic nu poate fi făcut conștiincios ; în timpul ultimei mele călătorii la Paris, am fost dus să văd picturile la Luvru. Pe onoarea mea, nu-s decît niște mîzgălituri, pînzele acelea fără aer, fără profunzime, în care pictorii se tem să pună culoare. Și mai vor, cică, să răstoarne vechea noastră școală... Ah ! vai !...

— Vechii noștri pictori, interveni Balthazar, studiau feluritele combinații și trăinicia culorilor, supunîndu-le acțiunii soarelui și a ploii. Dar ai dreptate : azi resursele materiale ale artei sînt cultivate mai puțin ca oricînd.

Doamna Claes nu ascultă conversația. Auzind de la notar că serviciile de porțelan erau la modă, îi încolțise numaidecît în minte ideea luminoasă de a vinde greoaia argintărie provenită din succesiunea fratelui, nădăjduind astfel să poată achita cei treizeci de mii de franci datorați de bărbatul său.

— Aha ! exclamă Balthazar către notar, cînd doamna Claes se amestecă din nou în conversație, și zi, lumnea se ocupă la Douai de lucrările mele ?

— Da ! încuviință Pierquin. Fiecare se întreabă pe ce se duc atîția bani. Ieri, îl auzeam pe domnul

prim-prezident deplorînd că un om de talia dumitale caută piatra filozofală. Mi-am îngăduit atunci să-i răspund că dumneata ești prea instruit pentru a nu ști că aceasta ar însemna să te măsoari cu imposibilul, prea bun creștin ca să crezi că te poți lua la întrecere cu Dumnezeu, și, ca toți Claeșii, prea bun calculator ca să zvirlți banii pe prafuri vrăjitoarești. Totuși, îți voi mărturisi c-am împărtășit regretele pe care izolarea dumitale le prilejuiește întregii societăți. Dumneata nu mai faci de loc parte din orașul nostru. Doamnă, ați fi fost pe drept cuvînt încîntată dacă ați fi putut auzi cum fiecare vă ridică în slavă pe dumneavoastră și pe domnul Claes.

— Te-ai purtat ca o rudă de ispravă, respingînd prepusuri al căror rău cel mai mic ar fi acela de a mă face ridicol! răspunse Balthazar. Ah! concetățenii mei mă cred ruinat! Ei bine, dragă Pierquin, de azi în două luni voi da, ca să-mi sărbătoresc aniversarea căsătoriei, o petrecere al cărei fast o să-mi recîștige stima pe care scumpii mei compatrioți o închină banului.

Doamna Claes se împurpură la față. De doi ani încoace, această aniversare fusese dată uitării. Aidoma cu acei nebuni care trec prin momente cînd facultățile lor scînteiază cu o neobișnuită strălucire, niciodată Balthazar nu fusese atît de spiritual în duioșia sa. Se arătă plin de atenții față de copii, și conversația lui fermecă prin grație, prin spirit, prin tact. Această întoarcere a simțămîntului părintesc de atîta vreme absent, era desigur cea mai frumoasă sărbătoare ce i-ar fi putut dărui soției, pentru care vorba și privirea lui recăpătaseră acea expresie de statornică apropiere ce se simte de la inimă la inimă, dovedind o delicioasă identitate de simțire.

Bătrînul Lemulquinier părea că întinerește, alerga încoace și-ncolo cu o neobișnuită voioșie prilejuită de îndeplinirea ascunselor sale speranțe. Schimbarea atît de fără de veste săvîrșită în purtările stăpînului avea pentru el un și mai limpede tilc decît pentru doamna Claes. Acolo unde familia vedea fericirea, valetul lor își însușise nebunia sa. Fie că adulme-

case însemnătatea cercetărilor stăpînului din explicațiile ce-i scăpau chimistului cînd ținta îi luneca printre degete, fie că înnăscuta înclinare a omului spre imitație l-a făcut să adopte ideile celui în atmosfera căruia trăia, Lemulquinier căpătase pentru stăpînul său un simțămînt superstițios : un amestec de groază, de admirație și de egoism. Laboratorul era pentru el ceea ce este pentru gloată un birou de loterie, speranța organizată. În fiecare seară se culca spunîndu-și : „Mîine ne vom scălda poate în aur !” Și a doua zi se deștepta cu o tot atît de vie credință ca în ajun. Numele lui indica o obîrșie neaoș flamandă. Mai de demult, oamenii din popor nu erau cunoscuți decît printr-o poreclă datorită meseriei lor, țării de baștină, conformației lor fizice sau însușirilor sufletești. Această poreclă devenea numele familiei burgheze pe care o înteneiau, odată zdrobiți. În Flandra, neguțătorii de fire de în erau numiți *mulquiniers*, și aceasta fusese, fără îndoială, meseria aceluia îns care, printre strămoșii bătrînului valet, trecu de la starea de rob la cea de burghez, pînă ce necunoscute vitregii îl tîrîseră pe strănepotul vînzătorului de în îndărăt la starea de serv, plus simbria. Istoria Flandrei, a inului și a negoțului său, se afla deci înscrisă pe scurt în acest bătrîn slujitor, deseori numit, pentru eufonie, Mulquinier.

Caracterul și fizionomia lui nu erau lipsite de originalitate. Fața-i colțuroasă era și lată și lungă, spuzită de urmele vărsatului care-i întipăriseră o fantastică aparență, tatuînd-o cu albe și lucioase scrijeliri. Uscat la trup și deșirat, avea un mers grav, misterios. Micii lui ochi portocalii, la fel cu gălbuia și lătoasa chică ce-i acoperea țeasta, nu aruncau decît căutături piezișe. Înfățișarea lui se întimpla a fi deci în deplină armonie cu sentimentul de curiozitate pe care îl stîrnea în jurul său. Calitatea lui de preparator inițiat în tainele stăpînului, despre ale cărui lucrări nu sufla o vorbă, îl învestea cu un soi de vrăjitorie. Localnicii din strada Parisului îl priveau trecînd cu o curiozitate amestecată cu teamă, căci dădea răspunsuri sibilice și întotdeauna pline de subînțelesuri. Mîndru

fiindcă se ştia folositor stăpînului, exercita asupra tovarăşilor săi un fel de autoritate cicălitoare, de pe urma căreia trăgea foloase, bucurîndu-se de privilegii ce-l făceau pe jumătate stăpîn în casă. Spre deosebire de slujitorii flamanzi care sînt legaţi orbeşte de casă, el nu ţinea decît la Balthazar. Dacă vreo supărare o mîhnea pe doamna Claes, sau dacă cine ştie ce eveniment fericit dădea peste familie, el îşi îmbuca piinea unsă cu unt şi îşi sorbea berea cu acelaşi singe rece din totdeauna.

Cînd cina luă sfîrşit, doamna Claes propuse să bea cu toţii cafeaua afară, în faţa tufelor de lalele care împodobeau mijlocul grădinii. Ghivecele de lut în care erau puse lalele avînd fiecare numele săpat pe o placă de ardezie, fuseseră îngropate şi orînduite în aşa chip, încît să alcătuiască o piramidă în creştetul căreia se înălţă o lalea de speţa gura-balaurului pe care n-o avea decît Balthazar. Această floare, numită *tulipa Claesiana*, întrunea cele şapte culori şi adînc cele-i arcuiri păreau aurite pe margini. Tatăl lui Balthazar, care refuzase de nenumărate ori zece mii de fiorini²² oferîţi pentru ea, veghea cu atîtea precauţii să nu se poată fura o singură sămînţă din acest soi, încît o păstra în salon şi îşi petrecea deseori zile întregi contemplînd-o. Tulpina era uriaşă, dreaptă ca o luminare, vinjoasă, de un verde admirabil; proporţiunile se aflau în armonie cu potirul, ale cărui culori se distingueau prin acea strălucitoare limpezime, ce dădea odinioară atîta preţ acestor fastuoase flori!

— Iată lalele care fac treizeci sau patruzeci de mii de franci! spuse notarul privind pe rînd la vară-sa şi la răzorul cu mii de culori.

Doamna Claes era prea entuziasmată la văzul acestor flori care, sub razele aslinţitului, semănau cu nişte pietre scumpe, pentru a pricepe tîlcul observaţiei notariale.

— La ce sînt bune, urmă notarul adresîndu-se lui Balthazar, ar trebui să le vindeţi.

— Aş! am eu oare nevoie de bani?... răspunse Claes schiţînd gestul unui om pentru care patruzeci de mii de franci era un fleac.

Urmă un moment de tăcere în care timn copiii se întreceau strigînd :

— Uite la cea de colo, mamă !

— Oh ! ce frumoasă-i asta !

— Dar asta cum se cheamă ?

— Ce abis pentru cugetul omenesc !... vorbi Balthazar ridicînd mîinile cu un gest de desnădejde. O combinație de hidrogen și de oxigen dă naștere, prin felurile ei dozaje, în același mediu și pe baza aceluiași principiu, la aceste culori care constituie fiecare un rezultat diferit.

Soția lui auzea deslușit termenii acestei afirmații, enunțată însă prea grăbit pentru ca ea s-o înțeleagă pe de-a-ntregul. Balthazar se gîndi că ea studiasse știința lui favorită și-i zise, făcîndu-i un semn misterios :

— Chiar dacă ai pricepe, tot n-ai ști încă ceea ce vreau să spun.

Și păru că se cufundă din nou într-una din obișnuitele sale meditații.

— Cred și eu ! întări Pierquin, luînd o ceașcă de cafea pe care i-o întindea Marguerite. „Alungați firescul, el se întoarce în galop !“ adăugă în șoaptă către doamna Claes. Veți avea bunăvoința să-i vorbiți dumneavoastră personal, nici diavolul nu-l mai trezește de-acum din contemplație. Așa o ține pînă mîine.

Își luă rămas bun de la Claes care se prefăcu a nu-l auzi, sărută pe micuțul Jean pe care maică-sa îl ținea în brațe, și, după ce făcu o adîncă plecăciune, se retrase. Cînd ușa de la intrare răsună închizîndu-se, Balthazar își cuprinse soția de după mijloc și risipi neliniștea pe care i-ar fi putut-o pricinui prefăcuta-i visare, șoptindu-i la ureche :

— Știam eu cum să-l fac să-și ia tălăpășița !

Doamna Claes își întoarse fața spre soț fără a se sfii să-i arate lacrimile ce-i împînzeau ochii : erau atît de dulci ! Apoi își culcă fruntea pe umărul lui, lăsîndu-l pe Jean să-i lunece de pe genunchi.

— Să ne întoarcem în salon, îl îndemnă ea după un răstimp.

Toa'ă acea seară, Balthazar fu de o veselie aproape nebunească : născoci o mie și una de drăcovenii pentru copii și se jucă el însuși cu atîta poftă, încît nu luă seama la cele două sau trei absențe ale soției. Pe la orele nouă și jumătate, cînd Jean fu culcat, Marguerite, întorcîndu-se în salon după ce-i ajutase sorei Félicie să se desbrace, găsi pe maică-sa așezată în jilțul cel mare, stînd de vorbă cu tatăl ei care-o ținea de mîină. Temîndu-se să nu-și tulbure părinții, părea că voiește să se retragă fără a le vorbi ; doamna Claes băgă de seamă și o chemă :

— Vino, Marguerite, vino, copilă dragă !...

Apoi o trase spre ea și o sărută matern pe frunte, adăugînd :

— Ia-ți cartea în odaie și culcă-te devreme.

— Noapte bună, fetiță scumpă, rosti Balthazar.

Marguerite își îmbrățișă părintele și ieși. Claes și soția rămaseră cîteva clipe singuri, pierduți în contemplarea ultimului pastel al asfințitului ce se mistuia în frunzișul deodată înnegurat al grădinii, ale cărui contururi abia se mai ghiceau în umbra înserării. Cînd fu aproape noapte, Balthazar își îmbie soția cu o voce mișcată :

— Să mergem sus...

Cu mult înainte ca moravurile engleze să fi consfințit iatacul unei soții drept un lăcaș sfînt, acela al unei flamande era de nepătruns. Bunele gospodine din această țară nu urzeau din el o fală a virtuților, ci o deprindere învățată din frageda copilărie, o superstiție domestică ce făcea dintr-o odaie de culcare un încîntător altar în care te împresurau simțămintele duioase, unde simplitatea se îmbină cu tot ceea ce viața socială are mai dulce și mai vrednic de respect. În starea cu totul neobișnuită în care se afla doamna Claes, orice femeie ar fi voit să adune în juru-i cele mai elegante lucruri ; dar ea săvîrșise aceasta cu un gust nespus, știind cît înrîurește asupra simțămintelor înfățișarea a tot ce ne înconjoară. La o făptură frumoasă, aceasta ar fi însemnat un lux ; la ea, era o nevoie. Înțelesese importanța acestor cuvînte : „Te faci femeie frumoasă !“ maximă ce călăuzea toate acțiunile

primei soții a lui Napoleon,²⁹ făcînd-o deseori falsă, în timp ce doamna Claes era întotdeauna firească și adevărată.

Deși Balthazar cunoștea bine iatacul soției, desprinderea lui de toate lucrurile materiale ale vieții fusese atît de desăvîrșită, încît cînd intră fu străbătut de dulci fiori, ca și cum l-ar fi zărit pentru întîia oară. Fastuoasa veselie a unei femei victorioase izbucnea în splendidele culori ale lalelelor ce se înălțau din gîturile înalte ale uriașelor vase de porțelan chinezesc, iscusit orînduite, și în profuziunea de lumini ale căror efecte nu se puteau asemui decît cu ale celor mai voioase fanfare. Pîlpîirea lumînărilor dădea o armonioasă scînteiere mătăsurilor de culoarea sură a inului, a căror monotonie era nuanțată de sclipetul aurului care împodobește cu discreție unele obiecte, precum și de tonurile variate ale florilor ce semănau a mănunchiuri de nestemate. Taina acestor pregătiri era el, întotdeauna el!... Joséphine nu-i putea mărturisi mai grăitor lui Balthazar că el era pururi principiul bucuriilor și durerilor sale. Priveliștea acestei odăi învăluia sufletul într-o stare delicioasă, alungînd orice mîhnit gînd, pentru a nu lăsa decît simțămîntul unei line și neprihănite fericiri. Țesătura tapetului cumpărată din China răspîndea acea suavă mireasmă ce pătrunde în trup fără a-l istovi. În sfîrșit, perdelele trase cu grijă trădau setea de singurătate, o nesățioasă dorință de a păstra cele mai palide mlădieri ale glasului și de a încătușa acolo privirile soțului recucerit.

Împodobită cu frumosu-i păr negru neted cu desăvîrșire, ce-i cădea de-o parte și de alta a frunții ca două aripi de corb, doamna Claes, înfășurată într-o rochie de interior închisă pînă la gît, și întregită cu o lungă pelerină înspumată de dantele, merse să tragă draperia de la ușă, care înăbușea orice vuiet venit dinafară. De acolo, Joséphine aruncă soțului ce se așezase lîngă cămin, unul din acele vesele surîsuri prin care o femeie spirituală și al cărui suflet vine uneori să-i înfrumusețeze chipul, știe să exprime irezistibilele speranțe. Cel mai mare farmec al unei

femei stă într-un neîncetat apel la mărinimia bărbatului, într-o gingașă mărturisire a slăbiciunii prin care ea-i galvanizează mîndria, trezind în el cele mai înălțătoare simțăminte. Mărturisirea slăbiciunii nu ascunde ea oare magice seducții? După ce verigile draperiei lunecară cu ecou surd pe stînghea de lemn, ea se întoarse spre soț, păru că vrea să-și ascundă în acel moment cusurile trupești sprijinindu-se cu mîna de un scaun pentru a se țîri cu grație. Era ca un strigăt de ajutor. Balthazar, pierdut o clipă în contemplarea acelu chip măsliniu ce se desprindea pe fundul sur, atrăgînd privirea și desfătînd-o, se ridică pentru a-și lua în brațe soția și o duse pe canapea. Aceasta voia și ea.

— Mi-ai făgăduit, murmură ea luîndu-i mîna pe care o ținu în palmele-i electrizante, să-mi împărtășești taina cercetărilor tale. Recunoaște, scumpul meu, că sînt vrednică s-o aflu, deoarece am avut curajul să studiez o știință condamnată de biserică, numai și numai ca să te pot înțelege; dar sînt curioasă, nu-mi ascunde nimic. Bunăoară povestește-mi prin ce întimplare te-ai sculat într-o bună dimineață îngîndurat, cînd, în ajun, te lăsasem atît de fericit?

— Și de asta te-ai făcut așa de cochetă, ca să auzi vorbindu-se de chimie?

— Dragul meu, a primi o confidență ce-mi dă puțința să pătrund mai adînc în inima ta, nu înseamnă oare pentru mine cea mai mare dintre plăceri? Oare nu o înțelegere a sufletelor cuprinde și zămislește toate fericirile vieții? Dragostea ta mi se întoarce curată și neștirbită, vreau să știu ce idee a fost destul de tare ca să mi-o răpească atîta timp? Da, sînt mai geloasă de un gînd, decît de toate femeile la un loc. Iubirea este imensă, dar nu e infinită; pe cînd știința ascunde profunzimi fără de hotar, în care n-aș putea să te văd pierzîndu-te singur. Urăsc tot ce ne poate despărți. Dacă ai dobîndi gloria după care alergi, aș fi nenorocită: nu ți-ar da ea prea adînci bucurii? Pe cînd eu singură, Domnul meu, trebuie să fiu izvorul plăcerilor dumitale.

— Nu, îngerul meu, nu o idee m-a împins pe acest frumos drum, ci un bărbat.

— Un bărbat ! exclamă ea cu groază.

— Ți-aduci tu aminte, Pépita, de ofițerul acela polonez pe care l-am găzduit în 1809 ?

— Dacă mi-aduc aminte ! răspunse ea. Deseori am fost iritată că memoria mă făcea atât de des să revăd ochii aceia care semănau cu două limbi de foc, șanțurile de deasupra sprâncenelor în care mocnea focul gheenei, țeasta lui lată și pleșuvă, mustățile răsucite, fața colțuroasă, devastată... Și ce calm înspăimântător în mers !... Dacă ar fi fost loc la hanuri, te-asigur că n-ar fi dormit aici...

— Acest gentilom polonez se numea domnul Adam de Wierzchownia ! urmă Balthazar. În seara aceea, după ce ne-ai lăsat singuri în salon, ne-am trezit, din vorbă în vorbă, discutînd despre chimie. Smuls de mizerie de la studiul acestei științe, se făcuse ostaș. Cred că în fața unui pahar de apă cu zahăr ne-am recunoscut amîndoi adepți. Cînd i-am cerut lui Mulquinier să aducă zahăr bucățele, căpitanul făcu un gest de surpriză : „— Ai studiat chimia ?“ mă întrebă el. — Ca Lavoisier ! îi răspunsei. — „Ce mare fericire pe dumneavoastră să fiți liber și bogat !“ exclamă el. Și din piept i-a ieșit unul din acele suspine de bărbat ce dezvăluia un iad de suferințe ascuns îndărătul unui craniu sau zăvorît într-o inimă, în sfîrșit a fost ceva arzător, concentrat, care nu poate fi spus în cuvinte, își încheie gîndul cu o privire care m-a înghețat. După o scurtă tăcere, mi-a spus cum, Polonia fiind ca și moartă,²⁴ se refugiase în Suedia. Acolo, își căutase mîngîiere în studiul chimiei, pentru care simțise întotdeauna o irezistibilă chemare.

— „Ei bine, adăugă el, cum văd, ați recunoscut, ca și mine, că guma arabică, zahărul și amidonul prefăcute în praf, dau o substanță absolut asemănătoare, și la analiză același rezultat *calitativ*“.

Mai tăcu o clipă, și după ce m-a cercetat cu un ochi pătrunzător, mi-a spus confidențial și cu vocea scăzută, cuvinte solemne din care astăzi nu mi-a rămas în minte decît înțelesul general ; însă erau însoțite

de o putere de sunet, de mlădieri calde și de o forță în gesturi care m-au răscolit în adîncul măruntaielor și mi-au izbit cugetul așa cum ciocanul bate fierul pe o nicovală.

Iată deci pe scurt aceste raționamente care au fost, pentru mine, cărbunele aprins pus de Dumnezeu pe limba lui Isaia,²⁵ căci ce învățasem eu de la Lavoisier îmi permitea să le simt marea lor importanță.

„— Domnule, mi-a zis el, paritatea acestor trei substanțe, în aparență atît de deosebite, m-a călăuzit să gîndesc că toate produsele naturii trebuiau să aibă unul și același principiu. Lucrările chimiei moderne au dovedit adevărul acestei legi, pentru partea cea mai considerabilă a fenomenelor naturale. Chimia împarte creația în două porțiuni distincte: natura organică și natura anorganică. Cuprinzînd toate creațiile vegetale sau animale în care se vedește o organizație mai mult ori mai puțin perfecționată, sau pentru a fi mai exact, o mai slabă ori mai puternică facultate de mișcare ce determină în fiecare mai mult ori mai puțin sentiment, natura organică este netăgăduit partea cea importantă a lumii noastre. Dar, analiza a redus toate produsele acestei naturi la patru corpuri simple, care sînt trei gaze: azotul, hidrogenul, oxigenul; și un al patrulea corp simplu, nemetalic și solid, carbonul. Dimpotrivă, natura anorganică, atît de puțin variată, lipsită de mișcare, de sensibilitate, și căreia i se poate tăgădui facultatea de creștere, pe care i-a acordat-o într-o oarecare măsură, Linné,²⁶ numără cincizeci și trei de corpuri simple ale căror diferite combinații îi alcătuiesc toate produsele. E oare cu puțință ca mijloacele să fie mai numeroase acolo unde există mai puține rezultate? De aceea, părerea fostului meu maestru este că aceste cincizeci și trei de corpuri au un principiu comun, modificat odinioară prin acțiunea unei forțe care astăzi e stinsă, dar pe care geniul omenesc trebuie s-o reînvie. Ei bine, închipuiți-vă o clipă că activitatea acestei puteri s-ar redeștepta, am avea în cazul acesta o chimie unitară. Natura organică și cea anorganică s-ar baza, de bună seamă, pe patru principii și dacă am reuși să descom-

punem azotul, care trebuie socotit ca o negație, n-am mai avea decît trei. Iată-ne ajunși aproape de marele Ternar²⁷ al celor vechi și al alhimiștilor din Evul Mediu, de care ne batem joc pe nedrept. Chimia modernă nu este încă decît atît. E mult și e puțin. E mult, deoarece chimia s-a obișnuit să nu dea îndărăt în fața nici unei dificultăți ; e puțin, în comparație cu ceea ce rămîne de făcut. Hazardul a servit-o din plin, pe această frumoasă știință ! Astfel, această picătură de carbon pur cristalizat, diamantul, nu părea oare ultima substanță cu putință de creat ? Vechii alhimiști, care credeau că aurul poate fi descompus, și, prin urmare, să se poată și face, dădeau înapoi la ideea de a produce diamantul ; noi am descoperit totuși natura și legea compoziției lui.

„Eu, mai spuse el, am mers mai departe. O experiență mi-a demonstrat că misteriosul Ternar, de care omul s-a ocupat de cînd lumea, nu va fi găsit nicidecum în analizele actuale, care sînt lipsite de direcție spre un punct fix. Iată mai întîi experiența. Semănați semințe de cresson (ca să luăm o substanță oarecare din natura anorganică) în pulbere de pucioasă (ca să luăm tot un corp simplu). Stropiți semințele cu apă distilată, ca să nu lăsați să pătrundă în produsele germinației nici un principiu dubios. Semințele incolțesc, cresc într-un mediu cunoscut, nehrănindu-se decît cu principii cunoscute prin analiză. Tăiați de mai multe ori tulpina plantei, așa ca să vă procurați o cantitate destul de mare din care, arzînd-o, să obțineți cîteva grame de cenușă și să puteți astfel opera pe o oarecare masă : ei bine, făcînd analiza cenușei, o să găsiți acid silicic, alumina, fosfat și carbonat de calciu, carbonat de magneziu, sulfat, carbonat de potasiu și oxid de fer, ca și cum cressonul ar fi crescut în pămînt, pe malul apei. Aceste substanțe nu existau nici în sulf, corp simplu, care servea plantei drept sol, nici în apa folosită la stropit și a cărei compoziție este cunoscută ; dar, cum ele nu se află nici în sămîntă, nu putem explica prezența lor în plantă decît presupunînd un element comun corpurilor conținute în cresson, cît și celor care i-au servit de mediu. Astfel aerul,

apa distilată, praful de pucioasă și substanțele pe care le dă analiza cresonului, adică potasiul, calciul, magneziul, alumina etc. ar avea un principiu comun care rățăcește în atmosferă așa cum face soarele. Din această irecuzabilă experiență, exclamă el, am dedus existența *absolutului* ! O substanță comună tuturor creațiilor, modificată de o forță unică, aceasta este poziția netă și clară a problemei oferită de absolut și care mi-a părut *demnă de căutat*. În ea, o să-nîlniți misteriosul Ternar în fața căruia a îngenuncheat omenirea în toate timpurile : materia primă, mijlocul, rezultatul. O să găsiți acest teribil număr Trei în orice fapt omenesc ; el domină religiile, științele și legile. Aici, adăugă el, războiul și mizeria mi-au curmat cercetările... Sînteți un elev al lui Lavoisier, sînteți bogat și stăpîn pe timpul dumneavoastră, pot deci să vă împărtășesc conjecturile mele. Iată ținta pe care experiențele mele personale m-au făcut s-o întrevăd. MATERIA UNA trebuie să fie un principiu comun celor trei gaze și carbonului. MIJLOCUL trebuie să fie principiul comun electricității pozitive. Purcedeți la descoperirea probelor care vor stabili aceste două adevăruri, veți avea cauza supremă a tuturor efectelor din natură. Ah ! Domnule, cînd cineva poartă aici, a arătat el lovindu-și fruntea, ultimul cuvînt al creației, presimțind absolutul, mai înseamnă oare că trăește cînd e lîrit în învălmășeala acestei adunături de oameni care se năpustesc la oră fixă unii asupra altora, fără să știe ce fac ? Viața mea actuală este exact inversul unui vis. Trupul meu se duce, vine, acționează, se află în mijlocul focului, al tunurilor, al oamenilor, străbate Europa după placul unei puteri de care ascult, disprețuind-o. Sufletul meu n-are nici o cunoștință despre aceste acte, el stă fix cufundat într-o idee, amorțit de această idee, căutarea absolutului, a acelui principiu datorită căruia niște semințe, întru totul asemănătoare, puse în același mediu, dau unele corole albe, altele corole galbene. Fenomen aplicabil viermilor de mătase care, hrăniți cu aceleași frunze și constituiți fără deosebiri aparente, fac unii mătase galbenă și alții mătase albă ; în sfîrșit, apli-

cabil pînă și la om, care adeseori are în mod legitim copii, cu desăvîrșire diferiți de mama lor și de el. Deducția logică a acestui fapt nu implică ea de altfel cauza tuturor efectelor din natură? Ei! ce poate fi mai conform cu ideile noastre despre Dumnezeu, decît să credem că el a făcut totul prin mijlocul cel mai simplu? Adorația pitagoriciană pentru UNU, de la care purced toate numerele și care reprezintă materia una; cea pentru numărul DOI, prima agregare și prototipul tuturor celorlalte; cea pentru TREI, care, din toate timpurile, a întruchipat pe Dumnezeu, adică materia, forța și produsul, nu rezuma oare, în chip tradițional, cunoașterea confuză a absolutului? Stahl, Becher, Paracelsius, Agrippa,²⁸ toți marii cercetători ai cauzelor oculte aveau ca deviză Trismegistul, care înseamnă marele Ternar. Ignoranții, deprinși să condamne alchimia, această chimie transcendentă, nu știu desigur că noi ne zbatem să justificăm cercetările pasionate ale acestor mari oameni! Odată absolutul găsit, m-aș fi luat de gît cu mișcarea. Ah! în timp ce eu mă hrănesc cu praf de comandă și comand unor oameni să moară destul de inutil, fostul meu dascăl îngrămădește descoperiri peste descoperiri, zboară spre *absolut*! Iar eu, am să mor ca un ciine la colțul unei baterii!...

După ce sărmanul om s-a mai potolit puțin, mi-a spus cu un fel de fraternitate mișcătoare: „— Dacă aș găsi o experiență de făcut, ți-aș lăsa-o dumitale cu limbă de moarte“.

— Pêpita mea, sfîrși Balthazar strîngînd mîna soției, lacrimi de mînie au curs pe obrajii supti ai acelui om, în timp ce-îi aprindea în suflet flacăra acelui raționament pe care, înaintea lui, Lavoisier și-l făcuse cu sfială, fără a îndrăzni să se lase ademenit...

— Cum? se revoltă doamna Claes care nu se putea stăpîni să-și întrerupă soțul, acest om, petrecînd o noapte sub acoperișul nostru, mi-a răpit dragostea ta, a sfărîmat, printr-o singură frază și cu un singur cuvînt fericirea unui cămin? Oh, scumpul meu Balthazar, omul acesta a făcut semnul crucii? L-ai cercetat cu luare aminte? Numai Ispititorul poate avea

ochiul acela galben din care țîșnea focul lui Prometeu. Da, numai diavolul era în stare să mi te smulgă. Din ziua aceea, tu n-ai mai fost nici tată, nici soț, nici cap de familie...

— Cum! izbucni și Balthazar, sărind în mijlocul camerei și aruncînd nevastei o privire sfredelitoare, îți blamezi soțul fiindcă s-a ridicat deasupra celorlalți oameni, ca să-ți poată așterne sub picioare purpura divină a gloriei ca un prea neînsemnat dar pe lîngă comorile inimii tale? Dar tu nu știi, se vede, ce-ai înfăptuit eu de trei ani încoace! Pași de uriaș, Pépita mea! spuse însuflețindu-se.

Chipul lui păru atunci soției mai sclipitor sub flacăra geniului, decît fusese sub focul dragostei, și plinse ascultîndu-l.

— Am combinat clorul și azotul, am descompus mai multe corpuri socotite pînă azi corpuri simple, am găsit noi metale. Uite, adăugă, văzînd plînsul nevestei, am descompus lacrimile. Lacrimile conțin puțin fosfat de calciu, un pic de clorură de sodiu, mucus și apă.

Vorbi mai departe, fără a vedea groaznica zvîrcolire ce răvășea chipul soției, încălecaser pe știința care-l purta în zbor, cu aripile larg deschise, departe de lumea materială.

— Această analiză, draga mea, e una din cele mai netăgăduite dovezi ale sistemului absolutului. Orice viață implică o combustione. După cum activitatea focarului e mai intensă sau mai slabă, și viața este mai mult sau mai puțin persistentă. Astfel, distrugerea mineralului este întîrziată la infinit, pentru că în el combustionea este virtuală, latentă ori nesimțită. Tot astfel, vegetalele, care se împrospătează neîncetat prin combinația din care rezultă umedul, trăiesc la infinit, și există o seamă de vegetale contemporane cu ultimul cataclism. Dar, ori de cîte ori natura a perfecționat un aparat, cînd, cu un scop ascuns, l-a înzestrat cu sentiment, cu instinct sau cu inteligență, trei trepte pronunțate în sistemul organic, aceste trei organisme vor o combustione a cărei activitate stă în raport direct cu rezultatul dobîndit. Omul, care repre-

zintă treapta cea mai înaintată a inteligenței și care ne oferă singurul aparat din care rezultă o putere pe jumătate creatoare, *gîndirea*, este, dintre toate creațiile zoologice, cea în care combustiuinea se întîlnește în gradul său cel mai intens și ale cărei puternice efecte sînt oarecum revelate de fosfații, de sulfatii și de carbonații pe care-i furnizează corpul său în analiza noastră. Nu cumva aceste substanțe sînt urmele lăsate în el de acțiunile fluidului electric, principiul oricărei fecundații ? Și nu cumva electricitatea se manifestă în el prin combinații mai variate decît în oricare alt animal ? Nu cumva e înzestrat cu facultăți mai cuprinzătoare decît orice altă făptură, pentru a absorbi mai largi porțiuni de principiu absolut, și nu cumva și le însușește spre a-și compune din ele într-un mai desăvîrșit aparat, forța și ideile lui ? Eu cred că așa e ! Omul este o retortă. Ca atare, după mine, idiotul ar fi acela al cărui creier ar conține cel mai puțin fosfor sau orice alt produs electro-magnetic ; nebunul, acela al cărui creier ar conține, dimpotrivă, prea mult ; omul obișnuit, cel care ar avea puțin din acest produs ; geniul, acela al cărui creier ar fi saturat într-o măsură potrivită. Veșnicul îndrăgostit, hamalul, dansatorul, marele mîncău, sînt acei care ar deplasa forța rezultantă a aparatului lor electric. Astfel sentimentele noastre...

— Destul, Balthazar mă înspăimînti, făptuiești o nelegiuire. Cum ! iubirea mea ar fi... ?

— Materie eterată ce se degajă, răspunse Claes, și care fără îndoială, este cheia absolutului. Ia gîndește-te că dacă eu, eu cel dintîi ! dacă găsesc... dacă găsesc... dacă găsesc !

Rostind aceste vorbe pe trei tonuri felurite, chipul i se luminează treptat pînă la expresia inspiratului.

— Voi face metalele, voi face diamantele, voi repeta natura ! exclamă el.

— Și cu asta ai să fii mai fericit ? întrebă Joséphine cu deznădejde. Blestemată știință ! Demon alurisit ! Tu uiți, Claes, că săvîrșești păcatul orgoliului de care s-a făcut vinovat Satana. Uzurpi pe Dumnezeu.

— Oh ! Oh ! Dumnezeu !

— Il reneagă ! strigă ea frîngîndu-și mîinile. Claes, Dumnezeu dispune de o putere pe care tu n-ai s-o ai niciodată.

La acest argument ce părea că anulează scumpa-i știință, el își privi soția, cutremurîndu-se !

— Care anume ? întrebă el.

— Forța unică, mișcarea. Iată ce-am priceput eu din cărțile pe care m-ai silit să le citesc. Analizează flori, fructe, vinul de Malaga ; ai să le descoperi fără îndoială principiile care apar ca și acele ale cresonului tău, într-un mediu care pare că le este străin ; la rigoare, să le găsești în natură ; dar, adunîndu-le la un loc, ai să poți tu face acele flori, fructele acelea, vinul de Malaga ? Ai să provoci tu efectele cu neputință de înțeles ale soarelui ? Vei avea tu atmosfera Spaniei ? A descompune nu înseamnă a crea.

— Dacă descopăr forța coercitivă, am să pot crea.

— Nimic n-o să-l oprească ! se tîngui Pépita cu o voce desnădăjduită. Ah ! iubirea mea e moartă, am pierdut-o.

Izbucni în plîns, și ochii ei, aprinși de durere și de evlavie simțămîntelor ce se revărsau, scînteiară mai frumoși ca oricînd prin perdeaua de lacrimi.

— Da, urmă ea printre hohote, tu ești mort pentru toate. Văd bine, știința este mai tare în tine decît tu însuși și zborul ei te-a ridicat prea sus ca să mai poți coborî vreodată pentru a fi tovarășul unei biete femei. Ce fericire îți mai pot eu dărui ? Ah ! aș vrea, tristă mîngîiere, să cred că Dumnezeu te-a creat ca să-i faci cunoscute operele și să-l slăvești, că a închis în pieptul tău o forță irezistibilă ce te stăpînește. Dar nu, Dumnezeu e bun, el ți-ar lăsa în suflet cîteva gînduri pentru o femeie care te adoră, pentru niște copii pe care trebuie să-i ocrotești. Da, numai diavolul te poate ajuta să orbecăiești singur în fundul acelor abisuri fără ieșire, prin acele tenebre în care nu te luminează credința de sus, ci o groaznică încredere în facultățile tale ! Altfel, nu ți-ai fi dat tu seama, dragul meu, că ai devorat în trei ani de zile nouă sute de mii de franci ? Oh ! dă-mi dreptate, tu, Dumnezeul

meu pe acest pământ, nu-ți fac nici o dojană. Dacă ai fi singuri, ți-aș aduce în genunchi toată averea noastră, spunându-ți „Ia-o, arunc-o în cuptorul tău, prefă-o în fum!” și aș râde, văzînd-o cum zboară în vînt. Dacă ai fi sărac, m-aș duce să cerșesc fără rușine, ca să-ți procur carbunele cu care să-ți încingi cuptorul. În sfîrșit, dacă mistuindu-mă în el, te-aș ajuta să găsești blestematul tău de absolut, Claes, m-aș arunca fericită înăuntru, din moment ce tu îți pui gloria și plăcerile tale în această taină încă nedezlegată... Dar copiii noștri, Claes, copiii noștri! ce-or să devină dacă tu nu dezlegi mai curînd această taină a iadului? Știi tu de ce venise Pierquin? Venise să-ți ceară treizeci de mii de franci pe care-i dătozezi și pe care nu-i ai. Proprietățile tale nu mai sînt ale tale. I-am spus că tu îi ai cei treizeci de mii de franci, ca să te scutesc de încurcătura în care te-ai fi pus întrebările lui; dar, ca să achităm suma asta, m-am gîndit să vînd vechea noastră argintărie.

Văzu ochii soțului gata să se împîclească de la crimă, și se aruncă desnădăjduită la picioarele lui, ridicînd spre el mîini rugătoare.

— Scumpul meu, imploră ea, încetează-ți un timp cercetările, să economisim banii de care o să ai nevoie ca să ți le reiei mai tîrziu, dacă nu poți renunța să-ți continui opera. Oh! Eu n-o judec! Am să suflu în cuptoarele tale, dacă vrei tu; dar nu duce pe copiii noștri la sapă de lemn; nu-i mai poți iubi, știința ți-a devorat inima; cel puțin nu le hărăzi un trai nenorocit în schimbul fericirii ce le-o dătorai. Dragostea de mamă a fost prea deseori mai slabă în inima mea, da, de multe ori am dorit să nu fiu mamă, ca să mă pot contopi mai desăvîrșit cu sufletul tău, cu viața ta! De aceea, ca să-mi înăbuș remușcările, trebuie să apăr în fața ta cauza copiilor tăi. Înaintea propriei mele cauze.

Părul i se desfăcuse și-i luneca pe umeri, ochii revărsau mii de sentimente ca tot atîtea săgeți, își birui rivala. Balthazar o ridică în brațe, o duse pe canapea, se așeză la picioarele ei.

— Ți-am pricinuit așadar necazuri ? zise cu tonul unui om care s-ar deștepta dintr-un vis greu.

— Bietul Claes, și ai să ne mai faci încă multe fără voia ta ! răspunse ea trecîndu-i mîna prin păr. Haide, vino și stai lîngă mine, adăugă arătîndu-i locul pe canapea. Uite, am uitat tot, deoarece te-ai întors la noi. Lasă, dragul meu, vom repara totul, dar tu n-ai să te mai depărtezi de nevasta ta, nu-i așa ? Spune da. Lasă-mă pe mine, marele și frumosul meu Claes, să exercit asupra nobilei tale inimi acea influență feminină atît de necesară fericirii artiștilor nenorociți, marilor oameni suferinzi ! Bruschează-mă, strivește-mă, dacă vrei, dar să mă lași să te contrariez puțin, pentru binele tău. N-am să abuzez niciodată de puterea pe care mi-o vei da-o ! Fii celebru, dar fii și fericit ! Nu prefera chimia în locul nostru ! Ascultă, o să fim foarte îngăduitori, vom da voie științei să-și aibă jumătatea ei în inima ta ; dar fii drept, dă-ne jumătatea ce ni se cuvine ! Spune, dezinteresarea mea nu-i sublimă ?

Îl făcea, astfel, pe Balthazar să zimbească. Cu acel minunat dar al femeilor, adusese problema cea mai de seamă pe vîrfurile glumei, în care femeile sînt desăvîrșite. Cu toate acestea, deși părea că rîde, inima i se strînse atît de dureros, încît cu greu își relua obișnuita-i bătaie egală și dulce ; dar, văzînd că renaște în ochii lui Balthazar expresia ce-o vrăjea, care era gloria ei și care-i dezvăluia întreaga acțiune a vechii ei puteri ce-o socotise pierdută, îi spuse surîzînd :

— Crede-mă, Balthazar, natura ne-a creat ca să simțim și, cu toate că după părerea ta nu sîntem decît niște mașini electrice, gazele, materiile tale eterate nu vor explica niciodată darul pe care-l avem de a întrezări viitorul.

— Ba da ! răspunse Balthazar. Prin afinități. Puterea de viziune ce face pe poet și forța de deducție care face pe savant sînt întemeiate pe afinități vizibile, intangibile și imponderabile, pe care vulgul le așează în clasa fenomenelor sufletești, dar care sînt efecte fizice. Profetul vede și deduce ! Din nefericire, aceste soiuri de afinități sînt prea rare și prea puțin

perceptibile, ca să fie supuse analizei sau observației.

— Asta, zise ea dîndu-i o sărutare ca să alunge chimia pe care-o trezise atît de necugetat, asta ar fi așadar o afinitate ?

— Nu, este o combinație : două substanțe de același *semn* nu produc nici o activitate...

— Haide, taci ! imploră ea, m-ai face să mor de durere. Da, n-aș putea suporta, scumpule, să-mi întîlnesc rivala pînă și-n avîntul dragostei tale.

— Dar, viața mea dragă, nu mă gîndesc decît la tine, lucrările mele sînt gloria familiei mele, tu ești la temelie tuturor speranțelor mele.

— Ia, uită-te la mine !

Această scenă o făcuse frumoasă ca o femeie tînără, și, din toată făptura ei, nu-i vedea decît capul, deasupra unui nor de văluri și de dantele.

— Da, rău am făcut că te-am părăsit pentru știință. De-acum cînd o să mă mai afund în preocupările mele, ei bine, Pépita mea, tu să mă smulgi, o vreau.

Ea plecă ochii și-l lăsă să-i ia mîna, tot ce avea ea mai frumos, o mînă în același timp puternică și delicată.

— Dar eu vreau și mai mult, zise ea.

— Ești atît de fermecător de frumoasă că poți obține totul.

— Vreau să-ți sfărîm laboratorul și să-ți pun știința în lanțuri, zise ea aruncînd flăcări din ochi.

— Ei bine, ducă-se la naiba chimia !

— Clipa asta șterge toate chinurile mele, reluă ea. Acuma fă-mă să sufăr, dacă vrei.

La auzul acestui cuvînt, lacrimile îl podidiră pe Balthazar.

— Dar ai dreptate ! Nu vă mai vedeam decît printr-un văl și nu vă mai auzeam...

— Dacă n-ar fi fost vorba decît de mine, zise ea, aș fi continuat să sufăr în tăcere, fără să ridic glasul înaintea suveranului meu ; dar copiii tăi au nevoie de considerație, Claes. Te asigur că, dac-ai continua să-ți risipești averea ca și pînă acum, chiar dacă scopul tău ar fi glorios, lumea n-ar ține socoteală de

asta și blamul lor s-ar resfrînge asupra a lor tăi. Nu-i de-ajuns pentru tine, om atît de luminat, că nevasta ta ți-a atras luarea-aminte asupra unei primejdii pe care tu n-o vedeai ? Să nu mai vorbim de toate astea, încheie ea trimițîndu-i un surîs și o privire plină de cochetărie. Astă seară, dragul meu Claes, să nu fim fericiți numai pe jumătate.

IV

MOARTEA UNEI MAME

A doua zi după acea seară atît de hotărîtoare în viața acestei căsnicii, Balthazar Claes, de la care Joséphine obținuse, bine înțeles, unele făgăduințe cu privire la încetarea lucrărilor sale, nu se urcă de loc în laborator și nici nu se clinti de lingă ea pînă seara. În ziua următoare, familia își făcu pregătirile pentru a pleca la țară, unde rămase cam vreo două luni și de unde nu se întoarse în oraș decît pentru a se ocupa de petrecerea prin care Claes voia, ca și odinioară, să-și sărbătorească aniversarea căsătoriei. Balthazar descoperi, pe zi ce trecea, urmele neorînduiei pe care lucrările și indiferența lui o aduseseră în chivernisellele casei. Departate de a-i zgîndări rana cu dojeni, soția găsea întotdeauna mici leacuri răului consumat. Din cele șapte slugi pe care le avea Claes în ziua cînd primise pentru ultima oară, nu mai rămăsese decît Lemulquinier, Josette, bucătăreasa, și o bătrînă cameristă cu numele de Martha, care nu-și părăsise stăpîna de cînd aceasta ieșise de la călugărițe; era deci cu neputință să primească protipendada orașului cu un număr atît de restrîns de servitori. Doamna Claes înlătură toate aceste neajunsuri, propunînd să

aducă un bucătar de la Paris, să-l învețe pe feciorul grădinarului să servească și să împrumute servitorul lui Pierquin. Într-acest chip, nimeni n-avea să bage încă de seamă cât erau de strîmtorați.

Timp de douăzeci de zile cit ținură pregătirile, doamna Claes știu să înșele cu iscusință lipsa de ocupație a soțului; uneori, îl ruga să aleagă flori rare ce trebuiau să împodobească scara cea mare, galeria și apartamentele; alteori, îl pune pe drumuri pînă la Dunkerque ca să facă rost de cîteva din acele exemplare de pești monstruoși, fala ospăturilor de familie din despărțămîntul de nord. O petrecere ca aceea dată de Claes era un eveniment de căpetenie care cerea o mie și una de griji și o corespondență activă, într-o țară unde datinele ospitalității pun atît de serios în joc prestigiul familiilor, încît, pentru stăpîni ca și pentru slugi, un ospăț e ca o victorie de cîștigat asupra oaspeților. Stridiile soseau de la Ostanda, cocoșii de munte erau comandați în Scoția, fructele veneau de la Paris; în sfîrșit, cele mai mărunte dichisuri trebuiau să nu desmintă luxul moștenit din bătrîni. Dealtminteri, balul casei Claes se bucura de un soi de celebritate. Capitala despărțămîntului fiind pe atunci la Douai, cea serată deschidea oarecum sezonul de iarnă, dînd tonul tuturor celorlalte din ținut. De aceea, vreme de cincisprezece ani, Balthazar se și străduise să fie neîntrecut, și izbutise atît de bine, încît de fiecare dată i se ducea vestea la douăzeci de leghe împrejur, mic și mare istorisind despre toalete, despre oaspeți, despre cele mai mici nimicuri, despre noutățile văzute acolo sau despre întîmplările petrecute.

Toate pregătirile îl împiedicară deci pe Claes să se gîndească la căutarea absolutului. Întorcîndu-se la preocupările casnice și la viața socială, savantul își regăsi amorul propriu de soț, de flamand, de stăpîn al casei, și se puse să uimească ținutul. Voind să imprime un caracter deosebit acestei serate prin vreo nouă născocire, alese, dintre toate fanteziile luxului, pe cea mai frumoasă, pe cea mai bogată, pe cea mai efemeră, făcînd din lăcașul său un crîng de plante rare și pregătind buchete de flori pentru femei. Cele-

alte amănunte ale petrecerii erau la înălțimea acestui lux fără seamăn, nimic nu părea să-i poată zădărnici succesul. Dar cel de al 29-lea comunicat, precum și veștile particulare despre dezastrele suferite de marea armată în Rusia și la Berezina,²⁹ se răspîndiră în cursul după-amiezii. O adîncă și sinceră consternare cuprinsese pe locuitorii orașului care, dintr-un simțămînt patriotic, refuzară într-un glas să danseze. Printre epistolele sosite din Polonia la Douai, se află una pentru Balthazar. Domnul de Wierzchownia, pe atunci la Dresda, unde era pe moarte, spunea el, în urma unei răni primite într-una din ultimele bătălii, voise să lase cu limbă de moarte amfitrionului său o seamă de idei ce-i veniseră, după întîlnirea lor, cu privire la absolut. Acest răvaș îl cufundă pe Claes într-o adîncă visare ce făcu cinste patriotismului său; dar soția nu se lăsă amăgită. Pentru ea, petrecerea însemna un îndoit doliu. Această serată, în timpul căreia casa Claes arunca ultima-i strălucire, avu așadar ceva cernit și trist în mijlocul atîtor splendori, atîtor curiozități adunate de șase generații, fiecare cu mania ei, splendori admirate de localnici pentru ultima dată.

Regina acelei zile fu Marguerite, atunci în vîrstă de șaisprezece ani, prilej pentru părinți s-o prezinte societății. Tînăra atrase toate privirile prin extrema ei simplitate, prin înfățișarea-i candidă și, mai presus, prin fizionomia ei în acord cu acel lăcaș. Era pe drept cuvînt tînăra fată flamandă, așa cum pictorii țării au zugrăvit-o: o fată perfect rotundă și plină; cu păr castaniu, lins pe frunte și despărțit în două bandouri; cu ochii căprui paietați cu verde; cu brațe frumoase și forme pline ce nu dăunau frumuseții; cu un aer sfios, dar cu o dîrzenie ce se ascundea, sub înalta-l frunte netedă, sub o liniște și o blîndețe vizibilă. Fără a fi nici tristă, nici melancolică, arătă puțină voioșie. Judecata, ordinea, simțămîntul datoriei, cele trei trăsături de căpetenie ale caracterului flamand, îi însușeau chipul, rece la prima vedere, dar asupra căruia privirea revenea chemată de o anume grație a trăsăturilor și de-o liniștită mîndrie, ca tot atîtea cheazăii

ale fericirii domestice. Printr-o ciudăţenie pe care fiziologii n-au lămurit-o încă, nu avea nici o trăsătură a mamei nici a părintelui său, ci întruchipa icoana vie a străbunicii dinspre mamă, o Conyncks din Bruges, al cărei portret, păstrat cu nespusă grijă, atesta această asemuire.

Supeul învioră puţin petrecerea. Dacă dezastrele armatei interziceau bucuriile dansului, toţi socotiră că nu trebuiau înlăturate plăcerile mesei. Patriotii se retraseră de îndată. Cei mai indiferenţi rămaseră, cu câţiva jucători şi cu o seamă de prieteni ai lui Claes ; dar, pe nesimţite, acest lăcaş atît de strălucitor luminat, unde se îmbulzeau toţi oamenii cu vază ai oraşului Douai, se cufundă din nou în tăcere ; iar pe la ora unu după miezul nopţii, galeria fu pustie, luminile se stinseră din salon în salon. Însfîrşit, acea curte interioară, un monent atît de zgomotoasă şi atît de luminoasă, redeveni cernită şi sumbră, spectru profetic al viitorului ce pîndea familia. Cînd Claesii se întoarseră în apartamentul lor, Balthazar dădu soţiei să citească scrisoarea polonezului ; dînsa i-o înapoie cu un gest trist, prevăzînd viitorul.

În adevăr, cu începere din acea zi, Balthazar îşi ascunse cu greu mîhnirea şi plictiseala ce-l apăsau. Dimineata, după micul dejun în sinul familiei, se juca o clipă în salon cu micul Jean, sta de vorbă cu cele două fiice care, între timp, coseau, brodau ori împleteau la dantelă ; dar toate aceste jocuri, aceste schimburi de vorbe îl oboseau îndată ; părea că se achită de ele ca de o datorie. Cînd nevasta cobora după ce s-a îmbrăcat, îl găsea întotdeauna stînd în jilţ, privind pe Marguerite şi pe Félicie, fără a se irita de zgomotoul mîsoarelor lor. Cînd sosea ziarul, citea foile pe îndelete, ca un negustor în retragere ce nu ştie cum să-şi omoare timpul. Apoi se ridica, contempla cerul prin geam, se întorcea în jilţ şi aţîţa focul visător, ca un om căruia tirania ideilor îi răpea conştiinţa mişcărilor. Doamna Claes regretă nespus de mult lipsa ei de cultură şi de memorie. Îi era anevoie să susţină mai îndelung o convorbire interesantă ; dealtmînteri, poate aceasta e cu

neputință între două ființe ce și-au spus totul și care sînt silite să caute subiecte de distracție în afara vieții sufletești sau a vieții materiale. Viața sufletească își are ceasurile ei, și vrea împotriviri; amănuntele vieții materiale n-ar putea interesa multă vreme spiritele superioare obișnuite să se decidă pe loc; și lumea e de nesuportat pentru suielele îndrăgostite. Două fapte singuratice care se cunosc pe deplin trebuie, așadar, să-și caute divertismente în sferile cele mai înalte ale gîndirii, căci e peste putință să pui ceva mic împotriva a ceea ce este imens. Apoi, cînd un om s-a deprins să minuiască lucruri mari, devine cu totul străin la tot ce deslătă pe alții dacă nu păstrează în fundul inimii acel suflu de candoare, acea dulce delăsare ce prefăce în chip atît de fermecător pe oamenii de geniu în copil; dar această copilărie a inimii nu este oare un fenomen uman nespus de rar la cei a căror misiune e de a vedea totul, de a ști totul, de a înțelege totul?

În primele luni, doamna Claes a trecut cu bine prin această situație spinoasă datorită unor neînchipuite strădanii pe care i le inspiră iubirea sau necesitatea. Se apucă să învețe jocul de table pe care nu-l putuse juca niciodată și, printr-un miracol lesne de înțeles, sfîrși prin a-l învăța; îl făcea pe Balthazar părtaș la educația fiicelor, cerîndu-i să le îndrumeze lecturile. Aceste resurse secătuiră. Veni un moment cînd Joséphine se găsi înaintea lui Balthazar ca doamna de Maintenon în fața lui Ludovic al XIV-lea³⁰; însă fără să aibă, spre a distra pe stăpînul ațipit, nici fastul puterii, nici subterfugiile unei curți ce știa să joace comedii, ca aceea cu ambasada regelui din Siam sau a Șahului Persiei³¹. Constrîns, după ce cheltuisese Franța, la expediente de fecior de bani gata spre a-și face rost de bani, monarhul nu mai avea nici tinerețe, nici succes, și simțea o spăimîntătoare neputință în mijlocul mărețiilor; regeasca guvernantă, ce știuse să legene copiii, nu știu întotdeauna să aline pe tatăl care pătimea fiindcă prea abuzase de lucruri, de oameni, de viață și de Dumnezeu. Dar Claes suferea de prea multă putere. Sugrumat de un gînd ce-l încătușa,

el visa mărețiile științei ; comori pentru omenire ; pentru el, gloria. Suferea cum suferă un artist în ghiarele mizeriei, ca Samson ținut pe coloanele templului. Efectul era același pentru acești doi suverani, deși monarhul cărturar fusese copleșit de forța sa, iar celălalt, de slăbiciunea sa. Ce putea Pépita, singură împotriva acestui soi de nostalgie științifică ? După ce istovise toate mijloacele pe care i le ofereau îndeletnicirile de familie, chemă într-ajutor lumea, dînd două CAFELE pe săptămîină. La Douai, *cafelele* înlocuiesc *ceaiurile*. O cafea este o reuniune în care, de-a lungul unei seri, oaspeții beau vinurile delicioase și lichiorurile de care gem pivnițele în această prea fericită țară, mănincă dulciuri, sorb cafea turcească ori cafea cu lapte pusă la gheață ; în vreme ce femeile cîntă romante, flecăresc despre toalete sau își istorisesc marile nimicuri ale tîrgului. Sînt întotdeauna tablourile lui Miéris sau ale lui Terburg, doar fără penajele stacojii de pe surele pălării țuguiate, doar fără ghitarele și fără frumoasele costume ale veacului al XVI-lea. Dar strădaniile lui Balthazar de a-și juca bine rolul de stăpîn al casei, afabilitatea-i de împrumut, focurile de artificii ale spiritului său, totul scotea în lumină adîncul răului prin epuizarea căruia se afla pradă a doua zi.

Aceste necurmăte petreceri, aceste sărmane expediente, dovediră gravitatea bolii. Aceste crengi care-l întîmpinau pe Balthazar în rostogolirea lui în prăpastie, îi întîrziară prăbușirea, dar o făcură mai năprasnică. Dacă nu pomeni niciodată de vechile-i îndeletniciri, dacă nu scoase un vaier, doborît de neputința în care se afla să-și reia experiențele, căpăta treptat mișcările triste, vocea stinsă, înfățișarea abătută a unui convalescent. Plictiseala îi străbătea uneori pînă și în chipul cum apuca cleștele ca să clădească nepăsător în foc vreo fantastică piramidă din bucăți de cărbuni. Cînd seara venea în sfîrșit, simțea o mulțumire vădită : somnul îl elibera fără îndoială de un gînd supărător ; apoi, a doua zi se scula melancolic, cu o întreagă zi înainte, și părea că măsoară timpul ce-l avea de consumat, ca un călător

ostenit care contemplă deșertul ce-l are de străbătut. Cum doamna Claes cunoștea prea bine pricina acestei lincezeli, se străduia măcar să nu vadă cît de întinse îi erau ravagiile. Plină de curaj împotriva suferințelor cugetului, era fără de putere în fața generozităților inimii. Nu cuteza să-l iscodească pe Balthazar cînd asculta povestirile fetelor și rîsetele lui Jean cu aerul unui om stăpînit de alte gînduri ascunse; dar se cutremura văzîndu-l cum își scutură melancolia și cum încerca să pară vesel spre a nu mîhni pe nimeni. Drăgălășiile tatălui față de cele două fiice sau jocurile sale cu Jean scaldau în lacrimi ochii soției care ieșea să-și ascundă emoția pricinuită de un eroism al cărui preț e bine cunoscut de femei și care le zdrobește inima; doamna Claes era atunci ispitită să strige: „Ucide-mă, și pe urmă fă ce vrei!“ Pe nesimțite, ochii lui Balthazar își pierdură scînteierea, căpătînd acea mucedă pîclă verde-albastră ce întristează ochii bătrînilor. Atențiile-i față de soție, vorbele lui, totul în el fu copleșit de istovire. Aceste semne prevestitoare, adîncindu-se tot mai mult spre sfîrșitul lunii aprilie, o înspăimîntară pe doamna Claes, pentru care asemenea priveliște era de neîndurat și care se muștrase pînă atunci cu mii de învinuiri, admirînd fidelitatea flamandă a bărbatului, ce-și ținea cuvîntul. Într-una din zile cînd Balthazar îi păru mai abătut decît oricînd, nu mai șovăi să jertfească totul pentru a-l readuce la viață.

— Dragul meu, îi zise ea, te dezleg de jurăminte. Balthazar o privi cu un aer uimit.

— Te gîndești la experiențele tale? reluă ea.

El răspunse cu o pornire de o înfricoșătoare vivacitate. Depart de a-i face vreo muștrare, doamna Claes care sondase cu încetul prăpastia unde aveau să se prăbușească amîndoi, îi luă mîna și i-o strînse zîmbind.

— Mulțumesc, prietene, sînt sigură de puterea mea, îi zise; mi-ai jertfit mai mult decît viața. E rîndul meu acum să mă sacrific. Deși mi-am și vîndut cîteva din diamante, mi-au mai rămas destule, împreună cu cele de la fratele meu, ca să-ți procur banii

necesari lucrărilor tale. Destinaseam aceste podoabe celor două fete ale noastre; dar gloria ta n-o să le aducă ea altele și mai scilpitoare? De altfel, n-ai să le restitui tu într-o zi diamante și mai frumoase?

Bucuria ce strălumină deodată chipul soțului său, împinse la culme deznădejdea Joséphinei; ea văzu cu amar că pasiunea care-l mistuie era mai tare decât el. Claes avea încredere în opera sa, pentru a păși fără să tremure pe un drum care, pentru soție, însemna o prăpastie. Pentru el credința, pentru ea îndoiala, pentru ea povara cea mai grea: femeia nu suferă întotdeauna pentru doi? În acel moment, ea se lăsă legănată de credința în succes, voind să-și justifice sie însăși complicitatea în ruina probabilă a averii lor.

— Iubirea vieții mele întregi n-ar ajunge ca să-ți răsplătească devotamentul, Pépita! rosti Claes înduioșat.

De-abia sfârși aceste cuvinte, când Marguerite și Félicie intrară, dînd ziua bună părinților. Doamna Claes plecă ochii și rămase o clipă cu inima golită în fața celor două fiice, a căror avere tocmai fusese jertfită unei himere, în timp ce soțul ei le luă pe genunchi, vorbind vesel cu ele, fericit că poate să-și reverse bucuria ce-l copleșea.

Doamna Claes intră din acea clipă în viața mistuitoare a soțului său. Viitorul copiilor, considerația tatălui lor, fură pentru ea două argumente la fel de puternice, cît erau pentru Claes gloria și știința. De aceea, această nefericită femeie nu mai avu nici un ceas de liniște, cînd toate diamantele casei fură vîndute la Paris, prin mijlocirea abatelui de Solis, duhovnicul său, și cînd fabricanții de produse chimice își reîncepură livrările. Frămîntată fără istov de demonul științei și de acea patimă oarbă după cercetări ce-i devora soțul, trăia într-o necurmată așteptare, și stătea ca moartă zile întregi, ținută în jilțu-i prin însăși violența dorințelor sale care, negăsind, ca năzuințele lui Balthazar, o hrană în lucrările de laborator, îi chinuira sufletul, sporindu-i îndoielile și temerile. Uneori, invinuindu-se pentru compezența

ei față de o pasiune al cărei țel era cu neputință de atins și pe care domnul de Solis o condamna, se ridica, mergea la fereastra curții interioare și privea cu spaimă hornul laboratorului. Dacă ieșea cumva fum, îl contempla cu deznădejde, gândurile cele mai contradictorii îi sfredeleau inima și cugetul. Vedeă spulberîndu-se în fum averea copiilor săi ; dar salva viața tatălui lor : nu era oare prima ei datorie, să-l facă fericit ? Acest ultim gând o potolea pentru un răstimp. Dobîndise îngăduința să poată intra în laborator și să stea acolo ; dar fu nevoită în scurtă vreme să renunțe la această tristă satisfacție. O sfîșiau acolo prea crîncene suferințe, văzînd că lui Balthazar nu-i era aminte de ea, și chiar pîrînd deseori stingherit de prezența ei ; o îmoldeau geloase neliniști, sălbatice porniri de a arunca căldirea în aer ; murea de o mie de neasemuite dureri. Lemulquinier deveni atunci pentru ea un fel de barometru : de-l auzea cumva fluierînd cînd se afera de colo pînă colo ca să servească prînzul sau cina, ghicea că experiențele soțului erau îmbucurătoare și că el nutrea speranța unei apropiate izbînzi ; dacă era morocănos, posomorît, ea-i arunca o privire îndurerată : Balthazar era nemulțumit. Stăpîna și valetul sfîrșiseră prin a se înțelege, cu toată mîndria uneia și supărarea bătoasă a celui alt. Slabă și fără apărare împotriva spăimoaselor surpări ale cugetului, nefericita femeie sucomba sub aceste șovăieli între speranță și deznădejde care, pentru dînsa, se împovărau cu neliniștile soției iubitoare și cu îngrijorările mamei tremurînd pentru familia ei. Tăcerea apăsătoare ce odinioară îi îngheța inima, o împărtășea acum fără a-și da seama de atmosfera mohorîtă ce domnea în cămin, nici de zilele nesfîrșite care se scurgeau în acel salon, fără un zîmbet, adesea fără o vorbă. Dintr-o tristă prevedere maternă, deprindea pe cele două fiice cu' treburile gospodăriei și se străduia să le facă destul de îndemînatice pentru vreo îndeletinire femeiască din care să poată trăi, dacă ar ajunge la sapă de lemn. Liniștea acestui cămin ascundea așadar înfricoșătoare zvîrcoliri. Către sfîrșitul verii, Balthazar înghițise banii de pe dia-

mantele vândute la Paris cu ajutorul bătrînului abate de Solis și se îndatorase cu vreo douăzeci de mii de franci la firma Protez și Chiffreville.

În august 1813, cam la un an după scena cu care începe povestirea de față, dacă Balthazar făcuse cîteva frumoase experiențe pe care, din nenorocire, le nesocotea, toată truda îi rămăsese fără rezultat întrucît privește obiectul de căpetenie al cercetărilor sale. În ziua cînd își încheie șirul lucrărilor, simțămîntul neputinței îl strivi. Convingerea că a irosit fără noimă sume nebunești, îl umplu de deznădejde. Fu o crîncenă prăbușire. Părăsi podul, coborînd agale în salon, se trînti într-un jîlt în mijlocul copiilor și rămase așa cîteva clipe, ca neînsuflețit, fără a răspunde la întrebările cu care-l copleșea soția ; lacrimile îl podidiră, fugi în apartamentul său pentru a nu-și da în vileag durerea ; Joséphine îl urmă și-l duse în iatacul ei, unde, singur cu dînsa, Balthazar își descărcă deznădejdea. Acele lacrimi de bărbat, acele cuvinte de artist descurajat, păreri de rău ale tatălui de familie, fură un amestec de groază, de duioșie, de delir, care-i pricinuiră mai mult amar doamnei Claes decît toate durerile-i trecute. Victima își consolă călăul. Cînd Balthazar rosti cu o înfricoșătoare convingere în glas : „Sînt un netrebnic, îmi joc viața copiilor mei, a ta, și, ca să vă las fericiți, trebuie să-mi curm zilele !” acest cuvînt îi străpunse inima și, caracterul soțului, așa cum îl cunoștea, însuflețindu-i teama ca nu cumva să săvîrșească pe loc această deznădăjduită hotărîre, se atla pradă unei zguduiri din acelea ce răscolesc viața pînă-n adîncuri și care fu cu atît mai funestă, cu cît Pépita îi înfrînă efectele năprasnice, îmbrăcînd un calm înșelător.

— Dragul meu, răspunse ea, am consultat nu pe Pierquin, a cărui prietenie nu-i atît de mare, ca să nu simtă oarecare ascunsă plăcere văzîndu-ne ruinați, ci am consultat pe un om bătrîn care, pentru mine, se dovedește bun ca un părinte. Abatele de Solis, duhovnicul meu, mi-a dat un sfat care ne scapă de la ruină. A venit să-ți vadă tablourile. Prețul celor care se găsesc în galerie poate acoperi toate sumele ipotecate

pe proprietățile tale, precum și ceea ce datorești firmei Protez și Chiffreville, fiindcă tu ai desigur și acolo un cont de lichidat ?

Claes făcu un semn afirmativ, plecînd capul, al cărui păr albise.

— Domnul de Solis îi cunoaște pe bancherii Happe și Dunker, din Amsterdam ; sînt nebuni după tablouri, și ahtiați ca niște parveniți să-și etaleze un fast care nu-i îngăduit decît familiilor vechi, au să plătească pe ale noastre toată valoarea lor. În felul acesta, noi ne vom recîștiga veniturile, iar tu vei putea, din costul lor, care se va ridica la vreo sută de mii de ducați, să iei o parte din capital ca să-ți urmezi experiențele. Cele două fiice ale tale și cu mine avem să ne mulțumim cu puțin. Cu timpul și cu ajutorul economiilor, vom umple cu alte tablouri ramele goale, și tu vei trăi fericit !

Balthazar ridică capul spre soție cu o bucurie amestecată cu teamă. Rolurile se schimbaseră. Soția devenea ocrotitoarea soțului. Acest bărbat, atît de duios și a cărui inimă era atît de strîns legată de a doamnei Claes, o ținea în brațe fără a-și da seama de groaznica zvîrcolire ce o făcea să palpite, înfiorîndu-i părul și buzele cu o tresărire nervoasă.

— Nu îndrăzneam să-ți spun că, între mine și absolut, abia dacă mai e un fir de păr care să ne despartă. Ca să prefac metalele în gaze, nu-mi mai rămîne decît să găsesc mijlocul de a le supune la o temperatură imensă într-un mediu în care presiunea atmosferică să fie nulă, în sfîrșit, într-un vid absolut.

Doamna Claes nu putu îndura egoismul acestui răspuns. Aștepta mulțumiri pasionate pentru jertfele ei, și găsea o problemă de chimie... Își părăsi pe loc soțul, scoborî în salon, se prăbuși în jilțul ei între cele două fiice înspăimîntate, și izbucni în plîns. Marguerite și Félicie îi luară fiecare cîte o mînă, ingenuncheară de o parte și de alta a jilțului plîngînd împreună, fără a-i cunoaște pricina mîhnirii, și întrebă de mai multe ori :

— Ce ai, mamă ?

— Sărmani copii ! Sint pe moarte, o simt.

Acest răspuns o cutreănură pe Marguerite care, pentru întâia oară, zări pe chipul mamei urmele acelei palori particulare persoanelor cu tenul brun.

— Martha ! Martha ! strigă Félicie, vino, mama are nevoie de dumneata.

Bătrîna guvernantă sosi în grabă de la bucătărie și, văzînd albeața verzuie a acestui obraz negricios și întotdeauna atît de viu colorat :

— Doamne Isuse Cristoase ! strigă pe spaniolește, doamna-i pe moarte !

Ieși în pripă, spuse celeilalte slujnice, Josette, să încălzească apă pentru o baie de picioare și se întoarse lîngă stăpînă.

— Nu-l speria pe domnul, nu spune nimic, Martha ! strigă doamna Claes. Bietele mele copii scumpe ! adăugă strîngînd la pieptu-i pe Marguerite și pe Félicie cu o pornire deznădăjduită, aș vrea să pot trăi destul timp ca să vă văd fericite și măritate. Martha, reluă ea, spune-i lui Lemulquinier să dea fuga pînă la domnul de Solis, ca să-l roage din partea mea să vină pînă aici.

Această lovitură de trăsnet răbufni bine înțeles pînă în bucătărie. Josette și Martha, amîndouă devotate doamnei Claes și fiicelor sale, fură lovite în singura lor afecțiune. Aceste îngrozitoare cuvinte : „Doamna-i pe moarte ! Domnul a ucis-o ! Pregătește iute o baie de muștar pentru picioare !“ smulseră Josettei o seamă de fraze interjective cu care-l împroșcă pe Lemulquinier. Lemulquinier, rece și nepăsător, molfăia așezat în colțul mesei, în fața uneia din ferestrele prin care lumina pătrundea din curte în bucătărie, unde totul era lustruit ca în budoarul unei femeiști elegante.

— Nici că putea să se sfîrșească altfel ! spumegă Josette, fulgerînd din ochi pe valet, în timp ce se cățăra pe un scăunel ca să ia de pe o policioară o căldărușă care sclipea ca aurul. Unde se pomenește o mîină care să privească cu brațele încrucișate un tată distrîndu-se să toace o avere cum e a domnului, ca să facă din ea apă de ploaie !

Josette, al cărei cap acoperit cu o bonetă rotundă tivită cu horboțele, aducea cu un clește nemînesc de

spart alune, aruncă lui Lemulquinier o uitătură strepezită pe care verdele coclit al micilor săi ochi injectați o lăcea aproape veninoasă. Bătrînul valet înălță din umeri cu o mișcare demnă de Mirabeau impacientat, apoi, căscînd o gură cît o șură, înfulecă o felie de pîine cu unt presărată cu *appétits* ³².

— În loc să-l cicălească pe domnu', doamna ar face mai bine să-i dea gologani; ne-am îmbogăți cu toții peste noapte, de ne-am scâlda în aur! Ne mai lipsește doar cît îi o foiță de bănuț ca să găsim...

— Păi dacă-i așa, dumneata, care ai douăzeci de mii de franci puși de-o parte, de ce nu-i oferi lui domnu'? E stăpînul dumitale! Și cum ești așa de sigur de tot ce face el...

— Să vorbim ca să n-adormim! Ia mai bine, Josselte, vezi-ți de încălzitul apei, rînji flamandul retezînd vorba bucătăresei.

— Și de ce n-aș vorbi cînd știu că erau aici atîtea kilograme de argintărie, pe care dumneata și cu stăpînul dumitale le-ați topit, și că, dacă lumea vă lasă s-o țineți așa lanț, o să faceți așa de frumușel din argint, tinichea, încît repede și degrabă n-are să mai rămînă nimic.

— Iar domnu', sări Martha picînd pe neașteptate, are s-o bage-n mormînt pe doamna ca să se descotorosească de o femeie care-l mai potolește și-l împiedică să înghită totul. E vîndut diavolului, asta se vede! Ceea ce ți-ai primejdui mai puțin ajutîndu-l, Lemulquinier, e sufletul dumitale, dacă ai cumva un suflet, că stai aici ca un sloi de gheață, în vreme ce în toată casă e numai chin și jale. Domnișoarele plîng ca niște slinte Magdalene. Dă fuga de-l cată pe domnul Abate de Solis!

— Am de lucru pentru domnu', ca să rînduiesc în laborator, zise valetul. E prea departe de-aici pînă-n cartierul Esquerchin. Du-te dumneata.

— Ia te uită la el, pocitania! izbucni Martha. Și cine o să-i facă doamnei baia de picioare? Vrei s-o lași să moară? I s-a dus sîngele la cap...

— Mulquinier, rosti Marguerite pășind în sălița din fața bucătăriei, cînd te întorci de la domnul de Solis.

roagă pe domnul Pierquin, doctorul, să vină fuga pînă aici.

— Sic ! ai să te duci, făcu în ciudă Josette.

— Domnișoară, domnu' mi-a spus să-i fac rînduială în laborator, se codi Lemulquinier răsucindu-se spre cele două slujnice pe care le sfredeli cu o căutătură despotică.

— Tată, îl întîmpină Marguerite pe domnul Claes care tocmai cobora, n-ai putea să ni-l lași pe Mulquinier ca să-l trimitem în oraș ?

— Na, c-ai să te duci, slutul slușilor ! se răcori Martha auzind pe domnul Claes că-l pune pe Lemulquinier sub ordinele fiicei mai mari.

Slabul devotament al valetului pentru casă era pricina cea mare de gilceavă dintre aceste două slujnice și Lemulquinier, a cărui răceală avusese drept rezultat să exalte atașamentul bucătăresei și al guvernantei. Acest conflict, atît de mărunț în aparență, înriuri mult viitorul acestei familii, cînd, mai tîrziu, avu nevoie de ajutorare împotriva nenorocirii.

Balthazar redeveni atît de distrat, încît nici nu băgă de seamă starea în care se afla Joséphine. Il luă pe Jean pe genunchi și-l săltă mașinal, cu gîndul la problema pe care atunci avea puțința s-o dezlege. Văzu aducîndu-se baia de picioare pentru nevastă-sa care, neavînd puterea să se ridice din jîlțul unde zăcea, rămăsese în salon. Privi chiar pe cele două fiice ocupîndu-se de mama lor, fără a cerceta pricina acelor îngrijiri zorite. Cînd Marguerite sau Jean voiau să vorbească, doamna Claes le cerea să tacă, arătînd spre Balthazar. O asemenea scenă era de natură s-o pună pe gînduri pe Marguerite care, aflîndu-se între tatăl și mama ei, se găsea îndestul de coaptă și îndestul de înțeleaptă acum spre a le cîntări purtarea.

Se ivește un moment în viața interioară a familiilor, cînd copiii ajung, cu sau fără voie, judecătorii părinților. Doamna Claes înțelesese primejdia acestei situații. Din dragoste pentru Balthazar, se silea să scuze în ochii fiicei sale Marguerite, tot ceea ce în cugetul drept al unei fete de șaisprezece ani ar fi putut să pară greșeli din partea unui părinte. De aceea, adîncul res-

pect pe care în această împrejurare, doamna Claes îl dovedea lui Balthazar, punîndu-se în umbră spre a nu-i turbura meditația, insufla copiilor săi un soi de spaimă față de maiestatea paternă. Dar acest devotament, oricît ar fi fost de contagios, mărea și mai mult admirația pe care Marguerite o avea pentru mama ei, de care o legau îndeosebi amănuntele zilnice ale vieții. Acest simțămînt era întemeiat pe un soi de divinație a suferințelor, a căror cauză trebuia în chip firesc s-o frămînte și pe o tînră fată. Nici o putere omească nu putea să împiedice ca uneori un cuvînt scăpat, fie de Martha, fie de Josette, să desvăluie Margueritei origina stării în care căminul lor se afla de patru ani încoace. Cu toată discreția doamnei Claes, fata descoperea deci pe nesimțite, încetul cu încetul, fir cu fir, misterioasa urzeală a acestei drame domestice. Marguerite avea să fie, în scurtă vreme, confidenta activă a mamei sale, și, în ceasul deznodămîntului, cel mai temut dintre judecători. Ca atare, toate grijile doamnei Claes se îndreptau spre Marguerite căreia încerca să-i împărtășească devotamentul ei pentru Balthazar. Dirzenia, puterea de judecată pe care le descoperea în copila sa, o făceau să se cutremure la gîndul unei lupte între Marguerite și Balthazar, atunci cînd, după ce va muri, fiica avea s-o înlocuiască la cîrma gospodăriei. Astfel sărmana femeie ajunsese deci să se înfricoșeze mai mult de urmările morții sale, decît de însăși moartea. Solicitudinea sa pentru Balthazar apărea în hotărîrea pe care o luase. Liberînd bunurile soțului, îi asigura independența și preîntîmpina orice neînțelegere, separîndu-i interesele de ale copiilor ; nădăjduia să-l vadă fericit pînă-n clipa cînd avea să închidă ochii ; apoi socotea că va transmite așa delicatețea inimii sale Margueritei care urma să joace mai departe pe lîngă el rolul de înger al dragostei, exercitînd asupra familiei o autoritate protectoare și conservatoare. Nu însemna oare a face astfel să mai radieze, din fundul morimîntului, iubirea sa asupra celor ce-i erau scumpi ? Totuși, nu voi să-l umilească pe părinte în fața fiicei, dezvăluindu-i înainte de vreme groaza pe care i-o inspira pasiunea științifică a lui

Balthazar : cerceta sufletul și caracterul Margueritei, spre a ști dacă o asemenea copilă încă, avea să devină de la sine o mamă pentru frățiorii și surioara ei, pentru tatăl său o femeie blindă și iubitoare.

Din toate aceste pricini, ultimele zile ale doamnei Claes erau înveninate de calcule și de temeri pe care nu se încumeta a le împărtăși nimănui. Simțindu-se atinsă în însăși substanța vieții de această ultimă scenă, sfredelea mereu cu privirile în viitor ; în timp ce Balthazar, de atunci încolo neîndeminatic la tot ce însemna economie, avere, simțăminte de familie, se gîdea numai să afle absolutul...

Adîncă tăcere ce domnea în salon nu era tulburată decît de mișcarea monotonă a piciorului lui Claes, care-l hîțina într-una fără a băga de seamă că Jean coborise de pe genunchi. Stînd lingă maică-sa, contemplîndu-i fața palidă și răvășită, Marguerite se întorcea în fiecare clipă spre tatăl său, nedumerită de atîta nepăsare. După puțin, poarta din stradă se trînti închizîndu-se și familia îl zări pe abatele de Solis sprijinit de nepotul său, amîndoi străbătînd încetîșor curtea.

— Ah ! iată-l pe domnul Emanuel, vesti Félicie.

— Ce tînr de treabă ! exclamă doamna Claes, cu ochii la Emanuel de Solis. Și ce plăcere îmi face să-l revăd !

Marguerite se îmbujoră auzînd cuvintele de laudă care-i scăpaseră mamei. De două zile, înfățișarea acestui tînr deșteptase în inima ei simțăminte necunoscute și-i răscolise în cuget gînduri pînă atunci ațipite. În timpul vizitei pe care-o făcuse duhovnicul credincioasei sale, se petrecuseră abia lămurite întîmplări din cele ce țin totuși mult loc în viață și cu urmări prea însemnate pentru a nu cere aici zăgrăvirea a două noi personaje ivite în sinul familiei.

Doamna Claes avea principiul să-și îndeplinească în taină practicele credinței. Duhovnicul său, aproape necunoscut la dînsa acasă, se arăta pentru a doua oară în locuința lor ; dar aici ca și aiurea, era peste putință să nu fii cuprins de un soi de înduioșare și de admirație la înfățișarea unchiului și a nepotului. Abatele de Solis, unchiaș de optzeci de ani cu plete argin-

tii, arăta un chip surpat în care viața părea a se fi refugiat în ochi. Pășea anevoie, căci unul din slăbănoagele-i picioare sfârșea cu o labă cumplit de schiloadă, băgată într-un fel de săculeț de catifea, care-l silea să se folosească de o cîrjă cînd nu avea brațul nepotului. Spinarea-i gîrbovită, trupu-i uscat, ofereau priveliștea unei făpturi șubrede și măcinată de boală, dar stăpînită de o voință de fier și de un neprihănit duh al credinței fără știrbire. Acest preot spaniol, remarcabil printr-o vastă cultură, printr-o cucernicie adevărată, prin cunoștințe foarte întinse, fusese rînd pe rînd, dominican,³³ mare duhovnic în Toledo și prim vicar al arhiepiscopiei din Malines. Dacă nu izbucnea revoluția franceză, protecția ducilor de Casa-Real l-ar fi ridicat la cele mai înalte ranguri bisericești; dar mihnirea pe care i-o pricinui moartea tînărului duce, elevul său, îl desprinsese de orice viață activă, și se consacra trup și suflet numai întru educația nepotului, rămas orfan din fragedă pruncie. După cucerirea Belgiei,³⁴ își găsisese adăpost în preajma doamnei Claes. Încă din tinerețe, abatele de Solis profesa pentru Sfînta Tereza un înflăcărat entuziasm ce-l mină, împreună cu pornirile sale spirituale, spre latura mistică a creștinismului. Găsind în Flandra, unde domnișoara Bourignon,³⁵ precum și scriitorii iluminați și quietiști,³⁶ făcuseră cei mai numeroși prozeiți, găsind o puzderie de catolici dedați cultului ei, rămase pe loc cu atît mai bucuros, cu cît fu socotit acolo drept un patriarh de către această sectă deosebită, în sinul căreia se mai practică încă doctrinele misticilor, cu toate rigorile cîte loviseră pe Fénélon și pe Doamna Guyon.³⁷ Moravurile lui erau aspre, viața lui era exemplară, și se șoptea că avea momente de extaz. Cu toată detașarea pe care un atît de sever slujitor al bisericii trebuia s-o arate față de cele lumești, dragostea pe care o purta nepotului îl făcea grijuliu pentru interesele sale. Cînd era vorba de binefacere, bătrînul punea la contribuție pe credincioșii bisericii înainte de a fi recurs la propriu-i avut, și autoritatea-i patriarhală era atît de deplin recunoscută, intențiile îi erau atît de curate, pătrunderea sa atît de rar da greș, încît fiecare

Și da obolul. Spre a-și face cineva o părere de contrastul dintre unchi și nepot, ar trebui să-l compare pe bătrîn cu una din acele sălcii scorburoase ce vegetează pe malul apelor, iar pe tînăr, cu o răsură încărcată de trandafirași a cărei tulpină elegantă și semeată se înalță din sinul copacului năpădit de mușchi, vrînd parcă să-l susțină.

Crescut sever de un unchi care nu-l slăbea de lîngă el, așa cum o matroană păzește o fecioară, Emanuel era plin de acea gingașă simțire, de acea candoare pe jumătate visătoare, flori vremelnice ale tuturor tinereților, dar novice în sufletele adăpate la izvoarele credinței. Bătrînul plect înăbușise la discipolul său mijirile simțămîntelor voluptoase, pregătindu-l pentru suferințele vieții printr-o muncă necurmată, printr-o disciplină aproape monahală. Această educație, care trebuia să-l predea pe Emanuel, nou-nouț, lumii și să-l facă fericit dacă avea noroc în primele alecțiuni, îl înveșmîntase cu o angelică puritate ce dădea întregii sale făpturi farmecul cu care sînt investite fecioarele. Ochii săi timizi, dar animați de un duh dîrz și cutezător, aruncau o lumină ce vibra în suflet așa cum sunetul cristalului unduiește în auz. Fața-i expresivă, deși regulată, atrăgea luarea-aminte printr-o mare precizie a trăsăturilor, prin fericita imbinare a liniilor și prin acea liniște adîncă pe care o dă pacea inimii. Totul în acest chip era armonios. Părul negru, ochii și sprîncelele brune puneau și mai mult în lumină un ten alb și viu colorat. Glasu-i era acela pe care-l așteptai de la un om cu atît de frumos chip. Mișcările-i feminine se armonizau cu mlădierea vocii, cu frageda claritate a privirii. Părea a nu-și da seama de atracția acestei rezerve pe jumătate melancolică a atitudinii sale, prin cumpătarea vorbelor și prin îngrijirile pline de respect cu care ocrotea unchiul. Cînd îl vedeai studiînd mersul de broască țestoasă al bătrînului abate ca să-și potrivească pasul după chinuțiile sale impleticiri, în așa fel încît să nu-l stingherească, ochind de departe tot ce i-ar putea răni picioarele, îndreptîndu-l pe drumul cel mai bun, era cu neputință să nu recu-

noști la Emanuel simțămintele generoase care fac din om o făptură sublimă. Părea atât de mare, iubindu-și unchiul fără a-l judeca, ascultînd de poruncile lui fără a le discuta vreodată, încît oricine era ispitit să vadă o predestinare în numele suav pe care i-l dăduse nașa. Cînd, fie la el acasă, fie la alții, bătrînul își exercita despotismul de dominican, Emanuel ridica uneori capul cu atîta noblețe, de parcă voia să-și arate forța, cînd unchiul său avea de lîncă cu cineva, încît oamenii de inimă erau mișcați așa cum sînt artiștii la priveliștea unei opere mărețe ; căci simțămintele frumoase nu răsună mai puțin grăitor în suflet prin plăsmuirile însuflețite, decît prin realizările artei.

Emanuel își întovărășise unchiul cînd venise la enoriașa sa pentru a cerceta tablourile casei Claes. Aflînd prin Martha că abatele de Solis era în galerie, Marguerite, care dorea să vadă cu ochii săi pe acest personaj cu faimă, căutase un pretext ca să se afle lîngă mamei, spre a-și satisface curiozitatea. Năvălind buzna și simulînd ușurătatea sub care fetele își ascund atît de bine dorințele, lîngă bătrînul cernit, adus de spate și cadaveric, dăduse peste proaspătul și suavul chip al lui Emanuel. Privirile deopotrivă de tinerești, deopotrivă de nevinovate ale acestor două făpturi, exprimaseră atunci aceeași surprindere. Emanuel și Marguerite se mai văzuseră cîndva, fără îndoială, în visurile lor. Amîndoi plecară ochii și-i ridicară apoi cu o aceeași mișcare, lăsînd să le scape aceeași mărturisire. Marguerite luă brațul mamei, îi vorbi în șoaptă pentru a-și stăpîni lira și se adăpostii, ca să zicem așa, sub aripa maternă, înălțînd gîtul cu o mișcare de lebădă, ca să se mai uite odată la Emanuel care, la rîndu-i, sta atîrnat de brațul unchiului. Deși îndemînată distribuită spre a pune în valoare fiecă pînză, lumina zgîrcită a galeriei înlesni acele priviri lurișe care sînt bucuria făpturilor sfioase. Fără îndoială nici unul din ei nu merse, nici măcar cu gîndul, pînă la acel *dacă* cu care încep pasiunile ; dar amîndoi simțiră acea tulburare adîncă ce răscolește inima și pe care, în frageda vîrstă, oricine și-o tănuiește sie însuși, din subtilă plăcere sau din pudoare.

Întîia impresie menită a hotărî revărsările unei simțiri îndelung stăpînite, este urmată, la toți tinerii, de uimirea pe jumătate stupidă pe care o pricinuiesc pruncilor primele sunete ale muzicii. Dintre copii, unii rîd și gîndesc, alții nu rîd decît după ce-au gîndit; dar cei al căror suflet este chemat să trăiască din poezie ori din iubire, ascultă îndelung și cer din nou melodia printr-o privire unde de pe atunci se aprinde plăcerea, în care mijeste curiozitatea infinitului. Dacă iubim irezistibil locurile unde, în copilărie, am fost inițiați în frumusețile armoniei, dacă ne amintim cu nespus de dulce plăcere și de muzicant și chiar de instrument, cum s-ar putea să nu iubim ființa care, cea dintîi, ne dezvăluie immurile vieții? Prima inimă din care am sorbit iubirea nu-i oare ca o patrie? Emanuel și Marguerite fură unul pentru altul acea voce melodioasă ce trezește un sentiment, mîna ce smulge văluri înnoate și dezvăluie tărîmurile scăldate de arșița nămiezii.

Cînd doamna Claes îl opri pe bătrîn în fața unui tablou de Guido³⁶ înfățișînd un înger, Marguerite înălță capul ca să vadă care era impresia lui Emanuel, iar tînărul căută pe Marguerite spre a compara muta gîndire de pe pînză cu via gîndire a ființei de aieva. Acest involuntar și încîntător omagiu fu înțeles și savurat. Bătrînul abate lăuda în chip grav prea frumoasa compoziție, iar doamna Claes îi răspundea; dar cei doi copii erau tăcuți.

Intr-acest chip le fu întîlnirea. Lumina misterioasă din galerie, liniștea casei, prezența părinților, totul contribuia să sape mai adînc în inimă contururile gingașe ale acestui vaporos miraj. Miile de gînduri nedesluite ce căzuseră ca o ploaie peste Marguerite se potoliră, revărsîndu-i-se în suflet ca o apă limpede și se împurpurară de o rază luminoasă, cînd Emanuel îngăimă cîteva fraze luîndu-și rămas-bun de la doamna Claes. Acest glas, a cărei mlădiere proaspătă și catifelată răspîndea în inimă încîntări negrăite, desăvirși revelația subită pe care Emanuel o prilejuise și pe care el avea s-o facă abia mai apoi rodnică întru folosul său; căci bărbatul de care ursita se slujește spre a deștepta iubirea în inima unei fecioare își ignoră de-

seori opera și o lasă atunci neisprăvită. Marguerite se înclină fără să știe bine ce face și-și puse rămasul-bun într-o privire în care părea că se zugrăvește tot regretul de a pierde această pură și termecătoare vi-ziune. Intocmai ca pruncul, mai voia încă melodia sa. Acest rămas bun avu loc la picioarele bătrinei scări, în fața ușii de la salon; și, după ce intră, Marguerite urmări cu privirea pe unchi și pe nepot pînă ce poarta de la stradă se închise. Doamna Claes fusese prea ocu-pată de chestiunile grave dezbătute cu duhovnicul, pen-tru a mai fi cercetat atunci și fizionomia fiicei.

În clipa cînd domnul de Solis și nepotul său au apărut pentru a doua oară, era de asemeni încă prea adînc tulburată, ca să surprindă văpaia ce îmbujoră obrajii Margueritei și trăda dogoarea primei plăceri pătrunsă într-o inimă feciorelnică. Cînd bătrînul abate fu anun-țat, Marguerite își reluase lucrul și păru atît de atentă la datoria sa, încît salută pe unchi și pe nepot fără să ridice ochii la dinșii.

Domnul Claes răspunse mașinal la salutul domnului de Solis și ieși din salon ca un om tîrît de grija trebu-rilor sale. Cucernicul dominican se așeză lingă eno-riașa sa aruncîndu-i una din acele căutături sfredeli-toare cu care citea în suflete; îi fusese deajuns să vadă pe domnul Claes și pe soția lui, pentru a ghici o catastrofă.

— Copii, grăi mama, duceți-vă în grădină. Margue-rite, arată lui Emanuel lălelele tatei!

Marguerite, pe jumătate rușinată, luă brațul sorei mai mici, Félicie, privi la tînrul care se făcu stacojiu și care ieși din salon înșfăcîndu-l pe Jean spre a-și ascunde fisticeala. Cînd fură toți patru în grădină, Fé-licie și Jean se duseră în drumul lor, părăsind-o pe Marguerite care, rămasă aproape singură cu tînrul de Solis, îl conduse în fața stratului de lălele, aran-jate în același chip, în fiecă an, de Lemulquinier.

— Vă plac lălelele? întrebă Marguerite, după ce păstrase un răstimp cea mai adîncă tăcere, fără ca Emanuel să fi dat semn că voiește s-o întrerupă.

— Domnișoară, sînt niște flori splendide, dar, ca să-ți fie dragi, trebuie să capeți gustul lor, să știi a

le aprecia frumusețile. Florile astea îmi iau văzul. Obişnuit cu munca în odăița întunecoasă unde locuiesc, lângă unchiu-meu, aceasta mă face desigur să prefer ceea ce-i blînd la vedere.

Rostind aceste ultime cuvinte, o contemplă pe Marguerite, însă fără ca această privire plină de confuze dorințe să cuprindă vreo aluzie la albeața mată, la calmul, la culorile gingaşe ce făceau din acest obraz o floare.

— Aşadar lucrați mult ? reluă Marguerite conducînd pe Emanuel spre o bancă de lemn cu spătarul vopsit în verde. De aici, spuse ea continuînd, nu o să vedeți lalelele prea de aproape, au să vă obosească ochii înai puțin. Aveți dreptate ; aceste culori joacă pe dinaintea ochilor și te amețesc.

— Da, lucrez mult, răspunse tînărul după o clipă de tăcere în care timp tipărise cu talpa nisipul de pe alee. Muncesc la tot felul de lucrări... Unchiu-meu voia să mă facă preot...

— Oh ! făcu cu naivitate Marguerite.

— M-am împotrivit, nu simțeam nici o vocație. Mi-a trebuit însă mult curaj ca să înfrunt dorințele unchiului. E atît de bun, mă iubește așa de mult ! Mi-a plătit nu de mult un om ca să mă scape de recrutare, pe mine, un biet orfan...

— Pentru ce carieră v-ați hotărît ? întrebă Marguerite care păru că vrea să-și reia fraza lăsînd să-i scape un gest, și apoi adăugă : Iertați-mă, domnule, mă găsiți desigur prea curioasă !

— Oh ! Domnișoară, zise Emanuel privind-o cu tot atîta drag cît și-cu admirație, nimeni, în afară de unchiu-meu, nu mi-a pus asemenea întrebare. Studiez ca să mă fac profesor. Ce vreți ? Nu-s bogat. Dacă pot s-ajung director la un colegiu din Flandra, voi avea din ce trăi modest și voi lua de nevastă o femeie pe care am s-o iubesc mult. Aceasta-i viața pe care-o o întrevăd, în viitor. Poate de aceea prefer un fir de romaniță peste care toată lumea trece, în cîmpia Orchies, acestor prea frumoase lalele încărcate de aur, de purpură, de safire, de smaralde, care înfățișează o viață

fastuoasă, după cum romanița întruchipează o viață molcomă și patriarhală, viața unui biet dascăl ce voi fi.

— Pînă acum spusesem întotdeauna la romanițe, margarete ! zise ea.

Emanuel de Solis se făcu roșu ca para focului și căută un răspuns frămîntînd nisipul cu tălpile. Nelhotărît a alege din noianul de idei cîte-l năpădeau și pe care le găsea prostesti, apoi fisticit de întîrzierea cu care avea să răspundă, spuse : „Nu îndrăzneam să rostesc numele dumneavoastră...” și nu isprăvi.

— Profesor ! îngîină ea.

— Oh ! Domnișoară, am să fiu profesor ca să am o profesie, dar voi întreprinde lucrări ce mă vor putea face nespus mai folositor... Am mare înclinație pentru lucrările istorice.

— Ah !

Acest *ah* ! încărcat de tainice gînduri, îl făcu pe tînăr încă și mai rușinos, și începu să rîdă prosteste, zicînd :

— Mă faceți să vorbesc despre mine, domnișoară, cînd ar trebui să nu vorbesc decît despre dumneavoastră.

— Mama și unchiul dumitale au slîrșit, pe cît se pare, conversația, spuse ea uitîndu-se pe fereastră în salon.

— Am găsit pe doamna, mama dumneavoastră, foarte schimbată...

— Da, suferă, fără să ne împărtășească și nouă pricina, iar noi nu putem decît să suferim și noi de durerile ei.

Doamna Claes tocmai sfîrșise în adevăr o conslătuire delicată, în care era vorba de un caz de conștiință în care abatele de Solis putea singur să hotărască. Prevăzînd o prăbușire totală, dînsa voia să oprească, fără știrea lui Balthazar, care se sinchisea prea puțin de daravelile sale, o sumă însemnată din prețul tablourilor pe care domnul de Solis se însărcina să le vîndă în Olanda, spre a o ascunde și a o păstra pentru ziua cînd familia ei avea să ajungă la sapă de lemn. După o matură chibzuire și după ce cîntărise bine împrejurările în care se găsea doamna Claes, bă-

trînul dominican încuviințase acest act de prudență. Plecă spre a se ocupa de această vânzare, care trebuia încheiată în taină pentru a nu dăuna prea mult reputației domnului Claes. Bătrînul trimise pe nepot înarmat cu o scrisoare de recomandatie, la Amsterdam, unde tînărul, încîntat că poate face un serviciu casei Claes, izbuti să vîndă tablourile din galerie renumiților bancheri Happe și Duncker, pentru o sumă de optzeci și cinci mii ducati olandezi, plătită fațîș, și o alta, de alți cincisprezece mii, ce avea să fie dată într-ascuns doamnei Claes. Tablourile erau atît de bine cunoscute, încît pentru a se înfăptui tîrgul, era deajuns răspunsul lui Balthazar la scrisoarea pe care casa Happe și Duncker i-o scrisese. Emanuel de Solis fu însărcinat de Claes să primească costul tablourilor, pe care îl trimise în taină pentru a ascunde orașului Douai știrea acestei vânzări.

Pe la sfîrșitul lui septembrie, Balthazar achită sumele împrumutate, își liberă bunurile de ipotecă și-și reluă lucrările; dar casa Claes se despuise de cea mai frumoasă podoabă a sa. Orbit de pasiunea lui, el nu arată nici un regret, se credea atît de sigur că va putea repara în scurtă vreme această pierdere, încît făcuse vânzarea cu învoiala de răscumpărare. O sută de pînze zugrăvite nu erau nimic în ochii doamnei Claes, pe lîngă fericirea căminului și pe lîngă satisfacția soțului; dealtminteri ea umplu din nou galeria cu tablourile ce împodobeau apartamentele de recepție și, pentru a ascunde golul lăsat în clădirea din față, schimbă orînduiala mobilierului. După plata datoriilor, Balthazar rămase cam cu două sute de mii de franci la dispoziție pentru a-și reîncepe experiențele. Domnul abate de Solis și nepotul său fură depozitarii celor cincisprezece mii de ducati opriți de doamna Claes. Pentru a spori această sumă, abatele vîndu ducatii care, în urma războiului continental, ajunseseră la preț. O sută șazeci și șase de mii de franci în scuzi, fură îngropați în pivnița casei locuită de abatele de Solis. Doamna Claes avu trista fericire să-și vadă soțul ocupat fără răgaz timp de aproape opt luni. Totuși, prea crunt rănită de ultima lovitură, căzu pradă unei

lingori care, firește, mergea înrăutățindu-se. Știința îl devoră atât de nesăbuit pe Balthazar, încît nici prăbușirile ce zguduiră Franța, nici prima cădere a lui Napoleon, nici reînscăunarea Bourbonilor nu-l clintiră din îndeletnicirile sale; el nu era nici soț, nici părinte, nici cetățean, el era chimist.

Spre sfîrșitul anului 1814, doamna Claes ajunsese într-un asemenea hal de slăbiciune, încît nici nu i se mai îngăduia să părăsească patul. Nevoind să lîncezească în iatacul ei, unde trăise fericită, unde amintirile fericirii duse i-ar fi trezit involuntare comparații cu prezentul și ar fi zdrobit-o, stătea îndeobște în salon. Doctorii i-au împlinit dorința ascunsă a inimii găsind această încăpere mai aerisită, mai veselă și mai potrivită cu starea sa, decît iatacul. Patul unde nefericita femeie își încheia viața, fu așezat astfel între cămin și fereastra ce dădea spre grădină. Acolo își petrecu ultimele zile, căutînd cu sfințenie să desăvîrșească sufletul celor două fiice, cărora ținea să le transmită ceva din văpaia propriului său suflet. Destrămată în manifestările ei de odinioară, iubirea conjugală îngădui dragostei materne să se desfășoare, de astădată, din plin. Mama se vădi cu atît mai încîntătoare, cu cît întîrziase a fi astfel. Ca toate ființele generoase, trecea prin sublime gingășii de simțăminte, pe care le lua drept remușcări. Socotind că răpise copiilor prea multe duișii cuvenite, căuta să răscumpere închipuitele-i greșeli, avînd pentru dinșii atenții și îngrijiri, care le-o făceau nespus de dulce; voia oarecum să-i facă să trăiască inimă lîngă inima sa, să-i cuprindă cu frînteale-i aripi și să-i iubească într-o singură zi pentru toate cele în care îi neglijase. Chinurile dădeau dezmierdărilor și vorbelor, o nespus de duiosă căldură ce se revărsa din sufletul ei. Ochii săi mîngîiau copiii înainte ca vocea să-i fi înduioșat prin mlădieri pline de gînduri bune și mîna-i părea că revarsă neîncetat asupra-le numai binecuvîntări.

Dacă, după ce-și reluase obiceiurile luxului, casa Claes nu mai primi în curînd pe nimeni, dacă izolarea ei deveni și mai desăvîrșită, dacă Balthazar nu mai sărbători aniversarea căsătoriei sale, orașul Douai nu

fu surprins. Înainte de toate boala doamnei Claes motivă îndeajuns această schimbare, apoi plata datoriilor opri vadul clevetirilor, în sfârșit vitregiile politice care ingenuncheară Flandra, războiul celor o sută de zile,³⁹ ocupația străină, dădură cu totul uitării pe chimist.

În răstimpul acestor doi ani, orașul fu de atâtea ori gata-gata să cadă sub scutul vrăjmaș, în atâtea repetate rinduri ocupat când de francezi, când de dușmani; veniră atîția străini, se adăpostiră în el atîția țărani, fură răscolite atîtea interese, atîtea vieți puse în discuție, atîta învălmășeală și atîtea paçoste, încît fiecare nu se putea gîndi decît la sine. Abatele de Solis și nepotul său, cei doi frați Pierquin, fiind singurele persoane care veneau s-o viziteze pe doamna Claes, iarna lui 1814—1815 fu pentru ea cea mai dureroasă dintre agonii. Soțul venea arar s-o vadă. Rămînea, ce-i drept, după cină, vreme de cîteva ceasuri lîngă dînsa; însă, cum ea nu mai avea puterea să susțină o lungă convorbire, el rostea o frază, două, veșnic aceleași, se așeza, tăcea, lăsînd să se aștearnă în salon o înfricoșătoare tăcere. Această monotonie se schimba în zilele cînd abatele de Solis și nepotul său petreceau seara în casa Claes. În vreme ce bătrînul abate juca table cu Balthazar, Marguerite stătea de vorbă cu Emanuel, lîngă patul mamei care surîdea la nevînovatele lor bucurii, fără a lăsa să se întrezărească cît era de sfîșietoare și de dulce în același timp, peste suflul ei rănit, adierea răcoroasă a acestei feciorelnice iubiri ce se revărsa în valuri, vorbă cu vorbă. Mlădie-re glasului ce fermeca pe acești doi copii îi sfîșia inima, o clipire cu tainic înțeles surprinsă între ei, o arunca, pe dînsa cea cu un picior în groapă, spre amintiri, spre ceasurile-i tinere și ferice, care redau prezentului toată amărăciunea. Emanuel și Marguerite aveau o delicatețe care-i îndemna să înăbușe acele nespuse de dulci copilării ale iubirii, pentru a nu jigui o femeie îndurerată de răni ce le ghiceau instinctiv.

Nimeni încă n-a observat că simțămintele au o viață a lor, o natură ce purcede din împrejurările în mijlocul cărora s-au născut; ele păstrează fizionomia

locurilor unde au crescut și pecetea ideilor ce-au înrîurit asupra dezvoltării lor.

Există iubiri ce se nasc pătimase și care rămîn înflăcărâte, ca aceea a doamnei Claes pentru soțul său ; apoi sînt simțăminte cărora totul le-a suris, ce păstrează o voioșie matinală, secerișul bucuriilor lor nu vine niciodată fără risete și fără petreceri ; se allă însă și iubiri fatale încadrate de melancolie sau încercuite de nenoroc, ale căror plăceri sînt chinuite, scump plătite, impovărate de temeri, inveninate de remușcări sau pline de deznădejdi. Dragostea îngropată în inima lui Emanuel și a Margueritei, fără ca încă nici unul, nici celălalt, să fi priceput că era vorba de iubire, acel simțămînt infiripat sub întunecata boltă a galeriei Claes, sub ochii unui gîrbov și sever abate, într-un moment de liniște și de pace ; acea iubire gravă și discretă, dar fertilă în nuanțe dulci, în tainice voluptăți savuroase ca niște ciorchini furați la o margine de vie, era osindită la culoarea cernită, la tonurile cenușii care i-au fost decorul din primele-i ceasuri.

Necutezînd a se lăsa în voia nici unei porniri aprinse în fața acestui pat al suferinții, acești doi copii își măreau bucuriile fără s-o știe, printr-o concentrare ce le întipărea în tainița inimii. Erau îngrijiri date bolnavei și la care Emanuel se alătura cu drag, fericit că se putea contopi cu Marguerite, făcîndu-se dinainte liul aceleiași mame. O melancolică recunoștință înlocuia pe buzele tinerei fete dulcele limbaj al îndrăgostiților. Suspinele inimii lor, plină de bucurie printr-un schimb de priviri, se deosebeau prea puțin de suspinele smulse de priveliștea durerii materne. Micile lor momente plăcute, de mărturisiri indirecte, de lăgăduinți neisprăvite, de înveseliri înăbușite, se puteau asemui cu acele alegorii zugrăvite de Rafael pe fundaluri cernite. Aveau și unul și celălalt o încredințare pe care nu și-o mărturiseau ; știau soarele deasupra lor, nu vedeau însă ce vînt avea să alunge năprasnicii nori negri îngrămădiți peste capetele lor ; erau neîncrezători în viitor și, temîndu-se că vor fi veșnic escortați de suferințe, stăteau sfioși în umbrele acestui amurg, fără

a îndrăzni să se întrebe : „Sfârși-vom oare ziua împreună ?”

Cu toate acestea, dragostea pe care doamna Claes o arăta copiilor ascundea cu noblete tot ceea ce își tăcea ei însăși. Copiii ei nu-i pricinuiau nici tresăriri, nici teroare, erau balsamul ei, dar nu erau viața ei ; trăia pentru dînșii, murea pentru Balthazar. Oricît de penibilă era pentru ea prezența soțului dus pe gînduri ceasuri întregi și care-i arunca din cînd în cînd o privire mocnită, ea nu-și uita durerile decît în acele necruțătoare clipe. Nepăsarea lui Balthazar față de-o asemenea muribundă ar fi părut criminală unui marțor străin ; însă doamna Claes și fiicele sale se deprinseseră cu ea, ele cunoșteau inima acelui om și-l iertau. Dacă, în timpul zilei, doamna Claes trecea prin vreo criză gravă, dacă se simțea mai rău, dacă părea gata să-și dea sufletul, Claes era singurul din casă și din oraș care n-avea habar de nimic ; Lemulquinier, valetul său, știa, dar nici fiicele, căroră mama le impunea tăcere, nici soția, nu-i împărtășeau primejdiile prin care trecea o făptură iubită altădată cu atîta înîlăcărare. Cînd pasul lui răsuna în galerie în vreme ce cobora la cină, doamna Claes era fericită : avea să-l vadă, își aduna puterile pentru a gusta această bucurie. În clipa cînd intra, această femeie palidă și cu un picior în groapă se învăpăia la față, recăpăta un aer de sănătate ; savantul venea lingă pat, îi lua mîna și o vedea sub o înșelătoare aparență ; pentru el singur ea era bine. Cînd o întreba : „Dragă nevastă, azi cum te mai simți ?” ea-i răspundea : „Mai binișor, dragul meu ! și-l făcea pe omul distrat să creadă că a doua zi se va da jos din pat, restabilită. Preocuparea lui Balthazar era atît de copleșitoare, încît accepta boala de care i se stîngea soția, drept o simplă indispoziție. Muribundă pentru toți ceilalți, ea era vie pentru el.

O separație desăvîrșită între cei doi soți fu urmarea acestui an. Claes dormea departe de nevastă, se scula cu noaptea-n cap și se zăvora în laborator sau în cabinetul de lucru ; nemaivăzînd-o decît în prezența fiicelor ori a celor doi sau trei prieteni cîți veneau s-o

vadă, se dezobișnuise de ea. Astfel aceste două ființe, odinioară deprinse să gîndească împreună, nu mai avură decît cînd și cînd acele momente de comunicare, de încredere deplină, de spovedanii ce alcătuiesc viața inimii, și sosi o vreme cînd și aceste rare voluptăți încetară. Suferințele trupesti veniră în sprijinul sărmanei femei ajutînd-o să îndure un gol, o despărțire care ar fi ucis-o, atunci cînd era în putere. Trecu prin atît de cumplite chinuri, încît uneori fu fericită că nu-l face marțor pe cel pe care tot îl mai iubea. Il contempla pe Balthazar o bună parte din seară și, știindu-l fericit — așa cum înțelegea el să fie fericit — ea adopta această fericire pe care tot ea i-o dăruise. Această bucurie plătîndă îi ajungea, nu se mai întreba dacă era iubită ori nu, se străduia s-o creadă, și aluneca pe această pojghiță de gheață fără a îndrăzni să apese, de teamă să n-o spargă și să nu-și inece inima într-un spăimîntător neant. Cum nici o împlinire de seamă nu tulbura asemenea înșelător calm și cum boala care o mistuia cu încetul pe doamna Claes contribuia la această pace interioară, menținînd afecțiunea conjugală într-o stare pasivă, fu ușor să ajungă în această mohorită situație primele zile ale anului 1816.

Pe la sfîrșitul lunii februarie, Pierquin, notarul, dădu lovitura ce avea să prăbușească în mormînt pe această femeie angelică al cărui suflet, spunea abatele de Solis, era aproape fără de păcate.

— Doamnă, îi șopti el la ureche, prinzînd un moment cînd fiicele nu puteau auzi ce vorbeau, domnul Claes m-a însărcinat să împrumut trei sute de mii de franci pe proprietățile sale: luați măsuri pentru averea copiilor dumneavoastră.

Doamna Claes împreună mîinile, ridică ochii în tavan, și mulțumi notarului printr-o înclinare binevoitoare din cap și printr-un zîmbet trist de care pînă și el fu mișcat. Această frază fu o lovitură de pumnal care-o ucise pe Pépita. În tot timpul acelei zile, fusese prada unor mîhnite reflecții ce-i îndureraseră inima, și se găsea într-una din acele situații în care călătorul, pierzîndu-și echilibrul, se rostogolește împins de-o pie-

trică uşoară, pînă-n fundul prăpastiei de-a lungul căreia mersese îndelung şi curajos. După plecarea notarului, doamna Claes ceru Margueritei să-i dea tot ce trebuia pentru scris, îşi adună puterile şi se îndeletnici timp de cîteva momente cu scrierea unui testament. Se opri de mai multe ori să-şi contemple copila. Ceasul spovedaniilor sosise. Diriguind gospodăria de cînd mama îi căzuse bolnavă, Marguerite îndeplînise atît de bine speranţele muribunde, încît doamna Claes aruncă asupra viitorului familiei sale o privire fără deznădejde, văzîndu-se retrăind în acest înger iubitor şi tare. De bună seamă, aceste două femei presimţeau triste mărturisiri ce aveau să-şi facă una alteia, fata îşi privea mama de îndată ce mama se uita la dînsa şi amîndouă aveau ochii înecaţi în lacrimi. În mai multe rinduri, Marguerite, în clipa cînd doamna Claes se odihnea, şoptea : „Mamă?...“ parcă pentru a spune ceva ; apoi se oprea, sufocată parcă, fără ca maică-sa, prea absorbită de ultimele-i gînduri, să-i ceară lămurire despre această din urmă întrebare. În sfîrşit, doamna Claes voi să pecetluiască scrisoarea ; Marguerite, care-i ţinea o luminare, se retrase din discreţie ca să nu vadă adresa.

— Poţi citi, copila mea ! îi spuse bolnava cu un glas sfişietor.

Marguerite văzu pe mama sa aşternînd aceste cuvinte : *Fiicei mele Marguerite.*

— Vom sta de vorbă după ce mă odihnesc, adăugă punînd scrisoarea sub căpătii.

Apoi căzu pe pernă, sleită de elort, şi dormi cîteva ore în şir. Cînd se deşteptă, cele două fete, cei doi băieţi se aflau în genunchi în faţa patului şi se rugau fierbinte. Era într-o joi. Gabriel şi Jean tocmai sosiseră de la colegiu, conduşi de Emanuel de Solis, numit de şase luni profesor de istorie şi de filozofie.

— Dragi copii, trebuie să ne luăm rămas bun ! şopti ea, voi nu mă părăsiţi, voi ! şi cel pe care...

Nu sfîrşi.

— Domnule Emanuel, zise Marguerite văzînd că mama şi-a pierdut tot singele din obraz, urcă-te şi spune tatei că mama se simte mai rău.

Tînărul Solis urcă pînă în laborator și, după ce izbuti a obține de la Lemulquinier ca Balthazar să vină să-i vorbească, acesta răspunse la cererea grăbită a tînărului :

— Vin acum.

— Dragă prielene, îi spuse doamna Claes lui Emanuel cînd el se întoarse, ia pe cei doi băieți și du-te de cheamă pe unchiul dumitale. E nevoie, cred, să mi se dea sfînta împărtășanie. Aș vrea s-o primesc din mîna lui.

Cînd se văzu singură cu cele două fiice, făcu un semn Margueritei care, pricepînd ce voia mama, o îndepărtă pe Félicie.

— Și eu voiam să-ți vorbesc, dragă mamă, spuse Marguerite care, socotind starea mamei mai puțin gravă decît era, mări rana făcută de Pierquin. De zece zile, nu mai am bani pentru cheltuielile casei, și datoresc servitorilor leafa pe șase luni. Am vrut pînă acum de vreo două ori să cer bani tatei, dar n-am îndrăznit. Nu știi ! tablourile din galerie și vinurile din pivniță au fost vîndute...

— Nu mi-a pomenit o vorbă despre toate astea ! exclamă doamna Claes. Ah ! Dumnezeu ! La timp mă chemi la tine. Bieții mei copilași, ce-o s-ajungeți ?

Făcu o rugăciune fierbinte ce-i dogori ochii de focul remușcărilor.

— Marguerite, reluă scoțînd plicul de sub căpătîi, iată o scrisoare pe care să n-o deschizi și să n-o citești decît în ziua cînd, după moartea mea, veți fi în cea mai mare deznădejde, adică dacă o să vă lipsească și pîinea aici. Scumpa mea Marguerite, iubești mult pe tatăl tău, dar să ai grijă de surioara și de frățiorii tăi. Peste cîteva zile, poate peste cîteva ceasuri, ai să fii capul familiei ! Fii chibzuită ! Dacă te vei afla cumva în situație să te opui la voințele tatei, și aceasta s-ar putea prea bine, deoarece el a cheltuit sume mari cercetînd un secret a cărui descoperire trebuie să fie obiectul unei glorii și a unei averi imense, deoarece are să mai aibă nevoie de bani fără îndoială și deoarece poate o să-ți ceară ; atunci desfășoară-ți toată dragostea de fiică, și fă așa ca să împaci inte-

reșele, a căror singură ocrotitoare vei fi, cu ceea ce dătoarești unui părinte, unui mare om ce-și jertfește fericirea și viața, pentru renumele familiei sale ; el nu va putea greși decît în formă, intențiile lui au să-i fie întotdeauna nobile, el este atît de minunat, inima lui e atît de plină de dragoste ; voi aveți să-l vedeți din nou bun și duios, voi ! A trebuit să-ți spun toate astea în pragul morții, Marguerite. De vrei să-mi ușurezi chinurile morții, făgăduiește-mi, copila mea, că ai să mă înlocuiești pe lîngă tata, că n-ai să-i pricinuești nici o mîhnire ; nu-i imputa nimic, nu-l judeca ! În sfîrșit, fii mediatoare blîndă și împăciuitoare pînă cînd, după terminarea operei, el va fi iarăși capul familiei.

— Te înțeleg, scumpă mamă, zise Marguerite sărutînd ochii plini de arșiță ai muribundeii, și voi face așa cum dorești.

— Nu te mărita, îngerul meu, reluă doamna Claes, decît în momentul cînd Gabriel va putea să-ți ia locul în conducerea afacerilor și a casei. Bărbatul tău, dacă te vei mărita, n-ar împărtăși poate sentimentele tale. ar isca zizanie în familie și l-ar chinui pe tata.

Marguerite își privi mama și întrebă :

— N-ai să-mi dai nici un alt sfat pentru măritișul meu ?

— Ai șovăi cumva, scumpa mea copilă ? spuse muribunda cu spaimă.

— Nu, răspunse ea, îți promit că te voi asculta.

— Biată copilă, eu n-am știut să mă jertfesc pentru voi, adăugă mama vărsînd lacrimi fierbinți, și ție îți cer să te sacrifici pentru toți ! Fericirea face pe om egoist. Da, Marguerite, am fost slabă, fiindcă eram fericită. Tu să fii tare, să-ți păstrezi capul pentru cei care nu-l vor avea aici. Fă în așa fel ca frații tăi, ca sora ta să nu mă acuze niciodată. Iubește-ți mult tatăl, nu i te împotrivi... prea mult.

Își lăsă capul pe pernă fără a mai scoate un cuvînt, puterile o părăsiseră. Lupta lăuntrică între soție și mamă fusese prea cruntă.

Cîteva clipe mai tîrziu preoții sosiră în frunte cu abatele de Solis, și salonul se umplu cu oamenii ca-

sei. Cînd slujba începu, doamna Claes, pe care duhovnicul o deșteptase, privi la toți din juru-i și nu-l văzu pe Balthazar.

— Și domnul ? întrebă ea.

Acest cuvînt, în care se rezumau și viața și moartea ei, fu rostit cu un glas atît de jalnic, încît un freamăt de groază îngheță adunarea. Cu toată vîrsta-i înaintată, Martha se avîntă ca o săgeată, urcă scara și bătu din răsputeri la ușa laboratorului.

— Domnule, moare doamna ! și sînteți așteptat ca să i se dea sfînta grijanie, răcni spumegînd de indignare.

— Cobor, răspunse Balthazar.

Lemulquinier veni după o clipă, anunțînd că stăpînul îl urmează.

Doamna Claes nu încetă să privească ușa salonului ; dar soțul nu se arătă decît cînd slujba se sfîrșise. Abatele de Solis și copiii erau strînși la căpătiul muribundeii. Văzîndu-și soțul intrînd, Joséphine se îmbujoră și citeva lacrimi se rostogoliră pe obraji.

— *Erai gata, desigur, să descompui azotul ?* îi zise cu o blîndețe de înger ce cutremură pe cei de față.

— S-a făcut ! exclamă cu un aer voios. Azotul conține oxigen și o substanță de natura imponderabililor care, precît se pare, este principiul...

Se stîrniră murmure de oroare ce-l întrerupseră și-i redară prezența de spirit.

— Ce mi s-a spus ? reluă. Deci ți-e mai rău ? Ce s-a întîmplat ?

— Se întîmplă, domnule, îi șopti la ureche abatele de Solis indignat, că soția dumitale e pe moarte și că dumneata ai ucis-o !

Fără să aștepte răspuns, abatele de Solis apucă brațul lui Emanuel și ieși, urmat de copii, care-l însoțiră pînă în curte. Balthazar rămase ca lovit de trăsnet și-și privi soția, picurînd cîteva lacrimi.

— Tu mori și eu te-am ucis ! exclamă. Ce vrea să spună ?

— Dragul meu, răspunse ea, nu trăiam decît prin iubirea ta, iar tu, fără să știi, mi-ai luat viața.

— Lăsați-ne, zise Claes copiilor cînd se întoarseră. Am încetat eu măcar o clipă să te iubesc? reluă așezîndu-se la căpățiul soției și luîndu-i mîinile pe care le sărută.

— Scumpul meu, n-am să-ți reproșez nimic. M-ai făcut fericită, prea fericită; n-am putut îndura comparația între primele zile ale căsniciei noastre, care erau pline, și între acestea din urmă, în care tu n-ai mai fost tu însuși și care au fost goale. Viața inimii, ca și cea a trupului, își are actele sale. De șase ani încoace, tu ai fost mort pentru dragoste, pentru familie, pentru tot ceea ce făcea fericirea noastră. N-am să-ți pomenesc de fericirile care sînt apanajul tinereții, ele trebuie să înceteze odată cu toamna vieții; dar ele lasă roade din care se hrănesc sufletele, o încredere fără margini, dulci deprinderi... Ei bine, tu mi-ai răpit aceste comori ale vîrstei noastre. Plec la timp; nu trăiam împreună în nici un fel, tu-mi ascundeai gîndurile și faptele tale. Cum de-ai ajuns să-ți fie teamă de mine? Ți-am adresat eu vreodată un cuvînt, o privire, un gest ascunzînd o dojană? Ei bine! Ți-ai vîndut ultimele tablouri, ai vîndut pînă și vinurile din pivniță, și faci iarăși împrumuturi pe averea ta, fără să-mi fi spus o vorbă!... Ah! Voi ieși așadar din viață dezgustată de viață! Dacă tu comiți greșeli, dacă te orbești urmărind imposibilul, nu ți-am dovedit eu oare că se afla în mine destulă iubire pentru a găsi o dulce bucurie în a-ți împărtăși greșelile, să merg veșnic alături de tine, chiar de m-ai fi împins pe căile crimei? Tu m-ai iubit prea bine; într-aceasta e gloria și într-aceasta-i durerea mea. Boala mea a durat mult, Balthazar; ea a început în ziua cînd, în acest loc unde-mi voi da sufletul, tu mi-ai dovedit că aparțineai mai mult științei decît familiei. Iată-ți nevasta moartă și averea risipită. Averea și soția erau bunul tău, puteai dispune de el; dar, în ziua cînd eu n-am să mai fiu, averea mea va fi a copiilor tăi, și tu n-ai să te poți atinge de ea. Ce-ai să te faci tu atunci? Acum, îți dătoresc adevărul; cei care mor vād departe! Unde va fi de acum înainte cumpăna care va ține în echilibru pasiunea blestemată din care

ți-ai făcut viața? Dacă m-ai sacrificat pe mine pentru ea, copiii tăi au să cîntărească prea puțin în ochii tăi, căci trebuie să fii dreaptă și să recunosc că mă preferai înainte de orice. Două milioane și șase ani de muncă au fost aruncați în această prăpastie, și tu n-ai găsit nimic...

La aceste cuvinte, Claes își prinse capul albit în mîini și-și ascunse fața.

— Și nici n-ai să găsești nimic decît rușinea pentru tine, mizeria pentru copiii tăi, reluă muribunda. De pe acum lumea te numește în bătaie de joc Claes-alhimistul; mai tirziu, ai să fii Claes-nebunul! Eu, cred în tine. Te știu mare, învățat, plin de geniu; însă pentru vulg, geniul seamănă a nebunie. Gloria este soarele morților; cît vei fi în viață, ai să fii nefericit ca tot ce a fost mare și o să-ți ruinezi copiii. Plec fără să mă fi bucurat de renumele tău care m-ar fi consolată c-am pierdut fericirea. Ei bine, dragul meu Balthazar, ca să-mi faci această moarte mai puțin amară, ar trebui să fii încredințată că copiii noștri au să aibă o bucată de pîine; dar nimic, nici chiar tu, n-ai putea să-mi potolești temerile...

— Jur, rosti Claes, că...

— Nu jura, dragul meu, ca să nu-ți calci jurămintele! îl întrerupse ea. Ne datorai ocrotirea ta, ea ne-a lipsit de aproape șapte ani. Știința e viața ta. Un om mare nu poate avea nici soție, nici copii. Mergeți singuri pe drumurile voastre de mizerie! Virtuțile voastre nu sînt ale oamenilor de rînd, voi aparțineți lumii; n-ați putea aparține nici unei femei, nici unei familii. Voi secătuiți pămîntul din jurul vostru, așa cum fac marii arbori! Eu, biată plantă, nu m-am putut ridica destul de sus, mă sting la jumătatea vieții tale. Așteptam ziua asta din urmă ca să-ți spun aceste oribile gînduri pe care nu le-am descoperit decît sub fulgerele durerii și ale deznădejzii. Indură-te de copii! Acest cuvînt să răsune de-a pururi în inima ta! Am să ți-l repet pînă la ultima suflare. Soția e moartă, vezi tu! tu ai despuiat-o încet și treptat de sentimentele ei, de plăcerile ei. Vai! fără această grijă necruțătoare pe care tu ai avut-o involuntar, aș

fi trăit eu atît de mult? Dar acești bieți copii nu mă părăseau! Ei au crescut lîngă durerile mele, mama a supraviețuit. Îndură-te, îndură-te de copiii noștri!

— Lemulquinier! chemă Balthazar cu un tunet în glas.

Bătrînul valet ieși ca din pămînt.

— Du-te și distruge tot acolo sus, mașini, aparate; fă-o cu băgare de seamă, dar sparge tot! Renunț la știință! zise soției.

— E prea tîrziu! spuse ea privindu-l pe Lemulquinier. Marguerite! strigă atunci simțindu-și slîrșitul.

Marguerite se ivi în pragul ușii și scoase un țipăt văzînd ochii mamei care se stingeau.

— Marguerite! strigă din nou muribunda.

Acest ultim strigăt cuprinse un atît de puternic apel la copila ei, o investea cu atîta autoritate, încît acest țipăt fu un întreg testament.

Familia înspăimîntată alergă și văzu pe doamna Claes dîndu-și obșteșcul slîrșit, după ce-și cheltuisese ultimele pîlpîiri ale vieții în convorbirea cu soțul său. Balthazar și Marguerite, nemișcați, ea la căpătîi, el la picioarele patului, nu puteau crede în moartea nefericitei femei, ale cărei virtuți și a cărei nesecată iubire nu erau cunoscute decît de ei doi. Tatăl și fiica schimbară o privire grea de gînduri: fiica își judeca tatăl, tatăl tremura de pe acum că va găsi în fiică unealta unei ispășiri. Deși amintirile de dragoste cu care soția îi umpluse viața îl podideau năpădindu-i memoria, deși dădeau ultimelor cuvinte ale moartei o sîntă autoritate ce trebuia de-a pururi să-l facă auzi glasul, Balthazar se îndoia de inima lui prea slabă în fața propriului său geniu; el auzea numai un teribil clocot de pasiune care-i interzicea forța căinții și-l înfricoșa de el însuși.

Cînd această femeie dispăru, fiecare înțelese că lăcașul Claes avusese un suflet și că acel suflet nu mai era. Întru aceea durerea fu atît de năprasnică în familie, încît salonul unde nobila Joséphine părea că mai trăiește încă, rămase zăvorît; nimeni nu mai avea tăria să-i treacă pragul.

V

DEVOTAMENTE TINEREȘTI

Societatea nu practică nici una din virtuțile pe care le cere oamenilor ; ea săvârșește crime la tot ceasul, dar le săvârșește în vorbe ; pregătește laptele rele prin glumă, după cum degradează frumosul prin ridicol ; își bate joc de fiii ce-și plîng prea mult părinții, dar alu-risește pe cei care nu-i plîng indeajuns ; mai pe urmă se amuză, cîntărind cadavrele înainte să se fi răcit...

În seara zilei cînd doamna Claes se stinse din viață, prietenii defunctei aruncară cîteva flori pe mormîntul ei între două partide de whist, proslăviră frumoasele-i însușiri căutînd craiul de cupă sau pe cel de pică. Apoi, după cîteva fraze înlăcrimate care sînt acel *abc* al durerii colective și care se rostesc cu aceleași intonații, fără nici mai mult, nici mai puțin sentiment, în toate orașele din Franța și la orice oră, îiecare socoti în cifre produsul acestei succesiuni. Pierquin, cel dintîi, atrase luarea aminte celor care vorbeau despre acest eveniment, că moartea acestei *excelente* femei era un bine pentru ea : soțul o făcea prea nefericită ; dar că, pentru copii, era un bine încă și mai mare : ea n-ar fi putut refuza averea ei soțului, pe care-l adora ; pe cînd astăzi, Claes nu mai putea

dispune de ea. Și se întrecea care mai de care să evalueze moștenirea lăsată de sărmana doamna Claes, să-i cîntărească economiile (făcuse? nu făcuse economii?), să-i inventarieze bijuteriile, să-i etaleze garderoba, să-i scotocească prin sertare, în timp ce familia îndurerată plîngea și se ruga în jurul catafalcului. Cu ochirea unui expert în evaluarea averilor, Pierquin calculă că bunurile proprii ale doamnei Claes, ca să folosim expresia lui, se mai puteau recupera și trebuiau să se ridice la suma de aproape un milion cinci sute mii franci, reprezentați fie prin pădurea de la Vaignies, al cărei lemn căpătase de doisprezece ani un preț enorm, și el socoti pe degete gorunii, cei bătrîni, cei tineri, fie prin proprietățile lui Balthazar, care mai era încă *bun* să-și *ramburseze* copiii, în cazul cînd valoarea lichidării nu l-ăr achita față de dinșii. Domnișoara Claes era, ca să folosim tot păsăreasca lui, o fată de patru sute de mii de franci.

— Dar, dacă nu se mărită degrabă, adăugă el, ceea ce ar emancipa-o și i-ar permite să vîndă la licitație pădurea de la Vaignies, să lichideze partea minorilor și s-o folosească în așa fel încît tatăl lor să nu se mai atingă de ea, domnul Claes este în stare să-și lase copiii pe drumuri.

Toți căutară cu gîndul cam care ar fi, în provincie, tinerii capabili să aspire la mîna domnișoarei Claes; dar nimeni nu făcu notarului amabilitatea să-l considere demn de această cinste. Notarul găsea îndestule motive să înlătore fiecare din partidele propuse, ca nedemne de Marguerite. Interlocutorii se priveau zîmbind, și se amuzau prelungind această maliție de provincie. Pierquin văzuse în moartea doamnei Claes un eveniment favorabil pretențiilor sale, și sfîrteca cadavrul întru folosul său.

— Femeia aceasta, își zise întorcîndu-se acasă, era îngîmfată ca un păun și nu mi-ar fi dat pe fiică-sa în ruptul capului. He-he! De ce n-aș trage sforile acum, așa ca s-o iau de nevastă? Tata Claes e un om îmbătat de carbon, care nu se mai sinchisește de copii; dacă-i cer fiica, după ce-o conving pe Marguerite de urgența cu care trebuie să se mărite ca să

salveze averea fraților și a surorii, el va zice mulțumesc-Doamne că se descotorosește de o fată care poate să-i facă zile fripte.

Adormi întrezărind frumusețile matriomoniale ale contractului, cîntărind toate avantajele oferite de această afacere, cum și chezășiile fericirii pe care le găsea în lăptura al cărei soț se vedea. Anevoie s-ar fi întîlnit în provincie o tînără persoană de o mai delicată frumusețe și mai bine crescută decît Marguerite. Modestia, grația ei se asemuiau cu acelea ale frumoasei flori pe care Emanuel nu îndrăznise s-o numească față de ea, de teamă că-și dezvăluie astfel tainicele aspirații ale inimii. Sentimentele îi erau mîndre, principiile religioase, avea să fie neîndoios o soție castă ; dar ea nu măgulea numai vanitatea pe care orice bărbat o pune mai mult sau mai puțin în alegerea unei soții, mai satisfăcea și orgoliul notarului prin nețărîmurita considerație de care familia sa, de două ori nobilă, se bucura în Flandra, și pe care avea s-o împărtășească și bărbatul.

A doua zi, Pierquin scoase din casa lui de bani cîteva hirtii de cîte o mie de franci și veni prietenește să le ofere lui Balthazar, spre a-l scuti de plictiseli bănești într-un moment cînd era cufundat în durere. Mișcat de această atenție delicată. Balthazar avea să facă, desigur, față de fiică-sa, elogiul inimii și persoanei notarului. Dar nici gînd de așa ceva. Domnul Claes și fiica găsiră această acțiune foarte firească, și suferința lor era prea exclusivă pentru a se gîndi la Pierquin.

În adevăr, deznădejdea lui Balthazar fu atît de mare, încît persoanele gata să-i dezaprobe purtarea i-o iertară, nu atît în numele științei care putea să-l scuze, cît datorită regretelor ce nu îndreptau întru nimic răul. Luinea se mulțumește cu schimonoseli, se plătește cu ceca ce dă, fără să se încredințeze de valoarea mărții ; pentru ea, adevărata durere este un spectacol, un soi de plăcere care-o predispune a ierta totul, chiar pe un criminal ; în goana-i după emoții, ea achită fără discernămint și pe cel care-o face să ridă și pe cel ce-o face să plîngă, fără a le cere socoteală prin ce mijloace.

Marguerite împlinise cel de al nouăsprezecelea an cînd tatăl îi încredință cîrma casei, unde autoritatea ei fu recunoscută cu evlavie de sora ei și de cei doi frați, cărora, în ultimele clipe ale vieții sale, doamna Claes le recomandase să asculte de sora mai mare. Haina de doliu punea în lumină alba-i frăgezime, precum tristețea îi scotea în relief blîndețea și răbdarea. Chiar din primele zile, făcu din plin dovada acelui curaj feminin, acelei neturburate seninătăți pe care le vor fi avînd îngerii, hărăziți să răspîndească pacea, atingînd cu verdea lor ramură de palmier inimile suferinde. Dar, dacă ea se deprinse, prin înțelegerea pretimpurie a îndatoririlor sale, să-și ascundă durerile, acestea n-au fost decît și mai covîrșitoare; înfățișarea-i potolită era în dezacord cu adîncimea simțirilor; și ea fu sortită să cunoască pretimpuriu acele teribile reacții de sentiment pe care inima nu răzbește întotdeauna a le înfrîna; tatăl ei trebuia s-o țină neîncetat strivită între generozitățile firești sufletelor tinere și glasul unei imperioase cerinți. Calculele ce-o înlănțuiau chiar de a doua zi după moartea mamei n-o siliră să lupte cu interesele vieții, la o vîrstă cînd fetele nu-i corcep decît plăcerile. Groaznică educație a suferinței care n-a lipsit nicicînd firilor angelice!

Dragostea care se sprijină pe bani și pe vanitate e cea mai îndărătnică dintre pasiuni. Pierquin nu voi să întîrzie a o' prinde în laț pe moștenitoare. Cîteva zile după începerea doliului, căută prilejul să vorbească cu Marguerite, și-și inaugură manoperele cu o dibăcie care ar fi putut s-o prindă în mreje; însă iubirea strecurase în sufletul fetei o putere de pătrundere ce-o opri să se lase momită de aparențe cu atît mai prielnice tertipurilor sentimentale, cu cît, în această împrejurare, Pierquin desfășurase bunătatea ce-i era proprie, bunătatea notarului care se crede iubitor cînd salvează niște bani de aur. Tare pe dubioasa lui rudenie, pe permanenta obișnuință de a încheia afacerile și de a împărtăși tainele acestei familii, încredințat de stima și de prietenia tatălui, servit cum nici nu se putea mai bine de indolența unui savant care n-avea nici un plan hotărît pentru măritișul fiicei!

lui, și neînchipuindu-și că Marguerite ar putea avea vreo predilecție, o lăsă să judece o stăruință ce nu mima pasiunea decît prin îmbinarea calculelor celor mai odioase pentru niște suflete tinere și pe care el nu știa să le ascundă. Încît el fu cel care se arătă naiv, și ea a fost cea care se folosi de disimulări, tocmai fiindcă el credea că atacă o fată fără apărare și fiindcă nesocoti privilegiile slăbiciunii.

— Dragă verișoară, îi spuse Margueritei, cu care se plimba pe aleile grădiniței, dumneata îmi cunoști inima și știi cît sînt de înclinat să respect sentimentele dureroase care vă stăpînesc în acest moment. Am un suflet prea simțitor ca să fiu notar, nu trăiesc decît prin inimă, și sînt silit să mă ocup neîncetat de interesele aproapelui, cînd eu aș vrea să mă las în voia emoțiilor dulci care fac viața fericită. De aceea sulăr grozav de mult că sînt nevoit să-ți vorbesc de proiecte nepotrivite cu starea dumitale sufletească, dar trebuie s-o fac. N-am încetat să mă gîndesc la dumneata de cîteva zile încoace. Am descoperit că, printr-o fatalitate ciudată, averea fraților și a surorii dumitale, chiar și a dumitale, sînt în primejdie... Vrei să-ți salvezi familia de la o ruină totală?

— Ce-ar trebui să fac? întrebă ea pe jumătate speriată de aceste cuvinte.

— Să te măriți, răspunse Pierquin.

— Nu mă mărit de fel! exclamă ea.

— Ba o să te măriți, reluă notarul, după ce ai să chibzuiești bine în ce situație critică vă aflați.

— În ce fel căsătoria mea poate să salveze ceva?

— Iată unde voiam s-ajung, verișoară, zise el întrerupînd-o. Căsătoria emancipează!

— Pentru ce să fiu emancipată? întrebă Marguerite.

— Ca să intri în posesia averii, draguță verișoară! răspunse notarul cu un aer triumfător. În felul ăsta, pui mîna pe partea ce ți se cuvine din averea mamei. Ca să ți se dea, va trebui lichidată; dar, pentru a o lichida, nu va trebui scoasă la licitație pădurea de la Vaigries? Aceasta odată stabilit, toate valorile succesiunii se vor capitaliza, iar tatăl dumitale va fi

silit, ca tutore, să plaseze partea fraților și a sorei dumitale, așa încît chimia n-o să se mai poată atinge de ea.

— În caz contrar, ce s-ar întîmpla? mai întrebă ea.

— Păi, zise notarul, tatăl dumitale o să vă administreze bunurile. Dacă i-ar veni iarăși chef să facă aur, ar putea să vîndă pădurea de la Vaignies și să vă lase pe drumuri. Pădurea de la Vaignies face, în momentul de față, aproape un milion patrusute de mii de franci; dar dacă, de azi pînă mîine, tatăl dumitale o taie de la rădăcină, cele o mie trei sute de pogoane ale voastre nu mai fac nici trei sute de mii de franci. Nu-i mai cuminte să înlăturați această primejdie, aproape sigură, făcînd posibilă chiar de azi împărțeala prin emanciparea dumitale? Vei salva în chipul ăsta toate tăierile pădurii de care tatăl dumitale ar dispune mai tîrziu, în paguba voastră. În acest moment, cum chimia doarme, el va plasa, vrînd-nevrînd, valorile lichidării pe Registrul cel mare.⁴⁰ Valorile se pot cumpăra azi numai cu cincizeci și nouă suta; acești scumpi copii vor avea deci o rentă de aproape cinci mii de livre pentru cincizeci de mii de franci; și, avînd în vedere că nu se poate dispune de capitalurile aparținînd minorilor, la majorat frații și sora dumitale au să-și vadă averea dublată. Pe cînd, altfel, nu știu, zău... Iată... Dealtminteri, tatăl dumitale a părăduit mult din avutul mamei voastre, o să aflăm deficitul printr-un inventar. Dacă mai e datornic, o să puneți ipotecă pe bunurile lui, și astfel tot o să mai salvați cite ceva.

— Plui! exclamă Marguerite, ar însemna să-l ultragiem pe tata. Ultimele cuvinte ale mamei au fost rostite de prea puțin timp, ca să nu mi le pot amînti. Tata nu-i în stare să-și jupoaie copiii! adăugă ea vîrșînd lacrimi de durere. Dumneata îl calomniezi, domnule Pierquin.

— Dar dacă tatăl dumitale, scumpă verișoară, se apucă iar de chimie, el...

— Ne-ar ruina, nu-i așa?

— Oho! și încă cum! Crede-mă, Marguerite, zise el luîndu-i mîna pe care o puse pe inimă, mi-aș călca datoria dacă n-aș insista. Numai și numai interesul dumitale...

— Domnule, replică Marguerite cu răceală retrăgîndu-și mîna, adevăratul interes al familiei mele cere să nu mă mărit. Mama a chibzuit așa.

— Verișoară, exclamă el cu încredințarea unui om al banului ce vede că-i scapă o avere, te sinucizi, arunci pe gîrlă moștenirea mamei dumitale! Ei bine, voi avea devotamentul profunde prietenii pe care ți-o păstrez! Nu știi cît de mult te iubesc, te ador din ziua în care te-am văzut la ultimul bal dat de tatăl dumitale! Erăi fermecătoare! Te poți încrede în vocea inimii, cînd ea vorbește despre interese, scumpă Marguerite...

Făcu o pauză.

— Da, o să convocăm un consiliu de familie și te vom emancipa fără să te consultăm.

— Dar ce înseamnă a fi cineva emancipat?

— Înseamnă să se bucure de drepturile pe care le are.

— Dacă pot fi emancipată fără să mă căsătoresc, de ce ții dumneata morțiș să mă mărit?... Și cu cine?...

Pierquin încercă să privească pe vară-sa cu un aer drăgăstos, dar această expresie contrasta atît de mult cu fixitatea ochilor, deprinși să vorbească numai de bani, încît Margueritei i se păru că citește calculul înscris în această dragoste improvizată.

— Te-ai căsătorit cu persoana care ți-ar fi pe plac... în orașul nostru, reluă el. Un bărbat ți-este indispensabil, chiar ca afacere. Te vei găsi în fața tatălui dumitale. Singură, o să-i poți rezista?

— Da, domnule, voi ști să-mi apăr frații și sora, cînd va sosi momentul.

Drace, țișnoasă-i! își zise Pierquin. — Nu, n-o să-i poți rezista, reluă cu glas tare.

— Să curmăm discuția, spuse ea.

— Rămii cu bine, verișoară! Voi căuta să te servesc chiar dacă n-o vrei, și-am să-ți dovedesc cît de

mult te iubesc ocrotindu-te, fără voia dumitale, împotriva unei nenorociri pe care toată lumea o prevede în oraș.

— Îți mulțumesc pentru interesul pe care mi-l porți; dar te rog stăruitor să nu propui nici să nu lași să se facă nimic care ar putea pricinui cea mai mică supărare tatei.

Marguerite rămase pe gânduri uitându-se după Pierquin cum se depărtează; ea compară vocea metalică, comportările ce n-aveau decît suplețea resorturilor, privirile care exprimau mai mult servilism decît blîndețe; le compară pe toate cu poeziile melodios mute în care se aflau învăluite sentimentele lui Emanuel. Orice ar face omul, orice ar spune, există un magnetism admirabil ale cărui efecte nu înșală niciodată. Sunetul vocii, căutătura ochilor, gesturile pasionate ale bărbatului care iubește, se pot imita, o fată poate fi înșelată de un dibaci comedian; însă pentru a reuși, acesta nu trebuie să fie singur! Dacă această tinără are lîngă ea un suflet ce vibrează la unison cu simțămintele ei, nu recunoaște ea oare de îndată expresiile adevăratei iubiri? Emanuel se afla în acel moment, ca și Marguerite, sub înrîurirea norilor care, de la întîlnirea lor, țesuseră în chip fatal un întunecat văzduh deasupra capului lor, răpindu-le priveliștea albastrului cer al dragostei. Avea, pentru aleasa lui, acea idolatrie pe care lipsa de speranțe o face atît de suavă și de misterioasă în pioasele-i manifestări. Așezat pe scara socială prea departe de domnișoara Claes prin puținul-i avut și neavînd decît un frumos nume să-i ofere, el nu vedea nici o șansă a fi acceptat ca soț. Așteptase mereu cîteva încurajări pe care Marguerite nu-și îngăduise a i le da sub ochii pierduți ai unei muribunde. Deopotrivă de puri, nu-și spusese încă nici un cuvînt de dragoste. Bucuriile lor fuseseră bucuriile egoiste, pe care cei fără de noroc sînt siliți să le savureze singuri. Se înfioraseră fiecare separat, deși fuseseră răscoliți de o rază izvo-rîită din aceeași speranță; păreau că se tem de ei înșiși, simțindu-se de pe acum prea deplin unul altuia. De aceea Emanuel tremura să nu atingă cumva mîna

Prea-curatei sale căreia îi înălțase în inimă un altar. Cea mai nevinovată atingere ar fi trezit în el prea iritante voluptăți, n-ar mai fi fost stăpîn pe simțurile-i deslănțuite. Însă, deși nu-și acordaseră nimic din fragilele și nețărmuritele, din nevinovatele și gravele mărturii ce-și îngăduie îndrăgostiții cei mai slielnici, se împiîntaseră totuși atît de adînc unul în inima celuilalt, încît amîndoi se știau gata a-și face cele mai mari jertfe, singurele plăceri ce le era dat să cunoască. De la moartea doamnei Claes, iubirea lor tăinită se înăbușea sub crepurile doliului. Din brune, tonurile sferei în care trăiau deveniseră cernite și luminișurile se stingeau în lacrimi. La Marguerite, rezerva se preschimba aproape în răceală, căci avea a-și ține jurămîntul cerut de maică-sa, și devenind mai liberă ca altădată, se făcu mai rigidă. Emanuel îmbrățișase doliul iubitei, înțelegînd că cea mai nevinovată dorință a dragostei, cea mai simplă cerință, ar fi însemnat o încălcare a legilor inimii. Această mare iubire era deci mai ascunsă decît fusese vreo dată. Aceste două inimi iubitoare scoteau întotdeauna același sunet; dar, despărțite prin durere, așa cum fuseseră prin slielile tinereții și prin respectul datorat suferințelor moartei, ele se mărgineau încă la magnificul grai al ochilor, la muta elocvență a faptelor devotate, la un continuu acord, sublime armonii ale tinereții, primii pași ai dragostei în faza ei de copilărie.

Emanuel venea în fiecă dimineață să aștepte vești despre Claes și despre Marguerite; dar nu pătrundea în sufragerie decît cînd aducea vreo scrisoare de la Gabriel sau cînd Balthazar îl poștea să intre. Prima-i ochire spre tînăra fată îi spunea miile sale gînduri de simpatie: că suferirea de discreția ce-i impuneau conveniențele, că n-o părăsise, că-i împărtășea tristețea; în sfîrșit răspîndea roua lacrimilor sale în inima iubitei printr-o privire pe care n-o întina nici un gînd ascuns. Acest tînăr de ispravă trăia atît de resemnat în prezent, se lega atît de mult de o fericire pe care o credea vremelnică, încît Marguerite își re-

proșa uneori că nu-i întinde mîna cu generozitate, zicîndu-i : „Să fim prieteni !”

Pierquin își continuă stăruințele cu acea încăpăținare care e răbdarea timpă a proștilor. O judeca pe Marguerite după tipicul loșosit de mulțime în aprecierea femeilor. Socotea că vorbele măritiş, libertate, avere, pe care i le aruncase în ureche, aveau să încolțească în sufletul ei, să facă a înflori o dorință de pe urina căreia el avea să tragă foloase, și-și închipuia că răceala ei era prefăcătorie. Dar, deși o impresura cu atenții galante, ascundea prost apucăturile despotice ale unui bărbat deprins să tranșeze brutal cele mai înalte probleme din viața familiilor. Spunea, ca s-o consoleze, banalități din cele obișnuite oamenilor de profesia sa, care trec ca melcii peste dureri, lăsînd o diră de vorbe goale să le pîngărească slințenia. Dragostea lui era viclenie. Părasea prefăcuta-melancolie la ușă, luîndu-și galoșii și umbrela. Se sluzea de tonul pe care îndelunga-i familiaritate îl autoriza să-l ia, ca de un instrument spre a se viri cît mai adînc în sufletul familiei, pentru a o hotări la o căsătorie dinainte trîmbițată în tot orașul. Iubirea adevărată, devotată, respectuoasă, forma așadar un contrast izbitor cu o dragoste egoistă și calculată. Totul era după chipul și asemănarea lor la acești doi bărbați. Unul simula o pasiune și se înarma cu cele mai meschine avantaje ale sale spre a o putea lua pe Marguerite de soție ; celălalt își ascundea iubirea și tremura că lasă să i se străvadă devotamentul.

Citva timp după moartea mamei sale, și în aceeași zi, Marguerite putu face o comparație între singurii doi bărbați pe care era în măsură să-i judece. Pînă atunci, singurătatea la care fusese condamnată nu-i îngăduise să vadă lumea, iar situația în care se afla nu lăsa nici un acces persoanelor ce se puteau gîndi s-o ceară în căsătorie.

Intr-o zi după micul dejun, pe o dimineată dintre primele frumoase din luna aprilie, Emanuel sosi în clipa cînd domnul Claes ieșea. Balthazar suporta atît de greu aspectul casei sale, încît se ducea să se plimbe o parte din zi de-a lungul meterezelor. Ema-

nuel dorea să-l urmeze pe Balthazar, șovăi, păru a căuta să soarbă forțele de trebuință dinlăuntru! său, se uită la Marguerite și rămase. Marguerite ghici că profesorul voia să-i vorbească și-i propuse să vină în grădină. Trimise pe Félicie lângă Martha care lucra în anticamera situată la primul cat; apoi merse să stea pe o bancă unde putea fi văzută de soră și de bătrîna guvernantă.

— Domnul Claes e tot atît de absorbit de durere, cum era de cercetările sale de savant! zise tînărul urmărind cu ochii pe Balthazar în mersul său încet prin curte. Toată lumea îl plînge în oraș; merge ca un om care nu mai știe ce gîndește, se oprește fără pricină, privește fără să vadă...

— Fiecare durere își are expresia ei, zise Marguerite stăpînindu-și lacrimile. Ce voiăți să-mi spuneți? reluă după o scurtă tăcere și cu o demnitate rece.

— Domnișoară, răspunse Emanuel cu o voce mișcată, am oare dreptul să vă vorbesc așa cum am s-o fac? Să nu vedeți, vă rog, decît dorința mea de a vă fi de folos, și lăsați-mă să cred că un profesor se poate îngriji de soarta elevilor lui pînă într-atît, încît viitorul lor să-l neliniștească. Fratele dumneavoastră, Gabriel, are cincisprezece ani trecuți, este în penultima clasă, și e nevoie desigur să i se dirijeze studiile în spiritul carierei pe care o s-o îmbrățișeze. Tatăl dumneavoastră este în drent să hotărască această chestiune; dacă însă nu s-ar gîndi la asta, n-ar însemna o nenorocire pentru Gabriel? Și n-ar fi totodată jignitor pentru tatăl dumneavoastră, dacă i-ați atrage atenția că nu se ocupă de fiul său? În cazul acesta, n-ați putea consulta pe fratele dumneavoastră asupra gusturilor lui, să-l faceți să-și aleagă el singur o carieră, așa încît dacă, mai tîrziu, tatăl său ar vrea să facă din el un magistrat, un administrator, un militar, Gabriel să aibă dinainte cunoștințe speciale? Cred că nici dumneavoastră, nici domnul Claes n-ați vrea să-l lăsați fără ocupație...

— Oh! nu, zise Marguerite. Vă mulțumesc, domnule Emanuel, aveți dreptate. Mama, punîndu-ne să împletim dantelă, învățîndu-ne cu atîta grijă să de-

senăm, să coasem, să brodăm, să cântăm la pian, ne spunea adesea că omul nu știe ce i se poate întâmpla în viață. Gabriel trebuie să aibă o valoare personală și o educație completă. Dar care este cariera cea mai potrivită pentru un bărbat?

— Domnișoară, zise Emanuel fremătînd de fericire, din clasa lui, Gabriel e cel care dă dovadă de cea mai mare aptitudine pentru matematici; dacă ar vrea să intre la Școala politehnică, cred că acolo ar dobîndi cunoștințe utile în toate carierele. La ieșirea din politehnică, ar fi liber să-și aleagă cea pentru care ar simți mai multă înclinare. Fără să fi hotărît nimic pînă atunci asupra viitorului său, veți fi cîștigat timp. Bărbații ieșiți printre primii din această Școală sînt bineveniți pretutindeni. Ea a dat administratori, diplomați, savanți, ingineri, generali, marinari, magistrați, manufacturieri și bancheri. Nu-i deci ceva nemaiauzit să vezi un tînăr bogat sau de bună familie învățînd cu scopul de a fi admis în această Școală. Dacă Gabriel s-ar decide la așa ceva, eu v-as cere... o să-mi acordați? Spuneți da!

— Ce anume?

— Să-i fiu preparator, răspunse el tremurînd.

Marguerite privi la domnul de Solis, îi luă mîna și-i zise:

— Da.

Zăbovi o clipă, apoi adăugă cu o voce mișcată:

— Cit de mult apreciez delicatețea care te face să-mi oferi tocmai ceea ce pot să accept de la dumneata! Din ceea ce mi-ai spus acum, văd că te-ai gîndit mult la noi. Îți mulțumesc...

Deși aceste cuvinte fură rostite cu simplitate, Emanuel își întoarse fața spre a nu lăsa să i se vadă lacrimile cu care plăcerea de a fi agreabil Margueritei, îi înecă ochii.

— O să vi-i aduc pe amîndoi, zise cînd își veni puțin în fire, mîine sînt liberi.

Se ridică, salută pe Marguerite care-l urmă și, cînd fu în curte, el o mai zări încă la ușa de la sufragerie, de unde îi trimise un semn prietenesc.

După cină, notarul veni să facă o vizită domnului Claes, și se așază în grădină, între văru-său și Marguerite, chiar pe banca unde stătuse Emanuel.

— Dragă vere, zise el, am venit în astă-seară ca să vă vorbesc despre afaceri... Patruzeci și trei de zile s-au scurs de la decesul soției dumitale...

— Nu le-am numărat, zise Balthazar ștergînd o lacrimă pe care i-o smulse cuvîntul legal *deces*.

— Oh! domnule, zise Marguerite privind pe notar, cum poți...

— Dar, verișoară, sintem siliți, noiăștialalți, să socotim termenele care sînt fixate de lege. E vorba tocmai de dumneata și de comoștenitorii dumitale. Domnul Claes n-are decît copii minori, este obligat să facă un inventar în primele patruzeci și cinci de zile de la decesul soției sale, ca să constate valorile comunității. Nu este nevoie să se știe dacă ea e bună sau rea, ca s-o acceptăm, ori să ne limităm la simplele drepturi ale minorilor?

Marguerite se ridică.

— Rămîneți, verișoară, zise Pierquin, aceste chestiuni vă privesc, pe dumneata și pe tatăl dumitale. Știți cît de mult iau parte la mihnirile dumneavoastră; însă trebuie să vă ocupați chiar astăzi de aceste amănunte; dacă nu, s-ar prea putea ca, și unii și alții, să vă mușcați mîinile! Îmi fac, în momentul de față, datoria mea de notar al familiei.

— Are dreptate, zise Claes.

— Termenul expiră de azi în două zile, reluă notarul, trebuie deci să procedez, chiar de mîine, la deschiderea inventarului, chiar dacă n-ar fi decît ca să întîrziem plata drepturilor de succesiune pe care fiscul va veni să vi le ceară; fiscul nu are inimă, el nu se sinchisește de sentimente, își pune gheara pe noi în orice împrejurare. Așadar, în fiecare zi, de la ceasurile zece pînă la patru, secretarul meu și cu mine, ne vom înființa cu portărelul, domnul Raparlier. Îndată ce vom termina în oraș, ne ducem la țară. Cît privește pădurea de la Vaignies, o să mai vorbim. Acestea fiind zise, să trecem la alt punct. Avem de convocat

un consiliu de familie, ca să numim un supraveghe-
tor de tutore. Domnul Conyncks, din Bruges, este
astăzi ruda cea mai apropiată a dumneavoastră, dar
iată-l devenit belgian! Ar trebui, dragă vere, să-i
scriu în această privință: ați alla dacă omul nostru
are chef să se stabilească în Franța, unde posedă fru-
moase proprietăți, și poate l-ați putea decide în felul
ăsta să vină, și el și fiică-sa, să locuiască în Flandra
franceză. Dacă refuză, voi avea grijă să alcătuiesc
consiliul după gradele de rudenie.

— La ce servește un inventar? întrebă Marguerite.

— Să se constate drepturile, valorile, activul și
pasivul. Când totul e bine stabilit, consiliul de familie
ia, în interesul minorilor, hotărârile pe care le crede
de cuviință...

— Pierquin, rosti Claes, ridicându-se de pe bancă,
procedează la actele pe care le socotești necesare pen-
tru păstrarea drepturilor copiilor mei; dar cruță-ne
de durerea de a vedea vinzându-se ceea ce aparținea
scumpei mele...

Nu sîrși; rostise aceste cuvinte cu un aer atît de
nobil și pe un ton atît de convingător, încît Margue-
rite luă mîna părintelui său și o sărută.

— Pe mîine, zise Pierquin.

— Vino să dejunezi cu noi, propuse Balthazar.

Apoi Claes păru a-și aduna amintirile și exclamă:

— Dar, după contractul meu de căsătorie, care a
fost făcut după datina din Hainaut⁴¹, scutisem pe so-
ția mea de inventar, ca să nu fie hărțuită, și probabil
că nici eu nu sînt obligat să-l fac...

— Ah! ce fericire! exclamă Marguerite; ne-ar fi
pricinuit atîta mîhnire...

— Ei bine, o să examinăm contractul dumitale
mîine, răspunse notarul puțin cam încurcat.

— Adică dumneata nu-l cunoșteai? întrebă Mar-
guerite.

Această observație puse capăt întrevederii. Notarul
se alla prea strîns în clește ca să continue, după ob-
servația verișoarei.

Aici își viră coada aghiută, își spuse el în curte.
Omul acesta atît de distrat își regăsește memoria

exact la momentul potrivit ca să puie bețe-n roate cui ar vrea să ia precauții împotriva lui. Copiii au să fie jefuiți! E tot atît de sigur cum doi și cu doi fac patru. Încearcă să vorbești despre afaceri cu fete de nouăsprezece ani, care fac sentiment! Mi-am sfărîmat creierii cum să salvez avutul acestor copii, procedînd după toate regulile și înțelegîndu-mă cu babacu' Conyncks... Și poftim!... Mă compromit în fața Margueritei, care o să-l întrebe pe taică-său de ce ținem morțiș la un inventar pe care ea îl crede inutil. Și domnul Claes are să-i spună că notarii au mania să întocmească acte, că sîntem notari mai înainte de a fi rude, veri sau prieteni, în sfîrșit, neghiobii...

Trînti ușa, drăcuind clienții care se ruinează din sensibilitate.

Balthazar avea dreptate. Inventarul nu avu loc. Nimic nu fu deci fixat privitor la situația în care se afla părintele față de copii.

Luni se scurseră după luni, fără ca starea casei Claes să se fi schimbat. Gabriel, dirijat cu agerime de domnul Emanuel de Solis care se făcuse preceptorul lui, lucra cu sîrguință, învăța limbile străine și se pregătea pentru examenul de admitere în Școala politehnică. Félicie și Marguerite trăiseră într-o izolare deplină, ducîndu-se totuși, spre economie, să locuiască vara în casa de țară a tatălui. Domnul Claes își văzu de afaceri, se achită de datorii făcînd un împrumut considerabil pe proprietățile sale și merse să cerceteze pădurea de la Vaignies.

Pe la mijlocul anului 1817, durerea-i, cu încetul potolită, îl lăsă singur și fără apărare împotriva monotoniei vieții pe care o ducea, și care-l apăsa. Luptă mai întîi cu îndîrjire împotriva științei care se deștepta pe nesimțite, și-și interzise să se gîndească la chimie. Mai pe urmă se gîndi la ea. Dar nu voi să se ocupe în chip activ de știință, se ocupă doar teoretic. Acest studiu necurmat îi stîrni pasiunea, care începu să caute argumente și justificări. Luă în dezbateri dacă se obligase ori nu să-și urmeze cercetările, și-și aminti că soția îl oprise de la jurămint. Deși își făgăduise lui însuși a nu mai urmări soluția pro-

blemei sale, nu putea oare să se răzgîndească, din moment ce întrezărea o izbîndă? Împlinise cincizeci și nouă de ani. La acea vîrstă, ideea ce-l domina căpătă apriga fixitate cu care încep monomaniile. Împrejurările conspirară și ele împotriva șovăielnicei lui lealități.

Pacea de care se bucura Europa îngăduise circulația descoperirilor și a ideilor științifice dobîndite în timpul războiului de savanții diferitelor țări, între care nu mai fuseseră de fel legături de aproape douăzeci de ani. Știința înaintase așadar. Claes găsi că progresele chimiei se îndreptaseră, fără știrea chimiștilor, spre obiectul cercetărilor sale. Oamenii închinați înaltei științe gîdeau, ca și el, că lumina, căldura, electricitatea, galvanismul și magnetismul erau diferitele efecte ale aceluiași cauze, că deosebirea ce există între corpurile pînă atunci socotite simple trebuie să fie produsă de feluritele dozaje ale unui principiu necunoscut. Teama de a vedea că un altul a găsit reducerea metalelor și principiul constituant al electricității, două descoperiri ce duceau la soluția absolutului chimic, spori, ceea ce localnicii din Douai numeau o sminteală; și-i împinse dorințele la un paroxism pe care-l vor concepe făpturile pasionate de științe, sau care au gustat din tirania ideilor. Astfel Balthazar fu tîrit de-o pasiune cu atît mai violentă, cu cît ea stătuse mai îndelung ațipită.

Marguerite, care intuia stările sufletești prin care trecea părintele său, descuie salonul. Instalîndu-se acolo, ea redeștepta astfel amintirile dureroase pe care trebuia să le pricinuiască moartea mamei-si, și izbuti în adevăr să trezească regretele tatălui și să-i întîrzie prăbușirea în prăpastia unde avea totuși să cadă. Apoi voi să iasă în lume și-l sili pe Balthazar să-și găsească oarecare distracții. Mai multe partide strălucite se înfățișară pentru dînsa și-l preocupară pe Claes, deși Marguerite declarase că nu se va mărita înainte de a fi împlinit douăzeci și cinci de ani. Cu toate strădaniile fiicei, cu toate aprigele-i lupte, la începutul iernii, Balthazar își reluă în taină lucrările. Era greu de ascuns asemenea îndeletniciri unor

femei iscoditoare. Așa se întâmplă că într-una din zile, Martha îi spuse Margueritei, în timp ce-o îmbrăca :

— Domnișoară, sintem pierdute. Lighioana de Mulquinier, care-i ucigă-l toaca cu chip de om, că nu l-am văzut niciodată făcînd sfînta cruce, s-a suit iar în pod. Acu domnul, tatăl dumneavoastră, e pornit spre căile iadului... Facă Cel de sus să nu vă bage-n mormînt, cum a vîrit-o pe sărmana scumpa doamnă!

— Nu se poate, zise Marguerite.

— Veniți să vedeți dovada trebșoarelor lor...

Domnișoara Claes alergă la fereastră și zări în adevăr un fum ușor ieșind pe coșul de la laborator.

— Împlinesc douăzeci și unu de ani peste cîteva luni, gîndi ea, voi ști să mă împotrivesc la irosirea averii noastre.

Lăsîndu-se tîrît de pasiunea sa, Balthazar ajunsese bineînțeles să aibă mai puțin respect pentru interesele copiilor decît avusese pentru nevastă-sa. Barierele erau mai puțin înalte, conștiința îi era mai ne-strîmătorată, patima-i devenea mai mistuitoare. Ca atare, păși în cariera-i de glorie, de muncă, de speranță și de mizerie, cu furia unui om plin de convingere. Sigur de rezultat, se așternu pe lucru zi și noapte cu o înverșunare ce le înspăimîntă pe fiicele sale ; ele nu știau cît de puțin vătămătoare este munca în care un om găsește plăcere. Îndată ce tatăl lor își reîncepu experiențele, Marguerite tăie felurile de prisos la masă, strînse băierile pungii ca un adevărat zgîrcit și fu admirabil sprijinită de Josette și de Martha. Claes nu observă aceste schimbări, care îngrădeau viața la strictul necesar. Mai întîi, la prînz nu mîncea, apoi nu cobora din laborator decît chiar la ora cinei, în sfîrșit se culca cîteva ceasuri după ce stătea în salon cu cele două fiice, fără a le spune un cuvînt. Cînd se retrăgea, ele îi urau noapte bună ; iar el se lăsa sărutat mașinal pe amîndoi obrajii. O asemenea ciudată purtare ar fi pricinuit cele mai mari destrămări într-o familie, dacă Marguerite n-ar fi fost pregătită să exercite autoritatea unei mame și dacă n-ar fi fost apărată de o pasiune secretă împotriva primejdiilor unei atît

de mari libertăți. Pierquin încetase a mai veni să-și vadă verișoarele, socotind că ruina lor avea să fie deplină.

Proprietățile rurale ale lui Claes, care aduceau un venit de șaisprezece mii de franci și valorau cam două sute de mii de scuzi, erau puse sub ipotecă pentru suma de trei sute de mii de franci. Înainte de a se apuca din nou de chimie, Claes făcuse un împrumut mare de tot. Venitul ajungea atît cît să acopere dobînzile; dar cum, cu neprevăderea firească a oamenilor obsedați de o idee, își lăsa cîștigurile pe seama fiicei lui, Marguerite, spre a-i sluji la cheltuielile casei, notarul socotise că trei ani ajungeau numai bine ca să se aleagă pîrjolul de toate și că oamenii legii aveau să devoreze ceea ce Balthazar nu va fi putut risipi. Marguerite împinsese cu răceala ei pe Pierquin la o indiferență aproape ostilă. Spre a-și îngădui dreptul să renunțe la mîna verișoarei sale, dacă aceasta ar să-răci peste seamă, el spunea despre Claes și cu un aer de compătimire:

— Bieții oameni! Sint la pămînt! Am făcut tot ce mi-a stat în putință ca să-i slavez; dar, ce vreți? Domnișoara Claes s-a împotrivit la toate combinațiile legale care i-ar fi apărat să n-ajungă la sapă de lemn...

Numit director la colegiul din Douai, cu sprijinul unchiului său, Emanuel, pe care meritul cu totul deosebit îl făcuse vrednic de acest post, venea în fiecare seară să vadă pe cele două fete, care chemau lingă ele pe bătrîna guvernantă de îndată ce tatăl se ducea la culcare. Bătaia ușoară de ciocan ce-l vestea pe tînărul de Solis nu întîrzia niciodată. De trei luni, încurajat de grațioasa și muta recunoștință cu care Marguerite îi accepta solitudinea, devenise el însuși. Strălucirile sufletului său, pur ca un diamant, sclipiră fără nori, și Marguerite putu să le aprecieze forța, trînicia, văzînd cît de nesecat le era izvorul. Ea admira florile deschizîndu-se una cîte una, după ce respirase mai dinainte mireasma. În fiecare zi, Emanuel realiza una din speranțele Margueritei și împrăștia pe tîrîmurile vrăjite ale dragostei, noi lumini ce alungau norii și

înseninau cerul, colorînd fecundele bogății îngropate pînă atunci în umbră. Mai în largul său, Emanuel își putu desfășura seducțiunile inimii, pînă atunci discret tănuite : acea expansivă veselie a vîrstei fragede, acea simplitate pe care o dă o viață împlinită de studiu, cum și comorile unui cuget delicat pe care lumea nu-l vătămase, toate nevinovatele șăgălnicii ce prind atît de bine pe tinerețea îndrăgostită. Sufletul său și al Margueritei se înțelesesă mai bine ; coborîră împreună în taințele inimii lor și găsiră aceleași gînduri : măr-găritare cu aceeași strălucire, suave și proaspete armonii, asemenea celor din fundul mării, și care, zice-se, fascinează pe scufundători. Ei se făcură cunoscuți unul altuia prin acele schimburi de cuvinte, prin acea alternativă curiozitate care, la amîndoi, lua cele mai fermecătoare întruchipări ale sentimentului. Aceasta se împlini fără prefăcută timiditate, dar nu fără cochetării de-o parte și de alta. Cele două ceasuri pe care Emmanuel venea să le petreacă în fiecă seară, între aceste două fete și Martha, o făceau pe Marguerite să se împace cu viața de zbucium și de resemnare în care pășise.

Această iubire crescînd cu nevinovăție, fu reazemul său. Emanuel punea în mărturiile-i de dragoste acea grație firească care seduce atît de mult, acel spirit blajin și gingaș ce nuanțează uniformitățile sentimentului, după cum fațetele frîng monotonia unei nestemate făcînd-o să sclipească pe toate fețele ; admirabile metode a căror taină aparține inimilor iubitoare, și care fac pe femeii credincioase miinii artiste sub care formele renasc pururi noi, glasului ce nu repetă niciodată o rostire fără a o înprospăta cu noi mlădieri. Iubirea nu e numai un sentiment, ea mai este și o artă. Un cuvînt simplu, o precauție, un nimic dezvăluie unei femei pe marele și sublimul artist ce-i poate atinge inima fără a i-o ofili. Cu cît înainta Emanuel, cu atît mai fermecătoare erau expresiile dragostei sale.

— I-am luat-o înainte lui Pierquin, îi zise el într-una din seri ; vine să vă dea o veste proastă, prefer să v-o aduc la cunoștință eu însumi. Tatăl dumne-

voastră a vîndut pădurea unor speculanți care, la rîndul lor, au vîndut-o cu bucățica : copacii au și fost tăiați, toți butucii sînt ridicați. Domnul Claes a primit trei sute de mii de franci gheață, cu care și-a plătit datoriile la Paris ; și, ca să le achite în întregime, a fost chiar silit să facă o delegație de o sută de mii de franci asupra celor o sută de mii de scuzi pe care trebuie să-i mai plătească cumpărătorii.

Pierquin intră.

— Ei bine, dragă verișoară, zise el, iată-vă ruinați ! V-o prorocisem ; dar n-ați vrut să m-ascultați. Tatăl dumitale are stomac, nu glumă. Din prima îmbucătură, v-a și înghițit pădurile. Locțiitorul de tutore al dumneavoastră, domnul Conyncks, se află la Amstredam unde își isprăvește de lichidat averea, și Claes a prins momentul ăsta ca să dea lovitura. Nu-i bine ce-a făcut. I-am scris chiar acum, prea bunului domn Conyncks ; dar cînd o să sosească, totul are să fie tocat. Veți fi nevoiți să vă puneți tatăl sub urmărire ; procesul n-are să fie lung, dar va fi un proces dezonorant pe care domnul Conyncks nu se poate dispensa să-l înainteze, legea o cere. Iată roadele încapățînării dumitale ! Recunoști acum cît eram de prevăzător, cît de devotat eram intereselor dumitale ?

— Vă aduc o veste bună, domnișoară, zise tînărul de Solis cu vocea lui dulce : Gabriel e primit la Școala politehnică. Dificultățile care-i puneau bețe-n roate la admitere, sînt înlăturate.

Marguerite mulțumi prietenului printr-un suris și zise :

— Economiile mele vor avea o destinație ! Martha, ne vom ocupa chiar de mîine de trusoul lui Gabriel. Biata mea Félicie, o s-avem ce lucra, zise ea sărutîndu-și sora pe frunte.

— Mîine îl veți avea aici pentru zece zile ; trebuie să fie la Paris la 15 noiembrie.

— Văru-meu Gabriel ia o hotărîre înțeleaptă ; spuse notarul, măsurînd pe director din creștet pînă-n tălpi, va avea nevoie să-și facă o avere. Dar, dragă verișoară, chestiunea e să salvăm onoarea familiei ; o să vrei de data aceasta să m-ascuți ?

— Nu, zise ea, dacă-i vorba iarăși de căsătorie.

— Dar ce-ai să faci ?

— Eu, vere ?... Nimic.

— Cu toate astea, ești majoră.

— Peste cîteva zile. Ai dumneata să-mi propui, zise Marguerite, o soluție care să poată împăca interesele noastre cu ceea ce datorăm tatălui nostru, cu onoarea familiei ?

— Verișoară, noi sîntem legați de mîini și de picioare, fără unchiul dumitale. Acestea fiind zise, voi reveni cînd se va întoarce.

— Adio, domnule, spuse Marguerite.

Cu cît calicește mai tare, cu atîta face mai mult pe mironosița ! gîndi notarul. — Adio, domnișoară, reluă Pierquin cu glas tare. Domnule director, cu plecăciune.

Și plecă fără a lua seama nici la Félicie, nici la Martha.

— De două zile studiez codul, și am consultat pe un bătrîn avocat, prieten cu unchiu-meu, zise Emanuel cu glas tremurînd. Dacă mă autorizați, plec mîine la Amsterdam... Ascultă, scumpă Marguerite...

Rostea acest cuvînt pentru întîia oară ; ea-i mulțumi printr-o privire înecată în lacrimi, printr-un suris și o înclinare a capului. El se opri, arătă spre Félicie și spre Martha.

— Vorbește față de surioara mea, zise Marguerite. Ea n-are nevoie de această discuție ca să se resemneze la viața noastră de lipsuri și de muncă, e atît de blîndă și de curajoasă ! Dar trebuie să afle cît ne este de necesar curajul.

Cele două surori se prinseră de mîină și se îmbrățișară, ca spre a-și da o nouă cheazășie de unire în fața nenorocirii.

— Lasă-ne, Martha.

— Dragă Marguerite, reluă Emanuel, lăsînd să străbată în mlădierea glasului fericirea ce simțea cucerind măruntele drepturi ale dragostei, mi-am procurat numele și adresa cumpărătorilor care datorează cele două sute de mii de franci rămași neachitați din costul pădurilor tăiate. Mîine, dacă consimți, un secretar de notar, lucrînd în numele domnului Conyncks,

care n-o să-i conteste acțiunea, va face poprire pe restul încă neîncasat. În șase zile, unchiul dumitale se va înapoia, va convoca un consiliu de familie, și-l va declara emancipat pe Gabriel care a împlinit optsprezece ani. Fiind împuterniciți, dumneata și fratele dumitale, să vă exercitați drepturile, o să vă cereți părțile cuvenite din prețul de vânzare al pădurilor. Domnul Claes n-are să vă poată refuza cele două sute de mii de franci pe care o să se facă poprire; cit privește cealaltă sută de mii care o să vi se mai cuvină, o să obțineți un titlu de rentă ipotecară asupra casei unde locuiți. Iar Conyncks va cere garanții pentru cele trei sute de mii de franci care se cuvin domnișoarei Félicie și lui Jean. În această situație, tatăl dumneavoastră va fi silit să lase să i se pună ipotecă pe proprietățile din câmpia Orchies, încărcate cu o sută de mii de taleri. Legea dă o întietate retroactivă popririlor înscrise în interesul minorilor. Totul va fi deci salvat. Domnul Claes o să aibe de-acum încolo miinile legate, pământurile dumneavoastră sint inalienabile; n-o să mai poată împrumuta nimic asupra proprietăților lui, care garantează pentru sume mai mari decit prețul lor, afacerile vor fi tratate în familie, fără scandal, fără proces. Tatăl dumneavoastră va fi nevoit s-o lase mai domol cu cercelările sale, dacă nu cumva chiar să le curme cu totul.

— Da, zise Marguerite, dar de unde venituri? Cei o sută de mii de franci cu ipotecă în această casă n-or să ne-aducă nimic, deoarece locuim în ea. Venitul de pe proprietățile pe care le are tata în câmpia Orchies va plăti dobînzile la cele trei sute de mii de franci datorăți la străini; cu ce-o să trăim?

— Mai întii, zise Emanuel, plasînd cei cincizeci de mii de franci — care ar să-i rămînă lui Gabriel din partea ce i se cuvine — în fonduri publice, o s-aveți, după dobînda actuală, o rentă de peste patru mii de livre care vor ajunge pentru pensiunea și pentru întreținerea lui la Paris. Gabriel nu poate dispune nici de suma înscrisă asupra casei tatălui său, nici de capitalul rentei lui; în felul acesta, n-o să vă temeți că va risipi o leîcaie și o să aveți o sarcină mai puțin.

Pe urmă, n-au să vă rămână cei cincizeci de mii de franci ai dumitale ?

— Tata o să mi-i ceară, zise ea cu groază, și n-am să-i pot refuza.

— Ei bine, scumpă Marguerite, mai poți să-i salvezi, despuindu-te de ei. Trece-i în Registrul cel mare, pe numele fratelui. Această sumă are să v-aducă un venit de douăsprezece sau treisprezece mii de livre care or să v-ajute să trăiți. Minori emancipați, neputând înstrăina nimic fără avizul consiliului de familie, veți câștiga astfel trei ani de liniște. La acest timp, tatăl dumitale ori își va fi găsit soluția problemei, ori după toate probabilitățile, va renunța la ea ; Gabriel, devenit major, o să vă restituie capitalurile ca să stabiliți socotelile între dumneavoastră patru.

Marguerite ceru să-i explice încăodată dispozițiile legii pe care nu le putuse pricepe din capul locului. Fu desigur nouă priveliștea celor doi îndrăgostiți studiind codul cu care se înarmase Emanuel spre a o învăța pe iubita sa legile ce administrau bunurile minorilor ; ea le prinse în scurt firul, datorită pătrunderii firești a femeilor, și pe care iubirea o mai ascutea încă.

A doua zi, Gabriel se întoarse în casa părintească. Când domnul de Solis îl predă lui Balthazar, anunțându-i admiterea la Școala politehnică, tatăl mulțumi directorului cu un gest al miinii, și zise :

— Sînt foarte bucuros, Gabriel are să fie așadar un savant !

— Oh, frățiorule, zise Marguerite văzînd pe Balthazar urcîndu-se în laborator ; muncește cu rîvnă, nu arunca banii în vînt ! Fă tot ce va trebui să faci, dar fii chibzuit. În zilele cînd vei ieși în Paris, du-te la prietenii noștri, la rude, ca să nu capeți năravurile care duc tinerii de rîpă. Pensiunea ta se ridică la aproape o mie de scuzi ⁴², o să-ți rămână o mie de franci pentru micile tale plăceri, trebuie să-ți ajungă.

— Răspund de el ! o încredință Emanuel de Solis, bătîndu-și elevul pe umăr.

O lună după toate acestea, domnul Conyncks, în înțelegere cu Marguerite, obținuse de la Claes toate ga-

ranțiile dorite. Planurile atât de înțelept croite de Emanuel de Solis, fură pe de-a-ntregul aprobate și executate. În fața legii, înaintea vărului său a cărui cinste neînduplecată nu sta la tocmeală pe chestiuni de onoare, Balthazar, rușinat de vânzarea la care se învoise într-un moment când se afla hărțuit de creditori, se supuse la tot ce i se ceru. Satisfăcut că poate îndrepta paguba pe care aproape fără voia lui o pricinuise copiilor, semnă actele cu lipsa de preocupare a unui savant. Devenise cu toul neprevăzător, aidoma negrilor care, dimineața își vind nevasta pe o dușcă de rachiu, iar seara o bocesc. Nici nu arunca măcar ochii pe viitorul cel mai apropiat, nu se întreba care aveau să-i fie resursele odată ce-și va fi topit ultimul taler; își urma lucrările, continua cumpărăturile, fără a ști că nu mai era decât cu numele posesorul casei sale, al pământurilor sale, și că-i va fi peste putință, datorită severității legilor, să-și procure un gologan din bunurile al căror paznic judiciar era într-un fel sau altul.

Anul 1818 expiră fără nici un eveniment nenorocit. Cele două fete plătiră sumele necesare pentru educația lui Jean, și ținură piept la toate cheltuielile casei cu renta de optsprezece mii de franci, pusă pe numele lui Gabriel, ale cărei rate semestriale fură trimise la termen de fratele lor.

Domnul de Solis își pierdu unchiul în luna decembrie din acel an.

Intr-o dimineață, Marguerite află prin Martha că tatăl său își vînduse colecția de lalele, mobilierul aripei din față și toată argintăria. Ea fu nevoită să răscumpere tacîmurile necesare pentru serviciul mesei, și să le însemne cu inițialele sale. Pînă în acea zi, ea păstrase tăcere asupra tuturor faptelor lui Balthazar; dar, seara, după cină, o rugă pe Félicie s-o lase singură cu tatăl lor, și, cînd el se așează, ca de obicei, în fața căminului din salon, Marguerite îi spuse:

— Dragă tată, ești stăpîn să vinzi totul aici, chiar și pe copiii dumitale. Aici, te vom asculta cu toții fără să crîcnim; dar sînt nevoită să-ți atrag atenția că sîntem fără bani, că abia avem cu ce să ne ținem zilele anul acesta, și că o să fim silite, Félicie și cu

mine, să lucrăm cu acul zi și noapte ca să plătim pensiunea lui Jean, cu prețul rochiei de dantelă pe care-am început-o. Te conjur, bunul meu tată, încetează-ți lucrările !

— Ai dreptate, fata mea ; în șase săptămîni, totul va fi gata ! Am să găsesc absolutul, sau absolutul va fi de negăsit. O să fiți cu toții milionari...

— Lasă-ne deocamdată o bucată de pîine ! răspunse Marguerite.

— Nu este pîine aici ? întrebă Claes cu un aer speriat. Nu-i pîine la un Claes !... Și tot avutul nostru ?

— Ai ras pădurea de la Vaignies. Pămîntul nu-i încă liber și nu poate produce nimic. Cît privește fermele dumitale de la Orchies, veniturile nu ajung nici pe departe să plătească dobînzile la sumele pe care le-ai împrumutat.

— Cu ce trăim atunci ? întrebă el.

Marguerite îi arată acul, și adăugă :

— Rentele lui Gabriel ne ajută, dar ele nu ajung. Aș scoate-o eu la capăt pînă la sfîrșitul anului, dacă Dumnezeu nu m-ai împovăra cu facturi la care nu m-aștept : nu-mi pomenești nimic despre cumpărăturile dumitale în oraș. Cînd cred și eu că mi-ajunge cît am pentru un trimestru, și cînd mi-am chibzuit și eu micile mele socoteli, îmi cade plocon un cont de sodă, de potasă, de zinc, de sulf, mai știi eu de ce !...

— Dragă fată, mai ai răbdare șase săptămîni ; pe urmă am să fiu cuminte. Și ai să vezi minuni, mica mea Marguerite.

— E timpul într-adevăr, să te gîndești la interesele dumitale. Ai vîndut tot : tablouri, lalele, argintărie, nu ne-a mai rămas nimic ; cel puțin, nu mai face alte datorii.

— Nu vreau să mai fac, zise bătrînul.

— *Mai !* exclamă ea. Așadar, mai ai datorii ?

— Nimica toată, fleacuri... răspunse plecînd ochii și înroșindu-se.

Marguerite se afla pentru întîia oară umilită de înjosirea părintelui său, și suferi atît de mult, încît nu cuteză să-l mai cerceteze.

O lună după această scenă, un bancher din oraș veni să încaseze o poliță de zece mii de franci, iscălită de Claes. Marguerite îl rugă pe bancher să aștepte pînă seara, arătîndu-și părerea de rău că nu fusese prevenită de această plată ; bancherul înștiință că firma Protez și Chiffreville avea alte două polițe de aceeași sumă, cu scadență de la o lună la alta.

— Totul s-a sfîrșit ! exclamă Marguerite, ceasul a sosit !

Trimise să-l cheme pe taică-său și măsură salonul în lung și-n lat, cu pași mari, tulburată peste seamă și vorbindu-și singură :

— Să scoți din pămînt o sută de mii de franci, ori să-ți vezi părintele în pușcărie !... Ce-i de făcut ?

Balthazar nu coborî. Ostenită de așteptare, Marguerite urcă în laborator. Intrînd, își văzu tatăl în mijlocul unei hardughii puternic luminată, înțesată de aparate și de sticlării îmbîesite de praf ; ici-colo, cărți, mese ticsite de produse etichetate, numerotate. Pretutindeni, răvășeala ce-o aduce după sine preocuparea savantului jigneja deprinderile flamande. Această harababură de eprubete, de retorte, de metale, de cristalizări ciudat colorate, de mostre spînzurate pe pereți sau aruncate pe cuptoare, era dominată de chipul lui Balthazar Claes care, fără surtuc, cu brațele goale ca ale unui muncitor, își arăta pieptul cu părul albit ca și cel de pe cap. Ochii lui, spăimîntător de ficși, nu se desprinseseră de pe o mașină pneumatică. Recipientul acestei mașini era acoperit cu o lentilă alcătuită din duble sticle convexe avînd interiorul plin cu alcool și care aduna razele soarelui, ce intrau în clipa aceea într-unul din compartimentele rozei podului. Recipientul, al cărui platou era izolat, comunica cu firele unei imense pile Volta. Lemulquinier, ocupat să pună în mișcare platoul acelei mașini montată pe o axă mobilă, în așa fel încît să mențină tof timpul lentila într-o direcție perpendiculară pe razele soarelui, se ridică, cu fața tuciurie de praf, și spuse :

— Vai ! Domnișoară, nu v-apropiați !

Înfățișarea tatălui care, aproape ingenuncheat înaintea mașinei, primea în plin lumina soarelui și al cărui păr răvășit semăna cu niște fire de argint, craniu-i cu protuberanțe, fața contractată de o groaznică așteptare, ciudătenia obiectelor ce-l înconjurau, întinericul ce înghițea ungherele acestui vast pod, de unde scoteau capul mașinării bizare, toate o izbiră pe Marguerite, care-și spuse cu groază :

— Tata e nebun !

Se apropie de el și-i șopti la ureche :

— Spune-i lui Lemulquinier să plece !

— Nu, nu, copila mea, am nevoie de el ; aștept rezultatul unei frumoase experiențe la care ceilalți nu s-au gândit. Iată trei zile de când pîndim o rază de soare. Am mijloacele să supun metalele, într-un vîd perfect, razelor solare concentrate și unor curenți electrici. Vezi tu : peste o clipă, acțiunea cea mai energică de care poate dispune un chimist va izbucni, și eu singur...

— Ei ! tată, în loc să prefaci metalele în aburi, ai face mai bine să le rezervi ca să-ți plătești polițele...

— Așteaptă, așteaptă !

— A venit domnul Mersklus, tată : vrea zece mii de franci la ora patru.

— Da, da, îndată. Semnasem fleacurile acelea de polițe pentru luna aceasta, ce-i drept. Credeam c-am să găsesc absolutul. Doamne, dac-aș avea soarele de iulie, experiența mea ar fi încheiată !

Se luă cu mâinile de păr, se prăbuși pe un jilț de pai stricat, și cîteva lacrimi îi împînziră ochii.

— Domnul are dreptate ! se amestecă Lemulquinier. Toată asta-i din vina nemernicului de soare, care-i prea slab, mișelul !

Stăpînul și valetul n-o mai băgau în seamă pe Marguerite.

— Lasă-ne, Mulquinier, îi zise ea.

— Ah ! Am dat de o nouă experiență ! strigă Claes.

— Tată, uită-ți experiențele, începu fiică-sa cînd fură singuri ; ai de plată o sută de mii de franci și noi n-avem un ban. Dă-l încolo de laborator, astăzi e-n joc onoarea dumatile. Ce-o să te faci cînd ai să te

trezești în închisoare? Vrei să-ți pătezi părul alb și numele de Claes cu rușinea unui faliment? Eu am să mă împotrivesc. Voi avea tăria să-ți combat scrînteala, căci ar fi groaznic să te văd fără pîine în ultimele zile ale vieții. Deschide ochii asupra situației noastre, fii în sfîrșit cu judecată!

— Scrînteală! sări Balthazar, care se ridică cîu era de lung, o țintui pe fiică-sa cu ochi scăpărători, încrucișă brațele pîie pe piept și repetă cuvîntul *scrînteală* atît de maiestos, încît Marguerite se cutremură. Ah! Maică-ta nu mi-ar fi spus acest cuvînt! reluă el; ea nu ignora importanța cercetărilor mele, ea învățase o știință ca să mă înțeleagă, ea știa că lucrez pentru omenire, că nu-i nimic egoist nici josnic în mine. Simțămîntul femeii care iubește este, văd bine, mai presus de dragostea filială. Da, iubirea e cel mai frumos dintre sentimente! Să fii cu judecată! adăugă el bălîndu-se cu pumnii în piept. Îmi lipsește mie judecata? nu sînt eu? Sîntem săraci, fata mea, ei bine! Așa vreau eu. Sînt părintele vostru, ascultați-mă! Am să vă fac bogați cînd o să am eu chef. Averea voastră, păi este un fleac! Cînd o să găsesc un dizolvant al carbonului, am să vă umplu salonul de diamante și este un fleac în comparație cu tot ceea ce caut eu. Puteți foarte bine s-așteptați, cînd eu mă zbat în sforțări uriașe...

— Tată, n-am dreptul să-ți cer socoteală de cele patru milioane pe care le-ai înghițit fără rezultat în acest pod. N-am să-ți vorbesc de mama, pe care-ai ucis-o. Dacăș avea un soț, l-aș iubi, desigur, tot atîta cît te iubea mama, și aș fi gata să-i jertfiesc totul, așa cum îți sacrifică ea totul dumitale. I-am urmat poruncile dîndu-mă pe de-a-ntregul dumitale, ți-am dovedit-o nemăritîndu-mă, ca să nu te silesc să-mi dai socoteală de tutela dumitale. Să lăsăm trecutul, să ne gîndim la prezent. Vin aici să reprezint necesitatea pe care dumneata însuși ai creat-o. Trebuie bani pentru polițele dumitale, m-aiuzi dumneata? Nu-i nimic aici pe care să se poată pune sechestru decît portretul strămoșului nostru Van Claes. Vin deci în numele mamei, care a fost prea slabă ca să-și apere

copiii împotriva părintelui lor și care mi-a poruncit să-ți rezist, vin în numele surorii și al fraților mei, vin, tată, în numele tuturor Claeșilor, să-ți ordon să pui capăt experiențelor, să-ți înfiripezi o avere a dumitale înainte de a le relua. Dacă te înarinez cu autoritatea părintească, care nu se manifestă decît ca să ne omoare, am de partea mea pe străbunii mei și onoarea, care grăiesc mai puternic decît chimia. Familiile trec înaintea științei. Am fost prea mult fiica dumitale !

— Și atunci vrei să-mi fii călău ? întrebă el cu glas sfîrșit.

Marguerite fugi spre a nu abdica de la rolul pe care și-l luase, crezu că aude glasul mamei sale cînd îi spusese : *Nu-l contraria prea mulți pe tatăl tău, iubeste-l !*

— Frumoasă treabă mai face domnișoara colo sus, începu Lemulquinier coborînd la bucătărie ca să ia prînzul. Eram gata-gata să punem mîna pe secret, nu ne mai trebuia decît un piculeț de soare de iulie ; căci domnul, ah ! Ce om ! Mai-mai să-i ia locul lui Dumnezeu ! Nu ne lipsește decît atîtica, arată către Josette, plesnindu-și unghia degetului mare de la mîna dreaptă sub dintele numit în popor lopățică, ca să aflăm principiul a tot ce există. Hodoronc-tronc ! Iacă-t-o că vine să răcnească pentru niște prostii de polițe...

— Ei bine, plătește-le din leafa dumitale, polițele celea !

— Nu-i nici un pic de unt să-mi pun pe pîine ? întrebă Lemulquinier pe Josette.

— De unde bani ca să cumpărăm ? se oțărî bucătăreasa. Cum așa ? pocitanie bătrînă, dacă faceți aur în bucătăria voastră diavolească, de ce nu v-ați face și o țîră de unt ? N-ar fi un cap de țară, și-ați vinde din el la piață de-am avea cu ce ține casa. Mîncăm pîinea goală, noiăștialalți ! Domnișoarele zic bogdaproste că pot minca pîinea cu nuci ; oi fi vrînd să fi hrănit mai dihai decît stăpîinii ? Domnișoara nu vrea să cheltuiască un pitac peste suta de franci pe lună pentru toată casa ; noi nu mîncăm decît o dată-n zi.

Dacă poțtești cofeturi, ai sus cuptoarele duminale unde faceți tocană de mărgăritare, că nu se vorbește la piață decit de asta. N-ai decit să-ți faci acolo pui fripți !

Lemulquinier își înșfăcă piinea, luindu-și tălpășița:

— Pleacă să-și cumpere ceva din gologanii lui ! zise Martha. Cu atita mai bine, o gură mai puțin. Ce mai zgirie-brinză e dihania asta !

— Trebuia să-l fi strîns în chingi de la mîncare, zise Josette. Iaca opt zile de cînd n-a mai frecat nimic pe nicăieri, eu-i fac treaba, cînd îl cauți, el îi sus ; poate dumnealui să ne-o plătească asta făcînd cînte cu niscaiva scrumbii ; numai să vină cu ele, că i le șterg frumușel de sub nas !

— Vai de mine ! zise Mariba, o aud pe domnișoara Marguerite plîgînd. Bătrînul vrăjitor de taică-său o să-nghită casa, fără să scoată din gură o vorbuliță creștinească ! În țara mea, de mult l-ar fi ars de viu ; dar aici nu mai este credință nici cît la maurii din Africa.

Domnișoara Claes își înăbușea cu greu hohotele de plîns străbătînd galeria. Se duse în odaia sa, căută scrisoarea mamei sale și citi cele ce urmează :

„Copila mea, dacă o vrea Domnul, duhul meu va fi în inima ta cînd vei citi aceste rînduri, ultimele pe care le voi fi scris. Sînt pline de iubire pentru scumpii mei copilași ce rămîn pradă unui demon căruia eu n-am știut să-i rezist. V-a luat deci piinea de la gură, cum a devorat viața mea și chiar dragostea mea ! Tu știai, scumpa mea, cît îl iubeam pe tatăl vostru ! Imi voi da sufletul iubindu-l mai puțin, deoarece iau împotriva lui precauții pe care nu le-aș fi mărturisit în timpul vieții. Da, voi fi păstrat în fundul sicriului meu o ultimă resursă pentru ziua cînd veți fi la aman. Dacă v-a adus la sapă de lemn, sau dacă trebuie să vă salvați onoarea, copila mea, vei găsi la domnul de Solis, dacă mai trăiește, dacă nu, la nepotul său, bunul nostru Emanuel, aproape o sută șaptezeci mii franci care vă vor ajuta să trăiți. Dacă nimic nu i-a putut înfrîna pasiunea, dacă copiii lui nu sînt pentru

el o stavilă mai puternică decît a fost fericirea mea, și nu-l opresc din mersul lui criminal, părăsiți-vă părintele, trăiți cel puțin ! Eu nu-l puteam abandona, îi aparțineam. Tu, Marguerite, salvează familia ! Te absolv de tot ceea ce vei face ca să aperi pe Gabriel, pe Jean și pe Félicie. Fă-ți curaj, fii îngerul ocrotitor al Claeșilor. Fii tare, nu îndrăznesc să spun, fără milă ; dar pentru a putea îndrepta nenorocirile împlinite, trebuie să puneți deoparte ceva avere, iar tu să te socoți ca fiind a doua zi după mizerie, nimic nu va stăvili pasiunea care mi-a răpit totul. Astfel, fata mea, va însemna să ai inimă tocmai uitîndu-ți de inima ta ; disimularea ta, dacă ai fi silită să-ți minți părintele, ar fi plină de glorie ; acțiunile tale oricît ar putea să pară de blamabile, ar fi toate eroice, săvîrșite cu scopul de a ocroti familia. Virtuosul domn de Solis mi-a spus-o, și nicicînd o conștiință n-a fost nici mai curată și nici mai clarvăzătoare ca a sa. N-aș fi avut puterea să-ți spun aceste cuvinte, nici chiar în ceasul morții. Totuși, fii întotdeauna respectuoasă și bună în această groaznică luptă ! Împotrivește-te adorînd, refuză cu blîndețe. Voi avea deci lacrimi necunoscute și dureri care nu vor izbucni decît după moarte... Îmbrățișează în numele meu pe iubiții mei copii, în momentul cînd vei deveni astfel ocrotirea lor. Dumnezeu și sfinții fie cu tine !

Joséphine“

La această scrisoare era alăturată o adeverință de primire din partea domnilor de Solis unchi și nepot, care se însărcinau să remită ceea ce doamna Claes le înminase spre păstrare, aceluia dintre copiii săi care se va înfățișa cu aceasta.

— Martha ! strigă Marguerite bătrînei guvernante, care urcă în grabă, du-te la domnul Emanuel și roagă-l să treacă pe la mine.

— Nobilă și discretă făptură ! Nu mi-a pomenit niciodată nimic, mie, gîndi ea, mie ale cărei griji și necazuri au devenit ale lui...

Emanuel veni înainte ca Martha să se fi întors.

— Ai păstrat secrete față de mine! zise ea arătându-i scrisoarea.

Emanuel lăsă capul în jos.

— Marguerite, ești așadar atât de nefericită? întrebă el și câteva lacrimi îi năpădiră în ochi.

— Oh, da! fii sprijinul meu, dumneata pe care mama te-a numit aici *bunul nostru Emanuel*, zise ea arătându-i scrisoarea și neputîndu-și stăpîni o pornire de bucurie fiindcă-și văzu alegerea încuviințată de mama sa.

— Sîngele meu și viața mea îți aparțineau de a doua zi după ce te văzusem în galerie, răspunse el plîngînd de bucurie și de durere; dar nu știam, nu cutezam să sper că într-o zi ai să accepți sîngele meu. Dacă mă cunoști bine, trebuie să știi că vorba mea este sfîntă. Iartă-mi această deplină supunere în fața dorințelor mamei dumitale, nu-mi era îngăduit să-i judec intențiile.

— Ne-ai salvat! murmură ea întrerupîndu-l și luîndu-i brațul spre a coborî în salon.

După ce află originea sumei pe care o păstra Emanuel, Marguerite îi împărtăși trista necesitate ce apăsă asupra casei.

— Trebuie să mergem să plătim polițele, reluă Emanuel, dacă sînt toate la Mersktus, veți cîștiga dobînzile. Am să-ți aduc cei șaptezeci de mii de franci care or să vă rămînă. Sărmanul unchiu-meu mi-a lăsat cam tot atîta sumă în ducați care au să-mi fie ușor de transportat într-ascuns.

— Da, spuse ea, adu-i pe înnoptate; cînd tată-meu are să doarmă, să-i ascundem noi amîndoi. Dacă ar ști că am bani, poate mi i-ar smulge cu forța. O, Emanuel! Să se ferească cineva de propriul său părinte! izbucni ea în plîns, sprijinindu-și fruntea pe inima tinărului.

Această grațioasă și tristă pornire, prin care Marguerite căuta o ocrotire, fu întîia mărturie a acestei iubiri pururi învăluită în melancolie, înăbușită pururi într-o sferă de durere; această inimă prea plină trebuia să se reverse și aceasta se întîmplă sub povara unei mizerii.

— Ce-i de făcut ? Ce-o să devenim ? El nu vede nimic, nu se sinchisește nici de noi, nici de dînsul, și nu pricep cum poate trăi în podul acela unde aerul dogorește.

— Ce poți aștepta de la un om care, în orice moment exclamă că Richard al III-lea : „Regatul meu pentru un cal !” răspunse Emanuel. Va fi întotdeauna neîndurător, și dumneata trebuie să fii tot atîta cît și el. Achită-i polițele, dă-i, dacă vrei, averea dumitale; dar acea a fraților și a surorii nu-i nici a dumitale nici a lui.

— Să-i dau averea mea ? se uimi ea strîngînd mina lui Emanuel și aruncîndu-i o privire de foc, mă sfătuiești aceasta, dumneata ! În timp ce Pierquin ticluia o mie și una de minciuni ca să mi-o păstreze.

— Vai ! Poate că eu sînt egoist în felul meu ! replică el. Uneori, te-aș vrea fără avere, îmi pare că ai fi mai aproape de mine ; alteori, te-aș vrea bogală, fericită, și găsesc că e o micime să te crezi despărțit prin biețile măreții ale averii.

— Dragule ! Să nu mai vorbim de noi...

— Noi ! îngînă el într-o ameteală.

Apoi, după o pauză, adăugă :

— Răul e mare, dar nu-i de neîndreptat.

— Se va îndrepta numai prin noi, familia Claes nu mai are șef. Ca să ajungă el să nu mai fie nici părinte, nici bărbat, să nu mai aibă nici o noțiune de ce-i just și ce-i nejust — căci el, atît de mare, atît de generos, atît de prob, călcînd legea, a irosit bunul copiilor căroră trebuie să le slujească de apărător — ca să ajungă la toate acestea în ce prăpastie a căzut ? Doamne ! Oare ce nebunie caută el ?

— Din nenorocire, scumpă Marguerite, dacă greșește ca șef de familie, are dreptate științificește, și douăzeci de oameni în Europa au să-l admire, acolo unde toți ceilalți îl vor acuza de nebunie ; dar dumneata poți fără scrupule să-i refuzi averea copiilor săi. O descoperire a fost întotdeauna un hazard. Dacă tatălui dumitale i-e dat să întîlnească soluția problemei sale, o s-o găsească fără atîta cheltuială, și poate tocmai în momentul cînd n-o să mai spere !

— Biata mama e fericită ! suspină Marguerite ; ar fi suferit de o mie de ori moartea înainte de a se fi stins, ea care a pierit la prima sa ciocnire cu știința. Dar această luptă n-are sfârșit...

— Este un sfârșit, reluă Emanuel. Când n-oți mai avea nimic, domnul Claes n-are să mai găsească credit, și se va opri.

— Să se oprească, dacă-i așa, chiar astăzi ! exclamă Marguerite ; sîntem fără mijloace.

Domnul de Solis merse să răscumpere polițele și veni să le predea Margueritei, Balthazar coborî cu cîteva clipe înainte de cină, împotriva obiceiului. Pentru înția oară, de doi ani încoace, fiică-sa citi pe chipul lui semnele unei tristeți care îngrozea privirea : redevenise tată, rațiunea alungase știința. Privi în curte, în grădină, și, cînd se încredință că rămăsese singur numai cu fiica lui, veni spre ea într-o pornire plină de melancolie și de bunătate.

— Copila mea, șopti el luîndu-i mîna și strîngînd-o cu duioșie, iartă pe bătrînul tău tată... Da, Marguerite, am greșit. Numai tu ai dreptate. Atîta timp cît nu voi fi găsit, sînt un netrebnic ! Am să plec de-aici. Nu vreau să văd scos în vînzare pe Van Claes, adăogă, arătînd portretul mucenicului. El a murit pentru libertate, eu am să mor pentru știință, el, venerat, eu, hulit...

— Hulit, tată ? Nu ! spuse ea, aruncîndu-se la pieptu-i, noi te adorăm cu toții. Nu-i așa, Félicie ? grăi surioarei, care tocmai intra.

— Ce ai, tată dragă ? întrebă fata luîndu-i mîna.

— V-am ruinat...

— Asta-i ! zise Félicie. Frații noștri or să ne facă bogate. Jean este totdeauna primul din clasă.

— Uite, tată, reluă Marguerite, minînd pe Balthazar cu un gest plin de gingășie și de alintare filială, în fața căminului, unde luă cîteva hîrtii ce se aflau sub străvechea pendulă ; poștim polițele ; dar să nu mai semnezi altele, n-ar mai fi cu ce să le plătim...

— Ai bani, va să zică ? o întrebă Balthazar la ureche pe Marguerite, după ce se desmetici din mirare.

Acest cuvînt sufocă pe eroica fiică, atîta delir, atîta bucurie, atîta speranță se citeau pe chipul tatălui care privea în jurul lor ca spre a descoperi aur.

— Tată, răspunse ea cu un accent de durere, am averea mea.

— Dă-mi-o ! imploră el lăsînd să-i scape un gest avid, am să ți-o înapoiez însutită.

— Da ; am să ți-o dau, răspunse Marguerite contemplînd pe Balthazar, care nu pricepu tîlcul pus de fiică-sa în acest cuvînt.

— Ah ! Scumpa mea fiică, se aprinse el, îmi salvezi viața ! Am în minte o ultimă experiență, după care nimic nu mai e cu putință. Dacă, de data asta, nu-l găsesc, va trebui să se renunțe a se mai căuta absolutul. Dă-mi brațul, vino, copila mea iubită, aș vrea să te fac cea mai fericită femeie de pe pămînt ; tu mă readuci la fericire, la glorie ; îmi procuri puterea cu care să vă încarc cu comori, am să vă acopăr de nestemate, de bogății...

O sărută pe Marguerite pe frunte, îi cuprinse mîinile, le strînse, îi dovedi bucuria prin alintări ce părură fiicei sale aproape servile. În timpul cinei, Balthazar n-avea ochi decît pentru ea, o privea cu zelul, cu luarea aminte, cu înflăcărarea pe care un îndrăgostit le desfășoară pentru iubită : dacă ea făcea vreo mișcare, el încerca să-i ghicească gîndul, dorința ; și se ridica spre a o servi ; o făcea să se rușineze, puneă în atențiile sale un soi de tinerețe ce contrasta cu gîrbovirea-i pretimpurie. Marguerite, însă, opunea acestor ispitiri, privea deznădejdie actuale, fie printr-un cuvînt de îndoială, fie printr-o privire ce arunca pe policioarele deșarte ale bufetelor din acea sufragerie.

— Lasă, îi zise el, de azi în șase luni o să umplem astea toate cu aur și cu minunății. Ai să fii ca o regină. Bah !... Natura întreagă are să fie a noastră, o să fim mai presus de orice... și asta, datorită ție, Marguerite... Margarita ! reluă zîbind, numele tău e o profeție. Margarita înseamnă o perlă. Sterne⁴³ a spus asta undeva. Ai citit pe Sterne ? Vrei un Sterne ? Are să te-amuze.

— Perla este, după cite se spune, fructul unei mării, reluă ea cu amărăciune, și am suferit prea des-
tul pîn-acum !

— Nu fii tristă, ai să faci fericirea celor pe care-i iubești, ai să fii nespus de puternică, de bogată...

— Domnișoara are inimă așa de bună ! zise Lernul-quinier, al cărui chip ca o spumuitoare de supă schi-
monosi anevoie un suris.

În tot restul serii, Balthazar își desfășură pentru cele două fete toate gingășiile caracterului și tot farmecul conversației sale. Ademenitor aidoma șarpelui, vorba lui, privirile revărsau un fluid magnetic ; el cheltui acea forță de geniu, acel dulce spirit ce-o fascina pe Joséphine, și puse, ca să zicem așa, pe cele două fete în inima sa. Cînd Emanuel de Solis veni, găsi, pentru întîia oară după multă vreme, părintele și copiii strînși laolaltă. Cu toată rezerva lui, tînărul director fu subjugat de vraja acestei scene, căci convorbirea, manierele lui Balthazar, avură un avînt fără margini. Deși cufundați în abisurile gîndirii, și ocupați fără preget să cerceteze lumea lăuntrică, oamenii de știință zăresc totuși cele mai neînsemnate amănunte în sfera unde viețuiesc. Mai mult intempestivi decît distrați, ei nu sînt niciodată în armonie cu ceea ce-i înconjoară, ei știu și uită totul ; ei prejudecă viitorul, prorocesc pentru ei singuri, au știință despre un eveniment mai înainte ca el să izbucnească, dar n-au pomenit nimic despre el. Dacă, în liniștea meditațiilor au făcut uz de puterea lor spre a recunoaște ceea ce se petrece în jurul lor, le e de ajuns a fi ghicit : munca îi absoarbe, și ei aplică aproape întotdeauna pe dos cunoștințele ce-au dobîndit asupra lucrurilor din viață. Uneori, cînd se deșteaptă din apatia lor socială, sau cînd cad din lumea lăuntrică în cea din afară, revin cu bogata lor memorie, și nu sînt străini de nimic. Astfel, Balthazar, care unea perspicacitatea inimii cu cea a cugetului, știa tot trecutul fiicei sale, cunoștea sau ghicise cele mai mărunte evenimente ale iubirii misterioase ce-o lega de Emanuel, le-o dovedi cu finețe, și consfinți dragostea lor împărțîsînd-o. Era cea mai dulce măgulire pe care le-o putea da un părinte, și cei

doi îndrăgostiți nu-i putură rezista. Acea seară fu încântătoare prin contrastu-i cu necazurile care asaltau viața acestor sărmani copii.

Cînd, după ce-i uniplu, ca să spunem așa, de lumină și-i scaldă în dragoste, Balthazar se retrase, Emanuel de Solis, stînjedit pînă atunci, scoase cei trei mii de ducăți aur pe care-i ținea în buzunare, cu teamă să nu-i lase să se zărească. Îi puse pe măsuta de lucru a Margueritei; aceasta-i acoperi cu o rufă pe care-o cîrpea, și porni să aducă restul sumei. Cînd se întoarse, Félicie era plecată la culcare. Bătea ceasul unsprezece. Martha, care nu se culcase pentru a ajuta la dezbrăcat pe stăpînă-sa, era ocupată cu Félicie.

— Unde să-i ascundem? întrebă Marguerite, după ce nu putuse rezista plăcerii de a pipăi cîtiva ducăți, copilărie care-i fu fatală.

— Am să ridic coloana asta de marmură cu soclul gol, zise Emanuel, dumneata ai să strecuri înăuntru fișicurile și nici dracul n-o să mai dea peste ele.

În clipa cînd Marguerite făcea penultimul drum de la măsuta de lucru la coloană, scoase un țipăt ascuțit, scăpă jos fișicurile ale căror piese rupseră hîrtia și se împrăștiară pe parchet: în ușa salonului se afla tatăl, arătîndu-și fața cu o expresie de aviditate care o înpăimîntă.

— Ce faceți aici? întrebă privind rînd pe rînd la fiica pe care frica o ținutia locului, și la tînărul ce se ridicase brusc, dar a cărui atitudine lîngă coloană era destul de grăitoare.

Zornăitul monedelor de aur pe parchet li se păru îngrozitor și împrăștierea-i părea și ea profetică.

— Nu mă-nșelam! spuse Balthazar așezîndu-se jos. Auzisem sunetul aurului...

Nu era mai puțin emoționat decît cei doi tineri, ale căror inimi palpitau într-un atît de desăvîrșit unison încît bătăile lor se auzeau ca tictacul unei limbi de pendulă în mijlocul profundeii tăceri ce învălui deodată salonul.

— Îți mulțumesc, domnule de Solis! rosti Marguerite întorcîndu-se spre Emanuel și aruncîndu-i o pri-

vire ce spunea : „Ajută-mă să salvez acești ultimi bani“.

— Cum ? Aurul ăsta ?... reluă Balthazar, săgetînd ochiri de o spăimîntătoare luciditate, cînd spre fiică-sa, cînd spre Emanuel.

— Acest aur e al domnului, care-i atît de bun să mi-l împrumute pentru a ne plăti datoriile, răspunse Marguerite.

Domnul de Solis se învăpăie la față și vru să plece.

— Domnule, îl opri Balthazar apucîndu-l de braț, nu fugi de recunoștința mea.

— Domnule, nu-mi datorați nimic. Banii aparțin domnișoarei Marguerite, care îi ia împrumut de la mine asupra bunurilor sale, răspunse privindu-și iubita, ce-i mulțumi printr-o abia perceptibilă clipire din pleoape.

— Nu voi îngădui aceasta ! se împotrivi Claes, care luă-o pană și o foaie de hîrtie de pe mesuța de scris a celeilalte fiice, Félicie.

Și, întorcîndu-se spre cei doi tineri mirați :

— Cît este aici ?

Pasiunea îl făcuse pe Balthazar mai șiret decît cei mai dibaci dintre intendenții pehlivani ; suma avea să fie a lui. Marguerite și domnul de Solis se codeau.

— Să numărăm, zise el.

— Sînt șase mii de ducați, răspunse Emanuel.

— Șase mii de ducați, repetă Claes.

Privirea pe care Marguerite i-o trimise iubitului îi dădu curaj.

— Domnule, vorbi el cît mai respectuos, semnătura dumneavoastră este tără valoare, iertați-mi această expresie pur tehnică ; am împrumutat azi dimineață pe domnișoara cu o sută de mii de franci ca să răscumpere polițele pe care dumneavoastră erați în imposibilitate să le plătiți : deci, nu mi-ați putea da nici o garanție. Acești șaptezeci de mii de franci sînt ai domnișoarei, fiica dumneavoastră, care poate dispune de ei cum va crede de cuviință, dar eu nu-i împrumut decît pe baza făgăduielii ce mi-a făcut că va semna un contract care să-mi poată da garanții asupra părții sale din terenurile despădurite de la Vaignies.

Marguerite întoarse capul să-și ascundă lacrimile care-i podideau ochii, cunoștea prea bine curățenia inimii lui Emanuel. Crescut de unchiul său în practica cea mai severă a virtuților bisericești, tânărul avea îndeosebi groază de minciună : după ce dăruise iubitei viața și inima, îi jertfesa așadar și conștiința, mințind.

— Adio, domnule ! glăsui Balthazar. Te credeam cu mai multă încredere într-un om care te privea cu ochi de părinte...

După ce se uită la Marguerite cu jale în ochi, Emanuel fu însoțit de Martha care închise poarta de la stradă. Când tatăl și fiica fură cu totul singuri, Claes spuse fetei :

— Mă iubești, nu-i așa ?

— Vorbește fără înconjur, tată ! Vrei suma asta ? N-o vei avea.

Începu să adune napoleonii, tatăl o ajută în tăcere să-i culeagă și să verifice suma pe care-o semănase pe parchet, iar Marguerite îl lăsă să-i stringă, fără a-i arăta cea mai mică neîncredere. După ce monedele fură rînduite în fișicuri, Balthazar rosti cu un aer dez-nădăjduit :

— Marguerite, îmi trebuie aurul ăsta !

— Ar însemna un furt dacă l-ai lua, răspunse ea cu răceală. Ascultă, tată ! Mai bine omoară-ne dintr-o dată, decît să ne faci să suferim moartea de o mie de ori pe zi. Vezi cine, dumneata sau noi, trebuie să su-combe...

— Atunci îți vei fi asasinat tatăl ! întrerupse el.

— Ne vom fi răzbunat mama, replică ea arătînd locul unde doamna Claes își dăduse sufletul.

— Copila mea, dacă ai ști despre ce este vorba, nu mi-ai mai spune asemenea cuvinte. Ascultă, am să-ți explic problema... Dar nu m-ai înțelege ! exclamă cu deznădejde. În sfîrșit, da ! Crede și tu o dată în tatăl tău... Recunosc că i-am tăcut zile amare bieteii tale mame ; că mi-am irosit, ca să folosesc cuvîntul ignoranților, averea și că am părăduit-o pe a voastră ; că voi robiți cu toții pentru ceea ce tu numești o simin-teală ; dar, îngerul meu, iubita mea, dragostea mea, Margarita mea, ascultă-mă odată ! Dacă nu izbutesc

nici acum, mă predau pe mâinile tale, am să te ascult cum ar trebui să m-ascuți tu : am să-ți împlinesc voile, am să-ți încredințez cîrmuirea averii mele, n-o să mai fiu tutorele copiilor mei, am să mă despoi de toată autoritatea. O jur pe mama ta ! spuse vărsînd lacrimi.

Marguerite întoarse capul ca să nu mai aibă în ochi acel chip înlăcrimat și Claes se aruncă la picioarele fetei sale crezînd că înșfîrșit va ceda.

— Marguerite, Marguerite ! Dă-mi ! Dă-mi ! Ce-s șaptezeci de mii de franci pentru a înlătura niște re-mușcări pe vecie ? Vezi tu, am să mor, asta are să mă ucidă... Ascultă-mă ! cuvîntul meu e sfînt. Dacă dau greș, renunț la lucrări, am să părăsesc Flandra, chiar Franța, dacă mi-o ceri, și am să mă duc să lucrez ca un salahor, să-mi refac ban cu ban averea și să restitui într-o zi copiilor mei tot ceea ce știința le-a luat.

Marguerite voia să-și ridice părintele de jos, dar el se îndărătnicea să rămînă la picioarele ei, și adăugă plîngînd :

— Fii o ultimă dată iubitoare și devotată ! Dacă nu reușesc, îți voi da eu însumi dreptate să fii neînduplecată cu mine. Să-mi spui bătrîn scrîntit ! Ai să mă numești tată ticălos ! În sfîrșit, că sînt cel mai neghiob ignorant. Iar eu, cînd voi auzi cuvintele aces-tea, am să-ți sărut mâinile. Vei putea și să mă lovești, dacă vei voi ; și cînd mă vei lovi eu am să te binecuvinlez ca pe cea mai miloasă dintre fiice, la amintirea că mi-ai dat singele tău !

— Dacă ar fi vorba numai de singele meu, ți l-aș da ! exclamă Marguerite. Dar pot eu lăsa știința să-mi ucidă frații și sora ?... Nu !... Incetează, incetează ! repetă ea, ștergîndu-și lacrimile și înlăturînd mâinile care implorau, desmierdînd-o.

— Șaizeci de mii de franci și două luni, spuse el, ridicîndu-se cu mînie, nu-mi trebuie decît atît ! Dar fata mea se pune între glorie, între bogăție și mine.. Fii blostemată ! adăugă. Nu ești nici fiică, nici femeie. n-ai inimă ! N-ai să fii nici mamă, nici soție !... Lasă-mă să iau ! Spune, draga mea fetiță, copilul meu

scump! Am să te-ador, făcu el întinzînd mîna spre aur într-o pornire de-o fioroasă îndîrjire.

— Sînt fără apărare în fața forței, dar Dumnezeu și marele Claes sînt martori! răspunse Marguerite arătînd portretul.

— Bine! Atunci trăiește pătată de sîngele părintelui tău! strigă Balthazar, fulgerînd-o cu o privire încărcată de oroare.

Se ridică, contemplă salonul și pași cu încetineală spre ieșire. Sosind la ușă, se întoarse ca un cerșetor și o mai întrebă pe fată, cu un gest mut la care Marguerite răspunse clătînd negativ din cap.

— Adio, fata mea! spuse cu blîndețe; îți urez să trăiești fericită.

După plecarea lui, Marguerite căzu într-o stupoare care o izolă parcă de pămînt; nu mai era în salon, nu-și mai simțea trupul, avea aripi și zbura în spațiile lumii morale, unde totul e nemărginit, unde gîndirea apropie și distanțele și timpurile, unde o mîină divină smulge vîlul ce-ascunde viitorul. Ii păru că se scurgeau zile întregi între fiecare din pașii pe care-i făcea tatăl ei urcînd scara; apoi avu o cutremurare de groază în clipa cînd îl auzi intrînd în camera sa. Mînată de o presințire ce-i răspîndi în suflet năprasnica lumină a unui fulger, urcă după dînsul treptele prin întuneric, fără zgomot, cu repeziciunea unei săgeți, și-și găsi părintele cu un pistol lipit de tîmplă.

— Ia tot! îi strigă, avîntîndu-se spre el.

Se prăbuși într-un jilt. Balthazar, văzînd-o spăimîntător de palidă, începu să plîngă cum plîng bătrînii; redeveni copil, o sărută pe frunte, îi spuse cuvinte fără șir, era gata să sară în sus de bucurie, și părea că vrea să se joace cu ea, așa cum un amant se joacă cu iubita după ce a dobîndit fericirea.

— Destul! Destul, tată! îngîină ea, gîndește-te la tot ce-ai făgăduit! Dacă nu izbutești, ai să m-ascuți?

— Da.

— O, mamă! gemu copila, întorcîndu-se spre iatacul doamnei Claes, și tu ai li dat totul, nu-i așa?

— Dormi în pace! o îndemnă Balthazar, ești o fiică admirabilă.

— Să dorm ? replică ea. Nu mai am nopțile tinereții, dumneata mă îmbătrânești, tată, așa cum ai ofilit încetul cu încetul inima mamei...

— Biată copilă, aș vrea să te liniștesc, explicându-ți efectele măreței experiențe pe care-o am în cap ; atunci ai înțelege...

— Nu înțeleg recit ruina noastră, zise ea depărtându-se.

A doua zi dimineața, avînd o zi liberă, Emanuel de Solis îl aduse pe Jean.

— Ei ? întrebă cu tristețe apropiindu-se de Marguerite.

— Am cedat, răspunse dînsa.

— Scumpa mea ! zise el cu o pornire de melancolică bucurie, dacă ai fi rezistat, te-aș admira ; dar, slabă, te ador !

— Sărmane, sărmane Emanuel, ce ne va rămîne ?

— Incede-te în mine ! exclamă tînărul cu un aer radios. Ne iubim, totul va merge bine !

VI

TATAL SURGHIUNIT

Citeva luni se scuseră într-o liniște desăvîrșită. Emanuel de Solis o făcu pe Marguerite să înțeleagă că slabele sale economii nu vor alcătui niciodată o avere, și o sfătui să trăiască din plin, luînd, ca să mențină casa îmbelșugată, banii rămași din suma ce-i fusese dată spre păstrare. În acest timp, Marguerite fu prada neliniștilor care odinioară o frămîntaseră pe mama ei în aceleași împrejurări. Oricît de incredulă era, ajunsese totuși să spere în geniul părintelui său. Printr-un fenomen inexplicabil, mulți oameni au speranță fără a avea credință. Speranța e floarea dorinței, credința este fructul certitudinii. Marguerite își spunea : „Dacă tata reușește, vom fi fericiți !” Claes și Lemulquiner spuneau : „Vom reuși !” Din nefericire, chipul lui Balthazar se întrista din zi în zi. Cînd venea la masă, nu îndrăznea uneori să-și privească fiica ; alteori însă îi arunca și priviri de izbîndă. Marguerite își folosea serile cerînd tînărului de Solis să-l lămurească o seamă de dificultăți legale. Iar pe taică-său îl copleși cu întrebări despre relațiile lor de familie. În sfîrșit, își desăvîrși educația virilă, se pregătea vădit să-și îndeplinească planul pe care-l medita,

f. atunci cînd părintele i s-ar prăbuși încă odată în duelul său cu *Necunoscutul*.

Pe la începutul lunii iulie, Balthazar petrecu o zi întreagă pe o bancă din grădină, cufundat într-o mîhnită meditație. Privi de mai multe ori răzorul despuiat de lalele, ferestrele de la iatacul soției; se înfiora desigur gîndind la tot ceea ce-l costase lupta lui: gesturile sale dovedeau însă de astădată gînduri străine de știință. Marguerite veni să stea și să lucreze lîngă el cîteva momente înainte de cină.

— Ei, tată, n-ai reușit?

— Nu, copila mea...

— Ah! spuse Marguerite cu o voce blîndă, n-am să-mi îngădui nici cea mai mică dojană, sîntem la fel de vinovați. Am să-ți cer numai îndeplinirea cuvîntului dat, acel cuvînt trebuie să rămînă sfînt: ești un Claes... Noi toți le vom înconjura cu dragoste și cu respect, dar, de azi înainte îmi aparții și-mi datorezi ascultare. Fii fără grijă, autoritatea mea are să fie blîndă și voi căuta chiar să sfîrșească repede. O iau pe Martha cu mine, vă părăsesc pentru vreo lună de zile, și asta ca să mă ocup de dumneata; căci, adăugă sărutîndu-l pe frunte, ești copilul meu. De mîine, Félicie va purta gospodăria. Biata copilă n-are decît șaptesprezece ani, n-ar putea să ți se împotrivească: fii mărinimos, nu-i cere un ban căci nu va avea decît ce-i trebuie strict pentru cheltuielile casei. Fii curajos, renunță timp de doi sau trei ani la lucrările și la gîndurile dumitale. Problema se va limpezi, o să-ți adun pin-atunci banii necesari ca s-o rezolvi, și-ai s-o rezolvi. Ei bine, regina dumitale nu este clementă, ia spune?

— Totul nu-i deci pierdut?

— Nu, dacă te ții de cuvîntul dat.

— Am să te-ascult, fata mea, răspunse Claes cu o emoție adîncă.

A doua zi, domnul Conyncks veni de la Canibrai să-și ia nepoata. Era cu caleașca de călătorie și nu voi să stea la vărul său decît timpul necesar pentru ca Marguerite și Martha să se pregătească de drum. Domnul Claes își primi vărul foarte prietenos, dar se

vedea că era trist și umilit. Bătrînul Conyncks ghici gîndurile lui Balthazar, și în timpul prinzului îi zise cu o mare franchețe :

— Am cîteva din pînzele dumitale, vere ; am boala tablourilor frumoase, e o patimă care duce de rîpă, dar avem fiecare nebunia noastră...

— Unchiule drag ! zise Marguerite.

— Treci drept ruinat, vere ; dar un Claes are întotdeauna comori aici, zise lovindu-și fruntea, și aici, nu-i așa ? adăugă arătîndu-și inima. De aceea contez pe dumneata. Am dat în chimirul meu peste cîtiva scuzi pe care ți-i pun la dispoziție.

— Ah ! exclamă Balthazar, o să-ți înapoiez comori...

— Singurele comori pe care le posedăm în Flandra, vărule, sînt răbdarea și munca, răspunse sever Conyncks. Strămoșul nostru are aceste două cuvinte săpate pe frunte, adăugă arătîndu-i portretul prezidentului Van Claes.

Marguerite își îmbrățișă părintele, luîndu-și rămas bun de la el, repetă toate povețele pentru Josette și Félicie și porni cu poștalionul la Paris.

Unchiul, rămas văduv, n-avea decît o fată de doisprezece ani și stăpînea o imensă avere, nu ar fi fost deci cu neputință să aibă gînduri de căsătorie : ca atare, locuitorii din Douai crezură că domnișoara Claes se mărită cu unchiul său. Zvonul acestei bogate căsătorii îl readuse iarăși pe Pierquin, notarul, la familia Claes.

Se făcură mari prefaceri în ideile acestui excelent calculator. De doi ani încoace, societatea din oraș se împărțise în două tabere dușmane. Nobilimea alcătuiise un prim cerc și burghezimea un al doilea, bine înțeles foarte ostil celui dintîi. Această separație subită care avu loc în toată Franța și o împărți în două națiuni dușmane, ale căror întăritări pizmașe meraseră crescînd, fu una din pricinile de căpetenie pentru care revoluția din iulie 1830 fu adoptată în provincie. Între aceste două societăți, dintre care una era ultra-monarhistă iar cealaltă ultra-liberală, se aflau funcționari admiși, fiecare după importanța lor, într-una sau în cealaltă lume, și care, odată cu căderea

puterii legitimiste, fură neutri. La începutul luptei dintre nobilime și burghezime, „cafelele“ regaliste căpătară o strălucire fără seamăn și se luară la întrecere atît de strălucit cu „cafelele“ liberale, încît acele soiuri de sărbători gastronomice costară, zice-se, viața a o seamă de personaje care, asemenea unor tencuieli prost frămîntate, nu putură rezista acestor întreceri. Bine înțeles, cele două societăți deveniră exclusive și se epurară.

Deși foarte bogat pentru un om din provincie, Pierquin fu exclus din cercurile aristocratice și refulat în cele burgheze. Amorul său propriu avu peste măsură de suferit pe urma acestor înfrîngeri succesive, văzîndu-se înlăturat pe nesimțite de oamenii cu care era în relații altădată. Atingea vîrsta de patruzeci de ani, singura epocă din viața cînd bărbații care se consacra cîsniciei mai pot lua în căsătorie fete tinere. Partidele la care putea năzui aparțineau burghezimii, iar ambiția lui ținea să rămînă în lumea mare, unde trebuia să-i facă drum o căsătorie strălucită. Izolarea în care trăia familia Claes o făcuse străină de această mișcare socială. Deși Claes aparținea vechii aristocrații a provinciei, era vădit lucru că preocupările sale îl vor opri să împărtășească antipatiile create de această nouă clasificare a persoanelor. Oricît ar fi fost de săracă, o domnișoară Claes aducea soțului acea zestre de vanitate, la care jinduiesc toți parveniții.

Pierquin se reîntoarse deci la Claes și cu gîndul secret de a face toate jertfele de trebuință pentru ca să ajungă la încheierea unei căsătorii ce-i va realiza pe viitor toate ambițiile. Se sacrifică să-i țină de urît lui Balthazar și Féliciei, în lipsa Margueritei; dar recunoscî cu întîrziere un concurent de temut în Emanuel de Solis. Moștenirea lăsată de răposatul abate trecea drept considerabilă; și în ochii unui om care cu naivitate socotea numai în cifre toate lucrurile din viață, tînărul moștenitor îi părea mai puternic prin banii lui decît prin seducțiile inimii, de care nu se îngrijora niciodată Pierquin. Pentru el, această avere reda numelui de Solis toată valoarea. Aurul și noblețea erau ca două plicandre care, luminîndu-se unul pe altul,

se întreceau în strălucire. Afecțiunea sinceră a tânărului director pentru Félicie pe care o socotea ca pe o soră, ațîța zelul notarului. Încercă să-l eclipseze pe Emanuel amestecînd păsăreasca la modă și fasoanele unei galanterii de pospăială cu aerele visătoare, cu elegiile îngrijorate care se potriveau ca nuca în peretea murei sale. Pretinzîndu-se dezamăgit de toate ale lumii, întorcea ochii spre Félicie în așa fel ca s-o facă a crede că numai ea singură ar putea să-l împace cu viața. Félicie, căreia pentru întia oară un bărbat îi adresa complimente, dădu ascultare acestui limbaj întotdeauna atît de dulce chiar cînd e înșelător; ea luă vidul drept profunzime și în apăsătoarea-i nevoie de a-și statornici simțămintele nedeslușite ce-i năpădeau inima, se ocupă de verișor. Geloasă, poate fără știrea sa, de atențiile drăgăstoase cu care Emanuel îi copleșea sora, ea voia să se vadă, ca și dînsa, ținta privirilor, a gîndurilor și a grijilor unui bărbat.

Pierquin desluși ușor preferința pe care Félicie i-o acorda față de Emanuel și aceasta îl îndemnă să stăruiască în tactica sa, încît se angajă mai mult decît voise la început. Emanuel supraveghie începuturile acestei pasiuni, ipocrită la notar, nevinovată la Félicie, al cărei viitor era în joc. Urmară, între verișoară și văr, cîteva dulci convorbiri, o seamă de cuvinte rostite în șoaptă, în spatele lui Emanuel, în sfîrșit acele mărunte înșelăciuni ce dau unei priviri sau unei vorbe, o perfidă gingășie care poate ajunge prilejul unor nevinovate erori. Folosind șopotelile sale cu Félicie, Pierquin încercă să pătrundă taina călătoriei întreprinsă de Marguerite, pentru a ști dacă era vorba de o căsătorie și dacă trebuia să renunțe la toate speranțele, dar, cu toată încercata lui șiretenie, nici Balthazar, nici Félicie nu-i putură da nici o lămurire, pentru motivul că nu știau nimic despre planurile Margueritei care, preluînd puterea, părea că i-a adoptat și principiile, trecîndu-și proiectele sub tăcere.

Posomorîta tristețe a lui Balthazar și adîncă-i descurajare făceau serile să treacă anevoie. Deși Emanuel izbutise să-l atragă pe chimist la jocul de table, Balthazar era distrat și, în majoritatea timpului, acest

om, atît de mare prin inteligența sa, părea stupid. Pierzîndu-și speranțele, umilit că a devorat trei averi, jucător fără bani, el se gîrbovea sub povara ruinelor sale, sub cumpăna nădejdlor mai puțin zdrobite, decît înșelate. Acest om de geniu silit să poarte botniță, se condamna singur și înfățișa o priveliște cu adevărat tragică, menită să miște și pe cel mai nesimțitor om. Incît, chiar și Pierquin nu contempla fără un sentiment de respect acest leu în cușcă, ai cărui ochi plini de-o putere înăbușită, deveniseră calmi de prea multă tristețe, stinși de prea multă lumină; ale căror priviri cerșeau o milă pe care gura nu cuteza s-o rostească. Uneori un fulger străbătea acest chip împietrit ce se insufletea la plăsmuirea unei noi experiențe: apoi, dacă ochii lui Balthazar, cutreerînd salonul, se opreau pe locul unde soția lui își dăduse duhul, lacrimi ușoare se rostogoleau ca niște fire de nisip fierbinte în deșertul pupilelor pe care gîndirea le făcea imense, iar capul îi scăpăta pe piept. Ridicase pe umeri lumea, ca un Titan, și lumea îi recădea mai apăsătoare pe piept.

Această uriașă durere, atît de bărbătește stăpînită, lucra asupra lui Pierquin și asupra lui Emanuel care uneori se simțeau destul de emoționați pentru a fi gata să-i ofere suma necesară unui alt șir de experiențe: alit de comunicative sînt convingerile geniului! Amîndoi înțelegeau cum doamna Claes și Marguerite putuseră să arunce milioane în această prăpastie; dar rațiunea stăvilea de îndată pornirile inimii; și emoțiile lor se traduceau prin consolări ce înveninau și mai mult suferințele Titanului doborît de trăsnet. Claes nu pomenea nimic despre fiică-sa mai mare și nu se îngrijora nici de absența ei, nici de tăcerea în care se fereca, nedînd semne de viață nici lui, nici surorii mai mici, Félicie. Cînd Solis și Pierquin cereau vești despre dînsa îi privea și mai posomorît. Presimțea oare că Marguerite lucra împotrivă-i? Se afla oare umilit că a renunțat la drepturile maiestuoase ale paternității, în favoarea copilei sale? Ajunsese oare s-o iubească mai puțin, fiindcă avea să fie dînsa, tatăl, și el, copilul? Poate că se aflau

multe din toate motivele acestea și încă multe din acele sentimente de nespus, ce trec ca norii prin suflet, în dizgrația mută care apăsă asupra Margueritei.

Oricît de mari ar fi marii oameni cunoscuți sau necunoscuți, fericiți sau nefericiți în tentativele lor, ei au micimi prin care țin de umanitate. Printr-o îndoită nefericire, dînșii nu suferă mai puțin de calitățile, decît de cusururile lor ; și poate că Balthazar mai avea încă nevoie să se familiarizeze cu durerile vanităților sale rănite. Viața pe care o ducea și serile în care aceste patru ființe se aflau adunate în lipsa domnișoarei Claes, fură așadar o viață și niște seri copleșite de tristețe, încărcate de nelămurite temeri. Fură zile sterpe asemeni unor lande pîrjolite de arșiță, în care totuși spicuiau unele flori, arare mîngîieri. Văzduhul le părea împîclit în absența fetei mai mari, devenită sufletul, speranța și forța acestei familii.

Două luni se scurseră astfel, în care timp Balthazar își așteptă cu răbdare fiica.

Marguerite se întoarse la Douai însoțită de unchi care rămase de față în loc să se ducă îndărăt la Cambrai, fără îndoială pentru a sprijini cu autoritatea lui o anume lovitură de stat pusă la cale de nepoată.

Întoarcerea demnișoarei Claes fu o mică sărbătoare de familie. Notarul și domnul de Solis fuseseră poștiți la cină de Félicie și de Balthazar. Cînd caleașca se opri în fața porții, cei patru ieșiră întru întîmpinarea călătorilor cu mari semne de bucurie. Marguerite păru fericită că-și revede căminul părintesc, ochii i se împînziră de lacrimi cînd străbătu curtea ca să ajungă în salon. Imbrățișindu-și tatăl, mîngîierile-i de fiică nu fură totuși fără un gînd ascuns, încît se îmbujoră ca o soție vinovată ce nu știe să se prefacă ; dar privirile-i își reluară puritatea cînd se uită la Emanuel de Solis de la care părea că-și soarbe puterea să ducă pînă la capăt planul făurit în taină.

În timpul cinei, cu toată voioșia ce însuflețea chipurile și vorbele, tatăl și fiica se cercetau cu neîncredere și curiozitate. Balthazar nu puse Margueritei nici o întrebare asupra șederii sale la Paris, fără îndoială din demnitate părintească. Emanuel de Solis imită

această rezervă. Pierquin însă, obișnuit să scormonească toate tainele familiilor, o întrebă pe Marguerite ascunzându-și curiozitatea sub o prefăcută naivitate :

— Ei, dragă verișoară, văzut-ai Parisul, spectacolele ?...

— N-am văzut nimic la Paris, răspunse ea, nu m-am dus acolo să mă amuz. Zilele s-au scurs trist pentru mine, eram prea nerăbdătoare să mă întorc la Douai.

— Dacă nu m-aș fi burzuluiit, n-ar fi mers nici la Operă, unde, de altfel, dumneaei mi s-a plictisit ! zise domnul Conyncks.

Seara fu apăsătoare, toți se simțeau stinjenți, zîmbeau în silă și se străduiau să arate acea veselie de porunceală sub care se ascunde realitatea frământărilor. Marguerite și Balthazar se aflau în prada unor tulburi și crîncene temeri ce le înleștau inimile. Cu cît seara înainta, cu atît stăpînirea de sine a tatălui și fiicei se destrăma. Cîteodată, Marguerite încerca să zîmbească, dar gesturile, dar privirile, dar sunetul vocii îi trădau via îngrijorare. Domnii Conyncks și de Solis păreau a cunoaște pricina secretelor chinuri ce frământau această nobilă fiică și o îmbărbătau oarecum prin priviri pline de înțeles. Jignit că fusese lăsat pe dinafara unei hotărîri și a unor demersuri indeplinite pentru el, Balthazar se desprindea pe nesimțite de copiii și de prietenii săi, retrăgîndu-se în dosul unei semnificative tăceri. Marguerite avea fără îndoială să-i dezvăluie ceea ce hotărîse cu dînsul. Pentru un mare om, pentru un părinte, această stare de lucruri era peste puterile sale. Ajuns la o vîrstă cînd un tată nu mai ascunde nimic în mijlocul copiilor săi, cînd împărtășirea ideilor dă tărie sentimentelor, dînsul devenea din ce în ce mai grav, mai îngîndurat și mai trist, văzînd că se apropie clipa morții sale civile. Această seară pecetluia una din acele crize ale vieții lăuntrice, ce nu se poate tălmăci decît în imagini. Ca atunci cînd norii și trăsnetele se îngrămădesc pe cer, cînd lumea rîde totuși pe cîmpie, cînd fiecare se înăbușă, adulmecă furtuna, înalță capul și-și văd mai departe de drum.

Domnul Conyncks se duse primul la culcare, însoțit de Balthazar. În lipsa lui, Pierquin și domnul de Solis plecară. Marguerite își luă un afectuos rămas bun de la notar ; nu-i spuse nimic lui Emanuel, dar îi strînse mina aruncîndu-i o privire umedă. Trimise pe Félicie la culcare și, cînd Claes se întoarse în salon o găsi singură.

— Bunul meu tată, începu ea cu glas tremurînd, au trebuit să vină împrejurările grave în care ne aflăm, pentru a mă sili să părăsesc casa ; dar, după multe frămîntări și după ce-am biruit greutăți de neînchipuit, mă întorc cu cîteva șanse de salvare pentru noi toți. Datorită numelui dumitale, influenței unchiului nostru și protecțiilor domnului de Solis, am obținut pentru dumneata un post de perceptor în Bretagne : se spune că aduce optsprezece pînă la douăzeci de mii de franci pe an. Unchiul nostru a depus garanția... Iată numirea dumitale, adăogă scoțînd o scrisoare din geantă. Șederea dumitale aici, în anii noștri de lipsuri și de sacrificii, ar fi intolerabilă. Tatăl nostru trebuie să rămînă într-o situație cel puțin egală celei în care a trăit întotdeauna. N-am să-ți cer un ban din veniturile dumitale, le vei folosi cum ai să crezi de cuviință. Te rog însă din suflet să te gîndești că nu avem o para venit și că vom trăi cu toții din ceea ce o să ne dea Gabriel din veniturile lui. Orașul n-are să știe nimic din această viață de schimnicie. Dacă ai rămîne aici, n-ai fi decît un obstacol în mijloacele pe care le vom folosi, soră-mea și cu mine, pentru a încerca să reîntronăm aici o viață îndestulată. Înseamnă oare că abuzez de autoritatea cu care m-au imputernicit, dacă te pun în poziția de a-ți reface dumneata singur averea ? În cîteva ani, dac-ai să vrei, poți fi perceptor general...

— Cum văd, Marguerite, rosti incet Balthazar, tu mă izgonești din casa mea...

— Nu merit o acuzație atît de aspră, răspunse fiica înăbușîndu-și bătăile furtunoase ale inimii. Ai să te reîntorci printre noi atunci cînd vei putea locui în orașul dumitale natal, așa cum se cuvine să te arăți. De altfel, tată, n-am cuvîntul dumitale ? reluă ea cu

răceală. Trebuie să ne ascuți. Unchiul a rămas să te însoțească în Bretagne ca să nu călătorești singur.

— N-am să mă duc ! exclamă Balthazar ridicându-se. N-am nevoie de ajutorul nimănui ca să-mi refac averea și să plătesc ceea ce dătesc copiilor mei.

— Și mai bine, reluă Marguerite fără să se tulbure. Te-aș ruga numai să reflectezi la situația noastră, pe care am să ți-o lămuresc în puține cuvinte. Dacă vei rămîne în casa asta, copiii dumitale o vor părăsi ca să te lase stăpîn pe ea.

— Marguerite ! strigă Balthazar.

— Apoi, urmă ea fără a voi să ia aminte la iritarea tatălui, trebuie să-l înștiințăm pe ministru de refuz, dacă nu primești un post bănos și onorabil pe care, cu toate demersurile și proptelele noastre, nu l-am fi obținut fără cele cîteva bancnote de o mie de franci strecurați în clipa potrivită de unchiu-meu în mînușa unei doamne...

— Să mă părăsiți !

— Sau ne părăsești dumneata, sau fugim noi, replică Marguerite. Dacă-aș fi singurul copil, aș face ca mama fără să cîrtesc împotriva soartei pe care mi-ai croi-o. Dar surioara și cei doi frați nu trebuie să piară de foame sau de deznădejde alături de dumneata ; am făgăduit-o celei care s-a stins acolo, zise arătînd patul morții. Ți-am ascuns durerile noastre, am suferit în tăcere : astăzi, puterile ni s-au tocit. Nu sîntem pe marginea unei prăpăstii, sîntem în fundul ei, tată ! Ca să ieșim la liman, n-avem nevoie numai de curaj, mai trebuie ca și străduințele noastre să nu fie mereu zădărnice de capriciile unei pasiuni...

— Scumpii mei copii ! exclamă Balthazar apucînd-o pe Marguerite de mînă. Am să v-ajut, am să muncesc, am să...

— Iată cum poți s-o faci, răspunse ea întinzîndu-i numirea ministerială.

— Dar, ingerul meu, mijlocul pe care mi-l oferi ca să-mi refac averea este prea lent ! mă faci să pierd fructul a zece ani de trudă, și sumele enorme ce reprezintă laboratorul meu. Acolo, zise el arătînd spre pod, se află toate resursele noastre.

Marguerite se îndreaptă spre uşă rostind :

— Tată, ai de ales !

— Ah, copila mea, ce neîndurată eşti !... răspunse prăbuşindu-se într-un jilt şi lăsînd-o să piece.

A doua zi dimineată, Marguerite află prin Lemulquinier că domnul Claes ieşise. Această simplă veste o făcu să îngălbenească, iar stăpînirea de sine îi fu atît de strigător de grăitoare, încît bătrînul valet îi spuse :

— Fiţi pe pace, domnişcară ! Domnul a spus că va fi înapoi la ceasurile unsprezece pentru prînz. La două noaptea era încă în picioare în salon, privind pe geam la acoperişurile laboratorului. Aşteptam în bucătărie, îl vedeam, plîngea, peste seamă de amărit. Iacă-tă, luna iulie cînd soarele ne poate îmbogăţi pe toţi, şi, dacă dumneavoastră aţi vrea...

— Destul ! îi tăie vorba Marguerite, ghicind toate gîndurile cite-l vor fi asaltat pe părintele ei.

Se petrecuse în adevăr, la Balthazar, acel fenomen ce pune stăpînire pe toate fiinţele sedentare : viaţa-i atîrna, ca să spunem aşa, de locurile cu care se identificase ; gîndirea lui, strîns legată de laborator şi de căminul său, i le făcea indispensabile, întocmai ca Bursa pentru jucătorul care socoteşte zilele de sărbătoare drept zile pierdute. Acolo-i erau speranţele, acolo cobora din văzduh singura atmosferă în care plămîinii săi puteau sorbi aerul vital. Această alianţă dintre locuri şi lucruri, pe de o parte, şi oameni, pe de altă parte, atît de puternică la firile slabe, devine aproape tiranică la oamenii de ştiinţă şi de studiu. A-şi părăsi sălaşul însemna pentru Balthazar a renunţa la ştiinţă, la problema pe care o cerceta ; însemna să moară.

Marguerite fu prada unei nelinişti fără margini pînă la ora prînzului. Scena care-l împinsese pe Balthazar a încerca să-şi curme zilele îi revenise în minte, şi se temu că va vedea un desnodămînt tragic la starea desnădăjduită în care se găsea din nou. Măsura salonul în lung şi-n lat, tresărînd de fiecă dată cînd suna clopoţelul de la uşă. În sfîrşit, Balthazar se întoarse. În timp ce străbătea curtea, Marguerite, care-i cer-

ceta chipul cu îngrijorare, nu citi pe fața lui decît o furtunoasă durere. Cînd pași în salon, ea se avîntă spre el ca să-i dea ziua bună ; el o cuprinse drăgăstos de mijloc, o strînse la pieptu-i, o sărută pe frunte, zicîndu-i la ureche :

— M-am dus să-mi fac cerere pentru pașaport.

Sunetul vocii, privirea resemnată, gesturile lui, totul, toate, zdrobiră inima sărmanei fete care întoarse capul spre a nu lăsa să i se vadă lacrimile ; dar neputîndu-le opri, alergă în grădină și se întoarse numai după ce se liniștise plîngînd în voie. În timpul prînzului, Claes se arată voios ca un om ce se resemnase.

— Plecăm deci în Bretagne, unchiule ? il întrebă el pe Conyncks. Am dorit întotdeauna să văd acel țînut.

— Se trăiește acolo cu nimica toată, răspunse bătrînul unchi.

— Tata ne părăsește ? exclamă Félicie.

Domnul de Solis intră ; aducea cu el pe Jean.

— Ai să ni-l lași astăzi, zise Balthazar, așezînd pe fiu-său lingă dînsul : mîine plec și vreau să-mi iau rămas bun de la el.

Emanuel se uită la Balthazar, care lăsă capul în jos.

Fu o zi mohorîtă în timpul căreia fiecare fu trist, înăbușindu-și gînduri și plîsete. Nu era o absență, ci un surghiun. Apoi cu toții simțeau instinctiv cît de umilitor era pentru un părinte să-și mărturisească astfel în chip public dezastrea, primind un post și părăsindu-și familia, la vîrsta lui Balthazar. Numai el a fost tot atît de mare precît era Marguerite de hotărîtă, și păru că acceptă cu noblețe această ispășire a nesăbuirilor pe care furia devastatoare a geniului il împinsese să le săvîrșească.

După ce seara trecu, iar tatăl rămase singur cu fiica, Balthazar care, în tot timpul zilei, se arătase cald și afectuos, cum era în prea frumoasele zile ale vieții sale patriarhale, întinse mîna Margueritei și-i spuse cu un soi de duioșie amestecată cu deznădejde :

— Ești mulțumită de tatăl tău ?

— Ești vrednic de cel de colo ! răspunse Marguerite arătînd portretul lui Van Claes.

A doua zi dimineața, Balthazar, urmat de Lemulquinier, se urcă în laborator ca pentru a-și lua rămas bun de la speranțele pe care le desmierdase și pe care experiențele începute i le înfățișau încă vii. Stăpînul și valetul schimbară o privire plină de melancolie, pătrunzînd în podul pe care aveau să-l părăsească poate pentru totdeauna. Balthazar se uita îndelung la toate acele aparate deasupra cărora gîndirea-i plutise atîta vreme, legat fiecare din ele de amintirea unei cercetări ori a unei experiențe. Porunci cu un aer trist lui Lemulquinier să evaporeze unele gaze și unii acizi primejdioși, să despartă substanțele care-ar fi putut produce explozii. În timp ce lua aceste măsuri, rostea amare păreri de rău, asemeni celor spuse de-un osîndit la moarte, înainte de a păși spre eșafod.

— Iată totuși, zise poposind în fața unei capsule în care se aflau înfipti cei doi poli ai unei pile Volta, iată totuși o experiență al cărei rezultat ar trebui urmărit. Dacă ar reuși, groaznic gînd ! copiii mei n-ar alunga de sub acoperișul lui un tată care le-ar arunca diamante la picioare. Uite o combinație de carbon și de sulf, adăugă vorbindu-și lui însuși, în care carbonul joacă un rol de corp electro-pozitiv ; cristalizarea trebuie să înceapă la polul negativ și, în caz de descompunere, carbonul s-ar duce într-acolo cristalizat...

— Aha ! va să zică așa ar sta treaba ? se minună Lemulquinier contemplîndu-și cu admirație stăpînul.

— Dar, reluă Balthazar după un răstimp, combinația e supusă influenței acestei pile care poate acționa...

— Dacă domnu' dorește, pot să-i măresc efectul...

— Nu, nu, trebuie lăsată așa cum se află ! Repausul și timpul sînt condiții esențiale cristalizării !...

— Vezi bine ! Trebuie s-o ia domol, cristalizarea asta !... exclamă valetul.

— Dacă temperatura scade, sulfura de carbon are să se cristalizeze, zise Balthazar, urmînd a-și exprima în crîmpeie gîndurile nelămurite ale unei meditații complete în judecata lui ; dacă însă acțiunea pilei operează în anumite condiții pe care eu nu le știu...

Ar trebui supravegheat acest lucru... se prea poate... Dar la ce mă-mpinge gândul? Nu mai e vorba de chimie, amice, trebuie să mergem să administrăm o percepție în Bretagne...

Claes ieși în grabă și scobori pentru un ultim prînz în familie, la care luară parte Pierquin și domnul de Solis. Balthazar, zorit să pună capăt agoniei sale științifice, își luă rămas bun de la copii și se urcă în droșcă cu unchiu-său; întreaga familie îl însoți pînă-n pragul ușii. Acolo, după ce Marguerite își strînse la piept părintele într-o îmbrățișare deznădăjduită, la care el răspunse șoptindu-i la ureche: „Ești o fiică bună și n-am să-ți port niciodată pică pentru asta!” ea străbătu curtea, fugi în salon, îngenunche pe locul unde se sfîrșise mama sa și înălță o rugă fierbinte către Dumnezeu, cerîndu-i tăria să ducă la bun sfîrșit cruntele sarcini ale noii sale vieți. O ațelise o voce lăuntrică care-i strecurase în inimă aprobarea îngerilor și mulțumirile mamei, cînd surioara, fratele, Emanuel și Pierquin se întoarseră, după ce urmăriseră cu ochii caleașca pînă ce nu se mai zări.

— Și acum, domnișoară, ce-aveți de gînd să faceți?... o iscodi Pierquin.

— Să salvez casa, răspunse cu simplitate. Avem aproape o mie trei sute de pogoane la Vaignies. Intenția mea e să pun să le destelenească, să le împart în trei ferme, să ridic clădirile necesare pentru exploatarea lor, să le arendez; și cred că în cîțiva ani, cu multă economie și cu răbdare, fiecare dintre noi, zise arătînd spre sora și fratele ei, are să aibă o fermă de patru sute și ceva de pogoane care or să poată aduce într-o zi un venit de aproape cincisprezece mii de franci. Fratele Gabriel va păstra ca parte a lui această casă și ceea ce posedă în Registrul cel mare. Apoi o să înapoiem într-o zi tatei averea lui, liberată de orice poliță, iar veniturile ni le vom consacra achitării datoriilor lui.

— Dar, dragă verișoară, zise notarul uluit de această pricepere în chestiunile bănești și de recea judecată a Margueritei, vă trebuie peste două sute de mii de franci ca să defrișați terenurile, să clădiți

fermele și să cumpărați vite... De unde aveți să luați suma asta ?

— Aici încep piedicile, răspunse ea privind rînd pe rînd la notar și la domnul de Solis ; nu îndrăznesc să le cer unchiului, care a mai plătit și cauțiunea pentru tata.

— Aveți prieteni ! exclamă Pierquin întrezărind deodată că domnișoarele Claes „*ar mai fi fete de peste cinci sute de mii de franci*”.

Emanuel de Solis se uită la Marguerite cu înduioșare, dar, din nefericire pentru el, Pierquin rămase notar în mijlocul avîntului său și reluă astfel :

— Vi-i ofer eu, acești două sute de mii de franci !

Emanuel și Marguerite se sfătuiră dintr-o privire, care fu pentru Pierquin o rază de lumină. Félicie se făcu stacojie, atît era de fericită că-și descoperă verișorul mărinimos precum îl dorea. Se uită la sora mai mare care ghici deodată că, în lipsa ei, biata fată se lăsase ademenită de cîteva banale atenții curtenitoare din partea lui Pierquin.

— Nu vei avea să-mi plătești decît cinci la sută dobîndă, adăugă el. Mi-i dai cînd o să vrei și-mi faci o ipotecă pe terenuri... Dar fii pe pace, n-o să ai de plată decît cheltuielile pentru toate contractele, am să-ți găsesc fermieri buni și-o să închei afacerile gratuit, ca să-ți vin în ajutor ca o rudă cumsecade.

Emanuel făcu un semn spre Marguerite pentru a o îndemna să refuze ; dar ea era prea absorbită să cerceteze prefacerile ce nuanțau fizionomia surioarei, ca să observe semnul. După un răstimp, privi pe notar cu un aer ironic și-i spuse cu de la ea putere, spre nespusa bucurie a domnului de Solis.

— Ești o prea cumsecade rudă, nu m-așteptam la mai puțin de la dumneata ! Însă dobînda de cinci la sută ar lărgăna prea mult liberarea noastră, am s-aștept majoratul fratelui și vom vinde rentele lui.

Pierquin își mușcă buzele ; Emanuel începu a surîde molcom.

— Félicie, fetiço scumpă, petrece-l pe Jean pînă la colegiu : Martha are să te-nsoțească, zise Marguerite arătînd spre frățior. Jean, ingerașule, fii cumînțel.

nu-ți rupe hainele, nu sîntem destul de bogați ca să ți le schimb așa de des cum o făceam altădată. Haide, du-te, puiule! Vezi de învață bine.

Félicie ieși cu frățiorul.

— Vere dragă, încep Marguerite către Pierquin, și dumneata, domnule, spuse domnului de Solis, ați venit desigur să vedeți pe tata în lipsa mea? Vă mulțumesc pentru aceste dovezi de prietenie. Nu veți face-o, fără îndoială, mai puțin pentru două sărmăne fete, care vor avea nevoie de sfaturi. Să ne înțelegem în această privință... Cînd nu voi lipsi din oraș, am să vă primesc întotdeauna cu cea mai mare plăcere: însă, atunci cînd Félicie va fi singură aici cu Josette și cu Martha, nu-i nevoie să vă spun că ea nu trebuie să vadă pe nimeni, fie chiar un vechi prieten și cea mai devotată dintre rude. În împrejurările în care ne aflăm, purtarea noastră trebuie să fie de o severitate ireproșabilă. Iată-ne deci pentru multă vreme sortite muncii și singurătății...

Tăcerea domni vreme de cîteva clipe. Emanuel pierdut în contemplarea chipului Margueritei, părea mut; Pierquin nu știu ce să spună. Notarul își luă rămas bun de la verișoară, cuprins de un val de mîrție împotriva lui însuși: ghicise deodată că Marguerite îl iubea pe Emanuel și că se comportase ca un adevărat neghiob.

— Ei bine! Pierquin, fătul meu, își spuse apostrofîndu-se singur în stradă, individul care ți-ar spune că ești un mare dobitoc ar avea toată dreptatea. Cum de-am fost atît de nătărău? Am douăsprezece mii de livre venit, în afară de funcția mea, fără să mai pun la socoteală succesiunea unchiului Des Raquets care nu mă are decît pe mine de moștenitor și care mîine-poimîine îmi dublează averea (în sfîrșit, nu-i doresc să dea ortul popii, este econom!) și fac ticăloșia sa cer dobîndă domnișoarei Claes! Pariez că amîndoi se umflă acuma de ris pe socoteala mea. Trebuie să-mi iau gîndul de la Marguerite! Nu. Mai la urma urmei, Félicie e o bomboană de fetiță, care mi se potrivește mai bine. Marguerite are un caracter de fier, ar vrea să mă domine, și m-ar domina! Haide, să ne arătăm

mărinimoși ! Să nu mai fim atît de mult *notar* ! Adică nu pît eu să mă dezbar de hățul ăsta ? La naiba !... Am să mă pun pe-atîta s-o iubesc pe Félicie, și să nu mă clintesc din sentimentul ăsta !... N-am încotro ! Va avea o fermă de patru sute treizeci de pogoane, care într-o zi va aduce un venit între cincisprezece și douăzeci de mii de livre, căci pămînturile de la Vaignies sînt mănoase nu glumă ! Dacă pune mîinile pe piept unchiu-meu, Des Raquets, bietul unchiaș ! Îmi vînd biroul de notariat și sînt un om la cinci-zeci-de-mii-de-li-vre-ren-tă. Nevastă-mea e o Claes, sînt înscris cu nume strălucite. Drace ! O să vedem dacă alde Courteville, Magalhens, Savaron de Savarus vor refuza să treacă pragul unui Pierquin-Claes-Molina-Nourho ! Am să fiu primar la Douai, voi avea decorația cea mai mare, pot fi ales deputat, ajung departe... Ehei ! Pierquin, fiule, țin-te tare unde te afli, să nu mai facem neghiobii, mai ales că, pe onoarea mea, Félicie... Domnia sa domnișoara Félicie Van Claes te iubește !

Cînd cei doi îndrăgostiți fură singuri, Emanuel întinse o mîna către Marguerite, care, la rîndul ei, o lăsă pe a ei să cadă în mîna iubitului. Se ridicară cu o pornire nerostită, îndreptîndu-se spre banca lor, în grădină ; dar, în mijlocul salonului, iubitul nu-și putu stăvili bucuria și, cu un glas pe care emoția îl făcea să tremure, îi spuse Margueritei :

— Am trei sute de mii de franci *ai dumitale* !...

— Cum, exclamă ea, biata mama ți-a mai încredințat ?... Nu... Ce ?...

— O, Marguerita mea ! Ce este al meu nu-i oare al dumitale ? Nu dumneata, cea dintîi, ai spus noi ?...

— Scumpe Emanuel ! exclamă dînsa, strîngîndu-i mîna pe care o ținea încă într-a ei.

Și, în loc să pornească spre grădină, se așeză în jilt.

— Nu eu trebuie să-ți mulțumesc, zise el cu glasul înecat de iubire, de vreme ce primești ?

— Această clipă, încuviință ea, dragul meu scump, șterge multe dureri și apropie un fericit viitor ! Da,

primesc averea ta, reluă lăsînd să-i fluture pe buze un zîmbet angelic, cunosc calea de *a o face a meu*.

Ea se uită la portretul lui Van Claes ca pentru a invoca un martor. Tînărul, care-i urmărea privirile, n-o zări scoţînd din deget un inel de fată şi nu luă aminte la acest gest decît în clipa cînd o auzi rostind :

— În mijlocul cumplitelor noastre dureri, răsare o fericire. Tata, din lipsa lui de asemenea preocupări mă lasă liberă să dispun de persoana mea, zise întinzîndu-i inelul. Ține, Emanuel ! Mamei îi erai drag de mult, ea te-ar fi ales.

Lacrimile îl podidiră pe Emanuel, îngălbeni ca de ceară, căzu în genunchi şi spuse către Marguerite, dîndu-i o verighetă pe care o purta întotdeauna.

— Iată verigheta mamei ! Dar Marguerita mea, întrebă el sărutînd verigheta, nu voi avea oare alt gaj decît acesta ?

Ea se înclină aplecîndu-şi fruntea pînă la buzele lui Emanuel.

— Vai, dragul meu, oare e bine ceea ce facem noi ?... şopti înfiorată de emoţie. Căci vom avea mult de aşteptat...

— Unchiu-meu spunea că adoraţia este pîinea cea de toate zilele a răbdării, vorbind de credinciosul care-l iubeşte pe Dumnezeu ! Tot aşa e şi iubirea mea: pentru mine eşti de mult confundată cu Mîntuitorul tuturor ; sînt al tău, cum sînt al lui.

Rămaseră un răstimp pierduţi în cea mai dulce dintre exaltări. Fu sincera şi calma efuziune a unui sentiment, care asemenea unui prea bogat izvor se revarsă prin mici şi neistovite valuri. Evenimentele care se înverşunau să despărţească pe aceşti doi îndrăgostiţi erau un prilej de melancolie ce le făcu fericirea şi mai vie, strecurînd în ea ascuţişul unei dureri.

Félicie se întoarse prea curînd pentru amîndoi. Emanuel, cu acel gingaş tact ce face în iubire să ghi-ceşti totul, lăsă cele două surori singure, după ce furişă Margueritei o privire în care dînsa putu citi cît de neasemuit sacrificiu însemna pentru el o asemenea dovadă de discreţie, căci vădea prea îndestul

ce însetat fusese el de această fericire de atîta timp dorită și acum consacrată de logodna inimilor.

— Poftim încoace, surioară!... spuse Marguerite, cuprinzînd-o pe după gît pe Félicie.

Apoi, ducînd-o în grădină, merseră să se așeze pe banca căreia atîtea generații îi încredințaseră vorbele de dragoste, suspinele de durere, meditațiile și speranțele lor. În ciuda tonului șăgalnic și finului surîs al surorii sale, Félicie era cuprinsă de o neliniște în care străbătea un sentiment de teamă. Marguerite îi luă mîna și o simți tremurînd.

— Duduiță Félicie, o necăji sora mai mare, aplecîndu-i-se la ureche, citesc în sufletul mătăluță. Pierquin s-a prezentat aici cam prea adeseori în lipsa mea, a venit în fiecare seară, ți-a spus cuvîntele dulci și mătăluță te-ai potrivit lor...

Félicie se învăpăie la față.

— Nu te apăra, nevinovat îngeraș, reluă Marguerite, e atît de firesc să iubești! Poate scumpul tău sufletel va izbuti să prefacă puțin firea vărului; el e egoist, interesat, dar e un om onest și, fără îndoială, cusururile lui au să servească fericirii tale. Are să te iubească ca pe cea mai frumoasă dintre proprietățile lui, ai să faci parte din afacerile lui. Iartă-mi cuvîntul acesta, scumpa mea! Sînt sigură că ai să-l dezbari de prostul nărav de-a nu vedea prețuîndeni decît interes, învățîndu-l nițel și afacerile inimii.

Félicie nu putu decît să-și îmbrățișeze sora.

— De altfel, urmă Marguerite, are avere. Familia lui se trage din cea mai sus pusă și mai veche burghezie. Dar oare aș fi eu aceea care să mă împotrivesc fericirii tale, dacă tu ai chef s-o găsești într-o condiție mediocră?

Félicie scăpă acest suspin:

— Scumpă surioară!

— Oh! da, poți să mi te destăinuiești mie! exclamă Marguerite. Ce-i mai natural decît să ne împărtășim secretele?

Această rostire plină de suflet, prilejui una din acele convorbiri delicioase în care fetele își fac spo-

vedanții. Când Marguerite, pe care iubirea o făcuse cunoscătoare, pricepu adevărata stare în care se afla inima Féliciei, ea încheie :

— Ei bine, dragă fetiço, să ne încredințăm mai întâi că verișorul te iubește cu adevărat ; și atunci...

— Lasă pe mine ! răspuse Félicie rîzînd. Am eu metodele mele.

— Nebuno ! zise Marguerite sărutînd-o pe frunte.

Deși Pierquin făcea parte din acea categorie de bărbați care, în căsnicie, văd obligații, îndeplinirea legilor sociale și un mijloc pentru transmiterea proprietăților, cu toate că îi era tot una dacă lua de nevastă pe Félicie sau pe Marguerite, odată ce și una și alta aveau același nume și aceeași zestre, el își dădu totuși seama că amîndouă erau, după una din propriile-i expresii, fete „*romanțioase și sentimentale*“, două epitete pe care oamenii fără inimă le folosesc spre a lua în deridere daruri din cele semănate de natură cu o mîină zgîrcită printre brazdele omenirii; notarul își spuse fără doar și poate că trebuie să urle cu lupii, și a doua zi veni să vadă pe Marguerite, o conduse în chip misterios în grădina cea mică și începu printr-un scurt logos asupra sentimentelor, deoarece era una din clauzele contractului primitiv ce trebuia să preceadă, în legile lumii, contractul notarial.

— Dragă verișoară, îi mărturisi el, n-am fost întotdeauna de aceeași părere asupra căilor de urmat pentru a ajunge la încheierea cea mai fericită a afacerilor dumitale ; dar trebuie să recunoști astăzi c-am fost întotdeauna călăuzit de o mare dorință de a vă fi util. Ei bine, ieri, am stricat ofertele dintr-un fatal nărav pe care mi-l dă *spiritul de notar* ; mă înțelegi... Inima mea nu era complice la negliobia mea. Te-am iubit foarte mult ; dar avem o oarecare perspicacitate, noiăștia, și mi-am dat socoteală că nu-ți plăceam. E din vina mea ! un altul a fost mai dibaci decît mine... Ei bine, vin să-ți mărturisesc *în toată naivitatea* că simt o dragoste reală pentru sora dumitale Félicie. Tratează-mă deci ca pe-un frate ; servește-te de punga mea, ia din ea ! haide, cu cît vei lua mai mult, cu atît

ai să-mi dovedești mai multă prietenie!... Sînt cu totul al dumitale, *fără dobîndă*, dumneata m-auzi? Nici cu doisprezece, nici cu un sfert la sută. Să fiu socotit vrednic de Félicie și voi fi mulțumit. Trece-mi cu vederea cusururile, ele nu mi se trag decît din practica afacerilor; inima-i bună, și m-aș arunca mai degrabă în Scarpe decît să nu-mi fac soția fericită.

— Toate bune, dragă vere! zise Marguerite; dar soră-mea depinde de ea și de tata.

— Asta o știu eu, dragă verișoară, replică notarul; dar dumneata ești mama întregii familii și nimic nu-mi stă acuma *pe inimă* mai mult decît dorința de a te vedea judecătoare *alei mele*!

Acest fel de a vorbi zugrăvește destul de bine spiritul cinstitului notar. Mai tîrziu, Pierquin se făcu celebru prin răspunsul său către comandantul taberei Saint-Omer ce-l poftise la o serbare militară, care răspuns suna astfel: „Domnul Pierquin-Claes de Molina-Nourho, primar al orașului Douai, cavaler al legiunii de onoare, o va avea *pe aceea* de a participa etc.“

Marguerite acceptă ajutorul notarului, dar numai întrucît privea profesia sa, pentru a nu compromite cu nimic nici demnitatea-i de femeie, nici viitorul surorii, nici hotărîrile tatălui.

Chiar în acea zi își încredință surioara în paza Josettei și Marthei, care se dăruiră trup și suflet tinerei lor stăpîne, sprijinind-o în planurile de economie. Marguerite plecă de îndată la Vaignies, unde-și începu operațiile care fură savant diriguite de Pierquin. Devotamentul se cifrase în cugetul notarului drept o excelentă speculație; grijile, ostenele sale fură atunci, oarecum, ca un plasament de capital, pe care nu voi nicidecum să-l economisească. Mai întîi de toate, încercă s-o scutească pe Marguerite de truda de a desteleni și de a ara pămînturile destinate fermelor. El anunță trei fete de fermieri bogați, care doreau să se stabilească la casa lor, le ademini prin perspectiva ce le oferea belșugul terenurilor și izbuti să le facă a lua în arendă cele trei ferme ce aveau să fie construite. În schimbul renunțării la prețul de

arendă a fermei pe timp de trei ani, fermierii se angajară să plătească o arendă de zece mii de franci în cel de al patrulea an, douăsprezece mii într-al-şaselea şi cincisprezece mii pe restul de timp arendat; se obligară să sape gropile, să facă plantaţiile şi să cumperi vitele. Iar în vremea cît se clădeau fermele, fermierii veniră să desţelenească pămînturile. După patru ani de la plecarea lui Balthazar, Marguerite restabilise aproape averea fratelui şi a surorii sale. Două sute de mii de franci fură prea îndeajuns pentru a plăti toate construcţiile. Nici ajutoarele, nici poveştele nu lipsiră acestei curajoase fete a cărei purtare stîrni admiraţia oraşului. Marguerite supraveghea înălţarea clădirilor, executarea învoielilor şi a contractelor de arendă, cu acel bun simţ, cu acel zel, cu acea statornicie pe care ştiu s-o desfăşoare femeile cînd sînt însufleţite de un mare sentiment. Chiar din al cincilea an, ea putea să consacre venitul de treizeci de mii de franci pe care-l dădura fermele, rentele fratelui şi produsul bunurilor pămînteşti, pentru a achita capitalurile ipotecate şi a răscumpăra pagubele pe care pasiunea lui Balthazar le semănase în casa lui. Amortizarea trebuia deci să meargă repede, prin descreşterea dobînzilor. Emanuel de Solis oferi de altminteri Margueritei cei o sută de mii de franci cîţi îi mai rămîneau din succesiunea unchiului şi pe care ea nu-i atinsese, adăugînd la ei vreo douăzeci de mii de franci din economiile sale, aşa încît, chiar din al treilea an al gestiunii, fu în măsură să achite o sumă destul de frumusică din datorii. Această viaţă de curaj, de lipsuri şi de devotament nu se dezminţi cu nimic în răstimp de cinci ani; de altfel totul fu încununat de succes şi de izbîndă sub administraţia şi înfrîurirea Margueritei.

Ajuns inginer de poduri şi şosele, Gabriel, ajutat de unchi, îşi rotunji o avere rapidă prin întreprinderea unui canal pe care-l construi, şi ştiu să placă verişoarei sale, domnişoara Conyncks, pe care părintele său o adora, şi care era una din cele mai bogate moştenitoare din cele două Flandre. În 1824, bunurile lui Claes se aflară libere, şi casa din strada Parisului

își răscumpăraseră pierderile. Pierquin îi ceru lui Balthazar mîna domnișoarei Félicie, iar domnul de Solis o solicită pe cea a domnișoarei Marguerite.

La începutul lunii ianuarie 1825, Marguerite și domnul Conyncks plecară spre a readuce la căminul strămoșesc pe părintele surghiunit, a cărui întoarcere fiecare o dorea fierbinte, și care-și dădu demisia pentru a rămîne în sînul familiei, ca fericirea tuturor să-i primească binecuvîntarea.

În lipsa Margueritei care-și exprimase nu odată regretul că nu putea înlocui ramele goale din galerie și din apartamentele de recepție, pentru ziua cînd tatăl avea să-și reia casa în primire, Pierquin și cu domnul de Solis complotară cu Félicie să pregătească pentru Marguerite o surpriză, care în același timp făcea și pe sora mai mică să participe oarecum la restaurarea casei Claes. Amîndoi cumpăraseră pentru Félicie o seamă de prea frumoase tablouri, oferindu-i-le ca să decoreze galeria. Domnul Conyncks avusese același gînd. Voind s-o încredințeze pe Marguerite de încîntarea provocată de nobila-i purtare și de devotamentul cu care a dus pînă la capăt împlinirea lăsată de mamă cu limbă de moarte, luase măsuri ca să fie aduse vreo cincizeci dintre cele mai alese pînze ale sale și cîteva din cele pe care Balthazar le vînduse odinioară, așa încît galeria Claes fu în întregime restaurată.

Marguerite fusese de mai multe ori să-și vadă părintele, însoțită de surioară sau de Jean ; de fieștece dată, îl găsisese tot mai schimbat ; dar, de la ultima vizită, bătrînețea se manifestase la Balthazar prin cîteva spăimîntătoare simptome, la gravitatea cărora contribuia fără îndoială zgîrcenia cu care-și ținea zilele numai și numai pentru a putea folosi cea mai mare parte din leafă să facă experiențe ce-i înșelau mercur nădejtile. Deși nu era în vîrstă decît de șaiszeci și cinci de ani, arăta ca un moșneag de optzeci. Ochii i se afundaseră adînc în găvane, sprîncenele-i albiseră, cîteva fire de păr abia-i mai acopereau ceafa ; lăsase să-i crească barba pe care-o reteza cu foarfecele cînd îl supăra ; era gîrbov ca un bătrîn podgorean ;

iar peste acestea toate răvășirea îmbrăcăminții recăpătase pecetea mizeriei pe care decrepitudinea o făcea și mai hidoasă. Deși o gândire titanică însușește acest nobil chip ale cărui trăsături nu se mai deslușeau sub zbircituri, fixitatea privirii, un aer deznădăjduit, o veșnică neliniște săpau în el diagnosticele demenței, sau, mai curînd, ale tuturor demențelor lalolaltă. Uneori, străfulgera pe acest obraz o speranță care dădea lui Balthazar expresia unui monoman; alteori iritarea că nu poate dezlega o taină ce i se înfățișa ca o pîlpîire trecătoare, înscrisa pe acest chip simptomele furiei; apoi deodată, un rîs răsunător trăda nebunia; în sfîrșit, cea mai mare parte din timp, descurajarea cea mai deplină rezuma toate nuanțele patimei sale prin recea melancolie a idiotului. Oricît de fugare și de imperceptibile ar fi fost aceste expresii pentru străini, ele erau din nefericire prea vădite pentru cei ce cunoșteau un Claes sublim prin bunătate, măreț prin inima sa, frumos la chip, dar din care nu mai rămăsese decît rare vestigii.

Îmbătrînit, ostenit și el ca și stăpînu-său de necurmatele lor munci, Lemulquinier nu avusese de îndurat, ca el, istovirile gîndirii; de aceea fizionomia lui înfățișa un ciudat amestec de îngrijorare și de admirație pentru stăpînul său, care lesne ar fi putut înșela; deși-i asculta cu respect cel mai neînsemnat cuvînt, deși-i urmărea cele mai mărunte mișcări cu un soi de duioșie, avea grijă de savant așa cum o mamă îngrijește de copil; adesea, părea că-l ocrotește, fiindcă-l ocrotea cu adevărat în vulgarele nevoi ale vieții, la care Balthazar nu gîndea niciodată. Acești doi bătrîni, învăluiți de o idee, încrezători în realitatea speranței lor, animați de același suflu, unul intrupînd învelișul iar celălalt sufletul existenței lor comune, alcătuiau o priveliște totodată oribilă și înduioșătoare.

Cînd Marguerite și domnul Conyncks sosiră, îl afluă pe Claes instalat într-un han; succesorul său nu se făcuse așteptat, își și luase în primire postul.

Printre preocupările științei, dorul să-și revadă patria, căminul, familia, îl frămînta pe Balthazar; răvașul fiicei îi vestise evenimente fericite; el se

gîndea să-și încununaze cariera printr-un șir de experiențe ce trebuiau să-l ducă în sfîrșit la descoperirea problemei sale, o aștepta deci pe Marguerite cu o nerăbdare fără de seamăn. Fata se aruncă în brațele tatălui, plîngînd de bucurie. De astădată, venea să-și ia răsplata unei vieți dureroase și iertarea gloriei sale domestice. Se simțea criminală asemeni marilor oameni care încalcă libertățile pentru a salva patria. Dar, contemplîndu-și părintele, se cutremură descoperind toate schimbările cîte se înfăptuiseră în el de la ultima-i vizită. Conyncks împărtăși tainica spaimă a nepoatei și stăruia să ducă cît mai grabnic pe vărul său la Douai, unde înrîurirea patriei îi va reda poate judecata, sănătatea, restituindu-l vieții fericite din căminul strămoșesc.

După întîile tresăltări ale inimii, care fură mai vii din partea lui Balthazar decît ar fi crezut Marguerite, el avu pentru dînsa atenții ciudate; își arăta părerea de rău că o primește într-o asemenea păcătoasă cameră de han, se informă asupra gusturilor ei, o întrebă ce dorea pentru masă, cu gingașele preveniri ale unui îndrăgostit; o coplesi în sfîrșit cu toate comportările unui vinovat care vrea să se asigure de judecătorul său. Marguerite își cunoștea atît de bine tatăl, încît ghici tilcul acestei duioșii, presupunînd că s-ar putea să aibă în oraș felurite datorii, ce-l apăsau cu grija să le achite înainte de plecare. Își cercetă cîtva timp părintele și văzu atunci inima omenească în toată goliciunea ei. Balthazar se micșorase. Simțămîntul decăderii sale, izolarea la care-l silea știința îl făcuseră timid și copil în toate chestiunile străine de îndeletnicirile-i de predilecție; fata mai mare îi impunea: amintirea devotamentului său trecut, a forței ce desfășurase, conștiința puterii pe care-i îngăduise s-o preia, averea de care dispunea și simțămintele nedeslușite ce puseseră stăpînire pe el din ziua cînd abdicase de la paternitatea lui mai dinainte compromisă, toate i-o făcuseră neîndoios mai mare din zi în zi. Conyncks părea a nu fi nimic în ochii lui Balthazar, el n-o vedea decît pe fiica lui și nu se gîndea decît la ea, pîrînd a se teme de ea, ca acei

soți slabi cărora le e frică de soția superioară ce i-a subjugat; cînd ridică ochii spre ea, Marguerite surprindea cu durere în ei o expresie de teamă, la fel cu aceea a unui prunc cînd se simte vinovat. Nobila fiică nu știa cum să împace maiestuoasa și teribila înfățișare a acestui craniu devastat de știință și de muncă, cu surîsul copilăresc, cu slugărnicia naivă ce se zugrăveau pe buzele și pe chipul lui Balthazar. Ea fu rănită de contrastul înfățișat de această măreție și de această micime, făgăduindu-și să folosească înrîurirea întru a-și mîna părintele să-și recucerească toată demnitatea, pentru ziua solemnă cînd avea să reapară în sînul familiei. Mai întîi, prinse un moment cînd au fost singuri pentru a-l întreba la ureche:

— Datorezi ceva aici?

Balthazar se înroși la față și răspunse cu un aer încurcat:

— Nu știu, dar Lemulquinier are să-ți spuie. Acest om de ispravă îmi cunoaște toate angarașele mai bine decît mine.

Marguerite sună valetul și, cînd el veni, dînsa ceretă aproape fără voie fizionomia celor doi bătrîni.

— Domnu' dorește ceva? întrebă Lemulquinier.

Marguerite, care era numai orgoliu și noblețe, avu o strîngere de inimă dîndu-și seama, după tonul și atitudinea valetului, că se stabilise o anume familiaritate neîngăduită între tată și tovarășul său de lucrări.

— Tata nu poate așa dar să calculeze fără dumeala cît datorește aici? zise Marguerite.

— Domnu', răspunse Lemulquinier, datorează...

La aceste cuvinte, Balthazar făcu valetului un semn pe care Marguerite îl surprinse și care-o umili.

— Spune-mi tot ce datorește tată! porunci ea.

— Aici, domnu' datorește o mie de scuzi unui spîter care ține prăvălie cu ridicata și care ne-a furnizat potasă caustică, plumb, zinc și reactivi.

— Asta-i tot? întrebă Marguerite.

Balthazar repetă un semn afirmativ lui Lemulquinier care, fascinat de stăpînu-său, răspunse:

— Da, domnișoară.

— Ei bine, reluă ea, am să ți-i dau.

Balthazar își îmbrățișă voios fata zicându-i:

— Ești un înger pentru mine, copila mea!

Și respiră mai în voie, privind-o cu un ochi mai puțin trist, însă, cu toată această bucurie, Marguerite desluși lesne pe fața lui semnele unei adânci îngrijorări și socoti că acești o mie de scuzi alcătuiau numai datoriile sîcîitoare de laborator.

— Fii sincer, tată, îl îndemnă, lăsîndu-se luată pe genunchi, mai datorești ceva? Mărturisește-mi totul, întoarce-te în casa dumitale fără să păstrezi o pricină de teamă în mijlocul bucuriei tuturor.

— Draga mea Marguerite, răspunse el luîndu-i mîinile și sărutîndu-i-le cu o grație ce părea a fi o amin-tire din tinerețe, ai să mă cerți?

— Nu! declară ea.

— Adevărat? întrebă, lăsînd să-i scape un gest de bucurie copilărească. Pot deci să-ți spun tot, ai să plătești?

— Da, zise ea stăpînindu-și lacrimile care-i năvăleau în ochi.

— Ei bine, datoresc... Oh! nu îndrăznesc!...

— Dar spune odată, tată!

— E mult, reluă el.

Ea își încleștă mîinile într-o pornire de deznădejde.

— Datorez treizeci de mii de franci domnilor Protez și Chiffreville.

— Treizeci de mii de franci, zise ea, sînt exact economiile mele; dar îmi face plăcere să ți-i ofer, adăugă sărutîndu-i cu smerenie fruntea.

El se ridică, își luă fiica în brațe și făcu înconjurul camerei săltînd-o ca pe un prunc; apoi o așeză din nou pe jilțul unde stătuse, exclamînd:

— Scumpa mea copilă, ești o comoară de dragoste. Nu mai aveam trai. Casa Chiffreville mi-a scris trei scrisori amenințătoare și voia să mă urmărească, pe mine, de pe spinarea căruia a făcut avere...

— Tată, rosti trist Marguerite, așadar cauți mereu?

— Mereu ! răspunse el cu un surîs de nebun. Am să găsesc, crede-mă !... Dacă ai ști pînă unde am ajuns noi !

— Care, noi ?...

— Vorbesc de Lemulquinier ; a sfîrșit prin a mă înțelege, mă ajută mult... Bietul om, mi-e așa de devotat !

Conyncks întrerupse convorbirea, intrînd. Marguerite făcu semn părintelui să tacă, temîndu-se ca el să nu-și piardă stima în ochii unchiului. Era cu desăvîrșire înspăimîntată de ravagiile pe care preocuparea le făcuse în această mare inteligență, absorbită în căutarea unei probleme poate de nerezolvat. Balthazar, care nu vedea fără îndoială nimic dincolo de cuptoarele lui, nici nu bănuia măcar liberarea averii de datorii.

A doua zi plecară spre Flandra. Călătoria fu destul de lungă pentru ca Marguerite să poată dobîndi confuze lumini asupra situației în care se aflau tatăl ei și Lemulquinier. Valetul avea oare asupra stăpînului acel ascendent pe care știu să-l cîștige asupra celor mai mari spirite oamenii fără educație ce se simt folositori și, din hațîr în hațîr, știu să pășească spre dominație cu îndărătnicia unei idei fixe ? Ori stăpînul căpătase pentru valetul său acel soi de afecțiune ce se naște din obișnuință, asemeni celei pe care un muncitor o are pentru unealta sa creatoare, pe care arabul o nutrește pentru calu-i liberator ? Marguerite pîndi cîteva fapte pentru a se decide, punîndu-și în gînd să-l sustragă pe Balthazar unui jug umilitor, dacă era real.

Trecînd prin Paris, poposi cîteva zile acolo ca să plătească datoriile bătrînelui și ca să roage pe fabricanții de produse chimice să nu trimită nimic la Douai fără a o preveni mai întîi despre comenzile pe care le-ar face Claes. Izbuti să-și convingă tatăl să schimbe costumul și să-și reia deprinderile de îngrijire care se cădeau unui om de rangul său. Această restaurare corporală a redat lui Balthazar un fel de demnitate fizică, de bun augur pentru o schimbare de idei. Fericită mai dinainte de toate surpri-

zele cîte-l așteptau pe tatăl său în propria lui casă, fata porni curînd spre Douai.

La trei leghe depărtare de oraș, Balthazar fu întîmpinat de fiica mai mică, Félicie, călare, escortată de cei doi frați, de Emanuel, de Pierquin și de prietenii intimi ai celor trei familii. Călătoria l-a sustras bine înțeles pe chimist de la gîndurile-i obișnuite, priveliștea Flandrei înrîuri asupra inimii sale; de aceea, cînd zări voiosul alai alcătuit de familie și prietenii, îl biruiră emoții atît de puternice, că ochii i se umeziră, glasul-i tremură, pleoapele i se înroșiră și își îmbrățișă copiii cu atîta patimă fără a se putea desprinde de dînșii, încît cei de față la această scenă fură mișcați pînă la lacrimi. Cînd își revăzu casa, îngălbeni, sări jos din droșcă cu sprinteneala unui om tînăr, sorbi cu nesaț aerul curții și începu să privească cele mai neînsemnate amănunte cu o plăcere ce se revărsa în gesturi; își sumeți trupul și chipul-i redeveni tînăr. Cînd păși apoi în salon, lacrimile îl podidiră la exactitatea cu care fiică-sa reprodusesese vechile sfeșnice de argint vîndute, înțelegînd că toate dezastrele trebuiau să fi fost în întregime reparate. Un prînz splendid era servit în sufrageria unde golurile de pe polițe fuseseră împlinite cu obiecte rare și cu argintărie de un preț cel puțin egal cu cel al pieselor de odinioară. Deși această masă de familie ținu mult, abia ajunse pentru povestirile pe care Balthazar le cerea fiecăruia dintre copii. Zguduirea întipărită în moralul său prin această întoarcere îl făcu să se alăture la fericirea familiei, și se arată demn părinte. Manierele lui își reluară vechia noblețe. În primul moment fu furat de plăcerea posesiunii, fără a se întreba prin ce mijloace redobîndea tot ce pierduse. Bucuria-i fu deci întreagă și plină.

Cînd prînzul luă sfîrșit, cei patru copii, tatăl și Pierquin, notarul, trecură în salon, unde Balthazar văzu, nu fără îngrijorare, un teanc de hîrtii timbrate pe care un ajutor de notar le pusese pe o masă dinaintea căreia stătea, ca spre a-și asista patronul.

Copiii se așezară, iar Balthazar, nedumerit, rămase în picioare în fața căminului.

— Aceasta, începu Pierquin, este darea de seamă despre tutela pe care domnul Claes o prezintă copiilor săi. Nu-i desigur prea amuzant! adăugă rîzînd după tipicul notarilor ce iau îndeobște un ton glumeț pentru a vorbi de afaceri. Însă trebuie neapărat să-i dați ascultare.

Deși împrejurările îndreptăteau această rostire, domnul Claes, căruia conștiința îi amintea trecutul vieții sale, o primi ca o dojană și încruntă din sprîncene. Ajutorul de notar începu a da citire. Mirarea lui Balthazar mergea crescînd pe măsură ce acest act se desfășura. În el era stabilit mai întîi că avearea soției sale se ridica, la data decesului, cam la un milion șase sute de mii de franci și încheierea acestei dări de seamă furniza în chip lămurit fiecăruia dintre copiii săi partea lui neștirbită, așa cum ar fi putut-o chivernisi un bun și grijuliu părinte. Reieșea că se ridicase orice ipotecă de pe casă, deci, că Balthazar se afla acasă la el și că bunurile sale rurale erau de asemeni degajate. După ce diferitele acte fură semnate, Pierquin înfățișă chitanțele sumelor luate odinioară cu împrumut și ordinele de ridicare a sechestrelor de pe rente, care apăsau pe proprietăți.

În acea clipă, Balthazar, care-și redobîndea dintr-o dată onoarea de om, viața de părinte, stima de cetățean, se prăbuși în jilț; o căută din ochi pe Marguerite care, printr-una din acele sublime gingășii de femeie, se făcuse nevăzută în timpul acelei citiri sub cuvînt că avea de văzut dacă fuseseră îndeplinite toate dorințele sale pentru sărbătorire. Fiecare din membrii familiei înțelese gîndul bătrînului în clipa cînd ochii lui împînziți de lacrimi căutau fata, pe care cu toții o vedeau în acel moment cu ochii sufletului, ca pe un înger de forță și de lumină. Deslușind pasul fiicei, Balthazar alergă s-o frîngă la piept.

— Tată, îi zise ea la piciorul scării unde bătrînul o prinse spre a o îmbrățișa, te rog din suflet,

nu micșora întru nimic sfînta dumitale autoritate. Mulțumește-mi în fața întregii familii că am dus la bun sfîrșit intențiile dumitale, și fii în chipul acesta singurul făcător al binelui care s-a putut înfăptui aici.

Balthazar ridică ochii spre cer, își privi fiica, încrucișă brațele și rosti, după un răstimp în care chipu-i recăpătă o înfățișare pe care copiii nu i-o mai văzuseră de zece ani :

— De ce nu ești aici, Pépita, ca s-o admiri pe copila noastră ?

Strînse cu putere pe Marguerite fără a putea rosti un singur cuvînt și se întoarse în salon.

— Copiii mei, vorbi cu acea noblețe a ținutei care-l făcea altădată unul din bărbații cei mai impunători, datorăm cu toții mulțumiri și recunoștință fiicei mele Marguerite, pentru cumințenia și bărbăția cu care mi-a îndeplinit dorințele, cu care mi-a înfăptuit planurile, atunci cînd prea absorbit de lucrările mele, i-am pus în mîină frînele conducerii gospodărești.

— Ah ! Acum voi citi contractele de căsătorie ! zise Pierquin uitîndu-se la ceas. Dar aceste acte nu ne privesc, dat fiind că legea mă oprește să întocmesc acte publice pentru rudele mele și pentru mine. Domnul Raparlier, unchiul, are să vină.

În acel moment, prietenii familiei poștiți la ospățul pregătit pentru a sărbători întoarcerea domnului Claes și pentru a celebra semnarea actelor, sosiră rînd pe rînd, în vreme ce slujitorii aduceau darurile de nuntă. Adunarea spori iute și deveni tot atît de impunătoare prin vaza oaspeților, precît era de frumoasă prin bogăția straielor. Cele trei familii ce se legau prin fericirea ordaslelor lor voiseră să se întrecă în strălucire. Într-o clipă, salonul fu ticsit de grațioasele daruri oferite logodnicilor. Aurul făcea ape și scînteia. Stofele despăturate, șalurile de cașmir, șiragurile de mărgele, găteliile de nestemate ațîtau o bucurie atît de adevărată la cei ce le dăruiau ca și la cele care le primeau, acea bucurie pe jumătate copilărească se zugrăvea atît de vădit pe toate chipurile, încît valoarea acestor daruri magnifice era

dată uitării chiar de către cei îndeobște ocupați s-o calculeze din curiozitate.

Peste puțin începu ceremonialul obișnuit în familia Claes pentru asemenea solemnități. Singuri tatăl și mama trebuiau să stea jos, iar asistenții rămîneau în picioare în fața lor, la distanță. De partea strîngă a salonului și înspre grădină se așezară Gabriel Claes și domnișoara Conyncks, lîngă care stăteau domnul de Solis și Marguerite, sora sa și Pierquin. La cîțiva pași de aceste trei perechi, Balthazar și Conyncks, singurii din adunare ce stăteau jos, luară loc fiecare în cîte-un jîlt, aproape de notarul care-l înlocuia pe Pierquin. Jean se afla în picioare în spatele tatălui. Vreo douăzeci de femei îmbrăcate cu eleganță și cîțiva bărbați, toți aleși dintre rudele cele mai apropiate ale familiilor Pierquin, Conyncks și Claes, primarul din Douai, care trebuia să cunune pe soți, cei doisprezece martori luați dintre prietenii cei mai devotați ai celor trei familii, printre care se afla primul președinte al curții de apel, toți, pînă și preotul de la Saint-Pierre, stătură în picioare, alcătuiind, în partea dinspre curte, un cerc impunător. Acest omagiu adus de toată această adunare paternității care, în acea clipă, căpătase o strălucire de măreție regească imprima acestei scene o culoare antică. Fu singurul moment în care, de șaisprezece ani încoace, Balthazar uită de căutarea absolutului. Domnul Raparlier, notarul, merse să întrebe pe Marguerite și pe sora ei dacă sosiseră toți oaspeții poțiți la semnarea actelor și la ospățul ce trebuia să urmeze; iar după răspunsul lor afirmativ, se întoarse să ia contractul de căsătorie între Marguerite și domnul de Solis, care trebuia citit primul, cînd deodată ușa de la salon se dete în lături și Lemulquinier se arată, cu fața învăpăiată de bucurie:

— Domnu'! Domnu'!

Balthazar aruncă spre Marguerite o privire de deznădejde, îi făcu un semn și o duse în grădină. Pe loc, neliniștea a cuprins toată adunarea.

— Nu îndrăzneam să ți-o spun, copila mea, rosti tatăl către fiică, dar pentru că ai făcut atîta pentru

mine, ai să mă scapi și de această nouă pacoste. Lemulquinier mi-a împrumutat pentru o ultimă experiență care n-a reușit, douăzeci de mii de franci, fructul economiilor lui. Nenorocitul vine desigur să mi-i ceară, aflînd că sînt din nou bogat; te rog, achită-l numaidecît. Ah! îngerul meu, lui îi datorești pe tatăl tău, căci numai el mă consola în dezastrele mele, numai el mai crede în mine. Desigur, fără el, aș fi mort...

— Domnu'! Domnu'! striga Lemulquinier.

— Ei? spuse Balthazar, întorcîndu-se.

— Un diamant!

Claes se repezi în salon și zări un diamant în mîna valetului care-i șopti:

— M-am dus în laboratorul...

Chimistul, care uitase totul, aruncă o privire spre bătrînul flamand, privire ce nu se putea tîlmăci decît prin aceste cuvinte: *Te-ai dus, primul, în laborator!*

— Și, urmă valetul, și am găsit acest diamant în capsula care comunica cu pila aceea pe care noi am lăsat-o să-și facă mendrele; iar ea și le-a făcut, domnule! adăugă arătînd un diamant alb, de forma octoedrică, a cărui scinteiere atrăgea privirile întregii adunări.

— Copii, prieteni, rosti Balthazar, iertați pe bătrînul meu servitor, iertați-mă și pe mine... Aceasta o să mă facă să innebunesc. Un hazard de șapte ani a produs, fără mine, o descoperire pe care o caut de șaisprezece ani. În ce fel? Habar n-am! Da, lăsasem sulfură de carbon sub influența pilei lui Volta, a cărei acțiune ar fi trebuit supravegheată zi de zi. Ei bine! În lipsa mea, puterea lui Dumnezeu a izbucnit în laboratorul meu, fără să-i fi putut constata efectele, progresive bine înțeles! Asta nu-i îngrozitor? Blestemat surghiun! Afurisit hazard! Vai! dacă aș fi pîndit această îndelungă, această lentă, această subită, nu știu cum să-i spun, cristalizare, transformare, în sfîrșit, acest miracol, ei bine! copiii mei ar fi și mai bogați. Cu toate că nu-i soluția pro-

blemei pe care-o cercetez, cel puțin primele raze ale gloriei ar fi strălucit deasupra țării mele, și clipa aceasta, pe care afecțiunile noastre satisfăcute o fac atît de arzătoare de fericire, ar mai fi încălzită și de soarele științei !

Fiecare păstra tăcere în fața acestui om. Vorbele fără șir smulse de durerea lui erau prea adevărate, pentru a nu fi sublime.

Deodată, Balthazar își înăbuși deznădejdea în străfundul ființei, aruncă asupra adunării o privire maiestuoasă ce străluci în suflete, luă diamantul și-l oferi Margueritei, exclamînd :

— Îți aparține, îngerul meu.

Apoi trimise pe Lemulquinier cu un gest și spuse notarului :

— Să continuăm.

Acest cuvînt trezi în adunare fiorul pe care, în unele roluri, Talma ⁴⁴ îl deștepta în mulțimile cu răsuflarea tăiată. Balthazar se așezase spunîndu-și în șoaptă :

— Nu trebuie să fiu decît părinte astăzi.

Marguerite auzi cuvîntul, înaintă, apucă mîna tatălui și o sărută respectuos.

— Niciodată un om n-a fost atît de mare ! zise Emanuel, cînd logodnica-i se întoarse lîngă el. Niciodată un om n-a fost atît de tare, oricare altul ar înnebuni.

Cînd cele trei acte fură citite și semnate, fiecare se grăbi să chestioneze pe Balthazar asupra chipului cum se formase acel diamant ; dar el nu putea răspunde nimic despre o întîmplare atît de stranie. El privi podul și-l arătă cu un gest de neputință.

— Da, puterea înspăimîntătoare datorită mișcării materiei aprinse care, fără îndoială, a făcut metalele, diamantele, spuse el, s-a manifestat aici, o clipă, printr-un hazard.

— Nimic mai firesc, desigur, decît acest hazard ! explică unul din acei inși ce vor să explice totul. Babacu' o fi uitat vreun diamant veritabil. Unul barem salvat, din atîtea cîte-a ars...

— Să uităm aceasta, spuse Balthazar prietenilor, vă rog să nu-mi mai pomeniți nimic astăzi despre acest lucru.

Marguerite îi luă brațul ca să treacă în apartamentele casei din față, unde-l aștepta o sărbătorire somptuoasă. Când păși în galerie în urma tuturor oaspeților, abia atunci o văzu împodobită cu tablouri și plină de flori rare.

— Tablouri! exclamă el, tablouri!... și cîteva din cele vechi ale noastre!

Se opri, fruntea i se întunecă, avu un moment de întristare și simți atunci povara greșelilor sale măsurînd nemărginirea tainicei sale umilinți.

— Tot ce vezi e al dumitale, tată! rosti Marguerite, ghicind sentimentele care frămîntau sufletul lui Balthazar.

— Înger pe care duhurile cerești trebuie să-l slăvească, exclamă el, pentru a cîta oară ai redat oare viața tatălui tău?

— Nu mai păstra nici un nor pe frunte și nici cel mai mic gînd trist în suflet, răspunse ea, așa am să fiu răsplătită dincolo de orice speranțe... M-am gîndit la Lemulquinier, tată dragă, puținele vorbe pe care mi le-ai spus despre dînsul mă fac să-l stimiez, și, o mărturisesc, îl judecasem greșit; nu te mai gîndi la ceea ce-i datorești, o să rămînă lîngă dumneata ca un umil prieten. Emanuel are vreo șaizeci de mii de franci economie, o să-i dăm lui Lemulquinier. După cum te-a slujit cu atîta credință merită și trebuie să fie fericit cîte zile va mai avea de trăit. Nu te îngrijii de noi. Domnul de Solis și cu mine vom duce o viață potolită și molcomă, o viață fără fast; ne putem deci lipsi de această sumă pînă cînd dumneata ai să ne-o înapoiezi.

— Ah! fata mea, nu mă părăsi niciodată! Fii veșnic providența tatălui tău...

Intrînd în apartamentele de recepție, Balthazar le găsi restaurate și mobilate tot atît de magnifice cum erau odinioară. Curînd oaspeții se strînseră în vasta sufragerie de la parter prin scara cea mare, pe ale cărei trepte se aflau arbori înfloriți. O minunată ar-

gintărie, oferită de Gabriel tatălui său, ademeni privirile tot atît cît și luxul mesei ce păru fără seamăn celor mai cu vază locuitori ai unui oraș unde acest lux este, prin tradiție, la modă. Slujitorii domnului Conyncks, ai lui Claes și ai lui Pierquin se aflau acolo pentru a servi acel somptuos ospăț. Văzîndu-se la mijlocul acelei mese înconjurată de rude, de prieteni și de chipuri pe care se zugrăvea o bucurie vie și sinceră, Balthazar, în spatele căruia se afla Lemulquinier, avu o emoție atît de pătrunzătoare, încît fiecare tăcu, așa cum se tace în fața marilor bucurii sau a marilor dureri.

— Dragi copii, exclamă el, ați tăiat vițelul cel gras pentru întoarcerea tatălui risipitor!

Acest cuvînt prin care savantul se judeca singur și care împiedică poate pe ceilalți să-l judece mai aspru, fu rostit cu atîta noblețe, încît fiecare, înduioșat, își șterse lacrimile; dar fu cea din urmă manifestare de melancolie. Bucuria luă pe nesimțite caracterul zgomotos și animat ce vestește petrecerile de familie.

După ospăț, protipendada orașului sosi la balul care a fost la înălțimea splendorii clasice a casei Claes restaurată.

Cele trei nunți se făcură în scurtă vreme și fură prilej de petreceri, de baluri, de ospete ce tîrîră, timp de mai multe luni, pe bătrînul Claes în vîrtejul lumii. Băiatul său cel mai mare merse să se stabilească la moșia pe care o poseda Conyncks lîngă Cambrai, fiindcă tatăl fetei nu voia cu nici un preț să se despartă de dînsa. Doamna Pierquin trebui de asemenea să părăsească casa părintească, pentru a face onorurile casei pe care o clădise Pierquin și unde voia să trăiască pe picior mare, căci își vînduse funcția, iar unchiu-său, Des Racquets, tocmai murise lăsîndu-i tezaure agonisite cu încetul. Jean plecă la Paris unde trebuia să-și desăvîrșească educația.

Soții Solis rămaseră deci singuri lîngă tatăl lor care le lăsă clădirile din dos, instalîndu-se la catul al doilea al casei din față. Marguerite ținu să ve-

gheze mai departe bună-starea materială a lui Bal-
thazar și fu ajutată în această dulce datorie de
Emanuel. Această nobilă fiică primi din miinile iu-
birii cununa cea mai rîvnită, cea pe care fericirea
o împletește și a cărei strălucire este întreținută de
statornicie. Într-adevăr, niciodată o pereche nu în-
truchipă mai desăvîrșit acea fericire deplină, vă-
dită, pură, pe care toate femeile o dezmiardă în vi-
surile lor. Unirea acestor două fapte atît de cura-
joase în cumpenele vieții, și care se iubiseră cu atîta
curățenie, deșteptă în oraș o admirație plină de res-
pect. Domnul de Solis, numit de mult inspector ge-
neral al Universității, demisionă din funcțiile sale
pentru a se bucura mai deplin de această fericire și
pentru a rămîne la Douai, unde fiecare îi prețuia
într-atît însușirile și caracterul, încît numele-i se
afla dinainte făgăduit urnei colegiilor electorale
cînd avea să sosească pentru el vîrsta deputăției.
Marguerite, care se dovedise atît de dîrză în răs-
triște, redeveni în tihna conjugală o femeie blîndă
și bună.

Claes rămase, în timpul acestui an, adînc pre-
ocupat, fără doar și poate; dar cu toate că încercă
cîteva experiențe puțin costisitoare și pentru care
veniturile-i ajungeau, păru că-și neglijează labora-
torul. Marguerite, legînd firul vechilor obiceiuri ale
casei Claes, oferi în fiecă lună de hatîrul tatălui
său o petrecere de familie la care luau parte rudele
Pierquin și Conyncks, și primi înalta societate a
orașului într-o zi din săptămîină, cînd dădea o „ca-
fea“ ce deveni una din cele mai faimoase. Deși ade-
seori distrat, Claes lua parte la toate reuniunile și
redeveni cu atîta bunăvoință om de lume ca să facă
pe placul fiicei mai mari, încît copiii putură să
creadă că-și luase gîndul de a mai căuta soluția
problemei care-l frămîntase.

Trei ani se scurseră astfel.

VII

ABSOLUTUL GASIT

În anul 1828, un eveniment favorabil lui Emanuel îl chema în Spania. Deși între averile casei de Solis și el, se aflau trei spițe numeroase de rubedenii ; frigurile galbene, bătrînețea, sterilitatea soților, toate capriciile soartei se uniră pentru a face din Emanuel moștenitorul titlurilor și al bogatelor proprietăți ale casei sale, el, cel din urmă. Printr-o întâmplare din cele ce nu sînt de crezut doar în cărți, casa Solis achiziționase comitatul de Naurho. Marguerite nu voi să se despartă de soțul ei, care trebuia să rămînă în Spania atîta timp cît aveau s-o ceară treburile sale ; dealtminteri era și curioasă să vadă castelul de Casa-Real, unde copilărise mama ei, cum și orașul Grenada, leagăn strămoșesc al familiei de Solis. Astfel, plecă încredințînd cîrma gospodăriei devotatei slujnice Martha și Josette, cît și lui Lemulquinier, care aveau obișnuința mai veche s-o diriguiască. Balthazar, căruia Marguerite îi propusese o călătorie în Spania, refuzase invocînd vîrsta-i înaintată ; însă numai o seamă de lucrări clocite de multă vreme și care trebuia să-i realizeze speranțele, fură adevărata pricină a acestui refuz.

Contele și contesa de Solis y Nourho au stat în Spania mai mult decît o voiau, Marguerite dînd acolo naștere unui prunc. Se aflau, în toiu anului 1830, la Cadix, de unde socoteau să se imbarce pentru a se întoarce în Franța, prin Italia; dar se treziră cu o scrisoare în care Félicie dădea foarte alarmante vești surorii sale. În optsprezece luni, tatăl iarăși se ruinase cu desăvîrșire. Gabriel și Pierquin erau siliți să înmîneze lui Lemulquinier o sumă lunară pentru a veni într-ajutorul cheltuielilor. Bătrînul slujitor își jertfise pentru a doua oară avutul. Balthazar nu voia să primească pe nimeni și nu îngăduia nici măcar pe copii, la el în casă. Josette și Martha muriseră. Vizitiul, bucătarul și ceilalți servitori fuseseră rînd pe rînd concediați. Caii și echipajele erau vîndute. Deși Lemulquinier păstra cea mai deplină taină asupra obiceiurilor stăpînului, toate îndreptăteau credința că cei o mie de franci pe lună dați de Gabriel Claes și de Pierquin se duceau pe experiențe. Puținele provizii pe care valetul le cumpăra de la piață lăsau a se înțelege că cei doi bătrîni se mulțumeau cu strictul necesar. În sfîrșit, pentru a nu lăsa să fie vîndută casa părintească, Gabriel și cu Pierquin plăteau dobînzile la sumele imprumutate de Claes, fără știrea lor, asupra acestui imobil. Nici unul din copii nu avea vreo înrîurire asupra bătrînului, care la șaptezeci de ani, desfășura o energie fără seamăn cînd era vorba să-și îndeplinească toate vrerile, chiar cele mai nesăbuite. Poate numai Marguerite ar mai putea să încerce din nou puterea pe care o exercitase odinioară asupra lui Balthazar, și Félicie își implora sora să vină numaidecît; se temea ca nu cumva părintele lor să fi iscălit iarăși niscaiva polițe. Gabriel, Conyncks și Pierquin, înspăimîntați cu toții de îndărătnicia unei sminteli ce mistuise fără rezultat aproape șapte milioane, erau hotărîți să nu plătească datoriile domnului Claes. Această epistolă schimbă planurile de călătorie ale doamnei de Solis, care luă drumul cel mai scurt pentru a ajunge la Douai. Economii sale și noua-i avere îi îngăduiau cu prisosință să plătească datoriile tatălui, dar ea voia mai mult, voia să asculte dorința sărmaneii mame.

nelăsându-l pe Balthazar să coboare dezonorat în mormînt. Desigur, ea și numai ea putea să exercite destulă autoritate asupra acestui bătrîn, pentru a-l împiedica să-și continue opera de ruinare, la o vîrstă cînd nu mai era de așteptat nici o trudă rodnică de la facultățile-i slăbite. Dînsa dorea însă să-l guverneze fără a-l jigni, ca să nu imite odraslele lui Sofocle ⁴⁵, în împrejurarea cînd tatăl său ar fi cumva aproape de țelul științific căruia îi jertfise atîtea și atîtea.

Domnul și Doamna de Solis ajunseră în Flandra prin ultimele zile ale lunii septembrie 1831 și sosiră la Douai dimineața. Marguerite descinse la locuința lor din strada Parisului și o găsi ferecată. Clopoțelul fu tras din răspuțeri fără ca cineva să răspundă. Un negustor își părăsi pragul dughenii, unde-l scosese huzulul trăsurilor domnului de Solis și ale suitei sale. Mulți dintre localnici se șteau pe la ferestre pentru a gusta priveliștea oferită de întoarcerea unor soți îndrăgiți de tot orașul și totodată atrași de acea nelămurită curiozitate ce se lega de evenimentele pe care sosirea doamnei de Solis făcea a se bănuir că se vor petrece în casa Claes. Negustorul îl înștiință pe valetul contelui de Solis că bătrînul Claes ieșise cam de o oră. Fără îndoielă, Lemulquinier își plimba stăpînul pe metereze. Marguerite trimise să cheme un lăcătuș ca să descuie ușa, pentru a evita scena pe care o pregătea poate rezistența tatălui, dacă, așa cum îi scrisese Félicie, dînsul s-ar împotrivi cumva s-o primească. În acest timp, Emanuel porni să-l caute pe bătrîn pentru a-i vesti sosirea fiicei, în vreme ce valetul alerga să înștiințeze pe domnul și pe doamna Pierquin. Într-o clipă, ușa fu descuiată. Marguerite intră în salon să-și pună bagajele înlăuntru, și se cutremură de groază văzînd pereții goi, parcă un pîrjol ar fi trecut pe acolo. Minunatele tăblii de lemn sculptate de Van Huysium și portretul prezidentului fuseseră vîndute, zice-se, lordului Spencer. Sufrageria era pustie; nu se mai aflau decît două scaune de pai și o masă obișnuită, unde Marguerite zări îngrozită două farfurii, două boluri, două tacîmuri de argint și, pe un taler, rămășițele unei scrumbii pe care Claes și valetul o împăr-

țiseră desigur între dînșii. Într-o clipă, cutreieră casa; încăperile înfățișau pretutindeni jalnica privesște a unei pustiiri la fel cu cea din salon și din sufragerie. Ideea absolutului trecuse peste tot asemeni unui incendiu. Drept orice mobilier, camera bătrînului avea un pat, un scaun și o masă pe care se afla un sfeșnic păcătos de aramă în care, în ajun, își dăduse sfîrșitul un căpețel de luminare din cea mai ieftină marfă. Sărăcia era atît de lucie, încît nu se mai aflau perdele la ferestre. Cele mai mărunte obiecte, care ar fi putut să reprezinte vreun preț în casă, totul, pînă și ustensilele de bucătărie, fuseseră vîndute. Impinsă de curiozitatea ce nu ne părăsește nici chiar în nenorocire, Marguerite intră la Lemulquinier a cărui odaie era tot atît de goală ca și cea a stăpînului. În sertarul pe jumătate închis al mesei, zări o chitanță de la muntele de pietate, care dovedea că valetul își amanetase ceasornicul cu cîteva zile mai înainte. Alergă în laborator și văzu această încăpere înțesată de instrumente științifice, ca și în trecut. Ceru să i se deschidă apartamentul ei, tatăl îi respectase totul acolo.

La prima ochire aruncată înlăuntru, Marguerite izbucni în plîns și iertă toate părintelui său. În toiul acelei furii pustiitoare, fusese așadar oprit de sentimentul părintesc și de recunoștința pe care i-o datora fiicei ! Această mărturie de dragoste, într-o clipă cînd deznădejdea Margueritei atinsese culmea, determină una din acele reacțiuni lăuntrice împotriva cărora inimile cele mai reci rămîn neputincioase. Coborî în salon și așteptă sosirea bătrînului, într-o neliniște pe care îndoiala o sporea în chip și mai crîncen. Cum avea să-l regăsească ? Dărimat, gîrbov, suferind, sleit de posturile pe care le îndura din orgoliu ? Dar oare se mai afla în toate mințile ? Lacrimi îi șuroiau din ochi fără ca ea să-și dea seama, la regăsirea acestui altar devastat. Icoanele întregii sale vieți, strădaniile, prevederile zădarnice, copilăria-i, mama sa fericită și nefericită, totul, pînă și imaginea micuțului ei Joseph ce surîdea la privestea acestui prăpăd, alcătuiau un poem de sfîșietoare melancolii. Însă, deși prevăzuse noi nenorociri, nu se aștepta chiar la deznădă-

mîntul ce avea să încununare viața părintelui său, aceea viață în același timp atît de măreață și atît de mizerabilă. Starea în care ajunsese domnul Claes nu mai era o taină pentru nimeni. Spre rușinea oamenilor, nu se găseau la Douai două inimi generoase, care să aducă prinos perseverenței sale de om al geniului. Pentru întreaga societate, Balthazar era numai un om care trebuia pus sub interdicție, un părinte netrebnic care tocuse șase averi, milioane, și care căuta piatra filozofală în veacul al XIX-lea, acest veac luminat, acest veac lipsit de misticism, acest veac... etc. Îl defăimau dîndu-i numele de alhimist, aruncîndu-i în obraz aceste cuvinte: „Vrea să facă aur!“ Cîte nu se înșirau întru preamărirea acestui secol, în care, ca în toate celelalte, talentul expiră sub o nepăsare tot atît de brutală, ca și cea din timpurile cînd pieriră Dante, Cervantes, Tasso, *e tutti quanti*?... Noroadele înțeleg cu și mai mare întîrziere creațiile geniului decît le pricepeau regii.

Aceste păreri se filtraseră pe nesimțite din înalta societate a orașului în burghezime, și din burghezime, în poporul de jos. Chimistul septuagenar stirnea deci un adînc sentiment de compătimire la oamenii bine crescuți, o curiozitate batjocoritoare în popor, două manifestări încărcate de dispreț ale aceluiași *Vae victis*! ⁴⁶ cu care oamenii mari sînt doborîți de mase cînd îi văd mizerabili. Mulți dintre localnici veneau în fața casei Claes, să-și arate unul altuia rozeta podului unde se mistuise atît amar de aur și de cărbune. Cînd trecea Balthazar, era arătat cu degetul; deseori, la înfățișarea lui, o vorbă de ocară sau de milă scăpa de pe buzele unui om din popor sau ale unui copil; dar Lemulquinier avea grijă să i-o răstălmăcească drept un cuvînt de laudă, și putea să-l înșele fără nici o greutate. Dacă ochii lui Balthazar păstraseră acea sublimă luciditate ce-o întipărește deprinderea mărețelor gîndiri, simțul auzului îi slăbise. Pentru o seamă de țărani, de inși ignoranți și superstițioși, acest bătrîn era deci un vrăjitor. Nobila, măreața casă Claes se numea, în mahalale și la țară, „casa diavolului“. Pînă și chipul lui Lemulquinier era prilej pentru ace-

leăși scorneii vrednice de rîs, care se răsîndiseră pe socoteala stăpînului. De aceea, cînd bietul ilot bătrîn mergea la piață să cumpere de-ale gurii și lua tot ce era mai ieftin, nu se căpătuia cu nimic fără a înghiți felurile batjocuri în loc de supliment ; mai simțindu-se pe deasupra și foarte fericit cînd unele precupețe superstițioase se îndurau să-i vîndă netrebnica rație de calic, numai de teamă să nu-și atragă asupra lor cine știe ce duhuri vrăjmașe intrînd în harță cu „omul dracului“. Așa dar sentimentele întregului tîrg erau îndeobște ostile acestui nobil unchiaș și tovarășului său. Halul straielor, și ale unuia, și ale celuilalt nu cu puțin contribuiau la asta, căci amîndoi umblau îmbrăcați ca niște umili cerșetori, care păstrează o altitudine fricoasă și se sfiesc să milogească o pomană. Mai devreme ori mai tîrziu, nu s-ar fi putut să scape de alaiul unor insulte în gura mare. De aceea Pierquin, dîndu-și seamă cît de dezonorantă ar fi pentru familie o asemenea batjocură publică, trimitea totdeauna, în timpul plimbărilor socrului, doi sau trei din slujitorii săi, care mergeau în preajmă cu sarcina de a-l ocroti, căci revoluția din iulie nu insuflase norodului porniri prea respectuoase.

Printr-o fatalitate din cele ce nu se explică, Claes și Lemulquinier, plecați dis-de-dimineată, înșelară supravegherea secretă a domnului și doamnei Pierquin și se aflau singuri în oraș. La întoarcerea din plimbare, veniră să se așeze la soare, pe-o bancă din piața Saint-Jacques, pe unde treceau cîtiva copii în drum spre școală ori spre colegiu. Zărind de departe pe cei doi bătrînii fără apărare și ale căror chipuri se destindeau la soare, puștii începură a flecări pe socoteala lor. Îndeobște, flecărelile copiilor ajung repede și degrabă la chicote ; din rîs, dau în mistificări fără a le bănuî cruzimea. Șapte sau opt dintre primii sosiți se opriră la distanță și începură a cercela cele două chipuri bătrîne, pufnind în icnete înfundate de rîs, care-au atras luarea aminte a lui Lemulquinier.

- Uite, îl vezi pe ăla cu capul ca un genunchi ?
- Da.
- Ei, află că-i savant din naștere !

Tăticu zice că face aur ! se îmbulzi altul cu vorba.

— Pe unde ? Pe ici sau pe dincoace ? întrebă un al treilea, arătînd cu un gest mucalit acea parte a trupului, pe care școlarii și-o arată atît de des în semn de dispreț.

Mezinul cetei care tăbircea coșnița plină cu de-ale mîncării și lîngea o felie de pîine unsă cu unt, păși cu nevinovăție spre bancă și-l întrebă de-a dreptul pe Lemulquinier :

— Adevărat, Domnule, că faceți perle și diamante ?

— Da, micuțule milițian ! răspunse Lemulquinier zîmbind și bătîndu-l ușor pe obraz. O să-ți dăm și ție cînd ai să fii mare savant.

— Ah ! Domnule, dați-mi și mie ! răsună un strigăt în cor.

Toți copiii se năpustiră ca un stol de vrăbii și impresurară pe cei doi chimiști. Balthazar, cufundat într-o adîncă meditație, fu trezit de aceste țipete și făcu atunci un gest de nedumerire care dezlănțui un hohot de rîs general.

— Haide, ștregarilor, respect pentru un om mare ! spuse Lemulquinier.

— Hui-deo ! țipară copiii. Sînteți niște vrăjitori... Da, vrăjitori ! Bătrîni vrăjitori, na !

Lemulquinier sări în picioare și cu bățul amenință pe copii, care o rupseră de fugă, culegînd de pe jos noroi și pietre. Un muncitor ce prînzea la cîțiva pași de acolo, îl zări pe Lemulquinier ridicînd bățul ca să alunge copiii, crezu că-i lovise, și-i asmuți cu acest cuvînt teribil :

— Jos vrăjitorii !

Copiii, simțîndu-se sprijiniți, își aruncară proiectilele care bombardară pe cei doi bătrîni în clipa cînd contele de Solis se arăta la capătul pieții, însoțit de slujitorii lui Pierquin. Nu ajunseră însă destul de repede pentru a împiedica pe copii să improaște cu noroi pe nobilul bătrîn și pe valetul său. Lovitura își atinsese ținta ; Balthazar, ale cărui facultăți se conservaseră pînă atunci prin castitatea firească savanților dominați de preocuparea unei descoperiri ce anihilează pasiunile, ghici, printr-un brusc fenomen de iluminare,

secretul, tilcul acestei scene. Trupul lui decrepit nu suportă cumplita cutremurare care-l zgudui în nobila regiune a sentimentelor. Se prăbuși doborât de-un atac de paralizie în brațele lui Lemulquinier, care-l duse acasă pe o targă, înconjurat de cei doi gineri și de oamenii lor. Nici o putere nu izbuti a împiedica norodul din Douai să escorteze pe bătrîn pînă la ușa casei, unde se aflau Félicie și copiii săi, Jean, Marguerite și Gabriel care, înștiințat de sora lui, venise de la Cambrai, cu soția.

Fu un episod plin de oroare, întoarcerea acestui bătrîn, care se zbătea mai puțin în ghearele morții, decît de spaima că-și vede copiii pătrunzîndu-i secretul mizeriei. De îndată un pat fu pus în mijlocul salonului, toate îngrijirile fură date din plin lui Balthazar, a cărei stare îngădui, spre sfîrșitul zilei, oarecare speranțe de îndreptare. Paralizia, deși combătută cu abilită inversunare îl lăsă totuși destulă vreme într-o stare vecină cu copilăria. Cînd paralizia se retrase treptat, stărui numai asupra limbii, pe care o vătămase îndeosebi, poate fiindcă mînia concentrase în ea toate puterile bătrînului, în clipa cînd a vrut să apostrofaze copiii.

Această scenă deslănțui în oraș o indignare generală. Printr-o lege, pînă acum nedescifrată, care călăuzește afecțiunile maselor, evenimentul readuse toate spiritele de partea domnului Claes. Într-o clipă, el deveni un om mare, trezi admirația și dobîndi toate sentimentele ce-i fuseseră refuzate în ajun. Fiecare preamări răbdarea lui, voința, curajul și geniul său. Magistrații voră să pedepească aspru pe făptași ; însă răul era săvîrșit. Familia Claes ceru cea dintîi să fie înăbușită isprava. Marguerite porunci să se mobileze salonul, ai cărui pereți fură în scurtă vreme căptușiți cu mătase.

Cînd, la cîteva zile după întîmplare, bătrînul tată își recăpătă facultățile și cînd se regăsi într-o sferă elegantă, înconjurat de tot ce era trebuincios vieții fericite, înțelese că fie-sa Marguerite trebuia să se fi înapoiat, în clipa cînd ea tocmai intra în salon. Văzînd-o, Balthazar roși, ochii i se umeziră fără a scoate

lacrimi. Putu să strângă cu degetele-i reci mîna fiicei, iar în această strîngere puse toate sentimentele și toate gîndurile pe care nu le mai putea rosti. A fost ceva sfînt și solemn; bunul-rămas al creierului care viețuia încă, al inimii pe care recunoștința o reînsuflețea. Vlăguit de încercările-i infructuoase, ostenit de lupta cu o problemă uriașă și poate deznădăjduit de acel incognito pe care-l aștepta memoria lui, acest gigant avea să înceteze curînd a mai trăi; toți copiii îl înconjurau cu un simțămînt de respect, așa încît ochii i se putură desfăta la priveliștile belșugului, ale bogăției și în fața tabloului mișcător ce-i înfățișa frumoasa-i familie. Fu mereu afectuos în privirile sale prin care-și putu manifesta simțămintele; ochii lui căpătară deodată o atît de mare varietate de expresie, încît avură ca un grai de lumină, lesne de priceput.

Marguerite îi plăti datoriile și în cîteva zile, rețete casei Claes o splendoare modernă ce trebuia să înlăture orice idee de decădere. Ea nu mai părăsi căpătiul lui Balthazar, străduindu-se să-i ghicească toate gîndurile și să-i îndeplinească cele mai mărunte dorinți.

Cîteva luni se scurseră în alternativele dintre rău și bine, care vestesc la bătrîni lupta dintre viață și moarte. În fiecare dimineață, copiii se strîngeau lingă dînsul, stăteau toată ziua în salon luînd masa înainte de patului său și nu plecau decît în momentul cînd adormea. Distracția care-i plăcu cel mai mult dintre toate cîte se străduiau cu toții să i le ofere, fu citirea ziarelor pe care evenimentele politice le făceau atunci foarte interesante. Domnul Claes ascultă cu luare aminte această lectură pe care domnul de Solis o făcea cu glas tare și aproape de el.

Pe la sfîrșitul anului 1832, Balthazar petrecu o noapte extrem de grea, în care timp domnul Pierquin, medicul, fu chemat de sora de gardă, speriată de bruscă schimbare ce se vădi la bolnav. Într-adevăr, doctorul voi să rămînă de veghe, temîndu-se în fiecă clipă să nu-și dea sfîrșitul în spasmele unei crize lăuntrice ale cărei efecte aveau caracterul unei agonii.

Bătrînul se deda la mișcări de o forță de necrezut pentru a scutura lanțurile paraliziei ; dorea să vorbească și-și mișca limba fără a putea rosti sunete ; ochii lui sclipitori proiectau gândiri ; trăsăturile-i contractate exprimau dureri negrăite ; degetele-i se frământau cu deznădejde, sudoarea-i țîșnea în picuri mari.

Dimineața, copiii veniră să-și îmbrățișeze părintele cu acea dragoste pe care teama morții apropiate îi îndemna să și-o reverse cu fiecă zi tot mai fierbinte și mai vie ; dar el nu le arătă de fel satisfacția ce i-o prilejuiau îndeobște aceste semne de iubire. Emanuel, înștiințat de Pierquin, dădu să desfacă ziarul pentru a vedea dacă nu cumva această lectură ar abate crizele lăuntrice care-l munceau pe Balthazar. Despăturind foaia, zări acele cuvinte : *Descoperirea absolutului*. Cuvintele îl izbiră puternic, și citi Margueritei un articol în care era vorba de un proces privitor la vânzarea absolutului făcută de un renumit matematician polonez. Deși Emanuel citise cu glas foarte încet titlul Margueritei, care-l rugă să sară articolul, Balthazar auzise.

Deodată, muribundul se înalță pe cei doi pumni, aruncă copiilor înspăimîntați o privire ce-i străbătu pe toți ca un fulger, părul ce-i acoperea ceafa se mișcă, zbîrciturile-i tresăltară, fața lui se însufleți de un duh de foc, un suflu trecu pe acel chip și-l făcu sublim ; ridică o mîna crispată de mînie și tună cu o voce răsunătoare faimosul cuvînt al lui Arhimede: EVRIKA! Se prăbuși apoi pe pat cu vuietul greoi al unui trup neînsuflețit ; muri scoțînd un gemăt înspăimîntător, și ochii dați peste cap exprimară, pînă-n clipa cînd doctorul îi închise, regretul că nu a putut lăsa moștenire științei dezlegarea unei enigme al cărui vâl se sfișiasse prea tîrziu sub degetele descărnate ale morții.

Paris, iunie — septembrie 1834.

*Marelui și Ilustru'ul Geoffroy-Saint-Hilaire,
ca mărturie a admirației nutrite pentru geniul și
lucrările sale.*

DE BALZAC

Doamna Vauquer, născută de Conflans, este o femeie în vîrstă, care de vreo patruzeci de ani ține la Paris o pensiune de familie în strada Neuve-Sainte-Genève, între Cartierul Latin și foburgul Saint-Marcel. La această pensiune, cunoscută sub numele de *Casa Vauquer*, se primesc deopotrivă bărbați și femei, tineri și bătrîni, fără ca vreodată gura clevetitoare a lumii să fi găsit ce să scornească despre cele ce se petrec în această respectabilă casă. Nu-i mai puțin adevărat însă, că de vreo treizeci de ani nu s-a pomenit printre clienți nici o femeie tînă, iar pentru ca vreun tînăr să ajungă a locui aici, trebuie ca familia să-i trimită o sumă prea mică să-și țină zilele. Cu toate acestea, în anul 1819, dată la care începe drama ce urmează, se afla în pensiune o biată fată. Oricît de discreditat ar fi azi cuvîntul dramă, după chipul deșăntat și fără noimă în care a fost risipit în aceste vremuri de literatură jalnică, e nevoie totuși să-l folosim aici; nu fiindcă această istorisire ar fi dramatică în sensul adevărat al cuvîntului, ci fiindcă, sîrșind cartea, veți vărsa poate cîteva lacrimi *intra*

muros și *extra muros*.¹ Fi-va oare înțeleasă și dincolo de zidurile Parisului? Îngăduie-ni-se a ne îndoi, căci nu se poate pricepe felul cu totul deosebit al unei asemenea scene², plină de tâlcuri și de culoare locală, decît între colinele Montmartre și dealurile de la Montrouge, în această ilustră vale a dărăpănăturilor ce stau să se surpe și a gîrlelor negre de noroi; vale plină de suferințe reale, de bucurii prea adesea amăgitoare și atît de cumplit zbuciumată, încît nu știi ce fapt ar trebui să se întîmple pentru a lăsa o senzație de oarecare durată. Totuși, chiar și în această lume, se ivesc ici și colo dureri care, în vălmășagul de vicii și de virtuți, dobîndesc o oarecare măreție și solemnitate; în fața lor egoismele și interesele amuțesc; dar impresia cu care rămîi ține numai bine cît ai înfuleca pe nemestecate un fruct savuros. Carul civilizației, întocmai ca acel al idolului de la Jaggernat³, dînd peste o inimă care nu se lasă atît de ușor zdrobită și în care i s-a împiedicat roata, abia dacă își încelinește o clipă mersul, o strivește și își urmează mai departe drumul glorios. Așa veți face și domniile voastre, cei ce ținînd această carte în mînă, vă cufundați în toată voia în jilțul moale, spunîndu-vă: „O fi, poate, o poveste amuzantă!“ Dar după ce veți fi aflat chinurile tănuite ale lui moș Goriot, veți cina cu poftă, punînd lipsa dumneavoastră de sensibilitate pe seama autorului, învinuindu-l că a depășit măsura și că face poezie! Ah! țineți minte însă: drama aceasta nu este o plăsmuire sau un roman. *All is true*⁴, ea este atît de adevărată încît oricine poate s-o regăsească în propria sa viață, în propriul lui suflet.

Casa în care se află această pensiune de familie este proprietatea doamnei Vauquer. E așezată în josul străzii Neuve-Sainte-Geneviève, acolo unde terenul coboară către strada Arbaletiei într-un povîrniș atît de repede și de anevoios, încît numai rareori caii îl urcă sau îl coboară. Iată de ce domnește o atît de deplină liniște peste toate aceste uliți înghesuite între domul Val-de-Grâce și cel al Panteonului, două monumente care schimbă culoarea cerului, împrăștiindu-și în văzduh răsfrîngerile aurii și înnegurînd

pămîntul cu umbrele mohorîte, pe care le aştern uriaşele lor cupole. Aici caldarîmul e zvîntat ; în albia pîrăiaşelor nu-i nici apă, nici mîl, şi de-a lungul zidurilor creşte iarba. În drum pe-aici, chiar şi cel mai nepăsător dintre oameni se simte cuprins de tristeţe, ca de altfel toţi cei care trec obişnuit pe aceste străzi. Aici uruitul unei trăsurî ia proporţiile unui eveniment ; casele sînt posomorîte, iar din zidurile uriaşe se desprinde un iz de puşcărie. Un parizian care s-ar rătăci prin partea locului, n-ar vedea decît pensuni de familie sau aşezăminte asemănătoare, mizerie sau plictiseală, bătrîni care îşi aşteaptă moartea şi un tineret zvăpăiat care munceşte în silă. Nici un alt cartier al Parisului nu este mai trist şi — de ce n-am spune-o ? — mai puţin cunoscut. Mai ales strada Neuve-Sainte-Geneviève e ca o ramă de bronz, singura potrivită pentru a încadra o dramă ca asta, care nu poate fi îndeajuns înţeleasă dacă nu prezentăm dinainte atmosfera, culorile-i întunecate şi conţinutul ei grav ; tot aşa se împrăştiează lumina de la o treaptă la alta şi glasul călăuzului se stinge, atunci cînd călătorul coboară în catacombe. Nimerită asemuire ! Căci cine ar pulea spune cu hotărîre ce este mai groaznic la vedere : inimi secătuite sau crani deşarte ?

Faţada pensunii dă către o grădină, aşa încît casa cade în unghi drept pe strada Neuve-Sainte-Geneviève, de unde se vede tăiată parcă în toată adîncimea ei. De-a lungul faţadei, între casă şi grădiniţă, se întinde o cărare prunduită, în formă de jgheab, lată cam de un stîngen, din care porneşte o alee presărată cu nisip şi tivită cu muşcate, cu leandri şi cu rodii răsădite în ghivece mari de faianţă albastră şi albă. În această alee intri pe o porţiţă, deasupra căreia e bătută o firmă, unde stă scris : CASA VAUQUER, iar dedesubt : *Pensiune de familie pentru ambele sexe şi alţii*. În timpul zilei, printre zăbrelele porţiţei, prevăzută cu un clopoţel cu sunet ascuţit, se întrezăreşte la capătul micului pavaj, pe zidul din faţa străzii, o arcadă imitînd marmura verde, zugrăvită de cine ştie ce meşter din cartier. În firida pe care o închipuie această zugrăveală, se ridică o sta-

tuie înfățișînd Amorul. După spoiala scorjită care o acoperă, amatorii de simboluri iar fi înclinați poate să descopere în aceasta un mit al amorului parizian, de a cărui iluzie se vor lepăda cîțiva pași mai departe. Sub soclu, o inscripție pe jumătate ștearsă îți aduce aminte de vechimea acestui monument prin entuziasmul pe care-l mărturisește față de Voltaire, reîntors la Paris în 1777 :

ORIGINE-AI FI, ACESTA ȚI-E STAPINUL ;
ȚI-A FOST, ÎȚI ESTE SAU ÎȚI VA FI.

Seara, cînd se întunecă, poarta cu zăbrele e dublată cu un oblon masiv. Grădinița, care ține cît fațada, e mărginită de zidul dinspre stradă și de zidul comun cu clădirea vecină, în jurul căreia se întinde o man-tie de iederă, învăluind-o în întregime și atrăgînd privirile trecătorilor prin efectul ei pitoresc în plin Paris. Fiecare perete este îmbrăcat în spalieri și viță de vîie, ale cărei boabe stafidite și prăfuite sînt pen-tru doamna Vauquer, în fiecare an, prilej de îngrijo-rare și sămîntă de vorbă cu feluriții clienți ai pensiunii. De-a lungul fiecărui zid se întinde cîte o alee îngustă, ce duce spre un umbrar de tei, cuvînt pe care doamna Vauquer, deși născută de Conflans, îl pronunță cu încăpăținare *tiei*, în ciuda observațiilor de ordin gra-matical pe care i le fac oaspeții dumisale. Între aceste două alee mărginașe, străjuite de pomi roditori tunși în piramidă, se află o tarla pătrată semănată cu anghinare și tivită pe margini cu măcriș, lăptuci și pătrunjel. Sub umbrarul de tei, e așezată o masă rotundă vopsită verde, iar în jurul ei cîteva scaune. În zilele de zăpușeală, comesenii de la pensiune, care sînt îndeajuns de avuți ca să-și îngăduie luxul unei cafele, vin aici s-o savureze, pe o dogoare în stare să clocească ouăle și să scoată puii din găoace. Ridi-cată în trei caturi și mansardă, fațada este zidită din piatră și spoită în acea culoare galbenă care sluțește toate casele din Paris. Ferestrele, cinci de fiecare etaj, au mici ochiuri pătrate și sînt împodobite cu jaluzele, una mai sus alta mai jos, parcă pentru a face una în ciuda celeilalte. Fațada laterală are numai

cîte două ferestre, cele de la parter avînd zăbrele. Îndărătul clădirii este o ogradă lată de vreo douăzeci de pași, în care viețuiesc în bună înțelegere porci, găini, iepuri de casă și în fundul căreia se ridică o magazie de lemne. Între magazie și fereastra bucătăriei e atîrnat un dulap de păstrat mîncările, pe sub care trece jgheabul de lături. Ograda aceasta dă în strada Neuve-Sainte-Geneviève printr-o porțiță, prin care bucătăreasa azvîrle gunoiul din casă, după ce curăță cloaca aceasta cu mare belșug de apă, de teama molimilor.

Făcut parcă dinadins pentru a adăposti o pensiune de familie, parterul cuprinde mai întîi o încăpere luminată de cele două ferestre ce dau spre stradă și în care intri pe o ușă cu geam de sus pînă jos. Acest salon dă într-o sufragerie, despărțită de bucătărie printr-o scară, ale cărei trepte sînt întocmite din lemn acoperit cu lespezi de piatră, vopsite și bine spălate. Nimic mai trist decît salonul acesta, mobilat cu jilțuri și scaune acoperite cu stofă de păr de cal, învrîstată cu perechile ei de dungi, una mată, alta lucioasă. În mijloc, se află o masă rotundă, cu o tăblie de marmură Sainte-Anne, împodobită cu obișnuitul serviciu pentru ceai, de porțelan alb, înzorzonat cu dungulițe aurii pe jumătate șterse de vreme, model atît de des întîlnit astăzi pretutindeni. Încăperea, cu dușumeaua destul de șubrezită, e îmbrăcată cu tăblii de lemn cam pînă la umerii omului. Restul pereților este căptușit cu tapete lucioase, înfățișînd cele mai de seamă scene din *Télémaque*⁵, ale cărui personaje clasice sînt zugrăvite în culori. Între cele două ferestre zăbrelite se află un panou care înfățișează ospățul dat de Calypso în cinstea fiului lui Ulise. De patruzeci de ani pictura aceasta stîrnește glumele clienților tineri, care au iluzia că, bătîndu-și joc de cina la care-i osîndește mizeria, se ridică deasupra situației lor. Căminul zidit din piatră, a cărui vatră totdeauna curată anată că aici nu se face foc decît la zile mari, este împodobit cu două vase pline cu flori artificiale, vechi și decolorate, care țin de urît unei pendule de marmură albăstrie, de o rară urîțe-

nie. Din această primă încăpere se desprinde un miros, care nu are un nume precis și pe care ar trebui să-l numim miros de pensiune. Un miros de odaie închisă, de mucegai, de rînced ; un miros care-ți dă fiori de frig, pe care-l simți jilav în nări, îți pătrunde în haine ; îți amintește o sală de unde abia s-a strîns masa — o duhoare de vase nespălate, de bucătărie, de azil de săraci. Mirosul acesta s-ar putea descrie, poate, numai dacă s-ar inventa un procedeu de cîntărire a tuturor elementelor grețose, stîrnite de rîgîiele guturăioase *sui generis* ale fiecărui client, tînăr sau bătrîn. Și totuși, oricîtă scîrbă ți-ar pricinui acest salon, în comparație cu sala de mîncare de alături ți se pare elegant și parfumat ca un buduar. Sala aceasta, cu pereți în întregime îmbrăcați în lemn, a fost cîndva zugrăvită într-o culoare, pe care astăzi n-o mai poți desluși și pe care jegul s-a stratificat, desenînd tot felul de chipuri bizare. De-a lungul pereților se înșiruie cîteva dulapuri slinoase, înțesate de carafe ciobite și cu luciul șters de vreme, inele de metal pentru șulul șervetelor, teancuri de farfurii din porțelan gros, cu chenar albastru, fabricate la Tournai⁶. Într-un ungher se află un dulăpior cu despărțituri numerotate, în care se țin șervetele clienților pătate de sosuri ori de vin. Mai sînt apoi sumedenii de mobile vechi de cînd lumea, care nu și-au găsit loc nicăieri și au fost strînse aici, așa cum sînt strînși în aziluri infirmii, aceste hîrburi ale civilizației. Poți vedea de pildă un barometru, cu un călugăr capuțin care, cînd plouă, iese din chilia lui ; gravuri de o slutenie care-ți taie pofta de mîncare, toate în ramă de lemn negru lustruit și cu dungi aurite ; o pendulă încadrată în baga încrustată cu aramă ; o sobă verde, lămpi Argand⁷ pline de colb și îmbîcsite de ulei, o masă lungă acoperită cu o mușama atît de soioasă, încît un client mucalit din afară s-ar fi putut iscăli pe ea, întrebuintînd degetul în loc de plaivaz ; scaune schiloade, mici crîmpeie din acele rogojini de papură ferfenițită, care se destramă neconținut, dar niciodată nu se desfac cu totul și niște sobițe prăpădite, coșcovite pe dinăuntru, cu ușile stricate și cu mînerule de

lemn arse tăciune. Ca să arăți cât este de vechi acest mobilier, cât este de hîrbuit și putregăit, mîncat de vreme, olog, chior și schilod, clătîindu-se la fiecare mișcare și gata să-și dea duhul în orice clipă, ar trebui o descriere care ar lungi prea mult această povestire și pe care cititorii grăbiți nu ne-ar ierta-o. Dușumeaua roșie a fost de atîtea ori spoită și frecată, încît a ajuns numai găuri. Pe scurt, aici domnește mizeria lipsită de orice poezie : o mizerie avară, apăsătoare, flenduroasă. O mizerie care dacă nu-i astupată de noroi, e totuși plină de pete ; dacă nu-i ciuruită de găuri și nu-i curg încă peticele, curîndu-cu-rînd, o va mîncea putregaiul.

Încăperea aceasta se arată în toată splendoarea ei dimineața, către ceasul șapte, cînd motanul doamnei Vauquer, luînd-o înaintea stăpînei, sare de pe un dulap pe altul, mustăcește după laptele din cele cîteva străchini acoperite cu farfurii și începe a toarce cu noaptea-n cap. Îndată se înfățișează și văduva, gătită cu boneta ei de tul, sub care atîrnă o buclă de păr fals, lunecată într-o parte ; calcă agale, tîrșind papucii scîlciați. Fața-i bătrîioară și bucălată, din mijlocul căreia nasul îi iese ca un plisc de papagal, mîinile mici și durdulii, mutra ei grăsană ca de țîrcovnic, sîinii revărsați care tremură la fiecare pas, toate se potrivesc de minune cu această sală unde mizeria se prelinge cu ignasia pe pereți, unde s-a cuibărit specula și al cărei aer dospit și înmiesmat, doamna Vauquer îl respiră fără nici o scîrbă. Fața-i rece ca întîia brumă de toamnă, ochii împresurați de zbîrcituri, cu expresia lor care trece de la surîsul profesional al dansatoarei, la posaca încrîntare a cămătarului, pe scurt, întreaga ei făptură te lămurește asupra pensiunii, după cum pensiunea te lămurește asupra persoanei sale. Temnița nu merge fără temnicer ; una fără alta nu pot fi închipuite. Buhăiala gălbejită a acestei femei scunde este produsul vieții acesteia, după cum tifosul este consecința emanațiilor dintr-un spital. Fusta ei de lînă tricotată, mai lungă decît rochia, croită la rîndul ei dintr-o altă rochie mai veche, și ale cărei scame curg prin găurile stofei mîn-

cate de vreme, reprezintă parcă salonul, sala de mîncare și grădinița, toate la un loc ; parcă vestește înfățișarea kuhnei și parcă-ți spune cam cum trebuie să arate clienții pensiunii. Cu ea aici, tabloului nu-i mai lipsește nimic. Avînd aproape cincizeci de ani, doamna Vauquer seamănă cu toate femeile care au trecut prin grele impasuri. Are ochi sticloși, înfățișarea nevinovată a unei codoașe, care mai întîi îți respinge cu îndignare tirgul, pentru ca apoi să-ți poată smulge o plată mai bună, și care, ca să trăiască bine, e gata la orice : gata să vîndă pe Georges sau Pichegru ⁹, dacă Georges sau Pichegru n-au fost încă vînduți. Totuși, clienții pensiunii, auzind-o oftînd și văicărindu-se ca și dînșii, o cred săracă lipită pămîntului și spun că la urma urmei e o biată femeie de treabă. Ce va fi fost pe vremea lui, domnul Vauquer ? Ea nu vorbea niciodată despre răposatul. Cum își pierduse averea ? „Cu necazurile !“, răspundea ea. Față de dînsa se purtase rău ; nu-i lăsase decît ochii, ca să plîngă ; casa aceasta, ca să aibă din ce trăi ; și dreptul de a nu lua parte la suferințele semenilor săi pentru că, după cum singură spunea, îndurase ea în-săși toate suferințele de pe lume. Auzind pașii mărunți și iuți ai stăpînă-si, Sylvie, bucătăreasa mătăhăloasă, se grăbea să servească dejunul clienților care locuiau în pensiune.

Îndeobște, clienții din afară nu se abonau decît la masa de seară, care costa treizeci de franci pe lună. La data cînd începe această istorisire, internii erau în număr de șapte. La etajul întîi se aflau două apartamente, cele mai bune din toată casa. Doamna Vauquer stătea în cel mai modest, celălalt fiind închiriat doamnei Couture, văduva unui comisar-ordonator ⁹ de pe vremea Republicii. Doamna Couture locuia împreună cu o fată tînră care se numea Victoline Taillefer și căreia îi ținea loc de mamă. Pensiunea amîndurora se ridica la o mie opt sute de franci. Cele două apartamente de la etajul al doilea erau ocupate, unul de către un bătrîn cu numele de Poiret ; celălalt de către un om de vreo patruzeci de ani, care purta o perucă neagră, își cănea favoriții, se da drept fost

negustor și se numea domnul Vautrin. Etajul al treilea avea patru camere, din care două erau închiriate: una de către o fată bătrină, numită domnișoara Michonneau; alta de către un fost fabricant de fidea, de steluțe și scrobeală, care îngăduia să i se spună moș Goriot. Celelalte două încăperi erau lăsate pentru păsările călătoare, studenții aceia nefericiți care, ca moș Goriot și ca domnișoara Michonneau, nu puteau plăti mai mult de patruzeci și cinci de franci pe lună, pentru casă și masă; doamna Vauquer însă nu era prea bucuroasă de asemenea oaspeți, pentru că mâncau prea multă pâine și nu-i primea decât atunci când nu găsea alți clienți mai acătării. În clipa de față, una din aceste două camere era ocupată de un tânăr, de felul lui de pe lângă Angoulême, care venise la Paris ca să studieze dreptul, și a cărui familie numeroasă îndura cele mai grele lipsuri ca să-l poată trimite o mie două sute de franci pe an. Eugen de Rastignac, așa îl chema, era unul dintre tinerii pe care suferința i-a plămădit pentru muncă, oare înțeleg din fragedă tinerețe speranțele puse în ei de părinți, și care își pregătesc o viață frumoasă, drămluind din vreme roadele studiilor și potrivindu-le de mai înainte pe măsura viitoarelor prefaceri ale societății, pentru ca astfel, ei cei dinții, să poată trage toate foloasele cuvenite. Fără ciudatele lui iscodiri și fără iscusința cu care știa să se introducă în saloanele Parisului, această povestire n-ar fi colorată cu acele nuanțe adevărate, datorite fără indoială spiritului său ager și dorinței sale de a pătrunde dedesubturile unei situații înspăimântătoare, tănuită cu aceeași grijă de cei care o creaseră, ca și de cel sortit să o trăiască.

Deasupra acestui al treilea etaj era podul în care se întindeau rufe la uscat și două odăi de mansardă, în care dormeau un rîndaș numit Christophe, și mă-tăhăloasa Sylvie, bucătăreasa. În afară de cei șapte clienți interni, doamna Vauquer mai avea, una peste alta, opt studenți la drept sau la medicină și doi sau trei obișnuiți din cartier, toți aceștia abonați numai la masa de seară. Sala cuprindea în fiecare seară optsprezece persoane și ar fi putut cuprinde chiar

douăzeci ; dimineața, însă, nu veneau decît cei șapte locatari, a căror reuniune era parcă o masă de familie. Toți veneau în papuci, își îngăduiau confidențe asupra ținutei sau înfățișării externilor și asupra evenimentelor din seara precedentă, vorbind cu încrederea pe care le-o dădea intimitatea. Acești șapte clienți erau copiii răsfățați ai doamnei Vauquer, care își calcula cu o precizie de astronom îngrijirile și atențiile față de fiecare, după suma plătită. Adunați laolaltă de întimplare, toți se bucurau de aceeași considerație. Cei doi locatari de la etajul al doilea nu plăteau decît șaptezeci și doi de franci pe lună. Acest preț de nimic care nu se întilnește decît în cartierul Saint-Marcel, între Bourbe și Salpêtrière¹⁰, și de la care numai doamna Couture era exceptată, arată că acești clienți trebuiau să se afle sub povara unor suferințe mai mult sau mai puțin vădite. Priveliștea tristă, pe care o înfățișa interiorul acestei case, se reflecta în îmbrăcămintea obișnuiților săi, deopotrivă de zdrențuroasă. Bărbații purtau redingote a căror culoare ajunsese cu totul enigmatică, ghete care în cartierele elegante se aruncă la gunoi, rufe ponosite, veșminte care își trăiseră traiul. Femeile purtau rochii demodate, vopsite din nou și iarăși decolorate, vechi dantele cîrpite, mănuși lustruite de atîta purtare, gulerașe totdeauna dogorite cu fierul de călcat și fișiuri destrămate. Dacă așa arătau veșmintele, purtătorii lor se înfățișau, aproape toți, cu trupuri bine legate, alcătuiți care ținuseră piept furtunilor vieții, fețe reci, aspre, șterse ca banii scoși din circulație. Gurile vestejite erau înarmate cu dinți nesățioși. Acești clienți ai pensiunii te făceau să întrevezi drame săvîrșite sau în curs de desfășurare ; nu drame jucate la lumina rampei, în decoruri de pînză vopsită, ci drame vii și mute, drame reci, care răscolesc sufletul pînă în străfunduri, drame care nu se sfîrșesc niciodată.

Bătrîna domnișoară Michonneau purta pe ochii ei osteniți un cozoroc slinos de tafta verde, cercuit pe un fir de alamă, de care s-ar fi înspăimîntat chiar și îngerul milei. Șalul ei cu sărăcăcioase franjuri plin-

gătoare părea că acoperă un schelet, într-atît de ciolănoase erau formele pe care le ascundea. Ce acid despuise această făptură de toate farmecele feminității ? Odinioară trebuie să fi fost, fără îndoială, frumoasă și trupeșă ; să fie oare o victimă a viciului, a necazurilor, a cupidității ? Să se fi istovit în aprige iubiri ? Să fi fost vînzătoare într-un magazin de mode sau numai curtezană ? Să fi ispășit triumfurile unei nerușinate tinereți, în a cărei întîmpinare plăcerile veniseră în valuri, prin această bătrînețe de care trecătorii fugeau înspăimîntați ? Privirea ei fără culoare îți da fiori de gheață ; fața ei pungită era ca amenințare. Avea un glas subțirel, ca de greier, care vestește din tufișul ei apropierea iernii. Spunea că îngrijise pe un bătrîn, care suferise de un catar al bășicii udului și pe care copiii săi, crezîndu-l sărac, îl părăsiseră cu totul. Acest bătrîn îi lăsase prin testament o rentă viageră de o mie de franci, disputată periodic de moștenitorii care o improșcau cu tot felul de defăimări. Deși jocul pasiunilor îi pustiise fața, totuși în țesuturile ei rămăseseră unele urme de un alb și de o gingășie care îngăduiau prepusul că și trupul ar păstra oarecare rămășițe de frumusețe.

Domnul Poiret era un fel de manechin automat. Cînd îl vedeai în Grădina Botanică, răsărind ca o umbră cenușie de-a lungul unei alei, cu o șapcă veche, pleoștită pe cap, abia ținînd în mînă bastonul cu măciulie de fildeș îngălbenit, fîlfiîndu-și pulpanele uzate ale redingotei, care nu prea izbuteau să acopere pantalonii atîrnînd aproape goi în lungul picioarelor în ciorapi albaștri, bițiînd parc-ar fi fost totdeauna beat, cu jiletca albă, soioasă și cu jaboul de muselină groasă și boțită, care nu prea se potrivea cu cravata legată în jurul gîtului de curcan, te întrebai dacă această umbră, proiectată ca de-o lanternă magică, aparține cu adevărat cutezătoarei rase a fiilor lui Iafet¹¹, care roiau ca fluturii pe Bulevardul Italian. Ce muncă istovitoare izbutise oare să-l gîrbovească în halul acesta ? Ce pasiune îi va fi înverzit fața-i ca un bulb, care dacă ar fi fost caricaturizată, ar fi părut o șarjă ce depășește limitele adevărului ? Ce-a fost

oare în viața lui omul acesta ? Fusesse, poate, slujbaş la Ministerul de Justiție, la biroul la care călăii își trimit notele de cheltuieli, decontul furniturilor de văluri negre pentru paricizi, a rumegușului de lemn pentru ghilotină, a sfării pentru cuțitele ghilotinei ? Sau, poate, încasator la poarta vreunui abator ori subinspector al salubrității ? În sfârșit, omul acesta părea să fi fost unul dintre asinii care învîrt uriașa noastră moară socială, unul din acei Ratonii ai Parisului care nu-și cunosc nici măcar Bertranzii¹² respectivi, unul din pivoții pe care s-au învîrtit nefericirile și murdăriile publice, pe scurt unul dintre aceia despre care, văzîndu-i, putem spune : „Avem nevoie totuși și de ăștia“. Parisul cel strălucit nu cunoaște aceste chipuri gălbejite de suferințe morale sau trupești. Dar Parisul este un adevărat ocean. Aruncați sonda înlăuntrul lui, nu-i veți afla niciodată adîncimea. Străbateți-l, zugrăviți-l : oricît de mulți și de iscoditori ar fi exploratorii acestei imense ape, totdeauna va rămîne un loc necercetat, totdeauna vor rămîne flori, perle, monștri, lucruri nemaipomenite, pe care scafandrii literari le-au scăpat din vedere. Casa Vauquer este una din aceste ciudate monstruoziități.

Două figuri alcătuiau, aici, un contrast izbitor față de toți ceilalți clienți și obișnuiți ai acestei case. Deși domnișcara Victorine Taillefer avea o față bolnăvicios de albă, ca toate fețele roase de cloroză și desi prin tristețea ei de fiecă clipă, prin ținuta-i stînjinită, prin înfățișarea ei sărăcăcioasă și uscățivă, era legată de suferința generală, care alcătuia fondul acestui tablou, chipul ei nu era totuși îmbătrînit, iar în mișcări și în glas păstrase o anume agerime. Tînăra ei suferință era ca un arbust cu frunzele pălite, de curînd sădit într-un pămînt neprielnic. Cu obrazul ei străveziu, cu părul ei blond avînd răsfrîngeri de văpaie, cu mijlocul prea subțiratic, amintea grația pe care poezii de astăzi o găsesc în unele statuete din evul mediu. În ochii cenușii, cu nuanțe întunecate, se oglindeau blîndețea și resemnarea creștină. Imbrăcămintea simplă, ieftină, îi trăda formele fragede. Era drăguță, prin juxtapunere. Dacă ar fi fost și fericită,

ar fi fost încântătoare : fericirea este poezia femeilor, cum găteala este fardul lor. Dacă un bal, cu toată veselia lui, și-ar fi răsfrint luminile trandafirii pe fața ei palidă, dacă bucuriile unei vieți elegante i-ar fi umplut, i-ar fi îmbujorat obraji, care începuseră să se scofilcească ; dacă iubirea ar fi dat o nouă însuflețire ochilor ei triști, Victorine ar fi putut să țină piept celor mai frumoase fete. Îi lipsea ceea ce plămădește a doua oară pe orice femeie : cochetăria îmbrăcăminții și scrisorile de dragoste. Despre viața ei s-ar fi putut scrie o carte. Taică-său, socotind că are motive să nu o recunoască drept fiica lui, o alungase de lângă sine, dându-i numai șase sute de franci pe an și își dosise averea în așa fel, încit să o poată lăsa în întregime feciorului său. Chinuită de deznădejde, mama Victorinei se adăpostise la o rudă depărtată, doamna Couture, în casa căreia își dăduse sufletul, iar acum doamna Couture o îngrijea pe orfană ca pe propria ei copilă. Din păcate, însă, văduva comisariului-ordonator al Armatelor Republicii nu avea decât mica ei parte din avere și pensia ; așa că într-o zi putea s-o lase pe biata fată în voia soartei, fără experiență și fără nici un venit. Femeie de ispravă, o ducea pe Victorine în fiecare duminică la biserică și o puneă să se spovedească de două ori pe lună, vrînd să facă din ea, pentru orice întîmplare, o fată pioasă. Avea dreptate. Simțămîntul religios deschidea un viitor acestui copil nerecunoscut, care își iubea totuși tatăl și în fiecare an se ducea la el ca să-i aducă cuvîntul de iertăciune din partea mamă-si : dar în toți anii bătuse zadarnic la ușa casei părintești. Frațele ei, singurul care ar fi putut să mijlocească o împăcare, nu venise s-o vadă niciodată în patru ani și nu-i trimitea nici un ajutor. Ea îl implora pe Dumnezeu să-l lumineze pe tatăl ei, să îmbuneze inima fratelui, rugîndu-se pentru sufletele lor, fără a le aduce vreo învinuire. Doamna Couture și doamna Vauquer nu găseau în dicționarul injuriilor destule cuvinte ca să califice această purtare sălbatică. Dar cînd ele aruncau toate blestemele asupra acestui milionar ticălos, Victorine rostea cuvinte blinde, ca ginguritul

nulubului sălbatic, care, chiar cînd cade doborît de glonț, în tipătul lui de durere mărturisește încă iubirea.

Eugen de Rastignac avea înfățișarea meridionalului, obrazul alb, părul negru, ochii albaștri. Ținuta, felul de a se purta, atitudinea lui de fiecare clipă arătau că descinde dintr-o familie nobilă, în care fusese crescut dintru început în tradițiile cele mai alese. Dacă își cruța îmbrăcămintea, dacă în zilele obișnuite purta hainele de anul trecut, putea totuși uneori să iasă în oraș îmbrăcat ca un tînăr elegant. Îndeobște, purta o redingotă veche, o jiletcă uzată, o cravată neagră, prăpădită, decolorată și innodată strîmb, — cravata obișnuită a studentului, niște pantaloni la fel de jerpeliți și cizme pingelite.

Vautrin, om de patruzeci de ani cu favoriții căniți, era trăsătura de unire între aceste două personaje, și ceilalți clienți ai pensiunii. Făcea parte dintre oamenii, despre care poporul spune : „Strașnic voinic !“ Lat în umeri, cu trunchiul bine împlinit, cu mușchii care se vedeau puternici, avea miini groase, pătrate, cu fa'angele pline de smocuri stufoase de păr roșu învăpăiat. Fața, brăzdată de dungi pretimpurii, arăta o oarecare asprime, pe care o dezmințea însă purtarea lui blajină și prietenoasă. Vocea de bas cantabil se potrivea de minune cu greoaia lui veselie și nu era de loc neplăcută. Era îndatoritor și glumeț din fire. Dacă se strica vreo încuietoare de ușă, numaidecît o desfăcea, o dregea, o ungea, o pilea și o punea la loc, spunînd : „Eu i-s nașul !“ De altfel știa tot felul de lucruri despre mare, despre corăbii, despre Franța, despre țările străine, despre afaceri, oameni, evenimente, legi, hoteluri și pușcării. Dacă vreunul începea să se văicărească, de îndată se arăta gata să-i vină în ajutor. Împrumutase bani în mai multe rînduri doamnei Vauquer și cîtorva dintre clienții pensiunii. În ciuda înfățișării lui de om cumsecade, avea însă un fel de a te privi, adînc și neînduplecat, care stîrnea atîta teamă, încît datornicii lui ar fi înfruntat mai degrabă primejdia morții, decît pe cea de a nu-i înapoia banii împrumutați. Iar felul cum zvîrlea scuipatul dintr-o

țișnitură, arăta că are o fire rece și neclintită, care nu s-ar fi dat înapoi nici de la o crimă ca să iasă dintr-o încurcătură. Ca un judecător neîndurat, ochiul lui răzbătea pînă în străfundul tuturor problemelor, tuturor conștiințelor, tuturor simțămintelor. De obicei, după ce prînzea, ieșea îndată în oraș, se întorcea la vremea cinei de seară, după care o ștergea repede în mare grabă și nu revenea decît către miezul nopții, deschind ușa cu o cheie potrivită pe care i-o încredințase doamna Vauquer. Era singurul care se bucura de favoarea aceasta. Dar și el se avea tare bine cu văduva, căreia îi spunea mamă, cuprinzînd-o pe după mijloc, mîgulire nu îndealuns de prețuită! Biata femeie își închipuia că treaba asta era încă ușoară, în vreme ce, dintre toți, numai Vautrin avea brațul destul de lung ca să poată cuprinde o atît de vastă circumferință. Una din trăsăturile firii lui era dărnicia cu care plătea cincisprezece franci pe lună pentru *gloria*¹³, pe care o lua după masă. Dacă la pensiune, tinerii prinși în viața Parisului ca într-un vîrtej și bătrînii indiferenți față de tot ceea ce nu-i atîngea de-a dreptul nu ar fi privit lucrurile cu atîta ușurință, ei nu ar fi avut nici o îndoială în privința lui Vautrin. Dar în timp ce el cunoștea sau ghicea toate treburile celor din jurul lui, nici unul dintre ei nu izbutise să-i pătrundă nici gîndurile, nici îndeletnicirile. Deși punea între sine și cei din preajma lui, drept barieră, înșelătoarea-i înfățișare de om de ispravă, erau totuși destule prilejuri ca să-ți dai seama de înfricoșătoarea adîncime a firii lui. Dintr-o glumă vrednică de Juvenal și prin care voia parcă să arate cîtă plăcere îi făcea să batjocorească legile, să biciuiască înalta societate, să-i arate că este în contradicție cu ea însăși, puteai adesea să bănuiești că privea cu dușmănie orînduirea socială, și că în adîncul vieții lui era o taină ascunsă cu multă grijă.

Atrasă, poate fără să-și dea seama, de forța unuia, sau de frumusețea celuilalt, domnișoara Taillefer își împărțea privirile ei furișate și tainicele sale gînduri între acest om de patruzeci de ani și între tînărul student; dar nici unul, nici celălalt, nu păreau a se gîndi

La ea, deși întâmplarea ar fi putut să schimbe de la o zi la alta situația fetei și să facă din ea o partidă bogată. De altfel nimeni nu se ostenea să cerceteze dacă nefericirile, despre care vorbeau unul sau altul dintre clienți, erau născocite sau adevărate. Fiecare arăta celuilalt o nepăsare care se îmbina cu neîncrederea ce izvora din starea lor. Știau prea bine că nu au putința să-și ușureze suferințele, povestindu-și-le neconținut, goliseră cupa consolărilor. Ca și soții într-o veche căsnicie, nu mai aveau să-și spună nimic. Nu mai păstrau decît legăturile unei existențe mecanice, jocul unei mașinării neunse. Cînd le ieșea în cale un orb, treceau mai departe, fără a se opri ; ascultau fără nici o tresărire istorisirea oricărei nenorociri ; și chiar gîndul morții, în care nu vedeau decît dezlegarea unei probleme de mizerie, îi făcea să rămînă nepăsători în fața celei mai cumplite agonii. Între aceste suflete bîntuite de deznădejde, singura fericită era doamna Vauquer, care domnea peste acest ospiciu fără paznici. Grădinița aceea, care, tăcută și rece, uscată sau umedă, avea ceva din pustietatea stepei fără de hotar, ei i se arăta ca o dumbravă luminoasă. Hardughia aceea, cu fațada ei galbenă și posomorîtă, iar înăuntru cu iz coclit de dugheană, i se părea plină de încîntări. Ale ei erau celulele acestea. Și ea era aceea care îi hrănea pe acești ocnăși osîndiți pe toată viața, exercitînd asupra lor o autoritate respectată. Unde să găsească sărmanii de ei, în tot Parisul, la prețul pe care li-l lua ea, o mîncare sănătoasă și îndestulătoare și un apartament, pe care și-l puteau face, dacă nu elegant și primitiv, cel puțin curat și sănătos ? Doamna Vauquer putea să-și îngăduie cea mai strigătoare nedreptate, — cel lovit de ea trebuia să rabde fără să crînească.

O asemenea adunare trebuia să cuprindă și cuprîndea într-adevăr în mic toate elementele unei întregi societăți. Printre cei optsprezece convivi se afla, ca în toate școlile, ca în toată lumea, un biet ins hărțuit de toți ceilalți, un cal de bătaie asupra căruia giumele răutăcioase cădeau ca grindina. La începutul celui de al doilea an, Eugen de Rastignac era încredințat că

personajul acesta era cel mai impresionant dintre toți ceilalți clienți în mijlocul cărora era osîndit să viețuiască încă doi ani de zile. Acest pătura ¹⁴ era moș Goriot, fost fabricant de paste făinoase, asupra căruia un pictor sau un istoric ar fi proiectat lumina întregului tablou. Ce întîmplare făcuse ca disprețul pe jumătate dușmănos al celorlalți, prigoana și mila lor, lipsa lor de respect în fața suferinței, să cadă tocmai asupra celui mai vechi dintre clienții pensiunii? Le stîrnise cumva el însuși prin vreo ciudățenie sau prin vreun caraghioslîc dintre acelea pe care lumea le iartă mult mai greu decît orice viciu? Aceste întrebări sînt în strînsă legătură cu nenumărate alte nedreptăți sociale. Este poate în firea omului să arunce toate resentimentele sale tocmai asupra celui care suportă totul din adevărată umilință, din slăbiciune sau din indiferență. Nu ne place oare tuturor să ne cercăm puterea pe seama unuia sau altuia? Puștiul cel mai puțintel la făptură sună la toate ușile pe vreme de ger sau se cațără, ca să-și scrie numele pe monumentul de care nimeni nu s-a atins pînă atunci.

Moș Goriot, bătrîn de vreo șaizeci și nouă de ani, se retrăsese la doamna Vauquer în 1813, cînd se lăsase de negoț. La început, luase apartamentul ocupat de doamna Couture, plătind pe atunci o pensie de o mie două sute de franci, ca unul pentru care cinci ludovici ¹⁵ sînt o nimica toată. Doamna Vauquer înnoise cele trei încăperi ale acestui apartament în schimbul unei prealabile despăgubiri, care reprezenta, pare-se, valoarea unui mobilier ca vai de el, alcătuit din niște perdele de americană galbenă, jilțuri de lemn lustruit îmbrăcate în catifea de Utrecht, cîteva cromolitografii și niște tapete, pe care le respinseseră pînă și crîșmarii din cartierele mărginașe. Moș Goriot, căruia pe atunci i se spunea cu toată cuviința „domnul Goriot”, se lăsase înșelat cu o atît de generoasă dărnicie, încît din pricina aceasta pesemne fusese socotit drept un imbecil cu totul nepriceput în afaceri. Goriot adusese cu sine o bogată garderobă și multă rufărie, magnific trusou al oricărui negustor care, înainte de a ieși din negoț, își cumpără tot ce-i trebuie. Doamna

Vauquer s-a uitat ca la o minunăție la cele optsprezece cămăși de semi-celandă, a căror înnețe era cu atât mai bătătoare la ochi, cu cît fostul fabricant de fidea purta înfipte în dantela jaboului două ace, fiecare cu cîte un mare diamant și legate între ele cu un lăncuț de aur. Purtînd mai totdeauna un costum albastru-deschis, își punea în fiecare zi o jiletcă de pichet alb, sub care se legăna pîntecul proeminent în formă de pară, săltînd în sus și în jos un lanț gros de aur împodobit cu brelocuri. În tabachera care era tot de aur, păstra un medalion cu șuvițe de păr, care te făcea să bănuiești cine știe ce vechi întîmplări de dragoste. Cînd gazda îl învinui că ar fi un crai, pe buzele lui flutură veselul suris al burghezului gîdilat în gușa vanității. Bogata argintărie, pe care o avusese în gospodăria lui, umplu sertarele armoarelor. El pronunța acest cuvînt așa cum îl rostește prostimea. Ochii văduvei scînteiară cînd îl ajută, îndatoritoare, să-și despacheteze și să-și rinduiască polonicele, lingurile, tacîmurile, serviciile de untdelemn și de oțet, sosierele, farfuriile, tăvițele cu cești și păhăruțe de argint aurit, pe scurt piese mai mult sau mai puțin frumoase, cîntărind destule mărci ¹⁶ și de care bătrînul nu voia să se despartă. Darurile acestea îi aminteau zilele solemne ale vieții lui de familie.

— Asta, spusese el către doamna Vauquer strîngînd în mîini o farfurie și un castronaș de argint pe al cărui capac erau zugrăvite două turturele giugiulindu-se, asta este cel dintîi dar, pe care mi l-a făcut nevastă-mea, de ziua aniversării noastre. Biata de ea! Ca să-l cumpere, și-a jertfit toate economiile ei de fată. Vedeți, doamnă, mai degrabă aș ricîi pămîntul cu unghiile, decît să mă despart de asta! Mulțumesc lui Dumnezeu, voi putea să-mi beau cafeaua din el în fiecare dimineată, pînă la sfîrșitul vieții. N-am de ce mă plînge, bănuții pe care i-am pus deoparte au să-mi ajungă încă multă vreme...

În sfîrșit, doamna Vauquer cu ochii ei de țarcă mai zărise într-o condică cîteva cifre, care, adunate în fugă, arătau că acest excelent Goriot avea un venit de vreo opt sau zece mii de franci. Din ziua aceea,

doamna Vauquer, născută de Conflans, care avea patruzeci și opt de ani băluți pe muche, dar nu mărturisea decît treizeci și nouă, începu a-și face planuri. Deși pleoapele ochilor lui Goriot atîrnau în jos, răsfrinte și umflate, din care pricină trebuia să le șteargă destul de des cu batista, ea găsea totuși că avea o înfățișare plăcută și cumsecade. De altfel, pulpa piciorului, groasă și larg arcuită în afară, ca și lungul lui nas pătrat, vădeau însușiri morale, pe care văduva le prețuia pare-se cu deosebire și pe care le mărturiseau cu aceeași tărie chipul lui rotund ca o lună plină și înfățișarea-i de om de treabă, naiv și oarecum prostuț. Se vedea bine că e un animal clădit din plin, gata să-și pună toată energia firii lui într-un sentiment. Frizerul Școlii Politehnice venea în fiecare dimineață să-i pudreze părul, pe care-l purta pieptănat în sus, de o parte și de alta, ca două aripi de hulub, împodobindu-i plăcut fața cu cele cinci suvițe pe fruntea îngustă. Deși oarecum bădărănos, se purta însă îmbrăcat cu atîta îngrijire și își lua priza de tabac cu atîta măreție, trăgînd-o pe nas ca un om temeinic încredințat că nu-i va lipsi niciodată porția de Macuba¹⁷, încît, în ziua cînd domnul Goriot a intrat în pensiunea ei, doamna Vauquer s-a culcat seara, perpelindu-se ca o potîrniche în învelișul ei de slănină și arzînd de dorința de a-și lepăda doliul pe care-l purta după Vauquer, ca să renască în chip de doamna Goriot. Să se mărite, să-și vîndă pensiunea, să intre în lumea aleasă a burghezimii, să ajungă doamnă cu vază în cartier, să organizeze cheta pentru ajutorarea săracilor, duminica să facă în grup restrîns de prieteni, mici plimbări la Cnoisy, Soisy, Gentilly¹⁸; să se ducă la teatru, în lojă, ori de cîte ori ar avea poștă, fără a mai aștepta bilete de favoare pe care i le dădea uneori vreunul din clienții pensiunii, doar în toiul căldurilor lui iulie; așa visa doamna Vauquer întregul Eldorado¹⁹ al micilor căsnicii pariziene. Nu mărturisise nimănui că avea patruzeci de mii de franci, strînși ban cu ban. În privința averii, se socotea, fără îndoială, o partidă potrivită.

„Cît despre rest, nu sînt mai prejos decît el!“ îşi spunea văduva, zvîrcolindu-se în pat, ca şi cînd ar fi vrut să se încredinţeze că are încă farmecele pe care mătăhăloasa Sylvie le găsea în fiecare dimineaţă mulate în aşternut.

Începînd din ziua aceea, vreme de trei luni, văduva Vauquer a recurs la serviciile frizerului domnului Goriot şi şi-a cumpărat cîteva rochi, pentru că, se scuza ea, trebuia să dea casei un anume decor potrivit cu prea cinstitele feţe care o frecventau. De asemenea, îşi dădu multă osteneală ca să scape de unii clienţi, anunţînd că de aci înainte nu va primi decît pe oamenii cei mai distinşi din toate punctele de vedere. Cînd se înfăţişa vreun străin, se lăuda cu preferinţa pe care i-o arătase domnul Goriot, unul din negustorii cei mai de vază şi cei mai respectaţi din Păris. În acelaşi timp, împărţi prin oraş prospecte cu firma : CASA VAUQUER, care era după cum spunea ea una din cele mai vechi şi mai stimate pensiuni de familie din Cartierul Latin, avînd una din cele mai frumoase privelişti asupra văii Gobelinelor (se zărea de la cel de al treilea etaj) şi o grădină plăcută, la capătul căreia se întindea o ALEE de tei. Doamna Vauquer mai făgăduia în prospect aer curat şi linişte. Iar în urma acestui prospect venise la pensiune şi doamna contesă de Ambermesnil, femeie de treizeci şi şase de ani, care aştepta sfîrşitul unei lichidări de bunuri şi fixarea unei pensii, pe care urma s-o primească în calitate de văduvă a unui general căzut pe cîmpurile de luptă. Doamna Vauquer purta de grijă ca mosele să fie ceva mai dese decît pînă atunci, încălzi saloanele vreme de vreo şase luni şi îşi ţinu atît de bine făgăduielile din prospect, încît trebui să mai cheltuiască de la dînsa. Drept urmare, contesa îi spuse doamnei Vauquer, numind-o *scumpă prietenă*, că-i va aduce pe baroana de Vaumerland şi pe văduva colonelului conte Picquoiseau, două din prietenele ei, îndată ce se va împlini timpul pentru care apucaseră să plătească, la o pensiune din cartierul Marais²⁰, mai scumpă decît casa Vauquer. De altfel, aceste două doamne vor putea

trăi în tot largul lor, îndată ce birourile Ministerului de Război vor sfîrși lucrările.

— Dar, adăugă ea, birourile astea nu mai sfîrșesc niciodată !

După masa de seară, cele două văduve se urcau în camera doamnei Vauquer, unde se așezau la taifas, bînd cassis²¹ și ciugulind dulciuri păstrate numai pentru sufletelul stăpînei. Doamna de Ambermesnil încuviință în totul părerile gazdei sale în privința lui Goriot, păreri minunate, pe care de altfel le ghicise din prima zi, și spunea că îl socoate un om desăvîrșit.

— Ah ! scumpă Doamnă, răspundea văduva, e să-nătos tun, s-a păstrat în deplină putere și e încă în stare să ferească o femeie.

Cuprinsă de mărinimie, contesa îi făcu cîteva imputări în privința îmbrăcămîntei, care nu se potrivea cu năzuințele ei.

— Trebuie să-ți pregătești ținuta de campanie ! o povățui ea.

După îndelungate chibzuințe, cele două văduve porniră împreună la Palais-Royal²², unde cumpărară, de la Galeries de Bois, o pălărie cu pene și o bonetă. De aici, contesa își duse prietena la Petite Jeannette, unde aleseră o rochie și o eșarfă. Cu aceste muniții de război și gata să înceapă lupta, doamna Vauquer semăna leit cu emblema restaurantului *Boeuf à la mode*²³. Totuși, cînd se uită în oglindă, se văzu atît de mult schimbată în bine, încît se socoti îndatorată contesei și, deși nu era prea darnică de felul ei, o rugă să primească o pălărie de douăzeci de franci. Adevărul era, însă, că doamna Vauquer avea de gînd să-i ceară un serviciu : să-l iscodească pe Goriot și să-i deschidă ochii asupra marilor însușiri ale doamnei Vauquer. Doamna de Ambermesnil se arătă gata a lua parte, cu toată prietenia, la această vicleană uneltire și, tot dînd tircoale bătrînului fabricant de făinoase, izbuti în cele din urmă să aibă o discuție cu el : dar, văzîndu-l rușinat, ca să nu spurcem refractar la încercările pe care i le stîrnea propria ei dorință de a-l

cucerii pentru sine, contesa ieși revoltată de grosolanăia lui.

— Ingerașule ! îi spuse scumpei sale prietene, n-ai să te alegi cu nimic de la omul ăsta ! E bănuitor, caraghios, e un cărpănos, o vită-ncălțată, un nătărău, de pe urma căruia n-ai să ai decît neajunsuri...

În urma celor petrecute între domnul Goriot și doamna de Ambermesnil, contesa nici nu mai voi să dea ochii cu dînsul. A doua zi plecă, uitînd să plătească pensiunea pe șase luni și lăsînd cîteva boarfe, care nu făceau mai mult de cinci franci. Cu toată strășnicia pe care doamna Vauquer o puse în cercetările sale, nu izbuti să afle nici o informație, în tot Parisul, cu privire la contesa de Ambermesnil. Ea vorbea adesea de această jalnică întîmplare, plîngîndu-se de prea marea ei încredere în oameni, deși era mai neîncrezătoare decît o pisică ; făcea parte, însă, din acele ființe, care îi privesc cu bănuială pe cei ce le sînt aproape și se dăruiesc cu totul celui dintîi venit. Fapt moral ciudat, dar adevărat, a cărui rădăcină poate fi cu ușurință aflată în inima omenească. Unii oameni nu mai au, poate, nimic de cîștigat la cei cu care locuiesc laolaltă ; după ce și-au dezvăluit sufletul, în toată deșertăciunea lui, ei știu că aceștia îi judecă în taină, cu toată asprimea meritată ; dar fiind bîntuiți de o nepotolită dorință de măguliri, a căror lipsă o simt, sau roși de pofta de a arăta că posedă însușiri pe care nu le au, oamenii aceștia nădăjduiesc că vor putea dobîndi prin viclenie prețuirea sau sufletul celor care nu-i cunosc, cu riscul chiar de a le pierde mai tîrziu. În sfîrșit, sînt și oameni care se nasc mercenari, care nu-și ajută niciodată prietenii sau pe cei ce le sînt aproape, pentru că aceasta ar însemna împlinirea unei îndatoriri ; pe cînd, dacă fac un serviciu unui străin, dobîndesc un cîștig de amor propriu ; cu cît cercul afecțiunilor lor este mai restrîns, cu atît iubesc mai puțin ; cu cît se întinde mai mult acest cerc, cu atît sînt mai săritori. Doamna Vauquer ținea fără indoială de aceste două feluri de firi meschine, prefăcute, dezgustătoare prin însăși natura lor.

— Dacă aş fi fost aici, îi spunea în vremea aceea Vautrin, nu ți s-ar fi întâmplat nenorocirea asta, Ce frumuşel ți-aş fi dat-o de gol pe şmechera aia ! Le cunosc eu mutrele...

Ca toate spiritele înguste, doamna Vauquer era deprinsă să rămână în cercul întâmplărilor, fără a le cerceta cauzele. Pentru propriile ei greşeli, îi plăcea să-i scoată vinovați pe alții. Când se văzu păgubită, socoti că toată această nefericire porcede de la cinstitul fabricant de făinoase și de atunci începu, după cum spunea ea, să se dumerească în privința lui. Când își dădu seama că toată stăruința ei de a-l atîta și toate ostenele ei de a-și da ifose erau zadarnice, ghici îndată pricina. Înțelese că acest client al pensiunii își avea, după cum spunea ea, apucăturile lui. În sfîrșit, se încredință că speranța pe care o dezmiardase cu atîta gingășie nu avea nici un temei și că nu va scoate niciodată nimic de la omul acesta, așa cum spusese fără cruțare contesa, care părea a fi foarte pricepută în astfel de treburi. Și, în chip firesc, doamna Vauquer merse mult mai departe în dușmănia ei, decît mersese în prietenie. Ura ei nu era pe măsura iubirii, ci a speranțelor înșelate. Dacă inima omului, urcînd pe culmile afecțiunii, găsește ici și colo locuri de popas, rareori se întîmplă să se mai oprească, atunci cînd lunecă pe povîrnișul repezit al sentimentelor dușmănoase. Dar domnul Goriot era client al pensiunii și din pricina aceasta văduva era silită să-și stăpînească izbucnirile amorului propriu jignit, să-și înăbușe suspinele, pe care i le pricinuise această dezamăgire și să-și înghită dorința de răzbunare. Întocmai ca un călugăr care a fost jignit de stareț. Sufilele mici își împlinesc pornirile lor, pe cele bune ca și pe cele rele, într-un neînterupt șir de josiicii. Văduva își folosi toată răutatea ei de femeie ca să născocească tot soiul de tainice prigoniri împotriva victimei sale. Mai întîi, suprimă toate suplimentele introduse în pensiune.

S-a isprăvit cu castraveciorii și cu sardelele : asta-ți ia numai ochii ! îi mărturisi Sylviei, în dimineața în care își reluă vechiul ei program.

Domnul Goriot era un om cumpătat, la care zgârcenia atât de trebuincioasă celor ce-și agonisesc singuri averea, degenerase în obicei. O supă, un rasol, o mâncare de legume, asta fusese, asta avea să fie totdeauna masa lui de predilecție. Ii era deci foarte greu doamnei Vauquer să-l necăjească pe acest client, pe care nu-l putea atinge în gusturile lui. Deznădăjduită că a dat peste un om pe care nu-l poate lovi în nici un fel, începu a-l disprețui, făcînd astfel ca la ura ei împotriva lui Goriot să ia parte și ceilalți clienți ai pensiunii, care, pentru a se înveseli, găsiră cu cale s-o slujească în răzbunările ei. Către sfîrșitul celui dintîi an, văduva ajunsese atât de departe cu presupunerile ei, încît se întreba cum se face că acest neguțător bogat, care avea o rentă de șapte-opt mii de livre, care poseda o atît de minunată argintărie și niște bijuterii cum numai la o curtezană poți vedea, locuia totuși la ea, plătindu-i o pensiune atît de mică față de averea lui? În cea mai mare parte din acest prim an, Goriot luase adesea masa în oraș, o dată sau de două ori pe săptămînă; după aceea, pe nesimțite, ajunsese să nu mai mănînce în tîrg decît de două ori pe lună. Aceste mici escapade ale domnului Goriot se potriveau atît de bine cu interesele doamnei Vauquer, încît ea fu foarte nemulțumită de exactitatea crescîndă cu care clientul începuse a-și lua iarăși mesele la pensiune. Această schimbare fu explicată atît prin împuținarea treptată a averii lui Goriot, cit și prin dorința lui de a-și necăji gazda. Una dintre cele mai urîte deprinderi ale acestor firi meschine este de a pune pe seama altora propria lor josnicie. Din nefericire, la sfîrșitul celui de al doilea an, domnul Goriot dădu o îndreptățire tuturor flecărelilor a căror țintă era, rugînd-o pe doamna Vauquer să-l mute la catul al doilea și să-i scadă pensiunea la nouă sute de franci. Și fu silit să-și restrîngă într-atît cheltuielile, încît în tot timpul iernii nu făcu niciodată focul în camera lui. Doamna Vauquer i-a cerut plata înainte, la care lucru domnul Goriot, căruia de atunci a început să i se spună moș Goriot, s-a învoit de îndată. S-au pus rămășaguri: cine va ghici adevărata

cauză a acestei decăderi ? Anevoioasă încercare ! Moș Goriot era, după cum spusese falsa contesă, un prefăcut, un om închis. După judecata capetelor deșerte, totdeauna guralive pentru că n-au de spus decît nimicuri, cei care n-au obiceiul să vorbească despre treburile lor se îndeletnicesc desigur cu lucruri necinstite. Astfel, din vorbă în vorbă, s-a ajuns ca acest distins neguțător să fie privit ca un pungaș, acest spilcuit bătrîior să fie socotit drept un bătrîn de nimic. Uneori moș Goriot trecea, după cum îl socotea Vautrin, care tocmai atunci se mutase în casa Vauquer, drept un jucător la Bursă care, după ce se ruina speculînd rente, umbla acîm, după o expresie destul de tare din jargonul oamenilor de afaceri, să *pingelească* și el pe cine putea. Alteori, se spunea că ar fi unul dintre acei mărunți jucători de cărți, care își încearcă norocul ca să cîștige în fiecare seară zece franci la masa verde. Cîteodată făceau din el un spion în legătură cu cercurile înalte ale poliției ; Vautrin susținea însă că nu-i destul de viclean ca să poată fi de-ai lor. În afară de toate acesta, moș Goriot mai era și un avar, care dădea împrumuturi cu săptămîna, un jucător la loterie, care urmărea același număr. Pe scurt, făceau din el tot ceea ce viciul, necinstea și neputința puteau născoci mai misterios. Numai că, oricît de nevrednice ar fi fost purtările și viciile lui, dușmănia pe care o stîrnea nu mergea pînă acolo, încît să-l poată izgoni ; omul își plătea pensiunea. Și apoi le era de folos ; toți își descărcau pe el buna sau reaua dispoziție, prin glume sau ocări. Opinia doamnei Vauquer părea cea mai apropiată de adevăr, așa încît și-o însușiră toți. După cum spunea ea, acest om, care s-a păstrat atît de bine, sănătos tîn și cu care ai fi putut să ai multe desfătări, era un desfrînat cu poftă nefirești. Iată faptele pe care se întemeia în defăimările ei. La cîteva luni după ce plecase pacostea de contesă, care trăise vreme de șase luni pe socoteala dumisale, într-o dimineată, înainte de a coborî din pat, doamna Vauquer auzise pe scară foșnet de rochie de mătase și pas ușor de femeiușcă sprintenă, care se strecură spre odaia lui Goriot, a cărei ușă se deschi-

sese cu ageră repede în fața lui atunci. Îndată după aceea Sylvie cea butucănoasă veni să-i spună stăpînii-și că o fată, prea drăguță ca să poată fi cinstită, *îmbrăcată ca o zeiță*, cu ghetе înalte de fetru, pe care nu se vedea nici un strop de glod, se strecurase ca un țigar, din uliță pînă în kuhne și o întrebase care este apartamentul domnului Goriot. Doamna Vauquer și bucătăreasa dumisale au ascultat la ușă și au prins cîteva cuvinte rostite cu duioșie în timpul acestei vizite, care n-a fost tocmai scurtă. La plecare, cînd domnul Goriot își întovărășea *dama*, Sylvie cea butucănoasă și-a luat în grabă panerul și s-a făcut că pleacă la piață, ca să poată urmări pe cei doi îndrăgostiți.

— Doamnă, i-a spus stăpînă-și, cînd s-a întors, al dracului de bogat trebuie să fie totuși domnul Goriot, ca să le țină pe picior așa de mare ! Inchipuți-vă că la colț cu strada Estrapade aștepta o trăsură de casă, o minune, nu altceva, unde s-a și urcat.

La prînz, doamna Vauquer s-a ridicat de la masă ca să coboare o perdea, apărîndu-l astfel pe domnul Goriot de-o rază de soare, care îl stînjenea, căzîndu-i drept în ochi.

— Eh, domnule Goriot, frumoasele te îndrăgesc și soarele te caută ! spuse ea, făcînd aluzie la vizita pe care o primise neguțătorul. Și, drace, știu că ai gust bun, era grozav de drăgălaș...

— Era fata mea, spuse el cu un fel de mîndrie, în care ceilalți clienți ai pensiunii se grăbiră să vadă o neroadă îngîmfare de bătrîn, care încearcă să iasă cu fața curată.

O lună mai tîrziu, domnul Goriot primi o a doua vizită. Fiică-sa care, întîia oară venise în rochie de dimineată, de data aceasta veni după-amiază, îmbrăcată ca pentru vizită. Clienții pensiunii care ședeau de vorbă în salon, avură prilejul s-o vadă, drăguță, cu părul auriu, subțirică, grațioasă și mult prea distinsă ca să poată fi fata unui om ca moș Goriot.

— Iac-o și p-a doua ! spuse Sylvie cea butucănoasă, care nu o mai recunoscui.

Cîteva zile după aceea, o altă tinăra, înaltă și bine împlinită, oacheșă, cu părul negru și ochii vii, întrebă de domnul Goriot :

— Iac-o și p-a treia ! spuse Sylvie.

Această a doua fată, care și întîia oară, venise să-l vadă pe tată-său dimineța, cîteva zile mai tîrziu, înspre seară, coborî din trăsura în rochie de bal.

— Iac-o și p-a patra ! spuseră într-un glas și doamna Vauquer și Sylvie cea butucănoasă, nerecunoscînd nici pe departe în această doamnă din înalta societate pe fata care, întîia oară, venise îmbrăcată într-o modestă rochie de dimineată.

Pe vremea aceea, Goriot plătea încă o mie două suie de franci pensiune. Doamna Vauquer găsi că e foarte firesc ca un om bogat să aibă patru sau cinci amante, ba chiar îl socoti foarte dibaci în încercarea de a le prezenta drept fetele lui. Iar faptul că le aducea la pensiunea Vauquer nu o necăji de fel. Numai că, găsind în aceste vizite explicația indifferenței lui Goriot față de ea însăși, își îngădui, la începutul celui de al doilea an, să-l numească *cotoi bătrîn*. În sfîrșit, cînd pensionarul nu mai putu plăti decît cei nouă sute de franci, văzînd într-o zi pe una din aceste doamne coborînd din trăsura, doamna Vauquer îl întrebă cu toată insolența ce are de gînd să facă din casa dumsale, moș Goriot îi răspunse că doamna era fata lui cea mare.

— Dar ce, ai treizeci și șase de fete ? spuse înăcrîtă doamna Vauquer.

— N-am decît două, răspunse pensionarul cu blîndețea omului scăpătat, care din pricina sărăciei a ajuns la cea mai de pe urmă supunere.

Către sfîrșitul celui de al treilea an, moș Goriot, restrîngîndu-și și mai mult cheltuielile, se mută lautul al treilea, plătiînd patruzeci și cinci de franci pe lună pensiune. Renunță la tutun, își concedie peruchierul și nu-și mai pudră părul. Cînd se înfățișă pentru prima oară nepudrat, gazda, văzîndu-i adevărata culoare a părului, un cenușiu murdar care bătea în verzui, slobozi un strigăt de minare. Cu fața lui, înnegurată tot mai mult, zi cu zi, pe nesimțite, de tristețea

secretelor sale dureri, moș Goriot părea cel mai mîhnit dintre toți mesenii. Atunci nimeni nu mai avu nici o îndoială : moș Goriot era un bătrîn deșucheat și, dacă ochii dumisale scăpaseră pînă acum de vătămătorea înrîurire a leacurilor cerute de bolile de care suferea, aceasta nu se datora decît iscusinței doctorului său. Culoarea respingătoare a părului era urmarea exceselor pe care le făcuse și a drogurilor pe care le luase, ca să le poată continua. Aceste bîrieli își găseau o îndreptățire în starea trupească și sufletească a moșneagului. Cînd văzu că frumoasa lui rufărie s-a ferfinit, își cumpără o pînză ieftină de paisprezece bani cotul, ca s-o înlocuiască. Diamantele, tabacherea de aur, lanțul, bijuteriile pieriră una cite una. Lepădase fracul albastru-deschis și tot costumul lui bogat ca să poarte, iarna ca și vara, o redingotă de postav grosolan, de culoare castanie, o jiletcă de păr de capră și pantaloni cenușii de piele de drac. Trupește, se împuțina văzînd cu ochii ; pe fața-i, pînă atunci buhăit de mulțumirea unei fericiri burgheze, se iviră cute multe și adînci ; fruntea i se încreți, fălcile îi ieșiră la vedere. Trecuseră patru ani de cînd se așezase în strada Neuve-Sainte-Geneviève și era de nerecunoscut. Blajinul fabricant de făinoase care la șaizeci și doi de ani nu arăta nici patruzeci, tîrgovețul voinic și pîntecos, bine păstrat în nerozia lui, cu o sprinteneală care îi înveselea pe trecători, cu surîsul oarecum tîneresc, părea acum un septuagenar îndobitocit, gălbejit, tremurînd din toate încheieturile. Ochii albaștri și plini de viață aveau acum umbre tulburi, cenușii, erau stinși, nu mai lăcrimau, ci cu tivul lor roșiatic, parcă plîngeau cu sînge. Unii îl priveau cu silă ; alții cu milă. Cîțiva tineri studenți la medicină, văzînd cum îi atîrnă buza de jos și măsurîndu-i din ochi unghiul facial, îl declarară atins de cretinism, după ce-l hărțuiseră îndelungă vreme, fără a scoate nimic de la el. Intr-o seară, după masă, cînd doamna Vauquer îi spusese în batjocură ; „Eh, fetele dumitale nu mai vin să te vadă ?” punîndu-i la îndoială paternitatea, moș Goriot tresări, ca și cînd gazda l-ar fi îmboldit cu un fier :

— Mai vin cîteodată, răspunse el cu glas tulburat.

— Ah ! Ah ! le mai vezi cîteodată ? strigară studenții. Bravo, moș Goriot !

Dar bătrînul nu auzi glumele pe care le stîrnise răspunsul său ; căzuse iarăși într-o îngîndurare, pe care cei ce nu-l cunoșteau îndeajuns o socoteau un fel de toropeală senilă, datorită lipsei de inteligență. Dacă l-ar fi cunoscut temeinic, poate că i-ar fi preocupat adînc problema, pe care o ridica starea lui trupească și sufletească ; dar lucrul acesta era deosebit de anevoios. Deși era ușor de aflat dacă Goriot fusese într-adevăr fabricant de făinoase și la cît se ridica averea lui, bătrînii, a căror curiozitate se trezise, nu ieșeau din cartierul lor și trăiau la pensiune ca stridiile pe stîncă. Cît despre ceilalți, tinerii, îndată ce ieșeau din strada Neuve-Sainte-Geneviève, viața Parisului, cu în-suflețirea ei deosebită, îi făcea să-l uite cu totul pe bietul moșneag, pe seama căruia se veseleau. Atît pentru bătrînii înguști la minte, cît și pentru tinerii fără de griji, sărăcia lucie în care trăia moș Goriot și în-fățișarea lui neroadă nu se potriveau de fel cu avuția sau cu vreo însușire oarecare. Cît despre femeile pe care le dădea drept fetele lui, toți împărtășeau părerea doamnei Vauquer, care spunea, cu judecata aspră a tuturor bătrînelor care s-au deprins să-și facă tot felul de închipuiri și a căror îndeletnicire de fiecare seară este trîncăneala :

— Dacă moș Goriot ar avea fete atît de bogate, cum păreau a fi doamnele care veneau să-l vadă, n-ar sta el în casa mea la catul al treilea, cu patruzeci și cinci de franci pe lună și n-ar umbla îmbrăcat ca un prăpădit !

Nimic nu putea să dezmință aceste presupuneri. Astfel, către sfîrșitul lunii noiembrie 1819, cînd a izbucnit această dramă, fiecare dintre cei ce se aflau la pensiune își avea în privința bietului bătrîn ideile lui bine hotărîte. Moș Goriot n-avusese în viața lui nici nevastă, nici fată ; abuzînd de plăcerile vieții, a ajuns un melc, o moluscă antropomorfă de clasat în familia *caschetiferelor*, spunea un slujbaș de la Museum²⁴ care lua masa cu abonament. Poiret era un vultur, un

gentilom pe lângă Goriot. Poirot vorbea, rațional, răspunzând, nu spunea nimic, pentru că avea obiceiul să repete cu alte cuvinte ceea ce spusese ceilalți; dar lua parte la convorbire, era viu, părea sensibil; în vreme ce moș Goriot, spunea mai departe slujbașul de la Museum, se statornicise definitiv la zero grade Réaumur.

Eugen de Rastignac se întorsese de acasă într-o stare de spirit pe care desigur că au cunoscut-o toți tinerii cu însușiri alese sau cei cărora o situație anevoioasă le dă pentru o clipă calități de oameni de elită. În cel dintîi an al șederii sale la Paris, puțina muncă pe care o cere luarea primelor examene în facultate, îi lăsase destul timp liber ca să poată gusta desfătările Parisului. Unui student nu-i rămîne prea multă vreme, dacă vrea să vadă tot ce se joacă la fiecare teatru, să cerceteze ieșirile labirintului parizian, să afle deprinderile, să învețe limba și să se obișnuiască cu plăcerile pe care nu le poate găsi decît în capitală; dacă vrea să scotocească în toate ungherele, unde vrei și unde nu vrei, să urmeze cursurile care îl atrag, să inventarieze tezaurele muzeelor. Și atunci studentul se înflăcărează pentru niște nimicuri, care i se par mărețe. Își descoperă un om de seamă, printre profesorii de la Collège de France²⁵ plătiți ca să fie la înălțimea auditoriului, își îmbătoșează cravata și se îmbracă sclivisit ca să cucerească femeile care vin la Opera Comică, în primele locuri de la galerie. În aceste inițieri succesive, studentul își leapădă zgura, dobîndește o mai largă priveliște asupra vieții și pînă la urmă ajunge să-și dea seama că societatea este alcătuită dintr-o suprapunere de straturi omenești. Dacă la început a privit cu încîntare echipajele care defilează pe Champs-Élysées sub îmbelșugata revărsare a soarelui, curînd după aceea ajunge să le rîvnească. Cînd Eugen plecă în vacanță, după ce își luase bacalaureatul în litere și bacalaureatul în drept, el trecuse prin această ucenicie, fără să fi băgat de seamă. Iluziile lui din copilărie, gîndurile pe care și le făcuse acolo, în provincie, se mistuiseră. Cu această nouă înțelegere

a lucrurilor și cu o nemăsurată ambiție, el pîtu să vadă lumea de la conacul părintesc, familia lui, în adevărata lor lumină. Taică-său, maică-sa, cei doi frați, cele două surori și o mătușă, care n-avea altă avere decît o pensie, trăiau toți din moșioara de la Rastignac. Acest domeniu, cu un venit de vreo trei mii de franci, legat de rodul viei, se menținea în nesiguranța în care trăiește orice podgorie, prin însăși natura produsului ei ; și totuși, din acest venit trebuiau să smulgă în fiecare an o mie două sute de franci pentru Eugen. În-fățișarea acestei necontenite strîmătorări, care îi fusese ascunsă cu generozitate pînă acum, comparația pe care fu silit să o facă între surorile lui, care i se păruseră atît de frumoase, cînd era copil, și femeile de la Paris, care i se arătaseră ca niște frumuseți de vis, viitorul nesigur al acestei numeroase familii, care nu se întemeia decît pe el, zgîrcenia încordată, cu care văzu că se adunau cele mai neînsemnate roade ale pămîntului, băutura ce se făcea pentru casă din drojdia care rămînea în teasc, în sfîrșit o mulțime de împrejurări pe care ar fi de prisos să le însemnăm aici, îi înzeciră dorința de a se înălța cît mai sus și îi stîrniră o aprigă sete de onoruri. Ca toate sufletele mari, Eugen nu voia să recurgă la nimeni, decît la propriile lui însușiri. Dar el avea în întregime firea meridionalului ; cînd pornea deci la faptă, hotărîrile lui treceau prin acele șovăiri care-i cuprind pe tinerii ce se află în largul mării, neștiind nici în ce parte să-și îndrepte puterile, nici sub ce unghii să umfle pînzele. Dacă la început voise să se cufunde cu totul în muncă, mai tîrziu, ispitit de trebuința de a-și făuri relații, își dădu seama de marea înrîurire pe care o aveau femeile în viața socială, și se hotărî, pe loc, să se avînte în societatea înaltă, pentru a-și cucerii cîteva proleguitoare : ar putea oare să dea greș în această încercare un tînar înflăcărat și spiritual ca el, al cărui duh și a cărui înflăcărare erau și mai puternic puse în lumină de o ținută elegantă și de un fel de frumusețe energică, de care femeile se lasă prinse cu atîta ușurință ? Aceste gînduri îl năpădiră pe cîmp, în timpul plimbărilor pe care odinioară le făcea cu atîta voieșie, împreună cu

surorile lui, care însă acum îl găsiră cu totul schimbat. Mătușă-sa, doamna de Marcillac, fusese pe vremuri prezentată la curte unde avusese prilejul să cunoască aristocrația cea mai aleasă. Răscolind amintirile, cu care ea îl legănase de atâtea ori, tânărul plin de ambiție își dădu seama că și-ar putea crea câteva legături de societate, cel puțin tot așa de folositoare ca și învățătura pe care o dobîndea la Facultatea de Drept; o iscodi deci în privința rudelor cu care ar putea să intre în legătură. După ce scutură arborele genealogic cu toate ramurile lui, bătrîna doamnă socoti că, dintre toți cei care ar putea fi de folos nepotului ei în ginta egoistă a neamurilor avute, doamna vicontesă de Beauséant ar fi cea mai puțin îndărătnică. Ii scrisese acestei tinere femei o scrisoare în stilul de pe vremuri și i-o înmîină lui Eugen, spunîndu-i că dacă va izbuti pe lîngă vicontesă, ea îl va ajuta să-și regăsească și rudele celelalte. Cîteva zile după ce sosise, Rastignac trimise doamnei de Beauséant scrisoarea, pe care i-o dăduse mătușă-sa. Vicontesa îi răspunse printr-o invitație la balul de a doua zi.

Aceasta este situația generală în pensiunea de familie a doamnei Vauquer la sfîrșitul lui noiembrie 1819. Cîteva zile mai tîrziu, Eugen se întoarce de la balul doamnei de Beauséant către ceasul două noaptea. Ca să cîștige timpul pierdut, studentul, plin de curaj, își făgăduise, pe cînd dansa, să lucreze pînă în zori. Era cea dintîi noapte de veghe în mijlocul acestui cartier tăcut, și se afla sub vraja înșelătoarei energii pe care i-o dăduse strălucitoarea priveliște a înaltei societăți. Masa de seară n-o luase la doamna Vauquer. Pensionarii își închipuiseră deci că nu se va întoarce decît a doua zi dimineața cum se mai întîmplase de atâtea ori cînd fusese la serbările de la Prado sau la balurile de la Odeon și sosea acasă cu ciorapii de mătase plini de glod și cu pantofii de bal scîlciati. Cînd se duse să închidă poarta, Christophe rămase o vreme să mai caște gura pe uliță. Tocmai atunci se ivi Rastignac, astfel încît putu să se urce în camera lui fără să facă nici un zgomot, urmat de Christophe care, în schimb, făcea destul. Eugen se dezbracă, își puse papucii de

casă, îmbracă o redingotă ponosită și își aprinse focul de turbă, grăbindu-se să se apuce de lucru, iar Christophe, bocănind cu încălțările lui greoaie, acoperi aceste pregătiri care trecură aproape neauzite. Înainte de a se cufunda în cărțile lui de drept, Eugen rămase câteva clipe pe gânduri. Cunoscuse în doamna vicontesă de Beauséant pe una din reginele mondenităților din Paris, iar casa ei era socotită drept cea mai plăcută din tot foburgul Saint-Germain²⁶. Prin nume și prin avere, făcea parte din stratul cel mai de sus al aristocrației. Mulțumită doamnei de Marcillac, mătușă-sa, el, un biet student sărac, se bucurase de o bună primire în această casă, favoare pe care nu o putea prețui în toată însemnătatea ei. A fi admis în saloanele acelea aurite era un adevărat brevet de înaltă noblețe. Înfrățindu-se în această societate, cea mai inaccesibilă din toate, cucerise dreptul de a putea intra pretutindeni. Orbit de strălucitoarea reuniune, neputînd să schimbe decît puține cuvinte cu vicontesa, Eugen se mulțumise să deosebească, în mulțimea zeităților pariziene care se îmbulzeau la această petrecere, pe una din acele femei care vrăjesc dintru început pe orice tînăr. Despre contesa Anastasie de Restaud, înaltă și bine împlinită, se spunea că avea o statură cum erau puține în tot Parisul. Închipuți-vă o femeie cu ochii mari, întunecați, cu o mînă minunată, cu un picior bine desenat, cu mișcări pline de foc, o femeie pe care marchizul de Ronquerolles o numea un cal pur sînge. Această finețe a nervilor nu-i împrăștia cu nimic farmecul; trupul i se arcuia în rotunzimi pline, fără a se putea spune că era prea grasă. Cal pur sînge, femeie de rasă, locuțiunile acestea începuseră a înlocui încetul cu încetul îngerii cerului, figurile osianice²⁷, toată vechea mitologie a iubirii, respinsă de dandysm. Pentru Rastignac însă, doamna Anastasie de Restaud era femeia pe care o dorea. În lista dansatorilor, pe care contesa îi scrisese pe evantai, Rastignac obținuse două dansuri, și în timpul celui dinții contradans, găsise prilejul de a vorbi cu ea.

— Unde aş putea să vă mai văd, doamnă ? o întrebase el dintr-o dată, cu năvalnica putere a pasiunii care place atât de mult femeilor.

— O, răspunse ea, la Bois, la Bouffons ²⁸, la mine, preţuţindeni !

Şi zvinturatul meridional se grăbise a se împrieteni cu această fermecătoare contesă, atât cât se poate împrieteni un tânăr cu o femeie în răstimpul unui contradans şi al unui vals. Spunînd că este văr cu doamna de Beauséant, femeia, pe care el o socotea o înaltă doamnă, îl invită la ea, deschizîndu-i astfel uşa casei ei. După surîsul pe care i-l aruncă la despărţire, Rastignac îşi spuse că va trebui să-i facă o vizită. În aceeaşi seară norocul îi scosese în cale un om care nu-şi bătuse joc de ignoranţa lui, socotită păcat de moarte în lumea unor impertinenţi iluștri, cum erau toţi acei Maulincourt, Ronquerolles, Maxime de Trailles, de Marsay, Adjuda-Pinto, Vandenesse, care străluceau acolo în toată gloria îngîmfării lor, între femeile cele mai elegante, ca lady Brandon, ducesa de Langeais, contesa de Kergarouët, doamna de Sérizy, ducesa de Carigliano, contesa Ferraud, doamna de Lanty, marchiza d'Aiglemont, doamna Fiermiani, marchiza de Listomère şi marchiza de d'Espard, ducesa de Maufrigneuse şi familia Grandlieu ²⁹. Din fericire pentru el, neştiutorul student dădu peste marchizul de Montriveau, amantul ducesei de Langeais, un general de o copilăroasă naivitate, care îl lămurî că doamna de Restaud locuia în strada Helder.

Să fii tânăr, să fii însetat de lume, să flămînzeşti după o femeie şi, deodată, să vezi că ţi se deschid două case ! Să pui piciorul în foburgul Saint-Germain, la vicontesa de Beauséant, şi genunchiul în şoseaua d'Antin ³⁰, la contesa de Restaud ! Să-ţi arunci o privire de-a lungul saloanelor Parisului, crezîndu-te băiat destul de drăguţ, ca să poţi afla sprijin şi ocrotire în sufletul unei femei din această societate ! Să te simţi destul de ambiţios ca să păşeşti apăsător pe frînghia întinsă, pe care trebuie să mergi cu siguranţa acrobatului ce ştie că nu se va prăbuşi, şi că găseşti într-o femeie fermecătoare cumpăna cea mai de temei ! Cu

aceste gânduri și în fața acestei femei care se înălța, minunată, în preajma focului de turbă, între Codul civil și sărăcia lui, cine n-ar fi căutat oare să-și pătrundă viitorul și cine nu l-ar fi împodobit cu toate izbînzile din lume, așa cum făcea Eugen în seara aceea? Cu gândurile împrăștiate, el se bucura de pe acum cu atîta tărie de fericirile ce aveau să vină, încît se și vedea alături de doamna de Restaud, cînd tăcerea nopții fu tulburată de un oftat, ca un ah! al sfîntului Iosif³¹, care în sufletul tînărului răsună ca un horcăit de muribund.

Deschise încetinel ușa și, cînd ieși în sală, văzu un tiv de lumină sub ușa lui moș Goriot. Cu teama că vecinul său e poate bolnav, se aplecă și, uitîndu-se pe borta cheii, îl văzu pe bătrîn îndeletnicindu-se cu o treabă, care i se păru atît de licăloasă, încît socoti ca o îndatorire a sa față de societate să cerceteze de aproape ce învîrtea la miez de noapte așa-zisul fabricant de făinoase. Moș Goriot, după cum se vedea, răsturnase masa și legase de stîngă ei o fațuriere și o supieră, amîndouă de argint aurit, bogat împodobite, cuprinzîndu-le în jur cu o sîrmă groasă și strîngîndu-le cu atîta putere, încît era vădit că le frîngea, ca să facă din ele un lingou.

— Drace, zdravăn om! își spuse Rastignac, văzînd brațele puternice ale bătrînului, care, cu ajutorul acelei legături, frămînta fără nici un zgomot argintul aurit, ca pe un aluat. — Să fie oare un hoț sau un tînuitor care, ca să-și poată duce fără primejdie negoțul, face pe prostul, pe neputinciosul și trăiește ca un milog? se întrebă Eugen, ridicîndu-se o clipă.

Studentul se uită iarăși pe borta cheii. Moș Goriot, care desfăcuse legătura, luase bucata de argint, o pusese pe masă, după ce așternuse mai întîi învelitoarea, și o rostogoli pînă cînd îi dădu rotunjimea unui drug, treabă pe care o împlini cu o minunată ușurință.

— Să fie tot așa de puternic, pe cît era regele August al Poloniei? își spuse Eugen, cînd bara era aproape rotunjită.

Moș Goriot își privi cu tristețe opera; lacrimi prinseră a-i curge pe obraz. Suflă în feștila la a cărei lu-

mină lucrase pînă atunci, și Eugen îl auzi culcîndu-se, cu un oftat ușor.

— E nebun, gîndi studentul.

— Sărman copil! rosti cu glas tare, moș Goriot.

Auzind aceste cuvinte, Rastignac chibzui că e mai înțelept să țină în taină această întîmplare și să nu-l osîndească în chip nesocotit pe vecinul său de cameră. Cînd dădu să se întoarcă în odaia lui, auzi deodată un zgomot ciudat, destul de greu de redat, pricinuit pe semne de oameni care urcau scara încălțați cu tîrlci de stofă. Eugen ciuli urechea și deosebi în adevăr două respirații alternative. Fără să fi auzit nici scîrțîitul ușii, nici pașii oamenilor, zări deodată o slabă licărire de lumină la catul al doilea, la domnul Vautrin.

— Cam multe mistere pentru o pensiune de familie! își spuse.

Coborî cîteva trepte, rămase la pîndă și auzi clinchet de monede de aur. Indată lumina se stinse și cele două respirații se auziră din nou, fără ca ușa să fi scîrțîit. Apoi, pe măsură ce se depărtau cei doi oameni, zgomotul se pierdea.

— Cine-i acolo? strigă doamna Vauquer, de la fereastra odăii sale.

— Eu, maică Vauquer, m-am întors acasă, răspunse Vautrin cu vocea lui dogită.

— Ciudat! Christophe pusese zăvorul, își spuse Eugen intrînd în odaia lui. La Paris, trebuie să stai de veghe toată noaptea, ca să afli ce se petrece în preajma ta.

Abătut de aceste mici întîmplări de la gîndurile lui de dragoste și de mărire, se apucă de lucru. Cu gîndurile îndreptate cînd către moș Goriot, care-i stîrnise tot felul de bănuieli, cînd mai ales către doamna de Restaud, care-i răsărea în față la fiecare clipă, vestindu-i un strălucit destin, se culcă și dormi pînă la urmă cu pumnii strînși. Din zece nopți, pe care un tînăr le făgăduiește muncii, șapte sînt dăruite totdeauna somnului. Vîrsta de douăzeci de ani nu-i vîrsta vegherilor.

A doua zi dimineată se lăsase asupra Parisului o ceață deasă, o ceață dintr-acelea care învăluie și

înnegurează oraşul într-atît încît oamenii cei mai rînduiţi în treburile lor se pot înşela asupra orei, pierzînd însemnate întîlniri de afaceri. La vremea prînzului, toţi cred că e opt dimineăta. La ora nouă şi jumătate, doamna Vauquer nu se mişcase încă din pat. Christophe şi butucănoasa Sylvie, întirziînd şi ei, îşi luau în tihnă cafeaua, preparată cu caimacul de la laptele pensionarilor, pe care Sylvie îl fierbea îndelung, pentru ca doamna Vauquer să nu bage de seamă această nelegiuită dijmuire.

— Sylvie, spuse Christophe, muind în ceaşcă cea dintîi felie de pîine prăjită, noaptea asta au venit doi inşi la domnul Vautrin care, oricum, e un om de treabă. Dacă doamna intră la bănuieli, să nu-i spui nimic.

— Ți-a dat ceva ?

— Mi-a dat pataca de cinci pe luna asta, ca şi cînd mi-ar fi spus : „Ține-ți gura”.

— Numai el şi doamna Couture nu sînt cărpănoşi. Toţi ceilalţi parcă ar vrea să-ți ia cu stînga bacşişul pe care ți-l dau cu dreapta, de anul nou, spuse Sylvie.

— Și, la urma urmei, ce-ți dă ? făcu Christophe — o prăpădită de patacă de cinci franci. Au trecut doi ani, de cînd moș Goriot îşi face singur pantofii. Lui Poiret, zgîrie-brînză cum e, puţin îi pasă de vax şi mai degrabă l-ar bea, decît să-l strice pe scîlcieturile lui. Cît despre pipernicitu’ ăla de student, îmi dă patruzeci de bănuţi. Cu patruzeci de bănuţi, nu-mi plăteşte nici peria de lustruit. Și, pe deasupra, îşi vinde şi vechiturile. Ce mai casă !

— Eh ! făcu Sylvie, sorbind zgomotos cafeaua cu mici înghițituri, locurile noastre sînt totuşi cele mai procopsite din cartier : s-ar zice că huzurim. Dar, Christophe, pentru că veni vorba de babacul Vautrin, ai auzit ceva ?

— Da. Acum cîteva zile, am întîlnit pe uliță un domn, care mi-a spus : „La voi locuiește un domn voinic, care-și cănește barbetele ?” „Nu, domnule, i-am răspuns eu, nu și le cănește. Un om așa de vesel, n-are vreme pentru asemenea treabă”. I-am povestit întîmplarea asta lu’ domnu’ Vautrin, care mi-a spus : „Bine

ai făcut, băiete ! Totdeauna să răspunzi la fel. Nimic mai urît decît să ne dăm metehnele-n vileag. Din pricina asta ajung unii oameni de nu se mai pot căsători.”

— Eh, iacă, și pe mine a vrut unul să mă tragă de limbă, într-o zi în piață, să-i spun dacă nu l-am văzut cumva cînd își schimba cămașa. Auzi pozna !... He, făcu ea, tăind firul istorisirii, bate zece fără un sfert la Val-de-Grâce și nimeni nu mișcă.

— Fii pe pace ! au plecat cu toții : doamna Couture și domnișoara cea tină ră s-au dus de pe la opt la Saint-Étienne, ca să se grijească. Moș Goriot a plecat cu un pachet. Studentul se-ntoarce abia la zece, cînd se sfîrșește cursul. l-am văzut plecînd, cînd măturam scara. Ba moș Goriot m-a și lovit c-o drăcie tare ca fierul pe care o ducea-n brațe. Ce-o fi învîrtind omul ăsta ? Il răsucesc toți ca pe un titirez, totuși e un om de treabă, și face mai multe parale decît toți ceilalți laolaltă. E drept, nu-i prea galanton ; în schimb cucoanele la care mă mîină cîteodată, lasă să pice niște bacșișuri strașnice ! Și-s tare bine-mpopoțonate !

— Alea care cică-s fetele lui, ha ? O duzină-n cap.

— Eu am fost numai la două, alea care au venit și aici.

— Auzi ca-nceput să miște doamna. Păzea, că iar pornește tărăboiul. Trebuie s-o-ntind. Dumneata, Christophe, ia seama la lapte, adicătelea-n privința pisicii.

Sylvie urcă scara către odaia stăpînă-si.

— Ce-i asta, Sylvie ? M-ai lăsat să dormi dusă pînă la zece fără un sfert. Asta nu s-a mai întîmplat nici-odată.

— E o ceață, s-o tai cu cuțitul.

— Și masa de dimineață ?

— Eh, pensionarii dumneavoastră parc-aveau pe dracu-n ei. Au șters-o cînd plesnea de ziuă.

— Vorbește corect, Sylvie, urmă doamna Vauquer. Se spune : cînd se crapă de ziuă.

— Ah, doamnă, am să spun cum vreți dumneavoastră. Dar oricum ar fi, veți lua masa de dimineață la zece. Michonnetta și Poireau-ul nici n-au mișcat

pînă acîi. Numai ei sînt acasă și dorm ca doi bușteni ce sînt.

— Bine, Sylvie, dar tu-i pui pe-amîndoi laolaltă, ca și cînd...

— Ca și cînd ce? urmă Sylvie, cu rîsul ei zgomotos, de năroadă. Amîndoi fac o pereche minunată.

— E un lucru ciudat, Sylvie: cum a intrat în casă domnul Vautrin, astă-noapte, după ce Christophe pusese zăvorul la poartă?

— Dimpotrivă, doamnă, Christophe l-a auzit pe domnul Vautrin și s-a dus de i-a deschis. Și iacătă că dumneavoastră ați crezut...

— Dă-mi camizola și du-te de pregătește masa. Fă niște cartofi la berbecul care a rămas de ieri și niște pere coapte, din cele de două parale bucata.

Puțin după aceea, doamna Vauquer coborî; tocmai în clipa aceea motanul, răsturnînd cu o lovitură de labă farfurioara care acoperea o cană de lapte, îl lînciuia cu mare grabă.

— Mistigris! strigă bătrîna.

Motanul fugi, pentru ca după un răstimp să vină și să se răsfețe la picioarele ei.

— Da, da, acum-ncepi cu șiretlicurile tale, lichea bătrînă! spuse ea, cu ton ușor dojenitor. Apoi strigă: Sylvie! Sylvie!

— Da doamnă. Ce s-a-ntîmplat?

— Ia vezi ce-a băut motanul.

— Asta e numai din vina dobitocului de Christophe, că doar i-am spus să pună masa. Une-o fi șters-o? Dar n-aveți grijă, doamnă. Ceașca asta am s-o dau lui moș Goriot. Am să pun nițică apă înăuntru și n-are să bage de seamă. Că nu ia seama la nimic, nici chiar la mîncare.

— Dar unde s-o fi dus caraghiosul ăla? spuse doamna Vauquer așezînd farfuriile pe masă.

— Cine poate ști! Învîrtește niște afaceri îndrăcite.

— Am dormit prea mult, zise doamna Vauquer.

— De aceea arătați ca o floare abia smulsă din grădină.

În clipa aceea se auzi clopoțelul de la poartă și Vautrin intră în salon, cîntînd cu glasul lui puternic :

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindeni m-am arătat...*

— Oh ! Oh ! Bună ziua, maică Vauquer, spuse el, cînd dădu cu ochii de gazdă, pe care o cuprinse curtenitor cu amîndouă brațele.

— Haide, sfîrșește...

— Spune : „Neobrăzatele !” urmă el. Hai, spune. Vrei să spui sau nu ? Iaca, am să-ți dau ajutor la pusul mesei. Ah ! sînt drăguț, nu-i așa ?

*Să curtezi și brune și blonde
Să iubești, să suspini...
...în voia întîmplării.*

— Am văzut ceva ciudat...

— Ce ? întrebă văduva.

— La opt și jumătate, moș Goriot se afla la un argintar de pe stada Dauphine, care cumpără tacîmuri și găitane de fier. I-a vîndut pe preț bun un obiect de menaj de argint aurit, destul de bine teșit pentru un om care nu e de meserie.

— Ei, adevărat ? rosti doamna Vauquer.

— Da. Veneam către pensiune, după ce condusesem pe un prieten, care a plecat în străinătate cu un vas din serviciul Mesageriilor Regale. L-am pîndit pe moș Goriot să văd ce are de gînd să facă, — nu de alta, dar ca să mai rîdem puținel ! S-a întors în cartierul nostru și s-a oprit în strada Grès, la un cămătar vestit, Gobseck ³², un păcătos, care ar fi în stare să facă pietre de domino din ciolanele lui taică-său, un fel de cvrei, arab, grec, țigan, un om pe care cu greu l-ai putea jefui, pentru că își ține toți banii la bancă.

— Dar la urma urmei, moș Goriot ăsta ce face ?

— Nu face nimic, răspunde Vautrin. Sau mai bine zis : desface. E destul de idiot, ca să se ruineze în dragostea lui pentru fetele care...

— Vine ! anunță Sylvie.

Christophe porni după moș Goriot și se întoarse îndată.

— Unde te duci ? îl întrebă doamna Vauquer.

— M-a trimis domnul Goriot.

— Ce-i asta ? zise Vautrin, smulgînd din mîna lui Christophe o scrisoare, pe care citi : *Doamnei contese Anastasie de Restaud*. Și te duci... ? urmă el, înapoind scrisoarea lui Christophe.

— În strada Helder. Am poruncă să n-o dau decît în mîna doamnei contese.

— Ce e înăuntru ? făcu Vautrin ridicînd scrisoarea în lumina ferestrei. Un bilet de bancă ? Nu. Intredeschise plicul. O poliță achitată, strigă el. Drace ! E galant babalicul. Hai, pehlivanule, vezi-ți de drum, urmă Vautrin, lăsîndu-și laba uriașă pe scăfirlia lui Christophe, și răsucindu-l pe călcîie ca pe un zar, te-ai învîrtit de un bacșiș bun.

Sfîrșiră de pus masa. Sylvie fierbea laptele. Doamna Vauquer aprindea focul ajutată de Vautrin, care fredona mereu :

*Am cutreierat lumea îndelung
Și pretutindenți m-am arătat...*

Doamna Couture și domnișoara Taillefer se întoarseră tocmai în clipa cînd totul era gata.

— Unde ați fost, cu noaptea în cap, frumoasa mea doamnă ? întrebă doamna Vauquer pe doamna Couture.

— Am fost să ne rugăm lui Sfîntu' Ștefan din Munte. Nu trebuie să ne ducem azi la domnul Taillefer ? Biata micuță tremură ca o frunză, urmă doamna Couture așezîndu-se la gura sobei și întinzîndu-și picioarele. Din pantofii ei începură să se ridice suvițe de abur.

— Incălzește-te și dumneata, Victorine, spuse doamna Vauquer.

— Faci foarte bine, domnișoară, că te rogi lui Dumnezeu să îmblînzească inima tatălui dumitale, spuse Vautrin, dîndu-i un scaun. Dar atît nu-i de ajuns. V-ar trebui un prieten, care să-l zgîlție pe ursul ăla,

pe sălbăticiunea aia care, după cum umblă vorba, stă pe o avere de trei milioane, dar nu vrea să te înzestreze. O fată frumoasă are totuși nevoie de zestre în vremea de astăzi.

— Biata copilă ! spuse doamna Vauquer. Dar lasă, puicuță, pînă la urmă, monstrul are să plătească păcatul pe care-l săvîrșește.

Auzind aceste cuvinte, ochii Victorinei se umplură de lacrimi, iar văduva tăcu, la un semn pe care i-l făcu doamna Couture.

— Dacă am putea să-l vedem măcar, dacă aș putea să-i vorbesc, să-i dau cea din urmă scrisoare pe care i-a scris-o nevastă-sa, reluă vorba văduva comisarului-ordonator. N-am îndrăznit să i-o trimit prin poștă. Îmi cunoaște scrisul...

— *O, nevinovate, nefericite și prigonite femei!* strigă Vautrin, tăindu-le vorba. Aici ați ajuns ? Peste cîteva zile am să-mi vîr și eu nasul în treburile dumneavoastră și o să vedeți că totul are să meargă bine.

— Oh ! domnule, spuse Victorine, învăluindu-l într-o privire deopotrivă de înlăcrimată și de învăpăiată pe Vautrin, care nu se arăta totuși tulburat, dacă știți vreo cale pe care să puteți ajunge la tatăl meu, spuneți-i că dragostea lui și cinstea mamei mele au pentru mine mai mult preț decît toate bogățiile din lume. Dacă veți izbuti să-l îmblînziți cît de puțin în asprimea lui, am să mă rog lui Dumnezeu pentru dumneavoastră. Fiți încredințat că am să vă port o recunostință...

— *Am străbătut lumea îndelung*, cîntă Vautrin, cu o notă de ironie în glas.

Goriot, domnișoara Michonneau, Poirot coborîră și ei, atrași poate de mirosul rîntașului pe care-l pregătea Sylvie pentru berbecul care rămăsese din ajun. În clipa cînd cei șapte tovarăși de masă se așezară, spunîndu-și bună ziua, ceasul bătuse zece. În uliță se auziră pașii studentului.

— În sfîrșit, domnule Eugen, spuse Sylvie, astăzi mîنینci și dumneata o dată cu toți ceilalți.

După ce îi salută pe pensionari, studentul se așeză lîngă moș Goriot.

— Am avut o aventură ciudată, zise el, luîndu-și în farfurie o copioasă porție de berbec și tăindu-și o bucată de piine, în vreme ce doamna Vauquer le măsura, pe amîndouă, din ochi.

— O aventură ? întrebă Poiret.

— Și de ce te miri, rablă bătrînă ? îi spuse Vautrin lui Poiret. Domnul e făcut să aibă aventuri.

Domnișoara Taillefer strecură o privire slioașă către tînărul student.

— Povestește-ne aventura, îl rugă doamna Vauquer.

— Ieri am fost la balul doamnei vicontese de Beauséant, o vară a mea, care are o casă minunată, cu apartamente îmbrăcate în mătase, care pe scurt ne-a dat o serbare superbă, unde am petrecut ca un rege...

— Ca un sfredeluș, spuse Vautrin, întrerupîndu-l scurt.

— Domnule, se iuți Eugen, ce vrei să spui ?

— Am spus sfredeluș, pentru că sfredelușii petrec mai bine decît regii.

— Adevărat. Aș fi mai bucuros să fiu această mică păsărică fără nici o grijă decît rege, pentru că... făcu Poiret, idemistul ³³.

— În sfîrșit, urmă studentul tăindu-i vorba, am dansat cu una din cele mai frumoase femei, o contesă fermecătoare, cea mai ispititoare făptură pe care am văzut-o în viața mea. Purta în păr flori de pier-sic, avea la cingătoare cel mai frumos mănunchi de flori, flori naturale, care te îmbătau cu mireasma lor. Dar ar fi trebuit s-o vedeți ; e cu neputință să descrii o femeie cuprinsă de însuflețirea dansului. Ei bine, astăzi pe la nouă dimineața, am întîlnit-o pe această divină contesă mergînd pe strada Grès. Oh, cum îmi bătea inima ! Credeam că...

— Că vine încoace, zise Vautrin, cu o privire scormitoare către student. Se ducea fără îndoială la taica Gobseck, un cămătar. De cîte ori vei scotoci în inima unei femei din Paris, vei găsi întîi cămătarul și apoi amantul. Contesa dumitale se numește Anastasie de Restaud și locuiește în strada Helder.

La auzul acestui nume, studentul se uită țintă la Vautrin. Moș Goriot ridică deodată capul și-i cuprinse pe amîndoi într-o privire luminoasă și plină de neli-niște, care îi surprinse pe toți ceilalți pensionari.

— Christophe are s-ajungă prea tîrziu, ea s-a și dus într-acolo ! strigă îndurerat Goriot.

— Am ghicit, spuse Vautrin, plecîndu-se la urechea doamnei Vauquer.

Moș Goriot nu mai vedea, nu mai auzea. Gîndul lui rățăcea aiurea, nu-și dădea seama nici ce mînca. Niciodată nu arătase atît de îndobitocit și de copleșit, ca în clipa aceea.

— De unde dracu știi cum o cheamă, domnule Vautrin ? întrebă Eugen.

— Ah, ah, dar și moș Goriot știe, răspunse perfid Vautrin. De ce să nu știu și eu ?

— Domnul Goriot ? strigă studentul, uimit.

— Cum ? rosti bietul moșneag. Spui că ieri era strașnic de frumoasă, ha ?

— Cine ?

— Doamna de Restaud.

— Ia te uită la bătrînul zgîrie-brînză, făcu doamna Vauquer către Vautrin, cum îi lucesc ochii !

— Așadar e întreținuta lui ? îl întrebă în șoaptă domnișoara Michonneau pe student.

— Oh, da, era peste măsură de frumoasă, reluă vorba Eugen, pe care moș Goriot îl privea cu nesaț. Dacă n-ar fi fost și doamna de Beauséant, divina mea contesă ar fi fost regina balului. Tinerii nu se uitau decît la ea ; erăm al doisprezecelea pe lista ei ; a fost poftită la toate contradansurile. Femeile celelalte turbau, nu alta. Dacă pe ziua de ieri a fost o ființă cu adevărat fericită în lumea asta, a fost dînsa. Cu drept cuvînt se spune că nimic nu-i mai frumos decît o fregată cu pînze, un cal în galop și o femeie dansînd.

— Ieri în vîrfurile scării, la o ducasă, spuse Vautrin. Astăzi de dimineață pe treapta cea mai de jos, la un cămătar. Astea-s parizienele. Dacă bărbații nu le pot da destui bani pentru luxul care nu cunoaște nici o frînă, atunci se vînd. Dacă nu știu să se vîndă, sînt în

stare să-și spintece mamele, ca să scoată cât le trebuie pentru a se putea arăta în lume în toată strălucirea. Pe scurt, fac pe dracu în patru. Se știe, se știe!

Moș Goriot, care în timp ce vorbea studentul, se luminase la chip ca soarele în zilele lui minunate, se întunecă dintr-o dată auzind neîndurătoarele observații ale lui Vautrin.

— Bine, spuse doamna Vauquer, dar unde ți-e aventura? Ai vorbit cu ea? Ai întrebat-o dacă vrea să învețe dreptul?

— Nici nu m-a văzut, răspunse Eugen. Dar să îți înțelegi una din cele mai frumoase femei din Paris pe strada Grès, la ceasul nouă, o femeie care fără îndoială că n-a putut să se întoarcă acasă, de la bal, decît la două dimineața, nu vi se pare un lucru ciudat? Numai la Paris se pot întîmpla asemenea aventuri.

— Fleacuri! Sînt atîtea altele și mai ciudate, strigă Vautrin.

Domnișoara Taillefer abia ascultă toată istorisirea, cufundată cu totul în gîndurile pe care i le stîrnea noua încercare ce avea să facă în ziua aceea, de a răzbate pînă la tatăl ei. Doamna Couture îi făcu semn că e vremea să se îmbrace. Ieșiră amîndouă. Moș Goriot se ridică și el.

— L-ați văzut? spuse doamna Vauquer către Vautrin și ceilalți pensionari ai ei. Nu mai încape vorbă că toată averea și-a cheltuit-o cu femeile alea.

— Nimeni n-are să mă facă să cred, izbucni studentul, că frumoasa contesă de Restaud e amanta lui moș Goriot.

— Dar, îi spuse Vautrin, întrerupîndu-l, nici nu vrem să te convingem. Ești încă prea tînăr ca să cunoști cu adevărat Parisul. Mai tîrziu ai să afli că în lumea asta sînt ceea ce noi numim *oameni pătimași*...

La aceste cuvinte, domnișoara Michonneau se uită la Vautrin cu ochi plini de înțelegere. Era ca un cal de regiment, în clipa cînd aude goarna.

— Ah, ah! făcu Vautrin întrerupîndu-se, ca să-i arunce o privire adîncă, parcă noi n-avem micile noastre patimi?

Bătrîna domnişoară lăasă ochii în jos, ca o călugăriţă ruşinată de vederea unei statui.

— Ei bine, urmă el, oamenii ăştia, cînd muşcă dintr-o idee, nu-i mai dau drumul. Nu-şi pot astîmpăra setea decît cu o anume apă, de la o anume fîntînă, de cele mai adeseori stătută. Ca să bea din apa aceea, ar fi în stare să-şi vîndă nevestele şi copiii, ar fi în stare să-şi vîndă şi sufletul diavolului. Pentru unii, fîntîna asta este jocul de cărţi, Bursa, o colecţie de tablouri sau de insecte, muzica ; pentru alţii, o femeie care ştie să le bucătărească cele mai alese bunătăţi. Acestora din urmă poţi să le oferi toate femeile de pe pămînt. Zadarnic. Au să-ţi rîdă-n nas, pentru că ei nu o vor decît pe aceea care ştie să le împlinească dorinţa pătimaşă. Adesea, femeia asta nu-i iubeşte de fel, îi brufteşte şi le vinde foarte scump mici fărîme de mulţumire. Caraghioşii ăştia nu se dezgustă însă niciodată şi sînt în stare să pună zălog la muntele de pietate cea din urmă învelitoare de pat ca să-i ducă femeii iubite ultimul ban. Moş Goriot e unul dintre ei. Contesa îl stoarce pentru că ştie că-i va păstra taina. Asta e înalta societate ! Bietul om nu se gîndeşte decît la ea. Dincolo de patima lui, cum ai văzut, e o bestie de rînd. Cum îl treci însă la capitolul ăsta i se perindă în ochi sclipiri de diamant. O taină ca asta e uşor de dezlegat. Astăzi de dimineaţă a dus la topit oarecare argintărie aurită şi după aceea l-am văzut intrînd la taica Gobseck, în strada Grès. Fii atent la ce-ţi spun ! Intorcîndu-se acasă l-a trimis pe nărodul de Christophe la contesa de Restaud. Christophe ne-a arătat adresa de pe plicul în care era o poliţă achitată. E limpede că dacă şi contesa s-a dus la bătrînul cămătar treaba nu îngăduia întîrziere. Moş Goriot i-a achitat în chipul cel mai elegant datoria. Nu-i nevoie de cine ştie ce deşteptăciune ca să vezi cum s-au petrecut lucrurile. Aceasta dovedeşte, tinere, că în vreme ce contesa dumitale petrecea, dansa şi se mai muţărea vînturîndu-şi florile de piersic şi ţinîndu-şi rochia cu două degete, era, cum se spune, la mare ananghie, gîn-

dindu-se la polițele ei sau ale amantului ei, care urmasau să fie protestate.

— Ceea ce spui dumneata îmi stirnește o cumplită dorință de a cunoaște adevărul. Mîine am să mă duc la doamna de Restaud, spuse cu însuflețire Eugen.

— Da, spuse Poiret, trebuie să mergi mîine la doamna de Restaud...

— S-ar putea să te întâlnești cu bătrînul Goriot, venit să primească prețul darului pe care i l-a făcut cu atîta eleganță.

— Așadar, spuse Eugen cu o înfățișare plină de dezgust, Parisul duminicilor e o mocirlă ?

— Și încă ce mocirlă, urmă Vautrin. Cei care se mînjesc de glod, umblînd în trăsura, sînt cinstiți, iar cei care se mînjesc umblînd pe jos, sînt pungăși. Dacă ai nefericirea să șterpelești un lucru de nimic, te arată lumea cu degetul în piața Palatului de Justiție, ca pe o ciudățenie. Dacă furi însă un milion, ești socotit în saloane drept o încarnare a virtuții. Și ca să mențineți această morală, cheltuiți treizeci de milioane pe an cu jandarmeria și justiția... Nostimă treabă !

— Cum, exclamă doamna Vauquer, să-și fi vîndut moș Goriot serviciul de argint aurit ?

— N-avea pe capac două turturele ? întrebă Eugen.

— Ba da.

— Ținea mult la ele. În timp ce se trudea să le teșească, plîngea. L-am văzut întimplător, spuse Eugen.

— Ținea la ele ca la viața lui, răspunse văduva.

— Vedeți ce pătimăș e unchiușul ? strigă Vautrin. Femeia aceea știe cum să-l învîrtească.

Studentul se urcă în camera lui. Vautrin ieși în oraș. Puțin după aceea, doamna Couture și Victorine plecară cu birja pe care le-o adusese Sylvie. Poiret oferî brațul domnișoarei Michonneau și porniră amîndoi să facă o plimbare prin Grădina Botanică ; cele două cearsuri care urmau fiind cele mai frumoase din tot cursul zilei.

— Ei, iacătă-i, parc-ar fi luați cu cununie, spuse Sylvie cea butucănoasă. Asta e întîia oară cînd ies împreună în oraș. Atîta sînt de uscați, că dacă s-ar ciocni, ar scăpăra taman ca un amnar.

— Ar fi vai de şalul domnişoarei Michonneau, spuse doamna Vauquer rîzînd, ar arde ca iasca.

Goriot se întoarse acasă către ceasul patru şi, la lumina celor două lămpi care fumegau, o văzu pe Victorine cu ochii înroşiţi. Doamna Vauquer ascultă istorisirea vizitei pe care o făcuseră fără nici un folos în dimineaţa aceea la domnul Taillefer.

Plictisit că trebuie să le primească, Taillefer le îngăduise totuşi să ajungă pînă la el, ca să aibă o lămurire cu ele.

— Dragă doamnă, povestea doamna Couture doamnei Vauquer, închipuieşte-ţi că nici măcar n-a poftit-o pe Victorine să şadă pe scaun, aşa că tot timpul a rămas în picioare. Cît despre mine, mi-a spus foarte rece, fără pic de minie, să nu ne mai dăm osteneala de a veni la el; că domnişoara, n-a numit-o fiica lui, îşi face ei însăşi un rău, tulburîndu-l cu aceste vizite (o dată pe an, monstrul!); deoarece mama Victorinei neavînd nici o avere cînd s-a căsătorit, Victorine nu-i poate pretinde nimic; pe scurt, ne-a aruncat în faţă vorbele cele mai aspre care au făcut-o pe biata micuţă să izbucnească în plîns. Atunci mititica de ea s-a aruncat la picioarele tatălui ei şi i-a spus fără teamă că, dacă a stăruit atîta, a fost numai pentru maică-sa, că se va supune fără murmur voinţei lui, dar că îl roagă să citească testamentul bieteii răposate. Şi Victorine a luat scrisoarea şi i-a pus-o în faţă, spunîndu-i din adîncul inimii cele mai frumoase lucruri din lume, nu ştiu de unde le-o fi cules, pesemne că Dumnezeu i le dicta, pentru că biata copilă era atît de inspirată, încît ascultînd-o, plîngeam şi eu ca o proastă. Ei bine, în tot timpul ăsta, ce crezi că făcea această scîrnăvie de om? Îşi tăia unghiile! A luat scrisoarea, pe care biata doamnă Taillefer a udat-o cu lacrimile ei şi a zvîrlit-o pe cămin, spunînd: „Bine!” A dat s-o ridice de jos pe fiică-sa, dar cînd ea a vrut să-i sărute mîinile şi le-a tras repede 'napoi. Nu e un ticălos în toată puterea cuvîntului? Cît despre nătăfleţul de fecioru-său, cînd a intrat în odaie, nici măcar n-a salutat-o pe soră-sa.

— Sînt deci nişte monştri! strigă moş Goriot.

— După aceea, urmă doamna Couture, fără să ia în seamă izbucnirea unchiaşului, tatăl şi fiul au plecat, salutîndu-mă şi rugîndu-mă să-i iert pentru că aveau treburi grabnice. La asta s-a rezumat toată vizita noastră. Cel puţin, a văzut-o pe fiică-sa. Nu înţeleg cum poate s-o renege, că seamănă cu el ca două picături de apă.

Pensionarii, cei interni ca şi cei externi, sosiră unii după alţii, urîndu-şi bună ziua şi începînd a-şi spune tot felul de fleacuri; glumele obişnuite ale parizienilor din anumite categorii sociale, în care prostia intră ca element principal şi al cărui merit stă îndeosebi în gest sau pronunţie. Modul acesta de a vorbi se schimbă însă necontenit. Gluma, din care izvorăşte nu dăinuie niciodată o lună încheiată. Un eveniment politic, un proces de la curtea cu juri, un cîntec de stradă, o farsă făcută de un actor, totul slujeşte la întreţinerea acestui joc al spiritului, care constă mai ales în a prinde ideile şi cuvintele din zbor, ca pe nişte mîngi şi apoi a le arunca îndărăt, cu iuţeala unei lovături de rachetă. Diorama³⁴, invenţia cea nouă, care îi dădea spectatorului o iluzie optică mai puternică decît panoramele³⁵, adusese în unele ateliere de pictură un nou gen de glumă, o vorbire în rama, caraghioslic pe care unul din obişnuiţii pensiunii Vauquer, un pictor tînăr, îl inoculase tovarăşilor săi de masă.

— Eh, domnule Poirot, cum merge mica dumitale sănătate — rama? întrebă funcţionarul de la Museum. Apoi, fără să mai aştepte răspunsul, se întoarse către doamna Couture şi Victorine:

— Sînteţi mîhnite, doamnele mele.

— Nu mîncăm? strigă Horace Bianchon, student în medicină şi prieten cu Rastignac. Micul meu stomac mi-a căzut *usque ad talones*³⁶.

— Straşnic fricorama! zise Vautrin. Ho, moş Goriot, mai strînge-te o leacă, ce drăcu! Ai astupat toată gura sobei cu picioarele dumitale!...

— Ilustre domnule Vautrin, spuse Bianchon, de ce spui dumneata fricorama? Greşeşti, se spune frigorama.

— Nu, zise slujbașul de la Museum, se spune fri-corama după regula : „Mi-e fric la picioare“.

— Ah ! Ah !

— Iată și pe Excelența sa marchizul de Rastigniac, doctor în drept-curmeziș, strigă Bianchon, înșfăcându-l pe Eugen de gît și strîngîndu-l să-l înăbușe.

— Oho ! Unde-s ceilalți ? Oho !

Domnișoara Michonneau intră ușurel, salută, tăcută, pe meseni și se așează lingă cele trei femei.

— Cînd văd liliacul ăsta, îmi vine să clănțan din dinți, spuse Bianchon cu glas scăzut către Vautrin. Cum tocmai acum studiez sistemul lui Gall³⁷, găsesc că are bosa lui Iuda.

— Domnul l-a cunoscut personal ? întrebă Vautrin.

— Cine nu s-a întîlnit cu el ! răspunse Bianchon. Pe cuvîntul meu, fata asta bătrînă și clorotică îmi amintește pe viermii aceia lungi, care pînă la urmă izbutesc să roadă bîrna cea mai puternică.

— Uite care-i povestea, tinere, spuse cvadragenarul, mîngîindu-și barbetele :

Și ca un trandafir, a trăit cit trăiesc trandafirii. O singură dimineată.

— Ah ! Ah ! uite o minunată suporama, spuse Poi-ret, văzîndu-l pe Christophe, care intrase ținînd cu toată cinstirea cuvenită castronul cu supă.

— Mă iartă, domnule, interveni doamna Vauquer, este o supă de varză.

Toți tinerii izbucniră în rîs.

— Te-a înfundat, Poirot !

— Poirrette înfundat !

— Marchează două puncte la maica Vauquer ! zise Vautrin.

— Ați văzut ce ceață a fost azi dimineată ? întrebă slujbașul.

— A fost, răspunse Bianchon, o ceață frentică și nemaipomenită, o ceață lugubră, melancolică, verzuie, înăbușitoare, o ceață Goriot.

— Goriorama, spuse pictorul, pentru că nu se vedea nimic.

— He, milord Gâ-ôriette, est-~~vor~~ba de dumneata.

Așezat în coada mesei, lângă ușa prin care se servea, moș Goriot înălță capul, adulmecînd o bucată de pîine pe care o avea sub șervet, deprindere veche, din vremea cînd făcea negoț, și care mai ieșea uneori la iveală.

— He, strigă înăcrită doamna Vauquer, cu o voce care birui deopotrivă zgomotul lingurilor, al farfuriilor, ca și glasurile celorlalți pensionari, nu cumva nu-ți place pîinea ?

— Dimpotrivă, doamnă, răspunse bătrînul, e făcută din făină de Étampes³⁷, calitatea intii.

— După ce o cunoști ? îl întrebă Eugen.

— După culoarea atît de albă, după gust.

— După gustul nasului, pentru că vîd că o miroși, spuse doamna Vauquer. Atîta ai strîns băierile pun-gii, încît pînă la urmă o să găsești mijlocul să ie hrănești adulmecînd aerul din cuhne.

— Să-ți brevetezi invenția, spuse slujbașul de la Museum, și ai să te îmbogățești.

— Lasă-l în pace ! Asta o face numai ca să ne încredințeze că a fost fabricant de făinoase, zise pictorul.

— Așadar nasul dumitale este o rețortă ? întrebă din nou slujbașul de la Museum.

— Re... ce ? făcu Bianchon.

— Re-țetă.

— Re-zedă.

— Re-vers.

— Re-gres.

— Re-flex.

— Re-flux.

— Re-cord.

— Re-cordorama.

Aceste opt răspunsuri țîșniră din toate ungherele încăperii, iuți ca o salvă de pușcă, și stîrniră cu atît mai virtos rîsul, cu cît bietul moș Goriot se uita la tovarășii de masă cu înfățișarea de prostănac a omului ce încearcă să înțeleagă o limbă, pe care n-o cunoaște.

— Re... ? îl întrebă pe Vautrin, care ședea lângă el.

— Revent, amice, răspunse Vautrin, plesnindu-i o palmă în pălărie și înfundându-i-o pînă peste ochi.

Uluit de această neașteptată lovitură, bietul moșneag rămase o clipă încremenit. Christophe îi luă farfuria din față, crezînd că-și sfîrșise supa; așa că, după ce își așează pălăria cum se cuvenea, cînd dădu să-și urmeze cina, nimeri cu lingura în scîndura mesei. Cei de față izbucniră în hohote de ris.

— Faci glume proaste, domnule, spuse bătrînul, și dacă îți vei mai îngădui vreodată o asemenea lovitură...

— Ce-o să se întîmple, tătucule? îi tăie vorba Vautrin.

— Ai să mi-o plătești scump, într-o bună zi...

— În iad, nu-i așa? întrebă pictorul. În colțul întunecat în care sînt puși copiii răutăcioși.

— Văd că nu mănînci nimic, domnișoară, spuse Vautrin către Victorine. Așadar tata s-a arătat îndărătnic.

— O grozăvie! zise doamna Couture.

— Ar trebui pus la locul lui, spuse Vautrin.

— Dar, interveni Rastignac, care ședea lingă Bianchon, domnișoara ar putea să intenteze un proces de pensie alimentară, de vreme ce nu mănîncă de fel. Eh, eh! Ia uitați-vă cum o cercetează moș Goriot pe domnișoara Victorine.

Bătrînul uitase de masă și privea la biata fată, în ale cărei trăsături era o izbucnire de cumplită suferință, suferința copilului nerecunoscut, care totuși își iubește tatăl.

— Dragul meu, spuse Eugen cu glas scăzut, ne-am înșelat cu toții în privința lui moș Goriot. Nu este nici idiot, nici neputincios. Aplică-i sistemul lui Gall ³⁸ și spune-mi ce crezi despre el. Astă-noapte l-am văzut frîgînd un serviciu de argint aurit, ca pe un bulgăre de ceară; și în clipa aceea îi citeai pe față sentimente neobișnuit de puternice. Are o viață atît de plină de taine, încît merită osteneala de a o cerceta. Da, da, Bianchon, poți să rîzi cît poțestești, dar eu nu glumesc.

— Sînt de acord, răspunse Bianchon, că omul ăsta e un caz clinic. Dacă vrea, îl disec.

— Nu, studiază-i craniul.

— Ah, prostia lui poate fi contagioasă.

A doua zi, Rastignac se îmbracă cu toată grija și, pe la ceasul trei după-amiază, o porni către doamna de Restaud. Pe drum, se lăsă cuprins de acele speranțe pline de-o nebună nechizbuiță, care înfrumusețează cu atîtea minunate emoții viața tuturor tinerilor : în asemenea clipe ei nu mai socotesc nici piedicile, nici primejdiile, ci văd numai izbînda, poetizîndu-și existența prin simplul joc al închipuirii și simțindu-se nefericiți sau mîlniți atunci cînd li se prăbușesc planurile, care nu trăiau decît în neînfrîinatele lor dorințe ; dacă n-ar fi neștiutori și sfioși, viața socială li s-ar părea de netrăit. Eugen pășea cu luare-amînte, păzindu-se de glodul uliței ; dar mergînd, se gîndea ce are să-i spună doamnei de Restaud, aduna provizii de vervă, născocea răspunsuri spirituale într-o convorbire imaginară, își pregătea replici subtile, fraze în genul lui Talleyrand, presupunînd că va găsi o clipă prielnică pentru a-i face mărturisirea de dragoste pe care își întemeia întregul lui viitor. Gîndind la toate acestea, studentul călcă într-o băltoacă, așa că, ajungînd în piața Palais-Royal, fu nevoit să-și lustruiască ghetele și să-și perie pantalonii.

— Ah, dacă aș fi bogat, își spuse el, schimbînd o patacă de cinci franci, pe care o luase la el pentru cazul cînd s-ar întîmpla vreo nenorocire, aș fi luat o trăsură și pe drum aș fi putut chibzui în deplină liniște.

În cele din urmă ajunse la casa din strada Helder și întrebă de contesa de Restaud. Slugile, care-l văzuseră străbătînd curtea pe jos, fără să fi auzit vreun huruit de trăsură oprită la poartă, îi aruncară o privire de dispreț. Eugen o primi cu mînia rece a omului care știe bine că într-o zi va birui. Privirea aceea îl umilise cu atît mai mult, cu cît încă de cînd intrase în curte, înțelesese că în această privință se afla în inferioritate : în adevăr, un cal minunat bătea pămîntul cu copita, înhămat cu toată hogația la una din acele elegante cabriolette, care arată cu prisosință belșugul

unei vieți de risipă și lasă să se întrevadă deprinderea tuturor fericirilor pe care le poate dăruia Parisul. Eugen se înnegură dintr-o dată. Sertărașele din creier, pînă atunci deschise, și pe care se bizuia să le găsească pline de spirit, se închiseră la loc, iar el se simți stupid. Un valet de cameră se duse să-l anunțe. Așteptînd răspunsul, Eugen rămase în anticameră, schimbîndu-se de pe un picior pe altul, cu cotul reze-mat pe încheietoarea ferestrei și privind distrat în curte. Timpul i se părea nesfîrșit și fără îndoială că ar fi plecat, dacă n-ar fi fost înzestrat cu acea stăruință caracteristică meridionalului care, cînd merge drept către țintă, face adevărate minuni.

— Domnule, spuse valetul, doamna este în buduarul dumisale, și fiind foarte ocupată, nu mi-a dat nici un răspuns ; dar domnul, dacă vrea, poate să poștească în salon, mai așteaptă cineva.

Admirînd înfricoșătoarea putere a acestor oameni, care pot cu un singur cuvînt să pună sub acuzare și să-și judece stăpîinii, Rastignac deschise cu hotărîre ușa pe care cu puțin înainte ieșise valetul gîndind fără îndoială că în felul acesta se va arăta față de aceste slugi cutezătoare ca un obișnuit al casei ; dar spre marea lui uluire se trezi într-o cameră plină cu lămpi, dulapuri, un aparat de încălzit prosoapele de baie — o cămară care dădea într-o sală întunecată și spre scara din dos. Rîsetele înăbușite pe care le auzi în urma lui, îi stîrniră un simțămînt de stînjenire.

— Salonul este aici, domnule, îi spuse valetul, cu un respect prefăcut, care părea încă o batjocură.

Întorcîndu-se cu grabă, Eugen se lovi de o cadă, dar din fericire își prinse la vreme pălăria, care altfel ar fi căzut în baie. Tocmai atunci la celălalt capăt al sălii, luminată de o lampă mică, se deschise o ușă și Rastignac auzi în același timp glasul doamnei de Restaud, și glasul lui moș Goriot, iar după aceea îi auzi sărutîndu-se. Eugen se întoarse în sufragerie, o străbătu și, pășind în urma valetului, intră în primul salon. Cum fereastra dădea către curte, rămase în dreptul ei. Voia să vadă dacă acest moș Goriot era același moș Goriot, pe care-l cunoștea de la pensiune. Inima

ii bătea cu putere și îi venură în minte cumplicatele reflecții, pe care le făcuse Vautrin. Valetul îl aștepta la ușa salonului, din care ieși un tânăr elegant.

— Plec, Maurice, spuse el. Spune-i doamnei contese că am așteptat-o mai mult de o jumătate de ceas.

Indrăznețul acesta, care fără îndoială trebuia să fi avut o anume îndreptățire în atitudinea lui, se îndreptă, fredonînd un crîmpei de arie italienească, spre fereastră la care ședea Eugen, ca să-l vadă la față, și în același timp să vadă ce se întîmplă în curte.

— Ar fi mai bine dacă domnul conte ar mai aștepta o clipă; doamna a sfîrșit, zise Maurice întorcîndu-se în anticameră.

Între timp, moș Goriot ieșise pe scara de serviciu și se îndreptă către poarta cea mare. Unchiașul se pregătea să-și deschidă umbrela, fără să bage de seamă că pe poarta larg deschisă intrase într-un tilbury³⁹ un tânăr spileuit. Moș Goriot avu doar vremea să se tragă înapoi, pentru a nu fi strivit. Sperîndu-se de umbrelă, calul zvîcni ușor pornind în goană către peronul de intrare. Tânărul se întoarse mîniat, dar dînd cu ochii de moș Goriot, îl salută înainte ca acesta să fi ieșit pe poartă, cu considerația silită cu care sînt salutați cămătarii, de care avem nevoie sau cu respectul ce se arată fără voie unui om compromis, de care după aceea te vei rușina tu însuși. Moș Goriot răspunse cu un mic salut prietenesc, plin de bonomie. Toate acestea se petrecură cu repeziciunea fulgerului. Eugen urmări scena cu atîta încordare, încît nici nu-și dădu seama că nu se află singur în salon, cînd deodată auzi vocea contesei :

— Ah, plecai, Maxime ? întrebă ea, cu un glas în care imputarea se îmbina cu o lărimă de ciudă.

Contesa nu băgase de seamă că între timp intrase în curte elegantul tilbury. Întorcîndu-se brusc, Rastignac o văzu îmbrăcată într-o minunată rochie de casă de cașmir alb cu funde trandafirii, pieptănată în fugă, ca mai toate parizienele dimineața. Din toată ființa ei se desprindea o mireasmă îmbăfătoare. Fără îndoială că abia ieșise din baie și frumusețea ei mlădiată, dacă putem spune astfel, era și mai ispititoare, iar ochii îi

erau umezi. Tinerii știu să prindă totul dintr-o privire: spiritul lor se contopește cu frumusețea unei femei, așa precum o plantă soarbe din aer aubstanțele potrivite naturii ei. Așa și Eugen simți trăgezimea mîinilor ei, fără ca pentru asta să aibă nevoie să le atingă. Cuprinzîndu-i sîinii cu privirea, vedea sub țesătura cașmirului răstrîngerile lor trandafirii, pe care rochia de casă ușor întredeschisă le dezvăluia cînd și cînd. De ajutorul corsetului, contesa nu avea nevoie; cingătoarea era de ajuns ca să-i marcheze mijlocul mlădios. Gitul ei era o îmbiere la dragoste, iar picioarele se ascundeau cu drăgălășenie în pantofii de casă. Eugen nu-l văzu pe Maxime, decît în clipa cînd acesta luă mîna contesei, ca să i-o sărute; tot atunci îl văzu și contesa pe Eugen.

— Ah, dumneata erai, domnule de Rastignac! Sînt bucuroasă să te văd, spuse ea cu un aer din care oamenii fini înțeleg ce au de făcut.

Maxime se uita cînd la contesă cînd la Eugen, cu o privire menită a-l face pe acest musafir nepoftit să priceapă că trebuie să plece fără întirziere.

— Ah, draga mea, sper că ai să mi-l dai degrabă afară pe acest mic caraghios.

Așa s-ar fi putut tălmăci în cuvinte, limpede și deschis, privirile acelui tînăr de o cutezătoare mîndrie, pe care contesa Anastasie îl numise Maxime și al cărui chip ea îl cerceta cu stăruința supusă, care mărturisește deodată toate secretele unei femei fără voia ei. Rastignac se simți cuprins de o aprigă ură împotriva acestui tînăr. Mai întîi Maxime, cu frumosul lui păr auriu, atît de bine încrețit, îl făcea pe Eugen să-și dea seama cît de îngrozitoare era pieptănătura lui; în al doilea rînd, Maxime avea cizme⁴⁰ scumpe și curate, în timp ce ale lui Eugen, cu toată grija cu care umblase pe uliță, prinseseră un strat subțire de noroi; în sfîrșit, Maxime purta o elegantă redingotă, care îi cădea strîns pe trup, dîndu-i o siluetă de femeie frumoasă, pe cînd Eugen era îmbrăcat, la ceasul două și jumătate, în frac negru. Băiatul isteț din Charente înțelese că, prin îmbrăcămîntea lui, fusese biruit de acest dandy, înalt și subțiratic, cu privirea limpede, cu

fața palidă, unul dintre oamenii care ar fi în stare să-și însușească chiar și averea unor orfani. Fără a mai aștepta răspunsul lui Eugen, doamna de Restaud trecu ca într-o bătaie de aripi în celălalt salon ; poalele rochiei de casă fluturau de o parte și de alta, strângându-se și desfășurându-se, și dându-i astfel înfățișarea unui fluture uriaș. Maxime o urmă. Cuprins de mînie, Eugen veni după el. Toți trei se găsiră deci față în față, în mijlocul vastului salon, dinaintea căminului. Studentul știa prea bine că-l stînjenea pe acest odios Maxime ; dar voia cu tot dinadinsul să-l stînjenească, înfruntînd chiar primejdia de a o nemulțumi pe doamna de Restaud. Deodată, amintindu-și că-l întîlnise la balul doamnei de Beauséant, înțelese ce legături erau între Maxime și doamna de Restaud ; și, cu acea tinerească îndrăzneală, care te face să săvîrșești cele mai grozave nerozii sau să dobîndești cele mai mari izbînzii, Eugen își spuse : „Este rivalul meu și trebuie să-l răpun“.

Nechibzuitul ! Nu știa că Maxime de Trailles, contele, se lăsa insultat, pentru ca astfel să aibă dreptul de a trage întîiul la duel și să-și poată ucide adversarul. Eugen era un iscusit vînător, dar nu ajunsese încă să doboare într-o sală de tir douăzeci de păpuși din douăzeci și două. Tînărul conte se trînti într-o berjeră, lingă foc, luă vatraiul și începu a răscoli jericul din cămin cu o mișcare atît de repezită, cu o față atît de întunecată încît pe frumosul chip al Anastasiei se așternu într-o clipă umbra mîhnirii. Tînăra femeie se întoarse către Eugen și-i aruncă una din acele priviri reci, întrebătoare, care spun limpede : „De ce nu pleci ?“ după care oamenii bine crescuți știu că trebuie să găsească fără întîrziere cîteva fraze, ce s-ar cuveni să fie numite fraze de plecare.

Eugen însă luă o înfățișare plăcută și spuse :

— Doamnă, țineam să vă văd pentru...

Se opri brusc. Se deschisese o ușă. Domnul din Tilbury se ivi în prag, fără pălărie și fără a o saluta pe contesă, aruncă o privire neliniștită către Eugen, întînzîndu-i mîna lui Maxime și spunîndu-i „Bună ziua“ cu o camaraderie care pe Eugen îl aruncă în-

tr-o adevărată uluire. Tinerii din provincie nu știu cît de plăcută e viața în trei.

— Domnul de Restaud, îi spuse conțesa lui Eugen, arătînd către bărbatu-său.

Eugen se înclină adînc.

— Domnul, urmă ea, înfățișîndu-l pe Eugen conțelui de Restaud, este domnul de Rastignac, rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant, la al cărei bal de zilele trecute am avut plăcerea să-l întîlnesc.

Rudă prin familia Marcillac cu doamna vicontesă de Beauséant! aceste cuvinte, pe care conțesa le rostise cu oarecare emfază, din pricina mîndriei pe care o simte orice doamnă cînd poate dovedi că nu primește decît oaspeți aleși, avură un efect magic: conțele își părăsi ținuta lui de o rece solemnitate și îl salută pe student :

— Sînt încîntat, domnule, spuse el, că am prilejul să vă cunosc.

Chiar și conțele Maxime de Trailles aruncă lui Eugen o privire neliniștită, părăsind înfățișarea impertinentă de pînă atunci. Această lovitură de baghetă, datorită puternicei intervenții a unui nume, deschise într-o clipă treizeci de sertărașe în creierul tînărului meridional și-i redete spiritul pe care și-l pregătise. Ca într-o scăpărare de lumină, văzu deodată limpede viața înaltei societăți pariziene, care pînă în clipa aceea i se arătase învăluită în întuneric. Casa Vauquer, moș Goriot, toate acestea rămăseră undeva, departe.

— Credeam că familia Marcillac s-a stins, spuse conțele de Restaud către Eugen.

— Da, domnule, răspunse el. Un unchi al nostru, cavalerul de Rastignac, s-a căsătorit cu ultima moștenitoare a familiei Marcillac. N-au avut decît o fată, care s-a măritat cu mareșalul de Clarimbault, strămoș dinspre mamă al doamnei de Beauséant. Noi sîntem ramura cea mică, ramură cu atît mai scăpată, cu cît unchiul meu, vice-amiralul, și-a pierdut toată averea în slujba regelui. Guvernul revoluționar

n-a vrut să admită creanțele noastre, cînd a lichidat Compania Indiilor ⁴¹.

— Unchiul dumitale nu comanda *Le Vengeur* înainte de 1789?

— Ba da.

— Atunci trebuie să-l fi cunoscut pe bunicul meu, care comanda *Warwick* ⁴².

Maxime ridică ușor din umeri, uitîndu-se către doamna de Restaud, ca și cînd i-ar fi spus: „Dacă începe să vorbească despre marină cu ăsta, sîntem pierduți“; Anastasie înțelese privirea domnului de Trailles. Cu acea minunată putere, pe care o au femeile, spuse zîmbind:

— Vino, Maxime, am să te întreb ceva. Domnilor, vă lăsăm să navigați împreună pe *Warwick* și pe *Le Vengeur*.

Se ridică și îi făcu un semn de vicleană veselie lui Maxime, care o însoți către buduarul ei. Dar abia ajunsese la ușă această pereche morganatică — pentru a folosi o spirituală expresie germană, care nu poate fi tălmăcită în franceză — și contele întrerupse convorbirea cu Eugen.

— Anastasie! strigă el, rămîi, draga mea. Știi bine că...

— Mă întorc, mă întorc, spuse ea, curmîndu-i vorba. Lipsesc numai o clipă, ca să-l rog ceva pe Maxime.

Și se întoarse îndată. Ca toate femeile care nu-și pot împlini fanteziile decît ținînd seama de firea bărbatului pentru a ști pînă unde pot merge, fără a pierde o atît de prețioasă încredere, și care tocmai de aceea nu-l necăjesc niciodată în lucrurile mărunte ale vieții, contesa înțelesese din mlădierea de glas a contelui că, dacă ar fi întîrziat în buduar, n-ar fi fost de fel în siguranță. Această nepotrivită întîmplare era numai din pricina lui Eugen. De aceea contesa, întorcîndu-se către Maxime, i-l arătă pe student cu un gest și o înfățișare de vădită ciudă. Dar Maxime se ridică și spuse ironic contelui, nevastei sale și lui Eugen:

— Eh, văd că aveți treabă. Nu vreau să vă stin-jenesc. Rămîneți cu bine.

Și plecă cu grabă.

— Mai stai, Maxime ! strigă contele.

— Vino deseară la masă, îi spuse contesa care, lăsîndu-i încă o dată pe Eugen și pe conte, se duse după Maxime în celălalt salon, unde zăboviră îndeajuns împreună, nădăjduind că domnul de Restaud va izbuti să scape de Eugen.

Rastignac îi auzea cînd pe unul, cînd pe celălalt vorbind, tăcînd. Dar răutăciosul student își cheltuia verva cu domnul de Restaud, îl măgulea, îl atrăgea în alte discuții, ca să stea pînă la reîntoarcerea contesei, crezînd că va putea afla legăturile dintre ea și moș Goriot. Femeia aceasta, care era vădit îndrăgosită de Maxime și care se dovedea stăpînă și pe bărbatul ei, legată în taină cu bătrînul fabricant de făinoase, aceasta i se părea într-adevăr un mister. Eugen voia cu orice preț să pătrundă misterul acesta, nădăjduind că astfel o va stăpîni ca un suveran pe această femeie, pariziană în adevăratul înțeles al cuvîntului.

— Anastasie ! strigă contele, chemîndu-și iarăși nevasta.

— Haide, bietul meu Maxime, zise contesa, trebuie să ne resemnăm. Pe deseară.

— Sper, Nasie, îi șopti el la ureche, că vei porunci ca niciodată să nu mai fie primit acest tînăr, care de cîte ori ți se întredeschidea rochia, se uita la tine cu ochi de foc. Are să-ți facă o mărturisire de dragoste, are să te compromită și o să mă silești să-l ucid.

— Ești nebun, Maxime, spuse ea. Nu-ți dai seama că acești tineri studenți sînt, dimpotrivă, cele mai bune paratrăsnete ? N-ai nici o grijă, am să fac în așa fel încît Restaud să prindă dușmănie pe el.

Maxime izbucni în rîs și ieși, urmat de contesă, care trecu la fereastră, ca să-l vadă cum se va urca în trăsură, cum își va juca în loc calul și cum va plesni din bici. Nu se întoarse în salon decît după ce slugile închiseră poarta cea mare.

— Ascultă dragă, îi strigă contele, cînd o văzu în prag, moșia pe care o stăpînește familia domnului, nu-i departe de Verteuil, pe Charente, unchiul domnului și bunica mea se cunoșteau.

— Sînt încîntată că sîntem între cunoscuți, răspunse îngîndurată contesa.

— Mai mult decît vă închipuiți, adăugă Rastignac cu glas scăzut.

— Cum? întrebă cu grabă ea.

— Da, urmă el, am văzut ieșind de la dumneavoastră pe un domn, cu care sînt vecin de cameră în aceeași pensiune, moș Goriot.

La auzul acestui nume împodobit cu anexa *moș*, contele care răscolea jăratiful în cămin, zvîrli cleștele în foc, ca și cînd i-ar fi ars mîna și se ridică.

— Domnule, ai fi putut să spui domnul Goriot! strigă el.

Văzîndu-l pe conte atît de întăritat, contesa mai întii păli la față, apoi se invăpăie și rămase stînjinită. După un răstimp îi răspunse, cu un glas pe care se strădui să-l facă cît mai firesc și cu o înfățișare de prefăcută degajare:

— Este omul pe care-l iubim cel mai mult.

Se opri, aruncă o privire către pian și, parcă sub imboldul unui capriciu, spuse:

— Vă place muzica, domnule?

— Mult, răspunse Eugen, stacojiu la față și îndobitocit de gîndul nelămurit că a săvîrșit o uriașă nevrozie.

— Cîntați? întrebă ea, îndreptîndu-se spre pian și trecîndu-și mîna cu o mișcare plină de vioiciune, peste toate clapele, de la do de jos pînă la fa de sus. Rrrah!

— Nu, doamnă.

Contele de Restaud se plimba de la un capăt la altul al salonului.

— Păcat, vă lipsește unul din cele mai puternice mijloace de succes. Ca-a-ro, ca-a-a-ro, ca-a-a-a-ro, non du-bi-ta-re⁴³, cîntă contesa.

Rostind numele lui moș Goriot, Eugen dăduse o lovitură de baghetă magică, dar cu un efect potrivit

celui care se produsese, cînd pronunțase cuvintele : „Rudă cu doamna de Beauséant“. Se găsea în situația unui om care, primit printr-o favoare în casa unui amator de curiozități, lovește din greșeală o vitrină plină de figurine sculptate, și răstoarnă trei-patru capete care nu erau destul de bine fixate. În clipa aceea ar fi vrut să-l înghită pămîntul. Fața doamnei de Restaud era aspră, rece, și ochii ei, acum nepăsători, ocoleau privirile bietului student.

— Doamnă, spuse el, văd că aveți de vorbit cu domnul de Restaud. Vă rog să primiți omagiile mele și să-mi îngăduiți...

— Oricînd veți veni, spuse cu grabă contesa, oprindu-l cu un gest, fiți încredințat că ne veți face, domnului de Restaud și mie, cea mai mare plăcere.

Eugen se înclină adînc în fața celor doi soți și ieși, urmat de domnul de Restaud, care, în ciuda împotrivirilor sale, îl întovărăși pînă în anticameră.

— Cînd se va mai înfățișa domnul acesta, spuse contele lui Maurice, nici doamna, nici eu nu vom fi acasă.

Cînd Eugen ieși, începuse să plouă.

— Uite, își spuse el, am făcut o stîngăcie, căreia nu-i cunosc nici cauza, nici urmările ; iar acum, pe deasupra, o să-mi stric fracul și pălăria. Mai bine aș rămîne în ungherul meu și aș învăța dreptul, cu un singur gînd : să ajung un magistrat strașnic. Cum să merg în lume, cînd, ca să mă înfățișez așa cum se cuvine, îmi trebuie cabrioletă, cizmulite lustruite, dichisuri de care nu te poți lipsi, lanțuri de aur, dimineța mănuși albe de căprioară, care costă șase franci, și seara mănuși galbene ? Dracu să te ia, moș Goriot, unchiuș caraghios ce ești !

Cînd ajunsese sub poarta de la stradă, un birjar, care desigur că pusese la adăpost o pereche de însurăței și acum voia să-i ciupească lui stăpînu-său cîteva curse de contrabandă, văzîndu-l pe Eugen fără umbrelă, în frac negru, jiletcă albă, mănuși galbene și cizme lustruite, îi făcu semn. Eugen era sub puterea uneia din acele minii înăbușite, care-l împing pe un tînăr să se afunde tot mai mult în prăpastia în care a intrat, ca și cînd în adîncul ei ar nădăjdui să

găsească o ieșire. Cu o înclinare din cap făcu semn că a primit cererea birjarului. Se urcă în trăsură, unde câteva bobițe de floare de lămiiță și câteva fire de beteală mărturiseau trecerea insurăteilor.

— Unde merge domnul? întrebă birjarul, care se grăbise să-și lepede mănușile albe.

— Ei, ce dracu! își spuse Eugen, de vreme ce mă aflu, cel puțin să trag un folos din asta! La casa Beauséant, adăugă el cu glas tare.

— Care? întrebă birjarul.

Minunat cuvînt, care îl ului cu totul pe Eugen. Acest om de lume care era încă la începutul carierei lui, nu știa că în Paris erau două case Beauséant, nu cunoștea cit de bogat era în rude, care habar n-aveau de el.

— Vicontele de Beauséant, strada...

Strada Grenelle, spuse birjarul dînd din cap și tăindu-i vorba. Știți, mai este și casa contelui și marchizului de Beauséant, pe strada Saint-Dominique, adăugă el, ridicînd scara trăsurii.

— Știu foarte bine, răspunse scurt Eugen. Așadar toată lumea își bate joc de mine astăzi! își spuse el, aruncîndu-și pălăria pe pernele din față. Cu cit am cheltuit în escapada asta aș fi putut să răscumpăr pe un rege din captivitate. Dar, cel puțin, acum îmi voi face vizita la așa-zisa mea vară ca un adevărat aristocrat. Moș Goriot mă costă pînă acum cel puțin zece franci, bătrîn ticălos! Povestind aventura mea doamnei de Beauséant, poate c-am s-o înveslesc. Ea trebuie să cunoască, fără îndoială, misterul legăturilor criminale dintre acest bătrîn guzgan fără coadă și femeia aceasta frumoasă. Decît să mă năpustesc cu capul înainte, ca într-un zid, în femeia asta necinstită, care îmi face impresia că e și tare costisitoare, mai bine să caut a intra în grațiile vară-mi. Dacă numai numele frumoasei vicontese are atîta putere, cîtă greutate trebuie să aibă persoana ei? Așadar să începem de sus. Cînd dai de vreo piedică în cer, du-te de-a dreptul la Dumnezeu!

Aceste cuvinte cuprind pe scurt cele o mie și una de gînduri, între care se zbătea Eugen. Privind cum

cădea ploaia, avu oarecum un sentiment de liniște și încredere. Cheltuind două dintre cele cîteva neprețuite piese de cinci franci, care îi mai rămăseseră, își spunea sieși, le dădea cea mai de folos întrebuințare : își cruța fracul, cizmele și pălăria. Iar cînd îl auzi pe birjar strigînd : „Poarta vă rog“, avu chiar o clipă de voie-bună. Un portar în livrea roșie, cu fireturi de aur, deschise poarta, care scîrții din toate balamalele, și Rastignac se simți învăluit de-o caldă mulțumire, cînd trăsura, trecînd pe sub portic, făcu ocolul curții și se opri sub acoperișul de sticlă al peronului. Birjarul, în largu-i caftan albastru cu tiv roș, veni să lase în jos scara trăsorii. Coborînd, Eugen auzi rîsete înăbușite care veneau de sub peristil. Cei trei-patru valeti de la intrare începuseră a face glume pe seama acestui echipaj, care, după cum se vedea, nu putea veni decît de la o nuntă de mahala. Veselia lor îl readuse la realitate pe bietul student, tocmai în clipa cînd făcea o asemuire între birja lui și cupeul de alături, unul dintre cele mai elegante din Paris, tras de doi cai focosi, gătiți cu trandafiri la ureche și mușcînd zăbala, în timp ce vizitiul pudrat, cu cravata bine potrivită, îi strunea în friu, ca și cînd ar fi vrut s-o ia razna.

La doamna de Restaud, în șoseaua d'Antin, așteptase la scară cabrioleta ușoară a unui tînăr de douăzeci și șase de ani. Aici, în foburgul Saint-Germain, aștepta un luxos echipaj de mare senior, pe care nu l-ai fi putut cumpăra nici cu treizeci de mii de franci.

— Cine o mai fi și aici ? se întrebă Eugen, înțelegînd cu oarecare întîrziere că la Paris era cam greu să găsești o femeie care să nu fie prinsă într-o dragoste, și că pentru a cuceri pe una din aceste regine, trebuia să plătești un preț mai scump chiar decît single.

— Ce dracu' ! Fără îndoială că și vară-mea are un Maxime al ei.

Urcă treptele peronului cu moartea în suflet. Ușa cu geamuri se deschise îndată ; valeti se înșiruiau gravi, ca măgarii la țesălat. Balul la care luase parte, fusese dat în marile apartamente de primire, care se

aflau la parter. Cum între primirea invitației și bal nu avusese vreme să facă o vizită doamnei de Beauséant, Eugen nu avusese prilejul să vadă și apartamentul de locuit, așa încît acum vedea pentru întâia oară minunile acestei elegante care dezvăluiau sufletul și deprinderile unei femei distinse. Studiul era cu atît mai atrăgător, cu cît salonul doamnei de Restaud îi slujea drept termen de comparație. Vicontesa își primea musafirii la patru și jumătate precis. Dacă ar fi venit cu cinci minute mai devreme, nu l-ar fi primit. Eugen, care habar n-avea de felurile rînduiei de purtare ale înaltei societăți pariziene, fu condus pe o scară largă, albă, plină de flori, cu rampa aurită, cu covor roșu, la doamna de Beauséant, a cărei biografie vorbită — una din nenumăratele istorisiri, care se schimbă neconținut, povestită seară de seară, la ureche, în toate saloanele Parisului — n-o cunoștea.

De trei ani, vicontesa se împrietenise cu unul din cei mai cunoscuți și mai bogați seniori portughezi, marchizul de Adjuda-Pinto. Era una dintre acele nevinovate legături, care au atîta farmec pentru cele două ființe legate atît de strîns, încît nu mai pot îngădui între ele pe un al treilea. De aceea vicontele de Beauséant dăduse el însuși pildă celorlalți, respectînd — de voie, de nevoie — această legătură morganică. La începutul acestei prietenii, cei care veniseră către ceasul două, ca să o vadă pe vicontesă, o găsiseră totdeauna în tovărășia marchizului de Adjuda-Pinto. Cum nu putea să le închidă ușa, pentru că aceasta ar fi fost o necuviință, doamna de Beauséant își primise musafirii cu atîta răceală și, în timpul vizitei, privise cu atîta luare-aminte ornamentele tavanului, încît toți își dăduseră seama cît de mult o stînjeneau.

Cînd Parisul află că oricine vine să o vadă între ceasul două și patru, o tulbură, doamna de Beauséant se găsi în cea mai deplină singurătate. Cînd se ducea la Bouffons sau la Operă, era întovărășită de domnul de Beauséant și de domnul de Adjuda-Pinto; dar, ca un om care știe cum să se poarte în lume, domnul

de Beauséant, după ce îi instala în lojă, pleca. Acum, domnul de Adjuda urma să se căsătorească. Lua o domnișoară de Rochefide. Din toată înalta societate, o singură ființă nu știa nimic de această căsătorie și ființa aceasta era doamna de Beauséant. Cîteva prietene îi vorbiseră destul de vag ; ea rîsesese, crezînd că prietenele voiau să tulbure o fericire de care erau geloase. În timpul acesta urma să se facă legiuitele anunțuri. Deși venise hotărît să anunțe vicontesei apropiata lui căsătorie, frumosul portughez nu îndrăznea totuși să-i spună nici un cuvînt. De ce ? Fără îndoială nimic nu este mai greu, decît să dai unei femei un asemenea ultimatum. Sînt oameni care se simt mai în largul lor în timpul unui duel, în fața adversarului, gata să-i înfigă spada în inimă, decît înaintea unei femei, care, după ce își deapănă toate elegerile vreme de două ceasuri, face pe moarta și cere săruri. Astfel, în clipa aceea domnul de Adjuda-Pinto ședea pe ghimpi și abia aștepta să plece, spunîndu-și că doamna de Beauséant are să afle această știre pe altă cale, că are să-i scrie, și că lui îi va fi mai ușor să dezbată acest asasinat din dragoste prin corespondență, decît față în față. Cînd valetul de cameră al vicontesei anunță că a sosit domnul Eugen de Rastignac, marchizul de Adjuda-Pinto avu o tresărire de bucurie. Trebuie să știți că o femeie îndrăgostită este mult mai iscusită în a-și făuri bănuieli, decît în a da înfățișări diferite desfătărilor sale. În clipa cînd urmează să fie părăsită, ghicește tîlcul unui gest într-un răstimp mai scurt decît îi trebuia armăsarului lui Virgilius, ca să adulmece îndepărtatele corpuscule care-i vesteau iubirea. Fiți incredințați, deci, că doamna de Beauséant a surprins involuntara, ușoara, dar îngrozitor de naiva tresărire a domnului de Adjuda-Pinto. Eugen nu știa că, la Paris, nu trebuie să te înfățișezi nicăieri, înainte de a fi aflat de la prietenii casei povestea bărbatului, a nevestei și a copiilor, ca să nu săvîrșești fără voie una din acele bătășanii, despre care se spune cu atîta haz în Polonia : *înjugă cinci boi la car !* fără îndoială ca să te scoată din hîrtoapele în care te-ai împotmolit. Dacă

aceste nefericiri, care se pot întâmpla în orice convorbire, nu au încă în Franța, un nume al lor, lumea își închipuie desigur că ele nu se întâmplă niciodată, din pricina vastei publicități pe care o au în țara noastră clevetirile. După ce se împotmolise odată la doamna de Restaud, care nu-i lăsase nici măcar răgazul să înjuge cei cinci boi la car, numai Eugen era în stare s-o ia dacapo cu bădărănia venind la doamna de Beauséant. Dacă însă mai înainte stînjenisese cumplit pe doamna de Restaud și pe domnul de Trailles, acum îl scotea din încurcătură pe domnul de Adjuda.

— Cu bine! spuse portughezul, grăbindu-se să plece, cînd Eugen intră în minunatul salonaș, în care cenușiul se îmbina cu trandafiriul, iar luxul părea a fi numai eleganță.

— Dar rămînem înțeleși pentru astă-seară, spuse doamna de Beauséant întorcînd capul către marchiz și aruncîndu-i o privire. Nu mergem la Bouffons?

— Nu pot, răspunse el punînd mîna pe clanță.

Doamna de Beauséant se ridică și îl chemă lîngă ea, fără ca măcar să se uite la Eugen, care, în picioare, uluit de strălucirea acelei minunate avuții, credea că trăiește aieva cine știe ce poveste arabă și, aflîndu-se în fața acestei femei care însă nu-l băga în seamă, nu știa în ce ungher să se ascundă. Vicontesa ridicase arătătorul miinii drepte, și cu o mișcare plină de gingășie îl poartea pe marchiz să se așeze pe scaunul din fața ei. În acest gest, despotismul pasiunii se învederă cu atîta putere, încît marchizul lăsă clanța ușii și veni lîngă vicontesă. Eugen îl privi nu fără ciudă.

— Acesta-i stăpînul cupeului, își spuse el. Trebuie așadar să ai cai focosi și livrele, trebuie ca aurul să curgă în valuri, ca să poți dobîndi o privire de la una din aceste femei?

Demonul luxului îi mușcă inima, febra cîștigului îl cuprinse, setea de aur îi uscă gîtlejul. Pentru întreg trimestrul avea o sută treizeci de franci. Tată-său, maică-sa, frații și surorile lui, toți laolaltă, nu cheltuiau nici două sute de franci pe lună. Această com-

parație de-o clipă între starea lui de acum și ținta la care trebuia să ajungă, îi spori și mai mult uluirea.

— Dar de ce nu poți să vii la Teatrul Italian? îl întreabă vicontesa, rîzînd, pe portughez.

— Am treabă. Iau masa la ambasadorul Angliei.

— Ai să lași treburile pe altă dată.

Cînd un om înșală o femeie, e osîndit să grămădească minciuni peste minciuni. Domnul de Adjuda spuse atunci rîzînd :

— Ții cu tot dinadinsul?

— Sigur că da.

— Asta voiam să aud, răspunse el, aruncîndu-i o privire, care ar fi încredințat pe oricare altă femeie.

Luă mîna vicontesei, o sărută și plecă.

Eugen își trecu mîna prin păr și se frînse de mijloc într-un salut, crezînd că acum doamna de Beauséant avea să-și aducă aminte de el.

Dar ea se ridică decîdată, trecu cu grabă în galerie, și, alergînd la fereastră, îl văzu pe domnul de Adjuda tocmai în clipa cînd se urca în trăsură. Ascultînd cu încordare porunca pe care acesta avea să o dea, îl auzi pe servitor repetînd vizitiului :

— La domnul de Rochefide.

Cele cîteva cuvinte și felul cum domnul de Adjuda se afundă în pernele trăsurii au fost ca un fulger și ca un trăsnet pentru această femeie, care se întorse copleșită de ucigătoare temeri. La atîta se reduc, în înalta societate, catastrofele cele mai îngrozitoare. Vicontesa trecu în camera ei de culcare, se așeză la o măsuță și luă o gingașă filă de hîrtie.

„De vreme ce iei masa la familia Rochefide, scrise ea, iar nu la ambasada engleză, îmi ești dator o explicație. Te aștept.“

După ce îndreptă cîteva litere stîlcite de tremurul convulsiv al mîinii, adăugă un C., care însemna „Claire de Bourgogne“, și sună.

— Jacques, spuse ea către valetul de cameră, care veni de îndată, la șapte și jumătate te duci la domnul de Rochefide și întrebi de domnul marchiz de Adjuda. Dacă domnul marchiz e acolo, îi dai biletul acesta

fără răspuns ; dacă nu e acolo, te întorci și îți aduci scrisoarea.

— Este cineva în salon, care așteaptă pe doamna vicontesă.

— Ah, da, spuse ea, deschizînd ușa.

Eugen începuse a se simți foarte stingherit, cînd în sfîrșit o văzu pe vicontesă, care-i spuse cu un glas atît de tulburat, încît tînărul fu mișcat pînă în adîncul sufletului :

— Mă iartă, domnule, am avut de scris cîteva rînduri, dar acum sînt cu totul a dumitale.

Nu știa ce spune, pentru că iată ce gîndea : „Ah ! vrea să se însoare cu domnișoara de Rochefide ! Dar e liber ? Astă-seară, această căsătorie va fi sfărîmată sau dacă nu, eu... Dar mîine nici nu va mai fi vorba de asta“.

— Verișoară... spuse Eugen.

— Cum ? făcu vicontesa aruncîndu-i o privire a cărei asprime îl îngheță.

Eugen înțelese ce însemna acest *cum*. În răstimp de trei ceasuri aflase atîtea lucruri, încît acum veghea neconținut.

— Doamnă... reluă, vorba, roșind.

Șovăi o clipă și apoi urmă :

— Vă cer iertare. Am nevoie de atîta ocrotire, încît o fărîmă de rudenie n-ar pricinui poate nici un necaz.

Doamna de Beauséant surise, dar cu mîhnire ; simțea de pe acum nenorocirea care vuia în jurul ei.

— Dacă ați cunoaște stărea în care se află familia mea, urmă el, cred că v-ar plăcea să jucați rolul uneia din acele zine binefăcătoare, care sînt bucuroase să înlătore piedicile din calea finilor lor.

— Ei bine, vere, spuse ea rîzînd, cu ce îți pot fi de folos ?

— Știu și eu ? Insuși faptul că țin de dumneavoastră printr-o legătură de rudenie, care se pierde în întuneric, este pentru mine un uriaș noroc. Dar m-ați tulburat, nu mai știu ce voiam să vă spun. Sînteți singura ființă pe care o cunosc în tot Parisul... Ah, da, voiam să vă cer sfatul, rugîndu-vă să mă primiți ca pe un biet copil, care vrea să se agațe de poala

rochiei dumneavoastră și care ar fi în stare să-și dea viața pentru dumneavoastră.

— Ai fi în stare să ucizi un om pentru mine ?

— Aș ucide și doi, făcu Eugen.

— Copil ce ești ! Da, ești un copil, spuse ea, stăpînindu-și lacrimile. Dumneata ai să iubești cu toată sinceritatea.

— Oh ! făcu el, plecînd capul.

Răspunsul trufaș, pe care-l dăduse Eugen, stîrni în sufletul vicontesei un viu interes față de el. Pentru întia oară meridionalul lucra cu chibzuință. Între salonașul albastru al doamnei de Restaud și salonașul trandafiriu al doamnei de Beauséant, el făcuse trei ani de drept parizian, despre care nu se vorbește de fel, deși alcătuiește o înaltă jurisprudență socială care, bine învățată și bine aplicată, te duce oricît de sus.

— Ah, mi-am adus aminte, zise Eugen. Am remarcat la balul dumneavoastră pe doamna de Restaud și astăzi de dimineață i-am făcut o vizită.

— Cred că ai stîmjenit-o, spuse doamna de Beauséant, surîzînd.

— Eh, da, sînt un neștiutor, care fără ajutorul dumneavoastră are să-și ridice toată lumea împotriva lui. Cred că e foarte greu să găsești la Paris o femeie tină, frumoasă, bogată, elegantă, care să fie liberă și totuși am nevoie de una, ca să mă învețe ceea ce dumneavoastră, femeile, știți să lămuriți atît de minunat : viața. Pretutindeni am să dau peste un domn de Trailles oarecare. Am venit deci la dumneavoastră, ca să-mi dezlegați o enigmă și ca să vă rog a-mi spune ce prostie am făcut. Am vorbit despre un oarecare moș...

— Doamna ducesă de Langeais, anunță Jacques tăind vorba studentului, care schiță un gest de mare ciudă.

— Dacă vrei să izbutești în lume, îi spuse cu glas scăzut contesa, mai înainte de orice, să nu fii atît de demonstrativ.

— Ah, bună ziua, draga mea, urmă ea, ridicîndu-se ca s-o primească pe ducesă, ca și cînd și-ar fi înîm-

pinat o soră ; îi strinse mîinile cu o risipă de mîngîieri, la care ducesa răspunse la rîndul ei cu cele mai drăgălaşe dezmierdări.

— Iată două bune prietene, îşi spuse Rastignac. De aci înainte voi avea două ocrotitoare. Aceste două femei au desigur aceleaşi afecţiuni şi cea care a sosit acum fără îndoială că se va interesa şi ea de mine.

— Cărui minunat gînd dătoresc fericirea de a te vedea, draga mea Antoinette ? întrebă doamna de Beauséant.

— L-am văzut pe domnul de Adjuda-Pinto întrînd la domnul de Rochefide, şi atunci mi-am închipuit că eşti singură.

Doamna de Beauséant nici nu-şi muşcă buza, nici nu se împurpură la faţă ; privirea ei rămase aceeaşi şi fruntea ei se luminează parcă, în vreme ce ducesa rostea aceste cuvinte fatale.

— Dacă aş fi ştiut că eşti ocupată... adăugă ducesa, întorcîndu-se către Eugen.

— Domnul este domnul Eugen de Rastignac, unul din verii mei, îl prezintă vicontesa. Ai ştiri de la generalul de Montriveau ? făcu ea. Sérizy mi-a spus ieri că nu s-a mai arătat pe nicăieri. A fost astăzi pe la dumneata ?

Ducesa, despre care se spunea că fusese părăsită de domnul de Montriveau, pe care-l iubea nebuneşte, simţi drept în inimă ascuţişul acestei întrebări şi, roşind, răspunse :

— Ieri a fost la Élysée.

— De serviciu ? întrebă doamna de Beauséant.

— Clara, desigur că ştii, reluă ducesa, aruncînd valuri de ură din ochi, că mîine se fac anunţurile pentru căsătoria domnului de Adjuda-Pinto cu domnişoara de Rochefide.

Lovitura era prea tare ; contesa păli, dar răspunse rîzînd :

— Un zvon dintre cele cu care se amuză proştii. Ce l-ar putea face pe domnul de Adjuda să ducă în familia Rochefide unul din cele mai fainice nume ale Portugaliei ? Familia Rochefide abia a fost înnobilită de curînd.

— Dar Berthe va avea, zice-se, o rentă de două sute de mii de livre.

— Domnul de Adjuda e prea bogat ca să facă asemenea socoteli.

— Bine, draga mea, dar domnișoara de Rochefide e o fată fermecătoare.

— Ah !

— În sfârșit, el ia masa astă-seară la ei și toate condițiile au și fost hotărâte. Mi se pare foarte ciudat că ești atât de puțin informată.

— Așadar, domnule, ce nerozie ai făcut ? întrebă doamna de Beauséant. Acest biet copil abia a pășit în lume, nu înțelege nimic din tot ce vorbim noi, draga mea Antoinette. Fii îngăduitoare față de el și hai să amânăm discuția noastră pe mâine. Vezi, mâine faptul va căpăta întărire oficială, iar tu desigur vei fi destul de îndatoritoare ca să-l anunți.

Ducesa întoarse către Eugen una din acele priviri trufase, care învăluie pe un om din cap pînă în picioare, îl turtesc și-l reduc la zero.

— Doamnă, fără să-mi dau seama, am înfipt un pumnal în inima doamnei de Restaud. Fără să-mi dau seama, asta a fost greșeala mea, spuse studentul pe care inteligența îl slujise destul de bine și care descoperise mușcăturile ironiei ce se ascundeau sub frazele pline de prietenie ale celor două femei. Dumneavoastră nu-i izgoniți pe cei care, pricinuindu-vă o suferință, îi cunosc toată taina, ba poate că vă și temeți de ei ; în același timp însă, cel care jignește fără a ști cît de adîncă este rana pe care o face, este privit ca un prost, ca un neîndemînic care nu e în stare să tragă folos din nimic și toți îl disprețuiesc.

Doamna de Beauséant aruncă studentului una din acele priviri calde, în care sufletele alese știu să pună deopotrivă recunoștință și demnitate. Privirea aceasta fu ca un balsam, care alină inima studentului adînc sîngerată de privirea de portărel cu care îl cîntărise cu o clipă mai înainte ducesa.

— Inchipuiți-vă, urmă Eugen, că izbutisem să dobîndesc bunăvoința domnului de Restaud ; pentru că, spuse el, întorcîndu-se către ducesă cu o înîmățare în

același timp umilă și vicleană, trebuie să vă mărturisesc, doamnă, că nu sînt decît un biet student, cu desăvîrșire singur, cu desăvîrșire sărac...

— Să nu spuneți asta, domnule de Rastignac. Nouă, femeilor, nu ne plac niciodată oamenii care displac celorlalți.

— Ah ! făcu Eugen, n-am decît douăzeci și doi de ani, trebuie să știți să rabzi suferințele vîrstei tale. De altfel în clipa de față sînt la spovedanie și nicăieri n-aș fi putut găsi un mai frumos confesional în care să pot îngenunchea ; aici păcătuiești și dincolo te învinuiești.

Ducesa luă o înfățișare aspră auzind aceste cuvinte îndreptate împotriva religiei, pe care le și înfieră pentru necuviința lor, spunînd vicontesei :

— Domnul a sosit...

Doamna de Beauséant rîdea din plin, și de văru-său, și de ducesă :

— Abia a sosit, draga mea, și caută o învățătoare care să-l învețe cum să se poarte.

— Doamnă ducesă, reluă vorba Eugen, nu este oare firesc să cauți a te iniția în tainele celor care ne vrăjesc ? Ia uite, își spuse în sine, văd c-am început să vorbesc ca un frizer.

— Dar doamna de Restaud, este, pare-mi-se, eleva domnului de Trailles, zise ducesă.

— Habar n-aveam, doamnă, reluă studentul. Așa că m-am aruncat ca un zezec între ei doi. Pînă la urmă, ajunsesem să mă înțeleg destul de bine cu bărbatul, iar cît despre femeie, îmi dădeam seama că ăre să mă îngăduie o vreme, cînd deodată m-am apucat să le spun că cunoșteam pe un domn, pe care-l văzusem ieșind pe scara de serviciu și care, în fundul unei săli întunecoase, o îmbrățișase pe contesă.

— Cine era ? întrebare amîndouă.

— Un bătrîn care trăiește cu doi ludovici pe lună, la capătul foburgului Saint-Marceau ; un nenorocit în toată puterea cuvîntului, de care-și bate joc toată lumea și căruia îi spunem moș Goriot !

— Dar, copil ce ești, izbucni vicontesa, doamna de Restaud e născută Goriot...

— Fata unui fabricant de făinoase, reluă ducesa, o femeiușcă prezentată la curte⁴⁴ în aceeași zi cu fata unui cofetar. Nu-ți mai aduci aminte, Clara? Regele a început să ridă și a făcut în latinește o glumă bună în legătură cu făina. Oamenii... dar cum a spus oare? oamenii...

— *Ejusdem farinae*⁴⁵, zise Eugen.

— Chiar așa, întări ducesa.

— Ah, este deci tatăl ei! urmă studentul, cu o mișcare de groază.

— Bineînțeles. Moșneagul are două fete pe care le iubește nebunește, deși și una și cealaltă aproape că l-au renegat.

— Cea de a doua, zise vicontesa, întorcându-se către doamna de Langeais, nu s-a măritat cu un bancher care are nu nume nemțesc, un baron de Nucingen? Nu se numește Delphine? Nu este blonda care vine la Operă în una din lojile laterale, care vine și la Bouffons și râde foarte tare, ca să atragă atenția spectatorilor asupra ei?

Ducesa răspunse rîzînd:

— Dar, draga mea, te admir. De ce te ocupi atît de mult de oamenii ăștia? Numai un îndrăgostit nebun, cum a fost Restaud, s-a putut mînji cu făina domnișoarei Anastasie. Oh! Pînă la urmă n-are să se dovedească un bun negustor! Nevastă-sa a încăput pe mîna domnului de Trailles, care o va nenoroci.

— Și-au renegat tatăl? repetă Eugen.

— Da, da, reluă vicontesa. Și-au renegat tatăl, tatăl lor, un tată admirabil, care le-a dat, pe cît se spune, cîte cinci sau șase sute de mii de franci fiecare, ca să le facă fericite, măritîndu-le bine și care nu și-a păstrat pentru el decît o rentă de opt sau zece mii de livre, închipuindu-și că fetele lui vor rămîne ale lui, că și-a întemeiat alături de el două existențe, două case în care va fi adorat, răsfățat. Și după doi ani, ginerii l-au alungat din societatea lor ca pe cel din urmă nenorocit...

Cîteva lacrimi se rostogoliră din ochii lui Eugen, care se adăpase de curînd din seninele și sfintele simțiri ale vieții de familie, care se afla încă sub vraja

credințelor de tinerețe și care își trăia cea dintâi zi pe cîmpul de bătaie al civilizației pariziene. Tresăririle sufletului, atunci cînd sînt cu adevărat sincere, trec atît de firesc asupra celor din jur, încît, vreme de o clipă, toți trei se priviră în tăcere.

— Ei, Doamne, da, spuse doamna de Langeais, faptul pare într-adevăr groaznic și totuși vedem în fiecare zi asemenea întîmplări. Care să fie pricina ? Spune-mi, draga mea, te-ai gîndit vreodată ce este un ginere ? Un ginere este un om, pentru care noi, dumneata, sau eu, creștem o ființă plăpîndă și scumpă, o ființă de care sîntem legate cu o mie de legături, care vreme de șaptesprezece ani este bucuria întregii familii, care este sufletul ei pur, cum ar spune Lamartine, dar care va ajunge flagelul aceleiasi familii. Cînd omul acesta o va lua din mîinile noastre, mai întîi se va sluji de dragostea ei față de el ca de o secure, cu care va tăia în sufletul și în carnea acestui înger toate sentimentele prin care biata ființă era legată de familia ei. Pînă ieri, fata noastră era totul pentru noi, și noi eram totul pentru ea ; a doua zi însă, e dușmanca noastră. Nu vedem oare asemenea tragedii repetîndu-se în fiecare zi ? Intr-o casă, nora își înfruntă cu toată cutezanța socrul care a jertfit totul fiului său. În casa de-alături, un ginere își alungă soacra. Aud adesea pe unul și pe altul înirebîndu-se ce drame se petrec astăzi în societate ; dar drama ginerelui este înfricoșătoare, fără să mai vorbesc de căsătoriile noastre care au ajuns adevărate neghiobii. Înțeleg prea bine ce s-a întîmplat cu bietul fabricant de făinoase. Pe cit mi-aduc aminte, acest Foriot...

— Goriot, doamnă.

— Da, acest Moriot, pe vremea Revoluției a fost președintele secției din care făcea parte ; a fost amestecat în toate secretele loametei care a rămas de nămină ; în vremea aceea și-a început cariera, vînzînd făină pe preț înzecit. Și-a avut să vîndă cît a poftit. Administratorul bunică-mi i-a vîndut făină pentru niște sume imense. Fără-ndoială că acest Noriot înmărțea cîstigul cu Comitetul salvării publice, cum făceau toți cei de teapa lui. Mi-aduc aminte că admini-

stratorul îi spunea bunicii că poate să rămână în toată siguranța la Grandvilliers, pentru că griul ei era un excelent certificat de civism. Ei bine, acest Goriot, care vindea griu celor care tăiau capetele semenilor lor, n-a avut decît o pasiune. După cum se spune, își adora fetele. Pe cea mare a cocoțat-o în casa lui Restaud, iar pe cealaltă a dat-o baronului de Nucingen, un bancher bogat care face pe regalistul. Înțelegeți prea bine că, pe vremea Imperiului, cei doi gineri nu aveau prea mari necazuri primind în casele lor pe acest cetățean de la Nouăzeci și trei; era pe timpul lui Buonaparte⁴⁶ și asemenea lucruri erau trecute cu vederea. Cînd s-au întors însă Bourbonii, cetățeanul îl cam stînjenea pe domnul de Restaud și cu atît mai vîrtos pe bancher. Fetele, care își iubeau poate și atunci tatăl au încercat să împace și capra și varza, și tatăl și soțul; au început a-l primi pe Goriot, numai cînd nu aveau nici un alt musafir, născocind cele mai duioase pretexte. „Vino, tată, o să ne simțim mai în voie, pentru că o să fim între noi! etc“. Intrucît mă privește, draga mea, cred că adevăratele sentimente au ochi și inteligență: de aceea acest biet om de la Nouăzeci și trei a simțit că-i sîngeră inima. A înțeles că fetelor le era rușine să se arate în lume alături de el; că ele își iubeau bărbății și că el primejduia reputația ginerilor lui. Nu-i rămînea decît să se sacrifice. Și s-a sacrificat, pentru că era tată: el însuși și-a impus surghiunul. După aceea, văzînd că fetele erau mulțumite, a înțeles că făcuse tocmai ceea ce trebuia. Tatăl și copiii au fost complici în această mărunță crimă. Și lucruri de felul acesta vedem pretutindeni. În saloanele fetelor lui acest moș Goriot n-ar fi arătat oare ca o pată de țitei pe un preș? El singur nu s-ar fi simțit în voie și s-ar fi plictisit. Ceea ce i s-a întîmplat acestui părinte, i se poate întîmpla celei mai frumoase femei cu omul cel mai iubit; dacă îl plictisește cu dragostea ei, el pleacă, recurge la orice lașitate ca să scape de ea. Sufletul nostru este ca un tezaur: dacă-l goleşti dintr-o dată ești ruinat. Nu îngăduim unui simțămînt să se arate în toată plinătatea lui, cum nu îngăduim unui om să n-aibă un ban în pungă. Acest părinte dăruise tot

ce avea. Vreme de douăzeci de ani dăruise măruntaiele din el, dragostea lui; într-o zi și-a dăruit și averea. După ce au stors bine lămâia, fetele au zvirlit-o la colțul stăzii.

— Lumea e ticăloasă, spuse vicontesa jucîndu-se cu franjurile șalului, fără a ridica ochii, lovită în plin de cele cîteva cuvinte pe care doamna de Langeais le strecurase înadins, în istorisirea acestei întîmplări.

— Ticăloasă? Nicidecum, reluă ducesa. Lumea își urmează drumul ei, atîta tot. Vă spun toate acestea, ca să vă arăt că nu mă înșel de fel în privința lumii. Sînt de părerea dumitale, spuse, strîngînd mîna vicontesei. Lumea este o mocirlă, să încercăm a rămîne deasupra ei.

Se ridică și o sărută pe doamna de Beauséant pe frunte, spunîndu-i:

— Ești foarte frumoasă în clipa asta, draga mea. Ai cele mai gingașe culori pe care le-am văzut vreodată.

Inclinînd ușor din cap către vărul vicontesei, plecă.

— Moș Goriot e sublim! spuse Eugen, amintindu-și noaptea în care-l văzuse frîgîndu-și argintăria.

Doamna de Beauséant nu-l auzi, era copleșită de gînduri. Urmă un răstimp de tăcere și bietul student, într-un fel de rușinată încremenire, nu cuteza nici să plece, nici să rămînă, nici să vorbească.

— Lumea e ticăloasă și înveninată, spuse într-un tîrziu contesa. Cum te lovește o nenorocire, se ivește totdeauna un prieten gata să vină și să ți-o spună, gata să-ți scormonească sufletul cu un pumnal făcîndu-te să-i admiri mînerul. Au și început sarcasmele, a și început batjocura! Ah, sînt hotărită să mă apăr!

Înălță fruntea, ca o adevărată femeie din înalta societate și în ochii plini de mîndrie, scăpărară fulgere.

— Ah! făcu ea, văzîndu-l pe Eugen, dumneata erai aici!

— Încă, răspunse el cu o înfățișare vrednică de milă.

— Ei bine, domnule de Rastignac, să te porți cu lumea așa cum merită. Vrei să ajungi cineva; te voi ajuta. Vei putea cerceta pînă în străfunduri ticăloșia

femeiască, și măsura în toată întinderea ei nemernica vanitate a bărbaților. Deși am citit indeajuns această carte a lumii, erau totuși unele pagini pe care nu le cunoșteam. Acum, știu totul. Cu cât vei fi mai socotit, mai rece, cu atât vei ajunge mai sus. Lovește fără milă ; vei fi temut. În femei și bărbați să nu vezi decît niște cai de poștă, pe care poți să-i lași să crape în marginea drumului, la cel dintîi popas, unde ți se dau alții : numai așa vei ajunge să-ți înfăptuiești năzuințele. Vezi, în lumea asta dacă n-ai să găsești o femeie care să-ți poarte de grijă, n-ai să însemni nimic. Trebuie să fie tinără, bogată, elegantă. Dacă ai însă o simțire sinceră, ascunde-o ca pe o comoară ; nu îngădui nimănui să ți-o bănuiască, pentru că altfel ești pierdut. Nu vei mai fi călău, ci victimă. Dacă te vei îndrăgosti vreodată, păstrează-ți bine taina ! N-o da în vileag, mai înainte de a ști cui îți deschizi sufletul. Ca să-ți aperi din vreme această iubire care n-a luat încă ființă, învață să nu te încrezi de fel în lumea asta. Ascultă-mă, Miguel... (Vicontesa se înșelase cu naivitate în privința numelui, fără să-și fi dat seama). Există un lucru mai groaznic chiar decît felul în care a fost părăsit acel părinte de către cele două fiice ale sale, care ar fi bucuroase să-l știe mort ; este dușmănia dintre cele două surori. Restaud e de neam vechi, nevastă-sa a fost adoptată, a fost prezentată la Curte ; dar soră-sa, bogata ei soră, frumoasa doamnă Delphine de Nucingen, măritată cu un om de afaceri, moare de ciudă. O roade gelozia ; între ea și soră-sa e o depărtare de o sută de leghe ; sora ei nu mai e sora ei și amîndouă se leapădă una de alta, cum s-au lepădat de tatăl lor. De aceea doamna de Nucingen ar linge tot noroiul din strada Saint-Lazare pînă-n strada Grenelle, ca să poată intra în salonul meu. A crezut că de Marsay o va ajuta să-și ajungă ținta și s-a făcut sclava lui Marsay, înăbușindu-l cu dragostea ei. Dar lui de Marsay puțin îi pasă de ea. Dacă mi-o vei prezenta, vei fi Benjaminul ei și te va adora. După aceea, iubește-o dacă poți ; dacă nu, slujește-te de ea. Am s-o văd o dată sau de două ori, la seratele cele mari, cînd vine lume multă ; dar n-am s-o primesc niciodată dimi-

neața. Am s-o salut și asta-i va fi deajuns. Dumneata ți-ai închis singur ușa contesei, rostind numele lui moș Goriot. Da, dragul meu, poți să te duci de douăzeci de ori la doamna de Restaud, n-ai s-o găsești niciodată acasă. Te-ai dat singur afară. Așadar, moș Goriot să te introducă la doamna Delphine de Nucingen. Frumoasa doamnă de Nucingen va fi firma dumitale. Fii omul ales de ea, celelalte femei vor înnebuni după dumneata. Rivalele, prietenele, cele mai bune prietene, vor voi să te răpească din brațele ei. Sînt femei care nu iubesc decît pe bărbatul ales de o altă femeie, după cum sînt atîtea biete burgheze, care, copiind modelul pălăriilor noastre, speră să-și însușească și felul nostru de a fi. Vei avea succes. La Paris, succesul e totul, e cheia puterii. Cînd femeile spun că ești spiritual, că ai talent, bărbații le cred, dacă nu-i dezamăgești. Atunci vei putea să vrei orice, vei răzbate pretutindeni. Și vei afla atunci ce e lumea, o reuniune de înșelați și de înșelători. Nu te amesteca nici cu unii, nici cu alții. Ca să intri în acest labirint, îți dau numele meu, ca un fir al Ariadnei⁴⁷, dar să nu-l compromiți, spuse ea, sumetîndu-și capul și aruncînd o privire de *regină* către student. Să mi-l aduci înapoi nepătat. Și-acum lasă-mă. Și noi, femeile, avem bătăliile noastre...

— Și dacă veți avea vreodată nevoie de un om de ispravă care să dea foc pulberii din stîncă? spuse Eugen tăindu-i vorba.

— Ei? întrebă ea.

El se bătu cu mîna în piept, răspunse cu un surîs la surîsul vară-si, și plecă. Era ceasul cinci. Îi era foame și se temea că va ajunge prea tîrziu la masa de seară. În temerea aceasta simți fericirea de a străbate Parisul în goană. Această plăcere pur fizică îi îngădui să se lase cu totul în voia gîndurilor care dădeau năvală. Cînd un tînăr de vîrsta lui e lovit de disprețul cuiva, se înfurie, turbează, ridică pumnul împotriva întregii societăți, vrea să se răzbune și în același timp se îndoiește de el însuși. În clipa cecă, Rastignac era copleșit de cuvintele acestea: „Ți-ai închis singur ușa contesei“.

— Am să mă duc ! își spuse el ; și dacă doamna de Beauséant are dreptate, dacă vor fi dat poruncă să nu fiu primit... eu... Doamna de Restaud mă va găsi în toate saloanele în care va veni. Voi învăța să mînuiesc armele, să trag cu pistolul și-l voi ucide pe frumosul ei Maxime.

„Dar banii ! îi striga conștiința lui, de unde ai să-i iei ?“

Deodată avu în fața ochilor strălucitoarea bogăție din casa contesei de Restaud. Văzuse acolo luxul de care, fără îndoială, fosta domnișoară Goriot trebuie să fie foarte îndrăgostită, aurării, lucruri scumpe puse la vedere, luxul lipsit de inteligență al oricărui parvenit, risipa de bani a oricărei curtezane. Această orbitoare imagine fu nimicită de mărețul palat Beauséant. Inchi-puirea lui, strămutată în sferele înalte ale societății pariziene, stîrni în sinea lui o mie de gînduri rele, care-i lărgiră în același timp și mintea și conștiința. Lumea i se înfățișa așa cum era : legile și morala neputincioase față de cei bogați, iar averea — *ultima ratio mundi* ⁴⁸ ; Vautrin are dreptate, averea înseamnă virtute ! își spuse el.

Cînd ajunsese în strada Neuve-Sainte-Geneviève, urcă în grăbă în camera lui, coborî ca să-i dea zece franci birjarului, și intră în sala de mîncare, cu toate duho-rile ei, unde îi văzu înșiruiți, ca vitele în fața ieslei, pe cei optsprezece tovarăși de masă, mestecînd din fălci. Priveliștea acestei mizerii și întreaga înfățișare a sălii i se părură groaznice. Tranziția era prea bruscă și contrastul prea puternic, ca să nu-i dezlănțuie în suflet, dincolo de orice măsură, sentimentul ambiției. De o parte fragedele și fermecătoarele imagini ale celei mai elegante lumi, chipuri tinere, pline de viață, încadrate în adevărate minuni de artă și de lux, capete pasionate, pline de poezie ; de cealaltă parte, tablouri sinistre în chenare de glod și fețe pe care pasiunile nu-și lăsaseră decît coardele și mașinăria lor. Învă-țăturile, pe care mînia i le smulsese doamnei de Beau-séant, viclenele ei făgăduieli îi reveniră în gînd și mizeria începu a le dezbate. Ca să ajungă la bogăție, Rastignac hotărî să lupte pe două metereze în același

tiimp, să se întemeieze pe știință și pe iubire, să fie și savant și om de lume. Era încă destul de copilăros! Aceste două lumi sînt niște asimptote⁴⁹ care nu se pot întîlni niciodată.

— Ești cam posomorît, domnule marchiz, îi spuse Vautrin, aruncîndu-i una dintre acele priviri prin care acest om răzbătea parcă în cele mai ascunse taine ale sufletului.

— Nu sînt dispus să îngădui glumele celor care îmi spun „domnule marchiz“, răspunse el. Aici, ca să fii un adevărat marchiz, trebuie să ai o sută de mii de livre rentă, și, cînd trăiești în casa Vauquer, nu prea ești favoritul Fortunei.

Vautrin se uită la Rastignac cu un aer părintesc și disprețuitor, ca și cînd ar fi spus: „Mormolocule, aș putea să te-nghit dintr-o îmbucătură!“ și apoi răspunse:

— Ești necăjit, pentru că poate n-ai avut succes pe lingă frumoasa contesă de Restaud.

— Mi-a închis ușa în nas pentru că i-am spus că tată-său mănîncă la masă cu noi, izbucni Eugen.

Cei de față se uitară unii la alții. Moș Goriot lăsă capul în jos și se întoarse într-o parte, ca să-și șteargă ochii:

— Mi-ai aruncat tutun în ochi, îi spuse el, vecinului său.

— De-acîi înainte, oricine îl va jigni pe moș Goriot, va avea de-a face cu mine, răspunse Eugen cu privirea ațintită asupra celui care ședea alături de fostul fabricant de făinoase. Moș Goriot preluiește mai mult decît noi toți, laolaltă. Nu vorbesc, bineînțeles, de doamne, spuse el, întorcîndu-se către domnișoara Taillefer.

Fraza aceasta curmă dintr-o dală discuția. Eugen o rostise într-un chip care-i făcu pe toți ceilalți să tacă. Numai Vautrin îi spuse în zeflema:

— Ca să-l iei pe moș Goriot pe seama dumitale și să te declari girantul său responsabil, trebuie să știi bine cum se ține o sabie în mîină și cum se trage cu pistolul.

— Chiar așa voi face, spuse Eugen.

— Așadar astăzi ai început lupta.

— Poate că da, răspunse Rastignac. Dar n-am de dat socoteală nimănui despre treburile mele, pentru că nici eu nu caut să aflu ce fac alții noaptea.

Vautrin se uită chiorș la Rastignac :

— Băiețăș, dacă vrei să nu te lași păcălit de păpușile de la bilci, trebuie să intri în baracă, iar nu să te mulțumești a privi prin găurile pânzei. Și cu asta, basta, adăugă el, văzindu-l pe Eugen gata să-și iasă din fire. O să stăm olecă de vorbă, între patru ochi, oricând vei vroi.

Masa fu servită într-o tăcere posomorită. Moș Goriot, copleșit de adîncă durere pe care i-o pricinuise fraza studentului, nu înțelese că cei din jur îl priveau cu alți ochi și că un tinăr care era în stare să curme persecuțiile de pînă atunci, îi luase apărarea.

— Doamne Goriot, murmură doamna Vauquer, ar fi deci tatăl unei contese, la ora asta ?

— Și al unei baronese, îi răspunse Rastignac.

— Altceva nici n-ar putea face, spuse Bianchon lui Rastignac. I-a studiat capul : n-are decît o bosă, bosa paternității, așa că o să fie un *părinte etern* ⁵⁰.

Eugen era prea încordat, pentru ca gluma lui Bianchon să-l poată înveseli. Voia să folosească sfaturile doamnei de Beauséant și se întreba de unde și cum să-și procure banii de care avea nevoie. Căzu pe gînduri, văzînd cum i se desfășurau în fața ochilor, îmbelșugate și deșarte în același timp, toate savanele lumii. Cînd se sfîrși masa, ceilalți se ridicară pe rînd și ieșiră.

— Așadar, mi-ai văzut fata ? îl întrebă Goriot cu glasul tulburat.

Trezit din gîndurile sale, Eugen îi luă mîna, îl privi cu un fel de duiosie, și-i răspunse :

— Ești un om cumsecade și demn. Vom vorbi despre fetele dumitale mai tîrziu.

Se ridică fără a mai asculta ce-i spunea moș Goriot. și se retrase în odaia lui, unde îi scrisese mamei sale scrisoarea următoare :

„Dragă mamă, vezi, poate mai ai un sîn pentru mine. Sînt pe punctul de a mă îmbogăți. Am însă nevoie de o mie două sute de franci — și asta cu orice

preț. Nu-i spune nimic latei despre această cerere a mea, poate că s-ar împotrivi, iar eu, dacă n-aș putea face rost de acești bani, aș cădea pradă unei asemenea deznădejdi, încît aș fi în stare să-mi zbor creierii. Îți voi explica motivele mele, îndată ce te voi vedea, pentru că ar trebui să-ți scriu volume întregi, ca să te laș să înțelegi situația în care mă aflu. N-am jucat cărți, măicuța mea dragă, și nici n-am vreo datorie; dar dacă vrei să-mi salvezi viața pe care mi-ai dat-o, găsește-mi cu orice chip această sumă. În puține cuvinte, am fost la vicontesa de Beauséant, care m-a luat sub ocrotirea ei. Trebuie să ies în lumea bună și n-am nici măcar cu ce să-mi cumpăr o pereche de mănuși. Aș fi în stare să mănînc pîine goală, să beau apă chioară, la nevoie chiar să ajunz; nu mă pot lipsi însă de uneltele cu care se muncește via prin partea locului. E vorba, întrucît mă privește, să-mi croiesc drum în viață sau să rămîn în noroi. Știu cîte speranțe v-ați pus voi în mine și vreau să le înfăptuiesc fără întîrziere. Măicuța mea dragă, vinde ceva din vechile tale bijuterii, am să-ți cumpăr altele cît de curînd. Cunosc îndeajuns situația familiei noastre, ca să pot prețui, așa cum se cuvine, un sacrificiu ca acesta, și fii încredințată că nu-ți cer să-l faci în zadar, căci de ar fi așa, aș fi un monstru. În rugămîntea mea să nu vezi decît strigătul unei imperioase dar și disperate necesități. Întregul nostru viitor atîrnă de acest ajutor bănesc, cu care trebuie să încep războiul; căci această viață a Parisului este o neconținută luptă. Dacă, pentru a completa suma, nu găsești alt mijloc decît să vinzi dantelele mătușii, spune-i că am să-i trimit altele, mai frumoase etc.“

În același timp scrise cîte o scrisoare fiecăreia dintre surorile lui, cerîndu-le să-i trimită economiile lor; și, ca să le smulgă fără ca ele să vorbească în familie de acest sacrificiu pe care știa că vor fi ferice să-l facă pentru el, căută să miște gingășia lor sufletească, atingînd coarda onoarei, care este atît de întinsă și răsună cu atîta putere în inimile tinere. Cînd sfîrși aceste scrisori, se simți totuși cuprins

de un tremur pe care nu și-l putea stăpîni ; îi bătea inima, tresărea. Tînărul însetat de măriri cunoștea imaculata noblețe a acestor suflete îngropate acolo, departe, în singurătatea lor ; el știa cîte suferințe va pricinui celor două surori ale sale după cum tot așa de bine știa cît de bucuroase vor fi ; cu cîtă voie-bună vor sta de vorbă, în taină, în cel mai dosit ungher al grădinii, despre prea iubitul lor frate. Conștiința lui se înălță deodată și, în lumina ei, le văzu numărîndu-și în ascuns mica lor comoară ; le văzu desfășurînd viclenia lor de fete ca să-i trimită în taină acești bani, încercînd cea dintîi înșelătorie ca să fie cu adevărat sublime.

— Inima unei surori este pură ca diamantul, este un abis de duioasă iubire ! își spuse Eugen.

Îi era rușine de scrisorile pe care le scrisese. Cît de puternice vor fi rugile lor, cît de pur va fi elanul cu care sufletele lor vor chema sprijinul cerului ! Cu cîtă voluptate se vor sacrifica. Cît de îndurerată va fi mamă-sa, dacă nu-i va putea trimite toți banii ! Și din toate aceste minunate sentimente, din toate aceste cumplite sacrificii, el își va face scara pe care va urca pînă la Delphine de Nucingen. Cîteva lacrimi, cele din urmă fărîme de tămîie aruncate pe sfîntul altar al familiei, îi picurară din ochi. Umbla de colo-colo într-o frămîntare plină de deznădejde. Moș Goriot, văzîndu-l în această stare prin ușa care rămăsese întredeschisă, întră înăuntru și-l întrebă :

— Ce s-a întîmplat, domnule ?

— Ah ! Bunul meu vecin, sînt încă fiu și frate, după cum dumneata ești tată. Cu drept cuvînt tremuri pentru soarta contesei Anastasie. A încăput pe mîinile unui oarecare Maxime de Trailles, care o va distruge.

Moș Goriot se trase îndărăt îngăimînd cîteva cuvinte, pe care Eugen nu le înțelese. A doua zi, Rastignac se duse să pună scrisorile la poștă. Șovăi pînă în clipa din urmă, dar le aruncă în cutie, spunîndu-și : „Voi izbuti“. Cuvînt de jucător, cuvînt de mare căpitan de oaste, cuvînt fatalist care-i duce pe oameni mai degrabă la pierzanie, decît la mîntuire.

Cîteva zile după aceea, Eugen se duse la doamna de Restaud, dar nu fu primit. Reveni încă de trei ori și de fiecare dată găsi ușa închisă, deși venise la ora la care contele Maxime de Trailles nu se afla acolo. Vicontesa avusese dreptate. Studentul se lăsă de învățătură. La cursuri se ducea numai cînd se striga catalogul și, îndată ce răspundea prezent, o și zbughea. Își făcuse raționamentul pe care și-l fac mai toți studenții. Va da un zor în preajma examenelor; hotărî să-și facă reînscrierile pentru anul al doilea și al treilea, iar după aceea, să învețe temeinic și dintr-o dată toate cursurile de drept, în ultimul moment. Avea astfel în fața lui cincisprezece luni de libertate, ca să navigheze pe oceanul Parisului, ca să neguțeze cu femeile sau ca să-și pescuiască norocul. În săptămîna aceea, o văzu de două ori pe doamna de Beauséant, la care nu se intra decît în clipa în care ieșea trăsura marchizului de Adjuda. Vreme de cîteva zile încă, această vestită femeie, cea mai poetică figură din tot foburgul Saint-Germain, rămase biruitoare, făcînd să se amîne căsătoria domnișoarei de Rochefide cu marchizul de Adjuda-Pinto. Dar aceste ultime zile, care, din pricina temerii că-și va pierde fericirea, au fost mai înflăcărâte decît toate celelalte, trebuiau să grăbească dezastrul. Marchizul de Adjuda, ca și familia Rochefide, văzuseră în cearta și în împăcarea care-i urmasă, o împrejurare fericită; ei sperau că doamna de Beauséant se va deprinde încetul cu încetul cu ideea acestei căsătorii și că va sfîrși prin a-și jertfi dîmințile unui viitor prevăzut în viața tuturor oamenilor. În ciuda celor mai sfinte săgăduinți reînnoite în fiecare zi, domnul de Adjuda juca deci teatru, iar vicontesei îi plăcea să se lase înșelată. „În loc să sară ca o adevărată aristocrată pe fereastră, ea se rostogolește pe scară“, spunea ducesa de Langeais, prietena ei cea mai bună. Totuși, aceste ultime lumini străluciră un răstimp destul de lung, în care vicontesa rămase la Paris, putînd astfel să-l ajute pe tînărul ei văr, căruia îi purta un fel de superstițioasă afecțiune. Eugen se dovedise plin de devotament și

de simțire față de ea, într-o împrejurare în care îndeobște femeile nu găsesc la nimeni o privire de milă sau de sinceră consolare. În asemenea clipe, dacă un bărbat le spune cuvinte de mângâiere, o face cu o anume chibzuință.

În dorința de a cunoaște în chip desăvârșit terenul și mai înainte de a încerca atacul împotriva casei Nucingen, Rastignac vroi să aflu în amănunt viața de pînă atunci a lui moș Goriot și culese știri sigure, care se pot rezuma astfel :

Jean-Joachim Goriot fusese, înainte de Revoluție, un simplu lucrător la fabrica de făinoase, priceput, strîngător, și destul de întreprinzător ca să poată cumpăra fondul de comerț al stăpînului său, pe care soarta îl făcu să cadă victimă celui dintîi val de răzvrătire din 1789. Goriot se stabili în strada Jussienne, lîngă haia de grîne, și avu chibzuința de a primi președinția secției respective, ca să poată avea, pentru negoțul său, ocrotirea personajelor cu cea mai mare trecere în acea vreme plină de primejdii. Această înțelepciune fusese obîrșia averii sale, care începu să se înfiripe în timpul foametei, false sau adevărate, din pricina căreia grînele ajunseseră la Paris, la prețuri uriașe. Mulțimea se omora la ușa brutăriilor, în vreme ce anumiți oameni cumpărau făinoase de la băcănii fără nici o îmbulzeală. În anul acela, cetățeanul Goriot adună capitalul care, mai tîrziu, îi dădu putința să-și facă negoțul cu acea superioritate pe care o are totdeauna cel ce dispune de un mare fond bănesc. S-a întîmplat și cu el, ceea ce se întîmplă cu toți oamenii care au o pricepere mărginită : l-a salvat propria lui mediocritate. De altfel, averea lui neieșind la iveală decît atunci cînd bogăția nu mai era o primejdie, el nu stîrni pizma nimănui. Negoțul de grîne îi absorbise parcă toată inteligența. Cînd era vorba de diferitele feluri de griu, de făină, de grăunțe, de cunoașterea calității și a provenienței lor, de meșteșugul păstrării lor, de prevederea prețurilor, de profetizarea recoltelor bogate sau sărace, de mijlocul de a-și procura cereale cît mai ieftine, aducîndu-le din Sicilia

sau din Ucraina, Goriot era ncîntrecut. Din felul cum își mînuia afacerile, cum explica legile asupra exportului și importului de grîne, cum le studia în spiritul lor, cum le descoperea lipsurile, l-ai fi crezut în stare să conducă un minister. Plin de răbdare, activ, energetic, statornic, iute în expedierea mărfurilor, avea un ochi de vultan, luînd-o înainte, prevăzînd totul, știind totul, ascunzînd totul; diplomat în concepție, soldat în luptă. Îndată însă ce ieșea din specialitatea lui, din dugheana lui sărăcăcioasă și obscură, în pragul căreia își petrecea ceasurile de trîndăvie, cu umărul rezemat de ușorul ușii, era din nou stupidul și grosolanul lucrător de odinioară, omul incapabil să înțeleagă un raționament, nesimțitor față de toate desfătărilor spiritului, spectatorul care adormea la teatru, unul din acei Dolibani ai Parisului, tări numai în prostia lor. Oamenii aceștia sînt aproape toți la fel. Aproape toți poartă în inima lor o simțire sublimă. Două sentimente atotstăpînitoare umpluseră și sufletul acestui neguțator de făinoase absorbindu-i toată seva, după cum comerțul de grîne îi cuprinsese toată inteligența creierului. Nevastă-sa, singura fată a unui bogat fermier din ținutul Brie, a fost pentru el obiectul unei adorații religioase, al unei nemărginite iubiri. Goriot o prețuia pentru firea ei, plăpîndă și puternică, simțitoare și drăgălașă în același timp, care era cu totul potrivnică firii lui. Dacă este un sentiment cu adevărat înăscut în sufletul omului, acesta nu este oare mîndria de a ocroti în fiecare clipă o ființă slabă? Adăugați la această iubire, recunoștința vie cu care toate sufletele cinstite înconjoară izvorul plăcerilor lor, și veți înțelege o mulțime de ciudățenii morale. După șapte ani de fericire, peste care nu trecuse nici o înnegurare, Goriot, din nefericire pentru el, își pierdu nevasta tocmai atunci cînd ea începuse a-l stăpîni dincolo de sfera sentimentelor. Dînsa i-ar fi cultivat poate această fire amorțită, i-ar fi stîrnit poate înțelegerea pentru felurile înfățișări ale lumii și ale vieții. În această stare, sentimentul paternității s-a dezvoltat în sufletul lui Go-

riot pînă la nesocotință. Dragostea lui înșelată de moarte, o răsfrînse asupra celor două fete ale sale, care la început îi împliniră din belșug toate sentimentele. Oricît de strălucite erau propunerile pe care i le făceau unii neguțători sau fermieri, dornici să-l aibă ginere, el rămase mai departe în văduvia lui. Socru-său, singurul om pentru-care avea o oarecare slăbiciune, spunea că știe sigur că Goriot jurase să rămînă credincios nevستی-si chiar și după moartea ei. Oamenii din hale, incapabili să înțeleagă această minunată nebunie, începură să facă glume și-i născociră o poreclă caraghioasă. Cel dintîi dintre ei, care bînd un aldămaș se apucă să i-o spună în față, se trezi cu o lovitură de pumn în umăr, care-l zvîrli cu capul înainte, într-un stîlp de piatră din strada Oblin. Devotamentul nechibzuit, dragostea plină de temeri pe care Goriot o purta fetelor lui era atît de bine cunoscută, încît într-o zi, unul dintre concurenții lui, vrînd să-l îndepărteze din piață pentru ca astfel să-și poată hotărî singur prețul pe care-l voia, îi spuse că Delphine a fost doborâtă de o cabrioletă. Palid, galben ca ceara, Goriot plecase îndată din hale. Vreme de cîteva zile după aceea a fost bolnav din pricina reacțiunii pe care i-au pricinuit-o sentimentele potrivnice stîrnite de această falsă alarmă. Și dacă nu s-a mai repezit în umărul acelui om cu laba lui gata să strivească orice-i ieșea în cale, în schimb cînd l-a prins la strîmtoare l-a împins la faliment, alungîndu-l astfel definitiv din hale. Educația celor două fete a fost, firește, cu totul nechibzuită. Avînd un venit de șaizeci de mii de franci, din care nu cheltuia pentru el nici o mie două sute, fericirea lui Goriot era să îplinească toate fanteziile fetelor lui; cei mai buni profesori primiră sarcina să le înzestreze cu talentele care fac dovada unei bune creșteri; le luă de asemenea o domnișoară de companie care, din fericire pentru ele, se nimeri să fie o femeie de spirit și de gust. Călăreau, aveau trăsura lor, duceau viața pe care ar fi dus-o amantele unui bătrîn și bogat senior. Era de ajuns să-și exprime o dorință, oricît de costisitoare, pentru ca

îndată tatăl lor să le-o și-mplinească. Și în schimbul tuturor acestor daruri nu le cerea decît o mîngîiere. Goriot își socotea fetele lui în rîndul îngerilor și deci, cu mult deasupra lui, bietul de el! Pînă și suferințele pe care i le pricinuiau îl făceau fericit. Cînd ajunseră la vîrsta măritîșului, își aleseră bărbații după gustul lor: fiecare din ele primi drept zestre jumătate din averea bătrînului. Curtată pentru frumusețea ei de contele de Restaud, Anastasie avea înclinări aristocratice, datorită cărora, părăsind casa părintească, a putut să se avînte cu ușurință în lumea mare. Delphine era iubitoare de arginți: se mărită cu Nucingen, bancher de origină germană, care deveni baron al Sfîntului Imperiu⁵¹. Goriot rămase ca și mai înainte neguțător de făinoase. Curînd după aceea, fetele și ginerii se simțiră rușinați, din pricină că bătrînul își ducea mai departe negoțul, care pentru moș Goriot constituia toată viața lui. După ce răbdă vreme de cinci ani stăruințele lor, se învoi în sfîrșit să se retragă din afaceri cu ceea ce va lua din vînzarea fondului de comerț și cu ceea ce cîștigase în acești ani din urmă: cu acest capital care, după socotelile doamnei Vauquer la care venise să se statornicească, urma să-i aducă un venit de opt la zece mii de franci pe an, se aruncă în această pensiune din pricina deznadejzii care îl cuprinsese cînd văzuse că fetele, silite de bărbații lor, refuzaseră nu numai să-l țină în casele lor, dar chiar să-l primească din cînd în cînd, în văzul lumii.

Aceasta era tot ce știa despre moș Goriot de la un oarecare domn Muret, care-i cumpărase fondul de comerț. Presupunerile pe care le făcuse ducesa de Langeais față de Rastignac își primeau astfel întărirea. Aci se sfîrșește expunerea acestei obscure, dar cumplite drame din viața Parisului.

Către sfîrșitul acestei prime săptămîni din decembrie, Rastignac primi două scrisori: una de la mamă-sa, cealaltă de la surorile lui. Cele două scrisuri pe care le cunoștea atît de bine, îl făcură să freamăte de bucurie și să tremure de spaimă. În cele

două plicuri subțirele era hotărîrea de viață sau de moarte a speranțelor lui. Dacă, gîndindu-se la sărăcia în care trăiau ai lui, aștepta cu oarecare înfricoșare răspunsul lor, își dădea seama prea bine de dragostea ce i-o purtau, ca să nu se teamă că le va fi supt cele din urmă picături de sînge. Scrisoarea maică-si avea următorul cuprins :

„Iubitul meu copil, îți trimit ceea ce mi-ai cerut. Caută să întrebuințezi cu folos acești bani; chiar dacă ar fi vorba de salvarea vieții tale, n-aș putea să găsesc a doua oară o sumă atît de mare, fără a-l încunoștiința pe tatăl tău, ceea ce ar tulbura armonia căsniciei noastre. Ca să ne-o procurăm, ar trebui să ipotecăm bucata noastră de pămînt. Nu pot să judec valoarea unor proiecte pe care nu le cunosc; dar de ce natură sînt ele, ca să te temi a mi le mărturisi? Această explicație nu cerea în nici un caz volume întregi; nouă, mamelor, ne este de ajuns un singur cuvînt și acesta mi-ar fi cruțat chinurile incertitudinii. Nu pot să-ți ascund dureroasa impresie pe care mi-a pricinuit-o scrisoarea ta. Iubitul meu fiu, ce simțămînt te-a silit să-mi torni în suflet o asemenea spaimă? Desigur că ai suferit adînc, scriindu-mi pentru că și eu am suferit adînc citindu-ți scrisoarea. Pe ce drum vrei să pornești?

Vrei să-ți clădești viața și fericirea înfățișîndu-te drept ceea ce nu ești și intrînd într-o lume unde nu vei putea răzbate decît făcînd cheltuieli bănești, pe care nu le vei putea suporta fără a pierde un timp atît de prețios pentru studiile tale? Bunul meu Eugen, în privința aceasta crede ce-ți spune inima mamei tale: la capătul cărărilor întortocheate nu este nimic măreț. Răbdarea și resemnarea trebuie să fie virtuțile tinerilor, care se află în situația ta. Nu te dojenesc, nu vreau să însoțesc darul nostru cu nici o amărăciune. Îți vorbesc ca o mamă deopotrivă de prevăzătoare și încrezătoare în același timp. Dacă tu îți cunoști îndatoririle tale, eu știu tot așa de bine ce suflet curat și ce minunate năzuinți ai. Ți-se putea spune deci fără teamă: Haide, dragul meu, înainte!

Dar tremur, pentru că sînt mamă ; și fiecare pas al tău va fi însoțit cu dragoste, de rugile și binecuvîntările noastre. Fii chibzuit, drag copil. Trebuie să ai înțelepciunea unui om în toată puterea cuvîntului, de mîntea ta aîrînă soarta a cinci ființe care-ți sînt scumpe. Da, tu ești tot norocul nostru, după cum fericirea ta este și a noastră. Toți ne rugăm lui Dumnezeu să te ajute în tot ce vei întreprinde. Mătușă ta, doamna de Marcillac, a fost în această împrejurare de o rară bunătate. A admis pînă și povestea cu mînușile tale. Spunea plină de veselie că are o slăbiciune pentru tine, cel mai mare dintre copiii noștri. Dragul meu Eugen, să-ți iubești mătușă ; nu-ți voi spune ce a făcut pentru tine, decît după ce vei izbuti ; altfel, banii ei ți-ar arde degetele. Voi, copiii, nu vă puteți da seama ce înseamnă să-ți jertfești amintirile ! Dar ce n-am jertfi oare pentru voi ? Îmi spune să-ți scriu că te sărută pe frunte și că prin acest sărut ar vrea să-ți insufle puterea de a fi cît mai fericit. Această blîndă și minunată femeie ți-ar fi scris cu mîna ei, dacă guta nu i-ar fi înțepenit degetele. Taică-tău e sănătos. Recolta lui 1819 întrece toate speranțele noastre. Adio, drag copil ; despre surorile tale nu-ți spun nimic. Laura îți scrie și ea. Îi las ei plăcerea de-a flecări despre micile întîmplări din viața noastră. Deie domnul să izbutești ! Oh ! da, să izbutești. Eugen, m-ai făcut să trec printr-o durere prea mare, ca s-o mai pot îndura încă o dată. Acum, cînd aș fi vrut să am avere ca s-o pot dărui copilului meu, am înțeles ce înseamnă să fii sărac. În sfîrșit, adio. Nu ne lăsa fără știri și primește sărutarea pe care ți-o dă mama ta“.

Cînd Eugen sfîrși de citit scrisoarea, era cu ochii în lacrimi, îl avea în fața ochilor pe moș Goriot fărîmîndu-și argintăria și vînzînd-o. ca să plătească poarta fiică-si.

— Maică-ta și-a fărîmat bijuteriile ! își spunea el. Mătușă-ta a plîns desigur, vînzîndu-și citeva din relicvele ei ! Cu ce drept o blestemi pe Anastasie ? Ceea ce ea a făcut pentru amantul ei, tu ai făcut

din egoism, pentru viitorul tău ! Dintre voi doi, care prețuiește mai mult ?

Studentul simți un foc chinuitor, care-i mistuia străfundurile ființei. Ii venea să renunțe la gândul de a intra în societatea înaltă, să nu primească banii aceștia. Fu cuprins de acele nobile și minunate remunșcări tainice, a căror valoare oamenii arareori știu să o prețuiască, atunci cînd își judecă semenii și care fac adesea ca îngerii cerului să-l absolve pe ucigașul osîndit de judecătorii pămîntești. Rastignac deschise scrisoarea soră-si, ale cărei întorsături de frază de o nevinovată grație îi înviorară inima.

„Scrisoarea ta a picat tocmai la timp, dragă frate. Agathe și cu mine vroiam să întrebuițăm banii noștri în atîtea chipuri, încît nu ne puteam hotărî ce să cumpărăm cu ei. Tu ai făcut ca slujitorul regelui Spaniei, cînd a răsturnat toate ceasornicele stăpînului său, ne-ai pus de acord. Intr-adevăr, ne certam neconținut căreia dintre dorințele noastre să-i dăm preferință, fără a bănuî, dragul meu Eugen, întrebuițarea care înmănunchea toate aceste dorințe laolaltă. Agathe a sărit în sus de bucurie. Ce să-ți mai spun, toată ziua am fost nebune de bucurie ; drept care (stilul mătușii) mama ne-a spus luîndu-și înfățișarea ei severă : „Dar ce v-a apucat, domnișoarelor ?“ Dacă ne-ar fi și ciocănit oleacă, am fi fost, cred, și mai mulțumite. Femeea care suferă pentru cel pe care-l iubește, trebuie să găsească în aceasta o mare plăcere ! Numai eu ședeam îngîndurată și mîhnită, în mijlocul bucuriei mele. Voi fi desigur o nevastă rea, sînt prea cheltuitoare. Îmi cumpărasem două cordoane, un croșet drăguț, ca să găuresc ochiulețele corsetelor și alte nerozii de acestea, așa că aveam mai puțini bani decît dolofana de Agathe, care este strîngătoare și adună peticele ca o țarcă. Avea două sute de franci ! Iar eu, bietul meu prieten, numai cincizeci de taleri. Mi-am primit pedeapsa cu vîrf și îndesat ; îmi vine să arunc cordonul în fîntînă, pentru că niciodată n-o să-l mai pot purta cu voie-bună. Te-am jefuit. Agathe a fost fermecătoare.

Mi-a spus : «Să-i trimitem cei trei sute cincizeci de franci din partea amîndurora!» Eu însă nu m-am putut opri să-ți istorisesc lucrurile, așa cum s-au petrecut. Știi ce-am făcut, ca să-ți executăm întotdeauna porunca? Ne-am luat glorioasa noastră avere, am plecat amîndouă la plimbare și, cînd am ajuns în șosea, am tras o fugă pînă la Ruffec, iar aici i-am dat pur și simplu banii d-lui Grimbart, care ține biroul Mesageriilor Regale! La întoarcere ne simțeam ușoare ca două rîndunele. „Fericirea ne-o fi făcînd așa de ușurate⁵²? mi-a spus Agathe. Am mai sporovăit apoi despre multe și felurite lucruri, pe care n-am să ți le repet, domnule parizian, pentru că prea era vorba numai și numai de dumneata. Oh, frățioare, te iubim mult! În două cuvinte, asta-i tot. Cît despre păstrarea tainei, după cum spune mătușa, două mici prefăcute, ca noi, sînt în stare de orice, chiar să-și țină și gura, cînd e nevoie. Mama a fost la Angoulême împreună cu mătușa, în chipul cel mai misterios, și amîndouă au păstrat o deplină tăcere asupra înaltelor scopuri politice ale călătoriei lor, care de altfel n-a avut loc decît după îndelungate conferințe de la care noi am fost izgonite, ca și domnul baron. Ce de mai lucruri preocupă spiritele în tot cuprinsul Statului Rastignac! Rochia de mulesină înflorată, pe care infantele o brodează pentru Majestatea Sa regina se lucrează mai departe în cel mai profund secret. Au mai rămas de făcut numai două plătci. S-a hotărît ca, în partea dintre Verteuil, să nu se mai ridice împrejmuire de zid, ci să se facă un gard viu. Prostimea o să rămînă fără poamele din partea locului și fără spalieri, dar străinii vor avea o minunată priveliște. Dacă moștenitorul prezumtiv are nevoie de batiste, îi dăm de știre că prea înalta doamnă, văduva de Marillac, scotocind în ale sale comori și cufer, cunoscute sub numele de Pompei și Herculaneum⁵³, a descoperit o bucată de frumoasă pînză de Olanda, de care nici nu-și mai aducea aminte; principesele Agathe și Laure au pus la porunca ei acul, așa și miinile lor, care sînt ca totdeauna olecuță cam prea roșii. Cei doi tineri prin-

cipi, don Hector și don Gabriel, potrivit funestului lor obicei, se îndoapă ca și în trecut cu povidlă, le mînie pînă la turbare pe surorile lor, nu vor să învețe nimic, umblă hoinari după cuiburi de păsări, ridică toată casa-n picioare cu larma lor și, înfrîngînd legile Statului, strică răchita ca să-și facă nuiiele de joacă. Nunțiul papal, numit vulgar domnul preot, îi amenință cu excomunicarea dacă vor continua să lase-n plata Domnului sfintele canoane ale gramaticii pentru războinicele pușcoace de soc. Adio, dragă frate: nici o scrisoare n-a dus cu ea vreodată atîtea rugi pentru fericirea ta și nici o iubire atît de desăvîrșit mulțumită. Așadar, cînd vei veni acasă, vei avea să ne istorisești multe! Mie îmi vei spune tot, pentru că sînt cea mai mare. Mătușa ne-a dat să înțelegem că ai succes în lumea mare.

E vorba de o doamnă, dar mai mult nu se spune...

Între noi, o să ne înțelegem! Ascultă, Eugen, dacă vrei, noi ne putem lipsi de batiste, ca să-ți facem cămăși. Răspunde-mi repede în privința asta. Dacă ai grabnică nevoie de cămăși frumoase și bine cusute, trebuie să ne apucăm de lucru îndată: și dacă la Paris sînt modele, pe care noi nu le cunoaștem, poți să ne trimiți unul, mai ales pentru manșete. Adio, adio! Îți sărut tîmpla stîngă, care este numai a mea... Fila următoare o las Agathe, care mi-a făgăduit că nu va citi nimic din ceea ce ți-am scris. Dar, ca să fiu mai sigură, am să stau lîngă ea, cît timp îți va scrie. Sora ta, care te iubește.

Laure de Rastignac."

— Ah, da, își spuse Eugen, da, trebuie să mă îmbogățesc cu orice preț! Toate comorile din lume n-ar putea răsplăti acest devotament. Aș vrea să le pot aduce toate fericirile deodată. O mie cinci sute cincizeci de franci! gîndi el după un răstimp. Fiecare ban trebuie să-și dea folosul cuvenit! Laure știe ce spune. N-am decît cămăși de pînză groasă. Cînd o fată se hotărăște că vegheze asupra fericirii cuiva, e mai vicleană ca un hoț. Inocentă față de ea însăși și prevăzătoare față de mine, este aseme-

nea îngerului din cer, care iartă păcatele de pe pământ fără să le înțeleagă.

Lumea întreagă era a lui ! Își și chemase croitorul, îl și iscodise, îl și cucerise. De când îl văzuse pe domnul de Trailles, Rastignac înțelesese înrîurirea pe care o au croitorii asupra vieții oamenilor tineri. Dar vai ! Nu există drum de mijloc între aceste două extreme : un croitor este sau un vrăjmaș de moarte sau un prieten pe care ți-l dăruiește nota de plată. Eugen întâlni în croitorul său un om care înțelesese rostul negoțului său și care se socotea o trăsură de unire între prezentul și viitorul tinerilor. De aceea, Rastignac, recunoscător, îl îmbogăți pe acest om printr-unul din acele cuvinte de spirit din care mai târziu avea să-și facă o adevărată faimă.

— Cunosc pantalonii făcuți de el, care s-au căsătorit cu un venit de douăzeci de mii de livre, spunea Eugen.

O mie cinci sute de franci, bani pe masă și fă-ți cîte rînduri de haine poștești ! Din clipa aceea bietul nostru meridional, scuturîndu-se de toate îndoielile, coborî la masă cu acea înfățișare care nu poate fi definită și pe care o are orice tînăr, cînd are bani. Cînd banul alunecă în buzunarul unui student, el simte crescînd în sine o coloană fantastică pe care știe că se poate răzema. Calcă mai falnic ca înainte, își dă seama că pîrghia lui are un punct de sprijin, te privește drept în ochi, neșovăitor, se mișcă sprinten. În ajun, sfios și umil, s-ar fi lăsat lovit fără împotrivire ; a doua zi ar fi în stare să lovească el însuși pe un prim-ministru. În inima lui se petrec fenomene nemaipomenite : vrea tot și poate tot, dorește tot ce-i trece prin cap, e vesel, generos, plin de însuflețire. Pe scurt, pasărea odinioară fără aripi, și-a regăsit semețul ei zbor. Studentul fără bani abia poate înhăța un căpețel de plăcere, asemenea ciinelui care, strecurîndu-se printr-o mie de primejdii, fură un os, îl sfărîmă, îi suge măduva și aleargă mai departe ; dar tînărul, care țacăne în buzunărașul jilecii cîteva fugare monezi de aur, trecătoare, își degustă plăcerile, le amănunțește, își face o desfă-

tare din aceasta, e în al nouălea cer, nu mai știe ce înseamnă cuvîntul *mizerie*. Întreg Parisul e al lui. Vîrsta la care totul strălucește, totul scînteiază, totul arde ca o vîlvătaie ! Vîrsta voiniciei bucuroase, de care nu se folosește nimeni, nici bărbatul, nici femeia ! Vîrsta datoriilor și a înfriguratelor temeri care fac ca fiecare plăcere să fie de zece ori mai puternică ! Cine n-a bătut malul stîng al Senei, între strada Saint-Jacques și strada Saints-Pères, habar n-are ce este viața !

— Ah, dac-ar ști parizienele, ar veni aici să caute dragostea ! își spunea Rastignac, înfulecînd perele coapte, de două parale bucata, care se serveau la masa doamnei Vauquer !

Tocmai atunci, un factor de la Mesageriile regale se înfățișă în sala de mîncare, după ce mai întîi își vestise sosirea prin zbîrnîitul clopoțelului de deasupra porții cu zăbrele. Întrebă cine este domnul Eugen de Rastignac și-i întinse două săculețe⁵⁴ și un registru, în care trebuia să iscălească de primire. În clipa aceea, Rastignac se simți sub pătrunzătoarea privire a lui Vautrin ca sub arsura unei plesnituri de bici.

— Acum o să ai cu ce să-ți plătești lecțiile de scrimă și ședințele de tir, îi spuse el.

— Au sosit galioanele⁵⁵, făcu doamna Vauquer, uitîndu-se la cele două săculețe.

Domnișoara Michonneau se temu să ridice privirile asupra banilor, de frică să nu i se citească lăcomia în ochi.

— Aveți o mamă tare bună, spuse doamna Couture.

— Domnul are o mamă tare bună, repetă Poiret.

— Da, mămica și-a stors toată vîlaga, zise Vautrin. Acum poți să-ți faci toate poftele, să intri în lumea mare, să pescuiești fete cu zestre și să dansezi cu contese, care poartă flori de piersic în păr. Dar ascultă ce-ți spun eu, tinere, apucă-te de tir !

Vautrin schiță mișcarea omului care-și ocheste adversarul. Rastignac voi să dea un bacșiș factorului, dar nu găsi nimic în buzunar. Vautrin se scotoci și aruncă slujbașului o băncuță.

— Acum ai credit mare, adăugă el, întorcându-se către student.

Rastignac se văzu nevoit să-i mulțumească, deși după acel înveninat schimb de cuvinte pe care-l avusesese în ziua când fusese la doamna de Beauséant, nu-l mai putea suferi. În cele opt zile care urmaseră, Eugen și Vautrin nu-și mai vorbiseră, mulțumindu-se doar să se cerceteze în tăcere. Studentul se întrebese zadarnic pentru ce se stabilise în definitiv această răceală între dînșii. De bună seamă, ideile țînesc în raport cu forța cu care sînt concepute și lovesc fără greș acolo unde le trimite creierul, după o lege matematică asemănătoare cu aceea care dirijează proiectilul cînd iese din țeava mortierului. Efectele sînt felurite. Dacă sînt firi simțitoare în care ideile se înfig adînc și fac ravagii, tot așa de adevărat este că sînt și firi puternic fortificate, cranii apărute de metereze de aramă, iar cînd voința altora se izbește de asemenea apărări, ea se frînge și cade la pămînt, cum cad gloanțele în fața unui zid masiv. Și, în sfîrșit, sînt firi moi și pufoase, în care ideile altora mor, ca ghiulele care se afundă fără a exploda în pămîntul afînat al redutelor. Rastignac avea unul dintre acele capete pline de pulbere, care explodează la cea mai ușoară lovitură. Tinerețea lui era atît de clocotitoare de viață, încît era larg deschisă acestui tir de idei, acestei contagiuni de sentimente, ale căror bizare manifestări ne izbesc fără să ne dăm seama. Vederea lui morală era tot așa de pătrunzătoare și de lucidă ca și ochii lui ca de linx. Fiecare dintre simțurile lui duble avea acea ciudată putere de întindere, acea flexibilitate care-i îngăduia să răzbată înainte și apoi să se întoarcă, însușiri care ne minunează cînd le întîlnim la oamenii superiori, spadasi dibaci în a descoperi într-o clipă punctul slab al oricărei cuirase. De altfel, în luna din urmă, în sufletul lui Eugen crescuseră deopotrivă și defectele și însușirile. Defectele i le stîrnea lumea bună, în care intrase și, în același timp, împlinirea dorințelor lui din ce în ce mai mari. Printre însușiri, se număra acea vivacitate meridională, care, în fața unei piedici, îl împingea de-a drep-

tul către ea, ca s-o înlăture și care nu îngăduie unui om de dincolo de Loara ⁵⁶ să zăbovească prea mult în vreo nesiguranță oarecare. Calitate în care nordicii văd un defect: după judecata lor, dacă prin aceasta s-a ridicat Murat, tot din aceeași pricină i s-a tras și moartea. Se cuvine să tragem deci încheierea că un meridional, care are darul de a îmbina viclenia nordicilor cu îndrăzneala celor de dincolo de Loara, este un om întreg și a lui va fi întreaga lume. Rastignac nu putea deci să rămână îndelungă vreme sub focul bateriilor lui Vautrin, fără a se lămuri dacă omul acesta îi era prieten sau dușman. În fiecare clipă, i se părea că acest ciudat personaj îi ghicea pasiunile și-i citea în suflet, în vreme ce în sufletul lui Vautrin totul era așa de strașnic ferecat, încît avea parcă neclintita profunzime a unui sfînx care știe, care vede tot și nu spune nimic. Acum, cînd se știa cu buzunarul plin, Eugen se răzvrăti:

— Fii bun și așteaptă-mă, spuse el către Vautrin, care se ridicase să plece, după ce savurase cel din urmă strop de cafea.

— De ce? întrebă cvadragenarul, punîndu-și pălăria cu boruri largi și luîndu-și bastonul cu șîș de fier, pe care adesea îl învîrtea ca pe o morișcă, gata să se lupte fără teamă cu patru tilhari deodată.

— Am să-ți plătesc datoria, urmă Rastignac desfăcînd pe loc un săculeț și, întorcîndu-se către doamna Vauquer, îi numără o sută patruzeci de franci. Socoteală dreaptă, prietenie dreaptă, îi spuse el văduvei. Sîntem chit pînă la Sfîntu-Silvestru ⁵⁷. Schimbă-mi o patacă de cinci franci.

— Socoteală dreaptă, prietenie dreaptă, repetă Poirot, cu ochii la Vautrin.

— Uite și datoria, spuse Rastignac, întinzînd banii către sfînxul cu perucă.

— Parcă ți-ar fi frică să-mi fii datornic, izbucni Vautrin, înfigîndu-și pătrunzătoarea privire pînă-n străfundurile sufletești ale tînărului și aruncîndu-i una din acele priviri zeflemitoare și diogenice ⁵⁸, din pricina cărora Eugen fusese de o sută de ori pînă acum gata să se ia la harță.

— ...Mda, răspunse studentul, care se ridicase, cu cele două săculețe în mână, ca să se urce în camera lui.

Vautrin ieșea pe ușa care dădea în salon, iar Rastignac se îndrepta spre cea care ducea către scara interioară.

— Află, domnule marchiz de Rastignacorama, că ceea ce mi-ai spus adineauri nu-i tocmai politicos, răspunse Vautrin, trântind ușa dinspre salon și îndreptându-se către Eugen, care-l privea cu răceală.

Îmbiindu-l pe Vautrin să-l urmeze, Rastignac închise ușa sufrageriei și amândoi se opriră sub scara interioară, în sălița pătrată dintre kuhne și sala de mâncare, a cărei ușă cu tăblii de lemn dădea spre grădină, avînd deasupra un geam cu zăbrele de fier. Acolo, studentul începu vorba, de față fiind și Sylvie, care țîșnise din bucătărie :

— Domnule Vautrin, eu nu sînt marchiz și nu mă numesc Rastignacorama.

— Au să se-ncaiere, spuse domnișoara Michonneau cu nepăsare.

— Să se-ncaiere ! repetă Poiret.

— Da' de unde, răspunse doamna Vauquer, mîngîind grămăjoara de bani pe care o avea în față.

— Uite că se duc sub tei, strigă domnișoara Victorine ridicîndu-se ca să poată vedea în grădină. Și totuși bietul tînăr avea dreptate.

— Să mergem sus, micuța mea dragă, spuse doamna Couture. Treburile astea nu ne privesc...

Doamna Couture și Victorine se ridicară, dar în ușa dădură de bucătăreasa Sylvie care le tăie drumul.

— Ce-o mai fi și asta ? întrebă ea. Domnul Vautrin i-a spus domnului Eugen : „Să ne explicăm !“ Apoi l-a luat de barț și acum ia uitați-vă cum mai umblă prin straturile de anghinare.

Tocmai atunci Vautrin se-ivi în prag.

— Măicuță Vauquer, spuse el zîmbînd, să nu te sperii, vreau să-mi încerc pistoalele afară, sub tei.

— Oh, domnule, zise Victorine împreunîndu-și mîinile, de ce vreți să-l ucideți pe domnul Eugen ?

Vautrin se trase doi pași îndărăt, uitîndu-se țintă la Victorine.

— Ia te uită, altă poveste, strigă el cu un glas batjocoritor, care o făcu să roșească pe biata fată. E drăguț băiatu' ăsta, nu-i așa? Mi-ai dat o idee. Am să vă fac fericiți pe amîndoi, frumoasa mea copilă.

Doamna Couture o luă de braț pe orfana a cărei ocrotitoare era și, trăgînd-o după sine, îi spuse la ureche :

— Vai, Victorine, ești nemaipomenită astăzi.

— Nu vreau să se tragă cu pistolul aici, la mine, spuse doamna Vauquer. Doar n-oi fi avînd de gînd să sperii vecinii și să-mi aduci acum poliția-n casă?

— Haide, liniștește-te, măicuță Vauquer, răspunse Vautrin. Ei, ei, binișor... O să ne ducem la sala de tir.

Se întoarse la Rastignac, pe care-l luă prietenește de braț.

— Chiar dacă ți-aș dovedi că, la treizeci și cinci de pași depărtare, bag cinci gloanțe pe rînd într-un as de pică, îi spuse el, tot nu ți-ai pierde curajul. Am impresia că ești nițeluș cam turbat și, cu firea asta, ești în stare să te lași ucis, ca un imbecil.

— Dai îndărăt, zise Eugen.

— Nu mă scoate din sărite, răspunse Vautrin. Dimineata asta nu e prea rece, hai să stăm acolo, urmă el, arătîndu-i scaunele vopsite în verde. Acolo, nu ne poate auzi nimeni. Am să-ți vorbesc. Ești un băietan de treabă și nu-ți vreau răul. Te iubesc, ai cuvîntul de cinste al lui Chiul... (mii de tunete!). Ai cuvîntul de cinste al lui Vautrin. Am să-ți spun și de ce te iubesc. Pînă atunci, află că te cunosc, ca și cînd ai fi copilul meu și am să ți-o dovedesc. Pune săculețele colea, reluă Vautrin, arătîndu-i masa rotundă.

Rastignac puse banii pe masă și se așeză pe un scaun, bîntuit de curiozitatea pe care i-o stîrnise în cel mai înalt grad brusca schimbare ce se săvîrșise în purtarea acestui om, care, după ce-i spusese că-l va ucide, acum i se înfățișa ca un ocrotitor.

— Arzi de nerăbdare să afli cine sînt, cu ce m-am îndeletnicit sau cu ce mă îndeletnicesc astăzi, urmă Vautrin. Prea multe vrei să știi, micuțule. Hai, liniștește-te. În privința asta ai s-auzi multe lucruri! Am trecut prin nenorociri. Ascultă ce-ți spun eu întîi, și

după aceea ai să-mi răspunzi. Uite viața mea de pînă astăzi, în trei cuvinte. Cine sînt? Vautrin. Ce fac? Fac ce-mi place. Să trecem mai departe. Vrei să știi ce fel de om sînt? Sînt bun cu cei care-mi fac bine sau cu care mă înțeleg sufletește. Acestora le îngădui orice. Pot să-mi fărîme țurloaiile cu lovituri de pîcior, și să nu le spun nici măcar : Luați seama ! Dar, zău, sînt de o drăcească răutate cu cei care mă hărțuiesc sau pe care nu-i am la inimă. Și e bine să știi că pot ucide un om fără să-mi pese, cum nu-mi pasă de asta ! spuse Vautrin, zvîrlind un scuipat printre dinți. Numai că mă străduiesc să-l ucid corect, adică atunci cînd este absolută nevoie. Sînt ceea ce se cheamă un artist. Așa cum mă vezi, am citit memoriile lui Benvenuto Cellini⁵⁹, și încă în italienește. De la omul acesta, care era un falnic haidamac, am învățat să imit Providența, care ne ucide fără nici o noimă, și să iubesc frumosul, oriunde îl găsesc. Și, la urma urmei, nu ți se pare minunată o partidă în care joci singur împotriva tuturor și ai noroc ? Am cugetat temeinic asupra alcătuirii actuale a dezordinii voastre sociale. Duelul e un joc de copii, micuțule, o neghiobie. Cînd dintre doi oameni, unul trebuie să piară, trebuie să fii imbecil ca să te lași pe seama hazardului. Duelul ? Cap sau pajură ! Asta e tot. Eu bag cinci gloanțe într-un as de pică, unul după altul, unul peste altul, în aceeași gaură, și încă de la treizeci și cinci de pași ! Cînd ți-a dat Dumnezeu acest mic talent, te socoți sigur c-ai să-ți dobori dușmanul. Ei bine, am tras asupra unui om de la douăzeci de pași și nu l-am nimerit. Caraghiosul nu pusese mîna în viața lui pe un pistol. Uite ! spuse acest om extraordinar, desfăcîndu-și jiletca și arătîndu-și pieptul păros ca o spinare de urs, dar garnisit cu o coamă roșcată, care-ți stîrnea un fel de scîrbă amestecată cu spaimă, ageamiul mi-a pirlit blana, adăugă, apăsînd degetul lui Rastignac pe o gaură pe care o avea în piept. Dar pe vremea aceea eram un copil, aveam vîrsta dumitale, douăzeci și unu de ani. Mai credeam încă în ceva, în iubirea femeii și într-o grămadă de alte prostii, care au să te zăpăcească și pe dumneata. Ne-am fi putut bate, nu-i

aşa ? Poate că m-ai fi ucis. Să presupunem că, în clipa asta, aş fi în mormînt. Dar dumneata unde ai fi ? Ar fi trebuit să speli putina, să te duci în Elveţia, să papi banii babacului, care însă n-are nici o lăascaie. Am să-ţi arăt limpede situaţia în care te afli. Dar am s-o fac, cu superioritatea unui om care, după ce a cercetat toate lucrurile astea, a văzut că nu sînt decît două căi de urmat : ori supunerea stupidă, ori răzvrătirea. Eu nu mă supun la nimic. Înţelegi ? Ştii ce-ţi trebuie dumitale, pe calea pe care ai pornit ? Un milion şi chiar acum. Fără asta, cu căpşorul ăsta al nostru, s-ar putea întimpla să ne ducem să hoinărim printre laţurile de la Saint-Cloud, ca să vedem dacă nu cumva s-o fi aflînd o fiinţă supremă prin partea locului. Milionul acesta am să ţi-l dau eu.

Tăcu un răstimp, privindu-l pe Eugen.

— Ah, ah, ai început să te uiţi parcă mai frumos la tătucu Vautrin. De cînd auzişi cuvîntul de adineauri, eşti ca o fată căreia i s-a spus : „Pe deseară“ şi care se găteşte lingîndu-se pe bot, ca mîta după ce a băut lapte. Foarte bine. Ia să stăm de vorbă ! Să-ţi facem mai întîi socoteala, tinere. Avem, acasă pe tata, pe mama, pe mătuşa, două surori (optsprezece şi şaptesprezece ani), doi frăţiori, (cincisprezece şi zece ani); acesta e întregul echipaj, după condica de apel. Mătuşa creşte pe cele două surori ale dumitale. Preotul vine acasă să-i înveţe latina pe cei doi fraţi. Familia mănîncă mai mult terci de castane decît pîine albă, tata îşi cruţă cit poate pantalenii, mama abia izbuteşte să-şi facă o rochie de iarnă şi una de vară, surioarele se descurcă cum pot. Ştiu tot ; am umblat şi eu prin sud. Cam aşa trebuie să stea lucrurile şi pe la dumneata, dacă nu ţi se trimit decît o mie două sute de franci pe an, iar din moşioara dumneavoastră cit un castronaş ⁶⁰ abia puteţi scoate trei mii de franci. Avem o bucătăreasă şi un servitor, trebuie să păstrăm decorul, tata e baron. Cît despre noi, sîntem un ambiţios, ne-am aliat cu familia de Beauséant, dar umblăm pe jos ; vrem să ne îmbogăţim, dar n-avem nici un ban ; mîncăm mizerabilele tocane ale doamnei Vauquer, dar ne plac strălucitele mese care se dau în foburgul

Saint-Germain ; dormim într-un pat prăpădit, dar vrem să avem un palat ! N-am să te dojenesc pentru ceea ce vrei să ai. Nu oricine se naște ambițios, sufletele ! Întreabă-le pe femei ce fel de oameni caută și îți vor răspunde că pe cei ambițioși. Ambițioșii au șalele mai puternice, sîngele mai bogat în fier ; inima mai caldă decît ceilalți oameni. Și femeia se simte așa de fericită și așa de frumoasă, în clipele în care e tare, încît dintre toți oamenii îl alege pe cel care are o iorță uriașă, înfruntînd chiar primejdia de-a fi zdrobită de el. Am făcut acest inventar al năzuințelor dumitale, ca să-ți pot pune probleme. Problema aceasta iat-o ! Ni-e o loame de lup, avem niște colțișori tare ascuțiți ; cum facem ca să avem ce băga în oală ? Mai întîi avem să mîncăm Codul, ceea ce nu-i tocmai plăcut și nici nu duce la nimic ; dăr așa trebuie. Fie. O să ne facem avocat ca să ajungem președinte de curte cu juri și să vîrîm în pușcărie pe niște bieți pîrliți care prețuiesc mai mult decît noi, punîndu-le pe umăr inițialele T. F.⁶¹ și dovedind astfel celor bogați, că pot să doarmă în deplină liniște. Nu-i o treabă tocmai nostimă și apoi, ține mult. Întîi, doi ani de așteptare la Paris, doi ani în care ne uităm cu jind la toate zaharicalele, după care ne lasă gura apă. E obositor să poțesti neconținut și să nu te sature niciodată. Dacă ai fi un gălbejit și dacă ai avea fire de moluscă n-ai avea de ce să te temi ; dar sîngele nostru e fierbinte ca al leului și avem o asemenea poftă încît, din pricina ei, am fi în stare să facem douăzeci de nerozii pe zi. Așadar, supliciul acesta, cel mai cumplit din cîte vedem în infernul bunului Dumnezeu, te va doborî. Să spunem că vei fi cuminte, că vei bea lapte și vei face elegii ; în cazul acesta, inimos cum ești, după un lung șir de lipsuri, care l-ar face chiar și pe un cîine să turbeze, va trebui să începi ca substitut al unui caraghios oarecare, în cine știe ce fundătură de provincie, unde stăpînirea îți va arunca o leafă de o mie de franci pe an, cum arunci o strachină de fiertură unui zăvod de măcelărie. Latră după toți hoții, pledează pentru bogătani, mîină la ghilotină oameni de inimă ! Foarte mulțumesc ! Dacă n-ai neamuri la Ieru-

salim, putrezești într-un tribunal de provincie. Tocmai bine pe la treizeci de ani, ai să ajungi judecător cu o mie două sute de franci pe an, dacă între timp nu-ți vei fi aruncat roba la gunoi. Pe la patruzeci de ani, ai să te însori cu vreo fată de morar, cu un venit de, hai să zicem, șase mii de livre pe an. Mulțumesc! Dacă ai avea proptele ai ajunge procuror la treizeci de ani cu leafa de o mie de taleri și ai lua de nevastă pe fata primarului. Dacă mai faci și câteva mărunte acte de lichelim politic, cum ar fi, de pildă, să citești pe un buletin: Villèle, în loc de Manuel⁶², (nume care rimează și, deci, nu-ți pricinuieste frământări de conștiință), ajungi procuror general la patruzeci de ani și poți pune mîna pe un mandat de deputat. Trebuie să mai ții seama, dragă băiete, că în acest răstimp ne-am cam ferfenițit mica noastră conștiință, că vreme de douăzeci de ani am trecut prin atîtea necazuri, prin atîtea tainice suferințe și că surioarele noastre au rămas fete bătrîne. Pe deasupra, am onoarea să-ți atrag luarea aminte, că în Franța nu sînt decît douăzeci de procurori generali și că sînteți vreo douăzeci de mii de aspiranți la acest grad, printre care se află destui caraghioși, care ar fi în stare să-și vîndă familia, ca să salte cu o treaptă mai sus. Dacă ți-e silă de meseria asta, hai să căutăm alta. Baronul de Rastignac vrea poate să intre în avocatură? Frumușică socoteală! O să te chinuiești vreo zece ani, o să cheltuiești în fiecare lună o mie de franci, o să-ți faci o bibliotecă, un cabinet de notariat, o să umbli prin lumea bună, o să te ploconești în fața celor de la care poți ciupi un proces, o să gonești prin tot Palatul de Justiție, pînă ți-o ieși limba de-un cîot. Dacă din meseria asta te-ai putea pricopsi, n-aș zice nu. Dar găsește-mi, rogu-te, în tot Parisul cinci avocați care, la vîrsta de cincizeci de ani, să cîștige cincizeci de mii de franci pe an! Haida-de! Mai degrabă m-aș face tilhar la drumul mare decît să-mi terfelesc sufletul în felul acesta. Și apoi, de unde să luăm banii. Chestia nu-i tocmai veselă. Ar mai fi o cale: o femeie cu zestre. Vrei să te însori? Asta înseamnă să-ți agăți o piatră de gît. Și pe urmă,

•
dacă te însori pentru bani, ce mai rămîne din onoare, din noblețea noastră? Mai bine ridică-te dintru început împotriva orînduirilor omenești. N-ar fi nimic să te tîrăști ca un șarpe dinaintea unei femei, să-i lingi picioarele maică-si, să te bălăcești în josnicie mai rău decît o scroafă, ih! N-ar fi nimic, dacă cel puțin ai izbuti să fii fericit. Dar lingă o femeie pe care o vei lua în condițiile acestea, vei avea soarta nenorocită a pietrelor de canal, peste care trec toate murdăriile. Mai bine să te războiești cu bărbații, decît cu nevasta. Ai ajuns la răscrucea vieții, tinere. Alege-ți calea. Ai și ales-o : ai fost la verișoara noastră, doamna de Beauséant, și acolo ai adulmecat luxul. Ai fost la doamna de Restaud, fata lui moș Goriot, și ai adulmecat pariziana. În ziua aceea, cînd te-ai întors, îți sta scris în frunte niște cuvinte, pe care le-am citit dintr-o dată : *Cît mai sus!* cît mai sus, cu orice preț. „Bravo! mi-am spus, ștregarul ăsta-mi place.” Ai avut nevoie de bani. De unde să-i iei? Ai stors la sînge pe surioarele dumitale. Mai toți frații ciupesc cît pot de la surioarele lor. Cei o mie cinci sute de franci ai dumitale, smulși Dumnezeu știe cum, dintr-un ținut în care găsești mai degrabă castane, decît bani, au să se ducă unul după altul, ca soldații cînd pornesc după furțișaguri prin livezile oamenilor. Și după asta, ce-ai să faci? Ai să muncești? Munca, așa cum o înțelegi dumneata în clipa de față, abia poate aduce la bătrînețe un apartament în casa măicuței Vauquer, unui flăcău de vîrtoșia lui Poiret. Cincizeci de mii de tineri, care se află, toți, în situația dumitale, își propun să rezolve problema unei grabnice îmbogățiri. Dumneata ești unul din acești cincizeci de mii. Gîndește-te ce străduinți va trebui să depui și cît de înversunată va fi lupta. Vă veți mîncă unii pe alții, ca păianjenii închiși într-o oală, din pricină că nu se găsesc cincizeci de mii de slujbe bune. Știi cum își croiesc oamenii drum, aici, la Paris? Ori prin strălucirea geniului, ori prin iscusința corupției. În această mulțime de oameni, trebuie să răzbați ca o ghiulea de tun sau să te streкори pe sub ascuns ca ciurma. Cîntea nu slujește la nimic. Oamenii se pleacă sub puterea geni-

lui, îl urăsc, încearcă să-l defaima, pentru că geniul ia ce i se cuvine și nu împarte cu nimeni ; dacă însă stăruie, oamenii se pleacă în fața lui ; pe scurt, îl adoră în genunchi ; dacă n-au putut să-l îngroape în noroi. Dar talentele sînt rare ; corupția este în floare. Corupția este astfel arma mediocrității, care se revarsă din belșug și îi vei simți pretutindeni ascuțișul. Vei vedea femei ai căror bărbați au o leafă de șase mii de franci și care cheltuiesc numai pentru îmbrăcăminte peste zece mii de franci. Vei vedea slujbași cu o mie două sute de franci pe an, cumpărînd pămînt. Vei vedea femei prostituîndu-se, ca să poată ieși la plimbare în trăsura feciorului unui pair al Franței⁶³, care are dreptul să gonească la cursele de la Longchamps pe alea din mijloc. L-ai văzut pe acest biet nătărău, moș Goriot, silit să plătească polița girată de fie-sa, al cărei bărbat are un venit anual de cincizeci de mii de franci. Te deslîd să faci doi pași în Paris, fără să dai de cele mai infernale uneltiri. Aș fi în stare să-mi pun capul, contra unui liricel de salată din stratul acesta, că vei intra în cel mai cumplit viespar cu cea dintîi femeie care îți va plăcea, chiar dacă va fi bogată, frumoasă și tînără. Toate sînt în conflict cu legea, toate sînt în război cu bărbații lor, în toate privințele. N-aș mai isprăvi niciodată, dacă aș sta să-ți lămuresc toate tîrgurile care se fac pentru amanți, pentru rochii, pentru copii, pentru cheltuiala casei sau pentru vanitate, rareori din virtute, crede-mă. De aceea omul cinstit este inamicul tuturor. Dar ce socoți că este un om cinstit ? La Paris, omul cinstit este cel care tace și refuză să ia parte la împărțeala generală. Nu-ți vorbesc de acei bieți sclavi, care pretutindeni fac toată treaba fără să fie niciodată răsplătiți pentru munca lor și pe care îi numesc frăția negliabilor lui Dumnezeu. Fără îndoială, în lumea lor virtutea înfloarește în toată minunata ei prostie, dar tot acolo s-a așezat și mizeria. Văd de pe acum schimbul pe care l-ar face acești oameni de ispravă, dacă Dumnezeu ne-ar face proasta glumă de a lipsi de la judecata de apoi. Așadar, dacă vrei să te îmbogățești degrabă, trebuie ori să fii bogat dinainte, ori să te arăți ca atare. Ca să te înavuțești, trebuie să

dai lovituri mari : altminteri joci cu țirița, și atunci să fii sănătos, tinere ! Dacă în cele o sută de profesii pe care le poți face, se întâmplă ca zece oameni să ajungă repede la țintă, lumea spune că sînt hoți. Nu-ți rămîne decît să tragi concluzia. Ți-am înlățit viața, așa cum este. Nu e mai frumoasă decît o cuhnă, duhnește la fel și nu poți găti mincare fără să te murdărești pe mîini. Învață doar să ieși cu fața curată. La asta se reduce toată morala vremii noastre. Dacă îți vorbesc așa despre lume, este pentru că ea însăși mi-a dat acest drept : o cunosc. Socoți, poate, că o învinuiesc ? Nicidecum. Totdeauna a fost așa. Moraliștii n-au s-o poată schimba niciodată. Omul este o ființă imperfectă. Uneori însă este mai mult sau mai puțin ipocrit. Atunci nerozii spun despre el, că este sau nu este cinstit. Nu învinuiesc pe bogătași și nu apăr poporul : omul de sus, omul de jos, omul de mijloc, toți sînt la fel. În toată această cireadă de boi, găsești dintr-un milion de exemplare, zece viteji care se ridică deasupra tuturor lucrurilor, și chiar deasupra legilor. Printre ei mă număr și eu. Dacă ești un om cu adevărat superior, du-te drept la țintă și cu fruntea sus. Dar va trebui să lupți cu pizma, cu defăimarea, cu mediocritatea, cu întreaga lume. Napoleon a dat peste un ministru de război, pe care-l chema Aubry⁶⁴ și care era cît p-aci să-l trimită în surghiun. Pipăie-te pe toate părțile. Cercetează-te, dacă ești în stare să te scoli în fiecare zi mai dîrz decît în ajun. În această situație, am să-ți fac o propunere pe care nimeni n-ar respinge-o. Ascultă cu luare-aminte. Eu, vezi dumneata, am o idee. Ideea mea este să duc o viață patriarhală pe un vast domeniu, de vreo sută de mii de pogoane, undeva în Statele Unite, prin sud. Vreau să mă fac plantator, să am sclavi, să cîștig cîteva bune milioane, vînzînd boi, tutun, lemne, să trăiesc ca un împărat, făcîndu-mi toate poftele și ducînd un trai pe care nici nu-l poți concepe aici, unde oamenii stau înfundați în vizuinile astea de cărămidă. Eu sînt un mare poet. Dar poeziile mele, nu le scriu ; ele devin fapte și sentimente. În clipa de față, am cinci zeci de mii de franci cu care n-aș putea să cumpăr decît patruzeci de negri.

Îmi trebuie două sute de mii, ca să am două sute de negri și să-mi pot împlini dorința de-a trăi patriarhal. Negrii aceștia, vezi dumneata, sint ca niște copii care-ți vin de-a gata : faci cu ei ce poțestești, fără ca un procuror cîrcotaș să-ți ceară socoteală. Cu acest capital negru, voi avea în zece ani, trei sau patru milioane. Dacă izbutesc, nimeni nu mă va întreba : „Cine ești ?“ Voi fi *domnul Patru Milioane*, cetățean al Statelor Unite. Voi avea cincizeci de ani, nu voi fi încă hodorogit și-mi voi petrece zilele așa cum mi-o trăsni prin cap. În două cuvinte, dacă îți dau o zestre de un milion, îmi dai două sute de mii de franci ? Un comision de douăzeci la sută, ha ? E prea mult ? Ai să câștigi dragostea femeiuștii dumitale. După nuntă, vreme de cincisprezece zile te vei arăta tulburat, chinuit de remușcări, mîhnit. Apoi, într-o noapte, după oarecare nazuri, între două îmbrățișări, spunîndu-i „dragostea mea !“ îi vei mărturisi că ai niște datorii, care se ridică la două sute de mii de franci. Comedia asta o joacă în fiecare zi, tinerii cei mai distinși. O femeie tînără are totdeauna punga deschisă pentru cel care i-a cucerit inima. Crezi că din treaba asta, ai să rămii păgubit ? Nu . Vei găsi mijlocul să recîștigi cei două sute de mii de franci într-o afacere oarecare. Cu banii și cu inteligența dumitale, ai să aduni averea pe care o vei dori. Ergo ⁶⁵, după un răstimp de șase luni, vei fi fericit și dumneata și femeia vrednică de iubirea dumitale și tătucul Vautrin, fără să mai vorbim de fericirea familiei dumitale, care iarna își suflă-n pumni, pentru că n-au cu ce face focul în sobă. Nu te mira nici de ceea ce-ți propun, nici de ceea ce-ți cer ! Din șaizeci de căsătorii strălucite care se fac la Paris, patruzeci și șapte dau loc la tîrguri de felul acesta. Camera notarilor a silit pe domnul...

— Și ce trebuie să fac ? întrebă cu lăcomie Eugen, întrerupîndu-l pe Vautrin.

— Aproape nimic, răspunse Vautrin, neputîndu-și stăpîni o tresărire de bucurie, asemenea strigătului înăbușit al pescarului în clipa cînd simte că peștele s-a prins în cîrligul undiței. Ascultă-mă cu luare-aminte ! Inima unei biete fete nenorocite și sărace

este ca un burete lacom să se îmbibe de iubire, ca un burete uscat care se umflă de îndată ce simte un strop de simțire. A face curte unei fete, care trăiește în singurătate, deznădejde și sărăcie și care nici nu bănuiește ce noroc o așteaptă, drace! asta înseamnă să ai chintă și paisprezece la mină, înseamnă să știi dinainte numerele câștigătoare la loterie, înseamnă să joci la bursă, cunoscând știrile care au să vină. Clădești pe piloni solizi, o căsătorie indestructibilă. După aceea, oricâte milioane i-ar veni acestei fete, ea ți le va pune pe toate, la picioare, ca pe niște pietricele. „Ia-le, iubitul meu! Ia-le, Adolf! Ia-le, Alfred! Ia-le, Eugen!” — va spune fata, dacă Adolf, Alfred sau Eugen a avut înțelepciunea să se sacrifice pentru ea. Prin sacrificiu, înțeleg să-ți vinzi o haină veche, ca să mergeți împreună la restaurantul Cadran-Bleu și să mâncați pateuri cu ciuperci, iar de acolo, să vă duceți seara, la teatrul Ambigu-Comique. Sau să-ți pui ceasornicul amanet la Muntele de pietate, ca să-i cumperi un șal. Nu vorbesc de mîzgălelele amoroase și nici de mofturile la care țin atîtea femei, ca, de pildă, cînd ești departe de ele, să arunci pe scrisoarea de dragoste cîteva picături de apă în chip de lacrimi : am impresia că dumneata cunoști foarte bine graiul inimii. Parisul, vezi dumneata, este ca o pădure din Lumea Nouă, în care se agită douăzeci de triburi sălbatice — illinezi și huroni — trăind din produsul pe care îl dau diferitele clase sociale ; iar dumneata ești un vînător de milioane. Ca să pui mîna pe ele, te folosești de capcane, de țivlitori, de momeli. Se poate vîna în mai multe feluri. Unii vînează zestre ; alții mezaturi. Unii pescuiesc conștiințe ; ceilalți își vînd clienții legați cobză. Cel care se întoarce cu tolba plină, este salutat, sărbătorit, primit în societatea bună. Să fim drepți cu acest pămînt atît de primitiv : aici ai de-a face cu cel mai îngăduitor oraș din lume. În vreme ce mindrele aristocrației din toate capitalele Europei resping din rîndurile lor pe un milionar infam, Parisul îl primește cu brațele deschise, aleargă la serbările lui, șade la masa lui și ciocnește cu infamia lui.

— Dar unde să gădesc o asemenea fată ? întrebă Eugen.

— E de pe acum a dumitale, o ai în față !

— Domnișoara Victorine ?

— Chiar ea !

— În ce fel ?

— S-a și îndrăgostit de dumneata, micuța dumitaie baroană de Rastignac !

— Dar n-are un ban, urmă Eugen cuprins de mirare.

— Ah, iată-ne, în sfârșit aici ! Încă două cuvinte, zise Vautrin, și vom fi pe deplin lămurii. Taica Taillefer este un bătrîn ticălos care, pare-se, și-a ucis un prieten în timpul Revoluției. E unul dintre îndrăzneții care-mi plac mie, pentru gîndirea lor independentă. E bancher, principal asociat în firma Frédéric Taillefer et Comp. Are un singur fiu, căruia vrea să-i lase tot ce are, păgubind astfel pe Victorine. Nedreptățile de felul acesta nu-mi plac. Eu semăn cu don Quijote : apăr pe cel slab împotriva celui tare. Dacă prin voința celui de sus, Taillefer ar rămîne fără acest fiu, el și-ar relua fata, pentru că vrea să aibă un moștenitor oarecare, prostie care este în firea cameleonilor, și nu mai poate avea copii de aci încolo, după cum știu prea bine. Cu blîndețea și dragălașenia ei, Victorine va izbuti îndată să-l atragă pe tată-său, iar după aceea îl va face să se-nvîrtă ca un titirez, sub biciul iubirii ! Pe de altă parte, ea va fi prea simțitoare la dragostea dumitale, ca să te poată uita, așa că o vei lua de nevastă. Cît despre mine, iau asupra-mi rolul proniei cerești și-l voi face pe dumnezeu să voiască. Am un prieten căruia m-am devotat, un colonel din armata Loarei, care acum face parte din garda regală. Ascultîndu-mi sfaturile, s-a făcut ultra-regalist : nu face parte dintre imbecilii care țin la opiniile lor. Dacă ar fi să-ți mai dau vreo povață, îngerașule, ți-aș da-o pe aceasta : nu cumva să-ți prețuiești opiniile mai mult decît vorbele. Cînd ți le-o cere cineva, vinde-le pe loc. Cine se laudă că nu și-a schimbat niciodată părerea, își ia sarcina de a umbla toată viața în linie dreaptă și este un nerod care

crede în infailibilitate. Nu există principii, există numai evenimente; nu există legi, există numai împrejurări: omul superior merge laolaltă cu evenimentele și împrejurările, ca să le poată cîrmui. Dacă ar exista principii și legi fixe, popoarele nu le-ar schimba, cum schimbăm noi cămășile. Individul nu este obligat să fie mai înțelept decît întreaga nație. Omul care a adus Franței cele mai puține servicii este un fetiș venerat, pentru că toată viața a mers cu cei de stînga și e bun cel mult de pus la Conservator, între mașini, cu eticheta La Fayette⁶⁶. În același timp prințul, asupra căruia fiecare își aruncă piatra și care disprețuiește îndeajuns omenirea ca să-i scuiepe în față toate jurămintele pe care i le cere, a împiedicat împărțirea Franței la congresul de la Viena⁶⁷: îi datorăm lauri, dar îl acoperim cu noroi. Treburile astea le cunosc prea bine! Cunosc tainele atîtor oameni! De ajuns. Voi rămîne și eu neclintit în opinia mea numai în ziua cînd voi găsi trei capete care să gîndească la fel în privința aplicării unui principiu, dar pîn' atunci pot să aștept mult și bine! Nu poți găsi nici chiar în tribunele trei judecători care să aibă aceeași părere asupra unui articol de lege. Dar să mă întorc la omul meu. Ar fi în stare să-l răstignească a doua oară pe Isus, dacă i-aș spune s-o facă. Cînd tătucul Vautrin îi va sufla o singură vorbă, îndată va căuta pricină acelui caraghios care nu-i trimite soră-si nici măcar un franc și...

Vautrin se ridică, se așează în poziție de apărare și, schițînd mișcarea unui maestru de scrimă care atacă, adăugă:

— Și la cimitir cu el!

— Ce grozăvie! strigă Eugen. Ai glumit, nu-i așa, domnule Vautrin?

— La-la-la, liniștește-te, urmă Vautrin. Nu fii copil. Sau, dacă asta te poate înveseli, mînie-te, înfurie-te! Spune-mi că sînt un nemernic, un scelerat, un ticălos, un bandit, dar să nu-mi spui nici escroc, nici spion! Haide, trage-ți salva de ocări. Te iert, e așa de firesc la vîrsta dumitale! Am fost și eu ca dumneata. Numai că e nevoie și de chibzuință. Va veni o zi, cînd vei

săvârși fapte și mai rele. Te vei duce să faci curte unei femei și vei primi bani de la ea. Te-ai gândit la asta ? întreabă Vautrin. Pentru că, altfel, cum ai să izbutești în viață, dacă nu-ți vei vinde dragostea ? Virtutea, dragul meu student, nu poate fi împărțită în felii. Virtutea este sau nu este. Ni se spune să ne căim de greșelile noastre. Frumușică treabă : te speli de o crimă printr-un act de căință ! Seducînd o femeie, ca să ajungi pe cutare treaptă a scării sociale, virînd zizanie între copiii unei familii, în sfîrșit săvîrșind toate ticăloșiile care se practică în taină sau altfel, pentru a împlini o plăcere ori un interes personal, socoți, poate, că faci acte de credință, de speranță și de caritate ? De ce se dau două luni de închisoare unui dandy care, într-o noapte, șterpelește jumătate din averea unui copil și de ce ocna unui biet pirlit care fură o hîrtie de o mie de franci, cu circumstanțe agravante ? Astea-s legile dumneavoastră. Nu există în ele un singur articol care să nu fie de-a dreptul absurd. Un om cu mînuși și cu vorba meșteșugită săvîrșește asasinate în care sîngele nu se varsă, ci se dăruiește ; un asasin deschide o ușa cu un șperaclu : două isprăvi nocturne ! Între ceea ce îți propun eu și ceea ce ai să faci dumneata singur într-o zi, nu lipsește decît sîngele. Crezi că există un lucru neclintit în lumea asta ! Disprețuiește deci oamenii și caută ochiurile, prin care poți să ieși din rețeaua Codului. Taina marilor averi, a căror obîrșie nu se cunoaște, este o crimă care a fost uitată, pentru că a fost săvîrșită după toate regulile artei.

— Destul, domnule ! Nu vreau să mai ascult nici un cuvînt. Mă faci să mă îndoiesc de mine însumi. În clipa asta, singura mea știință este simțirea.

— Voia dumitale, frumușelule. Te credeam mai tare, răspunse Vautrin. N-am să-ți mai spun nimic. Un ultim cuvînt, numai.

Se uită țintă la student.

— Imi cunoști secretul.

— Un tînăr care te respinge, va ști să-l uite.

— Ai grăit frumos, mi-a plăcut. Altul, vezi dumneata, ar fi mai puțin scrupulos. Adu-ți aminte de

ceea ce vreau să fac pentru dumneata. Îți dau cinci-sprezece zile de gândire. Fără tocmeală.

— Ce minte ageră are omul acesta ! gîndi Rastignac, uitîndu-se după Vautrin, care plecase liniștit, cu bastonul sub braț. Mi-a spus verde ceea ce doamna de Beauséant îmi spusese cu atîtea ochuri. Mi-a slîrșit inima cu gheare de oțel. De ce vreau să răzbat la doamna de Nucingen ? Vautrin mi-a ghicit motivele, cînd eu însumi abia le concepusem. În două cuvinte, acest brigand mi-a spus despre virtute mai mult decît îmi spusese răi oamenii și atîtea cărți. Dacă virtutea nu îngăduie capitulări înseamnă că aceasta că mi-am jertfit surorile ? se întrebă Eugen zvîrlind săculețele cu bani pe masă.

Se așază pe un scaun și rămase cufundat într-o amănunțită meditație.

— Să rămîi credincios virtuții, ce sublim martiriu ! Aida-de ! Toată lumea crede în virtute ; dar cîți sînt virtuoși ? Popoarele și-au făcut un idol din libertate ; dar din toate popoarele pămîntului, este vreunul cu adevărat liber ? Tinerețea mea este încă senină, ca un cer fără nori : a vrea să ajungi la mărire și la bogăție, nu înseamnă însă a te hotărî să minți, să-ți încovoi spinarea, să te lîrăști, să te ridici iarăși, să lingusești, să te prefaci ? Nu înseamnă să consimți a fi valetul celor care au mințit, care și-au încovoiat spinarea, care s-au tîrît ? Înainte de-a ajunge complicele lor, trebuie să fii sluga lor. Ei bine, nu. Vreau să muncesc cu noblețe, cu sfîntenie. Vreau să muncesc zi și noapte și să nu-mi dătoresc bogăția decît muncii mele. Va fi cea mai înceată îmbogățire, dar voi putea dormi liniștit. Ce poate fi mai minunat, decît să-ți contempli viața și s-o găsești curată ca un crin ? Eu și viața sîntem ca un tînăr și logodnica lui. Vautrin mi-a deschis ochii asupra celor ce se întîmplă într-o căsătorie, după zece ani. Drace, simt că-mi pierd capul. Nu vreau să mă mai gîndesc la nimic. Inima este un bun călăuz.

Eugen fu smuls din visarea lui de glasul butucănoasei Sylvie, care-i spusese că a venit croitorul, pe care-l întîmpină ținînd în mînă cele două săculețe cu

bani, lucru care nu-l supăra de fel. După ce încercă haina de seară, îmbracă noul costum de dimineață. care îl schimba cu desăvîrșire.

— Acum sint deopotrivă cu domnul de Trailles. În sfîrșit mă înfățișez și eu ca un gentilom.

— Domnule, spuse moș Goriot, intrînd în odaia lui Eugen, m-ai întreat dacă știu în ce case merge doamna de Nucingen.

— Da.

— Ei bine, luna viitoare se duce la balul marelui Carigliano. Dacă te vei putea duce și dumneata, îmi vei spune cum au petrecut și cele două fete ale mele, cum erau îmbrăcate, în sfîrșit totul.

— De unde ai aflat, bunul meu moș Goriot? îl întrebă Eugen, poftindu-l să șadă la gura sobei.

— Mi-a spus camerista ei. De la Thérèse și Constance aflu tot ce fac. răspunse el cu voioșie.

Bătrînul părea un amant încă destul de tînăr, ca să se poată bucura de o stratagemă care îl pune în legătură cu iubita lui, fără știrea ei.

— Eh, dumneata ai să le poți vedea! spuse el. mărturisind naiv, o dureroasă invidie.

— Nu știu, răspunse Eugen. Am să mă duc la doamna de Beauséant, ca s-o întreb dacă poate să mă prezinte nevastei marelui.

Eugen se gîdea cu o lăuntrică bucurie că de data aceasta se va înfățișa la vicontesă îmbrăcat, așa cum va fi totdeauna de aci încolo. Ceea ce moraliștii numesc abisurile inimii omenești, sînt numai înșelătoarele gînduri, nestăpînitele tresăriri ale interesului personal. Toate acele peripeții, care prilejuiesc atîta vorbărie, toate acele repezi schimbări sînt numai chibzuințe care au un singur scop: să ne bucurăm cît mai mult de viață. Văzîndu-se îmbrăcat, bine înmănușat, bine încălțat, Rastignac uită virtuoasa lui hotărîre. Cînd trece de partea nedreptății, tîneretea nu are curajul să se uite în oglinda conștiinței, pe cînd maturitatea se privește cu toată luarea amînte: în asta e toată deosebirea dintre cele două faze ale vieții. De cîteva zile, cei doi vecini, Eugen și moș Goriot, legaseră bună prietenie. Această tainică amicitie pornea

din aceleași pricini sufletești, din care izvorise nepotrivirea de sentimente dintre Vautrin și student. Dacă un filozof îndrăzneț ar vrea să cerceteze efectele simțirilor noastre asupra lumii fizice, el ar găsi fără îndoială nenumărate dovezi ale materialității lor, în raporturile pe care le creează între noi și animale; nici un fizionomist nu poate ghici un caracter cu repereziciunea cu care orice ciine își dă seama dacă un necunoscut îl iubește sau nu. Atomii care se atrag, expresie ajunsă un fel de zicală de care se slujește oricine, constituie unul din acele fapte ce rămân în vorbirea popoarelor ca să dezmință năvingiile filozofice, de care se ocupă cei cărora le place să cearnă rămășițele cuvintelor primitive. Deodată te simți iubit. Simțământul acesta răzbate prin spații și se întipărește în toate lucrurile. O scrisoare este un suflet; este un atît de credincios ecou al vocii care vorbește, încît firile gingașe o socot una dintre cele mai de preț comori ale iubirii. Prin sentimentele lui necugetate, moș Goriot se ridicase pînă la acel sublim la care se înalță neamul ciinilor, așa încît el adulmecase mîia plină de înțelegere, bunătatea plină de prețuire și tinereasca simpatie, pe care studentul i le purta în adîncul sufletului său. Această prietenie, care abia se înfiripa, nu dăduse totuși loc la nici o mărturisire. Dacă Eugen își arătase dorința de a o vedea pe doamna de Nucingen, nu o făcuse cu gîndul că bătrînul l-ar fi putut introduce în casa ei, ci numai cu nădejdea că vreo indiscreție de-a lui i-ar putea fi de folos. Iar moș Goriot nu-i vorbise despre fetele lui mai mult decît ceea ce își îngăduise să spună de față cu toți ceilalți, în ziua cînd ele veniseră să-l vadă la pensiune.

— Dragă domnule, îi spusese bătrînul a doua zi, cum ai putut să crezi că doamna de Restaud s-ar fi supărat pe dumneata pentru că ai rostit numele meu? Amîndouă fetele mă iubesc mult. Sînt un tată fericit. Numai că cei doi gineri s-au purtat rău cu mine. N-am vrut să le fac pe cele două ființe, care-mi sînt atît de scumpe, să sufere din pricina neînțelegerilor mele cu bărbații lor și am preferat să le vād

în ascuns. Această taină îmi dă nenumărate bucurii, pe care ceilalți părinți, cei care pot să-și vadă fetele oricînd vor, nu le vor înțelege niciodată. Eu nu-mi pot vedea fetele, înțelege? Și atunci, cînd vremea e frumoasă, mă duc la Champs-Elysées, după ce mai întii întreb pe cele două cameriste dacă fetele ies în ziua aceea la plimbare. Le aștept în marginea aleii; cînd văd trăsurile apropiindu-se, îmi bate inima; le admir în toaletele lor; iar ele îmi aruncă în treacăt un suris, care îmi învăluie în aur întreaga priveliște, ca și cînd s-ar fi revărsat asupra-i razele unui soare minunat. Și, pentru că ele trebuie să se întoarcă, rămîn pe loc. Le mai văd o dată! Aerul le-a priit, au obraji trandafirii. Aud în preajmă un glas: „Ce frumoasă femeie!“ și asta îmi umple inima de bucurie. Nu este sînge din sîngele meu? Iubesc pînă și caii care le poartă și aș vrea să fiu cățelușul care stă pe genunchii lor. Plăcerile lor sînt toată viața mea. Fiecare iubeste în felul lui. Iubirea mea nu supără pe nimeni. Atunci, de ce nu-mi dau pace oamenii? În felul meu, sînt fericit. Calc vreo lege, dacă mă duc să-mi văd fetele seara, cînd pleacă de-acasă, ca să se ducă la bal? Și cît sufăr, dacă ajung prea tîrziu și mi se spune: „Doamna a plecat!“ O dată, ea s-o văd pe Nasie, am așteptat pînă la ceasul trei dinspre ziuă, pentru că n-o văzusem de două zile. Era cît pe ce să mor de bucurie! Dacă ți se întîmplă să vorbești despre mine, să nu spui, rogu-te, decît un singur lucru: cît de bune sînt fetele cu mine. Vor să mă copleșească cu tot felul de daruri, dar mă împotrivesc, spunîndu-le: „Țineți-vă banii! Ce vreți să fac eu cu lucrurile astea? Mie nu-mi trebuie nimic.“ Intr-adevăr, dragă domnule, ce sînt eu? Un cadavru fără nici o însemnătate, al cărui suflet este pretutindeni unde se află fetele mele. După ce vei vedea pe doamna de Nucingen, ai să-mi spui care dintre ele ți se pare mai frumoasă, zise bătrînul, după un răstimp de tăcere, văzînd că Eugen se pregătea să plece la Tuileries, ca să facă o plimbare, pînă la ceasul cînd putea să se înfățișeze la doamna de Beauséant.

Această plimbare îi fu fatală. Cîteva femei se uitătară îndelung la el. Era așa de frumos, așa de tînar și de o eleganță atît de aleasă ! Văzîndu-se privit cu admirație aproape, nu se gîndi de fel la surorile și mătușa lui, căroră le luase cel din urmă ban, nici la tot ceea ce, cu o clipă mai înainte, respinsese cu atîta silă în numele virtuții. Trecuse în zbor deasupra lui demonul care atît de ușor poate fi luat drept înger, acel Satan cu aripile scîldate în atîtea culori, care seamănă rubine, care își aruncă săgețile de aur pe frontoanele palatelor, care îmbujorează obrajii femeilor și îmbracă într-o neroadă strălucire tronurile, atît de simple la obîrșia lor. El auzise glăsuind pe zeul acelei sforăitoare vanități, a cărei scripșire ni se pare simbolul puterii. Cuvîntul lui Vautrin, oricît de cinic ar fi fost, se înfipsea în inima lui, cum se întipărește în amintirea unei fecioare mîrșavul chip al bătrînei neguțătoare de vechituri, care i-a spus : „Ai putea să ai valuri de aur și de iubire !“ După ce se plimbă agale, către ceasul cinci Eugen se duse la doamna de Beauséant, unde primi una din acele cumplite lovituri, împotriva căroră sufletele tinere nu pot lupta. Pînă atunci, vicontesa se arătase față de el plină de acea politicoasă blîndețe, de acea dulce grație pe care o dă educația aristocratică și care nu este desăvîrșită decît dacă izvorăște din inimă.

De data aceasta, cînd intră, doamna de Beauséant avu o mișcare iute și-i spuse scurt :

— Domnule de Rastignac, mi-e cu neputință să te primesc, cel puțin în clipa aceasta ! N-am vreme...

Pentru un observator, și Rastignac dobîndise în scurtă vreme această însușire, fraza, mișcarea, privirea, mlădierea vocii răsfrîngeau firea și deprinderile castei. Sub mînușa de catifea, el văzu mîna de fier ; sub bunele maniere, egoismul și adevărata personalitate ; sub lustrul de deasupra, lemnul crud. Auzi și el, în sfîrșit, acel **Noi, Regele**, care, pornind de sub penajele tronului, se sfîrșește sub creasta coifului celui din urmă gentilon. Întemeindu-se pe cuvîntul ei, Eugen se încrezuse cu prea mare ușurință în noblețea femeii. Ca toți nenorociții, el sem-

nase cu buna credință. minunatul pact, care îl leagă pe binefăcător de cel îndatorat și al cărui prim articol consacră o desăvîrșită egalitate între sufletele cu adevărat mari. Binefacerea, care unește două ființe în una singură, este o pasiune cerească tot așa de neînțeleasă, tot așa de rară ca și adevărata iubire. Și una și cealaltă izvorăsc din nebuna dărnicie a sufletelor alese. Vrînd cu orice preț să ajungă la balul ducesei de Carigliano, Rastignac înghiți această dezlănțuire de mînie.

— Doamnă, spuse el cu glasul tulburat, n-aș fi venit să vă stînjenesc, dacă n-ar fi vorba de un lucru însemnat. Fiți atît de bună și îngăduiți-mi să vă văd mai îrziu. Voi aștepta.

— Bine, vino să iei masa cu mine, răspunse ea oarecum stingherită de asprimea cu care-i vorbise; pentru că într-adevăr era tot așa de bună, pe cît era de distinsă.

Deși mișcat de această neașteptată schimbare, Eugen, plecînd de la doamna de Beauséant, își spunea :

— Tîrăște-te, rabdă tot. Cum vor fi oare celelalte dacă, într-o clipită, cea mai bună dintre femei șterge toate făgăduielile de prietenie pe care ți le-a făcut și te aruncă de o parte, ca pe un pantof vechi ? Așadar, fiecare pentru sine ? E drept, casa ei nu este o dughEANă și e vina mea că am nevoie de sprijinul ei. Trebuie — cum spune Vautrin — să te faci ghiulea de tun.

Dar aceste amare reflecții se împrăștiară, cînd Eugen se gîndi la plăcerea pe care spera s-o aibă, luînd masa la vicontesă. Astfel, printr-un fel de fatalitate, cele mai mărunte întîmplări din viața lui se uneau ca să-l împingă pe calea pe care, după cum îi spusese cumplitul sfinx al casei Vauquer, va trebui, ca pe un cîmp de bătaie, să ucidă ca să nu fie ucis și să înșele ca să nu fie înșelat. Va trebuit să-și lase la barieră conștiința, sufletul, să-și pună o mască, să-și bată joc de oameni fără nici o milă și, ca în vechea Lacedemonă, să înșface norocul pe furiș, ca să fie vrednic a purta coroana. Cînd se întoarse la

vicontesă, Rastignac o găsi de o fermecătoare bună-tate, așa cum se arătase totdeauna față de el. Trecură împreună în sufrageria în care o aștepta vicontele și unde strălucea acel lux care însoțea mesele și care în timpul Restaurației a fost ridicat, după cum se știe, la cel mai înalt grad. Ca mai toți oamenii blazați, domnul de Beauséant nu mai avea nici o altă plăcere, decît cea pe care i-o dădea o masă aleasă. În privința mîncării bune, făcea parte din școala lui Ludovic al XVIII-lea și a ducelui D'Éscars. Masa vicontelui oferea deci un lux îndoit : al mîncării și al serviciului. Eugen, care mîncă pentru întîia oară într-o casă în care mărirea socială este ereditară, nu avusese pînă atunci prilejul să vadă o asemenea priveliște. Pe atunci moda suprimase supeurile, cu care se sfîrșeau balurile odinogară, pe vremea imperiului, și la care ofițerii trebuiau să-și refacă puterile, în vederea bătăliilor ce-i așteptau atît în țară, cît și peste hotare. Iar Eugen nu luase parte pînă atunci decît la baluri. Dar siguranța în sine, prin care mai tîrziu avea să se remarce în chip strălucit și pe care începea s-o aibă de pe acum, îl făcu să nu rămînă într-o înmărmurire de neghiob. Văzînd însă argintăria cizelată cum și nenumăratele meșteșuguri ale unei mese strălucite, care fu servită de la început pînă la sfîrșit fără a se auzi nici cel mai ușor zgomot, lucru pe care Eugen îl admira pentru întîia oară, i-ar fi fost foarte greu unui tînăr cu imaginația inflăcărată să nu prefere această viață de o necurmată eleganță, vieții de lipsuri pe care se hotărîse s-o îmbrățișeze în dimineața aceleiași zile. Gîndul îl întoarse pentru o clipă înapoi, la pensiunea în care trăia și îl cuprinsese o groază atît de adîncă, încît își jură că, în ianuarie, va pleca de la doamna Vauquer, ca să se așeze într-o casă curată și, în același timp, ca să scape de Vautrin care-l ținea pareă neconținut de umăr, cu mîna lui puternică. Cînd cugeți la nenumăratele forme gălăgioase sau mute, pe care le ia corupția la Paris, orice om de bun simț se întreabă ce judecată

rătăcită face ca Statul să întemeieze în orașul acesta școli și să adune laolaltă atîția tineri? Cum de mai sînt respectate femeile frumoase și cum se face că aurul, pe care zarafii îl pun la vedere, nu dispăre ca prin farmec din căușele lor? Cînd te gîndești însă cît de rare sînt crimele și chiar delictele săvîrșite de tineri, cît respect se cuvine să avem pentru acești răbdători Tantali care, răsboindu-se cu ei înșiși, ies aproape totdeauna biruitori! Dacă cineva l-ar zugrăvi cum se cuvine în lupta lui cu Parisul, bietul student ar fi unul din cele mai dramatice subiecte ale civilizației noastre moderne. Doamna de Beauséant se uita zadarnic la Eugen, îmbiindu-l să spună ce avea de spus; el nu voia să înceapă vorba în fața vicontelui.

— Vrei să mă duci astă seară la Teatrul Italian? întrebă vicontesa pe bărbatu-său.

— Cred că nu te îndoiiești nici o clipă cîtă plăcere mi-ar face, dacă aș putea să-ți dau ascultare, răspunse el cu o curtenie zeflemitoare, care însă pe student îl amăgi. Dar trebuie să mă întilnesc cu cineva la Teatrul de Varietăți.

— Se întilnește cu amanta lui, își spuse vicontesa.

— Așadar astă-seară nu îl ai pe Adjuda? întrebă vicontele.

— Nu, răspunse ea cu ciudă.

— Ei bine, dacă ai nevoie cu orice chip de un braț, ia-l pe al domnului de Rastignac.

Vicontesa se înloarse către Eugen, surizînd.

— Are să fie destul de compromițător pentru dumneata, spuse ea.

— Francezul iubește primejdia, pentru că în ea găsește gloria, a spus domnul de Chateaubriand, răspunse Rastignac înclinîndu-se.

Puțin după aceea, plecă împreună cu doamna de Beauséant într-un cupou tras de cai iuți, către teatrul la care pe vremea aceea mergea toată înalta societate; iar cînd intră în una din lojile din față și văzu că toate lornietele din sală se îndreptau spre el și spre vicontesă a cărei toaletă era delicioasă, se

crezu dintr-o dată într-o lume de vis. Pășea dintr-o încântare într-alta.

— Spuneai că vrei să-mi vorbești, zise doamna de Beauséant. Ah, iată pe doamna de Nucingen, în cea de a treia lojă de lângă noi. Sora ei și domnul de Trailles sînt în partea cealaltă.

Pe cînd vorbea, vicontesa se uita către loja în care ar fi trebuit să se afle domnișoara de Rochefide, și văzînd că domnul de Adjuda lipsea, fața îi străluci de bucurie.

— E fermecătoare, zise Eugen, după ce se uitase îndelung la doamna de Nucingen.

— Are gene albe.

— Da, dar ce drăguță talie subțirică !

— Are miini prea mari.

— Ce ochi minunați !

— Are fața lunguiată.

— Dar o față prelungă dă o anume distincție.

— Bine că o are cel puțin pe față. Pentru că altminteri, vezi te rog cum mînuiește lornionul ! În fiecare mișcare, scoate capul *Goriotul* din ea, observă vicontesa spre marea mirare a lui Eugen.

— Intr-adevăr, doamna de Beauséant își plimbă lornieta peste întreaga sală, ca și cînd nici nu s-ar fi uitat la doamna de Nucingen, deși în realitate nu pierdea din ochi nici una din mișcările ei. Era o lume de o minunată distincție. Delphine de Nucingen se simțea destul de măgulită, văzînd că tînărul, frumosul, elegantul văr al doamnei de Beauséant nu se uita decît la ea și nu mai vedea pe nimeni în jur.

— Dacă vei continua s-o copleșești cu privirile dumitale, vei stîrni un scandal, domnule de Rastignac. Sărînd în capul oamenilor, așa cum ai început, nu vei ajunge la nimic.

— Scumpa mea verișoară, răspunse Eugen, ai avut bunăvoința să mă ocrotești pînă acum ; dacă vrei să-ți desăvirșești opera, nu-ți mai cer decît un serviciu, care dumitale nu-ți va da prea multă osteneală, iar mie îmi va fi de mare folos. Iată-mă îndrăgostit !

— Așa degrabă ?

— Da.

— De femeia aceasta ?

— Dorințele mele găsi-vor oare ascultare în altă parte ? întrebă el, aruncînd o privire pătrunzătoare către vară-sa. Doamna ducasă de Carigliano, reluă el după un răstimp de tăcere, e prietenă cu doamna ducasă de Berry. Ai s-o vezi, desigur ; recomandă-mă și pe mine și ia-mă cu dumneata la balul pe care-l dă luni. Voi întîlni acolo pe doamna de Nucingen și voi da cel dintîi asalt.

— Cu plăcere, răspunse ea. Dacă femeia aceasta îți place, treburile dumitale sentimentale vor merge foarte bine. Iată-l pe de Marsay în loja prințesei Galathionne. Doamna de Nucingen este supusă unui adevărat supliciu, turbează de furie. Aceasta este cea mai prietenică clipă, ca să te apropii de o femeie, mai ales de femeia unui bancher. Doamnelor acestora de pe șoseaua d'Antin le place grozav să se răzbune.

— Dar dumneata ce-ai face într-o asemenea împrejurare ?

— Eu ? Aș suferi în tăcere.

În același timp, marchizul de Adjuda tocmai intră în loja doamnei de Beauséant.

— Am dat peste cap treburile, pe care le aveam, ca să te pot vedea, zise el, și ți-o spun, pentru că nu a fost nevoie să fac vreun sacrificiu.

Strălucirea, care se ivi deodată pe chipul vicontesei, îl învăță pe Eugen să cunoască de atunci înaintea înfățișarea adevăratei iubiri și să n-o confunde niciodată cu prefăcătoriile cochetăriei pariziene. Cuprins de o tăcută admirație pentru vară-sa, se ridică suspinînd și dădu locul său domnului de Adjuda.

— Ce aleasă, ce sublimă făptură este femeia, care e însuflețită de-o asemenea iubire ! își spuse el. Și omul acesta o va trăda, pentru o păpușă ! Cum poate oare s-o trădeze ?

Îl cuprinsese o copilărească tulburare. Ar fi vrut să cadă la picioarele doamnei de Beauséant, ar fi vrut să fie puternic ca un demon, ca s-o poată lua în sufletul lui, ca vulturul care, smulgînd de pe cîmpie o căprîță albă de la ugerul maică-si, o duce în cuibul său. Se simțea umilit că în acest vast Muzeu al fru-

mușetii nu se afla nici un tablou al lui, nu avea nici o amantă.

— O amantă și o situație cvasi-regească, își spunea el, acesta este semnul puterii.

Și se uită la doamna de Nucingen, ca un om jignit de adversarul său. Vicontesa se întoarse către el și, printr-o singură clipire din ochi, îi mulțumi de-o mie de ori pentru atitudinea lui reținută. Actul întâi se sfârșise.

— Cunoști destul de bine pe doamna de Nucingen, ca să-i poți prezenta pe domnul de Rastignac? Întrebă ea pe marchizul de Adjuda.

— Dar va fi încântată să-l cunoască pe domnul, răspunse marchizul.

Falnicul portughez se ridică și-l luă de braț pe student, care într-o clipită se găsi în fața doamnei de Nucingen.

— Doamnă baroană, zise marchizul, am cinstea să vă prezint pe cavalerul Eugen de Rastignac, văr cu vicontesa de Beauséant. I-ați făcut o atît de puternică impresie, încît ca să-l fac deplin fericit, am ținut să-l aduc în fața idolului său.

Aceste cuvinte fură rostite cu un ton glumeț, menit să le învăluie înțelesul oarecum brutal, care însă, înfățișat cu dibăcie, nu displace niciodată unei femei. Doamna de Nucingen surîse și-i arătă lui Eugen scaunul lui bărbatului-său, care ieșise din lojă cu puțin înainte.

— Nu cutez să vă propun a rămîne lîngă mine, domnule, îi spuse ea. Cine are fericirea de a sta alături de doamna de Beauséant, nu-și părăsește locul.

— Dar, răspunse Eugen cu glas scăzut, mi se pare, doamnă, că dacă aș vrea să-i fac o plăcere vară-mi, ar trebui să rămîn lîngă dumneavoastră. Înainte de-a veni domnul marchiz, vară-mea și cu mine tocmai vorbeam despre distincția dumneavoastră, spuse el cu glas tare.

— Domnul de Adjuda se retrase.

— Așadar, domnule, rămîneți cu mine? Atunci vom avea prilejul să ne cunoaștem. Doamna de Restaud

îmi stîrnise mai de mult cea mai vie dorință de-a vă vedea.

— Atunci e tare ipocrită, pentru că în realitate a dat poruncă să nu fiu primit.

— Cum asta?

— Doamnă, voi avea tăria sufletească de-a vă spune motivul; dar, încredințîndu-vă această taină, cer toată îngăduința dumneavoastră. Sînt vecin cu tatăl dumneavoastră. Nu știam că doamna de Restaud este fiica lui. Am avut nechibzuința de-a vorbi despre dînsul, cu toată nevinovăția, supărînd-o astfel pe sora dumneavoastră și pe bărbatul dîșii. Doamna ducesă de Langeais și vară-mea au găsit că această apostazie filială este o faptă atît de urîtă, încît, dacă v-aș spune felul cum au judecat-o, nici nu v-ar veni să credeți. Cînd le-am povestit scena, au rîs nebu-nește. Și atunci, făcînd o paralelă între dumneavoastră și sora dumneavoastră, doamna de Beauséant mi-a vorbit de dumneavoastră în cuvinte foarte frumoase și mi-a spus cît de minunat vă purtați cu vecinul meu, domnul Goriot. Și în adevăr, cîm să nu-l iubiți? Pune atîta pasiune în adorația ce vă poartă, încît am și început să fiu gelos. Astăzi dimineață am vorbit cu el vreme de două ceasuri, numai de dumneavoastră. După aceea, cu sufletul plin de tot ce-mi povestise tatăl dumneavoastră, astă-seară, luînd masa cu vară-mea, i-am spus că nu puteți fi atît de frumoasă pe cît sînteți de iubitoare. Vrînd fără îndoială să sprijine o admirație atît de caldă, doamna de Beauséant m-a adus aici, spunîndu-mi cu grația ei de totdeauna că voi avea prilejul să vă văd.

— Cîm domnul, spuse nevasta bancherului, vă datoresc chiar de pe acum recunoștință? Atunci în scurtă vreme vom fi prieteni vechi.

— Deși în preajma dumneavoastră prietenia trebuie să fie un sentiment puțin obișnuit, zise Rastignac, n-aș vrea să fiu niciodată prietenul dumneavoastră.

Aceste nerozii, veșnic aceleași și folosite de toți începătorii, izbutesc totdeauna să încînte femeile și nu par sărăcuțe, decît cînd le citești cu mintea rece, în cărți. Ele dobîndesc o neprețuită valoare prin gestul,

prin glasul, prin privirea tînărului, care le rostește. Doamna de Nucingen îl găsi pe Rastignac fermecător. Apoi, ca toate femeile, neputînd răspunde nimic la niște întrebări puse atît de fățiș, vorbi despre altceva.

— Da, soră-mea își face rău ei însăși prin felul cum se poartă cu bietul tata, care a fost pentru noi un adevărat Dumnezeu. Cît despre mine, numai după ce domnul de Nucingen mi-a orînduit să nu-l primesc decît dimineața, a trebuit să mă supun în această privință. Dar din pricina aceasta, multă vreme am fost foarte nenorocită. Plîngeam neconținut. Această constrîngere, care venea după alte asprimi ale căsătoriei, a fost una din cauzele care au contribuit în cea mai mare măsură la tulburarea căsniciei noastre. În ochii lumii sînt, fără îndoială, cea mai fericită femeie din Paris ; în realitate, însă, sînt cea mai nenorocită. Spunîndu-ți toate acestea, ai să mă crezi nebună. Dar dumneata cunoști pe tata și aceasta mă face să nu te socot un străin.

— Niciodată, îi spuse Eugen, nu v-a ieșit în cale un om, care să dorească a vă sluji, cu cea mai mare în-suflețire. Către ce năzuți dumneavoastră, toate ? Către fericire, urmă el cu un glas care pătrundea în suflet. Dacă pentru o femeie, fericirea stă în a fi iubită, adorată, în a avea un prieten cărui să-i poată mărturisi toate dorințele, toate fanteziile, toate mîhnirile, toate bucuriile, față de care să se poată arăta cu sufletul despuiat de orice prefăcătorie, cu toate drăgășele-i defecte și cu toate minunatele-i însușiri, fără a se teme că va fi trădată ; ei bine, credeți-mă, această inimă devotată, totdeauna înflăcărată, n-o puteți găsi decît la un tînăr plin de iluzii, gata să înfrunte moartea la un singur semn al dumneavoastră, un tînăr care nu cunoaște încă nimic din lumea asta și care nici nu vrea să afle nimic, pentru că lumea lui sînteți dumneavoastră. Eu, veți rîde desigur de naivitatea mea, eu vin dintr-un fund de provincie, și sînt cu desăvîrșire curat, pentru că n-am cunoscut decît suflete pure. La iubire nici nu mă gîndeam. S-a întîmplat însă să vin la vară-mea, care m-a așezat prea aproape de inima ei ; ea m-a lăcut să ghicesc toate nenumăratele

comori ale pasiunii. Sînt, ca Chérubin⁶⁸, amantul tuturor femeilor, așteptînd să mă închin cu totul uneia dintre ele. Cînd am intrat în sala aceasta, văzîndu-vă, am avut sentimentul că o apă mă făcea să alunec parcă spre dumneavoastră. Mă gîndisem atît de mult la dumneavoastră! Dar nu vă visasem atît de frumoasă, pe cît sînteți în realitate. Doamna de Beauséant mi-a poruncit să nu vă mai privesc cu atîta stăruință. Nu știe cit de ispititor este să privești frumoasele dumneavoastră buze roșii, fața albă, ochii atît de blînzi... Iată-mă înșirînd tot felul de nebunii, dar lăsați-mă să vi le spun.

Nimic nu e mai plăcut pentru o femeie, decît să asculte asemenea vorbe dulci. Le ascultă și cea mai severă și cea mai cucernică, chiar dacă nu se cuvine să răspundă la ele. Cu această introducere Rastignac spuse tot ce avea pe suflet; ca să fie și mai plăcut vorbi cu glas înăbușit. Doamna de Nucingen îl îndemna surîzîndu-i, și din răstimp în răstimp privea spre domnul de Marsay, care nu părăsea de fel loja prințesei Galathionne. Rastignac rămase lîngă doamna de Nucingen, pînă cînd bărbatul ei veni ca s-o ia.

— Doamnă, îi spuse Eugen, voi avea deci plăcerea să vă văd înainte de balul ducesei de Carigliano.

— Tacă toamna fă înfîță, zise baronul, un alsacian pintecos, a cărui față rotundă vestea o primejdioasă ascuțime de spirit, fiți încretințat că leți fi bine primit.

— De vreme ce nu s-a simțit jignită, cînd am întrebat-o: „Mă vei iubi?“ treaba merge bine. I-am pus zăbală calului. Să sărim în șa și să strunim bine friul, își spunea Eugen, ducîndu-se să se incline către doamna de Beauséant, care se pregătea să plece împreună cu domnul de Adjuda.

Bietul student nu știa că baroana de Nucingen fusese toată seara cu gîndurile împrăștiate așteptînd de la de Marsay una din acele scrisori hotărîtoare, care sfișie sufletul. Fericit de amăgitoare-i izbîndă, Eugen o întovărăși pe vicontesă pînă sub peristilul teatrului unde fliccare își aștepta trăsura.

— Vărul dumitale parcă ar fi alt om, spuse portughezul rîzînd, către vicontesă, după plecarea lui Eugen. O să pună mîna pe toți banii bancherului. E mlădios ca un țipar și cred că are să ajungă departe. Numai dumneata ai fost în stare să-i alegi pe sprinceană o femeie care locmai în clipa aceasta trebuie consolată.

— Dar, spuse doamna de Beauséant, rămîne de văzut dacă nu-l iubește încă pe cel care o părăsește.

Studentul se întoarse pe jos de la Teatrul Italian pînă în strada Neuve-Sainte-Genève, făurind în gînd cele mai frumoase planuri. Băgase de seamă că, și cînd se afla în loja vicontesei, și, după aceea, cînd trecuse în loja doamnei de Nucingen, doamna de Restaud îl urmărise din ochi, și socotea că de aci înainte, ușa contesei îi va fi iarăși deschisă. Astfel, își asigurase în mijlocul înaltei societăți pariziene patru legături însemnate, pentru că spera să dobîndească și bunăvoința doamnei de Carigliano. Fără a ști prea bine cum, el bănuia de pe acum că, în complicatul joc de interese din această lume, trebuia să se agațe de anume roți ca să se poată cățăra sus, pe mașină, și se simțea destul de puternic ca să poată opri roata în loc.

— Dacă doamna de Nucingen mi se va arăta binevoitoare, o voi învăța cum să-și conducă bărbatul. Omul acesta face afaceri strălucite și cu ajutorul lui m-aș putea îmbogăți dintr-o singură lovitură.

Aceste gînduri, Rastignac nu și le mărturisea de-a dreptul; nu ajunsese încă atît de dibaci, încît să poată pune în cifre o anumită situație, s-o poată cîntări și socoti. Ideile acestea pluteau în zare ca niște nori ușurei și, fără a fi atît de brutale ca ideile lui Vautrin, dacă ar fi fost totuși cercetate în creuzetul conștiinței, nu s-ar fi găsit în ele nici o substanță cu ade-vărat pură. După un șir de asemenea tîrguieli cu ei înșiși, oamenii ajung la acea morală deșăntată, care este morala vremurilor de astăzi; vremuri în care rareori mai întîlnim, ca odinioară, oameni dintr-o bucată, voințe minunate care nu se încovoiaie niciodată în fața răului și cărora cea mai mică abatere de la linia dreaptă li se pare o crimă; mărește imagini ale

cinstei sufletești, care ne-au dăruit pînă acum două capodopere : Alceste⁶⁹ al lui Molière și acum, de curînd Jenny Deans și tatăl ei din opera lui Walter Scott.⁷⁰ Poate că o operă opusă acestora, zugrăvind pe un om din înalta societate, un ambițios, care își rostogolește conștiința pe cel mai întorlocheat drum, care încearcă să meargă pe marginea răului, pentru ca, atingîndu-și ținta, să-și poată păstra în același timp, cel puțin pe dinafară, o înfățișare de om cumsecade — poate că o asemenea operă n-ar fi nici mai puțin frumoasă, nici mai puțin dramatică.

Cînd ajunse în poarta pensiunii, Rastignac era cu totul îndrăgostit de doamna de Nucingen, care i se păruse gingașă și zveltă ca o rîndunică. Ochii de un farmec amețitor, țesutul subțire și mătăsos al pielii, sub care parcă vedeai cum curge sîngele, sunetul încîntător al glasului, părul bălai, toate îi stăruiau în gînd. La această vrajă contribuise poate și mersul pe jos, care-i pusese sîngele în mișcare. Studentul bătu cu putere în ușa lui moș Goriot :

— Vecine, spuse el, am văzut-o pe doamna Delphine.

— Unde ?

— La Teatrul Italian.

— Era voioasă ? Haide, intră.

Bătrînul, în cămașă de noapte, așa cum se scu-lase, descuie ușa și apoi se vîrî degrabă în pat.

— Spune-mi cum era, îl rugă el.

Eugen, care intra pentru întîia oară la moș Goriot, nu-și putu stăpîni o tresărire de uimire, văzînd chitîmia în care locuia tatăl, după ce privise cu încîntare scumpa găteală a fetei. Fereastra n-avea stor ; din pricina umezelii, tapetul se desprinsese ici și colo de pe perete și se răsucise, dezvelind tencuiala afumată. Intins pe patu-i hodorogit, Goriot n-avea decît o învelitoare subțire și o plăpumioară vătuită înfîrîpată din trențele străvechilor rochii ale doamnei Vauquer. Pardoseala era jilavă și năclăită de praf. În dreptul ferestrei era un bătrînesc și pîntecos scrin de lemn de trandafir, împodobit cu belciuge de aramă răsucite, ca un curmei de viță și chenăruite cu frun-

zulițe și floricele, o mobilă veche, avînd deasupra o tăblie de lemn, pe care se aflau un lighean și un ibric de spălat și alături toate ustensilele de trebuință pentru bărbierit. Intr-un ungher, pantofii. La capătul patului, o masă de noapte, căreia îi lipsea și marmora de deasupra și ușa din față. Lîngă căminul în care nu se zărea nici urmă de foc, era masa pătrată de lemn de nuc, de a cărei stinghie se slujise moș Goriot cînd își țesise serviciul de argint. Un birou dărapănat, pe care se afla pălăria bătrînului, un jîlt de pai cu fundul spart și două scaune întregeau acest sărăcăcios mobilier. De săgeata de deasupra patului, fixată pe podea cu o treanță, spînzura o biată fișie de stofă vrîstată în pătrățele roșii și albe. Fără îndoială că pînă și cel mai sărman comisionar avea în mansarda lui niște boarfe mai acătării decît cele pe care le pusese doamna Vauquer în odaia lui moș Goriot. Înfățișarea acestei încăperi te îngheța, îți strîngea inima și te făcea să te gîndești la cea mai jalnică celulă de închisoare. Din fericire, Goriot nu văzu înfățișarea pe care o luase chipul lui Eugen, cînd își așezase lumînarea pe masa de noapte. Bătrînul se întoarse către el, trăgîndu-și învelitoarea pînă sub bărbie.

— Ia spune, care-ți place mai mult, doamna de Restaud sau doamna de Nucingen ?

— Prefer pe doamna Delphine, răspunse studentul, pentru că te iubește mai mult.

La auzul acestor cuvinte, rostite cu înflăcărare, bătrînul scoase brațul de sub învelitoare și strînse mîna lui Eugen.

— Mulțumesc, mulțumesc, răspunse cu glas tulburat. Și ce ți-a spus despre mine ?

Studentul îi repetă cuvintele baroanei înfrumusețîndu-le; iar bătrînul le ascultă, cum ar fi ascultat liturghia la biserică.

— A, scumpa mea copilă ! Da, da, mă iubește mult. Dar să nu dai crezare celor ce ți-a spus în privința Anastasiei. Vezi dumneata, între ele este oarecare gelozie ! E și aceasta o dovadă a dragostei ce-mi poartă. Doamna de Restaud mă iubește și ea. Știu prea bine.

Un tată este față de copiii lui ca Dumnezeu față de noi, oamenii : pătrunde pînă în fundul sufletelor și le cunoaște toate gîndurile. Amîndouă sînt deopotrivă de iubitoare. Oh, dacă aș fi avut norocul să dau și peste niște gineri buni, ce fericit aș fi fost ! Se vede însă, că aici, pe pămînt, nu ne este dat să cunoaștem fericirea deplină. Dacă aș fi putut să stau la ele și, nu spun mai mult, dar să le fi auzit glasul, să le fi știut acolo, lîngă mine, să le fi văzut umblînd prin casă, plecînd la plimbare, ca pe vremea cînd ședeau la mine, eh, cum mi-ar fi săltat inima de bucurie ! Erau elegant îmbrăcate ?

— Da, zise Eugen. Dar, domnule Goriot, cînd fetele trăiesc în atîta bogăție, cum poți dumneata să locuiești în cocioaba asta ?

— Zău, răspuse el cu o înfățișare care părea nepăsătoare, la ce mi-ar folosi o casă mai bună ? Sînt lucruri pe care nu pot să ți le lămuresc. Nu mă pricep să leg două vorbe ca lumea. La mine, totul este aici, adăugă el arătînd către inimă. Toată viața mea e cuprinsă în cele două fete. Dacă ele petrec, dacă sînt fericite și bine îmbrăcate, dacă pășesc pe covoare scumpe, ce importanță are ce haină port eu sau în ce ungher mă odihnesc ? Nu simt de fel frigul, dacă știu că ele stau la căldură. Nu mă plictisesc niciodată, dacă știu că ele petrec. N-am alte necazuri, decît pe ale lor. Cînd vei fi și dumneata tată, cînd îți vei vedea copiii ciripind și cînd îți vei spune : „Au răsărit din mine“, cînd vei simți că acele plăpînde făpturi țin de fiecare picătură din sîngele dumitale și că în ele este tot ce ai avut mai bun în dumneata, pentru că așa și este, atunci vei ajunge să crezi că ești legat de copiii dumitale, trup de trup, că la fiecare pas al lor, te clătină dumneata însuși. Le aud glasul pretutindeni. O privire a lor cînd e tristă, îmi îngheață sîngele în vine. Intr-o zi ai să-ți dai seama că fericirea lor te face mult mai fericit decît propria dumitale fericire. N-aș putea să te lămuresc cum se întîmplă asta : sînt tresăriri launtrice care împrăstie mulțumirea pretutindeni. Trăiesc trei vieți deodată, înțelegi ? Vrei să-ți spun o nostimadă ? Eu n-am înțeles Dumnezeirea, decît atunci

cînd am devenit tată. Dumnezeu e întreg și pretutindeni, pentru că din el a izvorit întreaga creație. Așa sînt eu cu fetele mele, domnule. Numai că eu le iubesc mai mult decît iubește Dumnezeu lumea, pentru că lumea nu este așa de frumoasă pe cît este Dumnezeu, pe cînd fetele mele sînt mult mai frumoase decît mine. Ele sînt mult mai frumoase decît mine. Sînt atît de aproape de sufletul meu, încît parcă știam că ai să le vezi în seara asta. Doamne! dacă s-ar ivi un om, care s-o facă pe Delphine fericită, atît de fericită cît poate fi o femeie care se simte iubită, aș fi în stare să mă bag slugă la omul acela, aș fi în stare să-i curăț încălțăminte. Mi-a spus camerista ei că domnișorul acela, de Marsay, e un cîine păcătos. Cîteodată îmi venea să-i succesc gîtul. Să nu iubești o asemenea bijuterie de femeie, cu glas de privighetoare, și croită ca un adevărat model! Unde i-or fi fost ochii, cînd s-a hotărit să se mărite cu namila aceea de alsacian? Amîndouă ar fi trebuit să-și ia bărbați tineri, drăguți, curtenitori. În sfîrșit, au făcut-o după capul lor...

Moș Goriot era sublim. Eugen nu-l văzuse pînă atunci strălucind de focul pasiunii lui părintești. Un lucru însă vrednic de-a fi luat în seamă este toată această putere de infuzie, pe care o au sentimentele. Cea mai grosolană ființă, de îndată ce dă grai unei iubiri puternice și adevărate, împrăstie un anume fluid, care-i schimbă fața, îi însuflețește gestul, îi înfrumusețează glasul. Adesea ființa cea mai stupidă, sub puterea pasiunii, ajunge la cea mai înaltă elocință în idei, dacă nu chiar în vorbire, și pare că se mișcă într-un cerc de lumină. În clipa aceea, bătrînul avea în glas și în gest acea putere de împărtășire a sentimentelor, la care nu poate ajunge decît un mare actor. Dar sentimentele noastre nu sînt oare niște poeme ale voinței?

— Ei bine, îi spuse Eugen, poate că n-o să-ți faci prea mult sînge rău, aflînd că se va despărți de acest Marsay. Domnișorul a părăsit-o ca să treacă la prințesa Galathionne. Cît despre mine, află că în seara aceasta m-am îndrăgostit de doamna Delphine.

— Ei așa ! făcu moș Goriot.

— Da. Și pare-mi-se că nici eu nu i-am displăcut. Vreme de un ceas am vorbit numai despre dragoste, iar poimîine, Sîmbătă, îi voi face o vizită.

— Oh, ce drag mi-ai fi, domnule, dacă ai izbuti să-i plăci. Dumneata ești bun, dumneata n-ai fi în stare s-o faci să sufere. A, dar dacă ai înșela-o, ți-aș suci gîtul. O femeie nu iubește de două ori în viață. Doamne, am început să spun prostii, domnule Eugen. E cam frig aici, să nu răcești. Doamne, așadar ai vorbit cu ea. Pentru mine ți-a spus ceva ?

— Nimic, gîndi Eugen. Mi-a spus, răspunse el cu glas tare, că te sărută o fiică iubitoare.

— Cu bine, vecine ! Somn ușor, vise plăcute. Ale mele au și început, de cînd mi-ai spus vorba asta. Dumnezeu să-ți îplinească toate dorințele ! Astă-seară ai fost îngerul meu bun, mi-ai adus ceva din mi-reasma fetei mele.

„Sărmanul om ! își spuse Eugen, înainte de a adormi. Inima cea mai împietrită s-ar înduioșa de asemenea lucruri. Cît despre fie-sa, nici nu se sinchisește de el, cum nu se sinchisește de sultanul turcilor.”

După această convorbire, moș Goriot îl socoti pe Eugen ca pe un prieten vrednic de a-i încredința orice taină, ceea ce niciodată nu nădăjduse că va întîlni în viață. Intre ei se statornicise singura legătură, pe care bătrînul putea s-o aibă cu vreun alt om. Pasiunile nu se înșală niciodată în chibzuințele lor. Moș Goriot știa că, dacă Delphine s-ar îndrăgosti de Eugen, el, bătrînul, ar fi mult mai aproape de fiică-sa și s-ar bucura de o mai bună primire în casa ei. De altfel își și mărturisise lui Eugen una din suferințele lui. Doamna de Nucingen, căreia îi dorea de dimineață pînă seara toate fericirile din lume, nu cunoscuse încă încîntările iubirii. Fără îndoială, Eugen era, după cum spunea bătrînul, unul dintre tinerii cei mai drăguți din cîți întîlnise el în viață și Goriot avea parcă presentimentul că acest tînăr va dărui Delphinei toate desfătările, de care pînă acum nu avusese parte. Moșneagul îl înconjură deci pe Eugen cu o

prietenie din zi în zi mai puternică, fără de care nici n-am fi putut cunoaște deznodămîntul acestei istorisiri.

A doua zi, la masa de amiază, clienții pensiunii rămaseră surprinși văzînd că moș Goriot, care se așezase lîngă Eugen, nu-și mai lua ochii de la el, că schimbă cu el cîteva cuvinte și că fața bătrînului, care pînă atunci fusese ca o mască de gips, se schimbase cu totul. Vautrin, care în ziua aceea îl vedea pentru întîia dată pe student după discuția ce avusese loc între ei, voia, parcă, să-i citească în suflet. Aducîndu-și aminte de planul acestuia, Eugen, care noaptea trecută, înainte de-a adormi, măsurase vastul cîmp ce se desfășura înaintea ochilor lui, se gîndi fără voie la zestrea domnișoarei Taillefer și nu se putu stăpîni de-a se uita la Victorine, ca un tînăr plin de virtuți la o moștenitoare bogată. O clipă, din întîmplare, ochii li se întîlniră. Biata fată îl găsi pe Eugen incîntător în hainele cele noi. Acest schimb de priviri, care nu ținu mai mult de o secundă, fu atît de grăitor, încît Rastignac putu să-și dea seama că spre el se îndreptau toate acele nelămurite dorințe, care le cuprind cîndva pe fete și pe care ele le leagă de ființa celui dintîi bărbat fermecător ce le iese în cale. Un glas tainic îi striga: „Opt sute de mii de franci!”. Dar el se aruncă din nou în amintirea întîmplărilor din seara trecută, spunîndu-și că pasiunea, pe care se străduia s-o aibă pentru doamna de Nucingen, era cel mai bun leac împotriva acestor ticăloase gînduri, care-l cuprindeau fără voie în învăluirea lor.

— Aseară s-a cîntat la Teatrul Italian Bărbierul din Sevilla de Rossini. Niciodată n-am auzit o muzică atît de frumoasă, spuse el. Doamne, e o adevărată fericire să ai o lojă la Italieni!

Moș Goriot prinse vorba din zbor, cum prinde ciinele o mișcare a stăpînului.

— Dumneavoastră, bărbatii, trăiți ca-n sînul lui Abraham, spuse doamna Vauquer, vă faceți toate mendrele.

— Cu ce te-ai întors acasă? îl întrebă Vautrin.

— Pe jos, răspunse Eugen.

— Eu, urmă Vautrin, care voia să-l ispitească, nu m-aş mulţumi cu jumătăţi de plăceri. Dacă m-aş duce la teatru, aş vrea să am trăsura mea, loja mea şi să mă întorc apoi acasă cît mai comod cu putinţă. Tot sau nimic, asta e deviza mea.

— Minunată deviză, încuviinţă doamna Vauquer.

— Poate că te vei duce pe la doamna de Nucingen, spuse Eugen în şoaptă lui Goriot. Are să te primească, desigur, cu braţele deschise şi are să te întrebe mii de nimicuri despre mine. Am aflat că ar fi în stare să facă orice ca să fie primită de vară-mea, vicontesa de Beauséant. Nu uita să-i spui că o iubesc prea mult, ca să nu-i dau această mulţumire.

Ca să scape cît mai degrabă din această casă groaznică, Eugen plecă îndată la Facultatea de Drept şi de acolo hoinări toată ziua prin oraş, pradă acelei înfierbîntări a minţii, prin care trec toţi oamenii bîntuiţi de nădejdi prea puternice. Vorbele lui Vautrin îl îndemnau să cugete asupra orînduirii sociale, cînd deodată, în Grădina Luxemburg îi ieşi în cale prietenul său Bianchon.

— Ce-i cu tine, ce eşti aşa de grav ? îl întrebă studentul în medicină, luîndu-l de braţ ca să se plimbe împreună prin faţa palatului.

— Mă frămîntă gînduri rele.

— Ce fel ? Sînt leacuri şi împotriva gîndurilor.

— Ce leac ?

— Să li te supui.

— Glumeşti, fără să ştii despre ce e vorba. L-ai citit pe Rousseau ?

— Da.

— Îţi aminteşti de pasajul în care îl întreabă pe cititor ce ar face, dacă ar putea să se îmbogăţească ucigînd pe un mandarin din China printr-un simplu act de voinţă, fără măcar să se cîntească din Paris ?

— Da.

— Ei bine ?

— Fleacuri ! Eu am ajuns la al treizeci şi treilea mandarin.

— Lasă gluma. Dacă ți s-ar face dovada că lucrul este cu puțință și că nu-i nevoie să faci decît un simplu semn din cap, spune — ai face-o ?

— E bătrîn tare mandarinul ? Dar oricum, tînăr sau bătrîn, paralytic sau sănătos tun, zău... A dracului treabă ! Ei bine, nu !

— Ești un băiat de ispravă, Bianchon. Dar dacă ai iubi o femeie atît de mult, încît să-ți dai sufletul pentru ea și dacă ar avea nevoie de bani, de mulți bani, pentru rochii, pentru trăsuri, în sfîrșit pentru toate fanteziile ei ?

— Bine, dar tu îmi spui lucruri care-mi întorc mintea pe dos și după aceea îmi ceri să mai și gîndesc.

— Am înnebunit, Bianchon. Vindecă-mă. Am două surori de-o frumusețe, de-o nevinovăție îngerească și vreau să le văd fericite. De unde să scot, cel mai tîrziu pînă în cinci ani, două sute de mii de franci pentru zestrea lor ? Vezi tu, se ivesc în viață anume împrejurări în care trebuie să riști totul, iar nu să te mulțumești a cîștiga doar cîtiva gologani.

— Dar tu pui o problemă de care se lovește oricine cînd intră în viață și vrei să tai nodul gordian cu sabia. Pentru asta, dragul meu, ori ești Alexandru Machedon, ori sfîrșești în pușcărie. Întrucît mă privește sînt fericit să-mi creez o mărunță existență în provincie, unde voi lua locul lui taică-meu, în chipul cel mai stupid cu puțință. Sentimentele unui om își pot găsi împlinirea într-un cerc cît de mic, cu aceeași îmbelșugare ca și într-o vastă circumferință. Napoleon nu mînca seara de două ori și nici nu putea să aibă mai multe amante decît un simplu student în medicină, cînd ajunge intern la spitalul Capușinilor. Fericirea fiecăruia, dragul meu, se va mărgini totdeauna între talpa piciorului și occiput ; și fie că ne va costa un milion pe an sau numai o sută de ludovici, percepția intrinsecă a acestei fericiri va fi aceeași în străfundurile ființei noastre. Iată de ce conchid să nu-l ucidem pe chinezul tău.

— M-ai ușurat, Bianchon, și-ți mulțumesc. Vom fi totdeauna prieteni.

— Ascultă, reluă vorba studentul în medicină, - ieșind de la cursul lui Cuvier și intrînd în Grădina Botanică, am zărit-o pe Michonneau cu Poiret stînd pe o bancă de vorbă cu un domn, pe care anul trecut, în timpul mișcărilor de stradă, l-am văzut prin preajma Camerei Deputaților și care mi-a făcut impresia unui agent de poliție deghizat în onest rentier. Împerecherea asta trebuie studiată. Am să-ți spun altă dată de ce. La revedere, trebuie să răspund la apelul care se face la ceasul patru.

Cînd Eugen se întoarce la pensiune, moș Goriot îl aștepta.

— Uite o scrisoare de la ea, spuse bătrînul. Frumos scris, ha !

— Eugen deschise scrisoarea și citi :

„Domnule, tata îmi spune că vă place muzica italiană. Aș fi fericită dacă ați vrea să primiți un loc în loja mea. Vom putea asculta simbătă pe Fodor și Pelligrini,⁷¹ așa încît sînt încredințată că nu mă veți refuza. Bărbatu-meu vă roagă, împreună cu mine, să luați masa cu noi, prietenește. Dacă primiți, va fi mulțumit că-l veți scăpa de corvoada conjugală de-a mă însoți la teatru. Nu-mi răspundeți nimic și veniți, iar pînă atunci primiți salutările mele.

D. de N.“

— Arată-mi-o și mie, se rugă bătrînul de Eugen, după ce acesta citi scrisoarea. Nu-i așa că ai să te duci ? adăugă, adulmecînd hîrtia. Ce parfum minunat ! Pe aici au trecut degetele ei !

— O femeie nu cade așa, pe capul unui bărbat, își spunea studentul. Vrea să se slujească de mine ca să-l ducă înapoi pe de Marsay. Asemenea lucruri nu se fac decît din ciudă.

— Eh, la ce te gîndești ? întrebă moș Goriot.

Eugen nu cunoștea nebuna vanitate de care erau cuprinse pe atunci anume femei și nu știa că, pentru a răzbate în foburgul Saint-Germain, o nevastă de bancher era în stare să facă orice sacrificiu. După moda acelei vremi, în lumea femeilor, pe treapta cea

mai de sus ședeau acelea care erau primite în lumea din foburgul Saint-Germain, lume alcătuită din așa-numitele doamne de la Castelul cel Mic, în fruntea cărora erau doamna de Beauséant, prietena ei ducesa de Langeais și ducesa de Maufrigneuse. Numai Rastignac nu cunoștea apriga dorință a femeilor care locuiau pe șoseaua d'Antin, de-a se ridica în sfera înaltă, în care străluceau constelațiile sexului lor. Dar această neîncredere îi fu de mult folos, dându-i deopotrivă puțința de-a se arăta nepăsător și trista putere de-a pune el condiții, în loc să le primească pe cele pe care i le-ar fi pus ea.

— Da, mă voi duce, răspunse el.

Astfel, curiozitatea îl purta către doamna de Nucingen ; dacă însă această femeie l-ar fi disprețuit, el ar fi fost dus poate de pasiune. Aceasta nu-l împiedică totuși să aștepte cu un fel de înfrigurare ziua următoare și ceasul plecării. Pentru orice tânăr, cea dinții legătură cu o femeie are poate tot atîta farmec ca și înțlia iubire nevinovată. Siguranța izbînzii aduce cu sine o mie de netulburate fericiri, pe care oamenii nu le mărturisesc și care alcătuiesc farmecul unui anume fel de femei. Dorința izvorăște în aceeași măsură din greutățile pe care le întilnești în cale, ca și dintr-o biruință ușoară. Toate pasiunile oamenilor sînt fără nici o îndoială ațîțate sau întreținute de una sau alta din aceste două cauze, care își împart în două împărăția iubirii. Această împărțire este, poate, o consecință a marii probleme a temperamentelor, problemă care, orice s-ar spune, domină întreaga societate. Dacă firile melancolice au nevoie de tonicul cochetăriei, oamenii iuți sau sanguinii părăsesc cîmpul de luptă cînd văd că împotrivirea durează prea mult. Cu alte cuvinte, elegia este prin esența ei tot așa de limfatică, pe cît de bilios este ditirambul. În vreme ce se îmbrăca, Eugen gusta toate măruntele fericiri pe care tinerii nu îndrăznesc să le mărturisească de teama de-a nu fi luați în rîs, dar care au darul de a le gîdila amorul propriu. Pieptănîndu-se, își spunea că peste acești cîrlionți întunecați va lunea privirea unei femei frumoase. Își îngădui toate

maimuțărilele copilărești, pe care le face orice fată cînd își pune rochia de bal. Netezindu-și haina, își admiră silueta subțiratică.

— Fără doar și poate că nu sînt dintre cei mai urîți! își spuse el.

După aceea coborî tocmăi în clipa cînd obișnuiții pensiunii erau la masă și primi cu veselie uralele și neroziile pe care le stîrnea eleganta lui ținută. O trăsătură a moravurilor caracteristice acestor pensiuni este uimirea pe care o stîrnește o îmbrăcăminte bine îngrijită. Cînd unul pune o haină nouă, fiecare trebuie să-și spună cuvîntul.

— Tt, tt, tt, tt, făcu Bianchon, plescăindu-și limba de cerul gurii ca și cînd ar fi îndemnat un cal la drum.

— Arăți taman ca un duce, ca un pair! zise doamna Vauquer.

— Domnul se duce să facă o cucerire? își dădu cu părerea domnișoara Michonneau.

— Cucuriguuu! strigă pictorul.

— Complimente nevastei dumitale, spuse slujbașul de la Museum.

— Domnul are o nevastă? întrebă Poiret.

— O nevastă cu mai multe compartimente, merge și la apă, culoare garantată, prețul între douăzeci și cinci și patruzeci, desen cadrilat după ultima modă, ține la spălat, îmbracă frumos, jumătate ață, jumătate bumbac, jumătate lînă, ia cu mîna durerea de năsele și alte maladii aprobate de Academia regală de medicină! Foarte bună pentru făcutul copiilor! Și mai bună contra durerilor de cap, obezității și altor boli de esofag, ochi și urechi, strigă Vautrin cu comica repeziciune și cu accentul unui scamator. Mă veți întreba, domnilor, cît costă minunea asta? Doi bani? Nu. Nu costă nimic. E un rest dintr-o furnitură pe care am făcut-o pentru Împăratul mongolilor și pe care toți suveranii din Europa, între care și marele duce de Baden au dorit s-o vadă! Intrați, domnilor! Drept înainte. Nu uitați, vă rog, să treceți pe la casă. He, muzica! Bum, la, la, bum, bum! Domnu

cu clarinetu, cîntî prost și am să-ți dau peste labe, adăugă Vautrin cu glas răgușit.

— Doamne, ce haz are ! spuse doamna Vauquer către doamna Couture. Cu omu' ăsta nu m-aș plictisi niciodată.

Printre rîsetele și glumele pe care le dezlănțui acest comic discurs, Eugen prinse privirea furișată a domnișoarei Taillefer, care se înclinase către doamna Couture ca să-i spună ceva la ureche.

— A venit cabrioleta, anunță Sylvie.

— Dar unde-o fi invitat la masă ? întrebă Bianchon.

— La doamna baroană de Nucingen.

— Fata domnului Goriot, răspunse studentul.

La auzul acestui nume, toate privirile se întoarseră către fostul fabricant de făinoase, care se uita la Eugen cu un fel de pizmă.

În strada Saint-Lazare, Rastignac se găsi în fața unei case cu coloane zvelte, cu porticuri meschine, care alcătuiesc ceea ce se numește la Paris stilul drăgălaș, o adevărată casă de bancher, plină de zorzoane scumpe, de stucaturi, de scări în mozaic de marmură. Doamna de Nucingen îl aștepta într-un salonaș tapetat cu motive italiene, care prin înfățișarea lui semăna oarecum cu o cafenea. Baroana era tristă. În străduințele ei de a-și ascunde mîhnirea, Eugen o urmări cu atît mai atent, cu cît se vedea bine că nu pune nici o prefăcătorie. Crezuse că venirea lui o va însenina și cînd colo o găsea în plină deznădejde. Această dezamăgire fu ca o împunsătură în amorul lui propriu.

— Am prea puține drepturi, doamnă, ca să pot cere încrederea dumitale, îi spuse el, după ce o hărțuise cu felurite glume în privința frămîntării pe care o avea — dar dacă te stînjenesc, mă bizui pe bunăcredința dumitale și te rog să mi-o spus fățiș.

— Rămii, răspunse ea. Dacă ai pleca, ași fi cu desăvîrșire singură. Nucingen ia masa în oraș și nu vreau să fiu singură, am nevoie de distracție.

— Dar ce ai ?

— Ești cel din urmă căruia aş putea să i-o mărturisesc, strigă ea.

— Vreau totuși să știu ce s-a întâmplat. Poate că sînt și eu amestecat oarecum în această taină.

— Poate! Dar nu, urmă ea, e vorba numai de unele neînțelegeri, cum sînt în orice casă și care trebuie îngropate în adîncul inimii. Nu ți-am spus și alaltăieri? Nu sînt de fel fericită. Lanțurile de aur sînt cele mai grele.

Cînd o femeie spune unui tînăr că e nefericită, el, dacă este inteligent și bine îmbrăcat și dacă are în buzunar o mie cinci sute de franci, care-i asigură un bun răstimp un trai fără griji, va gîndi așa cum gîndea în clipa aceea Eugen și va cădea pradă îngînării.

— Dar ce poți dori dumneata peste ceea ce ai? răspunse Eugen. Ești frumoasă, tînără, iubită, bogată.

— Să nu vorbim de mine, zise ea, înclinînd capul cu mîhnire. Vom lua masa împreună, numai noi doi, și vom merge să ascultăm cea mai frumoasă muzică. Ți plac? urmă după o clipă, ridicîndu-se ca să-și arate rochia de cașmir alb cu desene albastre-verzui de cea mai bogată eleganță.

— Aș vrea să fii cu totul a mea, zise Eugen. Ești fermecătoare.

— Ai avea o tristă proprietate, răspunse ea cu un surîs plin de amărăciune. În casa asta nu este nimic care să-ți vestească vreo nefericire și totuși, în ciuda acestor aparențe, sînt deznădăjduită. Nopti întregi nu dorm din pricina suferințelor. O să mă urîțesc.

— Oh, asta e cu neputință, spuse studentul. Dar aş vrea să știu care sînt suferințele pe care o iubire devotată n-ar putea să le șteargă.

— Ah, dacă ți le-aș mărturisi, ai fugi de mine, răspunse ea. Iubirea dumitale de pînă acum izvorăște dintr-o curtenie pe care o au în chip obișnuit toți bărbații; dar dacă m-ai iubi cu adevărat, ai cădea într-o adevărată deznădejde. Vezi bine deci că nu pot să-ți mărturisesc nimic. Indură-te, urmă ea, și haide să vorbim de altceva. Vino să-ți arăt casa.

— Nu, doamnă, să rămânem aici, răspunse Eugen, așezându-se lângă doamna de Nucingen, pe canape-luța din fața căminului și luându-i mîna cu o mișcare hotărîtă.

Ea i-o lăsă în voie și chiar și-o sprijini în mîna lui, cu una din acele mișcări încordate, care mărturisesc o adîncă tulburare.

— Ascultă, îi spuse Rastignac, dacă ai vreo du-rere, trebuie să mi-o mărturisești. Vreau să-ți dove-desc că te iubesc pentru dumneata însăși. Sau te ho-tărăști să-mi vorbești și să-mi spui suferințele dumitale, ca să le pot înlătura, chiar dacă pentru aceasta ar trebui să ucid șase oameni, sau plec chiar acum, în clipa aceasta, și nu mă mai întorc niciodată.

— Ei bine, izbucni ea, cuprinsă de un gînd des-perat, care o făcu să-și dea o lovitură de pumn în frunte, am să te pun chiar acum la încercare. Da, își spuse ea, altă cale n-am.

Sună.

— S-au pus caii la trăsura domnului ? îl întrebă pe valet.

— Da, doamnă.

— O iau eu. Domnul are să meargă cu trăsura și cu caii mei. Nu servești masa înainte de șapte.

— Haide, vino, îi spuse lui Eugen, care credea că visează, cînd se văzu în cupeul domnului de Nucin-gen, lângă această femeie.

— La Palais Royal, lângă Teatrul Francez porunci ea vizitiului.

Pe drum părea frămîntată și nu răspunse la nici una din nenumăratele întrebări ale lui Eugen, care nu știa cum să-și lămurească această încăpățînată și de nepătruns împotrivire.

— Numai de n-aș pierde-o, își spunea el.

Cînd trăsura se opri, baroana se întoarse către student cu o înfățișare care îl făcu să-și înăbușe ne-socotitele cuvinte, pentru că în răstimp Eugen se în-fierbîntase.

— Mă iubești ? îl întrebă ea.

— Da, răspunse el, ascunzîndu-și neliiniștea care îl cuprinsese.

— Și n-ai să gîndești nimic rău despre mine, orișice ți-aș cere ?

— Nu.

— Ești hotărît să mi te supui ?

— Orbește.

— Ai jucat vreodată cărți ? îl întrebă ea cu glas tremurat.

— Niciodată.

— Ah, respiră ușurată. Atunci vei avea noroc. Uite punga mea. Ia-o! Înăuntru sînt o sută de franci, tot ce am eu, o femeie atît de fericită. Intră într-o casă de joc, nu știu anume unde, dar știu că pe-aici, pe la Palais-Royal se găsesc cîteva. Joacă cei o sută de franci la jocul care se numește ruletă. Ori îi pierzi pe toți, ori îmi aduci șase mii de franci. Cînd te vei întoarce, îți voi spune suferințele mele.

— Dracu să mă ia, dacă înțeleg ceva din toată treaba asta, dar am să fac așa cum mi-ai spus, zise el cu bucuria pe care i-o pricinuia gîndul că : „Dacă își dezvăluie toate tainele față de mine, după aceea, nu va mai putea să-mi refuze nimic.“

Eugen luă frumos punga și alergă la casa cu numărul 9, după ce află de la un hăinar care era cea mai apropiată casă de jos. Se urcă sus, își lăasă pălăria la garderobă, intră și întrebă unde e ruleta. Spre uimirea obișnuiților casei, un om de serviciu îl duse în fața unei mese lungi. Eugen, urmat de toți cei de față, întrebă fără nici o șovăire unde trebuie să pună niiza.

— Dacă puneți un ludovic pe unul din aceste treizeci și șase de numere și dacă numărul dumneavoastră iese, luați treizeci și șase de ludovici, îi spuse un bătrîn respectabil, cu părul alb.

Eugen aruncă suta de franci pe cifra anilor lui, douăzeci și unu. Un strigăt de mirare izbucni din toate părțile înainte de a-și da seama ce se întimplase. Cîștigase fără să știe.

— Luați-vă banii. îi spuse un domn în vîrstă, cu sistemul acesta nu puteți cîștiga de două ori.

Eugen ia lopățica, pe care i-o întinde domnul în vîrstă, trage către sine cei trei mii șase sute de franci,

și ca și înainte, fără a cunoaște nimic din regula jocului, îi pune pe toți pe roșu. Galeria îl privește cu ciudă, văzînd că joacă mai departe. Roata se învîrtește, cîștigă încă o dată și bancherul îi aruncă încă trei mii șase sute de franci.

— Aveți șapte mii două sute de franci, îi șopti la ureche domnul în vîrstă. Vă rog ascultați-mă și plecați îndată, roșu a ieșit de opt ori în șir. Iar dacă sînteți un spirit caritabil, puteți răsplăti acest sfat bun, ușurînd suferințele unui om care a fost prefect sub Napoleon și care se găsește astăzi în cea mai grea lipsă.

Uluit, Rastignac îl lăsa pe bătrînul cu tîmplele albe să-i ia zece ludovici și coboară scările, ducînd cei șapte mii de franci, neînțelegînd încă nimic din rînduiala jocului, dar uimit de norocul său.

— Eh, acum unde mă mai duci? zise el arătînd doamnei de Nucingen cei șapte mii de franci, după ce vizitiul închisese ușa cupeului.

Delphine îl trase nebunește către sine și-l îmbrățișă cu putere, dar fără patimă.

— M-ai salvat!

Lacrimi de bucurie îi năvăliră din plin pe obraji.

— Am să-ți spun tot, prietene. Pentru că vei fi prietenul meu, nu-i așa? Mă vezi bogată, trăind în belșug, vezi că nu-mi lipsește nimic sau părăind că nu-mi lipsește nimic! Ei bine, află că domnul de Nucingen nu-mi lasă nici un ban pe mînă: toate cheltuielile casei, trăsurile, lojile la teatru, le plătește el singur; pentru toalete îmi dă o sumă, care nu-mi ajunge, ținîndu-mă cu voință într-o mizerie pe care n-o știe nimeni. Sînt prea mîndră ca să-l implor. Și dacă i-aș cumpăra banii pe prețul pe care vrea să mi-i vîndă, n-aș fi oare cea din urmă dintre creaturi? De ce m-am lăsat jefuită, avînd o avere de șapte sute de mii de franci? Din mîndrie, din indignare. Sîntem așa de tinere, așa de neștiutoare, cînd ne mărităm! De cîte ori trebuia să-i cer bani lui bărbatu-meu, aveam simțămîntul că fiecare cuvînt m-ar fi izbit peste gură. N-am cutezat niciodată, am mîncat micile mele economii și banii pe care mi i-a dat bietul tata:

după aceea am început să fac datorii. Căsătoria a fost pentru mine cea mai groaznică decepție. Nu pot să-ți spun tot ce aş avea de spus. Mulțumește-te să știi că dacă ar trebui să trăiesc cu Nucingen altfel decât avînd fiecare din noi apartamentul lui, separat, m-aş arunca pe fereastră. Cînd a trebuit să-i mărturisesc datoriile pe care le aveam, ca orice femeie tinăra, bijuterii, fantezii (bietul tata ne obișnuise să nu renunțăm la nici o plăcere), am trecut printr-un adevărat martiriu. Pînă la urmă însă am avut tăria să-i spun. Nu aveam și eu averea mea? Nucingen și-a ieșit din minți, mi-a spus că am să-l ruinez și cîte alte grozăvii! Dacă m-ar fi înghițit pămîntul în clipa aceea, ce fericită aş fi fost! A plătit pentru că îmi luase zestrea, dar de-atunci mi-a hotărît pentru cheltuielile mele o pensiuie, pe care am primit-o cu resemnare, ca să am liniște în casă. După aceea, am vrut să răspund amorului propriu al cuiva, pe care îl cunoști, spuse ea. E adevărat că m-a înșelat; aş vorbi cu păcat însă, dacă n-aş recunoaște că a fost o fire aleasă. Dar m-a părăsit într-un chip nevrednic! Un om n-ar trebui să părăsească niciodată pe femeia căreia i-a aruncat într-o clipă de strimtoare un pumn de aur! Ar trebui s-o iubească totdeauna. Dumneata, cu noblețea sufletească pe care o ai la douăzeci și unu de ani, tinăra și neîntinată cum ești, mă vei întreba cum poate o femeie să primească bani de la un bărbat? Doamne! Dar nu este oare firesc să împărțim totul cu ființa căreia îi datorăm fericirea? Cînd ai dăruit tot ce ai, cum să te mai îngrijești de o pîrticică din acel tot? Banul nu ajunge să însemne ceva, decât în clipa în care dragostea s-a irosit. Nu te-ai legat pe toată viața? Cine se gîndește la despărțire cînd se crede cu adevărat iubit? Cînd ne jurați o iubire veșnică, cum am mai putea să mai avem interese deosebite? Astăzi, cînd Nucingen n-a vrut să-mi dea șase mii de franci, el care dă această sumă în fiecare lună amantei sale, o fată de la Operă, nu-ți poți închipui cît am suferit. Voiam să-mi pun capăt zilelor. Cele mai nebunești gînduri îmi treceau prin minte. Am

avut clipe cînd pizmuiau o simplă servitoare, pe propria mea cameristă, pentru destinul ei. Să mă fi dus să-i spun tatei, ar fi fost o nebunie ! Anastasie și cu mine, l-am sugrumat : aş putea spune, ar fi fost în stare să facă orice sacrificiu, să se vîndă chiar, sărmanul, dacă ar fi știut că poate dobîndi cei șase mii de franci. l-aș fi pricinuit o deznădejde zadarnică. Dumneata m-ai scăpat de rușine și de moarte, eram doborîată de durere. Ah, domnule, îți datoram această lămurire : m-am purtat nebunește cu dumneata. Adineauri, după ce ai plecat, după ce te pierdusem din ochi în mulțimea de pe uliță, îmi venea să cobor din cupeau și să fug... Unde ? Nu știu nici eu... Aceasta este viața pe care o duc jumătate din femeile din Paris : sub cea mai strălucitoare înfățișare, ele ascund în adîncul sufletului cele mai chinuitoare griji. Cunosci biete ființe mai nenorocite chiar decît mine. Sînt femei care pun pe furnizorii lor să le facă note de plată false. Altfel sînt silite să-și fure bărbații ; astfel, unii dintre ei sînt încredințați că un cașmir de o sută de ludovici se vinde cu cinci sute de franci, iar alții că un cașmir de cinci sute de franci face o sută de ludovici. Poți întîlni și femei păcătoase, care-și țin copiii nemîncăți și ciupesc de ici, de colo, ca să-și facă o rochie. Intrucît mă privește, nu m-am mînjit nicio dată cu asemenea ticăloase înșelătorii. Măcar această tortură sufletească n-o am. Dacă atîtea femei se vînd bărbaților lor, ca să-i poată stăpîni, eu cel puțin sînt liberă ! Aș putea să-l fac pe Nucingen să mă învăluie în aur din creștet pînă-n tălpi, dar prefer să plîng cu capul rezemat pe pieptul unui om, pe care îl pot prețui. Ah ! astă-seară domnul de Marsay nu va mai avea dreptul să se uite la mine, ca la o femeie pe care a plătit-o.

Își îngropă fața în palme ca să-și ascundă lacrimile, dar Eugen îi dădu mîinile deoparte, ca s-o poată privi : avea o înfățișare sublimă.

— Nu-i așa că-i groaznic să amesteci banii cu iubirea ? N-ai să mă poți iubi niciodată, spuse ea.

Cu totul descumpănit de acest amestec de sentimente curate, care fac măreția femeilor, și de pă-

cate, pe care atitea femei sînt silite să le săvîrșească din pricina orînduirii sociale de astăzi, Eugen rostea duioase cuvinte de mîngiere, uitîndu-se cu încîntare la această minunată femeie de o atît de copilărească nehibzuintă în strigătul ei de durere.

— Făgăduiește-mi că n-ai să faci din toate acestea o armă împotriva mea, îi spuse ea.

— O, doamnă, nici n-aș fi în stare, răspunse el.

Cu o mișcare plină de recunoștință și de drăgălășenie, ea îi luă mîna și o puse pe inima ei.

— Mulțumită dumitale, iată-mă iarăși liberă și voioasă. Simțeam o mîină de fier asupra mea, care mă apăsa neconținut. De astăzi înainte vreau să duc o viață simplă, să nu mai cheltuiesc nimic. Spune-mi, prietene, am să-ți plac așa cum voi fi? Păstrează acești bani, îi spuse, luînd numai șase hîrtii. Drept vorbind, îți datorez o mie de taleri, pentru că am mers în tovărășie cu dumneata.

Eugen se apără ca o fecioară. Cînd însă baroana îi spuse: „Dacă nu-mi vei fi complice, te voi socoti dușman!” primi banii.

— Li voi păstra ca pe o rezervă, cînd se va ivi o nenorocire, zise el.

— Iată cuvîntul pe care-l așteptam cu groază! izbucni ea, pîlînd. Dacă vrei să fii ceva în viața dumitale, jură-mi, spuse ea, că niciodată de aci înainte nu vei mai juca. Doamne, din pricina mea să apuci pe calea asta? Aș muri de durere.

Ajunseră acasă. O clipă, Eugen rămase uluit de contrastul dintre mizeria pe care o aflase și bogăția pe care o vedea. Sinistrele cuvinte ale lui Vautrin îi sunară iarăși în ureche.

— Stai colea, îi spuse baroana cînd intrară în odaia ei, arătîndu-i canapeluța din fața căminului. Am de scris o scrisoare destul de anevoioasă! Sfătuiește-mă.

— Nu scrie nimic, îi spuse Eugen. Pune banii în plic, adresa deasupra și trimite-i prin cameristă.

— Dar ești o drăgălășenie de om! zise ea. Ah, iată, domnule, ce înseamnă să fii în adevăr bine crescut. Beauséant pursînge, adăugă ea surîzînd.

„E fermecătoare,” își spuse Eugen, care o îndrăgea tot mai mult.

Se uita prin odaia, în care se simțea ca o adiere voluptoasă, eleganța unei bogale curlethane.

— Îți place? îl întrebă ea, sunînd ca să vină camerista.

— Thérèse, te rog să duci chiar dumneata scrisoarea aceasta domnului de Marsay și să i-o dai în mînă. Dacă nu e acasă, mi-o aduci îndărăt.

Thérèse plecă, strecurînd o privire vicleană către Eugen. Masa era gata. Rastignac dădu brațul doamnei de Nucingen, care îl duse într-o minunată sufragerie, unde regăsi același lux pe care-l admirase la vară-sa.

— În zilele cînd vom merge la Teatrul Italian, vei lua masa cu mine și apoi mă vei întovărăși.

— Ce ușor m-aș deprinde cu această viață plăcută, dacă aș ști că durează. Dar eu sînt un biet student, care trebuie să-și facă o situație.

— Se va face de la sine, spuse rîzînd doamna de Nucingen. Nu vezi? Pînă la urmă, toate lucrurile intră în buna lor rînduială: nici nu visam că astăseară voi fi atît de fericită.

Este în firea femeilor să încerce a dovedi imposibilul prin posibil și a nimici faptele prin presimțiri. Cînd mai tîrziu intră împreună cu Rastignac în loja lor, la Teatrul Bouffons, doamna de Nucingen avea o înfățișare atît de mulțumită și care o iăcea așa de frumoasă, încît cei din sală își îngăduiră acele mărunte clevetiri, în fața cărora femeile rămîn fără apărare și care te fac să iei drept adevărate, păcatele născocite fără nici un temei. Cel care cunoaște Parisul nu crede nimic din tot ce se spune și nu spune nimic din tot ce se întîmplă. Eugen luă mîna baroanei și, prin strîngeri mai puternice sau mai ușoare, își împărtășiră sentimentele pe care le stîrnea muzica. A fost pentru amîndoi o seară de amețitoare încîntări. Au plecat împreună și doamna de Nucingen a ținut să-l întovărășească pe Eugen pînă la Pont-Neuf, sfîdîndu-se tot drumul pentru o sărutare, pe care ea nu voia să i-o dea, după ce la Palais Royal

îi dăduse atâtea și cu atîta căldură. Pentru această nejustificată și ciudată schimbare în purtarea ei, Eugen o dojeni.

— Tot ce a fost adineauri, răspunse ea, pornea din recunoștința pe care ți-o port pentru nesperatul dumitale devotament ; acum ar fi o făgăduială.

— Și nu vrei să-mi faci nici una, nerecunoscătoare !

Eugen se minie. Cu o mișcare de îndurerată neli-niște, care-l încîntă totdeauna pe un îndrăgostit, ea îi întinse mîna să i-o sărute, Eugen i-o apucă cu o asprime care o fermecă.

— Ne vedem luni, la bal, îi spuse ea.

Pornind pe jos, sub minunata revărsare a luminii de lună, Eugen se adînci în gînduri. Era deopotrivă de fericit și de nemulțumit ; fericit de o aventură, al cărei deznodămînt părea că îi va dăruia una dintre cele mai frumoase și mai elegante femei din Paris, ținta dorințelor lui ; nemulțumit pentru că își vedea răsturnate toate planurile de înbogățire și abia acum își dădea seama de adevărul gîndurilor nehotărîte, în voia cărora se lăsase cu două zile mai înainte. Numai în lumina unei înfrîngerii putem vedea cît de aprige sînt cerințele noastre. Eugen cu cît se bucura mai mult de desfătările Parisului, cu atît mai virtuos voia să iasă din viața lui de tînăr sărac și necunoscut. Ghemuind în buzunar hîrtia de o mie de franci, născocea o mie de temeuri viclene, care să-i dea dreptul să și-o însușească. În sfîrșit, ajunse în strada Neuve-Sainte-Geneviève și, urcînd scara, zări o pîlpîire de lumină. Moș Gariot lăsase ușa deschisă și lumînarea aprinsă, pentru ca studentul să nu uite să-l viziteze și să-i povestească despre fie-sa, cum spunea el. Eugen nu-i ascunse nimic din tot ce se întîmplase.

— Așadar, strigă Moș Gariot în culmea unei deznădăjduite gelozii, ele mă cred ruinat, deși am încă o rentă de o mie trei sute de livre ! Doamne ! De ce n-a venit la mine, biata micuță ? Mi-aș fi vîndut rentele, aș fi luat ceva din capital și cu ce-mi rămînea mi-aș fi făcut o pensie viageră. De ce n-ai venit, bietul meu vecin, să-mi spui în ce încurcătură se află

fata ? Cum de te-a lăsat inima să riști la joc biata ei
sută de frâncuți ? Ți se sfîșie inima de milă. Aștia sînt
ginerii ! Oh, dacă aș avea putere le-aș suci gîtul.
Doamne, să plîngă ea... A plîns ?

— Cu capul pe jiletca mea, răspunse Eugen.

— Oh, dă-mi-o, zise moș Goriot. Cum ! Au curs
pe ea lacrimile fetei mele, ale dragii mele Delphine,
care cînd era micuță n-a plîns niciodată ! Oh, am să-ți
cumpăr altă jiletcă, pe asta să n-o mai porți, să mi-o
lași mie. După contractul de căsătorie, are dreptul să
se folosească de averea ei. Ah ! chiar mîine am să
mă duc la avocatul Derville. Am să cer prin justiție
să-i depună întreaga ei avere. Cunosc legile ! Sînt
lup bătrîn și am să-mi arăt colții.

— Uite, moșule, mia de franci, pe care a vrut să
mi-o dea din ciștigul nostru. Păstrează-i-o în jiletcă.

Goriot ridică ochii către Eugen și îi strinse mîna,
pe care picură o lacrimă din ochii bătrînului.

— Dumneata ai să izbutești în viață, îi spuse el,
Dumnezeu e drept. Eu știu ce este cinstea și pot să te
încredințez că puțini oameni sînt ca dumneata. Îmi
dai voie să te socot ca pe un fiu iubit ? Haide, du-te
de te culcă. Dumneata poți să dormi, pentru că nu
ești încă tată. Ea plîngea, și eu aflu abia acum, eu,
care ședeam liniștit la masă, ca un idiot, în vreme
ce ea se zbuciuma, eu care aș vinde pe Dumnezeu-
Tatăl, pe Dumnezeu-Fiul și pe Sfîntul Duh ca să le
cruț o lacrimă !

„Pe Dumnezeul meu, îi spuse Eugen, întinzîndu-se
în pat, cred că o să rămîn cinstit toată viața. E o
mulțumire și asta, să-ți urmezi imboldurile inimii.“

Numai cei care cred în Dumnezeu, pare-se, săvîr-
șesc binele în taină, iar Eugen credea în Dumnezeu.
A doua zi, la ora balului, Rastignac se duse la doamna
de Beauséant, care îl luă cu sine, ca să-l înfățișeze
ducesei de Carigliano. Primit de ducesă cu toată voia
bună, Eugen se găsi din nou în fața doamnei de
Nucingen. Delphine se gătise cu gîndul de a plăcea
tuturor, pentru ca astfel să-i placă și mai mult lui
Eugen, de la care aștepta cu nerăbdare o privire,
fiind încredințată că își ascunde foarte bine nerăb-

Ţăra. Pentru cel care ştie să ghicească tresăririle suieleşti ale unei femei, clipa aceasta e plină de farmec. Cine nu s-a desfătat adesea, rostindu-şi cu întârziere o părere, care era aşteptată cu înfrigurare, tăinuindu-şi şăgalnic o plăcere, căutând mărturisiri în neliniştea pe care o stîrnea, bucurîndu-se de temerile pe care ştia bine că le va împrăştia cu un singur surîs? În timpul acelei serbări, studentul avu putinţa să-şi dea seama dintr-o dată de toată însemnătatea situaţiei lui şi înţelese că fiind cunoscut ca văr al doamnei de Beauséant, deţinea un anume loc în societatea înaltă. Iar cucerirea doamnei de Nucingen, cucerire care se şi punea pe seama lui, îl scosese în evidenţă în aşa măsură, încît toţi ceilalţi tineri îi aruncau priviri pizmuitoare; prinzînd cîteva din aceste pizmuitoare priviri, avu prilejul să guste cele dintii bucurii ale trufiei. Trecînd dintr-un salon în altul printre grupurile de invitaţi, auzi laudele ce i se aduceau pentru norocul pe care-l avusese. Femeile îi preziceau toate izbînzile. Delphine, de teamă să nu-l piardă, îi făgădui sărutarea, pe care, cu două seri mai înainte, i-o refuzase cu atîta înverşunare. La balul acesta, Rastignac primi mai multe invitaţii. Vară-sa îl înfăţişă cîtorva femei, care se socoteau, toate, printre cele mai elegante şi despre ale căror case se spunea că erau în adevăr strălucitoare. Astfel, se văzu dintr-o dată intrat în cea mai înaltă şi cea mai aleasă lume din Paris. Seara aceea avu pentru el farmecul unui luminos început, şi avea să-şi amintească de ea pînă la adînci bătrîneţi, ca o fată care nu uită niciodată balul la care a avut cele dintii izbînzii. A doua zi, în timpul mesei, cînd îi povesti lui moş Goriot aceste succese, de faţă fiind toţi ceilalţi clienţi ai pensiunii, Vautrin îi întîmpină istorisirea cu un surîs drăcesc.

— Şi-ţi închipui, spuse acest feroce logician, că un tinăr, care începe a fi cunoscut în lumea bună, poate locui în strada Neuve-Sainte-Geneviève, în casa Vauquer, într-o pensune care, fără îndoială, este în toate privinţele vrednică de un nesfîrşit respect, dar care nu se potriveşte nici pe departe cu deprinderile

societății înalte ? Casa asta e bogată, strălucește prin belșugul ei și se mindrește a fi în clipa de față castelul unui Rastignac, însă oricum, se află pe strada Neuve-Sainte-Genève și chiar habar n-are ce înseamnă luxul, pentru că este pur și simplu patriarhalorama. Tinărul meu prieten, urmă Vautrin cu înfățișare de părintească zeflemea, dacă vrei să te arăți în Paris așa cum se cuvine, îți trebuie trei cai și un tilbury pentru drumurile de dimineață, un cupeu pentru cele de seară, ceea ce face în total nouă mii de franci numai pentru vehicule. N-ai fi vrednic de soarta dumatăle, dacă ai lăsa mai puțin de trei mii de franci la croitor, șase sute de franci la parfumeur, o sută de taleri la cizmar, o sută de taleri la pălărier. Cît despre spălătoreasă, o să te coste o mie de franci. Tinerii care au izbînzit în lumea mare trebuie să fie foarte tari în capitolul rufăriei, pentru că este cel mai des cercetat. Altarele bisericii și ale iubirii cer giulgiurile cele mai frumoase. Am ajuns deci la paisprezece mii de franci. Nu mai vorbesc de ceea ce vei pierde la cărți și la curse, de ceea ce vei cheltui pentru diferite daruri. Trebuie să punem cel puțin două mii de franci la buzunar. Am dus și eu viața asta și știu cîți bani înghite... Adugă la aceste prime necesități trei sute de ludovici pentru fiertura cea de toate zilele și o mie de franci pentru culcuș. Iacă, băiele, ne trebuie douăzeci și cinci de miișoare ale noastre pe an, ori dacă nu, cădem în noroi, ne facem de ris și ne trezim dați afară din viitorul care ne așteaptă, din izbînzile, și din casele amantelor noastre ! A, era să uit valetul și groomul ! Cine o să-ți ducă bilețelele de dragoste, Christophe ? Și o să le scrii pe hîrtia pe care o folosești acum ? Ar fi o adevărată sinucidere. În privința asta, crede pe un bătrîn cu experiență, urmă Vautrin, cu un rînzorînd în glasul-i de bas. Ori exilează-te într-o mansardă și căsătorește-te cu munca, ori ia altă cale.

Și Vautrin făcu cu ochiul, strecurînd către domnișoara Taillefer o privire care reamîntea și închidea în sine toate ispititoarele argumente pe care le semănase în sufletul studentului pentru a-l corupe. În

zilele care urmară, Rastignac duse viața cea mai împrăștiată. Masa de seară o lua mai totdeauna cu doamna Nucingen, pe care după aceea o întovărășea la petreceri. Se întorcea acasă la ceasul trei sau patru dimineața, se scula la amiază, se îmbrăca și, dacă era vreme frumoasă, se ducea să se plimbe la Bois cu Delphine, risipindu-și fără scoteală vremea, al cărei preț nu-l cunoștea și adușmănind toate învățăturile, toate ispitele vieții de lux cu înfrigurata ardore cu care caliciul unui curmal-femelă primește pulberea fecundării. Juca pe sume mari, pierdea sau câștiga mult și pînă la urmă se deprinse să ducă viața nemăsurat de costisitoare pe care o duc toți tinerii avuți din Paris. Din cele dintîi câștiguri, Rastignac înapoiasse maică-si și surorilor lui cei o mie cinci sute de franci, trimițîndu-le și cîteva frumoase daruri. Deși anunțase că voia să se mute din casa Vauquer, la sfîrșitul lunii ianuarie încă nu știa cum să iasă din această încurcătură. Aproape toți tinerii sînt supuși unei legi, care pare inexplicabilă, dar care izvorăște din însăși tinerețea lor și din furia cu care se avîntă în desfătări. Bogați sau săraci, ei nu găsesc niciodată bani pentru cele trebuincioase vieții, dar găsesc totdeauna ceea ce le trebuie cînd e vorba să-și îndeplinească un capriciu. Risipitori cu tot ce pot dobîndi pe datorie, ei se dovedesc avari cu tot ce se cere plătit cu bani peșin și par a se răzbuna pentru ceea ce n-au, risipind ceea ce pot avea. Astfel, ca să vorbim limpede, un student se îngrijește mai degrabă de pălăria decît de haina lui. Creștorul câștigă atît de mult, încît devine un permanent creditor, în vreme ce pălărierul, avînd de încasat sume mici, este cel mai înverșunat dintre toți oamenii cu care studentul este silit să se tînguiască. Cînd într-o seară, la teatru, lornietele femeilor frumoase prind în lentilele lor pe un tînăr de la balcon, cu o minunată jiletcă, e foarte îndoielnic dacă acel tînăr are și ciorapi; neguțătorul care vinde tot felul de mărunțișuri de îmbrăcăminte este încă una din gîrgărițele care-i rod punga. Aici ajunsese și Rastignac. Totdeauna deșartă cînd avea de plătit ceva doamnei Vauquer, totdeauna doldora cînd avea de

satisfăcut o cerință a vanității sale, puna lui avea cele mai aiurite ghinioane sau izbînzi, în necurmată contradicție cu cele mai firești soroace de plată. Ca să poată să plece din acea pensiune ticăloasă, plină de toate miasmele, în care simțea că năzuințele lui se înjoseau neconținut, nu trebuia oare să plătească gazdei o lună înainte și să-și cumpere mobilă pentru viitorul său apartament de dandy? Dar tocmai acest lucru nu izbutea să-l facă niciodată. Dacă, pentru a-și rostui bani de joc, știa să cumpere pe datorie de la bijutierul lui, ceasornice și lanțuri de aur, pe care avea să le plătească scump la viitoarele ciștiguri, dar pe care deocamdată le ducea la Muntele de Pietate, acest sumbru și discret prieten al întregului tineret, în schimb, cînd era vorba să-și plătească masa și casa sau să-și cumpere uneltele ce-i trebuiau ca să tragă din această viață elegantă foloasele ce urmărea, își pierdea pe loc îndrăzneala și nu mai era în stare să născocoască nimic. Cerințele obișnuite ale vieții, ca și datoriile făcute pentru nevoile pe care și le împlinise, nu izbuteau cîtuși de puțin să-l inspire să găsească soluții. Ca mai toți oamenii care trăiesc la voia întîmplării, el aștepta pînă în ultima clipă și numai atunci își achita acele creanțe, pe care burghezii le socot drept sfinte, asemenea lui Mirabeau, care nu-și plătea datoria la brutar decît atunci cînd lua înfricoșătoarea formă a unei polițe. În vremea aceasta, Rastignac pierduse tot ce avusese și se înglodase în datorii. Acum începea în sfîrșit să înțeleagă că, fără venituri precise, îi va fi cu neputință să ducă mai departe această existență. Dar gemînd neconținut sub împunsăturile lipsurilor de tot felul, nu se simțea totuși în stare să renunțe la copleșitoarele desfătări ale acestei vieți și voia cu orice chip să o continue. Ocaziile întîmplătoare pe care se bizuise în planurile de îmbogățire, se dovedeau a fi simple năluciri, iar adevăratele piedici sporeau cu fiecare zi. Pătrunzînd în tainele căsniciei domnului și doamnei de Nucingen, își dăduse seama că pentru a face din iubire o unealtă de îmbogățire, trebuia mai întîi să deșerte pînă la fund cupa rușinii și să arunce departe

acele nobile idei, prin care se răscumpără păcatele tinereții. Această viață, strălucitoare pe dinafară, dar pe dinăuntru roasă de toți viermii remușcării, această viață cu plăceri de o clipă, ispășite apoi din greu prin îndelungate chinuri, Rastignac și-o însușise și se tăvălea acum în ea, ca acel Om distrat, zugrăvit de La Bruyère, care-și făcuse un culcuș în glodul din șanțul drumului ; dar care tot ca Omul distrat, nu-și murdărise încă decît veșmintele.

— Ei, l-am ucis pe mandarin ? îl întreabă Bianchon într-o zi pe cînd se ridica de la masă.

— Nu încă, răspunse el, dar horcăie.

Medicinistul luă acest răspuns drept o glumă, dar Rastignac nu glumise. Pentru întâia oară după atîta vreme luase masa de seară la pensiune și tot timpul se arătase îngîndurat. După desert, în loc să plece, rămase în sala de mincare lîngă domnișoara Taillefer, căreia îi aruncă din cînd în cînd priviri pline de înțeles. Cîțiva clienți ai pensiunii zăboveau încă la masă, mîncînd nuci, în vreme ce alții se plimbau prin odale, continuînd discuțiile pe care le începuseră în timpul cinei. Ca mai în toate serile, pleca fiecare cînd vrea, după interesul cu care lua parte la discuție sau după cum avea digestia mai grea sau mai ușoară. Iarna, rareori se întîmpla ca pensionarii să plece mai devreme de ceasul opt, cînd cele patru femei, rămînînd între ele, puteau să se răzbune pentru tăcerea pe care erau silite s-o păstreze în mijlocul acestei reuniuni de bărbați. Văzîndu-l pe Eugen atît de copleșit de gînduri, Vautrin, care la început părea tare grăbit, rămase în sala de mincare și se așeză astfel încît studentul să nu-l poată vedea și, deci, să-l creadă plecat. Mai tîrziu, în loc să iasă împreună cu cei din urmă pensionari, care mai întîrziaseră, trecu în salonul de alături și rămase acolo. Vautrin citise în sufletul studentului și avea presimțirea că se va produce un fapt hotărîtor. Intr-adevăr, Rastignac se găsea într-o situație tare încurcată, prin care vor fi trecut, desigur, mulți tineri. Îndrăgostită cu adevărat sau doar jucîndu-se de-a dragostea, doamna de Nucingen îl trecuse pe Rastignac prin toate frămîntările unei ade-

vărate pasiuni, desfășurînd pentru acestea toate resursele diplomației feminine, ce se foloseau atunci la Paris. După ce se compromisese în ochii lumii, pentru ca astfel să-l poată statorinici lîngă sine pe vărul doamnei de Beauséant, acum cînd urma să-i dea cu adevărat drepturile de care părea că se și bucură, doamna de Nucingen șovăia. Vreme de o lună, ea îi întăritase cu atîta iscusință simțurile, încît sfîrșise prin a-l lovi în suflet. Dacă, la începutul legăturii lor, studentul se scotise stăpîn, după aceea doamna de Nucingen fu cea care se dovedî cea mai tare prin acele viclenii femeiești, care stîrneau în Eugen întreaga varietate de sentimente bune sau rele, ale celor doi sau trei oameni, ce trăiesc contopiți în sufletul oricărui tînăr parizian. Să fi fost oare un calcul? Nu. Femeile sînt totdeauna sincere chiar și în împletirea celor mai mari prefăcătorii, pentru că și atunci se pleacă în fața unui sentiment firesc. Poate că Delphine, după ce îngăduise aceslui tînăr să pună atîta stăpînire pe ea și după ce îi arătase atîta dragoste, da ascultare acum unui sentiment de ciudată demnitate, care o îndemna fie să-și ia înapoi concesiile, pe care le făcuse, fie să găsească o bucurie în a le amîna împlinirea. Este doar așa de firesc ca o pariziană, chiar atunci cînd e tîrîtă de pasiune, să șovăie în căderea ei și să pună la încercare sufletul aceluia căruia îi va încredința în viitor toată viața ei! Doamna de Nucingen fusese înșelată întîia oară în toate nădejdlile ei de un tînăr egoist, și credința ei nu fusese prețuită așa cum se cuvenea. Cu drept cuvînt putea fi acum neîncrezătoare. Se mai poate de asemenea ca în purtarea lui Eugen, pe care această atît de grabnică izbîndă îl făcuse trufaș, ea să fi întrezărit un soi de dispreț pricinuit de ciudățenia situației lor. Ea năzuia fără îndoială să se înfățișeze impunătoare unui om de vîrsta lui Eugen și să stea cu măreție în fața lui, după ce atîta vreme se plecase, făcîndu-se atît de mică înaintea celui care cu puțină vreme înainte o părăsise. Ea nu voia ca Eugen s-o socotească o cucerire ușoară, tocmai pentru că el știa că fusese amanta lui de Marsay. În sfîrșit, după ce

îndurase înjositoarele desfătări ale unui adevărat monstru, ale unui tinăr desfrînat, ea găsea atîta bucurie acum, străbătînd înfloritele ținuturi ale iubirii, încît desigur că se afla ca într-o învăluire de vrajă, privind cu încîntare toate priveliștile, ascultîndu-le îndelung freamătul și zăbovind îndelung sub mîngîierea neprihănitelor adieri. Adevărata iubire plătea păcatele iubirii ticăloase. Dar această neînțelegere va dăinui din nefericire mereu, cîtă vreme bărbații nu vor ști ce puzderie de flori cad în sufletul unei femei sub secera celei dintii înșelări. Oricare ar fi fost însă pricina, Delphine îl amăgea pe Rastignac și-i plăcea să-l amăgească, fără îndoială pentru că se știa iubită și era deplin încredințată că atunci cînd va hotărî regescul ei gest de abdicare, va curma într-o singură clipă toate mîhnirile iubitului ei. La rîndul său Eugen dintr-un sentiment de prețuire față de el însuși, nu voia să iasă înfrînt din cea dintii luptă, pe care o da, pentru care pricină o urmărea pe Delphine cu toată stăruința, ca un vînător începător care ține cu tot dinadinsul să impună o potîrnice de ziua Sfîntului Hubert⁷², pe care-l prăznuiește pentru întîia oară. Neliniștile prin care trecea, deznădejile false sau adevărate, ca și amorul-propriu jignit, îl legau tot mai strîns de această femeie. Tot Parisul îl socotea stăpînul doamnei de Nucingen, cînd în realitate el nu făcuse nici un pas mai departe din ziua cînd o cunoscuse. Neștiind încă în acea vreme că acest șagălnic joc de-a dragostea al unei femei dă atîtea foloase cît nu prețuiesc, uneori, plăcerile însăși ale dragostei împlinite, Eugen era cuprins adesea de o prostească turbare. Dacă în această perioadă, în care femeia încerca să se apere de dragoste, Rastignac lua drept pradă cele dintii poame verzi ale iubirii, prețul lor era însă tot așa de mare, pe cît erau de verzi, acrișoare și gustoase. Văzîndu-se fără un ban în buzunar și fără nici o nădejde de viitor, cîteodată, în ciuda glasului de împotrivire al conștiinței sale, se gîndea că o căsătorie cu domnișoara de Taillefer i-ar da puțința să se înavuțească, așa cum îi demonstrase Vautrin. Or, în seara aceea, Rastignac trăia o clipă în

care mizeria dimprejurul lui răcnea cu atîta putere, încît aproape fără voie se lăsă biruit de viclenele argumente ale cumplitului sfînx, a cărui privire avea uneori asupra lui o adevărată putere de fascinație. După ce Poiret și domnișoara Michonneau se urcară în camerele lor, Rastignac, crezîndu-se numai cu doamna Vauquer și doamna Couture, care împleteau niște mînecuțe de lînă, moțîind lingă sobă, strecură către domnișoara Taillefer o privire atît de duioasă, încît aceasta își plecă ochii cu sfială-n pămînt.

— Ai vreun necaz, domnule Eugen? îl întrebă Victorine, după o clipă de tăcere.

— Cine n-are necazurile lui? răspunse Rastignac. Dacă noi, tinerii, am ști că sîntem iubiți cu un devotament care să răsplătească jertfele pe care sîntem totdeauna gata să le facem, poate că n-am avea niciodată necazuri.

Drept răspuns, domnișoara Taillefer îi aruncă o privire care nu lăsa nici o îndoială în privința înțeleșului ei.

— De pildă, dumneata însăși, domnișoară, astăzi socotești că ești stăpînă pe inima dumatăle; dar poți da cheazășie că nu te vei schimba niciodată?

Un surîs trecu pe buzele bietei fete, ca o rază care i-ar fi țîșnit din suflet și chipul îi străluci cu atîta putere, încît Eugen, văzînd că a stîrnit o atît de năprasnică izbucnire de simțire, se însăimîntă.

— Dacă mîine ai fi bogată și fericită, dacă ți-ar cădea din senin o imensă avere, ai mai iubi pe tinărul sărac care îți va fi plăcut în zilele dumatăle de strîm-torare?

Fata înclină din cap cu gingășie.

— Pe un tinăr nefericit?

Ea înclină iarăși din cap.

— Ce prostii spunei acolo? strigă doamna Vauquer.

— Dă-ne pace, spuse Eugen, ne înțelegem de minune.

— Așadar în curînd vom avea căsătoria domnului cavalier de Rastignac cu domnișoara Victorine Taille-

fer? întrebă Vautrin cu puternica lui voce, ivindu-se deodată în ușa sălii de mincare.

— Ah, cum m-ai speriat! spuseră într-un glas doamna Couture și doamna Vauquer.

— Nici că puteai nimeri mai rău! zise rîzînd Eugen, căruia glasul lui Vautrin îi pricinuisese cea mai cumplită tulburare din cîte simțise în viața lui.

— Să lăsăm glumele nepotrivite, domnilor! zise doamna Couture. Hai sus, fata mea.

Doamna Vauquer porni și ea în urma celor două pensionare ca să-și treacă seara în apartamentul lor, cruțîndu-și astfel lumînarea și focul. Eugen rămase singur, față-n față cu Vautrin.

— Știam că ai să ajungi aici, îi spuse acesta cu veșnicul lui sînge rece. Dar, ascultă-mă, am și eu slăbiciunile mele sufletești, ca orice om. În clipa asta, să nu iei nici o hotărîre, pentru că nu ești în apele dumitale. Ești plin de datorii. Vreau să vii la mine împins nu de pasiune sau de deznădejde, ci numai de rațiune. Ai nevoie poate de o mie de taleri. Ține-i.

Și acest demon, scoțînd portofelul din buzunar, trase trei bilete de bancă, pe care le flutură sub ochii studentului. Eugen se afla atunci într-o stare groaznică. Datora marchizului de Adjuda și contelui de Trailles o sută de ludovici, pe care îi pierduse la cărți. Neavînd acești bani, nu cîntărea să se ducă la doamna de Restaud, unde era așteptat în seara aceea. Era una din acele seri cînd nu sînt invitați decît prietenii intimi, cînd se mănîncă mici prăjituri și se bea ceai, dar cînd poți și să pierzi șase mii de franci la whist ⁷³.

— Doamnă, îi răspunse Eugen, abia stăpînindu-și un tremur convulsiv, după destăinuirile pe care mi le-ai făcut, trebuie să înțelegi că-mi este cu neputință să fiu datornicul dumitale.

— Ei bine, mi-ar fi părut rău dacă mi-ai fi dat alt răspuns, urmă ispititorul. Ești un tinăr frumos, gingaș, mîndru ca un leu și blînd ca o fecioară. Ai fi o minunată pradă pentru diavol. Imi plac tinerii de felul ăsta. Încă două-trei reflecții de înaltă politică și vei ajunge să vezi lumea așa cum este. Jucînd cîteva

mici scene de virtute, omul superior își împlinește toate fanteziile în aclamațiile entuziaste ale nerozilor de la parter. În scurtă vreme, vei fi d-ai noștri. Ah, dacă ai vrea să fii elevul meu, te-aș face să ajungi orice ai vrea. Nici n-ai apuca să-ți încheși în minte o dorință, că pe loc ți-aș împlini-o cu vîrf și îndesat, oricare ți-ar fi vrerea : onoruri, avere, femei. Am fi în stare să prefacem toată civilizația în ambrozie. Ai fi copilul nostru răsfățat. Benjaminul nostru, și pentru dumneata și-ar da viața toți, de bună-voie. Orice piedică ți s-ar ivi în cale am înlătura-o. Dar dumneata ai încă scrupule, mă socoți deci un scelerat ? Ei bine, un om tot așa de cinstit, pe cît te crezi și dumneata deocamdată, domnul de Turenne, făcea mici afaceri cu tîlharii de codru, fără să se socotească compromis. Nu vrei să-mi fii dator, hai ? De asta nici să nu te sinchisești, urmă Vautrin schițînd un surîs. Ia cearșafurile astea și scrie aici, spuse el scoțînd un formular de poliță, aici, de-a curmezișul : Am primit suma de trei mii cinci sute de franci, plătilă peste un an. Pune și data ! Suma e destul de mare ca să-ți poată înlătura toate scrupulele. Spune-mi jidov, dacă vrei, și cu asta socotește-te achitat de orice recunoștință. Astăzi îți mai îngădui să mă disprețuiești, pentru că știu bine că mai tîrziu vei ține la mine. Vei găsi în mine acele abisuri fără fund, acele vaste simțiri concentrate, pe care imbecilii le numesc vicii ; dar niciodată n-ai să mă vezi nici laș, nici ingrat. Pe scurt, micuțule, nu sînt nici un pion, nici un nebun, ci sînt un turn.

— Ce fel de om ești dumneata ? izbucni Eugen. Ai venit pe lume parcă într-adins, ca să mă chinuiești.

— Nicidecum. Sînt un om bun, care e gata să se umple el însuși de glod, numai ca să te pună pe dumneata la adăpost pentru tot restul zilelor. Te întreb : pentru ce acest devotament ? Ei bine, am să ți-o spun într-o zi în șoaptă, la ureche. Te-am luat cam pe neașteptate la început, cînd ți-am arătat carionul orînduirii sociale⁷⁴ și jocul mașinăriei lui ; dar această primă spaimă îți va trece, cum îi trece leatului cea dintîi frică, pe cîmpul de luptă și ai să te deprinzi a

vedea în oameni niște simpli soldați hotărâți să moară în slujba celor care se ung ei înșiși regi. Vremurile s-au schimbat. Odinioară îi spuneai unui viteaz : „Încă o sută de taleri. ucide-mi pe domnul cutare“ ; și te așezai liniștit la masă, după ce, pentru un *da* sau pentru un *nu*, trimiseseși un orn pe lumea cealaltă. Astăzi îți propun să-ți dau o avere frumoasă în schimbul unui semn din cap care nu te compromite cu nimic, iar dumneata stai pe gânduri. Trăim într-un veac de moleșeală.

Eugen semnă polița și i-o dădu, primind în schimb biletele de bancă.

— Și acum să vorbim ca doi oameni cu cap, urmă Vautrin. Peste câteva luni vreau să plec în America să mă fac plantator de tutun. Am să-ți trimit țigări ca la un prieten ce-mi ești. Dacă mă voi îmbogăți am să te ajut. Dacă nu voi avea copii (ceea ce este foarte probabil pentru că n-am poftă să mă replantez prin butași în lumea asta), ei bine, atunci am să-ți las toată averea prin testament. Nu este asta o dovadă de prietenie ? Trebuie să știi că țin la dumneata. Așa e firea mea : îmi place să mă devotez altuia. Și am făcut-o de câteva ori până acum. Vezi, micuțule, eu trăiesc într-o sferă mai înaltă decât aceea în care trăiesc ceilalți oameni. Eu socot că faptele sînt simple mijloace și nu am în vedere decît scopul pe care-l urmăresc. Ce înseamnă pentru mine un om ? Asta ! făcu Vautrin, trosnindu-și unghia degetului gros sub unul din dinții din față. Un om este tot sau nimic. Cînd îl cheamă Peiret, e chiar mai puțin decît nimic ; poți să-l strivești ca pe-o ploșniță, e turtit și pute. Cînd însă seamănă cu dumneata, omul este un zeu, nu mai este o mașină învăluită în piele ; este un teatru în care se mișcă cele mai frumoase simțiri, și eu nu trăiesc decît pentru sentimente. Un sentiment nu este oare lumea întreagă cuprinsă într-o singură gîndire ? Uită-te la moș Goriot : cele două fete sînt pentru el tot universul, sînt firul cu ajutorul căruia se poate descurca în labirintul creației. Ei bine, pentru mine, care am cercetat viața în toate amănuntele, nu există decît un singur sentiment adevărat, prietenia.

de la om la om. Pierre și Jaffier, asta e pasiunea mea. Știu pe de rost *Veneția salvată*⁷⁵. Ai văzut mulți oameni atît de viteji, încît atunci cînd un camarad le spune: „Hai să îngropăm un cadavru!” să se ducă îndată fără să sufle un singur cuvînt și fără plicticoase lecții de morală? Iacă, eu am făcut treaba asta. N-aș spune-o oricui. Dar dumneata ești un om superior, dumitale ți se poate spune tot, pentru că înțelegi tot. N-ai să te bălăcești multă vreme în smîrcurile în care viețuiesc pocitaniile din jurul nostru. Și-acum destul, ne-am înțeles. Ai să te însori. Să ne urmărim fiecare țelul. Al meu este de fier și nu se îndoiaie niciodată, he, he.

Vautrin plecă, fără a mai aștepta răspunsul negativ al studentului, pe care voia să-l lase liniștit. Cunoștea, pare-se, taina acestor mici împotriviri, acestor lupte din care bărbații își fac o fală față de ei înșiși și de care se slujesc ca să-și îndreptățească faptele lor nevrednice.

„Facă ce-o pofti, eu în nici un caz n-am să mă-nsor cu domnișoara Taillefer!” își spuse Eugen.

După o scurtă criză de febră lăuntrică, pricinuită de gîndul că încheiase un pact cu omul acesta, care-l îngrozea, dar care creștea în ochii lui prin însuși cînimul ideilor sale și prin îndrăzneala cu care strîngea ca într-o menghină întreaga societate, Rastignac se îmbracă, porunci să i se aducă o trăsură și se duse la doamna de Restaud. În zilele din urmă, contesa se arătase deosebit de prevenitoare față de acest tînăr, care intra cu pași siguri în lumea bună, unde într-o zi avea să dobîndească poate o inriurare de temut. Rastignac își plăti datoriile, pe care le avea la domnii de Trailles și de Adjuda, jucă whist o parte din noapte și recîștigă tot ce pierduse. Superstițios, ca mai toți oamenii care abia își croiesc drumul în viață și care sînt mai mult sau mai puțin fataliști, el socoti că acest noroc era o răsplată cerească pentru stăruința cu care se încăpățîna să rămînă pe calea cea bună. A doua zi dimineata, îl întrebă cu mare grabă pe Vautrin dacă mai are polița pe care i-o semnase în

ajun. La răspunsul afirmativ al acestuia, Eugen îi restituie cu o firească bucurie cei trei mii de franci.

— E în regulă, îi spuse Vautrin.

— Dar fără să fiu complicele dumitale, zise Eugen.

— Știu, știu, îl întrerupse Vautrin. Ești încă în perioada copilăriilor. Te-ncurci în nimicurile începutului.

Două zile mai târziu, în Grădina Botanică, pe o alee singuratică, Poiret și domnișoara Michonneau ședeau pe bancă, la soare, de vorbă cu domnul pe care studentul în medicină îl socotea pe bună dreptate suspect.

— Domnișoară, spunea domnul Gondureau, nu înțeleg cauza scrupulelor dumitale. Excelența sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului...

— Aha, Excelența sa monseniorul ministru al poliției generale a regatului...! repetă Poiret.

— Da, Excelența sa se ocupă personal de această afacere, spuse Gondureau.

Cui nu i se va părea de necrezut faptul că Poiret, fost slujbaș, un om fără îndoială cu virtuți burgheze, deși cu totul lipsit de idei, a continuat să-l asculte mai departe pe pretinsul rentier din strada Buffon, după ce acesta rostise cuvântul poliție, lăsând astfel să i se vadă, sub masca de om de treabă, adevărata lui față de agent al instituției din strada Jérusalem?

Și totuși nimic nu era mai firesc. Pentru a înțelege mai bine din care anume specie făcea parte Poiret, în vasta familie a neghiobilor, este nevoie să facem o remarcă pe care, de altfel, au mai făcut-o și alți observatori înaintea noastră, dar care pînă astăzi nu a fost dată în vileag. Există o populație plumiferă, care trăiește înghesuită în buget, între primul grad de latitudine, unde sînt cuprinse salariile de o mie două sute de franci pe an, un fel de Groenlandă administrativă, și gradul al treilea, de unde încep salariile mai călduțe, de la trei la șase mii de franci, regiunea temperată, în care se aclimatizează și chiar înflorește gratificația, deși cultura ei întîmpină destule greutăți. Printre trăsăturile prin care această gîntă subalternă își dezvăluie beteaga ei îngustime de spirit, una din

cele mai caracteristice este un soi de respect involuntar, mașinal, instinctiv pentru marele lama din orice minister ⁷⁶, pe care slujbașul îl cunoaște dintr-o semnătură ilizibilă și sub numele de EXCELENȚA SA MONSENIORUL MINISTRU, patru cuvinte care au același sens ca și il Bando Cani din *Califul din Bagdad* ⁷⁷ și care, pentru această populație supusă, înseamnă puterea supremă, fără putință de apel. Ca și papa pentru creștini, ministrul este din punct de vedere administrativ infailibil în ochii slujbașului; strălucirea pe care o împrăștie trece asupra actelor sale, asupra cuvintelor sale, ca și asupra oamenilor care vorbesc în numele său; cu zorzoanele lui, el acoperă orice și dă caracter de lege faptelor pe care le poruncește; numele lui de *Excelență*, care mărturisește curățenia gândurilor și sfințenia hotărârilor sale, slujește drept pașaport ideilor celor mai puțin admisibile. Fapte, pe care acești bieți oameni n-ar fi în stare să le facă în propriul lor folos, le săvârșesc cu mare grabă de îndată ce aud cuvântul „Excelența sa”. Birourile administrației au o anume supunere pasivă, după cum armata și-o are pe a ei; sistem care înăbușă conștiința, distruge personalitatea omului și pînă la urmă îl adaptează la mașina guvernamentală, ca pe un șurub sau ca pe o piuliță. De aceea domnul Gondureau, care părea iscusit în cunoașterea oamenilor, văzînd de la început în Poiret pe unul dintre acești birocrați neghiobi, a scos, atunci cînd a fost nevoie, cuvîntul-talisman *Excelența sa*, ca pe un deus ex machina ⁷⁸, dezvăluindu-și bateriile și uluindu-l pe Poiret, pe care îl socotea masculul domnișoarei Michonneau, după cum pe ea o socotea femeia lui Poiret.

— De vreme ce chiar Excelența sa... Excelența sa monseniorul... Ah, atunci se schimbă lucrurile, zise Poiret.

— Ai auzit ce spune domnul în a cărui judecată se pare că ai încredere, urmă așa-zisul rentier, întorcîndu-se către domnișoara Michonneau. Excelența sa are în clipa de față cea mai deplină certitudine că pretinsul Vautrin, care locuiește în casa Vauquer, este

un ocnaș evadat de la Toulon, unde era cunoscut sub numele Chiulește-Moartea.

— Ah, Chiulește-Moartea ! făcu Poirot, fericit om dacă merită cu adevărat acest nume !

— Da, urmă agentul. I s-a dat această poreclă, pentru că, din cele mai îndrăznețe atacuri, a avut norocul să scape cu viață. E un om primejdios, înțelegi. Și are însușiri care-l fac cu totul deosebit. Chiar și condamnarea care i s-a dat i-a creat în banda lui un loc de mare onoare...

— Este deci un om de onoare ? întrebă Poirot.

— În felul lui, da. A consimțit să ia asupra-și crima altuia ; un fals săvârșit de un tânăr foarte frumos la care ținea mult, un italian, mare cartofor, care după aceea a intrat în armată, unde de altfel s-a purtat foarte bine.

— Dar dacă Excelența sa ministrul poliției este încredințat că domnul Vautrin este Chiulește-Moartea, de ce mai are nevoie de mine ? întrebă domnișoara Michonneau.

— Așa e, interveni Poirot, dacă e în adevăr ministru, după cum ne-ai făcut onoarea să ne spui, are o anumită certitudine...

— Certitudinea nu este cuvântul potrivit. E vorba de o bănuială. Veți înțelege îndată problema. Jacques Collin, zis și Chiulește-Moartea, se bucură de toată încrederea deținuților din trei închisori, care l-au ales agentul și bancherul lor. Aceste afaceri pe care nu le poate face decît un om de marcă, îi aduc un mare câștig.

— Ah, ah, înțelegi calamburul, domnișoară ? zise Poirot. Domnul îl numește un om de marcă pentru că a fost marcat ⁷⁹.

— Falsul Vautrin, urmă agentul, primește capitulările domnilor ocnași, le plasează, le păstrează și le ține la dispoziția celor care izbutesc să evadeze, a familiilor lor cînd hotărâsc astfel prin testament sau a amantelor lor, cînd îi dau dispoziție să le înmîneze anume sume.

— A amantelor lor ! Vrei să spui, poate, a nevestelor lor, observă Poirot.

— Nu, domnule, mai toți ocnașii n-au decât soții neiegitime, pe care noi le numim concubine.

— Așadar toți trăiesc în concubinaj ?

— Firește.

— Ei bine, zise Poirot, astea sînt grozăvii, pe care monseniorul n-ar trebui să le tolereze. De vreme ce ai cîntea să vezi pe Excelența sa, e datoria dumitale, care pari a fi însuflețit de idei filantropice, să-l luminezi asupra purtării imorale a acestor oameni, care dau cea mai rea pildă restului societății.

— Dar, domnule, guvernul nu-i ține acolo unde îi ține ca să-i dea drept pildă de virtute.

— Ai dreptate. Îngăduie-mi totuși, domnule...

— Să vedem ce vrea să ne spună domnul, micuțule drag, zise domnișoara Michonneau.

— Îți dai seama, domnișoară, reluă firul Gondureau. Guvernul are un mare interes să pună mîna pe un tezaur ilicit, despre care se spune că se urcă la o sumă destul de mare. Chiulește-Moartea încasează valori uriașe, tăinuind nu numai sumele pe care le posedă unii din camarazii săi, ci și pe cele care provin de la Societatea celor zece mii...

— Zece mii de hoți ! izbucni înspăimîntat Poirot.

— Nu. Societatea celor zece mii este o asociație a hoților de elită, a celor ce lucrează în stil mare și nu se amestecă niciodată într-o afacere care nu le aduce un cîștig de cel puțin zece mii de franci. Această Societate e alcătuită din cei mai distinși clienți ai curților cu juri. Ei cunosc bine codul și, cînd sînt prinși, nu riscă niciodată pedeapsa cu moartea. Collin este omul lor de încredere, sfătuitoarea lor. Cu ajutorul uriașelor lui venituri, omul acesta a știut să-și creeze o poliție a lui și legături foarte întinse, pe care le învăluie într-un mister de nepătruns. Deși e mai bine de un an de cînd l-am impresurat cu spionii noștri, n-am izbutit totuși pînă acum să pătrundem în tainele lui. Cu tezaurul și cu iscusința lui, el întreține viciul în chip statornic, furnizează capitaluri crimei și ține în slujbă o armată de ticăloși, care duc un neînterupt război împotriva societății. Înșfăcîndu-l pe Chiulește-Moartea și punînd mîna pe banca lui, am

tăia răul de la rădăcină. Iată de ce această expediție a luat proporțiile unei afaceri de stat și de înaltă politică, menită să onoreze pe cei care vor colabora la izbînda ei. Chiar și dumneata, domnule, ai putea să reintri în administrație și să ocupi un loc de secretar la un comisariat de poliție, slujbă care nu te-ar împiedica să-ți primești mai departe pensia.

— Dar, întrebă domnișoara Michonneau, pentru ce nu fuge Chiulește-Moartea cu banii ce i s-au încredințat?

— Oh! făcu agentul, dacă ar fura banii ocnașilor, oriunde s-ar duce, ar fi urmărit de un om însărcinat să-l ucidă. Apoi, să furi un tezaur nu-i chiar așa de ușor, cum ar fi de pildă să răpești pe o domnișoară de neam mare. De altfel, Collin n-ar fi în stare să dea o asemenea lovitură, s-ar socoti dezonorat.

— Așa este, domnule, zise Poirot, ar fi cu totul dezonorat.

— Bine, dar toate acestea nu ne lămuresc pentru ce nu veniți pur și simplu să puneți mina pe el, spuse domnișoara Michonneau.

— Uite, domnișoară, am să-ți răspund... Dar, îi șopti el la ureche, împiedică-l pe domnul dumitale să mă mai întrerupă, pentru că, așa cum a pornit-o, nu mai sfîrșim niciodată. Mare noroc trebuie să aibă bătrînul ăsta, dacă mai găsește pe cineva care să stea și să-l asculte! Chiulește-Moartea, venind la Paris, s-a îmbrăcat în pielea unui om cinstit, se înfățișează ca un foarte de treabă burghez parizian, și locuiește într-o pensiune, care nu bate la ochi. E tare dibaci și nu-i chip să-l iei pe neașteptate. Așadar, domnul Vautrin este un om onorabil, care face niște afaceri uriașe. „Firește“, spuse Poirot în sinea lui.

— Ministrul nu vrea să-și ridice în cap toată negustorimea din Paris și toată opinia publică, arestînd din greșeală pe un autentic Vautrin. Domnul prefect de poliție e în primejdie să-și piardă slujba din cauza dușmanilor pe care-i are. Dacă s-ar face vreo greșeală în afacerea asta, cei care abia așteaptă să-i ia locul s-ar folosi de lătrăturile și de larma cercurilor liberale, ca să-l dea peste cap. Trebuie să lucrăm deci,

cum am lucrat în afacerea Cogniard, falsul conte de Sainte-Hélène. Dacă el ar fi fost în adevăr conte de Sainte-Hélène, am fi dat de bucluc. Uite pentru ce trebuie să verificăm informațiile pe care le avem !

— Da, spuse cu vioiciune domnișoara Michonneau, dar pentru asta vă trebuie o femeie frumoasă.

— Chiulește-Moartea nu se va încurca niciodată cu o femeie, zise agentul. Am să-ți spun un secret : nu-i plac femeile.

— În cazul ăsta, presupunînd chiar că aş primi să fac o asemenea verificare în schimbul a două mii de franci, nu văd cum v-aş putea fi de folos.

— Nimic mai simplu, zise necunoscutul. Îți voi da un flacon cu o doză de lichior, preparat anume ca să pricinuiască o revărsare de sînge în creier, care dă toate simptomele apoplexiei, fără a fi însă de fel primejdioasă. Acest amestec poate fi dat în vin sau cafea. Cînd vezi că omul se prăbușește, îl întinzi pe un pat și-l dezbraci, chipurile, ca să vezi dacă nu cumva trage să moară. Îndată ce rămîi cu el, îi arzi o palmă pe umăr, pleosc ! și vezi dacă apar inițialele. O nimica toată !

— O nimica toată, zise Poiret.

— Eh, primești ? o întrebă Gondureau pe bătrîna domnișoară.

— Dar, dragă domnule, spuse domnișoara Michonneau, dacă nu vor apare inițialele, mi se vor plăti totuși cele două mii de franci ?

— Nu.

— Care va fi plata mea în acest caz ?

— Cinci sute de franci.

— Să faci un asemenea lucru pentru o sumă așa de mică ? Pentru un om cu conștiință, răul este același și eu, domnule, am conștiința mea, pe care trebuie s-o liniștesc.

— Te asigur, spuse Poiret, că domnișoara are multă conștiință, pe lîngă că este o ființă foarte amabilă și tare dibace.

— Iacă, reluă vorba domnișoara Michonneau, dacă Vautrin este Chiulește-Moartea, îmi dai trei mii de

franci ; iar dacă este un burghez oarecare, nu-mi dai nimic.

— Ei bine, spuse Gondureau, dar cu condiția ca treaba să fie făcută chiar mîine.

— Nu încă, dragă domnule, trebuie să-mi consult duhovnicul.

— Făcut ! zise Gondureau, dar cu condiția să împlinești treaba chiar mîine. Și, dacă între timp vei avea să-mi dai vreo știre, mă găsești în străduța Sainte-Anne, în fundul curții bisericii Sainte-Chapelle. Sub bolta de la intrare nu e decît o singură poartă. Întrebi de domnul Gondureau.

Bianchon tocmai venea de la cursul lui Cuvier, cînd deodată auzul lui fu izbit de un nume atît de original, ca Chiulește-Moartea și de acel *făcut !* — care se știa că era vorba obișnuită a vestitului șef al poliției de siguranță din acea vreme.

— De ce n-ai sfîrși chiar acum ? Afacerea asta ți-ar aduce o rentă viageră de trei sute de franci, spuse Poiret către domnișoara Michonneau.

— Pentru ce ? zise ea. Pentru că trebuie să chibzuim. În caz cînd într-adevăr domnul Vautrin este ocnașul Chiulește-Moartea, poate că aș scoate mai mult, dacă m-aș aranja cu el. În același timp însă, cerîndu-i bani, ar însemna să-l previn și ar fi în stare să spele putina pe gratis. Ceea ce ar fi o păcăleală groaznică.

— Chiar dacă ar fi prevenit, urmă Poiret, nu ne-a spus domnul acesta că este pus sub supraveghere ? Dumneata însă, în adevăr, n-ai mai cîștiga nimic.

„De altfel, gîndi domnișoara Michonneau, nu pot să-l sufăr pe omul ăsta ! Nu găsește să-mi spună decît lucruri neplăcute.“

— Dar, reluă Poiret, așa ar fi mai bine. După cum spune acest domn, care mi se pare foarte distins, pe lîngă că e bine îmbrăcat, scăpînd societatea de un criminal, orișicît de virtuos ar fi, faci un act de supunere față de lege. Cine a băut, va mai bea. Ce-ai avea de zis dacă într-o bună zi i-ar veni pofta să ne omoare pe toți ? Vezi dumneata ce drăcia dracului ! Mai întîi, vina acestor asasinate ar cădea asupra

noastră, fără să mai ținem seama că tot noi am fi și cele dintii victime.

Domnișoara Michonneau era însă atît de frămîntată, încît nu putea să urmărească frazele care cădeau una cîte una din gura lui Poiret, ca picăturile de apă dintr-un robinet ce n-a fost bine închis. Cînd bătrînul acesta începea să sporovăiască, dacă nu-l oprea domnișoara Michonneau, îi trîncănea într-una ca o ceterincă. După ce atîngea un prim subiect, intra în diferite paranteze care-l duceau la un alt subiect, cu totul potrivit, fără să tragă nici o încheiere. Pînă să ajungă la casa Vauquer, Poiret se strecurase într-un lung șir de pasaje și citate tranzitorii, care-l făcuseră să povestească depoziția lui în procesul numitului Ragouilleau și al femeii Morin, în care apăruse ca martor al apărării. Intrînd în casă, tovarășa sa băgă de seamă, dintru început că Eugen de Rastignac și domnișoara Taillefer se aflau într-o convorbire intimă, de un interes atît de palpitant, încît nici unul din ei nu prinse de veste cînd cei doi bătrîni pensionari trecură prin sala de mîncare.

— Nici că putea să sfîrșească altfel, spuse domnișoara Michonneau. De opt zile se sorbeau din ochi, nu alta !

— Da, răspunse Poiret. Așa încît ea a fost condamnată.

— Cine ?

— Doamna Morin.

— Eu vorbesc de domnișoara Victorine, zise domnișoara Michonneau, intrînd fără să-și dea seama în camera lui Poiret, iar dumneata îi dai zor cu doamna Morin. Cine mai e și asta ?

— Dar domnișoara Victorine ce vină are ? întrebă Poiret.

— Are vină că-l iubește pe domnul Eugen de Rastignac și că merge înainte, fără să știe unde are să ajungă, sărmana inocentă !

În dimineața aceea, Eugen se afla în culmea deznădejdiei, din pricina doamnei de Nucingen. În adîncul sufletului său, el se lăsase cu totul în seama lui Vautrin, fără a mai voi să cerceteze nici motivele

prieteniei pe care i-o purta acest om nemaipomenit, nici unde-l va duce o asemenea tovărășie. Numai o minune l-ar mai fi putut salva din abisul în care făcuse cel dintii pas cu un ceas mai înainte, când schimbase cu domnișoara Taillefer cele mai duioase făgăduințe. Victorine avea sentimentul că ascultă un glas de înger, că cerurile se deschiseseră în fața ochilor ei, iar casa Vauquer se împodobise cu fantasticele culori în care decoratorii de teatru zugrăvesc palatele de pe scenă : iubea și era iubită sau, cel puțin, așa credea ! Și care femeie n-ar fi crezut ca și ea, văzîndu-l și ascultîndu-l pe Rastignac, în timpul acestei ore furate tuturor argușilor din casă ? Zbătîndu-se împotriva conștiinței lui, știind că săvîrșește o faptă rea și voind s-o săvîrșească, spunîndu-și că va răscumpăra acest mic păcat, făcînd o femeie fericită, Eugen se împodobise cu propria lui deznădejde și strălucea în toate focurile infernului care sălășluia în clipa aceea în inima lui. Din fericire pentru el, minunea se împlini : Vautrin intră plin de veselie și citi dintr-o ochire în sufletele celor doi tineri, pe care-i căsătorise prin uneltirile geniului său diabolic, dar cărora le tulbură pe loc bucuria, cîntînd cu glasuri puternic și batjocoritor :

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

Victorine o zbughi repede ducînd cu sine o fericire tot așa de mare, pe cît fusese și suferința care-i umpluse viața pînă în clipa aceea. Sărmana fată ! O strîngere de mînă, obrazul atins în treacăt de o șuviță din părul lui Rastignac, un cuvînt șoptit atît de aproape, încît simțise în ureche calda unduire care se desprindea de pe buzele studentului, mijlocul cuprins de brațu-i care tremura ușor, o sărulare pe gît, aceasta a fost logodna iubirii ei, logodnă pe care vecinătatea butucănoasei Sylvie, gata să intre oricînd în această strălucitoare sală de mîncare, o făcu mai înflăcărată, mai vie, mai înlănțuitoare decît cele mai minunate mărturii de credință istorisite în paginile celor mai

vestite povestiri de dragoste. Aceste mici îngăduințe, ca să întrebuițăm o minunată vorbă a strămoșilor noștri, păreau adevărate nelegiuiri în ochii unei fete pioase care se spovedea la fiecare cincisprezece zile ! În ceasul acela ea risipea atîta bogăție de suflet, cîtă nu va putea să mai dea niciodată după aceea, nici chiar atunci cînd, bogată și fericită, se va dărui întreagă.

— Afacerea s-a făcut, spuse Vautrin lui Eugen. Cel doi dandy ai noștri s-au înjurat. Totul s-a petrecut așa cum se cuvenea. Afacere de opinii. Porumbelul nostru mi-a insultat vulturul. Întîlnirea are loc mîine, la fortul Clignancourt. La ceasul opt și jumătate, domnișoara Taillefer, stînd liniștită colea și muind încetinel felioara de pîine cu unt în cafeaua cu lapte, va deveni moștenitoarea averii și a dragostei tatălui ei. Nu ți se pare nostimă povestea asta ? Micul Taillefer e foarte tare în spadă și e sigur de el ca un brelan de ași ; va fi însă rănit printr-o lovitură născocită de mine, un anume fel de a ridica spada și de a o înfige în fruntea adversarului. Am să-ți arăt figura asta, pentru că-i strașnic de folositoare.

Rastignac îl ascultă prostiț neștiind ce să răspundă.

În clipa aceea, moș Goriot, Bianchon și alți cîțiva pensionari intrară în sala de mîncare.

— Așa te vreau, îi spunea Vautrin lui Eugen. De data asta știi ce faci. Bravo, vulturașule ! Ai să ajungi conducător de oameni. Ești tare, spătos, viteaz... Toată stima mea !

Voi să-l ia de mîină, dar Rastignac își trase cu grabă brațul și, pîlînd, se lăsă pe un scaun : i se părea că vede în fața lui o baltă de sînge.

— Aha, tot mai avem cîteva scutece mînjite de virtute ! îi spuse Vautrin cu glasul scăzut. Taica Doliban are trei milioane, îi cunosc averea. Cînd vei umfla zestrea, o să ți se pară că ești imaculat ca o rochie de mireasă.

Rastignac nu șovăi. Hotărî oa, chiar în seara aceea, să vestească pe domnul Taillefer tatăl și fiul. Între timp, după ce plecă Vautrin, moș Goriot îi spuse lui Eugen la ureche :

— Ești trist, copilul meu, dar eu am să te înveselesc ! Haide !

Bătrînul fabricant de făinoase își aprinse feștila de la flacăra lămpii. Eugen îl urmă, stăpînit de dorința de a afla cu o clipă mai degrabă despre ce era vorba.

— Să intrăm la dumneata, spuse bătrînul, care ceruse Sylviei cheia lui Eugen. Astăzi de dimineață credea că nu te iubește, așa-i ? urmă el. Te-a alungat și ai plecat supărat, desperat. Prostuților ! Mă aștepta pe mine. Înțelegi ? Trebuia să mergem împreună ca să sfîrșim de aranjat o bijuterie de apartament, în care ai să te muți peste trei zile. Să nu mă dai de gol. Vrea să-ți facă o surpriză ; dar eu nu puteam să-ți ascund taina asta. Vei sta în strada Artois, la doi pași de strada Saint-Lazare. Vei fi instalat ca un prinț. Ți-am ales mobilele, ca pentru o mireasă. De o lună ne străduim, fără să-ți spunem nimic. Avocatul a început lupta, fata mea își va dobîndi venitul zestreii sale, treizeci și șase de mii de franci pe an, iar eu voi cere plasarea celor opt sute de mii de franci în bunuri sigure și văzute.

Eugen se plimba tăcut, cu brațele încrucișate, de la un capăt la altul al odăii lui sărăcăcioase și neorînduite. Moș Goriot prinse o clipă, cînd studentul era întors cu spatele, și puse pe cămin o cutie de marochin roșu, pe care erau imprimate în aur armele familiei de Rastignac.

— Dragul meu copil, spunea bietul bătrîn, am intrat pînă în gît în treaba asta. Dar, vezi dumneata, este și oarecare egoism în ceea ce am făcut, pentru că am și eu un interes în schimbarea locuinței dumitale. Dacă-ți voi cere ceva, n-ai să mă respingi, nu-i așa ?

— Ce ?

— Deasupra apartamentului dumitale, la etajul al cincilea e o odaie care ține de apartament. Aș vrea să mă mut în ea. Ce zici ? Am îmbătrînit, stau prea departe de fete. N-am să te stînjenesc cu nimic. Numai că am să fiu și eu pe acolo. Ai să-mi vorbești despre ea în fiecare seară. Asta n-are să te necăjească, nu-i așa ? Cînd te vei întoarce acasă, eu am

să fiu în pat ; am să te aud și am să-mi spun : „A văzut-o pe mica mea Delphine. A dus-o la bal. Mulțumită lui e și ea în sfârșit fericită“. Dacă voi fi bolnav, are să fie un balsam pentru sufletul meu să te aud întorcându-te, mișcându-te, umblînd prin casă. Vei aduce cu dumneata ceva din ființa fetei mele ! Nu voi avea de făcut decît un pas, ca să fiu la Champs-Elysées, unde ele se plimbă în fiecare zi și am să le pot vedea mereu, pe cînd acum mi se întîmplă uneori să ajung prea tîrziu. Și apoi, poate că va veni și ea la dumneata ! Am s-o aud, am s-o văd în mantila ei de dimineață, cu pasul gîngăș ca de pisicuță. De o lună e iarăși cum a fost, fetița veselă și drăguță, gătită, de odinioară. Sufletul ei e pe cale să se însănătoșească și fericirea asta ți-o datorește numai dumitale. Oh ! pentru dumneata aș fi în stare să fac și imposibilul ! Adineauri, întorcîndu-mă împreună cu ea, mi-a spus : „Tăicuțule, sînt foarte fericită !“ Cînd îmi spune ceremonios tată, mă îngheață ; dar cînd îmi spune *tăicuțule*, le văd parcă iarăși micuțe, și toate amintirile îmi revin în minte. Am sentimentul că sînt și mai mult tatăl lor. Mi se pare că nu mi le-a răpit încă nimeni.

Unchiașul își șterse ochii ; plîngea.

— De cînd n-o mai auzisem vorbindu-mi astfel, de cînd nu mai mersesem la braț cu ea ! Da, da, de mai bine de zece ani n-am mai mers alături de ele ! Ce bine-i să te freci de rochia ei, să mergi în pas cu ea, să-i simți căldura ! Pe scurt, astăzi de dimineață am dus-o pe Delphina pretutindeni, am colindat prin prăvălii și apoi am întovărășit-o acasă. Oh, ia-mă pe lîngă dumneata ! Cînd vei avea cîteodată nevoie de cineva, care să-ți facă vreun serviciu, eu am să fiu acolo. Ah, dacă ar muri namila aceea de alsacian, dacă guta de care suferă ar avea inteligența de a i se sui la stomac, ce fericită ar fi fata mea ! Ai fi gine-rele meu, ai putea ieși împreună cu ea ca bărbat și nevastă, în văzul lumii. Doamne, necunoscînd nici una din bucuriile lumii, este așa de nefericită, încît îi iert orice. Dumnezeu trebuie să fie de partea părinților care-și iubesc copiii. Să știi că te iubește peste măsură,

spuse bătrînul după un răstimp, clătînd din cap. Tot drumul mi-a vorbit despre dumneata : „Nu-i așa, tată, că e drăguț ? Și are inimă bună. Vorbește despre mine ?” Din tot ce mi-a sporovăit în privința asta, din strada Artois pînă la pasajul Panoramelor, ai putea face cîteva cărți ! În sfîrșit și-a deșertat inima într-a mea. Și toată dimineața m-am simțit tînăr și ușor ca un fulg. I-am spus că mi-ai dat hîrtia cea de o mie de franci. Oh, draga de ea, era atît de bucurăoasă, încît a plîns. Dar ce ăi acolo, pe cămin ? spuse în cele din urmă moș Goriot, care murea de nerăbdare, văzîndu-l pe Rastignac neclintit.

Eugen, cu desăvîrșire uluit, se uita prost la vecinul său. Între duelul care trebuia să aibă loc a doua zi, după cum îl vestise Vautrin, și această împlinire a celor mai scumpe speranțe ale sale, contrastul era atît de puternic, încît în clipa aceea i se părea că trăiește un vis cumplit. Se întoarse către cămin, dădu cu ochii de cutiuța pătrată, o deschise și înăuntru găsi ● filă de hîrtie, sub care se afla un ceasornic Bregnet. Pe fila de hîrtie sta scris :

„Aș vrea să te gîndești la mine în fiecare clipă, pentru că..

Delphine“

Cuvintele din urmă erau desigur în legătură cu vreo sfadă care se stîrnise cîndva între ei. Eugen simți o învăluire de duioșie. Armele familiei sale erau încrustate în capacul de aur al ceasului. Bijuteria îndelung rivnită, lăntucul, cheia, modelul, desaturile, toate erau așa cum și le dorise. Moș Goriot strălucea de bucurie. Fără îndoială că-i făgăduise fiică-si să-i povestească în amănunt cum va primi Eugen această surpriză, pentru că în acest joc de emoții, bătrînul era cel de al treilea partener și nu părea de fel cel mai puțin fericit. Ținea mult la Rastignac și din cauza fie-si, și din pricina felului său de a fi.

— Astă-seară ai să te duci s-o vezi. Te așteaptă. Matahala de alsacian supează la dansatoarea lui. Ha-ha, a rămas prost, cînd avocatul meu i-a vorbit pe șleau ! Nu pretinde că o iubește pe fata mea pînă

la adorație ? Să îndrăznească s-o atingă, și-l ucid pe loc. Numai cînd mă gîndesc că draga mea Delphine ar putea fi a lui... (bătrînul suspină) aș fi în stare să fac moarte de om. Drept vorbind n-ar fi însă moarte de om. E un porc cu cap de vițel. Ai să mă iei pe lîngă dumneata, nu-i așa ?

— Da, dragul meu moș Goriot, știi doar cît țin la dumneata...

— Văd prea bine. Dumitale nu ți-e rușine de mine ! Îngăduie-mi să te îmbrățișez.

Și bătrînul îl cuprinse în brațe.

— Făgăduiește-mi că ai s-o faci fericită ! Ai să te duci astă-seară, da ?

— Oh, da ! Trebuie să ies în oraș pentru niște treburi, pe care mi-e cu neputință să le amin.

— Pot să-ți fiu de folos cu ceva ?

— Da. În timp ce eu mă voi duce la doamna de Nucingen, dumneata du-te la domnul Taillefer-tatăl și spune-i să-mi hotărască o oră în cursul serii, pentru că trebuie să-i vorbesc într-o chestiune de cea mai mare însemnătate.

— Așadar, tinere, strigă moș Goriot cu fața deodată schimbată, e adevărat că faci curte fie-si, cum spun imbecilii ceia de jos ? Să te ferească Dumnezeu ! Nu cunoști încă laba lui Goriot. Iar dacă ne vei înșela, ai să ai a face cu pumnul meu... Oh ! dar nu e cu putință.

— Îți jur că nu iubesc decît o singură femeie, zise studentul. Mi-am dat seama acum o clipă.

— Ah, ce fericit sînt ! făcu moș Goriot.

— Dar, urmă studentul, fiul lui Taillefer are mîine un duel și am aflat că va fi ucis.

— Și ce te privește asta ? întrebă Goriot.

— Dar trebuie să-i spunem bătrînului să-l oprească pe fiu-său... strigă Eugen.

În clipa aceea însă fu întrerupt de Vautrin, care cînta, stînd în pragul ușii sale.

*O, Richard, regele meu !
Te părăsește toată lumea...
Bum ! bum ! bum ! bum !*

— Domnilor, strigă Christophe, se răcește supa, vă rog, toată lumea la masă.

— Ascultă, îi spuse Vautrin, vino de ia o sticlă de Bordeaux dintr-ale mele.

— Ți place ceasul? întrebă moș Goriot. Se pricepe, nu-i așa?

Vautrin, moș Goriot și Rastignac coborîră împreună și, venind cu întârziere, fură siliți să se așeze la masă unul lângă altul.

În timpul cinei, Eugen se arată foarte rece față de Vautrin, cu toate că omul acesta, atît de drăguț după judecata doamnei Vauquer, nu desfășurase niciodată atîta vervă ca în seara aceea. Cu glumele-i scînteietoare el izbuti să-i înveselească pe toți mesenii. Numai Eugen era înspăimîntat, văzîndu-l atît de sigur de sine și cu atîta sînge rece.

— Pe unde naiba ai umblat ziua de azi? îi spuse doamna Vauquer. Ești vesel ca un cînteț.

— Cînd fac afaceri bune, sînt totdeauna vesel.

— Afaceri? zise Eugen.

— Firește. Am livrat o partidă de marfă care are să-mi aducă un bun comision. Domnișoară Michonneau, urmă Vautrin, băgînd de seamă că bătrîna fată îl cercetează cu stăruință, ce nu-ți place la mine, de mă scormonești atîta cu privirile? Spune-mi. Sînt gata să mă schimb pe dată, ca să-ți fiu pe plac... Poirot, cred că n-o să ne luăm la harță dintr-un fleac ca ăsta, ha? zise el, privind printre gene pe bătrînul slujbaş.

— Fir-ai să fii! spuse pictorul cel tinăr către Vautrin. Ar trebui să-mi pozezi pentru Hercule-Poznaș⁸⁰.

— Făcut! Pe Dumnezeu! Asta dacă domnișoara Michonneau binevoiește să pozeze în Venera de la Père-Lachaise⁸¹, răspunse Vautrin.

— Și Poirot? întrebă Bianchon.

— A, Poirot are să pozeze în Poirot! Va fi zeul livezilor, strigă Vautrin. E un derivat de pară...

— Mălăiață ! zise Bianchon. Iar dumneata ai să te afli între pară și brînză ⁸².

— Trăncăniți numai prostii ! spuse doamna Vauquer. Mai bine ne-ai da și nouă din Bordeaux-ul dumitale. Văd că sticla ne mută nasul din loc. Asta are să ne întrețină veselia, pe lîngă că e bun pentru stomac.

— Domnii mei, zise Vautrin, doamna prezidentă ne cheamă la ordine. Doamna Couture și domnișoara Victorine nu se vor supăra de glumele dumneavoastră ; trebuie să respectați însă inocența lui moș Goriot. Vă propun o mică sticlorama de vin de Bordeaux, pe care numele de Laffitte îl face de două ori ilustru ⁸³, fie spus în treacăt, fără nici o aluzie politică. Hei, chelner ! zise Vautrin, întorcîndu-se către Christophe, care nici nu se clintii. Vino-ncoace Christophe ! Ce, ai uitat cum te cheamă ? Adu băutura, chelner !

— Iat-o, domnule, răspunse Christophe, aducîndu-i sticla.

După ce umplu paharul lui Eugen și al lui moș Goriot, Vautrin turnă și într-al său, pe îndelete, cîteva picături, și, pe cînd cei doi vecini de masă băură, el îl degustă, dar îndată se strîmbă.

— Ei drăcie ! Are iz de dop. Christophe, ia tu vinul ăsta și adu-ne nouă altul. În dreapta, știi ? Sîntem șaisprezece. Adu opt sticle.

— Dacă faci pe generosul, spuse pictorul, află că plătesc și eu o sută de castane.

— Oh ! Oh !

— Buuum !

— Prr !

Toți izbucniră în strigăte, care porniră în aceeași clipă din toate părțile, ca niște rachete.

— Hai, măicuță Vauquer, vino și dumneata cu două de șampanie, îi strigă Vautrin.

— Na-ți-o ! De ce nu-mi ceri și casa ? Două, de șampanie ! Dar asta face doisprezece franci ! De unde să-i scot ? Dacă vrea domnu' Eugen să plătească, atunci vă pot oferi lichior de coacăze.

— Hop și ea cu lichiorul de coacăze, care-ți face purgație mai abitir ca mana, spuse cu glas scăzut studentul în medicină.

— Bianchon, taci ! strigă Rastignac. Cum aud vorbindu-se de mană... Haide, fie și șampanie, o plătesc ! adăugă studentul.

— Sylvie, zise doamna Vauquer, adu biscuiți și prăjiturile cele mici.

— Lasă prăjiturile cele mici, că s-au făcut mari. Le-a crescut și barbă. Biscuiții însă poate să-i aducă.

După o clipă vinul de Bordeaux își făcu efectul, meserii se însuflețiră, veselia spori. Intr-o sălbatică dezlănțuire de rîsete, izbucniră cîteva zbierete asemenea animalelor. Slujbașul de la Museum imita unul din strigătele Parisului, care era aidoma cu miorlăitul unui motan îndrăgostit, alte opt voci răgeau în cor cuvintele următoare :

— Ascuțim cuțite !

— Scînteiește pentru păsăruici !

— Hai la biscuiți, doamnelor, hai la pleziruri !

— Lipim faianța !

— Poftiți în barcă, poftiți în barcă !

— Scuturați-vă nevestele, scuturați-vă hainele !

— Haine vechi, pălării și mărunțișuri de vînzare !

— Cireșe dulci, cireșe !

Premiul întîi îl luă Bianchon, pentru accentul nazal cu care strigă :

— Umbrele, vindem umbrele !

În cîteva clipe se stîrni o larmă să-ți spargă urechile, cuvintele cădeau alandala, o adevărată scenă de operă, pe care Vautrin o conducea ca un șef de orchestră, supraveghind pe Eugen și pe moș Goriot, care, pare-se, se cam îmbătaseră. Rezemați de spătarele scaunelor, amîndoi contemplau, cu o înfățișare gravă, această neorînduială cu totul neobișnuită și abia dacă mai duceau la gură cînd și cînd paharele ; amîndoi erau deopotrivă de preocupați de ceea ce aveau de înfăptuit în acea seară, și cu toate acestea nu se simțeau în stare să se ridice de la masă. Vautrin, care urmărirea cu mare atenție schimbarea înfățișării lor, aruncîndu-le priviri piezișe, prinse clipa cînd pleoapele înce-

pură să le tremure, gata să se închidă și, plecându-se la urechea lui Rastignac, îi spuse :

— Flăcăiașul meu, nu sîntem destul de vicleni ca să putem lupta cu tătucul Vautrin, iar el ține prea mult la dumneata ca să te lase să faci prostii. Cînd hotărîsc eu un lucru, numai Dumnezeu din cer poate să mă oprească din drumul meu. Hai, voiam să-i dăm de veste lui moș Taillefer, să facem o greșală de mic școlar ! Cuptorul e cald, făina e frămîntată, pîinea e așezată pe lopată. Mîine, cînd vom mușca din ea, o să sară cojile pînă-n tavan. Și noi voiam să n-o băgăm la copt ? Nu, nu, are să se coacă toată ! Dacă avem cîteva mici remușcări, o să ni le vindece digestia. În timp ce noi vom trage un pui de somn, colonelul conte Franchessini, cu vîrfurile spadei lui, are să-ți deschidă succesiunea lui Michel Taillefer. Ca moștenitoare a lui frate-său, Victorine va avea un venit de cincisprezece miișoare de franci. M-am informat și știu că succesiunea mamă-si trece de trei sute de mii...

Eugen asculta aceste cuvinte fără a putea răspunde ; își simțea limba lipită parcă de cerul gurii și o toropeală de neînvins îl doboră ; masa și chipurile mesenilor îi jucau pe disaintea ochilor învăluite într-o ceață luminoasă. Puțin după aceea larima scăzu, pensionarii plecară unul cîte unul. Apoi cînd nu mai rămăseră decît doamna Vauquer, doamna Couture, domnișoara Victorine, Vautrin și moș Goriot, Rastignac o văzu, ca prin vis, pe doamna Vauquer trebăluind cu carafele, deșertînd ce mai rămăsese pe fund și înjghebînd din resturi cîteva sticle pline.

— Ah, ce nebuni și ce tineri sînt ! spunea văduva.

Asta a fost cea din urmă frază pe care a mai putut s-o înțeleagă Eugen.

— Numai domnul Vautrin e în stare de o poznă ca asta ! zise Sylvie. Să-l vedeți pe Christophe cum horcăie ca o sfîrșitoare.

— Rămîi cu bine, măicuță, spuse Vautrin. Mă duc la teatrul de pe bulevard să-l admir pe domnul Marty în le Mont Sauvage, o piesă minunată, după le Solitaire. Dacă vrei, te iau și pe dumneata, ca și pe aceste doamne.

— Mulțumesc, răspunse doamna Couture.

— Cum, vecino, exclamă doamna Vauquer, nu vrei să vezi o piesă scrisă după le Solitaire, opera lui Atala de Chateaubriand ⁸⁴, pe care am citit-o cu atîta plăcere și care este așa de frumoasă, încît plîngeam ca Magdalenele din Elodia ⁸⁵, astă-vară, sub tei, în sfîrșit o lucrare morală, care ar contribui poate la instruirea domnișoarei dumitale?

— Nu avem voie să mergem la teatru, răspunse Victorine.

— Hei, ăștia doi sînt turtă, zise Vautrin, scuturînd pe moș Goriot și pe Eugen, ale căror capete se clătinau caraghios.

Așezîndu-l pe Rastignac cu capul pe spătar, ca să poată dormi în voie, îl sărută cu căldură pe frunte, cîntînd :

*Dormiți îngerașilor, dormiți
Voi veghea mereu asupra voastră.*

— Mă tem că e bolnav, zise Victorine.

— Atunci rămii să-l îngrijești, urmă Vautrin și apoi îi șopti la ureche : Asta e datoria dumitale de soție supusă. Băiatul ăsta te adoră și îți prezic că vei fi femeiușca lui. În sfîrșit, spuse cu glas tare, au fost venerați în tot ținutul, au trăit fericiți și au avut mulți urmași. Așa sfîrșesc toate romanele de dragoste. Hai, măicuță, zise, întorcîndu-se către doamna Vauquer și cuprinzînd-o de mijloc. Pune-ți pălăria, frumoasa rochie înflorată și eșarfa contesei. Eu mă duc să-ți aduc o birjă.

Și ieși cîntînd :

*Soare, soare, soare, divin
Tu care coci dovlecii...*

— Doamne ! Zău așa, doamnă Couture, cu omu' ăsta și într-un bordei aș fi fericită. Și arătînd către fostul fabricant de făinoase adăugă : Uite-l pe moș Goriot beat criță ! Cărpănosu' ăsta nu m-a dus în viața lui nicăierea. Privește-l ! Acum o să cadă sub masă. Doamne, la vîrsta lui, e o necuviință să-și bea

mințile ! O să-mi răspunzi că nu poți să-ți bei ceea ce n-ai. Sylvie, du-l în odaia lui.

Sylvie îl luă pe bătrîn de subsuori, îl împinse și-l aruncă îmbrăcat, ca pe o boccea, de-a curmezișul patului.

— Bietul băiat, spunea doamna Couture, uitîndu-se la Eugen și ridicîndu-i șuvițele de păr care-i căzuseră în ochi, e ca o fată, nu știe ce înseamnă un exces.

— A, pot să-ți spun că de treizeci și unu de ani, de cînd țin pensiunea, mi-au trecut prin mîină, cum se spune, atîția tineri, dar n-am văzut nici unul atît de drăguț, atît de distins ca domnul Eugen. Ce frumos e cînd doarme. Reazămă-i capul pe umărul dumatăle, doamnă Couture. Ți-ai găsit ! A căzut pe umărul domnișoarei Victorine. Copiii au un Dumnezeu al lor. Ce pereche drăgălașă ar face amîndoi...

— Taci din gură, vecino, strigă doamna Couture, spui niște lucruri...

— Las' că n-aude. Sylvie, hăi să mă-mbraci. Am să-mi pun corsetul cel mare.

— Ei, poftim ! Corsetul cel mare, după masă, doamnă ? zise Sylvie. Nu, caută pe altcineva să-ți strîngă șireturile, că eu n-am poftă să te omor. Dintr-o nechibzuință ca asta, poți să dai ortul popii.

— Puțin îmi pasă, vreau ca domnul Vautrin să se mîndrească cu mine.

— Pe semne că-ți iubești tare mult moștenitorii !

— Haide, Sylvie, nu-mi bate capul, spuse văduva ridicîndu-se.

— La vîrsta dumneaei, zise bucătăreasa făcînd semn Victorinei către stăpînă-sa.

În sala de mîncare nu mai rămaseră decît doamna Couture și orfana ocrotită de ea, pe umărul căruia dormea Eugen. Sforăitul lui Christophe răsuna cu putere în tăcerea din casă, astfel încît somnul lui Eugen, care dormea cu o gingășie de copil, părea și mai liniștit. Fericită că putea să-și îngăduie una din acele fapte bune în care se revarsă tot sufletul unei femei și care îi dădea putința să simtă inima lui Eugen bătînd pe sînul ei, fără ca prin aceasta să se socoată întru nimic vinovată, pe chipul Victorinei plutea lu-

mina ocrotirii materne, care-i dădea o înfățișare mîndră. Peste miile de gînduri, care se iveau în ființa ei, se ridica biruitor o furtunoasă dezlănțuire de voluptate, stîrnită de caldă și nevinovata apropiere a celor două tinere trupuri.

— Biata mea fetiță ! spuse doamna Couture, strîngîndu-i mîna.

Bătrîna doamnă privea cu încîntare această față neprihănită și îndurerată, pe care, în clipa aceea, coborise străluminarea fericirii. Victorine era asemenea acelor naive picturi din evul mediu, la a căror zugrăvire artistul trecea peste toate trăsăturile de amănunt, pentru ca, liniștit și îndrăzneț, să-și pună întreaga putere de vrajă a penelului în redarea chipului de o culoare pală, dar în care cerul își răsfrînge parcă toată bogăția lui de nuanțe aurii.

— Și totuși n-a băut mai mult de două pahare, măicuță, spuse Victorine, trecîndu-și degetele prin cîrlionții lui Eugen.

— Tocmal de aceea, fata mea. Dacă ar fi fost un desfrînat, ar fi suportat vinul ca toți ceilalți. Pentru el, beția asta este o laudă.

În uliță se auzi duruit de trăsură.

— Măicuță, zise fata, vine domnul Vautrin. Ia, te rog, pe domnul Eugen. N-aș vrea ca omul acesta să mă vadă așa. Are uneori un fel de a vorbi, de parcă simți că-ți mînjește sufletul, și unele priviri care stînjenesc pe o femeie, ca și cînd ar dezbrăca-o.

— Te înșeli ! spuse doamna Couture. Domnul Vautrin este un om de ispravă, cam cum era răposatul domn Couture, iute, dar bun, un soi de ursuz cu suflet blajin.

În clipa aceea, domnul Vautrin intră pe nesimțite și privi îndelung tabloul, pe care-l alcătuiau cei doi copii sub mîngîietoarea lumină a lămpii.

— Ei bine, spuse el, încrucișîndu-și brațele, iată una din acele scene care i-ar fi inspirat pagini minunate bunului Bernardin de Saint-Pierre⁸⁶, autorul lui *Paul și Virginia*. Ce frumoasă e tinerețea, doamnă Couture ! Dormi, biet copil, adăugă privindu-l pe Eugen, cîteodată norocul îți vine dormind. Doamnă,

urmă el, întorcîndu-se către bătrînă, dacă m-am împrietenit cu băiatul ăsta, dacă sînt mișcat cînd îl văd, e din cauza desăvîrșitei armonii dintre chipul și sufletul lui, care, așa cum îl cunosc, este de o neasemuită frumusețe. Parc-ar fi un heruvim, care și-a plecat capul pe umărul unui inger, nu-i așa? E un tînăr vrednic de a fi iubit. Dacă aș fi femeie, n-aș dori decît să mor (nu, asta-i o prostie!) n-aș dori decît să trăiesc numai pentru el. Admirîndu-i pe amîndoi, așa cum stau acum, doamnă, zise el cu glas scăzut, plecîndu-se la urechea văduvei, cuget fără să vreau că Dumnezeu i-a creat ca să fie unul al celuilalt. Providența are căile sale tainice, ea scormonește în rărunchi și în suflete, izbucni apoi cu glas sonor. Copiii mei, văzîndu-vă uniți, uniți în aceeași nevinovăție, uniți în toate simțurile omenești, îmi spun că nimic nu va putea să vă mai despartă vreodată. Dumnezeu știe ce face. Și întorcîndu-se către fată, urmă: mi se pare că am zărit o dată în palma dumitale linia prosperității. Dă-mi mîna domnișoară Victorine. Mă pricupesc în chiromantie și am ghicit adesea norocul. Haide, nu-ți fie frică. Oh! ce văd aici? Pe cuvîntul meu de om cinstit, în curînd ai să fii una din cele mai bogate moștenitoare din Paris. Îl vei copleși de fericire pe cel care te iubește. Tatăl dumitale te cheamă lîngă el. Te vei căsători cu un tînăr de neam și frumos, care te adoră.

În clipa aceea, pașii greoi ai cochetei văduve, care cobora scara, curmară profetiile lui Vautrin.

— Uite-o pe măicuța Vauquerrre frumoasă ca un astrrru, gătită ca un morcov. Nu ne înăbușim o lecută? îi spuse, punînd mîna deasupra corsetului. Strașnic ai mai ferecat fațada, măicuță! Dacă ne-o apuca plînsul, facem explozie. Dar să n-ai nici o grijă, am să-ți adun cioburile cu toată grija, ca un anticar.

— Se vede omul care cunoaște limbajul galanteriei franceze, spuse văduva, plecîndu-se la urechea doamnei Couture.

— Cu bine, copii! urmă Vautrin, întorcîndu-se către Eugen și Victorine. Vă dau binecuvîntarea mea, le spuse, punîndu-și mîinile pe capetele lor. Crede-mă,

domnișoară, nu-i puțin lucru ruga unui om cinstit, ea aduce noroc, pentru că Dumnezeu o ascultă.

— Cu bine, scumpă prietenă, spuse doamna Vauquer către pensionara ei. Crezi, adăugă ea în șoaptă, că domnul Vautrin are intenții cu privire la persoana mea ?

— Eh...

— Ah, mamă dragă, spuse Victorine într-un suspin și avînd privirile plecate asupra mîinilor ei, cînd cele două femei rămaseră între ele, dacă s-ar adevări ceea ce a spus bunul nostru domn Vautrin !

— Dar pentru asta nu-i nevoie decît de un lucru, răspunse bătrîna doamnă. Să-l trîntească într-o zi calul pe monstruosul de frate-tău..

— Oh, măicuță...

— Doamne, urmă văduva, o fi poate păcat să vrei răul dușmanului tău. Dacă-i așa, am să mă pocăiesc. Adevărul e că aş fi bucuroasă să-i duc flori la mormînt. Așa inimă neagră, n-am văzut ! Nu îndrăznește el să ia apărarea mamă-si, ba, prin tot soiul de tertipuri a pus mîna pe moștenirea ei. Vară-mea avea avere frumoasă. Din nefericire pentru tine, n-a fost trecută în foaia de zestre.

— Norocul pe care l-aș dobîndi, cu prețul morții unui om, m-ar apăsa ca o povară, zise Victorine. Și decît să piară frate-meu, ca să fiu eu fericită, prefer să rămîn toată viața în casa asta.

— Doamne, reluă doamna Couture, doar auziși ce spune bunul domn Vautrin, un om plin de credință, după cum ai văzut, un om care spre marea mea bucurie nu este un necredincios, ca toți cei care vorbesc despre Dumnezeu cu mai puțin respect decît însuși diavolul. Ei bine, cine poate ști care sînt căile Providenței ?

Cu ajutorul Sylviei, cele două femei îl duseră pe Eugen în odaia lui și îl întinseră pe pat. Bucătăreasa îi desfăcu hainele ca să se simtă în voie. Înainte de-a ieși din cameră, Victorine, folosind o clipă în care ocrotitoarea ei era întoarsă cu spatele, se plecă și îl sărută pe frunte pe Eugen, fericită de această ispravă care i se părea o hoție ticăloasă. Cuprinse într-o pri-

vire întreaga odaie, adună, ca să spunem așa, într-o singură gândire toate bucuriile pe care le trăise în ziua aceea, alcătui din ele un tablou și, contemplându-l îndelung, adormi, spunându-și că e cea mai fericită ființă din Paris.

Petrecerea din seara aceea, în cursul căreia Vautrin strecurase un narcotic în vinul lui Eugen și al lui moș Goriot, a fost pricina prăbușirii sale. Amețit de băutură, Bianchon a uitat s-o descoasă pe domnișoara Michonneau despre Chiulește-Moartea. Dacă n-ar fi făcut decît să rostească acest nume, atît ar fi fost de ajuns ca să stîrnească prudența lui Vautrin sau Jacques Collin, ca să-i spunem pe adevăratul lui nume, unul din cei mai vestiți ocnași. În afară de aceasta, porecla de *Venera de la Père Lachaise* o hotărî pe domnișoara Michonneau să-l vîndă pe Collin, tocmai în clipa în care, bizuindu-se pe dărnicia lui, chibzuia dacă n-ar fi mai bine să-l vestească despre cele ce se pregăteau, dîndu-i astfel puțința de a dispărea în timpul nopții. Domnișoara Michonneau se duse împreună cu Poirot în strada Sainte-Anne, ca să vorbească cu faimosul șef al poliției de siguranță, crezînd că au de-a face cu vreun funcționar superior numit Gondureau. Directorul poliției judiciare îi întîmpină cu voie-bună. După o discuție amănunțită, domnișoara Michonneau ceru poțiunea, cu ajutorul căreia avea să verifice tatuajul. Cînd marele om din mica stradă Sainte-Anne, începînd să caute fiolele în sertarul biroului, avu o mișcare de vădită mulțumire, domnișoara Michonneau înțelese că această captură însemna mult mai mult decît arestarea unui pușcăriaș de rînd. Bătîndu-și capul în toate felurile, ajunse la bănuiala că poliția nădăjduia ca, potrivit destăinuirilor făcute de pușcăriașii trădători, să pună mîna la timp pe o foarte mare sumă de bani. Cînd îi mărturisii această bănuială, vulpoiul zîmbi și se strădui să-i înlăture gîndul acesta.

— Te înșeli, răspunse el. Collin este cea mai primejdioasă sorbonă, pe care au avut-o vreodată răufăcătorii. Asta e tot. Tîlharii o știu prea bine. El este drapelul lor, sprijinul lor, un fel de Bonaparte al lor.

Toți îl înconjoară cu dragoste. Ticălosul ăsta n-o să-și lase niciodată cioata în Place de la Grève.

Văzînd că domnișoara Michonneau n-a înțeles, Gondureau o lămuri că cele două cuvinte, de care se folosisese, *sorbonă* și *cioată* sînt două expresii tari din limbajul hoților, care, cei dintii, au simțit nevoia de-a privi capul omului sub două aspecte diferite. Sorbona este capul omului în viață, chibzuința și gîndirea lui. Cioata este un cuvînt de dispreț, menit să arate cît de puțin înseamnă un cap desprins de trunchi.

— Collin își bate joc de noi, urmă el. Cînd dăm peste un om ca ăsta, tare ca o bară de oțel englezesc, putem să-l ucidem dacă, în clipa arestării, opune cea mai mică împotrivire. Socotim că mîine dimineață are să facă vreun act de violență, ca să-l putem omorî. În felul acesta scăpăm de proces, de cheltuielile de pază și de hrană, iar societatea se descotoarește de un om de teapa lui. Procedura, citarea martorilor, cheltuielile pe care le avem cu ei, execuția, tot ceea ce legea cere să facem ca să scăpăm de asemenea nemernic, costă peste o mie de taleri, cît ai să încasezi dumneata. Pe deasupra, este și o economie de timp. Cu o bună lovitură de baionetă, dată în burta lui Chiulește-Moartea, împiedicăm o sută de alte crime, iar cincizeci de nemernici, gata să se prăbușească în ticăloșie, se vor păzi pe viitor cu toată înțelepciunea să nu ajungă în fața tribunalului corecțional. Iată ce înseamnă o bună poliție! Adevărații oameni de bine spun că, procedînd astfel, preîntîmpinăm crimele.

— Și apărați țara, zise Poirot.

— Bravo, răspunse șeful, astă-seară vorbești cu chibzuință. Da, fără îndoială, slujim țara. Cu atît mai gravă este nedreptatea pe care ne-o face lumea. Noi aducem societății servicii foarte mari, care nu sînt cunoscute. În sfîrșit, omul superior e dator să se ridice deasupra prejudecăților, iar creștinul trebuie să se împace cu unele suferințe, pe care binele le aduce cu sine, atunci cînd nu este înfăptuit după ideile împărtășite. Parisul e Paris, asta e. Cuvîntul acesta explică toată viața mea. Domnișoară, am cîntea să te salut.

Mîine mă voi afla, împreună cu oamenii mei, la Jardin du Roi. Trimiți pe Christophe în strada Buffon, să întrebe de domnul Gondureau, acolo unde mă voi afla. Domnule, sluga dumitale. Dacă vi se va fura vreodata ceva, veniți la mine, sînt la dispoziția dumneavoastră.

— Și cînd te gîndești, spuse Poirot către domnișoara Michonneau, că sînt imbecili care-și pierd capul cînd aud de poliție. Domnul acesta e foarte drăguț și-ți cere un lucru simplu ca bună ziua.

Ziua următoare avea să fie una dintre cele mai extraordinare din istoria casei Vauquer. Pînă atunci, evenimentul cel mai de seamă al acestei vieți tihnite fusese meteorica apariție a falsei contese de Ambermesnil. Dar această întîmplare avea să pălească cu totul față de peripețiile acestei zile însemnate, despre care doamna Vauquer avea să vorbească neconținut după aceea. Mai întîi, Goriot și Eugen de Rastignac dormiră pînă la ceasul unsprezece. Doamna Vauquer, care se întorsese la miezul nopții de la teatrul Gaité, lenevi în pat pînă la zece și jumătate. Christophe, care dăduse gata vinul dăruit de Vautrin, dormi îndelung, așa încît toată treaba din casă se făcu cu mare zăbavă. Poirot și domnișoara Michonneau nu se arătară de fel nemulțumiți din pricină că masa întîrzia. Cît despre Victorine și doamna Couture, ele au dormit dimineața pînă tîrziu. Vautrin plecă în oraș înainte de ceasul opt și se întoarse chiar în clipa în care se servea dejunul. Nimeni nu protestă decît cînd Sylvie și omul de serviciu lipsiră din sala de mîncare, domnișoara Michonneau, coborînd cea dintîi, turnă poțiunea în paharul de argint al lui Vautrin, rînduit împreună cu paharele celorlalți pensionari într-o cratiță cu apă fierbinte, ca să țină cald caimacul ce urma să fie pus în cafea. Pe această deprindere a pensiunii se bizuise bătrîna domnișoară în lovitura pe care o pregătise. Cei șapte pensionari se adunară nu fără oarecare anevoință. Eugen, întinzîndu-și brațele alene, cobora cel din urmă, cînd un comisionar îi aduse o scrisoare de la doamna de Nucingen. Scrisoarea avea următorul cuprins:

„Nu am să mă arăt față de dumneata, prietene, nici minioasă, nici de o falsă vanitate. Te-am așteptat pînă la două după miezul nopții. Să aștepti ființa pe care o iubești ! Cine a trecut prin această tortură, n-o dorește nimănui. Îmi dau seama că iubești pentru înția oară. Așadar, ce s-a întîmplat ? Sînt îngrijorată. Dacă nu mi-ar fi fost teamă că-mi voi dezvălui tainele sufletului, aș fi venit să văd ce fericire sau ce nenorocire ți s-a întîmplat. Dar a ieși la o oră tîrzie, indiferent dacă ieșeam în trăsura sau pe jos, n-ar fi însemnat oare să mă compromit cu desăvîrșire ? Mi-am dat seama ce nefericire este să fii femeie. Liniștește-mă, lămurește-mă pentru ce n-ai venit, după toate cîte ți le spusese tata. Am să mă supăr, dar am să te iert. Ești bolnav ? De ce locuiești atît de departe ? Trimite-mi un cuvînt, pentru Dumnezeu. Pe curînd, nu-i așa ? Dacă nu poți veni, un cuvînt îmi va fi de ajuns. Spune : «Vin în goană» sau : «Sînt bolnav». Dar dacă nu te-ai simți bine, ar fi venit tata să-mi spună ! Atunci, ce s-a întîmplat... ?”

— Da, ce s-a întîmplat ? strigă Eugen, năpustindu-se în sala de mîncare și ghemuind scrisoarea, fără a o citi pînă la capăt. Cît e ceasul ?

— Unsprezece și jumătate, zise Vautrin, punîndu-și zahăr în ceașca de cafea.

Ocașul evadat aruncă lui Eugen una din acele priviri reci și fascinatoare, pe care le au numai oamenii înzestrați cu o mare forță magnetică și care, zice-se, au darul de-a calma chiar și pe nebunii furioși din casele de sănătate. Eugen se cutremură din toate mădularele. În stradă se auzi duruit de trăsura și un servitor pe care doamna Couture îl recunoscuse pe loc, pentru că purta livrea casei Taillefer, dădu buzna în odaie, cu o înfățișare înspăimîntată.

— Domnișoară, strigă el, vă cheamă domnul, tatăl dumneavoastră... s-a întîmplat o mare nenorocire. Domnul Frédéric, bătîndu-se-n duel, a primit o lovitură de sabie în frunte, iar doctorii nu mai trag nădejde să-l scape. Abia dacă o să aveți timp să vă luați rămas bun de la dînsul. Și-a pierdut cunoștința.

— Bietul băiat! exclamă Vautrin. Cum e cu putintă să te iei la harță cu cineva, cînd ai un venit de treizeci de mii de livre? Hotărît lucru, tinerii de astăzi nu mai știu să-și trăiască viața!

— Domnule! îi strigă Eugen.

— Ce poțezi, copil mare ce ești? zise Vautrin, sfîrșind în liniște cafeaua, indeletnicire pe care domnișoara Michonneau o urmărea cu atîta încordare, încît nici nu se tulbură de nemaipomenita întîmplare, care îi uluise pe toți ceilalți. Nu se bat oamenii în duel în fiecare dimineață, la Paris?

— Merg cu dumneata, Victorine, zise doamna Couture.

Și cele două femei zburară fără a-și mai lua șalurile sau pălăriile. Înainte de-a pleca, Victorine, cu ochii plîși, aruncă lui Eugen o privire, care spunea: „N-aș fi crezut niciodată că fericirea noastră mă va costa lacrimi!”

— Doamne, parc-ai fi prooroc, domnule Vautrin, zise doamna Couture.

— Sînt de toate, spuse Jacques Collin.

— Ciudat! urmă doamna Vauquer, sporovăind fără rost asupra acestei întîmplări. Moartea ne ia fără să ne întrebe. Tinerii mor adesea înaintea bătrînilor. Noi, femeile, sîntem fericite că nu ne batem în duel; avem însă alte metehne, de care bărbații sînt cruțați. Noi aducem pe lume copiii, iar suferințele unei mame sînt fără de sfîrșit! Ce noroc pe Victorine! Tată-său va trebui s-o prînească în casa lui.

— Ia, uite, zise Vautrin, uitîndu-se la Eugen, ieri fata asta n-avea un ban și astăzi are cîteva milioane.

— Eh, domnule Eugen, exclamă doamna Vauquer, ai cîștigat lozu' ăl mare.

Tocmai atunci moș Goriot se întoarse către student pe care-l văzu ținînd în mîină scrisoarea ghemuită.

— Nici n-ai citit-o pînă la sfîrșit! Ce înseamnă asta? Nu cumva ești și dumneata la fel cu toți ceilalți? îl întrebă bătrînul.

— Doamnă, n-am să mă căsătoresc în viața mea cu domnișoara Victorine, spuse Eugen către doamna

Vauquer cu un simțămînt de groază și de silă, care îi miră pe cei de față.

Moș Goriot îi luă mîna și i-o strînse. Ar fi vrut să i-o sărute.

— Oh, oh ! făcu Vautrin. Italienii au o vorbă minunată : col tempo⁸⁷ !

— Aștept răspunsul, îi spuse lui Rastignac comisionarul trimis de doamna de Nucingen.

— Spune că am să vin.

Omul plecă. Eugen se afla într-o stare de puternică iritare, care îl ducea pînă la nechibzuință.

— Ce-i de făcut ? spunea el cu glas tare. N-am nici o dovadă.

Vautrin zîmbi. În clipa aceea poțiunea, absorbită de stomac, începu să-și facă efectul. Cu toate acestea ocașul era atît de vînjos, încît izbuti să se ridice, se uită la Rastignac și-i spuse cu glas adînc :

— Tinere, norocul ne vine dormind.

Și căzu țepăn, lovit parcă de moarte.

— Așadar este o justiție divină ! zise Eugen.

— Dar ce are bietul domn Vautrin ?

— Apoplexie ! strigă domnișoara Michonneau.

— Sylvie, hai fată, du-te și adu un doctor, zise văduva. Ah, domnule Rastignac, du-te degrabă la domnul Bianchon. S-ar putea ca Sylvie să nu-l găsească pe doctorul nostru, domnul Grimpal.

Rastignac, fericit că are un pretext ca să părăsească această înspăimîntătoare hrubă, plecă în goană.

— Hai, Christophe, dă fuga la farmacie și cere ceva contra apoplexiei.

Christophe plecă.

— Haide, moș Goriot, ajută-ne să-l ducem sus, în camera lui.

Il luară, îl urcară pe scară și-l așezară în pat.

— Nu pot să vă fiu de nici un folos, trebuie să mă duc la fie-mea, zise domnul Goriot.

— Bătrîn egoist ! strigă doamna Vauquer, pleacă, dar-ar Dumnezeu să mori ca un cîine.

— Du-te și vezi dacă n-ai puțin eter spuse către doamna Vauquer domnișoara Michonneau, care, ajutată de Poiret, îl dezbrăcase pe Vautrin.

Doamna Vauquer coborî în camera ei, lăsînd-o pe domnișoara Michonneau stăpînă pe cîmpul de luptă.

— Hai, scoate-î cămașa și întoarce-l degrabă ! Fă și dumneata ceva, scutește-mă de-a vedea un corp gol, zise ea către Poiret. Stai ca o momie.

Cînd Vautrin fu întors pe o parte, domnișoara Michonneau îi trase o palmă puternică pe umăr și în mijlocul petei roșietice cele două litere fatale se iviră, albe.

— Iacă, ți-ai cîștigat destul de ușor gratificația de trei mii de franci, exclamă Poiret, ținîndu-l pe Vautrin în picioare, în vreme ce domnișoara Michonneau îi puneă cămașa. Of, dar greu mai e, urmă el, culcîndu-l în pat.

— Lasă vorba ! N-o fi dosit vreo casetă pe-aici ? întrebă cu grabă bătrîna domnișoară, cercetînd cu ochi atît de avizi toate colțișoarele din odaie, încît străbătea parcă prin pereți. Dacă am deschide scri-nul ăsta, sub un pretext oarecare ? urmă ea.

— Cred că ar fi o greșeală, zise Poiret.

— De loc. făcu ea. Banii, furați de la lume, sînt ai nimănui. Dar iată că vine văduva.

— Uite eter, zise doamna Vauquer. Intr-adevăr că astăzi e ziua aventurilor ! Doamne, omul ăsta nu poate fi bolnav. E alb ca un pui de găină.

— Ca un pui de găină ? repetă Poiret.

— Inima îi bate regulat, spuse văduva, punîndu-i mîna pe inimă.

— Regulat ? zise Poiret cu mirare.

— E sănătos tun.

— Crezi ? întrebă Poiret.

— Vezi bine ! Parc-ar dormi. Sylvie s-a dus după doctor. Iacă, domnișoară Michonneau, cum trage pe nas eterul. Haida-de, n-are decît un spasm. Pulsul e bun. E tare ca un turc. Ia te uită, domnișoară, ce blană are pe piept. Omu' ăsta trăiește o sută de ani ! Peruca nici nu i s-a clintit. He, e lipită. Poartă păr fals, fiindcă e roșcovan. Roșcovanii ăștia cică sînt ori foarte buni, ori foarte răi. El o fi din cei buni ?

— Bun de spînzurat, zise Poiret.

— De gîtul unei femei frumoase, vrei să spui, exclamă cu însuflețire domnișoara Michonneau. Hai, pleacă, domnule Poiret. E treaba noastră, a femeilor, să vă îngrijim, cînd sînteți bolnavi. De altfel, cît te pricepi dumneata la asta, mai bine du-te de te plimbă, adăugă ea. Doamna Vauquer și cu mine avem să-l îngrijim cum se cuvine pe iubitul nostru domn Vautrin.

Poiret ieși fără să crîcnească, încetinel, ca un ciine căruia stăpînu-său i-a dat un picior. Rastignac plecase în oraș, pentru că se înăbușea și simțea nevoia să umble, să respire. Această crimă săvîrșită la oră fixă, el voise s-o împiedice în ajun. Ce se întîmplase? Ce trebuia să facă acum? Tremura la gîndul că era complice. Vautrin, cu sîngele lui rece, îl înspăimînta și acum.

— Dacă totuși Vautrin ar muri fără să spună nimic? se întreba Rastignac.

Străbătea aleile grădinii Luxemburg, ca și cînd ar fi fost fugărit de o haită de cîini, pe care i se părea că-i și aude hămăind în urma lui.

— He, îi strigă Bianchon, ai citit *Le pilote*?

Le pilote era o gazetă radicală, condusă de domnul Tissot, care trimitea în provincie, citeva ceasuri după ziarele de dimineată, o ediție cu cele mai noi știri, ce ajungeau astfel în țară cu douăzeci și patru de ore înaintea celorlalte ziare.

— E o întîmplare grozavă, zise internul de la spitalul Cochin. Taillefer-fiul s-a bătut în duel cu contele Franchessini, din vechea gardă, care i-a vîrît de două degete spada în frunte. Iat-o pe mica Victorine una din cele mai bogate partide din Paris. Eh, ce spui? Dacă s-ar fi știut asta... Ce loterie e și moartea! E adevărat că Victorine îți cam făcea ochi dulci?

— Tacă-ți gura, Bianchon, n-am să mă însor cu ea niciodată. Iubesc o femeie încîntătoare, care mă iubește și ea...

— Îmi spui asta, ca și cînd te-ai lupta din răspu-teri să nu-i fii necredincios. Arată-mi o femeie care să merite a-i jertfi averea nobilului domn Taillefer.

— Toți demonii din lume se țin astăzi de capul meu? strigă Rastignac.

— Dar cu cine te războiești? Ai căpiat? Dă-mi mîna să-ți iau pulsul, spuse Bianchon. Ai febră.

— Du-te la bătrîna Vauquer. Ticălosul de Vautrin s-a prăbușit adineauri, ca mort.

— A, zise Bianchon, despărțindu-se de Rastignac, îmi confirmi niște bănuieli pe care vreau să le verific.

Indelungata plimbare a studentului în drept avu un caracter solemn. El își făcu oarecum un examen de conștiință. Și dacă în acest timp se cercetă cu luare-aminte, dacă fu necruțător cu el însuși, dacă avu clipe de șovăire, în această amplă și cumplită dezbatere, cel puțin cîntea lui se dovedi tare ca o bară de fier care rezistă la toate încercările. Își aduse aminte de destăinuirile pe care i le făcuse în ajun moș Goriot, se gîndi la apartamentul pe care i-l alesese Delphine, în strada Artois: luă din nou scrisoarea ei, o reciti, o sărută.

„O iubire ca asta este încă mîntuirii mele, își spuse el. Bietul bătrîn a trecut prin multe suferințe sufletești. Nu vorbește niciodată despre mîhnirile lui, dar oricine i le poate ghici. Ei bine, am să-l îngrijesc ca pe un părinte, am să-i dăruiesc toate bucuriile. Dacă Delphine mă iubește, are să vină adesea la mine și are să-și treacă ziua împreună cu el. Nobila contesă de Restaud este o ticăloasă; ar fi în stare să-l facă pe tată-său portar. Draga mea Delphine! Ea se poartă mai bine cu moșneagul și e vrednică de a fi iubită. Ah, astă-seară voi fi fericit!”

Scoase ceasul și-l admiră.

„Am izbutit în toate! Cînd două ființe se leagă într-o iubire veșnică, pot foarte bine să se ajute între ele, așa că îmi este îngăduit să primesc darul acesta. De altfel, fără îndoială că voi răzbate în viață și voi putea să-i întorc totul însutit. În dragostea noastră nu e nici o crimă, nu e nimic care să-i dea prilej chiar și virtuții celei mai severe să-și încrunte sprîncenele. Cîți oameni cinstiți n-au legături de felul acesta! Nu înșelăm pe nimeni. Ceea ce îi înjosește pe oameni,

e minciuna. A minți nu înseamnă oare a abdica? Delphine trăiește despărțită de bărbatu-său de atîta vreme. De altfel, eu însumi am să-i spun alsacianului că trebuie să-mi cedeze femeia, pe care nu e în stare s-o facă fericită“.

Această luptă a lui Rastignac cu el însuși ținu multă vreme. Deși pînă la urmă virtuțile tinereții trebuiau să iasă biruitoare, o curiozitate de neînvins îl împinse pe la ceasul patru și jumătate, pe înnop-tate, către casa Vauquer, pe care își jurase lui însuși s-o părăsească pentru totdeauna. Voia să afle dacă Vautrin murise. După ce îi administrase un vomitiv, Bianchon plecase la spital cu materiile debordate de Vautrin, pentru a le face analiză chimică. Văzînd că domnișoara Michonneau stăruia cu tărie ca să le arunce, bănuielile lui se întăriseră. Pe de altă parte, Vautrin își revenise prea degrabă, pentru ca Bianchon să nu bănuiască în toată întîmplarea un complot urzit împotriva omului care înveselea întreaga pensiune. Cînd Rastignac se întoarse acasă, Vautrin se afla în sala de mîncare, rezemat de sobă, în picioare. Atrăși de vestea duelului lui Taillefer-fiul, clienții pensiunii, cu excepția lui moș Goriot, dornici să cunoască amănuntele acestei afaceri și înrîurirea ei asupra soartei Victorinei, se adunaseră mai devreme decît de obicei și discutau despre această întîmplare. Cînd sosi, Eugen dădu cu ochii de Vautrin, care ședea necîntit și a cărui privire îi pătrunse atît de adînc în inimă și îi mișcă atît de puternic cele cîteva coarde vinovate, încît se cutremură.

— Ei bine, dragă băiete, îi spuse ocnașul evadat, *Cirna*⁸⁸ o să aibă multă bătaie de cap cu mine. După cum spun aceste doamne, am biruit o hemoragie cerebrală, care ar fi putut ucide un bou.

— Ah, poți să spui chiar un taur, exclamă văduva Vauquer.

— Îți pare rău că n-am murit? îi spuse Vautrin în șoaptă lui Rastignac, încredințat că-i ghicise gîndurile. Asta ar însemna că ești un om al dracului de tare!

— Pe Dumnezeuul meu, zise Bianchon, domnișoara Michonneau vorbea alaltăieri de un domn poreclit Chiulește-Moartea. Numele ăsta ți s-ar potrivi de minune.

Cuvîntul acesta avu asupra lui Vautrin efectul unui trăsnet: păli, se clătină și privirea lui, cu forța ei de atracție, căzu ca o rază de soare asupra domnișoarei Michonneau, care, sub această țîșnătură de voință, simți cum i se moaie genunchii. Fata bătrînă se lăsă moale pe un scaun. Lepădînd masca blajină, sub care își ascundea adevărata lui fire, chipul ocnașului se înfățișă deodată atît de sălbatic, încît Poirêt, dîndu-și seama că domnișoara Michonneau se află în primejdie, sări între ea și Vautrin. Neînțelegînd încă nimic din această dramă, ceilalți pensionari rămaseră uluiți. În aceeași clipă se auziră în uliță pași soldățești și zăngănit de arme. În timp ce Collin căuta o ieșire, uilîndu-se cu o mișcare reflexă la pereți, patru oameni se iviră în ușa dinspre salon. Cel dintîi era șeful siguranței; ceilalți trei erau ofițeri de poliție.

— În numele legii și al regelui! spuse unul dintre ofițeri, al cărui glas fu acoperit de un murmur de uimire.

În cuprinsul încăperii se așternu îndată tăcerea, iar pensionarii se traseră în lături, lăsînd loc de trecere oelor trei polițiști, toți cu mîna în buzunar, pe pistolul încărcat. Doi jandarmi, care veneau în urma agenților, se așezară în fața ușii dinspre salon și alți doi în fața celei care da spre scară. Afară, pe pavajul care mărginea tot lungul fațadei, se auziră pași și puști de soldați. Chiulește-Moartea nu mai putea să aibă nici o nădejde de fugă; toate privirile se pironiră, doborîtoare, asupra lui. Șeful se duse drept la el și dintru început îi dădu o lovitură atît de puternică, încît peruca îi căzu, dezvăluind capul lui Collin în toată hîda lui urîtenie. Cu părul roșu-cărămiziu, tăiat scurt, care dădea întregii lui înfățișări o înfricoșătoare expresie de forță și de viclenie, capul și chipul, în deplină potrivire cu trupul, se iviră într-o străluminare de inteligență, ca și cînd toate focurile infernului l-ar

fi cuprins în vîlvătaia lor. În clipa aceea toți cei de față îl înțelesesă pe Vaulrin, pe de-a-ntregul, cu trecutul, cu prezentul, cu viitorul lui, cu credințele lui neîndurate, cu religia bunului său plac, cu acea regească putere, pe care i-o dădea cinismul gîndirii și faptelor lui, precum și forța unei constituții fizice în stare să reziste la orice. Sîngele îi năvăli în obraz, iar ochii îi fulgerară două scînteieri ca de pisică sălbatică. Și deodată avu o zvicnire în sine, cu o mișcare atît de feroce în forța ei stăpînită și cu un asemenea răcnet, încît toți pensionarii izbucniră în strigăte de spaimă. Văzîndu-l încordat ca un leu, agenții, ținînd seama și de larma celor din jur, scoaseră pistoalele. Cu sclipirea țevelor de armă în față, Collin își dădu seama de primejdia în care se afla și deodată făcu dovada celor mai mari puteri omenesti. Cumplită și măreață privediște! În înfățișarea lui se săvîrși o schimbare, care n-ar putea fi asemuită decît cu aceea care se petrece într-un cazan plin cu fumegarea aburilor, gata să arunce în aer un munte întreg, dar pe care o singură picătură de apă rece îi împrăstie într-o clipită. Picătura de apă, care îi răci turbata-i minie, fu o reflecție care-i trecu prin minte cu iuțea unui fulger. Cu ochii la perucă, Collin zîmbi:

— Astăzi ți-ai uitat politețea acasă, spuse către șeful siguranței.

Și întinzînd mîinile spre jandarmi, le făcu semn din cap să se apropie.

— Domnilor jandarmi, puneți-mi cătușele sau lanțul. Cei de față sînt martori că nu opun împotrivire.

Repeziciunea cu care lava și focul țîsniseră și se traseră înapoi în acest vulcan uman stîrni în sala de mîncare un murmur de admirație.

— Ți-a cam pierit piuitul, domnule care înfunzi oamenii-n pușcării, urmă ocnașul, cu ochii asupra vestitului director al poliției judiciare.

— Hai, dezbracă-te! spuse omul din ulicioara Sainte-Anne, cu o înfățișare plină de dispreț.

— De ce? zise Collin. Aici sînt și doamne. Eu nu tăgăduiesc nimic și mă predau.

Se opri o clipă și se uită asupra adunării, ca un orator care se pregătește să facă destăinuiri uluitoare.

— Scribe, taică Lachapelle, spuse el întorcându-se către un bătrînel cu părul alb, care se așezase la capătul mesei, după ce scosese dintr-o geantă procesul verbal de arestare. Recunosc că sînt Jacques Collin, zis și Chiulește-Moarța, condamnat la douăzeci de ani de ocnă ; și am dovedit chiar acum că-mi merit porecla. Dacă n-aș fi făcut decît să ridic mîna, spuse el către clienții pensiunii, acești trei copoi ar fi vărsat toată povidla din mine pe bulevardul domestic al măicuței Vauquer. Netrebnicii ăștia îți întind tot felul de capcane !

La aceste cuvinte, doamna Vauquer simți că se sfîrșește.

— Dumnezeule, să-nnebunești și alta nu ! Cînd mă gîndesc că nu mai departe decît aseară am fost cu el la teatrul Gaîté ! zise ea către Sylvie.

— Fii înțeleaptă, măicuță, urmă Collin. Ce mare nenorocire c-ai fost ieri în loja mea la Gaîté ? strigă el. Te socoți cumva mai bună decît noi ? Toate ticăloșiile pe care le ducem noi în spinare valorează mai puțin decît ticăloșia pe care o purtați în suflet voi, mădulare fleșcăite ale unei lumi putrede. Chiar și cel mai bun dintre voi e mai rău decît mine. Oprindu-și privirile asupra lui Rastignac, îi trimise un surîs voios, care contrasta ciudat cu aspra înfățișare a chipului său :

— Cu toate astea, îngerașule, micul nostru tîrg merge mai departe, dacă-l vei primi ! Știi ?

Și fredonă :

*Fanchetta mea-i fermecătoare
În simplitatea ei...*

— N-ai nici o grijă, urmă el. Știu eu cum să-mi încasez drepturile ; sînt prea temut ca să îndrăznească cineva să mă pingească !

Toată ocna, cu graiul și cu obiceiurile ei, cu năprasnicele-i treceri de la glumă la groază, cu înspăi-

mîntătoarea-i măreție, cu familiaritatea și cu josnicia ei, apăru deodată în aceste cîteva cuvinte și în acest om, care nu mai era un om, ci tipul reprezentativ al unei întregi nații degenerată, al unui popor sălbatic și logic, brutal și mlădios. Într-o clipită, Collin se ridicase la înălțimea unui poet blestemat, în sufletul căruia se încăierau toate simțirile omenești afară de una singură — căința. Avea privirea arhanghelului prăbușit, pornit să ducă un război fără de slirșit. Rastignac lăsă ochii în jos, primind această vinovată înrudire drept o ispășire a gîndurilor lui urîte.

— Cine m-a trădat? întrebă Collin trecîndu-și cumplita-i privire peste toți cei de față.

Și oprindu-se asupra domnișoarei Michonneau, urmă :

— Tu, hoască bătrînă ! Tu, care-ți vîri nasul peste tot locul, tu mi-ai pricinuit așa-zisa dambă de ast-dimineată !... Cu două vorbe te-aș putea trimite să-ți rezeze capul peste opt zile. Te iert, pentru că sînt creștin. De altfel nici nu m-ai vîndut tu. Dar atunci cine ? Ha, ha, cotrobăii pe sus, strigă el, auzind sus pașii polițiștilor care îi deschideau dulapurile și-i luau hîrțiile. Cuibu-i gol, păsăricile au șters-o încă de ieri, așa că n-aveți să aflați nimic. Registrele mele de comerț sînt aici, spuse el, ciocănind cu degetul în frunte. Acuma știu cine m-a vîndut. Nu poate fi altul decît nemernicul cela de Fir-de-Mătase. Nu-i așa, taică Inhață-lume ? întrebă pe șeful poliției. Numai el știa că păstrez banii acolo, sus. Dar acum n-o să mai găsiți nimic, drăguții mei copilași. Cît despre Fir-de-Mătase, în cel mult cincisprezece zile o să-l vedeți cu grădiniță pe burtă, chiar dacă-l veți păzi cu toată jandarmeria voastră. Dar Michonnettei ăsteia cît i-ați dat ? întrebă pe polițiști. O mie de taleri ! Află că făceam mai mult decît atît, frumoasa mea Ninon, putregăilă doamnă de Pompadour în zdrențe, Veneră de la Père Lachaise ! Dacă mi-ai fi dat de veste, ai fi umflat șase mii de franci. Ah, nu știai, bătrînă vinzătoare de oameni ; dac-ai fi știut, ai fi încheiat tîrgul cu mine. Da, ți i-aș fi dat, ca să scap de o călătorie, care mă plictisește și care mă face să pierd bani, spunea el, pe

cînd polițiștii îi puneau cătușele. Oamenilor ăstora le face o mare plăcere să mă tîrîie îndelung ca să mă descoase. Cel puțin dacă m-ar trimite îndată la ocnă, aş putea în scurtă vreme să-mi reiau ocupațiile, în ciuda micilor gură-cască de pe Quai des Orfèvres⁸⁹. Acolo, la ocnă, toți au să se dea de ceasul morții ca să înlesnească evadarea generalului lor, bunul Chiu-lește-Moartea ! Este printre voi vreunul care să aibă bogăția asta mare, pesie zece mii de frați gata să facă orice pentru voi ? întrebă el cu mîndrie. Și, bătîndu-se în piept, spuse : E ceva bun aici : în viața mea n-am trădat pe nimeni ! Hei, oală hîrbuită, ia te uită la oamenii ăștia, zise Collin întorcîndu-se către fata bătrînă. E-adevărat, la mine se uită cu spaimă ; dar cînd au dat cu ochii de tine, li se-ntorc mațele pe dos, de scîrbă. Asta-i partea ta.

Tăcu un răstimp, uitîndu-se la ceilalți pensionari.

— Ce vă holbați ca proștii ? N-ați văzut în viața voastră un ocnaș ? Un ocnaș ca Jacques Collin, aici de față, este un om mai curajos decît ceilalți oameni și care protestează împotriva profundelor decepții pe care i le pricinuieste contractul social, cum spune Jean-Jacques, al cărui elev mă fălesc a fi. Pe scurt, stau singur împotriva guvernului, cu toată liota lui de jandarmi, tribunale, bugete, și pe toți îi învîrtesc pe degete.

— Drace, zise pictorul, ce minunat desen ar ieși !

— Ia spune-mi, paj al măriei sale călăul, guvernator al VĂDUVEI (nume plin de o cumplită poezie, pe care ocnașii îl dau ghilotinei), adăugă el, întorcîndu-se către șeful poliției de siguranță, fii băiat de treabă și spune-mi dacă-i adevărat că m-a vîndut Fir-de-Mă-tase. N-aș vrea să plătească pentru altul, n-ar fi drept.

În clipa aceea, agenții, care cotrobăiseră peste tot și inventariaseră tot, se întoarseră în sala de mîncare și schimbară cîteva cuvinte în șoaptă cu șeful expediției.

Procesul verbal era încheiat.

— Domnii mei, spuse Collin, întorcîndu-se către pensionari, peste puțin au să mă ia. Toți mi-ați arătat bunăvoință, în timpul cît am locuit în această casă și

vă rămîn recunoscător. Primiți cuvîntul meu de bun rămas. Îmi veți îngădui, sper, să vă trimit smochine din Provence.

Făcu cîțiva pași către ușă, dar se întoarse către Rastignac.

— Rămii cu bine, Eugen, spuse el cu un glas blînd și trist, care nu se potrivea de fel cu vorbirea-i repezită de pînă acum. Ți-am lăsat un prieten devotat, dacă vei fi vreodată la strîmtoare.

Cu toate că avea mîinile prinse în cătușe, se puse în gardă, dădu comanda ca un maestru de scrimă, strigă „Unu, doi !” și fandă.

— Dacă ai vreun necaz, du-te la el. Poți dispune deopotrivă de om, ca și de bani.

Ciudatul personaj învălui cuvintele din urmă în destule schime de măscărici, ca să nu le poată înțelege decît el și Rastignac. După ce jandarmii, soldații și polițiștii plécară, Sylvie, fricționîndu-și stăpîna cu oțet pe tîmple, se uită la pensionarii care ședeau buimăciți.

— Oricum, spuse ea, era un bărbat și jumătate !

Această frază rupse vraja care-i cuprinsese pe toți, sub înrîurirea feluritelor sentimente stîrnite de această scenă. În clipa aceea, pensionarii, după ce se uitară unii la alții, își ațintiră privirile deodată asupra domnișoarei Michonneau, care se ghemuise lîngă sobă, subțire, sfrijită și rece ca o mumie, cu ochii în pămînt, ca și cînd s-ar fi temut că umbra abajurului nu era destul de împînzită ca să-i ascundă expresia privirilor. Antipatia, pe care i-o purtau toți de multă vreme, se lămuri deodată. Un murmur care, prin desăvirșita lui unitate de sunet, mărturisea un dezgust unanim prinse a răsuna înăbușit. Domnișoara Michonneau îl auzi, dar rămase locului. Bianchon, cel dintîi, se plecă la urechea vecinului său.

— Dacă femeia asta rămîne la masă, eu plec, spuse el cu jumătate glas.

Intr-o clipită, toți, afară de Poiret, incuviințară propunerea studentului în medicină, care, tare pe această adeziune obștească, se îndreptă către bătrînul pensionar.

— Dumneata, care ești legat în chip deosebit cu domnișoara Michonneau, îi spuse el, vorbește-i, fă-o să înțeleagă că trebuie să plece chiar acum.

— Chiar acum ? repetă Poirot cu mirare.

Apoi se duse lângă bătrână și-i spuse câteva cuvinte, în șoptă.

— Dar mi-am plătit pensiunea pe toată luna, stau aici pe banii mei. ca și toți ceilalți, zise ea, aruncând asupra pensionarilor o privire de viperă.

— Dacă e numai atât, avem să punem mână de la mână, ca să-ți dăm banii înapoi, spuse Rastignac.

— Domnul e de partea lui Collin, spuse ea țintind către student o privire înveninată și întrebătoare, și nu e greu de ghicit din ce pricină.

La acest cuvânt, Eugen sări, ars, de parcă ar fi vrut să se năpustească asupra bătrânei domnișoare și s-o gătuie. Privirea ei, a cărei perfidie o înțelesese prea bine, îi aruncase o groaznică lumină în suflet.

— Las-o ! strigară ceilalți pensionari.

Rastignac își încrucișă brațele, fără cuvânt.

— Să sfârșim cu domnișoara Iuda, spuse pictorul, întorcându-se către doamna Vauquer. Doamnă, dacă nu binevoiești s-o dai afară pe Michonetta asta, află că vom părăsi cu toții baraca dumitale, spunând pretutindeni că aici nu locuiesc decît spioni și ocnași. În caz contrariu însă, nu vom pomeni nimic despre acest eveniment, care, la urma urmei, s-ar fi putut întîmpla și în societatea cea mai bună, cîtă vreme ocnașii nu sînt arși cu fierul roșu în frunte și nu li se interzice să se deghizeze în pașnici burghezi și să facă farse proaste, cum au obiceiul.

În urma acestui discurs, doamna Vauquer își reveni în fire ca printr-o minune, se îndreptă din șale, își încrucișă brațele și deschise ochii limpezi, fără urmă de lacrimă.

— Dar, dragă domnule, vrei să-mi ruinezi casa ? Iacă domnul Vautrin... Of, Doamne, își spuse, întrerupîndu-se singură, nu pot să-i spun decît pe numele lui de om cinstit ! Iată, urmă bătrîna, am rămas cu un apartament gol și dumneata vrei să am două de închiriat, într-un sezon în care nimeni nu se mai mută...

— Domnilor, să ne luăm pălăriile și hai să mîncăm la Flicoteaux, în piața Sorbonei, zise Bianchon.

Socotind dintr-o aruncătură de ochi care era partea cea mai de folos pentru sine, doamna Vauquer se duse în grabă către domnișoara Michonneau :

— Înțelege, drăguța mea, desigur că dumneata nu vrei să-mi ruinezi întreprinderea, nu-i așa ? Vezi bine în ce situație mă pun domnii aceștia. Retrăge-te în camera dumatăle astă-seară.

— Nu așa ceva dorim noi, nu așa ceva, strigară pensionarii în cor, să plece chiar acum din casă.

— Dar biata domnișoară nici n-a stat la masă, spuse Poiret cu glas plîngăreț.

— Să mănînce unde-o pofti, strigară mai multe glasuri.

— Afară cu spioana !

— Afară cu spioni !

— Domnilor, izbucni Poiret, ridicîndu-se deodată la înaltul curaj pe care iubirea îl dă chiar și berbecilor, respectați o persoană de sex contrariu.

— Spionii n-au sex, zise pictorul.

— Minunată sexoramă !

— Afarorama !

— Domnilor, asta este o necuviință. Cînd dai afară pe cineva, trebuie să păstrezi anumite forme. Noi am nălit și deci rămînem aici, zise Poiret, punîndu-și șapca în cap și așezîndu-se pe un scaun, lîngă domnișoara Michonneau, pe care doamna Vauquer o dăscălea de zor.

— Răutăciosule, îi spuse pictorul în batjocură, hai, răutăcios mic ce ești, cară-te !

— Foarte bine, dacă nu plecați dumneavoastră, plecăm noi, ceștialalți, zise Bianchon.

Și pensionarii se îndreptară toți către salon.

— Ce vrei să-mi faci, domnișoară ? strigă doamna Vauquer. Sînt ruinată. Nu poți să mai rămîi aici. Sînt capabili să se dedea la acte de violență.

Domnișoara Michonneau se ridică.

— Pleacă ! — Nu pleacă ! — Pleacă ! — Nu pleacă !

Aceste cuvinte repetate alternativ, ca și ostilitatea comentariilor ce se făceau pe socoteala ei, o siliră pe

domnișoara Michonneau să plece, după ce hotărî cu gazda anumite condiții, într-o convorbire dusă pe șoptite.

— Am să mă duc la doamna Buneaud, zise ea cu glas amenințător.

— Dar du-te unde vrei, domnișoară, răspunse doamna Vauquer, socotindu-se prea jignită de faptul că bătrîna domnișoară alesese o firmă rivală, care îi era deci odioasă. Du-te la Buneaud, ca să-ți dea toate scursorile de vinuri și mîncări cumpărate de la dughe-nele cele mai proaste.

Pensionarii se așezară pe două rînduri, într-o tăcere deplină. Poiret o învălui pe domnișoara Michonneau într-o privire atît de duioasă și se arătă atît de naiv nehotărît dacă să plece cu ea sau să rămînă, încît ceilalți, fericiți că bătrîna domnișoară pleca, izbucniră în ris, uitîndu-se unii la alții.

— Cuțu — cuțu — cuțu, Poiret ! îi strigă pictorul. Haide, hopa sus ! Hopa !

Slujbașul de la Museum începu să cînte în batjocură prima strofă dintr-o romanță foarte cunoscută în acea vreme :

*Plecînd în depărtata Sirie,
Frumosul, junele Dunois...*

— Hai, du-te ! Mori de nerăbdare să pleci cu ea. Trahit sua quemque voluptas⁹⁰ ! zise Bianchon.

— Sau : fiecare își urmează respectiva, traducere liberă după Virgiliu, îl îngîna repetitorul.

Domnișoara Michonneau întorcînd ochii către Poiret și schițînd o mișcare, ca și cînd ar fi vrut să-l ia de braț, bătrînul nu se mai putu împotrivi acestei chemări și sări să o sprijine, ceea ce stîrni o dezlănțuire de aplauze și de hohote de ris.

— Bravo, Poiret ! Bătrînul Poiret ! Apollo-Poiret ! Marte-Poiret ! Poiret cel neînfricat !

Tocmai atunci sosi un comisionar, aducînd o scrisoare pentru doamna Vauquer, care, după ce o citi, se lăsă moale pe scaun.

— Nu-mi mai rămîne decît să dau foc casei, trăz-ni-o-ar Dumnezeu ! Taillefer-fiul a murit la ora trei.

Am dorit binele celor două doamne și-acum, iată, îmi primesc pedeapsa. Doamna Couture și Victorine rămân la tatăl fetei și cer să le trimit lucrurile. Domnul Taillefer i-a îngăduit fetei s-o țină pe văduva Couture ca doamnă de companie. Patru apartamente libere, cinci clienți care pleacă !...

Se așază, gata parcă să izbucnească în plîns.

— Mi-a intrat nenorocirea-n casă ! strigă ea.

În stradă se auzi huruit de roți, care se opriră în fața porții.

— Cine știe ce chilipir ne mai vine ! zise Sylvie.

Goriot se ivi în ușă, cu fața strălucitoare și îmbujorată de fericire, de-ai fi zis că s-a întors la anii tinereții.

— Goriot în trăsură ? spuseră pensionarii. Să știți că vine sfârșitul pămîntului !

Fostul fabricant de făinoase se duse drept la Eugen, care rămăsese îngîndurat într-un ungher și-l luă de braț.

— Haide, îi spuse el cu voioșie.

— Nu știi ce s-a întîmplat ? îl întrebă Eugen. Vautrin era un fost ocnaș și a fost arestat adineauri, iar Taillefer-fiul a murit.

— Ei și ? Ce ne privesc pe noi treburile astea ? răspunse moș Goriot. Astă-seară iau masa cu fie-mea, la dumneata, pricepi ? Te așteaptă, haide !

Și îl trase de braț cu atîta putere, încît îl luă cu forța, răpindu-l ca pe-o iubită.

— Să mîncăm, strigă pictorul.

Își apropiară scaunele și se așezară.

— Zău că azi e ziua nenorocirilor, spuse butucănoasa Sylvie. Tocana mea de berbec s-a prins. Ce să fac ? O s-o mîncăți arsă !

Doamna Vauquer nu cutează să sufle nici un cuvînt, numărînd în jurul mesei numai zece inși, în loc de optsprezece ; toți se străduiră însă s-o consoleze și s-o înveselească. Dacă la început clienții externi discutară despre Vautrin și despre întîmplările de peste zi, îndată după aceea, lăsîndu-se în voia convorbirii, care șerpuia printr-atîtea subiecte, ajunseră a vorbi despre dueluri, despre ocna, despre justiție, despre legile care

trebuiau schimbate, despre pușcării. După un scurt răstimp, se aflau la o mie de leghe de Jacques Collin, de Victorine și de fratele ei. Deși nu erau decît zece la număr, făcură larmă cît douăzeci, așa că păreau a fi mai mulți decît în zilele celelalte; aceasta fu singura deosebire dintre masa din seara aceea și cea din ajun. Obișnuita nepăsare a acestei lumi egoiste, care, a doua zi, avea să găsească în faptele diverse ale Parisului, o altă pradă de sfîșiat, ieși biruitoare și de data aceasta și pînă la urmă chiar și doamna Vauquer se liniști sub alinarea speranței, care cuvînta prin gura butucănoasei Sylvie.

Ziua aceea și desfășurările din cursul serii aveau să fie o adevărată fantasmagorie pentru Eugen, care, cu toată firea lui tare și cu toată judecata lui cumpănită, nu izbutea să pună nici o rînduială în gîndurile lui, cînd se trezi într-un cupeu de piață, alături de moș Goriot, ale cărui vorbe mărturiseau o neobișnuită hucurie și îi sunau la ureche, după atîtea emoții, ca și cînd ar fi venit de undeva, din depărtarea unui vis.

— De ast-dimineată toate-s gata. O să luăm masa toți trei împreună, împreună! De patru ani n-am mai mîncat cu Delphine, cu micuța mea Delphine. O seară întreagă are să stea lîngă mine. Am muncit ca un lucrător, în cămașă și cu minecile sumese. Sîntem la dumneata de azi dimineată. Am ajutat la căratul mobilurilor. Ah, ah, nici nu-ți poți închipui ce drăguță e la masă. Are să-mi poarte de grijă: „Uite, tăticule, ia din asta, e foarte bună“. Și eu n-o să pot mînce. Oh, de cînd n-am mai stat cu ea în tihnă, așa cum o să stăm acum!

— Oare s-a întors lumea pe dos? îi spuse Eugen.

— Pe dos? zise moș Goriot. Dar niciodată lumea n-a fost așa de bine așezată. Pe ulițe văd numai fețe vesele, oameni care își dau mîna și se îmbrățișează; oameni fericiți, de parcă fiecare s-ar duce să mănînce la fie-sa, să chefuliască la o masă strașnică, pe care a comandat-o chiar în fața mea bucătarului șef de la Café des Anglais. Dar pe Dumnezeuul meu, cînd ești cu ea, chiar și fierea ți se pare dulce ca mierea.

— Am impresia că revin la viață, zise Eugen.

— Hai, birjar, grăbește ! strigă moș Goriot ridicînd geamul din față. Mînă mai iute, ai cinci franci bacșiș, dacă mă duci în zece minute unde ți-am spus.

Primind această făgăduială, birjarul trecu prin Paris ca un fulger.

— Mînă tare-ncet, spunea însă moș Goriot.

— Dar unde mă duci dumneata ? îl întrebă Rastignac.

— La dumneata acasă, răspunse moș Goriot.

Cupeul opri în strada Artois. Bătrînul coborî cel dintîi și aruncă zece franci birjarului, cu dărnicia unui văduvoi care, cuprins în vîrtejul desfătărilor lui, și-a pierdut orice socoteală.

— Hai sus, îi spuse lui Rastignac, tîrîndu-l printr-o curte și îndrumîndu-l către ușa unui apartament de la catul al treilea, în fundul unei case noi și cu înfățișare frumoasă.

Moș Goriot nu mai avu nevoie să sune. Thérèse, camerista doamnei de Nucingen, le deschise îndată ușa. Eugen se trezi într-un minunat apartament de holtei, alcătuit dintr-o anticameră, un salonaș, un dormitor și un cabinet de toaletă cu ferestrele către o grădină. În salonaș, a cărui mobilă și împodobire puteau fi ase-muite cu tot ce era mai frumos și mai plăcut în Paris, o găsi pe Delphine, care, învăluită în lumina lumînărilor, se ridică de pe canapeluța din fața căminului și, lăsînd evantaiul cu care se apăraseră de dogoarea focului, îi spuse cu glas plin de duioșie :

— A trebuit deci să trimit să te aducă, domnule, care nu înțelege nimic !

Thérèse ieși. Studentul o cuprinse pe Delphine cu brațele, o strînse cu putere și plîns de bucurie. Acest ultim contrast între ceea ce vedea acum și ceea ce văzuse mai înainte, în cursul unei zile, în care, după atîtea zbuciumări își simțea mintea și inima trudite, îi pricinui o dezlănțuire de sensibilitate nervoasă.

— Știam eu că te iubește, murmură încetinel moș Goriot către fie-sa, în vreme ce Eugen zăcea pe canapeluța fără să poată rosti un singur cuvînt și fără să-și dea încă seama cum se săvîrșise această nouă minune.

— Vino să vezi, îi spuse doamna de Nucingen, luându-l de mână și ducându-l într-o odaie, care, prin covoarele, mobilele și cele mai minunate amănunte ale ei, îi reaminti în proporții mai mici camera Delphinei.

— Lipsește patul, zise Rastignac.

— Da, domnule, răspunse Delphine, roșind toată și strângându-i mina.

Eugen o cuprinse cu privirea și, neștiutor încă, înțelese câtă adevărată și castă sfială poate sălășlui în sufletul unei femei care iubește.

— Ești una din făpturile vrednice de o adorație veșnică, îi spuse ea la ureche. Da, îndrăznesc să ți-o spun, pentru că ne înțelegem atât de bine: cu cât o iubire este mai puternică și mai sinceră, cu atât mai mult se cuvine să fie învăluită, tăinuită. Să nu încredințăm secretul nostru nimănui.

— A, eu n-am să fiu oricine, mormăi moș Gorlot.

— Știi prea bine că dumneata ești una cu noi.

— Oh, iată ceea ce vreau să aud! Nici n-o să vă sinchisiți de nimic, nu-i așa? Eu am să plec și am să mă-ntorc ca un duh bun care este pretutindeni și pe care-l știi lângă tine, fără să-l vezi. Eh, Delphinette, Ninette, Dedel! N-am avut dreptate când ți-am spus: „E un apartament draguț în strada Artois, hai să-l mobilăm pentru el!” Tu nu voiai de fel. Ah, bucuria asta eu ți-am dat-o, cum tot eu ți-am dat și viața! Părinții trebuie să dea neconținut, ca să fie fericiți. Să dea mereu, asta se cheamă să fii tată.

— Dar cum a fost? întrebă Eugen.

— Păi da, ea nu voia de fel. I-era teamă c-o să-nceapă lumea să spună cine știe ce nerozii pe seama ei, ca și când lumea ar prețui cât fericirea! Parcă nu visează toate femeile să facă la fel ca ea...

Moș Goriot vorbea de unul singur. Doamna de Nucingen îl luase pe Rastignac în cabinetul de alături, unde se auzi un sărut luat în fugă. Mica încăpere era tot așa de elegantă ca și restul apartamentului, căruia de altfel nu-i lipsea nimic.

— Ei, ți-am ghicit toate dorințele? întrebă ea, întorcându-se în salon, ca să se așeze la masă.

— Chiar prea bine, răspunse el. Vai, acest lux desăvîrșit, acest minunat vis înfăptuit, toată poezia acestei vieți pline de tinerețe și de eleganță, toate acestea le simt cu prea multă putere, ca să nu fiu vrednic de ele. Și totuși nu pot să le primesc de la dumneata, sînt prea sărac încă, pentru ca...

— Ah? Ah! ai și început să mi te împotrivești, spuse ea cu o ușoară notă de autoritate glumeață, făcînd o mutrișoară drăgălașă cum fac femeile cînd vor să ia în rîs un scrupul, ca să-l poată înlătura cu totul.

Dar în ziua aceea Eugen își pusese întrebări prea grave, iar arestarea lui Vautrin, arătîndu-i în ce adînc abis era gata să se rostogolească, fusese un prea bine-venit prilej de cercetare a sentimentelor înalte și a gingășiei lui sufletești, pentru ca acum să cedeze în fața acestei mîngîioase respingeri a gîndurilor lui generoase. Il cuprinse o tristețe adîncă.

— Cum, spuse doamna de Nucingen, ai de gînd să nu primești? Dar știi ce înseamnă o asemenea respingere? Înseamnă că n-ai încredere în viitor, că nu cu-tezi să-ți legi viața dumitale de viața mea. Ți-e teamă, deci, că mă vei dezamăgi în afecțiunea pe care ți-o port? Dacă mă iubești și dacă... dacă te iubesc și eu, pentru ce te dai înapoi în fața unor atît de mărunte îndatoriri? Dacă ai ști cu cîtă plăcere m-am ocupat de această mică gospodărie a dumitale, n-ai șovăi nici o clipă, ci mi-ai cere iertare. Am avut bani, care erau ai dumitale, și m-am folosit de ei, asta e tot. Te socoți om în toată firea, dar ești tot copil. Îmi ceri mult mai mult... (Ah, își spuse ea, înțelegînd pătimașa privire a lui Eugen) și totuși faci atîtea mofturi pentru niște lucruri de nimic. Dacă nu mă iubești, atunci ai dreptate să nu primești. Soarta mea atîrnă de un singur cuvînt. Vorbește! Dar, tată, adăugă Delphine după un scurt răstimp, întorcîndu-se către moș Goriot, convinge-l dumneata. Își închipuie oare că eu nu sînt tot așa de simțitoare ca și el, în ce privește cîntea noastră?

Urmărind drăgălașa lor sfadă, moș Goriot avea surîsul fix al opiomanului, care plutește în visurile lui de fericire.

— Copil ce ești ! urmă Delphine, luînd mînalui Eugen, ești în pragul vieții, îți stă în față o barieră, pe care atîția alții n-o pot trece, o mîna de femeie o ridică și dumneata te dai îndărăt ! Dar ai să izbutești, ai să faci o carieră strălucită, succesul ți-e scris pe frumoasa dumitale frunte. Nu vei putea să-mi dai înapoi atunci, ceea ce îți împrumut astăzi ? În vremea veche, doamnele nu dăruiau cavalerilor lor armuri, spade, coifuri, zale, cai, ca să poată lua parte în numele lor la luptele ce se dădeau la feluritele serbări ? Ei bine, Eugen, lucrurile pe care ți le ofer eu, sînt armele epocii noastre, uneltele de care are nevoie orice om care vrea să răzbată în viață. Ce drăguță trebuie să fie mansarda dumitale, dacă o fi semănînd cu odaia tatii ! Dar noi nu mai mîncăm astă-seară ? Vrei să mă mîhnești ? Hai, răspunde, zise ea, scuturîndu-l de mîna. Pentru Dumnezeu, tăcuțule, hotărăște-l o dată sau de nu, plec și n-am să-l mai văd în viața mea.

— Am să te hotărăsc, zise moș Goriot, smulgîndu-se din extazul său. Dragă domnule Eugen, ai de gînd să împrumuți bani de la evrei, nu-i așa ?

— Sînt nevoit, răspunse el.

— Bun ! Te-am prins, urmă bătrînul, scoțînd un portofel ponosit de piele ferfenițită. M-am făcut ovrei și am achitat toate facturile. Uite-le. Pentru tot ce vezi aici, nu datorezi nici o centimă. Nu-i vorba de cine știe ce sumă, una peste alta cinci mii de franci. Ți i-am împrumutat eu. N-ai să mă refuzi, eu nu sînt femeie. Ai să-mi scrii o chitanță pe un petic de hîrtie, iar banii ai să mi-i dai mai tîrziu.

Eugen și Delphine se priviră cu mirare, cu ochii plini de lacrimi. Rastignac luă mîna bătrînului și i-o strînse.

— Ei, ce ? zise Goriot. Nu sînteți copiii mei ?

— Dar, bietul meu tată, spuse doamna de Nucingen, cum ai făcut ?

— Ei, asta-i ! răspunse Goriot. Cînd te-am hotărît să-l instalez într-un apartament mai aproape de tine și cînd te-am văzut cumpărînd lucruri ca pentru o mireasă, mi-am spus : „are să se-ncurce !” Avocatul meu pretinde că procesul care trebuie intentat bărbatului

tău ca să-l facem să-ți dea averea îndărăt, are să țină mai bine de șase luni. Bun. Am vîndut renta mea perpetuă de o mie trei sute cincizeci de livre. Din banii ăștia, cu cincisprezece mii de franci mi-am făcut o rentă viageră, garantată în ipotecă sigure, de o mie două sute de franci pe an, iar cu restul capitalului, dragi copii, am achitat datoriile voastre la negustori. Cît despre mine, am sus o odaie care mă costă cincizeci de taleri pe an, iar cu patruzeci de gologani pe zi pot să trăiesc ca un prinț, ba o să-mi mai rămînă și ceva în pungă. Haine nu prea stric, așa că altele, noi, aproape că nu-mi trebuie. Și uite-așa, de cincisprezece zile îmi rid în barbă, spunîndu-mi: „Ce fericiți au să fie!” Ei, nu sînteți fericiți?

— Oh, tăicuțule, tăicuțule, spuse doamna de Nucingen sărind în brațele bătrînului, care o luă pe genunchii lui.

Îl potopi cu sărutări, îi mîngîie obrazii cu părul ei bălai și plinse din plin pe fața lui bătrînă, acum întinerită și strălucitoare.

— Tată dragă, tu ești un adevărat tată! Ba nu, nu există în toată lumea un alt tată ca tine. Eugen ținea de mult la dumneata, dar cît are să te iubească acum!

— Dar bine, măi copii, zise moș Goriot, care de zece ani nu mai simțise inima fie-si bătînd pe pieptul lui, dar bine, Delphinette, tu vrei să mor de fericire? Biata mea inimă se șfărîmă în țandări. Iacă, domnule Eugen, cu asta mi-ai și plătit datoria!

Și bătrînul își cuprinse fata într-o îmbrățișare atît de sălbatică, atît de nebună, încît ea spuse:

— Ah, mă doare!

— Te doare? zise el, pîlînd.

O privi cu o înfățișare de supraomenească suferință.

Pentru a zugrăvi așa cum se cuvine chipul acestui Christ al paternității, ar trebui să căutăm comparațiile în icoanele pe care prinții paletelor le-au făurit ca să redea patimile suferite de Mîntuitorul oamenilor pentru izbăvirea lumii lor. Moș Goriot sărută încet cordonul pe care degetele lui îl apăsaseră prea tare.

— Nu, nu te doare? urmă bătrînul, cu un surîs întrebător. Pe mine, însă m-a durut strigătul tău. Asta

are să te coste mai mult, îi spuse el în șoaptă, sărutînd-o încetinel pe ureche, dar trebuie să-l amăgești. Altfel se supără el.

Eugen sta împietrit în fața nesecătuitului devotament al acestui om și îl privea cu acea naivă încîntare, care în anii tinereții se confundă cu credința.

— Mă voi dovedi vrednic de toate acestea, izbucni el cu însuflețire.

— O, dragul meu Eugen, ce cuvînt minunat ai spus! Și doamna de Nucingen îl sărută pe frunte.

— Pentru tine, a refuzat pe domnișoara Taillefer și milioanele ei, spuse moș Goriot. Da, biata micuță te iubea. Și acum, după moartea fratelui ei, e bogată ca un Cresus.

— Oh, de ce-i spui asta ? strigă Rastignac.

— Eugen, îi murmură Delphine la ureche, acum am totuși un regret pentru seara asta. Ah, Eugen, am să te iubesc mult ! Și totdeauna.

— De la nunta ta și, apoi, a Nasiei, n-am mai avut o zi așa de frumoasă, strigă moș Goriot. Oricîte suferințe mi-ar trimite Dumnezeu, dacă nu vor fi din pricina voastră, îmi voi putea spune : „În luna februarie din anul acesta, am avut o clipă, în care am fost mai fericit decît poate fi un om într-o viață întreagă“. În întoarcere fața-ncoace, Fifine, spuse bătrînul către fie-sa. E tare frumoasă, nu-i așa ? Ia spune-mi, ai văzut multe femei care să aibă culorile atît de gingașe și gropița asta mică ? Nu-i așa că nu ? Ei bine, află că dragălășenia asta de femeie e opera mea. Și de-aici încolo, fiind fericită grație dumitale, are să fie de o mie de ori mai frumoasă. Eu, vecine, pot să mă duc în infern ; dacă-ți trebuie locșorul meu din paradis, ți-l dăruiesc. Eh, hai să mîncăm, să mîncăm, urmă el, nemaștiind ce spune, toate astea sînt ale noastre.

— Bietul meu tată !

— Dacă ai ști, copila mea, zise bătrînul ridicîndu-se și ducîndu-se către ea, cuprinzîndu-i capul în mîini și sărutîndu-i cosițele aurii, dacă ai ști cît de fericit mă poți face tu și cu cît de puțină cheltuială ! Nu trebuie decît să vii să mă vezi din cînd în cînd. Am să

fiu sus, în odaia mea. N-ai de făcut decît un pas. Spune, îmi făgăduiești ?

— Da, tată drag !

— Încă o dată.

— Da, tată bun !

— De ajuns. Dacă te-ai potrivi mie, te-aș pune să mi-o repeți de o sută de ori. Hai la masă.

Toată seara trecu în copilării de felul acesta și moș Goriot nu se arătă mai puțin nebunatic decît ei doi. Se trîntea la picioarele fie-si și i le săruta ; rămi-nea îndelung cu ochii pierduți în ochii ei ; își freca fruntea pe rochia ei ; pe scurt, făcea toate nebuniile pe care le-ar fi putut face cel mai tinăr și cel mai îndrăgostit amant.

— Vezi, spuse Delphine către Eugen, cînd tata e cu noi, trebuie să fim numai ai lui. Cîteodată asta are să ne stînjenească.

Eugen, care avusese cîteva tresăriri de gelozie, nu putea să nu încuviințeze aceste cuvinte, în care se rezuma toată ingratitudea.

— Și cînd are să fie gata apartamentul ? întrebă Eugen, uitîndu-se în jurul său. Astă-seară va trebui să ne despărțim ?

— Da, însă miine vei veni să iei masa cu mine, răspunse Delphine cu o privire vicleană. E ziua cînd mergem la Italieni.

— Am să-mi cumpăr și eu un bilet la parter, zise moș Goriot.

Era miezul nopții. Trăsura doamnei de Nucingen aștepta la poartă. Moș Goriot și Eugen se întoarseră la pensiunea Vauquer, vorbind despre Delphine cu o însuflețire care sporea cu fiecare clipă, incît cele două violente pasiuni ale lor ajunseră la un ciudat război de cuvinte. Eugen nu putea să nu recunoască în si-nea lui că iubirea de tată a bătrînului, pe care nu o păta nici un interes, strivea prin stăruința și puterea ei, propria lui iubire. În ochii tatălui idolul se înfă-țișa în toată clipa, strălucitor și pur, iar adorația lui creștea neconținut, trăgîndu-și puterea deopotrivă din trecut ca și din viitor. Moș Goriot și Eugen o găsiră pe doamna Vauquer la gura sobei, între Sylvie și

Christophe. Bătrina gazdă ședea ca Marius per ruinele Cartaginei⁹¹. Jeluindu-se împreună cu Sylvie, își aștepta cei doi pensionari, singurii care-i mai rămăseră. Deși lord Byron îi atribuie lui Torquato Tasso atât de minunate lamentații, ele nu ating totuși nici pe departe adîncul adevăr al celor care țîșneau din gura doamnei Vauquer.

— Așadar, Sylvie, mîine n-o să ai de făcut decît trei cești de cafea. Of, mi-a rămas casa pustie! Cum să nu ți se sfișie inima? Ce rost mai are viața fără clienți? Nici un rost. Mi-a rămas casa fără oameni, de parcă-ar fi fără de mobile. Dar toată viața stă în mobile. Ce păcate am făcut, Doamne, că trimiți asupra mea atîtea nenorociri? Am cumpărat fasole și cartofi de iarnă, pentru douăzeci de persoane. Auzi dumneata, să mă trezesc cu poliția-n casă! O să mîncăm numai cartofi! Iar pe Christophe va trebui să-l concediez.

Savoiardul, care ațipise, se trezi brusc și spuse:

— Da, doamnă!

— Bietul băiat! zise Sylvie. E ca un cîine credincios.

— Sezon mort, nu se mută nimeni. De unde să-mi vină pensionari? O să-mi pierd mințile. Și sibila asta de Michonneau⁹² mi l-a luat și pe Poiret! Ce i-o fi făcut, ca să-l atragă pînă-ntr-atît, încît să se țină de ea ca un cățeluș?

— Ei, drace, făcu Sylvie, ridicînd capul, fetele astea bătrîne cunosc toate meșteșugurile.

— Și bietul domn Vautrin, pe care l-au scos ocnaș, urmă văduva. Vezi tu, Sylvie, asta e mai presus de puterile mele, nici acum nu-mi vine să cred. O grădină de om ca el, care numai pentru cafele dădea cincisprezece franci pe lună, și care plătea pînă la ultima centimă!

— Și era darnic, zise Christophe.

— Trebuie să fie o greșeală, spuse Sylvie.

— Da de unde! a mărturisit chiar el, urmă doamna Vauquer. Și cînd te gîndești că toate astea s-au întîmplat în casa mea, într-un cartier așa de liniștit, prin care nu vezi trecînd nici măcar o mîță! Mi se

pare că visez, pe cinstea mea. Că, vezi tu, noi am văzut accidentul lui Ludovic al XVI-lea, am văzut căderea împăratului, l-am văzut apoi întorcându-se și căzind iarăși, dar toate acestea erau lucruri care puteau să se întâmple în chip firesc; pensiunile de familie însă n-aveau a se teme de nimic: de rege poți să te lipsești, dar de mâncat trebuie să măninci în fiecare zi. Și când o femeie cinstită, născută de Conflans, dă la masă toate bunătățile, alunci, numai dac-ar veni sfârșitul pământului... Dar să știi că asta e: vine sfârșitul pământului!

— Și când te gîndești că domnișoara Michonneau, care v-a făcut tot necazul ăsta, o să se aleagă după cît se spune, cu un câștig de o mie de taleri! exclamă Sylvie.

— Să nu mai aud de ea, e o ticăloasă! zise doamna Vauquer. Și după toate celelalte, se mută la Bu-neaud! Femeia asta e în stare de orice, n-am nici o îndoială că la vremea ei a ucis, a furat, a făcut tot felul de grozăvii. Ea trebuie să infunde ocna, nu acest biet om...

În clipa aceea, Eugen și moș Goriot traseră clopotul de la poartă.

— Ha, vin cei doi care mi-au rămas credincioși, spuse văduva suspinînd.

Cei doi credincioși, care abia își mai aduceau aminte de dezastrele ce se abătuseră asupra pensiunii, își anunțară gazda, fără prea multă ceremonie, că se vor muta pe șoseaua d'Anlin.

— Ah, Sylvie, zise văduva, asta e cea din urmă nenorocire. Mi-ați dat o lovitură de moarte, domnilor! Mă seacă la inimă! Mi s-a pus o piatră pe ea. Ziua de azi m-a îmbătrinit cu zece ani. O să-mneebunesc, pe cinstea mea! Ce să mă fac cu toată fasolea din cămară? Să știi, Christophe, că dacă-mi pleacă toți clienții, mîine sint silită să-ți dau drumul. Cu bine, domnilor, noapte bună.

— Dar ce are? întrebă Eugen pe Sylvie.

— Ce să aibă! După cele întîmplate, a plecat toată lumea. Asta a înnebunit-o cu toțul. Auziți-o cum

plinge. Las' că-i face bine. De cînd o slujesc, e înția oară cînd își deșartă și ea ochii.

A doua zi, doamna Vauquer se cumînțise, după cum spunea ea. Dacă părea mîhnită, ca o femeie care își pierduse toți pensionarii și a cărei viață era greu zdruncinată, în schimb își păstrase toată judecata, arătînd ce înseamnă adevărata durere, o durere profundă, care izvorăște din ciștigurile pierdute, din vechile deprinderi rupte dintr-o dată. Desigur că nici un amant, despărțindu-se de locurile în care a trăit alături de iubita lui, nu le-ar fi cuprins într-o privire mai tristă, decît aceea pe care doamna Vauquer o purta în dimineața aceea de-a lungul mesei sale goale. Eugen o consolă, spunîndu-i că în odaia lui are să se mute cu siguranță Bianchon, care își sfîrșea stagiul de intern peste cîteva zile, că slujbașul de la Museum își arătase adesea dorința de a închiria apartamentul doamnei Couture și că, astfel, în scurtă vreme își va reface clientela.

— Să te audă Dumnezeu, dragă domnule ! Dar în casa asta s-a cuibărit nenorocirea. N-au să treacă nici zece zile, și ai să vezi că are să se arate și moartea, își spuse bătrîna, aruncînd o privire plină de jale asupra sălii de mincare. Pe cine are să-l ia, oare ?

— Bine că ne mutăm ! îi șopti Eugen lui moș Goriot.

— Doamnă, zise Sylvie, venind în goană, înspăimîntată, de trei zile nu l-am mai văzut pe Mistigris.

— Ah, Doamne, dacă a murit pisica, dacă ne-a părăsit, eu...

Biata văduvă nu apucă să-și sfîrșească vorba ; își împreună miinile și se prăbuși pe spătarul jilțului, doborîtă de această cumplită prevestire.

Către amiază, cînd venea poșta în cartierul Pantheonului, Eugen primi o scrisoare într-un plic elegant, purtînd în sigiliu armele familiei de Beauséant. Înăuntru era o invitație către domnul și doamna de Nucingen pentru balul, pe care urma să-l dea vicontesa și care fusese anunțat cu o lună înainte. Pe lîngă această invitație, erau și cîteva rînduri pentru Eugen :

„Am socotit, domnule, că vei primi bucuros să fii interpretul sentimentelor mele pe lângă doamna de Nucingen ; îți trimit invitația pe care mi-ai cerut-o și voi fi încântat să cunosc pe sora doamnei de Restaud. Adu-mi deci pe această drăguță doamnă și ai grijă să nu-ți ia toată afecțiunea : îmi datorezi o parte și mie, în schimbul celei pe care, la rîndul meu, ți-o port .

Vicontesa de Beauséant“.

— Dar, își spuse Eugen recitînd biletul, doamna de Beauséant îmi spune destul de limpede că pe baronul de Nucingen nici nu vrea să-l vadă.

Se duse în grabă la Delphine, fericit că-i poate dărui o bucurie, pentru care fără îndoială că avea să fie răsplătit. Doamna de Nucingen era în baie. Rastignac așteptă în budoar, cuprins de o nerăbdare firească pentru un tinăr înflăcărat și grăbit să-și ia în stăpînire amanta pe care o dorea de un an de zile. Sînt emoții pe care un tinăr nu le trăiește de două ori în viață. Cea dintîi femeie cu adevărat femeie de care se îndrăgostește un bărbat, adică aceea care i se înfățișează împodobită cu toată strălucirea ce se cere în înalta societate pariziană, nu va avea niciodată o rivală. Parisul își are un fel al lui de-a iubi care nu seamănă întru nimic cu celelalte iubiri din lume. Aici, nici bărbații, nici femeile nu se lasă înșelați de vitrinele pline de banalități, sub care fiecare caută să-și ascundă cu decență așa-numitele simțăminte dezinteresate. În această lume, femeia nu are a-și împlini numai năzuințele inimii și pornirile simțurilor, ea știe prea bine că are de îndeplinit îndatoriri și mai însemnate față de nenumăratele vanități, care prin imbinarea lor alcătuiesc viața însăși. Aici mai cu osebire iubirea este prin însăși esența ei, lăudăroasă, nerușinată, risipitoare, înșelătoare și fastuoasă. Dacă toate femeile de la curtea lui Ludovic al XIV-lea au pizmuیت pe domnișoara de La Valière⁹³ pentru înflăcărata pasiune care l-a făcut pe acest mare principe să uite că manșetele lui costau o mie de taleri fiecare, atunci cînd si le-a sfîșiat, ca să în-

lesnească intrarea ducelui de Vermandois pe scena lumii, ce s-ar mai putea cere restului omenirii? Fiți tineri și bogați, purtați titlurile cele mai înalte, dacă puteți împodobiți-vă și cu alte însușiri; cu cât veți arde mai multă tămâie la picioarele idolului vostru, dacă totuși aveți un idol, cu atât el va fi mai binevoitor. Iubirea este o religie și cultul ei costă mai scump decât cultul oricărei alte religii. Iubirea trece degrabă și trece ca un ștregar, căruia îi place să pustiască locurile pe care le străbate. Simțirea năvalnică este poezia mansardelor, căci ce ar deveni acolo iubirea, dacă n-ar avea nici măcar această avuție? Dacă aceste draconice legi ale codului parizian își au excepțiile lor, ele nu pot fi găsite decât în singurătate, la sufletele care nu se lasă tirite de doctrinele sociale, la sufletele care trăiesc în preajma izvoarelor cu ape limpezi și iuți, dar care curg necurmat, la acele suflete care, iubind cu credință codrii verzi și ascultând fericite graiul infinitului scris pentru ele în toate lucrurile și pe care îl regăsesc aidoma în străfundurile lor, așteaptă cu răbdare să-și ia zborul, plângând pe bieții pămînteni. Dar Rastignac, ca toți tinerii care au apucat să cunoască farmecul măririlor, voia să intre în lupta vieții înarmat din creștet pînă-n tălpi; îl cuprinsese înfrigurarea atestei lupte și se simțea poate îndeajuns de puternic ca s-o poată domina, dar nu cunoștea nici mijloacele, nici ținuta ambiției sale. În lipsa unei pure și sacre iubiri, singura care poate să umple o viață de om, această sete de putere poate deveni unul din lucrurile cele mai minunate; pentru aceasta este de ajuns s-o despoi de orice interes personal și să-i dai drept țință slava patriei. Dar studentul nu ajunsese încă pe acea culme, din înălțimea căreia omul poate privi în voie și poate judeca limpede desfășurarea vieții. Pînă în clipa aceea el nu izbutise nici măcar să se desprindă cu totul din vraja acelor fragede și suave gânduri, care învăluie ca într-un frunziș tinerețea celor crescuți în provincie. El nu se hotărîse încă să treacă Rubiconul vieții pariziene. În ciuda înflăcăratei lui curiozități, se gîndea totdeauna în taină la viața fericită pe care o duce

adevăralul gentilom retras în castelul său. Totuși, cele din urmă scrupule ale sale se mistuiseră în ajun, când se văzuse în apartamentul lui. Bucurându-se de foloasele materiale ale vieții, cum se bucura de multă vreme de foloasele morale pe care i le dădea calitatea lui de scoboritor dintr-o familie de aristocrați, el își lepădase pielea de provincial și își statornicise, încetul cu încetul, o situație din care își putea întrezări un viitor strălucit. Astfel, așteptînd pe Delphine, tolănit alene în acest salonaș care începe a fi oarecum al său, se vedea atît de departe de acel Rastignac care descinsese cu un an în urmă în Paris, încît, privindu-l prin-un efect de optică morală ca printr-un ocean, se întreba dacă în acea clipă mai avea oare ceva din personalitatea acestuia ?

— Doamna vă așteaptă în camera dumisale, îi spuse Thérèse, la al cărei glas tresări.

O găsi pe Delphine fragedă și odihnită, întinsă pe canapeluța din fața căminului, în care ardea focul. Așa cum ședea, pe valuri de muselină, era cu neputință să n-o asemuiești cu acele minunate plante de India, al căror fruct crește de-a dreptul din floare.

— În sfîrșit, ai venit, spuse ea cu glas tulburat.

— Ghicește ce-ți aduc, zise Eugen, luîndu-i mîna ca să i-o sărute.

Citind invitația, doamna de Nucingen avu o tresărire de bucurie. Intorcîndu-se către Eugen cu ochii în lacrimi, îl cuprinse cu brațele pe după gît și-l trase către sine, într-o dezlănțuire de vaniloasă satisfacție.

— Și numai dumitale (ție, îi spuse ea la ureche, dar să fim cuminți, Thérèse e alături, în cabinetul de toaletă), numai dumitale îți datoresc fericirea asta ? Da, îndrăznesc să spun că e o fericire. Dobîndită prin dumneata, nu e așa că prețuiește mai mult decît o simplă biruință de amor-propriu ? Nimeni n-a vrut să mă ducă în lumea aceasta. Mă socoți poate, mărunță, ușuratică, frivolă, ca orice pariziană ; dar gîndește-te, prietene, că sînt gata să-ți jertfiesc orice și că, dacă doresc mai aprig ca oricînd să intru în lumea din foburgul Saint-Germain, e numai din cauză că dumneata faci parte din ea.

— Nu ai impresia, o întrebă Eugen, că doamna de Beauséant pare a ne spune că nu prea ține să-l aibă pe baronul de Nucingen la balul ei ?

— Bineînțeles, răspunse baroana înapoiindu-i scrisoarea, femeile acestea au geniul impertinenței. Dar asta n-are nici o însemnătate, eu am să merg totuși la bal. Știu că soră-mea va veni și ea. Își pregătește o rochie minunată. Eugen, urmă Delphine cu glas scăzut, Anastasie vine la bal, ca să împrăstie niște bănuieli cumplite. Nici nu știi ce zvonuri umblă pe seama ei. Nucingen mi-a spus azi dimineață că ieri, la club, se vorbea în gura mare. De ce atîrnă, Doamne, cinstea femeilor și a familiilor ! Din cauza ei, sărmana, m-am simțit eu însămi lovită, jignită. Se zice că domnul de Trailles ar fi semnat polițe în valoare de vreo sută de mii de franci, aproape toate expirate, din care pricină urmează a fi pus sub urmărire. În această grea situație, soră-mea ar fi vîndut unui ovrei toate bijuteriile ei, știi, acele minunate bijuterii pe care ai avut prilejul să le vezi, moștenite de la mama domnului de Restaud. Pe scurt, de două zile nu se mai vorbește decît despre asta. Înțelegi deci prea bine pentru ce Anastasie își face o rochie de lamé și pentru ce vrea să atragă asupra-și toate privirile, la balul doamnei de Beauséant, apărînd în toată strălucirea și cu toate bijuteriile. Dar nici eu nu vreau să rămîn mai prejos. Totdeauna a căutat să mă strivească, niciodată n-a fost bună față de mine, care i-am făcut atîtea servicii, care i-am dat totdeauna bani, cînd era strîmtoată... Dar să lăsăm lumea cealaltă, astăzi vreau să fiu pe deplin fericită.

Trecuse de miezul nopții și Rastignac se afla încă la doamna de Nucingen, care, copleșindu-l cu sărutările de despărțire ale tuturor amanților, o despărțire încărcată cu toate bucuriile ce aveau să vină, îi spunea cu o înfățișare tristă :

— Sînt așa de fricoasă, așa de superstițioasă, în sfîrșit numește aceste sentimente ale mele cum vrei, dar să știi că tremur de spaimă să nu plătesc această fericire prin cine știe ce cumplită catastrofă.

— Copil ce ești ! zise Eugen.

— Ah, aşadar astă-seară eu sînt copilul, spuse ea rîzînd.

Eugen se întoarce la pensiunea Vauquer hotărît ca a doua zi să se mute; pe drum se lăsă deci în voia acelor frumoase visuri, pe care şi le făureşte orice tînăr, cînd simte încă pe buze gustul fericirii.

— Ei ? îl întrebă moş Goriot, cînd trecu prin faţa uşii lui.

— Mîine am să-ţi povestesc tot, răspunse Eugen.

— Tot, nu-i aşa ? îi strigă bătrînul. Acuma culcă-te. Mîine vom începe viaţa noastră fericită.

A doua zi, Goriot şi Rastignac aşteptau să vină un comisionar, ca să se mute de la pensiune, cînd, către amiază, se auzi în strada Neuve-Sainte-Geneviève hruitul unui echipaj care se opri la poarta casei Vauquer. Coborînd din trăsură ei, doamna de Nucingen întrebă dacă tatăl ei se află încă la pensiune. La răspunsul afirmativ al Sylviei, ea urcă sprintenă scările. Eugen se afla în camera lui, fără ca vecinul său să ştie. După masa de amiază, el îl rugase pe moş Goriot să-i ia şi bagajele lui, urmînd ca pe la ceasul patru să se întilnească în apartamentul din strada Artois. Pe cînd însă bătrînul era plecat după hamali, Eugen se dusesse la facultate, răspunsese la apel şi, fără să-l vadă cineva, se întorsese, ca să încheie socotelile cu doamna Vauquer, nevrînd, să lase această sarcină în seama lui Goriot, care, în marea lui înflăcărare, ar fi fost în stare, fără doar şi poate, să plătească din buzunarul lui suma datorată de Rastignac. Dar gazda ieşise în oraş. Eugen se urcă în odaia lui, ca să vadă dacă nu a uitat ceva şi se felicită că-i venise gîndul acesta, cînd găsi poliţa în alb pe care i-o dăduse lui Vautrin şi pe care, după ce o achitase, o aruncase cu nepăsare în sertarul mesei. Cum în ziua aceea nu era foc în sobă, Eugen era gata s-o rupă în bucăţele, cînd, deodată recunoscî glasul Delphinei; se opri, ca să nu mai facă nici un zgomot şi, astfel, să poată auzi ce vorbea, socotînd, fireşte, că nu putea să aibă nici o taină faţă de el. Dar, de la cele dintîi cuvinte, găsi că discuţia dintre tată şi fiică era prea interesantă, ca să n-o asculte.

— Ah, tată, spunea ea, dea Domnul să-ți fi venit la vreme gîndul de-a cere socoteala averii mele, ca să nu mă trezesc ruinată ! Pot vorbi ?

— Firește, nu-i nimeni acasă, răspunse moș Goriot cu glas schimbat.

— Dar ce ai, tată ? întrebă doamna de Nucingen.

— Mi-ai dat o lovitură de secure în creștetul capului, răspunse bătrînul. Dumnezeu să te ierte, copila mea ! Tu nu știi cît de mult te iubesc. Dacă ai fi știut, nu mi-ai fi spus dintr-o dată asemenea lucruri, mai ales dacă situația nu este cu adevărat desperată. Dar spune-mi ce s-a întîmplat, de te-ai grăbit să vii aici, cînd peste cîteva minute trebuie să ne mutăm în apartamentul din strada Artois ?

— Ei, tată, în fața unei catastrofe, cine-și mai poate stăpîni cea dintîi mișcare ? Mi-am pierdut mințile ! Avocatul tău ne-a ajutat să descoperim o clipă mai devreme nenorocirea, care fără nici o îndoială, avea să izbucnească mai tîrziu. Vechea dumitale experiență negustorească are să ne fie de folos în împrejurarea asta și am alergat la dumneata, agățîndu-mă ca de o creangă, ca atunci cînd ești în primejdie să te îneci. Domnul Derville, văzînd că Nucingen îi făcea atîtea șicane, l-a amenințat că-i va intenta un proces, spunîndu-i că autorizația președintelui tribunalului va fi dobîndită fără întîrziere. Nucingen a venit azi-dimineață la mine, și m-a întrebant dacă vreau să-l ruinez și pe el, și pe mine. I-am răspuns că nu mă pricep de fel în treburile acestea, că am avut o avere a mea, că s-ar cuveni să fiu în posesia ei și că tot ce este în legătură cu această neînțelegere dintre noi, îl privește pe avocatul căruia i-am încredințat procesul, pentru că eu nu știu și nu înțeleg nimic în această privință. Nu m-ai învățat să-i spun așa ?

— Ba da, răspunse moș Goriot.

— După aceea, urmă Delphine, Nucingen m-a pus în curent cu afacerile lui ; mi-a spus că a aruncat toți banii lui și ai mei în niște întreprinderi abia începute, pentru care a trebuit să scoată sume mari. Dacă l-aș forța să-mi înapoieze dota, ar fi silit să depună bilanțul ; pe cînd, dacă mă invoiesc să aștept

un an, se angajează pe cuvînt de onoare să-mi restituie o avere îndoită sau întreită, investind capitalul meu în cîteva întreprinderi din țară, la sfîrșitul cărorora aş rămîne stăpină pe toate bunurile lor. Tată dragă, vorbea cu toată sinceritatea și m-a înspăimîntat. Mi-a cerut iertare pentru felul cum s-a purtat cu mine, mi-a redat libertatea, mi-a îngăduit să trăiesc așa cum voi voi eu, cu condiția să-l las să gireze afacerile mele, cu depline puteri în numele meu. Ca să-și dovedească buna credință, mi-a făgăduit că-l va chema pe domnul Derville ori de cîte ori voi vrea eu, ca să vadă dacă actele, prin care mă va institui proprietară, vor fi bine întocmite. Pe scurt, s-a predat în mîinile mele, legat cobză. Mi-a cerut ca socotelile casei să le țină tot el, încă doi ani, și m-a rugat să nu cheltuiesc pentru mine mai mult decît îmi va da el. Mi-a dovedit că tot ce putea face, era să salveze aparențele, că s-a despărțit de dansatoarea cu care trăia, că va fi silit să facă economiile cele mai aspre, fără însă ca lumea să știe, pentru ca astfel să poată ajunge la capătul speculațiilor lui, fără să-și piardă creditul. L-am dojenit, i-am spus că nu cred nici o iotă din tot ce-mi îndrugă, ca să-l fac să-mi mărturisească totul și să pot afla cît mai mult; mi-a arătat registrele, a plîns. N-am văzut în viața mea un bărbat în halul acesta. Își pierduse capul, spunea că-i în stare să-și pună capăt zilelor, vorbea în neștire. Mi-era milă de el.

— Și tu crezi balivernele astea?... strigă moș Goriot. Joacă teatru! Mi s-a întîmplat de multe ori să fac afaceri cu nemții. Cei mai mulți dintre ei sînt de bună credință, plini de nevinovăție; dar cînd, sub înfățișarea lor de oameni sinceri și de ispravă, se apucă de vicleșuguri și înșelăciuni, îi întrec pe toți ceilalți. Bărbatu-tău își bate joc de tine... Văzîndu-se încolțit din toate părțile, face pe mortul; sub numele tău, el vrea să rămînă și mai mult stăpin pe avere decît este astăzi, cînd lucrează sub numele lui. Vrea să folosească această împrejurare, ca să se pună la adăpost de primejdii. E tot așa de ager, pe cît e de perfid. E un ticălos. Nu, nu, nici prin gînd nu-mi trece

să iau drumul cimitirului, lăsându-mi fetele în sapă de lemn. Mă mai pricep nițel în afaceri. Spune că și-a investit banii în întreprinderi; dacă-i așa, drepturile lui trebuie să fie garantate prin valori, chitanțe, contracte! Să le scoată la iveală și să-ți dea ce ți se cuvine. Vom alege investițiile cele mai bune, vom lua asupra noastră riscurile, și vom avea titluri de recunoaștere a drepturilor noastre pe numele Delphinei Goriot, soție a baronului de Nucingen, trăind sub regimul separației de bunuri. Dar așa, cum? Crede că sîntem idioți? Că aș putea suporta, fie și numai două zile, ideea că ar fi puțință ca tu să rămii fără avere, fără piinea de toate zilele? N-aș putea-o suporta nici o zi, nici o noapte, nici măcar două ceasuri! Dacă ar fi așa n-aș putea supraviețui. Cum! Am muncit vreme de patruzeci de ani, am cărat saci în spinare, de curgea nădușeala potop de pe mine, o viață întreagă m-am lipsit de toate pentru voi, îngerașii mei, și toată truda, toate poverile mi se păreau ușoare, pentru că erau pentru voi. Și după toate acestea, astăzi, viața mea, munca să se împrăștie ca fumul? Aș turba de furie. Jur pe ce am mai scump în cer și pe pămînt, că am să lămuresc totul, am să verific registrele, casa, întreprinderile! N-o să mai am somn, n-o să pun capul pe pernă, n-o să mai bag o bucatică în gură, pînă cînd nu m-oi încredința că averea tă-
că toată așa cum trebuie să fie. Slavă domnului, ești în separație de bunuri; maestrul Derville, care din fericire e un om cinstit, are să-ți apere interesele. Pe dumnezeul meu, ai să rămii cu milionul tău, cu venitul tău de cincizeci de mii de livre pe an, pînă la sfîrșitul zilelor tale sau de nu, dezlănțui un scandal în Paris, să se ducă vestea, ah, ah! Dacă nu ne-or face dreptate tribunalele, mă voi adresa parlamentului. Dacă te-aș ști liniștită și fericită în privința banilor, mi s-ar ușura toate suferințele și toate necazurile. Banul e viața însăși. Cu bani faci orice. Ce ne tot cîntă matahala ceea de alsacian? Delphine, din ce ți se cuvine, să nu lași nici măcar un sfert de para dobitocului ăstuia, care te-a ținut în lanțuri și te-a făcut să suferi atîta. Dacă are nevoie de tine, o să-i

strunim cum se cuvine și o să-l facem să meargă pe calea cea bună. Doamne, îmi arde capul ca focul, simt că-mi fierb creierii. Delphine a mea în mizerie ! Oh, Fifine, tu! Unde dracu sînt mînușile mele? Haide! Să mergem. Vreau să văd tot, registrele, afacerile, casa, corespondența, acum, pe loc ! N-am să am liniște pînă nu mă voi încredința cu ochii mei că averea ta nu înfruntă nici o primejdie.

— Dragă tată, stai binișor... Dacă arăți în chestiunea asta cea mai mică dorință de răzbunare sau vreun gînd dușmănos, eu sînt pierdută. El te cunoaște prea bine și deci a socotit cu drept cuvînt că, dacă sînt îngrijorată în privința averii mele, este numai datorită înriuririi dumitale. Dar, îți jur, averea asta e în mîna lui și el ține cu tot dinadinsul s-o aibă în mînă. Ar fi în stare să fugă cu toți banii și să ne lase mo-fluzi, ticălosul ! Știe prea bine că eu n-am să-l urmăresc, pentru că nu vreau să necinstesc numele pe care-l port. E un om tare și slab, în același timp. Am cumpănit totul în amănunt. Dacă-l vom scoate din sărite, mă va ruina.

— Așadar e un tîlhar ?

— Ei, da, tată, ăsta e adevărul, răspunse Delphine, aruncîndu-se într-un jeț, în hohote de plîns. N-am vrut să ți-o spun, ca să-ți cruț durerea că m-ai măritat cu un astfel de om ! Patimile ascunse și conștiința lui, sufletul și trupul, toate se potrivesc de minune în ființa lui ! E groaznic. Il urăsc și-l disprețuiesc. Da, nu mai pot avea nici o fărîmă de stimă pentru acest josnic Nucingen, după tot ce mi-a spus. Un om care a fost în stare să se arunce în combinațiile comerciale de care mi-a vorbit, nu poate avea nici cea mai mică delicatețe și dacă am temerile pe care ți le-am împărtășit adineauri, e din pricină că am citit în sufletul lui ca într-o carte. El, care mi-e bărbat, mi-a propus pe față să-mi dea toată libertatea, și înțelegi prea bine ce înseamnă asta, dacă primesc în schimb, ca într-un caz nenorocit, să fiu o unealtă în mîna lui, pe scurt, dacă primesc să-și facă afacerile sub numele meu.

— Dar mai sînt și legile ! Dar mai este și piața Grève pentru gîneri de felul ăsta ! strigă moș Goriot. L-aș ghilotina cu mina mea, dacă nu s-ar găsi un călău.

— Nu, tată, nu există lege împotriva lui. Ascultă în două cuvinte ce mi-a spus, lăsînd deoparte întotchierile în care își învăluie gîndul : „Sau pierzi tot, nu mai ai nici o para, ești ruinată, pentru că nu mi-aș putea lua un alt complice decît pe dumneata, sau mă lași să-mi duc pînă la capăt întreprinderile mele“. E limpede ? Ține încă la mine. Se bizuie pe cîntea mea de femeie ; știe că nu mă voi atinge de averea lui, mulțumindu-mă cu a mea. Trebuie să intru într-o tovărășie incorectă, hoțească, sub pedeapsa de-a fi ruinată. Îmi cumpără conștiința și drept plată îmi dă îngăduința de a fi în toată voia amanta lui Eugen. „Îți permit să păcătuiești, dar lasă-mă să fac crime, ruinînd oameni fără vină“. E un fel de a vorbi destul de clar ? Știi ce înțelege el prin operațiuni ? Cumpără terenuri virane pe numele lui, apoi clădește pe ele case pentru prepuși ai lui. Aceștia încheie contracte pentru aceste clădiri cu toți antreprenorii, plătiindu-i în efecte cu termen lung și consimțind, în schimbul unei mici sume, să-i dea chitanță soțului meu, care devine astfel posesorul caselor, în vreme ce prepușii, cînd trebuie să-i achite pe antreprenorii păcăliți, dau faliment. Bieții constructori s-au lăsat aiuriți de numele casei Nucingen. Am înțeles foarte bine lucrul ăsta. Am mai înțeles de asemenea că, pentru a dovedi, în caz de nevoie, plata unor sume enorme, Nucingen a trimis valori considerabile la Amsterdam, Londra, Neapole, Viena. Cum să punem mina pe acești bani ?

Eugen auzi un zgomot înăbușit. Fără îndoială că moș Goriot căzuse în genunchi pe podeaua odăii.

— Dumnezeu, ce ți-am făcut ? Fata mea în mîna acestui mizerabil ! Poate să ceară orice de la ea, dacă vrea. Iartă-mă, fata mea ! strigă moșneagul.

— Da, dacă mă aflu în prăpastia asta, e poate din greșeala ta, zise Delphine. Noi, fetele, avem atît de puțină judecată, cînd ne mărităm ! Ce știm noi des-

pre lume, afaceri, bărbați, moravuri? Părinții ar trebui să gindească în locul nostru. Dragă tată, nu-ți fac nici o imputare. Iartă-mă, pentru ceea ce ți-am spus. Toată greșeala e a mea... Nu, tăicuțule, nu plînge, spuse ea, sărutîndu-l pe frunte.

— Nu mai plînge nici tu, micuța mea Delphine. Dă-mi ochii să-ți zvînt lacrimile cu sărutarea mea. Haide! Am să-mi adun eu mințile și am să descurg ițele incurcate de bărbatu-tău.

— Nu, lasă-mă pe mine. Știu eu cum să-l invîrtesc. Mă iubește? Ei, bine, am să mă folosesc de puterea pe care o am asupra lui, ca să-l fac să investească fără întîrziere o parte din banii mei în cîteva proprietăți. Poate că voi răscumpăra pe numele meu domeniul Nucingen din Alsacia. El ține mult să-l răscumpe. Vino mîine, numai ca să vezi registrele, hîrțiile. Domnul Derville nu se pricepe de fel în chestiile astea comerciale... Sau nu, nu mîine. Nu vreau să mă enervez. Poimîine are loc balul doamnei de Beauséant, vreau să mă îngrijesc, ca să fiu frumoasă, odihnită și să-l fac fericit pe dragul meu Eugen!... Hai să văd și eu camera lui.

În clipa aceea, o trăsură se opri în stradă și se auzi pe scară glasul doamnei de Restaud, care o întrebă pe Sylvie:

— Tata e sus?

Această împrejurare îl salvă, din fericire, pe Eugen, care se și gîndise să se arunce pe pat, prefăcîndu-se că doarme.

— Ah, tată, ai auzit ce se vorbește de Anastasie? zise Delphine, recunoscînd vocea soră-si. Se pare că și în căsnicia ei se întîmplă lucruri ciudate.

— Ce anume? spuse moș Goriot. Asta ar fi sfîrșitul vieții mele. Capul meu nu mai poate suporta încă o nenorocire.

— Bună ziua, tată, zise contesa intrînd. Ah, uite-o și pe Delphine.

Dînd cu ochii de soră-sa, doamna Restaud păru stîinjenită.

— Bună ziua, Nasie, spuse baroana. Ți se pare neobișnuit că mă găsești aici? Eu îl văd pe tata în fiecare zi.

— De cînd?

— Dacă ai fi venit pe-aici, ai fi știut.

— Nu mă necăji, Delphine, zise contesa cu glas mîhnit. Sînt tare nenorocită, sînt pierdută, sărmanul meu tată! Oh, cu totul pierdută, de data asta!

— Dar ce ți s-a întîmplat, Nasie? strigă moș Goriot. Spune-mi tot, copila mea. Uite, pălește. Delphine, ajut-o, haide, fii bună cu ea și te voi iubi și mai mult, dacă va fi cu puțință să iubești pe cineva mai mult decît te iubesc eu.

— Biata mea Nasie, spuse doamna de Nucingen, ajutînd-o să se așeze pe un scaun. Vorbește. Noi, eu și tata, sîntem singurele ființe, care te iubim fără conținere și îndeajuns, ca să-ți iertăm orice. Vezi tu, iubirea alor tăi este cea mai temeinică.

Îi dădu să respire săruri și contesa își reveni.

— Din asta are să mi se tragă și moartea, spuse moș Goriot. Haide, urmă el, stîrnind focul de turbă din sobă, veniți încoace amîndouă. Mi-e frig. Ce s-a întîmplat, Nasie? Spune degrabă. Ai să mă ucizi.

— Ei bine, zise biata femeie, bărbatu-meu știe tot. Închipuiește-ți tată, e cîtăva vreme de-atunci, ți-aduci aminte de polița aceea a lui Maxime? Nu era cea dintîi. Plătisem multe pînă atunci. Către începutul lui ianuarie, domnul de Trailles mi s-a părut tare mîhnit. Nu-mi spunea nimic. Dar e așa de ușor să citim în inima celor pe care-i iubim! Un nimic e de ajuns. Și apoi, mai sînt și presimțirile. În sfîrșit, era mai drăgăstos, mai duios decît oricînd, iar eu eram din ce în ce mai fericită. Bietul Maxime! În vremea aceea, în cugetul lui, își lua rămas bun de la mine, după cum mi-a spus mai tîrziu: voia să-și zboare creierii! În cele din urmă atîta l-am chinuit, atîta l-am rugat, am stat două ceasuri în genunchi în fața lui... pînă mi-a mărturisit că avea datorii de o sută de mii de franci! Oh! tăicuțule, o sută de mii de franci! Mi-am pierdut mințile. Dumneata nu puteai să ai suma asta, iar eu sleierisisem tot...

— Nu, zise moș Goriot, ca să fac rost de atîția bani, ar fi trebuit să-i fur. Dar i-aș fi furat, Nasie ! Ii voi fura.

Goriot rosti aceste vorbe, cu glas lugubru, ca un horcăit de muribund, mărturisind astfel agonia iubirii de tată redusă la neputință. Cele două surori auzind cele spuse rămaseră o clipă tăcute. Ce egoism ar fi putut să rămînă nepăsător la acest strigăt de deznădejde care, ca o piatră aruncată într-un hău, arăta toată adîncimea lui ?

— Am găsit banii de care aveam nevoie înstrăinînd lucruri, care nu-mi aparțineau, zise contesa izbucnind în lacrimi.

Tulburată, Delphine începu și ea să plîngă, cu capul rezemat de gîtul soră-si.

— Așadar e adevărat ! spuse ea.

Anastasie lăsă capul în jos, doamna de Nucingen o cuprinse în brațe, o sărută cu duioșie și sprijinindu-i fruntea pe umărul ei îi spuse :

— Noi te vom iubi totdeauna, fără să te judecăm.

— Ingerașii mei, zise Goriot cu glas stins, de ce a trebuit să vină o nenorocire, ca să văd în sfîrșit această unire a voastră ?

— Ca să salvez viața lui Maxime, în sfîrșit ca să-mi salvez toată fericirea mea, urmă contesa, încurajată de aceste mărturii de caldă și tulburătoare dragoste, m-am dus la acel cămătar, pe care-l cunoști, o adevărată făptură a iadului, ce nu se înduioșează de nimic, m-am dus la domnul Gobseck, cu diamantele de familie, la care domnul de Restaud ține atît de mult. Le-am dus și pe ale lui, și pe ale mele, și le-am vîndut pe toate. Vîndut ! Înțelegi ? L-am salvat pe domnul de Trailles, dar eu sînt pierdută. Restaud a aflat tot.

— De la cine ? Cum ? să-lucid ! strigă moș Goriot.

— Ieri m-a chemat în camera lui. M-am dus... „Anastasie, mi-a spus cu o voce... (Oh, mi-a fost de ajuns să-l aud, ca să ghicesc totul), unde sînt diamantele dumitale ? — La mine. — Nu, mi-a răspuns, uitîndu-se țintă în ochii mei, sînt coale pe comodă“. Și mi-a arătat caseta, acoperită cu batista lui. „Știi

de unde le-am luat ?" m-a întrebat. Am căzut în genunchi în fața lui, am plîns, l-am întrebat de ce moarte vrea să mă vadă murind...

— Ai spus tu asta ? strigă moș Goriot. Pe sfîntul nume al lui Dumnezeu, cel care se va atinge de oricare din voi, cîtă vreme trăiesc eu, să știe bine că am să-l ard la foc domol⁹⁴ ca să-l chinui mai mult. Da, l-aș sfîșia ca pe...

Moș Goriot tăcu. Cuvintele i se înăbușeau în gîtlej.

— La urmă, însă, draga mea, mi-a cerut un lucru mai greu decît moartea. Facă domnul ca nici o femeie să nu audă ce mi-a fost dat mie să aud.

— Am să-l ucid, spuse moș Goriot cu o desăvîrșită liniște. Dar n-are decît o viață și-mi datorează două. În sfîrșit, ce voia ? întrebă el, cu ochii ațintiți către Anastasie.

— Ei bine, urmă contesa, după un răstimp s-a uitat la mine și mi-a spus : „Anastasie, voi îngroșa în tăcere tot ce s-a întîmplat, vom rămîne împreună, avem copii. Nu-l voi uicide pe domnul de Trailles. S-ar putea să nu-l nimeresc, iar ca să mă descotoresc de el pe altă cale, m-aș lovi, poate, de justiția omenească. Să-l ucid în brațele dumitale, ar însemna să dezonorez copiii. Dar, ca să te cruț de-a vedea cu ochii dumitale cum îți mor copiii, sau tatăl lor, sau eu însumi, îți pun două condiții. Răspunde : este vreunul din copii al meu ?" Am răspuns da. „Care ?" m-a întrebat el. „Ernest, cel mare". „Bine" a zis el. „Acum jură-mi că de-aci înainte, într-o singură privință ai să faci așa cum îți spun eu", Am jurat. „Vei semna actul de vînzare al bunurilor dumitale, cînd îți-o voi cere".

— Să nu semnezi ! strigă moș Goriot. Să nu semnezi în ruptul capului. Ah, ah, domnule de Restaud, dacă nu știi ce înseamnă să faci o femeie fericită, ea se duce să-și caute fericirea aiurea, iar dumneala vrei s-o pedepsești pe ea pentru idioata dumitale nepuțință ?... Dar vezi că mai sînt și eu pe lume ! Oprește-te ! Am să-i tai calea. Fii liniștită, Nasie. Ah, dumnealui își iubește moștenitorul ! Bine, bine. Am să-i otrăvesc feciorul, care — blestemată întîmplare !

— este nepotul meu. Am dreptul să-l văd și eu pe maimuțoiul ăsta ! Am să-l iau și am să-l duc în satul meu, nu te teme ! Iar pe monstrul de tată-său am să-l îngenunchi, spunîndu-i : „Care pe care ! Dacă vrei să-ți redau copilul, dă-i fetei mele averea și las-o să trăiască așa cum dorește“.

— Tată !

— Da, tată ! A, eu sînt tată adevărat. Să nu-mi chinuiască fetele, ticălosu' ăsta de mare senior ! Drace, nu știu ce-mi umblă prin vine ! Parc-aș avea sînge de tigru, aș vrea să-i sfîșii pe acești doi oameni. O, copilele mele ! Așadar asta-i viața voastră ? Dar asta-nseamnă moartea mea... Ce-o să s-aleagă de voi, cînd eu n-am să mai fiu ? Părinții ar trebui să trăiască, atît cît trăiesc copiii lor. Doamne, greșită rînduială ai pus în lumea asta, a ta ! Și totuși, după cum se tot spune, ai și tu un fiu. S-ar cuveni să ne cruți de-a suferi din pricina suferințelor copiilor noștri. Îngerășii mei dragi ! Nu vă văd, decît cînd vă răzbesc durerile. Nu-mi împărtășiți decît lacrimile voastre. Firește, mă iubiți, văd bine. Veniți încoace, veniți să plîngeți, inima mea e largă și poate cuprinde totul... Da, puteți s-o sfîșiați și din fiecare fișie puteți face cîte o inimă de tată. Aș vrea să iau asupra-mi suferințele voastre, aș vrea să sufăr eu în locul vostru... Ah, ce fericite erați cînd erați micuțe !

— Acelea au fost singurele noastre zile bune, spuse Delphine. Unde-i vremea cînd ne dădeam tumba de pe sacii cu făină din magazia cea mare ?

— Tată, nu ți-am spus totul, îi șopti Anastasie lui moș Goriot, care sări în sus. N-am putut să iau pe diamant o sută de mii de franci în cap. Maxime a fost pus sub urmărire. Nu mai datorăm decît douăsprezece mii de franci. Mi-a făgăduit că se va cumînți, că n-are să mai joace cărți. Dragostea lui e tot ce mi-a mai rămas pe lume și am plătit-o atît de scump, încît, dacă aș pierde-o, m-aș omori. Pentru el mi-am jertfit averea, cîntea, liniștea, copiii ! Oh, tată, fă măcar ca Maxime să fie liber, să nu-și piardă cîntea, să poată rămîne în societate, unde

va putea să-și facă o situație. Acum nu-mi mai dă-torează decît fericirea ; copiii noștri vor rămîne fără avere. Dacă-l vor închide la Sainte-Pélagie, voi pierde totul.

— N-am, Nasie. Nu mai am nimic ! Nimic ! E sfîrșitul lumii. Oh, fără nici o îndoială lumea are să se prăbușească ! Plecați, salvați-vă cît mai e vreme. Ah, nu mi-au mai rămas decît paftalele de argint și șase tacîmuri, cele dintii pe care le-am cumpărat în viața mea. În sfîrșit, nu mai am decît renta viageră de o mie două sute de franci...

— Dar cu renta pe viață ce-ai făcut ?

— Am vîndut-o, păstrîndu-mi acest căpețel de venit pentru nevoile mele. Îmi trebuiau douăsprezece mii de franci, ca să aranjez un apartament pentru Fifina.

— Acasă la tine, Delphine ? o întrebă doamna de Restaud pe soră-sa.

— Ce importanță are asta ? urmă moș Goriot. Cei douăsprezece mii de franci i-am cheltuit.

— Înțeleg, zise contesa. Pentru domnul de Rastignac. Ah, biata mea Delphine, oprește-te. Vezi bine unde am ajuns eu.

— Draga mea, domnul de Rastignac nu este omul care să-și ruineze femeia pe care o iubește...

— Îți mulțumesc, Delphine... Altceva așteptam de la tine în nenorocirea prin care trec. Dar tu n-ai ținut niciodată la mine.

— Ba da, Nasie ! Te iubește, izbucni moș Goriot cu însuflețire. Mi-o spunea chiar adineauri. Vorbeam despre tine și susținea că tu ești frumoasă, iar ea e numai drăguță.

— Ea, repetă contesa, ea este o frumusețe rece.

— Chiar dacă ar fi așa, zise Delphine cu obrazii îmbujorați, cum te-ai purtat tu cu mine ? Te-ai lepădat de mine, ai făcut totul ca să mi se închidă ușile caselor în care voiam să merg, pe scurt ai folosit orice prilej, ca să mă faci să sufăr. Cît despre mine, venit-am eu la bietul tata, ca tine, ca să-i iau toată averea mie cu mie și să-l aduc în starea în care se află ? Asta-i opera ta, surioară. Eu l-am va-

zut pe tata de cîte ori am putut, nu l-am dat afară din casă și n-am venit să-i ling mîna, cînd am avut nevoie de el. N-am știut însă că a cheltuit cele douăsprezece mii de franci pentru mine. Eu țin rînduială în treburile mele, după cum știi. De altfel, darurile pe care mi le-a făcut tata, nu i le-am cerut niciodată.

— Erai mai fericită decît mine : domnul de Marsay era bogat, doar știi și tu ceva în privința asta. Dar așa ai fost totdeauna : răutăcioasă ca aurul. Rămîneți cu bine. Nu mai am nici soră, nici...

— Taci, Nasie ! strigă moș Goriot.

— Numai o soră ca tine poate să repete ceea ce nici străinii nu mai cred. Ești un monstru ! îi spuse Delphine.

— Copilele mele, copilele mele, tăceți sau mă omor în fața voastră.

— Hai, Nasie, zise doamna de Nucingen, te iert, pentru că ești nenorocită. Dar eu sînt mai bună decît tine. Să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tocmai în clipa cînd aș fi fost în stare să fac orice, ca să-ți vin în ajutor, cînd aș fi fost în stare chiar să intru în odaia bărbatului meu, ceea ce n-aș fi făcut nici pentru mine, nici pentru... Numai tu puteai să-mi spui ceea ce mi-ai spus, tu care de nouă ani de zile mi-ai pricinuit atîtea suferințe.

— Fetele mele, fetele mele, sărutați-vă ! zise bătrînul. Sînteți ca doi îngeri.

— Nu vreau, lasă-mă, strigă contesa, pe care Goriot o luase de braț, scuturîndu-se din încleștarea bătrînului. E mai neîndurătoare față de mine, chiar decît bărbatu-meu. Ai crede că e icoana tuturor virtuților !

— Prefer să se creadă că datorez bani domnului de Marsay, decît să mărturisesc că domnul de Trailles mă costă mai mult de două sute de mii de franci, răspunse doamna de Nucingen.

— Delphine ! strigă contesa, făcînd un pas către ea.

— Îți spun adevărul, în vreme ce tu mă calomniezi, răspunse rece baroana.

— Delphine, ești o...

Moș Goriot sări, o împiedică să mai vorbească, acoperindu-i gura cu palma.

— Doamne, tată, îi spuse Anastasie, cu ce ai umblat în mînă în dimineața asta?

— A, da, am greșit, zise bietul bătrîn, ștergîndu-și mîinile pe pantaloni. Mă mut, nu știam că o să veniți.

Era fericit că, atrăgîndu-și această dojană, mînia fie-si se va revărsa asupra lui.

— Ah, urmă el, așezîndu-se pe un scaun, mi-ați zdrobit inima. Mor, copilele mele! Imi ard creierii ca într-o vîlvătaie. Haide, fiți drăguțe, iubiți-vă! Aveți să mă uicideți, Delphine, Nasie, haide, amîndouă aveți dreptate, amîndouă ați greșit. Haide, Dedel, reluă vorba, întorcîndu-se cu ochii în lacrimi către baroană, îi trebuie douăsprezece mii de franci; să-i căutăm. Nu vă uitați una la alta cu atîta dușmănie. (Se așeză în genunchi, în fața Delphinei). Cere-i iertare, dacă vrei să-mi faci o bucurie, îi șopti el la ureche. Haide, ea e cea mai nenorocită.

— Biata mea Nasie, zise Delphine, înapăimîntată de expresia pe care durerea o dădea feței tatălui ei, am greșit, iartă-mă, sărută-mă...

— Ah, strigă moș Goriot, îmi turnați balsam pe inimă. Dar unde să găsim douăsprezece mii de franci? Dacă m-aș duce eu, în locul domnului de Trailles?

— Ah, tată, spuseră amîndouă fetele, înconjurîndu-l, nu, nu se poate.

— Dumnezeu să te răsplătească pentru gîndul acesta, căci noi n-am putea, nu-i așa Nasie? urmă Delphine.

— Și apoi, sărmane tată, asta ar fi doar un strop de apă, adăugă contesa.

— Dar un om nu poate să ia nici un ban pe sîngele lui? strigă deznădăjduit moșneagul. Mă dau cu totul celui care te va salva, Nasie! Sînt în stare să ucid un om pentru el. După aceea, am să fac ca Vautrin, am să înfund ocna! Eu...

Se opri, ca lovit de trăznet.

— Nu mai am nimic! spuse el, smulgîndu-și părul. Dacă cel puțin aş şti unde să mă duc să fur, dar şi asta-i greu de găsit. Şi apoi, îţi trebuie oameni şi timp ca să jefuieşti o bancă. Iacă, mai bine să mor, e singurul lucru, care-mi mai rămîne de făcut. Da, nu mai sînt bun de nimic, nu mai sînt tată! Nu. A, ticălos bătrîn, ți-ai făcut o pensie pe viaţă cînd aveai două fete! Nu le iubeşti? Să crăpi, să crăpi ca un cîine ce eşti! Da, sînt mai rău ca un cîine, un cîine nu s-ar fi purtat așa! Oh, capul meu... cum mai clocoteşte!

— Tăicuţule! strigară cele două fete, venindu-i în preajmă ca să-l împiedice de a se năspusti cu capul în perete, fii cuminte, tăicuţule.

Plîngea cu hohote. Eugen, îngrozit, luă hîrtia, pe care o semnase pentru Vautrin şi care era timbrată pentru o sumă mai mare, schimbă cifra şi, după ce făcu o poliţă în bună regulă pentru douăsprezece mii de franci, la ordinul lui Goriot, intră în odaia acestuia.

— Iată banii dumitale, doamnă, spuse el, înfăţişînd hîrtia. Dormeam în odaia mea; convorbirea dumneavoastră m-a trezit din somn şi astfel am putut afla ce sumă datorez domnului Goriot. Iată creanţa pe care o puteţi negocia. O voi achita la termen.

Contesa rămase împietrită, cu hîrtia în mînă.

— Delphine, spuse ea, palidă şi tremurînd de mînie, de furie, de turbare. Dumnezeu mi-e martor că te iertasem pentru tot ce mi-ai făcut. Dar ce-i asta? Cum adică, domnul era alături şi tu ştiai! Şi ai avut josnicia de a te răzbuna, lăsîndu-mă să-i mărturisesc, fără să ştiu, toate tainele mele, viaţa mea, viaţa copiilor mei, ruşinea şi onoarea mea! Pleacă! Nu-mi mai eşti nimic, te urăsc, îţi voi face tot răul pe care voi putea să ți-l fac, te...

Mînia îi curmă vorba: gîtlejul i se uscasc.

— Dar e fiul meu, copilul nostru, fratele ei, salvatorul tău! strigă moş Goriot. Îmbrăţişează-l, Nasie; uite, eu îl îmbrăţişez, reluă bătrînul, strîngîndu-l pe Eugen către sine cu un fel de furie. O, co-

pilul meu! Aș vrea să-ți fiu mai mult decît un tată, aș vrea să-ți fiu o familie. Aș vrea să fiu Dumnezeu, ca să-ți arunc lumea întreagă la picioare. Dar sărută-l, Nasie! Nu e un om, e un înger, un adevărat înger.

— Las-o, tată, zise Delphine, e nebună în clipa asta.

— Nebună! Nebună! Și tu cum ești? întrebă doamna de Restaud.

— Copilele mele, mă ucideți, dacă continuați tot așa, strigă moșneagul, prăbușindu-se pe pat, ca străpuns de un glonț. Au să mă ucidă, își spuse el.

Contesa se uită țintă la Eugen, care sta neclintit, uluit de violența acestei scene.

— Domnule...? îi spuse ea, întrebîndu-l cu gestul, cu glasul și cu privirea, fără să ia seama la tatăl său și la Delphine, care-i descheia cu grabă gulerul.

— Doamnă, voi plăti și voi tăcea, răspunse Eugen, fără să mai aștepte întrebarea.

— Nasie, l-ai omorît pe tata! zise Delphine arătînd către bătrînul care leșinase, dar în aceeași clipă Anastasie plecă.

— O iert din toată inima, zise moș Goriot, deschizînd ochii. E într-o stare îngrozitoare, care ar năuci chiar și un cap mai bun decît al ei. S-o consolezi pe Nasie, să fii bună față de ea, făgăduiește-o bietului tată care moare, spuse bătrînul către Delphine, strîngîndu-i mîna.

— Dar ce ai? întrebă ea înspăimîntată.

— Nimic, nimic, răspunse tatăl. Are să treacă. Am o greutate pe frunte, o migrenă... Biata Nasie, ce zile o așteaptă!

În clipa aceea, contesa se întoarce în odaie și se aruncă la picioarele tatălui ei:

— Iartă-mă! strigă ea.

— Lasă-mă, spuse moș Goriot, acum îmi faci și mai rău.

— Domnule, zise contesa către Rastignac, cu ochii scâlțați în lacrimi, durerea m-a făcut să fiu nedreaptă. Vrei să fii fratele meu? îl întrebă ea, întinzîndu-i mîna.

— Nasie, îi spuse Delphine, îmbrățișînd-o, micuța mea Nasie, să uităm tot ce-a fost.

— Nu, zise ea, eu am să-mi amintesc.

— Ingerașii mei, strigă moș Goriot, îmi ridicăți perdeaua care mi se pusese pe ochi. Glasurile voastre îmi dau viață. Îmbrățișați-vă încă o dată.

— Eh, Nasie, polița asta are să te salveze?

— Sper. Spune, tăicuțule, vrei să o iscălești și tu?

— Uite cum m-am prostit, de-am putut să uit lucrul ăsta! Dar mi-a fost rău, Nasie, nu fi supărată pe mine. Dă-mi de știre cînd scapi de necazul ăsta. Sau mai bine nu, am să vin chiar eu. Adică nu, n-am să vin, nu mai pot să-l văd în ochi pe bărbatu-tău, aș fi în stare să-l omor. Cînd va fi vorba însă de preschimbarea bunurilor tale, am să fiu acolo. Și-acuma du-te, copila mea, du-te degrabă și spune-i lui Maxime să se cumințească.

Eugen era uluit.

— Biata Anastasie, zise doamna de Nucingen, totdeauna a fost iute de fire, dar altminteri are inimă bună.

— S-a întors ca să ia iscălitura lui moș Goriot, șopti Eugen la urechea Delphinei.

— Crezi?

— Aș vrea să nu cred. Păzește-te de ea, răspunse Rastignac, ridicînd ochii către cer, ca și cum ar fi vrut să-i încredințeze lui Dumnezeu gîndurile pe care nu cuteza să le rostească.

— Într-adevăr, i-a plăcut totdeauna să joace puțin teatru și bietul tata s-a lăsat totdeauna prins de trucurile ei.

— Cum te simți, bunul meu moș Goriot? îl întrebă Rastignac pe unchiaș.

— Aș vrea să dorm, răspunse el.

Eugen îl ajută să se culce. Bătrînul adormi, țînînd-o pe Delphine de mîină. După un răstimp ea ieși încetinel din odaie.

— Deseară, la Italiani, îi spuse lui Eugen. Ai să-mi aduci vești despre tata. Iar mîine ai să te muți, domnul meu... Hai să-ți văd camera... Oh, ce oroare! strigă ea, trecînd pragul. Mai groaznică

chiar decît odaia tatii. Eugen, te-ai purtat frumos. Te-aş iubi şi mai mult, dacă lucrul ar fi cu putinţă. Dar, copilul meu, dacă vrei să faci avere, nu trebuie să arunci douăsprezece mii de franci pe fereastră, aşa cum ai făcut adineauri. Contele de Trailles e cartofor. Soră-mea nu vrea să înţeleagă lucrul ăsta. El s-ar fi dus să caute cei douăsprezece mii de franci care-i trebuiau, acolo unde ştie atît de bine să piardă sau să cîştige munţi de aur.

Un geamăt îi făcu să se întoarcă lîngă moş Goriot, care părea că doarme. Dar cînd cei doi amanţi se apropiară, îl auziră murmurînd :

— Nu sînt fericite !

Fie că dormea, fie că veghea, cuvintele acestea fuseseră rostite în aşa fel, încît Delphine, mişcată în adîncul sufletului, se apropie de patul sărăcăcios pe care zăcea tată-său şi îl sărută pe frunte. El deschise ochii şi spuse :

— E Delphine.

— Ei, bine, cum te simţi ? îl întrebă ea.

— Bine, răspunse el. Nu fi îngrijorată. Am să les în oraş. Hai, duceţi-vă copiii mei şi fiţi fericiţi.

Eugen o întovărăşi pe Delphine pînă acasă, dar, neliniştit de starea în care îl lăsase pe Goriot, nu rămase să cîneze cu ea, ci se întoarse la casa Vauquer. Il găsi pe moş Goriot îmbrăcat, gata să se aşeze la masă. Bianchon îşi alesese locul în aşa fel încît să poată cerceta cu toată luarea-aminte faţa fabricantului de făinoase. Cînd îl văzu luînd pîinea şi mirosind-o, ca să-şi dea seama din ce fel de făină e făcută, studentul, observînd în această mişcare totală absenţă a ceea ce s-ar putea numi conştiinţa actului săvîrşit, făcu un gest sinistru.

— Vino lîngă mine, domnule intern al spitalului Cochin, îi spuse Eugen.

Bianchon se duse cu atît mai bucuros, cu cît era mai aproape de bătrînul client al pensiunii.

— Ce are ? îl întrebă Rastignac.

— S-ar putea să mă înşel, dar cred că e sfîrşit. Trebuie să se fi petrecut ceva extraordinar înăuntrul lui. Am impresia că este sub ameninţarea unei apo-

plexii iminente. Deși partea de jos a figurii e destul de liniștită, trăsăturile superioare ale feței se întind fără voia lui către frunte. Bagii de seamă? Apoi ochii se află în acea stare specială, care denotă învazia serumului în creier. Nu ți se pare că sînt acoperiți de o pulbere fină? Mîine dimineață am să-ți pot spune mai multe.

— Există vreun remediu?

— Nici unul. Poate că am izbuti să-i întîrziem moartea, dacă am găsi mijlocul să determinăm o reacțiune către extremități, către picioare. Dar dacă simptomele nu cedează pînă mîine seară, bietul bătrîn e pierdut. Știi cumva ce întîmplare i-a cauzat maladia? Trebuie să fi primit o lovitură puternică, sub efectul căruia moralul a sucombat.

— Da, zise Rastignac amintindu-și că amîndouă fetele loviseră neconținut în inima tatălui lor. Cel puțin, își spunea el, Delphine îl iubește.

Seara, la Teatrul Italian, Rastignac începu vorba cu toată grija, ca să n-o sperie pe doamna de Nucingen.

— Nu te teme, răspunse ea după cele dintîi cuvinte ale lui Eugen, tata e tare. Numai că azi dimineață l-am cam zdruncinat puțin. Era vorba de averea noastră, așa că îți poți da seama de toată grozăvia acestei nenorociri. N-aș mai putea trăi, dacă dragostea dumitale nu m-ar face astăzi cu totul nesimțitoare la faptele pe care odinioară le-aș fi socotit drept o tortură de moarte. Acum nu mai am decît o singură teamă și nu mi se poate întîmpla decît o singură nenorocire: să pierd această dragoste, care m-a făcut să simt bucuria de-a trăi. În afară de acest sentiment, toate celelalte mă lasă nepăsătoare și n-aș putea iubi nimic altceva pe lume. Dumneata ești totul pentru mine. Dacă simt fericirea de-a fi bogată, este numai ca să-ți plac și mai mult. Spre rușinea mea, sînt mai degrabă amantă, decît fiică. De ce? Nu știu. Toată viața mea este în dumneata. Tata mi-a dat o inimă, dar dumneata ești cel care ai făcut-o să bată. Poate să mă osîndească toată lumea, puțin îmi pasă, dacă dumneata, care

nu ai dreptul să-mi porți ciudă, îmi ierți crimele pe care această năvalnică simțire mă osîndește să le săvîrșesc. Crezi că sînt o fiică denaturată? A, nu, nu poți să nu iubești un tată așa de bun ca al nostru. Dar puteam oare să-l împiedic de-a vedea urmările firești ale jalnicelor noastre căsătorii? De ce și-a dat încuviințarea? Nu era datoria lui să cugete în locul nostru? Astăzi, știu bine, el suferă deopotrivă cu noi. Dar ce putem face? Să-l consolăm? Nimic nu l-ar putea consola. Dacă ne-ar vedea resemnate, ar suferi mai mult decît cînd ne vede plîngînd și făcîndu-i imputări. Sînt împrejurări în viață în care totul este numai amărăciune.

Eugen rămase fără cuvînt, cuprins de duiosie față de această naivă revărsare a unui sentiment sincer. Dacă parizienele sînt adesea prefăcute, îmbătate de vanitate, preocupate de persoana lor, cochete, reci, tot așa de sigur este că, atunci cînd iubesc cu adevărat, ele jertesc dragostei lor mai multă simțire decît toate celelalte femei; din toate micimile, ele își fac o măreție a lor, înălțîndu-se pînă la sublim. Apoi, Eugen era impresionat de spiritul profund și judicios pe care femeia îl desfășoară în judecarea celor mai firești simțăminte, atunci cînd o afecțiune mai înaltă o desparte și o depărtează de ele. Doamna de Nuncingen se simți jignită de tăcerea în care rămăsese Eugen.

— Dar unde ți-s gîndurile? îl întrebă ea.

— Ascult încă ceea ce mi-ai spus. Pînă în clipa asta credeam că te iubesc mai mult decît mă iubești dumneata pe mine.

Ea zîmbi și, înarmîndu-se împotriva bucuriei care o învălui, se strădui să mențină convorbirea în marginile impuse de cuviință. Pînă atunci nu-i fusese dat să audă vibrantele mărturisiri ale unei iubiri tinere și sincere. Cîteva cuvinte încă — și nu s-ar mai fi putut stăpîni.

— Eugen, spuse ea, schimbînd vorba, ai auzit noutatea? Tot Parisul are să vină mîine la doamna de Beauséant. Familia Rochefide și marchizul de Adjuda s-au înțeles să nu dea în vileag nimic; dar

regele va semna mâine contractul de căsătorie, iar biata dumitale vară nu știe nimic. Va trebui să-și primească invitații, dar marchizul nu va fi printre ei. În toate părțile nu se vorbește decît despre această întîmplare.

— Și lumea găsește prilej de veselie în această infamie, ba se și înfruptă din ea! Nu știi oare că doamnei de Beauséant i se va trage moartea din pricina asta?

— Nu, spuse Delphine surîzînd, nu cunoști femeile de felul acesta. Dar oricum ar fi, toată lumea bună va veni la bal și voi fi și eu acolo! Fericirea aceasta ți-o dătoresc dumitale.

— N-o fi oare, întrebă Rastignac, un simplu zvon absurd, cum circulă atîtea în Paris?

— Miine o să cunoaștem adevărul.

Eugen nu se întoarse la casa Vauquer. Nu se putu hotărî să nu guste în seara aceea bucuriile, pe care i le dăruia noul său apartament. Dacă în ajun se despărțise de Delphine către ceasul unu, după miezul nopții, de data asta Delphine se despărți de el către ceasul două, ca să se întoarcă acasă la ea. A doua zi Eugen dormi toată dimineața și către amiază o așteptă pe doamna de Nucingen, care veni să ia masa cu el. Tinerii sînt atît de însetați de aceste fericiri gingașe, încît Rastignac aproape că-l uitase pe moș Goriot. Fu pentru el o adevărată sărbătoare, să se deprindă cu toate acele lucruri elegante care acum erau ale lui. Iar doamna de Nucingen era lîngă el, sporind astfel farmecul fiecărui amănunt. Totuși, către ceasul patru, cei doi amanți își aduseră aminte de moș Goriot și de fericirile pe care nădăjduia să le aibă în casa cea nouă. Eugen era de părere că dacă boala se va prelungi, bătrînul va trebui adus fără întîrziere în strada Artois. Despărțindu-se de Delphine, el plecă în goană la casa Vauquer. Nici moș Goriot, nici Bianchon nu erau la masă.

— Moș Goriot s-a betejit rău, îi spuse pictorul. Bianchon e sus, lîngă el. Bătrînul a primit vizita uneia dintre fetele lui, contesa de Restaurama. După aceea, a plecat în oraș și boala i s-a agravat. Lumea

va pierde una dintre cele mai frumoase podoabe ale ei.

Rastignac urcă în grabă scara.

— Hei, domnule Eugen !

— Domnule Eugen, vă cheamă doamna, strigă Sylvie.

— Domnule, îi spuse văduva, domnul Goriot și dumneata trebuia să vă mutați la 15 februarie. Au trecut trei zile peste 15, sîntem la 18. Trebuie să-mi plătești luna întreagă, și pentru el, și pentru dumneata. Dar dacă vrei să fii garantul domnului Goriot, cuvîntul dumitale mi-e de ajuns.

— De ce ? N-ai încredere în el ?

— Încredere ! Dacă bătrînul își pierde mințile, dă ortu' popii, fetele lui sînt în stare să nu-mi dea nici o lăascaie, iar boarfele lui nu fac, toate la un loc, nici zece franci. Azi dimineață și-a luat cele din urmă tacîmuri care-i mai rămăseseră și nu știu ce-a făcut cu ele. Se îmbrăcase ca un tinerel. Dumnezeu să mă ierte, dar cred că-și dăduse cu roșu pe obraz, pentru că mi s-a părut întinerit.

— Răspund eu pentru el, zise Eugen, tremurînd de groază și bănuind o catastrofă.

Se duse în camera lui moș Goriot. Bătrînul zăcea în pat. Bianchon ședea lîngă el.

— Bună ziua, moșule, îi spuse Eugen.

Moșneagul îi zîmbi cu blîndețe și-i răspunse, privindu-l cu ochi sticloși:-

— Ea ce face ?

— Bine. Dar dumneata ?

— Potrivit.

— Nu-l obosi, îi spuse Bianchon, ducîndu-l într-un ungher al odăii.

— Eh ? îl întrebă Rastignac.

— Numai o minune l-ar mai putea scăpa. Congestia serioasă s-a produs. I-am pus cataplasme cu muștar. Din fericire le simte, ceea ce înseamnă că își fac efectul.

— Poate fi transportat ?

— Nici nu te gîndi. Trebuie lăsat pe loc, cruțat de orice mișcare, de orice emoție...

— Bunul meu Bianchon, spuse Eugen, avem să-l îngrijim împreună.

— L-am adus și pe medicul șef de la spitalul meu.

— Și ?

— Nu se poate pronunța pînă miine seară. Mi-a făgăduit că va veni încă o dată, pe seară, după ce își va sfîrși lucrul. Din nefericire, acest moșneag afurisit a făcut azi-dimineață o imprudență în privința căreia nu vrea să dea nici o lămurire. E încăpăținat ca un catir. Cînd vorbesc cu el, se face că nu aude, iar dacă e cu ochii deschiși, începe să geamă. S-a sculat cu noaptea-n cap și a pornit pe jos prin Paris, Dumnezeu știe pe unde. A luat cu el tot ce-i mai rămăsese ca avuție și s-a dus să facă cine știe ce afacere blestemată, care i-a depășit puterile ! A fost pe aici și una din fetele lui.

— Contesa ? întrebă Eugen. O oacheșă înaltă, cu ochii vii și frumos desenați, cu piciorul mic și mijlocul mlădios.

— Intocmai.

— Lasă-mă o clipă cu el, zise Rastignac. Am să-l spovedesc. Mie îmi va spune tot.

— În răstimp eu mă duc la masă. Ai grijă însă să nu-l tulburi prea tare ; mai sînt încă oarecari nădejdi de însănătoșire.

— N-ai grijă !

— Miine au să petrească bine, spuse moș Goriot către Eugen, cînd rămaseră singuri. Se duc la un bal mare.

— Ce ispravă ai făcut azi-dimineață, tăicuțule, de esti acum atît de bolnav, încît nu te poți mișca din pat ?

— Nimic.

— Anastasie a fost pe la dumneata ? întrebă Rastignac.

— Da, răspunse moș Goriot.

— Atunci, nu te ascunde de mine. Ce ți-a mai cerut ?

— Ah, copilul meu, urmă bătrînul, adunîndu-și toate puterile, ca să poată vorbi, era tare nenorocită ! De cînd cu chestia cu diamantele, Nasie nu mai are un franc. Pentru balul ăsta își comandase o rochie de

lamé, care trebuie să-i vină ca o bijuterie. Croitoreasa ei, o ticăloasă, n-a vrut să i-o dea pe datorie și camerista a dat în numele ei o mie de franci acoto asupra rochiei. Biata Nasie, să ajungă ea în halul ăsta ! Dar între timp camerista, văzînd că Restaud nu-i mai încredințează nimic Nasiei, s-a temut să nu-și piardă banii și s-a înțeles cu croitoreasa să nu-i dea rochia, decît după ce Nasie îi va plăti mia de franci. Balul e miine, rochia era gata. Nasie era în culmea deznădejdiei. Atunci, s-a gîndit să-mi ceară împrumut tacimurile mele, ca să le pună amanet. Bărbatu-său ține ca ea să se ducă la acest bal, pentru ca lumea să vadă diamantele, despre care se spune că au fost vindute. Dar putea oare să-i spună acestui montru : „Datoresc o mie de franci, plătește-i ?” Fi-rește că nu. Am înțeles asta foarte bine. Soră-sa, Deiphine, are să vine la bal într-o rochie superbă. Anastasie nu poate să rămînă mai prejos de sora ei mai mică. Și apoi, biata fată, a plîns așa de mult. Ieri, cînd n-am avut cele douăsprezece mii de franci m-am simțit așa de umilit, încît eram în stare să-mi dau cu bruma de zile imi mai rămîn de trăit din viața asta mizerabilă, ca să-mi răscumpăr această vină. Vezi dumeala, am avut tăria de-a răbda totul, dar lipsa de bani din vremea din urmă mi-a zdrobit inima. Oh, oh ! N-am stat o clipă pe gînduri, m-am gătit, m-am spîlcuit și am pornit. Am vindut tacimurile și paftalele pe șase sute de franci și am pus în gaj la taica Gobseck, creanța mea de rentă viageră pe un an, contra patru sute de franci bani peșin. Am să mănînc pîine goală. Ei și ? Cu pîine goală mă săturam, cînd eram tînăr ; o să meargă și acum. Știu cel puțin că Nasie a mea o să aibă o seară minunată. Ce elegantă o să fie ! Hîrtia de o mie de franci e aici, sub pernă. Gîndul ăsta, că am sub căpătîiul meu lucrul care are să-i facă atîta bucurie bieteii Nasie, îmi dă viață. Acum are s-o poată da afară pe ticăloasa aia de Victoria. Ai mai pomenit slugi, care să n-aibă încredere în stăpinul lor ? Miine am să mă însănătoșesc. Nasie vine la ceasul zece. Nu vreau ca fetele să mă creadă bolnav. Nu s-ar mai duce la bal, ar rămîne să mă

îngrijească. Nasie are să mă sărute, ca pe copilul ei. Dezmierdările ei mă vor vindeca. La urina urmei, nu m-ar fi costat o mie de franci spițeria ? Prefer să-i dau vraciului Vindecă-Tot, Nasiei mele. Îi voi aduce cel puțin o mingiere, în suferința ei. În felul acesta îmi răscumpăr greșeala de a-mi fi făcut o rentă viagă. Fata e în fundul prăpastiei și eu nu mai sint destul de puternic ca s-o scot din nou la lumină. Oh, am să m-apuc iar de comerț. Am să mă duc la Odesa, să cumpăr grine. Griul de-acolo e de trei ori mai ieftin decît al nostru. Dacă importul de cereale este oprit, oamenii de ispravă, care fac legile, nu s-au gîndit însă, să oprească și importul fabricatelor din griu. He, he !... Asta am descoperit-o azi dimineață. Se pot da lovituri frumoase cu pasteale făinoase !

— A innebunit, își spuse Eugen, uitîndu-se țintă la moșneag.

— Hai, stai liniștit, nu mai vorbi...

Cînd Bianchon se întoarse de jos, Eugen coborî, ca să ia și el masa. După aceea, amîndoi își petrecură noaptea stînd pe rînd la căpătiul bolnavului, unul citind tratate de medicină, celălalt scriind mamă-si și surorilor. A doua zi, simptomele care se declarară erau, după părerea lui Bianchon, de bun augur pentru bolnav, dar cereau îngrijiri neîntreprinse, pe care nu le puteau da decît cei doi studenți și care nu pot fi descrise, fără a compromite prea pudica frazeologie a vreunii noastre. O dată cu lipitorile aplicate pe trupul împuținat al bolnavului, i se puseră cataplasme, i se făcură băi de picioare și gimnastică medicală, lucruri care cereau toată forța și tot devotamentul celor doi tineri. Doamna de Restaud n-a mai venit la moș Goriot ; a trimis un comisionar, ca să ia banii.

— Credeam că are să vină chiar ea. Dar mai bine așa, ar fi fost neliniștită de starea mea, spuse tatăl, fericit pare-se de această împrejurare.

— La ceasul șapte seara, veni Thérèse, cu o scrisoare din partea Delphinei .

„Dar ce faci, prietene ? O clipă m-am simțit iubită și voi fi iarăși părăsită ? În mărturisirile făcute de la

inimă la inimă, mi-ai arătat un suflet atît de minunat, încît sînt incredințată că faci parte dintre oamenii care, cunoscînd nenumăratele nuanțe ale sentimentelor, rămîn totdeauna credincioși. Cum ai spus chiar dumneata, cînd ascultam împreună Ruga lui Mosé : «Pentru unii nu este decît o singură notă ; pentru alții este infinitul muzicii». Adu-ți aminte că te aștept astă-seară ca să mergem la balul doamnei de Beauséant. Știu precis că azi-dimineață s-a semnat la curte contractul de căsătorie al domnului de Adjuda și că biata vicontesă n-a aflat această știre decît către ceasul două. Toată lumea bună se duce s-o vadă, ca gloata care dă năvală în piața la Grève, în ziua cînd urmează să aibă loc o execuție. Nu-i așa că e groaznic să te grăbești a vedea dacă femeia va putea să-și ascundă durerea, dacă va ști să moară frumos ? Dacă aș mai fi fost vreodată în casa ei, îți spun sincer, prietene, că astă-seară n-aș mai merge ; dar fără indoială că de-acîi înainte ea nu va mai da serbări, așa că toate strădaniile mele de pînă acum ar rămîne zadarnice. Situația mea este cu totul deosebită de a celorlalte invitate. De altfel, nu merg numai pentru mine, ci și pentru dumneata. Te aștept. Dacă peste două ceasuri nu vei fi la mine, nu știu dacă îți voi putea ierta vreodată această trădare”.

Rastignac luă o pană și răspunse :

„Aștept un medic, ca să aflu cît mai are de trăit tatăl dumitale. E în agonie. Voi veni să-ți comunic hotărîrea, dar mă tem să nu fie o hotărîre de moarte. Vei vedea atunci dacă mai poți merge la bal. Mii de îmbrățișări”.

Medicul veni pe la ceasul opt și jumătate și, fără a spune că starea bolnavului era bună, nu socoti totuși că moartea era iminentă. El adăugă că vor urma ușurări și reșute alternative și ele vor hotări dacă bătrînul va scăpa cu viață și cu judecata întregă.

— Pentru el ar fi mai bine să moară repede, zise doctorul la plecare.

Eugen îl lăsa pe moș Goriot în grija lui Bianchon și plecă la doamna de Nucingen, ca să-i ducă aceste triste vești, care, după judecata lui pătrunsă de îndatoririle de familie, trebuiau să amine orice serbare.

— Spune-i totuși petrecere bună, îi strigă moș Goriot, care părea că ațipise, dar care, în clipa când Rastignac ieșea pe ușă, se săltă din șale.

Tinărul se înfățișă la doamna de Nucingen copleșit de durere, dar o găsi pieptănată, încălțată, avînd a-și pune numai rochia de bal. Dar, ca și cele din urmă trăsături de penel cu care pictorii își sfîrșesc tablourile lor, aceste ultime pregătiri cereau mai multă vreme decît lucrul întregii pinze.

— Cum de nu te-ai îmbrăcat încă? îl întrebă ea.

— Dar, doamnă, tatăl dumitale...

— Iar tatăl meu! strigă ea, tăindu-i vorba. Doar n-ai să mă înveți dumneata ce îndatoriri am față de tata. Il cunosc cam de mulțisor. Nici o vorbă, Eugen. Întîi îmbracă-te pentru bal și pe urmă te ascult. Thérèse ți-a pregătit totul acasă la dumneata. Trăsura mea e jos, ia-o și întoarce-te degrabă. În drum spre bal, vom vorbi despre tata. Trebuie să plecăm devreme. Dacă vom fi prinși în lanțul de trăsuri de la intrare, să fim fericiți dacă vom putea ajunge la unsprezece.

— Doamnă...

— Haide, nici un cuvînt mai mult, spuse ea, alergînd în salonașul ei, ca să-și ia un colier.

— Duceți-vă o dată, domnule Eugen! Doamna are să se supere, zise Thérèse, împingînd către ușă pe tinărul îngrozit de acest elegant paricid.

Se duse să se îmbrace, făcînd cele mai triste și cele mai deprimante reflecții. Lumea i se înfățișa ca un ocean de glod, în care omul, de îndată ce pune picioarul, se cufundă pînă la gît.

— Aici nu se săvîrșesc decît crime meschine, își spuse el, Vautrin e mai mare.

Rastignac avusese prilejul să vadă cele trei fețe ale Societății: Supunerea, Lupta și Răzvrătirea: Familia, Lumea și Vautrin. Nu cuteza să se hotărască pentru nici una. Supunerea era plictisitoare. Răzvrătirea e cu neputință. Lupta nesigură. Gîndul îl purtă îndărăt,

către familia lui. Își aniinti emoțiile pure ale acelei vieți tihnite, reîrăi zilele petrecute între ființele care-l iubeau atît de mult. Păzind legile firești ale căminului familial, aceste fapte scumpe găseau în existența lor o fericire deplină, neîntreruptă, scutită de chinuri. Dar în ciuda acestor gînduri curate, el nu avu tăria să-i mărturisească Delphinei credința lui de om cu sufletul neprihănit, care-i porunceă să fie virtuos, în numele iubirii. Noua învățătură, pe care abia o începuse, și începu să-și dea roadele. Iubirea lui dobîndise un caracter egoist. Cu spiritul lui ager pătrunsese sufletul Delphinei și își dădea seama că ar fi fost în stare să treacă și peste trupul tatălui ei, ca să se ducă la bal, dar nu avea nici puterea de a-și lua față de ea rolul moralistului, nici curajul de a i se înălța într-o atitudine ce ar putea să-i displacă, nici virtutea de-a o părăsi.

— Nu mi-ar ierta niciodată vina de-a fi avut dreptate împotriva ei, într-o împrejurare ca asta, își spuse el.

După aceea începu a dezbate în sine spusele medicilor, găsind o adevărată bucurie în gîndul că, la urma urmei, boala lui moș Goriot nu era chiar atît de primejdioasă, cît crezuse el; iar la sfîrșit adună o grămadă de argumente ticăloase, ca să îndreptățească purtarea Delphinei. Mai întîi, ea nu știa în ce stare se află tată-său. Și chiar dacă s-ar fi dus să-l vadă, bătrînul însuși ar fi trimis-o la bal. Legea socială, neîndurată în formularea ei, osindește adesea fapte, în care crima vădită își găsește o scuză în nenumăratele schimbări pe care le-au introdus în viața de familie, deosebirea caracterelor, precum și diversitatea intereselor și a situațiilor. Eugen voia să se înșele pe sine însuși și era gata să-și jertfească conștiința la picioarele amantei sale. De două zile, viața lui era cu totul schimbată. Femeia aruncase în această viață toate neorînduirile ei, pusese în umbră familia și își însușise totul în folosul ei. Rastignac și Delphine se întîlniseră în împrejurările cele mai potrivite, pentru ca fiecare să cunoască prin celălalt desfătările cele mai puternice. Iubirea lor astfel plămădită sporise

prin ceea ce de obicei ucide iubirea, prin desfătări. Dăruindu-i-se această femeie, Eugen avu prilejul să-și dea seama că pînă atunci abia o dorise și nu începuse-o iubească cu adevărat decît a doua zi după ce cunoscuse fericirea: iubirea poate că nu e altceva, decît recunoștința plăcerii împlinite. Ticălos sau sublim, Rastignac adora această femeie pentru voluptățile pe care el i le adusese ca zestre și pentru toate cele pe care i le dăruise ea; la rîndul ei, Delphine îl iubea pe Rastignac cu pasiunea cu care Tantal l-ar fi iubit pe îngerul care ar fi venit să-i îndestuleze foamea sau să-i astîmpere setea care-i ardea gîtlejul secătuit.

— Și acum spune-mi, ce face tata? îl întrebă doamna de Nucingen cînd îl văzu îmbrăcat pentru bal.

— Cît se poate de rău, răspunse el. Dacă vrei să-mi dai o dovadă de dragoste, hai să-l vedem.

— Da, vom merge, dar după bal, spuse ea. Bunu! meu Eugen, fii drăguț și nu-mi face morală. Haidem!

Plecară. O bucată de drum Eugen se ferecă în tăcere.

— Dar ce ai? zise ea.

— Îmi sună în ureche horcăitul de moarte al tatălui dumitale, răspunse el cu glas întăritat de minie.

Și, cu înflăcărarea tinereții lui, începu a-i povesti fapta sălbatică pe care o săvîrșise doamna de Restaud, minată de vanitatea ei, criza mortală pe care i-o pricinuisse bătrînului cel din urmă act de devotament patern, arătînd cît de scump va costa rochia de lamé a Anastasiei. Delphine plîngea.

— Am să fiu urită, își spuse ea.

Lacrimile conteniră.

— Am să mă duc să-l îngrijesc pe tata și n-am să plec nici o clipă de la căpățîiul lui, urmă ea.

— Ah, iată-te așa cum doream să te văd, spuse Rastignac cu însufletire.

În preajma palatului Beauséant, sclicheau felinarele celor cinci sute de trăsurî. Doi jandarmi străjuiau ușa puternic luminată, bătînd pasul de o parte și de alta. Aristocrația Parisului se revărsa în valuri, și fiecare era atît de grăbit s-o vadă pe această mare doamnă

în clipa prăbușirii ei, încît cînd doamna de Nucingen și Eugen sosiră, toate apartamentele de la parter erau pline de lume. Din ziua cînd toată curtea dăduse năvală s-o vadă pe ducesa de Montpensier⁹⁵, căreia Ludovic al XIV-lea îi smulsese amantul din brațe, nici o altă dramă de iubire nu mai stîrnise atîta vîlvă ca întimplarea de acum a doamnei de Beauséant. În împrejurarea aceasta, cea din urmă fiică din cvasiregața casă de Burgundia se dovedi mai tare decît suferința prin care trecea, stăpînind pînă la cea din urmă clipă aristocrația, ale cărei deșertăciuni nu le primise, decît ca să se slujească de ele în clipele de biruință ale mării ei iubiri. Cele mai frumoase femei din Paris dădeau viață saloanelor, cu rochiile și cu surisurile lor. Cei mai distinși bărbați de la curte, ambasadorii, miniștrii, oamenii cei mai vestiți din toate ramurile de activitate, înzorzonați cu cruci, plăci și cordoane multicolore, se îmbulzeau în jurul victesei. Orchestra împrăstia sunetele ariilor sale sub lambriurile aurite ale palatului, care însă pentru regina lui era pustiu. Doamna de Beauséant sta în picioare, în ușa salonului din față, primindu-și așazișii ei prieteni. Îmbrăcată în alb, fără nici o podoabă în părul impletit în cunună simplă, părea liniștită și fața ei nu arăta nici durere, nici mîndrie, nici prefăcută bucurie. Nimeni nu i-ar fi putut citi în suflet. Era ca Niobe⁹⁶ tăiată în marmură. Către intimi surisul ei avea uneori o nuanță ironică. Dar față de toți se arătă așa cum o știau, așa cum era în zilele cînd fericirea o împodobeă cu strălucirea ei, încît chiar și cei mai insensibili o priveau cu admirație, așa cum tinerii romani îl aclamau pe gladiatorul, care murea cu surisul pe buze. Înalta societate se gătise parcă anume, ca să-și ia rămas bun de la una din suveranele ei.

— Tremuram de teamă că n-ai să vii, spuse ea către Rastignac.

— Doamnă, răspunse el cu glas învăluit de tulburare, luînd acest cuvînt drept o imputare, am venit, ca să rămîn cel din urmă.

— Bine, spuse ea luindu-i mina. Din toți cei de-aici ești poate singurul în care pot să mă încred. Prietene, să nu iubești decît pe femeia pe care știi că o vei iubi totdeauna. Să nu părăsești niciodată o femeie.

Luindu-l de braț, intră împreună cu Rastignac în salonul în care se jucau cărți și se așezară pe o canapea.

— Du-te de-l vezi pe marchiz, îi spuse ea. Jacques, valetul meu, te va însoți și-ți va da o scrisoare a mea, pentru el. Îi cer să-mi înapoieze scrisorile. Îmi place să cred că ți le va da pe toate. Dacă ți le dă, urcă-te în camera mea. Servitorii mă vor anunța.

Și se ridică pentru a întîmpina pe ducesa de Langeais, cea mai bună prietenă a ei, care tocmai sosea. Rastignac se duse la palatul Rochefide, unde marchizul de Adjuda trebuia să-și petreacă seara. Întrebă de el și-l găsi. Marchizul îl luă acasă la el, îi încredință o casetă și-i spuse :

— Aici sînt toate.

O clipă voi parcă să vorbească cu Eugen, fie ca să-l întrebe despre întîmplările de la bal și despre vicontesă, fie ca să-i mărturisească, poate, că e dez-nădăjduit de căsătoria pe care o făcuse, cum de altfel s-a dovedit mai tîrziu, dar o fulgerare de orgoliu trecu prin ochii săi și avu jalnica tărie de a-și ascunde în sine cele mai înalte simțiri.

— Nu-i spune nimic despre mine, dragă Eugen.

Strînse mina lui Rastignac cu o mișcare de mîhnită afecțiune și-i făcu semn să plece. Intorcîndu-se la palatul Beauséant, Eugen fu dus în camera vicontesei, unde văzu toate pregătirile de plecare. Se așeză în fața focului din cămin și, privind caseta de lemn de cedru, căzu într-o adîncă întristare. În ochii lui, doamna de Beauséant se înfățișa măreață, ca zeițele din Iliada.

— Ah, prietene !... zise vicontesa intrînd și sprijinindu-și mina pe umărul lui.

Rastignac o văzu plîngînd, cu ochii mari, cu o mină ridicată, cu cealaltă tremurînd. Luă caseta cu o mișcare iute, o aruncă în foc și se uită la ea, cum ardea.

— Ei dansează! Toți au venit la timp... Numai moartea întârzie. Ssst! prietene, spuse vicontesa, punînd un deget pe buzele lui Rastignac, care voia să-i răspundă. Nu voi mai vedea niciodată, nici Parisul, nici lumea. Mîine dimineată la cinci plec. Mă duc să mă îngrop în fundul Normandiei. De la trei după-amiază a trebuit să încep pregătirile, să semnez acte, să-mi văd de treburi. Nu puteam să trimit pe nimeni la...

Se opri.

— Trebuia să-l găsești la...

Și iarăși se opri, copleșită de durere. În asemenea clipe, orice lucru e prilej de suferință și sînt cuvinte, pe care nu le poți rosti.

— În sfîrșit, urmă ea, mă bizuiam pe dumneata în astă-seară, ca să-mi faci acest ultim serviciu. Voiam să-ți dau cheazăia prieteniei ce-ți port. Am să mă gîndesc adesea la dumneata pentru că te cred bun și nobil, tînăr și nevinovat, în mijlocul unei lumi în care aceste însușiri sînt atît de rare. Aș dori să te gîndești și dumneata la mine, cîteodată. Uite, spuse ea privind jur-împrejur, uite caseta în care îmi țineam mînușile. De cîte ori o deschideam ca să le iau, înainte da a pleca la bal sau la teatru, mă simțeam frumoasă, pentru că eram fericită și nu mă atingeam de ea, decît ca să las înăuntru vreun gînd plăcut. În cutioara asta e o mare parte din mine în-sămi. e doamna de Beauséant, întreagă, dar care astăzi, nu mai există. Primește-o. Voi purta de grijă să-ți fie adusă acasă în strada Artois. Doamna de Nucingen e foarte drăguță astă-seară. Iubește-o cu adevărat. Dacă nu ne vom mai vedea niciodată, fii încredințat, prietene, că am să mă rog pentru dumneata, care ai fost bun cu mine. Să coborîm. Nu vreau să le dau prilej să creadă că plîng. Am în fața mea o veșnicie, am să fiu singură, nimeni n-are să-mi ceară socoteală pentru lacrimile pe care le voi vărsa. Dar să mă mai uit o dată în odaia aceasta.

Se opri. După ce-și ascunsese o clipă ochii în palme și-i șterse, îi învioră cu apă rece, și, luîndu-l de braț pe student, spuse :

— Să mergem !

Rastignac nu se simțise niciodată atît de adînc tulburat ca în fața acestei dureri stăpînite cu atîta noblețe. Intorcîndu-se în bal, Eugen iăcu înconjurul salonului împreună cu doamna de Beauséant, cea din urmă și gîngașă atenție din partea acestei fermecătoare femei.

Intrînd în salonul unde dansul era în toi, Rastignac se opri uimit, zărind una din acele perechi pe care întrunirea tuturor frumuseților omenești le face cu adevărat minunate. Niciodată nu avusese prilejul să admire o asemenea desăvîrșire. Intr-un cuvînt, bărbatul era un adevărat Antinous⁹⁷ și purtările lui nu risipeau cîtuși de puțin farmecul pe care-l încercai cînd îl priveai. Femeia era o zîină care încînta privirea, fascina sufletul, ațîta chiar și simțirile cele mai reci. Toaleta se armoniza și la unul și la celălalt cu frumusețea. Toată lumea îi contempla cu plăcere și le invidia fericirea care li se citea în complicitatea ochilor și mișcărilor lor.

— Doamne, cine-i femeia asta ? întrebă Rastignac.

— O, fără îndoială e cea mai frumoasă dintre toate, răspunse vicontesa. E lady Brandon. E celebră atît pentru norocul cît și pentru frumusețea ei. A sacrificat totul pentru acest om. Se zice că au și copii. Dar nenorocirea îl însoțește fără încetare. Se zice că lordul Brandon a jurat să se răzbune cumplit pe nevastă-sa și pe amantul ei. Sînt fericiți, dar tremură într-una din pricina asta.

— Și el ?

— Cum ? Nu-l cunoști pe frumosul colonel Franchessini ?

— Cel care s-a bătut...

— Acum trei zile, da. A fost provocat de fiul unui bancher. N-a vrut decît să-l rănească, dar, din nenorocire, l-a ucis.

— Oh !

— Ce ai ? Tremuri ! întrebă vicontesa.

— N-am nimic, răspunse Rastignac.

O sudoare rece i se scurgea de-a lungul spinării. Vautrin îi apărea în față, cu figura lui de bronz,

Eroul ocnei, dînd mîna cu eroul balului, punea într-o lumină nouă pentru el, întreaga societate.

El zări îndată pe cele două surori, doamna de Restaud și doamna de Nucingen. Contesa se înfățișa în toată măreția, cu toate diamantele care, desigur, îi ardeau trupul, știind că le purta pentru cea din urmă oară. În ciuda orgoliului și iubirii ei deopotrivă de mari, nu izbutea totuși să înfrunte privirile bărbatului ei. Aceasta priveliște nu era dintre acelea care să poată alina tristețea gîndurilor lui Rastignac: sub diamantele celor două surori el văzu patul de mizerie, pe care zăcea moș Goriot. Vicontesa, judecînd greșit pricina atitudinii lui melancolice, își retrase brațul.

— Du-te! Nu vreau să-ți răpesc o plăcere, spuse ea.

Eugen fu chemat îndată de Delphine, fericită de impresia pe care o stîrnea și dornică să pună la picioarele studentului omagiile culese în această lume, în care nădăjduia că a intrat pentru totdeauna.

— Cum ți se pare Nasie? îl întrebă ea.

— A scontat pînă și moartea tatălui ei, îi răspunse Rastignac.

Dimineața, pe la ceasurile patru, mulțimea prinse a se risipi. Puțin după aceea, muzica încetă. În salonul cel mare nu mai rămăseseră decît ducesa de Langeais și Rastignac. Crezînd că nu-l va găsi decît pe student, vicontesa veni, după ce își luase rămas bun de la domnul de Beauséant, care se duse să se culce repetîndu-i:

— Nu faci bine, draga mea, închizîndu-ți viața, la vîrsta dumitale! Rămii cu noi.

Văzînd pe ducesă, doamna de Beauséant nu-și putu stăpîni o exclamație.

— Ți-am ghicit gîndul, Clara, îi spuse doamna de Langeais. Pleci pentru totdeauna. Dar nu vei pleca înainte de-a asculta ceea ce vreau să-ți spun și înainte de-a ne înțelege.

Își trecu mîna pe după brațul prietenei și o conduse în salonul de alături, privind-o cu ochii în lacrimi, o îmbrățișă și o sărută pe amîndoi obraji.

— Nu vreau ca despărțirea noastră să fie rece, draga mea. Ar fi pentru mine o remușcare prea grea. Poți să te bizui pe mine, ca pe dumneata însăși. Astă-seară ai fost măreață, m-am simțit vrednică de dumneata și vreau să ți-o dovedesc. Uneori am greșit față de dumneata, nu m-am purtat cum s-ar fi convenit. Iartă-mă, dragca mea. Mă lepăd de tot ce ar fi putut să te jignească și, dacă ar fi cu putință, mi-aș lua cuvintele înapoi. Suferim toate în aceeași durere și nu știu care din noi va fi cea mai nefericită. Domnul de Montriveau n-a fost aici astă-seară, înțelegi? Cine te-a văzut în timpul balului, Clara, n-are să te uite niciodată. Cît despre mine, mai fac un ultim efort. Dacă nu voi izbuti, mă voi retrage la mănăstire! Dumneata unde te duci?

— În Normandia, la Courcelles, ca să iubesc, ca să mă rog, pînă în ziua cînd Dumnezeu mă va chema la el.

— Vino încoace, domnule de Rastignac, zise vicontesa, amintindu-și că tînărul aștepta alături.

Studentul fandă pe un genunchi, luă mîna vară-si și o sărută.

— Rămii cu bine, Antoinette, urmă doamna de Beauséant, și fii fericită! Cît despre dumneata, spuse ea, întorcîndu-se către student, dumneata ești fericit, ești tînăr, poți crede în ceva. În clipa cînd voi pleca din lumea aceasta, voi avea în preajma mea cîteva emoții sincere, și pioase, așa cum au unii muritori privilegiați!

Rastignac plecă pe la cinci dinspre ziuă, după ce o văzu pe doamna de Beauséant în berlina⁹⁸ în care avea să călătorească, după ce își primi cel din urmă rămas bun scaldat în lacrimi, lacrimi care dovedeau că nici chiar ființele cele mai sus puse nu pot trăi în afara legii inimii și nu sînt cruțate de mîhniri, așa cum anumiți lingușitori ai poporului încearcă să-l încredințeze. Eugen se întoarse la casa Vauquer pe jos, pe o vreme umedă și rece. Ucenicia lui luase sfîrșit.

— Bietul moș Goriot nu mai poate fi salvat, spuse Bianchon, cînd Rastignac intră în camera vecinului său.

— Prietene, zise Eugen, după ce se uită la bătrînul care dormea, urmează-ți destinul modest, în marginile căruia îți închizi dorințele tale. Cît despre mine, sînt în plin infern și sînt silit să rămîn aici. Orice blestemății ți se vor spune despre lumea bună, crede-le! Nici un Juvenal⁹⁹ n-ar putea s-o zugrăvească în toată grozăvia ce se ascunde sub aurul și pietrele scumpe care o acoperă.

A doua zi, pe la ceasul două Bianchon, silit să iasă în oraș, îl trezi din somn pe Rastignac, rugîndu-l să-l vegheze pe moș Goriot, a cărui stare se agravase în timpul dimineții.

— Bătrînul nu mai are nici două zile de trăit, ba poate nici chiar șase ceasuri, spuse medicinistul, și totuși trebuie să luptăm mai departe cu boala. Trebuie să-i dăm unele îngrijiri, care vor fi costisitoare. Sintem infirmierii lui, dar, întrucît mă privește, n-am nici un ban. I-am întors buzunarele pe dos, i-am scotocit toate dulapurile: total general zero. Am prins o clipă cînd avea capul limpede și l-am întrebat. Mi-a răspuns că nu mai are nici o para. Tu ai ceva?

— N-am decît douăzeci de franci, răspunse Rastignac, dar mă duc să-i joc și am să cîștig.

— Și dacă vei pierde?

— Am să cer bani de la ginerii și fetele lui.

— Și dacă nu-ți vor da? urmă Bianchon. Lucrul cel mai grabnic acum nu e să găsim bani, ci să-l înfășurăm pe bătrîn într-un sinapism¹⁰⁰ fierbinte, de la picioare pînă la jumătatea coapselor. Dacă se vaietă înseamnă că mai are oarecare putere. Știi cum se face asta. De altfel Christophe te va ajuta. Eu am să trec pe la farmacie, ca să spun că răspund personal pentru toate medicamentele pe care le vom lua. Păcat că bietul om nu poate fi transportat la spitalul nostru; ar fi fost mai bine îngrijit. Hai, vino să te instalez și nu-l părăsi, pînă nu mă întorc eu.

Cei doi tineri intrară în odaia în care zăcea bătrînul. Eugen se înspăimîna, văzînd cît de mult i se schimbase fața chinuită de spasmuri, albă și uimitor de slăbită.

— Ei, cum merge, tăicuțule ? întrebă el, aplecîndu-se asupra patului.

Goriot își ridică ochii tulburi asupra lui Eugen și îl privi cu încordare, fără a-l recunoaște. Studentul nu putu, să înfrunte această priveliște ; îl podidiră lacrimile umezindu-i ochii.

— Bianchon, n-ar trebui să acoperim ferestrele ?

— Nu, circumstanțele atmosferice nu-l mai afectează. Ce bine ar fi, dacă ar simți căldura sau frigul. Totuși, trebuie să facem foc, ca să-i fierbem ceaiurile și să-i pregătim atîtea alte lucruri. Am să-ți trimit un braț de surcele, pînă cînd om face rost de lemne. Ieri și azi-noapte, am ars lemnele tale și toată turba bietului bătrîn. Vremea era umedă și se prelingea apa pe pereți. Abia am putut să zvînt puțin zidurile. Odaia e un adevărat grajd, deși Christophe a măturat-o. Am afumat cu ienupăr, pentru că duhnea îngrozitor.

— Doamne ! zise Rastignac, dar fetele lui...

— Uite, dacă cere de băut, să-i dai din asta, spuse internul, arătînd lui Rastignac o oală înare, albă. Dacă se vaietă că simte fierbințeli și o înțepenire a pîtecului, îl chemi pe Christophe să te ajute să-i administrezi... știi ce. Dacă vezi cumva că se agită, că vorbește mult, în sfîrșit dacă are un mic grăunte de demență, lasă-l în pace. Asta nu-i un semn rău. Trimite-l însă pe Christophe la spitalul Cochin. Are să vină ori medicul nostru, ori un camarad al meu, ori eu însumi, ca să-i aplicăm moxe ¹⁰¹. Astăzi de dimineață, în timp ce tu dormeai, am făcut un mare consult cu un elev al doctorului Gall, cu medicul șef de la Hôtel Dieu și cu cel de la spitalul nostru. Domnii aceștia cred că ar fi recunoscut unele simptome curioase, așa că vom urmări progresele maladiei ca să ne lămurim asupra mai multor puncte de mare însemnătate științifică. Unul din ei pretinde că, dacă presiunea aerului s-ar exercita asupra unui

anume organ mai mult decît asupra celorlalte, s-ar putea ivi fenomene cu totul deosebite. În cazul cînd bătrînul va începe să vorbească, ascultă-l deci cu luare-aminte, ca să-ți poți da seama la ce serie de idei se referă spusele lui : dacă sînt efecte de memorie, de pătrundere, de judecată, dacă se preocupă de lucruri materiale sau de sentimente, dacă face socoteli, dacă se întoarce la trecut, pe scurt, caută să ne poți face o relatare cît mai exactă. De asemenea e cu putință ca invaziunea să se producă în bloc ; în cazul acesta va muri în starea de imbecilitate, în care se află în clipa de față. În maladiile acestea, se petrec tot felul de ciudățenii ! Dacă bomba explodează prin partea aceasta, zise Bianchon, arătînd occiputul bolnavului, se produc fenomene bizare, care sînt cunoscute : creierul își redobîndește unele facultăți și moartea vine încetul cu încetul. Serozitățile pot să și ocolească creierul, luînd un alt drum, care nu va putea fi stabilit decît la autopsie. La incurabili este un bătrîn tîmpit, la care serozitățile s-au revărsat asupra coloanei vertebrale, suferă cumplit, dar trăiește.

— Au petrecut bine ? zise moș Goriot, recunoscînd pe Eugen.

— Oh, nu se gîndește decît la fetele lui ! zise Bianchon. Noaptea asta mi-a spus de peste o sută de ori : „Ele dansează ! Ea are rochia pe care a dorit-o“. Le chema pe nume. Mă făcea să plîng, să fiu al dracului ! cu intonațiile lui : „Delphine ! Mica mea Delphine ! Nasie !“ Pe cîntecul meu, zise medicinistul, te podideau lacrimile.

— Delphine e aici, nu-i așa ? zise moșneagul. Știam bine.

Și ochii lui, care dobîndiseră o intensitate de demență, cuprinseseră într-o privire pereții și ușa.

— Mă duc să-i spun Sylviei, să pregătească sinapismele, spuse Bianchon cu însuflețire. E momentul să i le aplicăm.

Rastignac rămase singur lîngă bătrîn, la celălalt capăt al patului, cu privirile ațintite asupra acestui

chip înspăimîntător, a cărui vedere îi pricinuia o atît de mare durere.

— Doamna de Beauséant pleacă, moşneagul moare; zise el. Suferinţele curate nu pot zăbovi mult timp în lumea asta. În adevăr, cum ar putea să se îmbine marile sentimente cu o societate meschină, mică, superficială ?

Imaginile petrecerii la care luase parte, i se înfăţişară în minte, contrastînd puternic cu priveliştea acestui pat de moarte. Bianchon se întoarse îndată.

— Ascultă, Eugen, l-am văzut pe medicul şef al spitalului nostru şi am venit îndărăt într-o goană. Dacă dă semne că-şi păstrează judecata, dacă vorbeşte, culcă-l pe un sinapism, care să-l învăluie în muştar de la ceasă pînă la şale şi trimite pe cineva să ne cheme.

— Dragă Bianchon, zise Eugen.

— Oh, e vorba de un fapt ştiinţific, urmă medicinistul cu toată înflăcărea unui neofit.

— Aşadar, zise Eugen, dintre toţi numai eu îl îngrijesc din afecţiune pe acest biet bătrîn.

— Dacă m-ai fi văzut azi-dimineaţă, n-ai vorbi aşa, răspunse Bianchon, fără să se supere. Medicii, care îşi fac de multă vreme meseria, nu văd decît maladia. Eu văd încă pe bolnav, dragă băiete.

Şi plecă, lăsîndu-l pe Eugen singur cu bătrînul şi cu teama unei crize, care nu zăbovi prea mult.

— Ah dumneata eşti, dragul meu copil! zise moş Goriot, recunoscîndu-l pe Eugen.

— Ți-e mai bine ? îl întrebă studentul luîndu-i mîna.

— Da. Imi simţeam capul strîns ca într-o menghină, dar acum m-a mai slăbit. Pe fetele mele le-ai văzut ? Au să vină îndată ; cum vor afla că sînt bolnav, într-un suflet au să alerge încoace ! Ce bine m-au îngrijit cînd stăteam în strada Jussienne ! Doamne ! Aş vrea să le primesc într-o odaie curată. Tînărul ăsta mi-a ars toată turba pe care o aveam.

— Il aud pe Christophe pe scară, îi spuse Eugen. Ți aduce nişte lemne, pe care ți le-a trimis tînărul acela.

— Bine. Dar cu ce să plătesc lemnele astea ? N-am nici o lescaie, copilul meu. Am dăruit tot, tot ce-am avut. Am ajuns un cerșetor. Rochia de lamé era frumoasă ? Măcar atât... (Ah, mă doare !) Îți mulțumesc, Christophe ! Dumnezeu are să te răsplătească, dragă băiete. Eu nu mai am nimic.

— Am să vă plătesc eu, și pe tine și pe Sylvie, îi spuse Eugen la ureche.

— Fetele ți-au spus că au să vină, nu-i așa, Christophe ? Du-te încă o dată la ele, am să-ți dau cinci franci. Spune-le că nu mă simt bine, că aș vrea să le îmbrățișez, să le mai văd o dată înainte de a muri. Așa să le spui, dar ia seama, să nu le sperii prea tare.

Rastignac îi făcu semn lui Christophe să plece.

— Au să vină, urmă bătrînul. Le știu. Delphinei, cu bunătatea ei, ce grea mîhnire am să-i pricinuiesc dacă voi muri ! Și Nasiei de asemenea. N-aș vrea să mor, numai ca să nu le fac să plîngă. A muri, bunul meu Eugen, înseamnă a nu le mai vedea. Acolo unde ne ducem toți, am să mă plictisesc groaznic. Pentru un părinte, infernul înseamnă să nu-și mai vadă copiii, iar eu mi-am făcut ucenicia în privința asta, de cînd s-au măritat fetele. Paradisul meu a fost casa din strada Jussienne. Spune-mi, dacă voi intra în paradis, voi putea să mă întorc pe pămînt, în preajma lor, în chip de spirit ? Am auzit povești de-astea. Or fi adevărate ? În clipa asta, mi se pare că le văd, așa cum erau în strada Jussienne. Dimineața coborau din odăile lor și îmi spuneau : „Bună ziua, tăicuțule !“ Le luam pe genunchi, le făceam tot felul de năzdrăvănii, de pozne. Mă mîngiau cu drăgălășenie. În fiecare dimineață luam masa împreună, împreună luam și masa de seară, în sfîrșit eram cu adevărat tată, mă bucuram de copiii mei. Cînd ședeam în strada Jussienne, erau tare mici, fără putere de judecată, nu cunoșteau de fel lumea, mă iubeau cu adevărat. Doamne ! De ce n-au rămas totdeauna mici ? (Oh, mă doare, îmi pare că mi se desprinde capul de trunchi !) Ah, ah, iertați-mă, copiii mei ! Sufăr cumplit și suferința asta trebuie să fie

un adevărat chin, pentru că altminteri, m-ați învățat să rabd îndeajuns. Dumnezeu! Dacă aș avea măcar mîinile lor într-ale mele, n-aș mai suferi de fel. Crezi că au să vină? Christophe e așa de nerod! Ar fi trebuit să mă duc chiar eu. El are să le vadă... Dar dumneata ai fost ieri la bal. Spune-mi cum erau? Nu știau că sînt bolnav, nu-i așa? Nici n-ar fi dansat, biete! micuțe! Oh, nu mai vreau să fiu bolnav. Au încă atît de multă nevoie de mine. Averele lor sînt în primejdie. Și peste ce bărbați au dat! Vindecă-mă, vindecă-mă! (Oh, ce durere!... Ah, ah, ah!) Vezi, trebuie să mă însănătoșesc, pentru că au nevoie de bani și eu știu de unde să-i iau. Am să mă duc la Odesa și am să fabric făinoase. Sînt un viclean și jumătate. Am să cîștig milioane (Oh, mă doare cumplit!).

Goriot tăcu o clipă adunîndu-și parcă toate puterile într-o supremă străduință ca să poată suporta durerea.

— Dacă ar fi ele aici, nu m-aș văieta, zise el. Atunci, de ce să mă vaiet?

Îl cuprinse o ușoară ațipire, care ținu îndelung. Christophe se întoarse. Rastignac, crezînd că moș Goriot dormea, îl lăsă pe flăcău să spună cu glas tare cum își împlinise misiunea.

— Domnule, zise el, m-am dus mai întîi la doamna contesă dar n-am putut vorbi cu dumneaei, pentru că avea socoteli grele cu bărbatu-său. A venit afară chiar domnul de Restaud și mi-a spus așa: „Domnul Goriot moare? Ei bine, e cel mai bun lucru pe care-l are de făcut. Eu am treabă cu doamna de Restaud, ca să închei niște învoieli foarte însemnate, așa că doamna are să vină după ce vom sfîrși treaba“. Domnul părea tare necăjit. Cînd să plec, doamna a intrat în anticameră pe o ușă, pe care n-o văzusem și mi-a spus: „Christophe, spune-i tatii că sînt într-o discuție cu bărbatu-meu și nu pot pleca de-aici. E în joc viața sau moartea copiilor mei. Dar îndată ce voi sfîrși, vei veni să-l văd“. Cît despre doamna baroană, altă poveste! „Ah! mi-a spus camerista ei, doamna s-a întors de la bal la cinci și un sfert și acuma doarme;

dacă o scol înainte de amiază, mă ceartă. Când m-o suna, am să-i spun că tatălui dumisale îi e rău. O veste rea, poți s-o duci și mai târziu". Am rugat-o cît am putut. Nimic!... Am cerut să vorbesc cu domnul baron, dar ieșise în oraș.

— Nu vine nici una, strigă Rastignac. Am să le scriu la amîndouă.

— Nici una! răspunse bătrînul, ridicîndu-se din șale. Au treburi, dorm, nu vin. Știam. Numai în pragul morții îți cunoști copiii!... Ah, prietene, să nu te însori și să n-ai copii! Le dai viața și ei îți dau moartea. Îi vîri în lume și ei te alungă din lume. Nu, n-au să vină! O știam de zece ani. Cîteodată mi-o mărturiseam mie însumi, dar nu îndrăzneam s-o cred.

Două lacrimi se rostogoliră din ochii bătrînului, oprindu-se pe pleoapele roșiatice, fără a se prelinge mai jos.

— Ah, dacă aș fi bogat, dacă mi-aș fi păstrat averea, dacă nu le-aș fi dat-o lor, amîndouă ar fi aici și mi-ar fi lins obrazii cu sărutările lor! Aș fi locuit într-un palat, aș fi avut odăi frumoase, servitori, foc în sobă, iar ele ar fi plîns în hohote cu bărbații și cu copiii lor! Aș fi avut toate bucuriile astea. Dar nu mai am nimic. Banul îți dă tot. Îți dă chiar și pe propriile tale fete. Oh, banii mei, unde sînt acum? Dacă aș avea comori de lăsat, m-ar obloji, m-ar îngriji; le-aș auzi, le-aș vedea. Ah, copilul meu drag, singurul meu copil, acum prefer părăsirea și mizeria, în care mă aflu! Când un nenorocit e iubit, el știe cel puțin că e iubit cu adevărat. Nu, aș vrea să fiu bogat, pentru că atunci le-aș putea vedea. Dar zău, cine poate ști? Amîndouă au inimi de piatră. Le-am iubit prea mult, ca să mă mai poată iubi și ele pe mine. Un tată trebuie să fie totdeauna bogat, trebuie să-și țină copiii în frîu, ca pe niște cai nărvași. Iar eu am stat în genunchi la picioarele lor. Mizerabilele! Își încoronează așa cum se cuvine purtarea pe care au avut-o față de mine în acești zece ani din urmă. Dacă ai ști cum mă răsfățau îndată după ce se măritaseră! (Oh, ce crud martiriu sufăr!). Le dădusem, fiecareia din ele, aproape opt sute de mii de franci și nu puteau

nici ele, nici bărbații lor să se poarte rău cu mine. Mă primeau în casele lor : „Tată scump încoace, tată drag încolo“. Mă așteptau la masă în fiecare zi. Cînam cu bărbații lor, care îmi dădeau toată cîntea cuvenită. Treceam drept un om care mai are încă oarecare avere. De ce ? Nu le spuseseam nimic despre afacerile mele. Dar cu un om care dă cîte opt sute de mii de franci fetelor lui trebuie să te porți bine. Și mă răsfațau, dar numai pentru averea mea. Lumea nu-i frumoasă de loc. Am văzut-o prea bine ! Mă duceam cu trăsura la teatru, iar în serile cînd primeau musafiri, ședeam și eu împreună cu dîșii, cît îmi plăcea. Pe scurt, spuneau deschis că sînt fetele mele și mărturiseau fără ocol că eu sînt tatăl lor. Ehei, mi-am păstrat istețimea și nu mi-a scăpat nimic din cîte s-au întîmplat. Toate erau făcute cu dibăcie și-mi sfîșiau inima. Vedeam bine că erau prefăcătorii, dar boala era fără leac. La masa lor, nu mă simțeam la largul meu, ca la masa de-aici. Nu știam să vorbesc cu musafirii. De aceea, de cîte ori unul din domnișorii aceia întrebă la ureche pe ginerii mei : „Cine e domnul ? — E babacul cu punga doldora, om bogat. — Eh, drace !“ răspundea celălalt și toți mă priveau cu respectul datorit banului. Dacă uneori îi stînjeneam oarecum, îmi răscumpăram din plin păcatele ! De altfel, cine e desăvîrșit ? (Tot capul mi-e o rană !) În clipa asta, iubite domnule Eugen, trec prin chinurile morții ; și totuși toată suferința de-acum nu-i nimic, pe lîngă durerea pricinuită de cea dintîi privire prin care Anastasie m-a făcut să înțeleg că spuseseam o prostie, din pricina căreia se simțea umilită : privirea aceea mi-a străpuns inima. Aș fi vrut să știu toate lucrurile din lume ; dar ceea ce știam bine, era numai că eram un om de prisos pe suprafața pămîntului. A doua zi, ca să aflu o mîngîiere, m-am dus la Delphine, dar iată că și la ea fac o prostie, care o infurie. Eram ca nebun. Opt zile n-am știut ce să fac. De teama dojenilor lor, nu mai îndrăzneam să mă duc la ele. Și iată-mă la poarta fetelor mele. Dumnezeuule, de vreme ce știi mizeriile și suferințele pe care le-am îndurat, de vreme ce ai numărat loviturile de pumnal

pe care le-am primit în vremea asta, care m-au îmbă-
trînit, m-au schimbat, m-au ucis, m-au albit, pentru
ce mă faci să sufăr și astăzi? Am ispășit din plin
păcatul de a le fi iubit fără măsură. Iar ele s-au răz-
bunat din plin de dragostea mea și m-au torturat ca
niște călăi. Ce proști sînt părinții! Le iubeam atît de
mult, că m-am întors la ele, ca un carlofor la masa
verde. Fetele mele erau viciul meu, erau iubitele mele,
erau tot! Amîndouă aveau nevoie de felurite lucruri,
de găтели; cameristele lor îmi dădeau de știre, iar eu
le dăruiam ceea ce rîvneau, ca să fiu bine primit în
casele lor! Cu toate acestea, mi-au dat cîteva mici
lecții de bună purtare în societatea înaltă. Oh, își
pierduseră răbdarea! Începuseră a se rușina de mine.
Așa pățești, dacă te-apuci să-ți crești bine copiii. Eu
nu mai eram însă la vîrsta învățăturii. (Doamne, ce
dureri cumplite! Medicii! Dacă mi-ar deschide capul,
n-aș mai suferi atîta). Fetele mele, fetele mele!
Anastasiе, Delphine! Vreau să le văd. Trimite jan-
darmii să le caute și să le-aducă aici cu forța! Drep-
tatea este de partea mea. Natura, codul civil, toate
sînt de partea mea. Protestez! Țara va pieri dacă
părinții vor ajunge să fie călcați în picioare. Asta e
limpede. Societatea, lumea se întemeiază pe paterni-
tate și totul se va prăbuși, cînd copiii nu-și vor mai
iubi părinții. Oh, dacă le-aș putea vedea, dacă le-aș
putea auzi! Să-mi spună orice, numai să le aud gla-
sul. Asta mi-ar alina durerile. Mai ales Delphine. Dar
cînd or veni, spune-le să nu se uite cu nepăsare la
mine, cum fac totdeauna. Ah, bunul meu prieten, dom-
nule Eugen, dumneata nu știi ce înseamnă să vezi că
aurul din privire se preschimbă dintr-o dată în plumb
cenușiu! De cînd ochii lor nu s-au mai plecat asupra
mea cu strălucirea lor de odinioară, viața mea a fost
o iarnă fără de sfîrșit; n-am avut altă hrană decît
mîhnirea și cu ea m-am îndestulat din plin! Jignire
și umilință, asta a fost viața mea. Le iubesc atît de
mult, încît am înghițit cu nesaț toate înfruntările,
pentru că printre ele îmi vindeau și cîte un biet căpe-
țel de înjositoare bucurie. Un tată să ajungă să-și
vadă fiicele pe furiș! Le-am dăruit viața mea, în-

treagă, și ele nu-mi daruiesc astăzi nici măcar un singur ceas ! Mi-e sete, mi-e foame, arde sufletul din mine, simt că mor, dar ele nu vin să-mi ușureze agonia, fiindcă mor, simt asta. Pesemne că nu știu ce înseamnă să calci în picioare cadavrul tatălui tău ! Dar e un Dumnezeu în cer și el ne răzbună împotriva voinței noastre, pe noi, părinții. Oh, au să vină ! Veniți, dragele mele, veniți să-mi mai dați un sărut, sărutul cel din urmă, împărțășania tatălui vostru, care se va ruga lui Dumnezeu pentru binele vostru, care-i va spune că v-ați purtat cu el ca niște fiice bune, care vă va apăra ! La urma urmei, voi n-aveți nici o vină. N-au nici o vină, prietene ! S-o spui tuturor, să nu le necăjească nimeni din pricina mea. Eu sint cel care am greșit ; eu le-am învățat să mă calce în picioare. Asta era bucuria mea. Și asta nu privește pe nimeni, nici justiția omenească, nici justiția divină. Dumnezeu ar fi nedrept, dacă le-ar osindi din pricina mea. Eu sint cel care n-am știut cum să mă conduc, eu am săvârșit necezia de-a renunța la drepturile mele. Pentru ele, aș fi fost în stare să mă cobor pînă la cea din urmă înjosire ! Ce vrei ? Chiar cea mai minunată fire, chiar cele mai bune suflete, n-ar fi putut să reziste acestei stricăciuni la care le-am supus ca un părinte ușuratic. Sint un ticălos și-mi primesc pedeapsa cuvenită. Numai eu sint cauza neorînduielilor din viața lor, eu le-am stricat. Acum au ajuns să rîvnească plăcerile, cum rîvneau odinioară bomboanele. Le-am îngăduit să-și împlinească toată fantezia lor de fete. La cincisprezece ani aveau trăsura lor ! Nimic nu le-a stat împotrivă. Eu singur sint vinovat. Vinovat din dragoste. Glasul lor îmi răzbătea pînă-n adîncul inimii. Le aud, vin. Oh, da, au să vină ! Legea cere să vii să-ți vezi tatăl, în ceasul morții ; legea e cu mine. Și-apoi, toată treaba asta nu costă decît un drum. Am să li-l plătesc. Scrie-le că am să le las milioane ! Pe cîntea mea. Am să mă duc să fac paste făinoase la Odesa. Cunosc meseria. După planul pe care l-am făcut, am să cîștig milioane. Nimeni nu s-a gîndit la asta. Marfa n-are să se strice pe drum ca grîul sau făina.

Eh, eh, făinoasele au să aducă milioane! Așa că dumneata nu le spui nici o minciună. Vorbește-le de milioane și, chiar dacă vor veni din lăcomie de bani, prefer să fiu amăgit, pentru că numai în chipul acesta am să le pot vedea. Vreau fetele mele! Eu le-am făcut și ale mele sînt! zise bătrînul, săltîndu-se din șale și întorcînd capul, cu părul alb răvășit către Eugen cu o înfățișare care amenința prin tot ce putea să exprime amenințarea.

— Haide, îi spuse Eugen, culcă-te la loc, bunul meu moș Goriot. Am să le scriu. Și dacă nu vor veni, mă voi duce eu însumi la ele, îndată ce se va întoarce Bianchon.

— Dacă nu vor veni? repetă bătrînul în hohote de plîns. Atunci am să mor, am să mor într-un acces de turbare! Simt că turbez! În clipa asta, îmi văd toată viața. Sînt un păcălit! Nu mă iubesc, nu m-au iubit niciodată! E limpede. Dacă n-au venit pînă acum, nici n-au să mai vină. Cu cît au zăbovit mai mult, cu atît mai puțin se vor hotărî să-mi facă această bucurie. Le știu. Niciodată n-au fost în stare să ghicească ceva din necazurile, din suferințele, din nevoile mele; n-au să-mi ghicească nici moartea. Ele nu cunosc taina iubirii pe care le-o port. Da, văd bine: deprinse să-mi sfîșie măruntaiele din mine, tot ce-am înfăptuit în folosul lor n-a avut nici un preț pentru ele. Dacă mi-ar fi cerut să-mi scot ochii, le-aș fi spus: „Scoateți-i!“ Sînt prea prost. Își închipuie că toți părinții sînt ca tatăl lor. Trebuie să te prețuiești tu însuși. Copiii lor au să mă răzbune. Ar fi în folosul lor să vină aici. Dă-le de știre că își primejduiesc propria lor agonie. În crima pe care o făptuiesc ele astăzi, au adunat toate crimele din lume... Hai, du-te, spune-le că dacă nu vin săvîrșesc un paricid! Au săvîrșit destule; nu mai e nevoie să-l adauge și pe acesta. Strigă împreună cu mine: „Hei, Nasie! Hei, Delphine! Veniți la tatăl vostru, care a fost atît de bun cu voi și care suferă!“ Nimic; nimeni! Muri-voi oare ca un ciine? Asta mi-e răsplata; sînt părăsit. Sînt niște ticăloase, niște uci-gașe. Mi-e groază de ele și le blestem, iar noaptea am să ies din mormînt, ca să-mi reinnoiesc blestemul,

pentru că în sfârșit, prieteni, nu greșesc, nu-i așa? Ele se poartă destul de rău cu mine!... Dar ce vorbesc? Nu-mi spuseși oare, că Delphine e aici? Ea e cea mai bună dintre amindouă... Dumneata, Eugen, ești fiul meu! Iubește-o, îngrijește-o ca un tată. Cealaltă e tare nenorocită. Și averea lor! A, doamne, mor, sufăr prea mult! Tăiați-mi capul, lăsați-mi numai inima.

— Christophe, strigă Eugen, înspăimîntat de vaielele și strigătele bătrînului, du-te de-l cheamă pe Bianchon și adu-mi o gabrioletă. Bunul meu moș Goriot, mă duc la fetele dunitale și am să ți le aduc aici.

— Cu forța! Cu forța! Cere ajutorul gărzii, al armatei, al tuturor, al tuturor! zise bătrînul, aruncînd lui Eugen cea din urmă privire, în care se mai văzu o sclipire de rațiune. Spune guvernului, spune procurorului, că vreau să mi le aducă!

— Dar adineauri le-ai blestemat.

— Cine a spus asta? răspunse unchiașul uluit. Știi prea bine că le iubesc, că le ador! Mi-ar fi de ajuns să le văd, ca să mă însănătoșesc... Du-te, bunul meu vecin, du-te! Dumneata ești bun. Aș vrea să-ți mulțumesc, dar nu mai am de dat nimic decît binecuvîntarea unui muribund. Ah, aș vrea s-o văd cel puțin pe Delphine, ca să-i spun să-mi plătească datoria pe care o am față de dumneata. Adu-mi-o măcar pe ea, dacă cealaltă nu poate veni. Spune-i că, dacă nu vrea să vină, n-ai s-o mai iubești. Te iubește atît de mult, încît va veni. Dă-mi de băut! Imi ard măruntaiele! Pune-mi ceva pe cap. Mîna fetelor mele m-ar salva, simt... Doamne, cine le va reface averea, dacă eu mă duc? Vreau să mă duc la Odesa pentru ele, la Odesa, vreau să fac paste făinoase.

— Bea din asta, îi spuse Eugen, săltîndu-l cu mîna stingă în vreme ce cu dreapta îi întindea o ceașcă de ceai.

— A, văd bine că dumneata îți iubești tatăl și mama! zise bătrînul, strîngînd cu mîinile-i slăbite, mîna lui Eugen. Voi muri fără să le văd, fără să-mi văd fetele, înțelegi? Să te mistuie necurmat setea și

să nu poți bea niciodată, asta a fost viața mea în acești zece ani din urmă... Ginerii mi-au ucis fetele. Da, după ce s-au măritat, eu n-am mai avut fete. Părinți, cereți Parlamentului să facă o lege a căsătoriei! Sau, în sfârșit, nu vă măritați fetele dacă le iubiți. Ginerele e un scelerat care strică tot ce este într-o fată, care minjește totul. Să se sfârșească cu căsătoriile! Căsătoriile ne răpesc fetele, așa că nu le mai putem avea lângă noi, în ceasul morții. Faceți o lege în privința morții părinților. E îngrozitor! Răzbunare! Ginerii le împiedică să vină... Ucideți-i!... La moarte cu Restaud, la moarte cu alsacianul, ei sînt ucigași mei!... Să moară sau să-mi dea fetele!... Ah, s-a sfârșit, mor fără ele!... Ele... Nasie, Fifine... haide, veniți o dată! Tăicuțul vostru se duce...

— Bunul meu moș Goriot, liniștește-te, haide, stai cuminte, nu te mai zbuciuma, nu te mai gîndi.

— Să nu le văd, asta e agonia mea!

— Ai să le vezi.

— Adevărat? strigă rătăcit bătrînul. Oh! să le văd! Am să le văd, am să le aud glasul. Am să mor fericit. Fi bine, da, nu vreau să mai trăiesc, nu mai țin la viață, suferințele mele cresc neîncetat. Dar să le văd, să ating rochiile lor, ah, numai rochiile, cer destul de puțin. Să simt ceva din făptura lor! Ajută-mă să le mîngîi părul... vreau...

Și se prăbuși cu capul pe pernă, doborît parcă de o lovitură de măciucă. Mîinile se agitară pe invelitoare, ca și cînd ar fi vrut să apuce părul fetelor lui.

— Le binecuvîntez, spuse cu mare anevoință... Binecuvîntez...

Deodată căzu istovit. În aceeași clipă sosi Bianchon.

— M-am întîlnit pe drum cu Christophe, zise el, îți va aduce îndată o trăsură.

Apoi se întoarse către bolnav, îi deschise pleoapele și cei doi studenți văzură un ochi tulbure și fără de căldură.

— Nu cred să-și mai revină, zise Bianchon.

Îi luă pulsul, îl pipăi, puse mina pe inima unchiașului.

— Mașina merge mereu; dar în starea lui, asta e o nenorocire. Mai bine ar muri.

— Chiar așa, zise Rastignac.

— Dar tu ce ai? Ești palid ca moartea.

— Prietene, am auzit niște strigăte și niște vaiete... E un Dumnezeu în cer! Da, e un Dumnezeu și cred că el a făcut o lume mai bună sau pământul acesta este un nonsens. Dacă n-ar fi fost atât de tragic, aș fi izbucnit în lacrimi; dar inima și stomacul mi s-au chircit cumplit.

— Ascultă, o să avem nevoie de multe lucruri; de unde facem rost de bani?

Rastignac își scoase ceasornicul:

— Ia-l, du-te degrabă și pune-l amanet. Eu nu vreau să mă opresc în drum, căci mi-e frică de fiecare minut pierdut și aștept pe Christophe. N-am un ban, va trebui să plătesc birja când mă întorc.

Coborînd în grabă scara, Rastignac se duse în strada Helder, la doamna de Restaud. Pe drum, sub puternica înfrîurire a înfricoșatei scene la care asistasese, închipuirea îi spori revolta. Intrînd în anticameră și întrebînd de doamna de Restaud, i se răs-punse că nu primește pe nimeni.

— Dar eu, îi spuse valetului, vin din partea tatălui dumisale, care e pe moarte.

— Domnule, domnul conte ne-a dat poruncă neînduplecată...

— Dacă domnul de Restaud este acasă, spune-i în ce stare se află socrul său și vestește-l că trebuie să-i vorbesc fără întârziere.

Eugen așteaptă îndelung.

— Poate că în clipa asta bătrînul își dă sufletul, gîndea el.

Valetul îl introduse în salonul din față, unde domnul de Restaud îl primi în picioare, fără a-l pofti să șadă, în fața căminului, în care nu se făcuse foc.

— Domnule conte, îi spuse Rastignac, în clipa asta socrul dumneavoastră trage să moară într-o cămăruță mizerabilă, fără un ban, ca să-și poată cumpăra cel puțin lemne de foc. E în pragul morții și cere să-și vadă fata...

— Domnule, îi răspunse cu răceală domnul de Restaud, ați avut prilejul să vă dați seama că nu țin prea mult la domnul Goriot. Prin doamna de Restaud, el a pierdut totul în ochii mei; îl socot pricina nenorocirii vieții mele și dușmanul liniștii mele. Fie că moare, fie să trăiește, îmi este cu desăvârșire indiferent. Acestea sînt sentimentele mele față de dînsul. Lumea poate să mă judece cu asprime, nu-mi pasă de opinia ei. Am de făcut acum lucruri mult mai însemnate, decît să mă ocup de ceea ce gîndesc despre mine proștii și cei care nu mă interesează. Cît despre doamna de Restaud, ea nu poate să iasă din casă. De altfel, nici nu vreau. Spuneți-i tatălui ei că îndată ce-și va împlini îndatoririle pe care le are față de mine, față de copiii ei, va veni să-l vadă. Dacă își iubește cu adevărat tatăl, va fi liberă peste cîteva clipe...

— Domnule conte, nu am dreptul să judec purtarea dumneavoastră. Mă pot bizui însă pe lealitatea dumneavoastră? Atunci, îagăduiți-mi numai că-i veți spune că tatăl dumisale nu mai are de trăit nici măcar o zi și că, nevăzînd-o la căpătiul ei, a blestemat-o.

— Spuneți-i-o chiar dumneavoastră, răspunse domnul de Restaud, adînc impresionat de simțămintele de indignare pe care le mărturisea Eugen prin înflăcările lui cuvinte.

Intovărașit de conte, Rastignac intră în salonul în care obișnuia să stea contesa; o găsi inecată în lacrimi și cufundată într-un jeț, ca o femeie care nu mai vrea altceva decît să moară. Îl cuprinse mila. Înainte de a se uita la Rastignac, ea aruncă spre bărbatu-său o privire înfricoșată din care se vedea desăvîrșita slăbire a puterilor ei, strivite deopotrivă de o tiranie morală și fizică. Contele își înclină capul. Ea văzu în gestul acesta un îndemn ca să vorbească.

— Domnule, am auzit tot. Spune tatălui meu că, dacă ar cunoaște starea în care mă aflu, m-ar ierta... Nu mă așteptam la acest supliciu, care depășește puterile mele, domnule! Dar mă voi împotrivi pînă la capăt, spuse ea, întorcîndu-se către bărbatu-său. Sînt

mamă. Spune-i tatii că, în ciuda aparențelor, n-am nici o vină față de el! strigă ea către student, cu deznădejde.

Eugen se înclină în fața celor doi soți, înțelegînd criza cumplită prin care trecea femeia și se retrase uluit. Glasul domnului de Restaud îi arătase că demersul lui fusese de prisos; în același timp, își dăduse seama că Anastasie nu mai era liberă pe hotărîrile ei. Se duse în grabă la doamna de Nucingen, pe care o găsi în pat.

— Sînt bolnavă, bietul meu prieten, îi spuse ea. Intorcîndu-mă de la bal, am răcit. Mă tem de o pneumonie. Aștept să vină doctorul.

— Chiar de-ai fi în pragul morții, îi spuse Eugen tăindu-i vorba, și tot ar trebui să te tîrăști pînă la tatăl dumitale. Te cheamă! Dacă ai auzi cel mai slab dintre strigătele lui, nu te-ai mai simți bolnavă.

— Eugen, poate că tata nu-i chiar așa de rău, cit spui dumneata. Aș fi deznădăjduită însă, dacă aș avea în ochii dumitale cea mai mică vină și aș fi în stare să fac tot ce vei voi dumneata. Cît despre el, știu prea bine că ar muri de durere, dacă ar ști că boala mea a devenit mortală, din pricină că m-am dus să-l văd. Ei bine, voi veni îndată ce va sosi doctorul... Ah, dar unde ți-e ceasornicul? întrebă ea văzînd că-i lipsea lăntucul.

Eugen roși.

— Eugen, Eugen, dacă l-ai vîndut, dacă l-ai pierdut... oh, ar fi atît de rău!

Studentul se plecă asupra patului și-i spuse la ureche Delphinei:

— Vrei să știi? Iacă: tatăl dumitale n-are cu ce să-și cumpere nici giulgiul în care va fi învăluit astă-seară. Nu mai aveam nici un ban și am pus zălog ceasul dumitale.

În aceeași clipă Delphine sări din pat, se duse în grabă la scrinul ei, scoase dinăuntru punga și i-o dădu lui Rastignac. Apoi sună, strigînd:

— Merg îndată, merg îndată, Eugen. Lasă-mă să mă îmbrac. Aș fi un monstru! Du-le, am să ajung înaintea dumitale! Thérèse, strigă către cameristă,

spune domnului de Nucingen să vină îndată, am să-i vorbesc.

Fericit că va putea vesti muribundului venirea cel puțin a uneia dintre fetele lui, Eugen sosi aproape bucuros în strada Neuve-Sainte-Geneviève. Căută în pungă, ca să poată plăti pe loc birajul. În punga acestei tinere femei, atât de bogată, atât de elegantă, erau șaptezeci de franci. Când ajunse sus, îl găsi pe moș Goriot sprijinit de Bianchon, în vreme ce chirurgul spitalului lucra sub ochii medicului. Îi ardea spatele cu moxe, ¹⁰¹ cel din urmă remediu al științei, remediu inutil.

— Simți ? îl întrebă medicul.

Moș Goriot, zărindu-l pe student, răspunse :

— Nu-i așa că vin ?

— Poate să scape, zise chirurgul, vorbește.

— Da, răspunse Eugen. Delphine e în urma mea.

— Aha, zise Bianchon, vorbea de fetele lui, după care strigă așa, cum strigă, zice-se, omul din țeară după apă...

— De ajuns, spuse medicul către chirurg, nu mai e nimic de făcut, nu mai poate fi salvat.

Bianchon și chirurgul îl așezară pe muribund în patul lui de mizerie.

— Totuși ar trebui să i se schimbe rufăria, zise medicul. Deși nu mai e nici o speranță, trebuie să respectăm totuși în el, natura umană. Am să mă întorc, Bianchon, îi spuse studentului. Dacă se mai vaietă, aplică-i opiu pe diafragmă.

Chirurgul și medicul plecară.

— Hai, Eugen, curaj, băiețe ! zise Bianchon lui Rastignac, când rămaseră singuri. Trebuie să-i punem o cămașă curată și să-i schimbăm patul. Du-te și spune-i Sylviei să aducă cearșafuri și să ne dea o mână de ajutor.

Eugen coborî și o găsi pe doamna Vauquer punînd masa împreună cu Sylvie. După cele dintîi cuvinte ale lui Rastignac, văduva se apropie de el, cu înfățișarea acru-dulceagă a unei negustorese bănuitoare, care nu vrea nici să păgubească, nici să-și supere mușterii.

— Dragă domnule Eugen, răspunse ea, dumneata știi ca și mine, că moș Goriot n-are un ban. Să dai cearșafuri unui om gata să dea ortu' popii, înseamnă să le pierzi, mai ales că unul din ele va trebui sacrificat pentru giulgiu. Dumneata îmi datorezi o sută patruzeci de franci. Pune patruzeci de franci pentru cearșafuri și alte cîteva mărunțișuri, lumînarea pe care are să ți-o dea Sylvie, una peste alta fac cel puțin două sute de franci, pe care o biată văduvă ca mine n-are de unde să-i piardă. Apoi fii drept, domnule Eugen, am pierdut destul în aste cinci zile, de cînd mi-a intrat ghinionul în casă. Aș fi dat zece taleri, numai să se fi mutat omul ăsta de zilele trecute, așa cum spuseseseși. Treaba asta îi impresionează pe clienți. Pentru o nimica-toată, eu l-aș fi dus la spital. În sfîrșit, pune-te și dumneata în locul meu. Înainte de orice, negoțul, că doar din el trăiesc.

— Eugen se urcă în grabă în camera lui moș Goriot :

— Bianchon, banii de pe ceasornic ?

— Sînt pe masă. Au rămas trei sute șaiszeci și cîteva franci. Din ceea ce am luat, am plătit tot ce datoram. Chitanța de la Muntele de Pietate e sub bani.

— Uite, doamnă, zise Rastignac cuprins de silă, după ce coborise în mare grabă scara, să încheiem socotelile. Domnul Goriot nu va mai zăbovi mult în casa dumitale, iar eu...

— Da, are să plece cu călciile înainte, bietul om, spuse ea, numărînd cei două sute de franci, jumătate veselă, jumătate tristă.

— Să sfîrșim, zise Rastignac.

— Sylvie, dă cearșafurile și du-te sus de-i ajută pe domni.

— Să n-o uiți pe Sylvie, îi șopti doamna Vauquer lui Rastignac, la ureche, de două nopți stă de veghe.

Abia apucă Eugen să întoarcă spatele, că bătrîna se și duse în fugă după bucătăreasă :

— Ia cearșafurile vechi, numărul șapte. Pentru un mort, sînt destul de bune, zău așa, îi spuse ea la ureche.

Eugen, care urcase cîteva trepte pe scară, nu mai auzi aceste cuvinte ale bătrînei gazde.

— Hai să-i punem cămaşa, îi spuse Bianchon. Ține-l drept.

Eugen se așeză la căpătîiul patului și-l sprijini pe muribund, iar Bianchon îi scoase cămaşa. Bătrînul făcu o mișcare, ca și cînd ar fi vrut să păstreze la piept un anume lucru și scoase cîteva strigăte jalnice, și nearticulate, ca un animal care vrea să dea glas unei mari dureri.

— Oh, oh, zise Bianchon, cere un lăncuț mic de fire de păr și un medalion, pe care i le-am scos adineauri, ca să-i aplicăm moxa. Bietul om ! Trebuie să i le dăm înapoi. Le-am pus pe cămin.

Eugen luă lăncuțul impletit din fire bălai-cenușii, fără îndoială o șuviță din părul doamnei Goriot. El citi pe o față a medalionului Anastasie, iar pe cealaltă : Delphine. Imaginea inimii lui, pe care o purta neconținut pe inimă. Șuvițele dinăuntru erau atît de subțiri, încît desigur că le luase cînd fetele se aflau în cei dintîi ani ai copilăriei lor. Cînd simți iarăși medalionul pe piept bătrînul slobozi un ah prelung, mărturie a unei mulțumiri care te înfiora. Era una din cele din urmă tresăriri ale sensibilității lui, care se retrăgea, pare-se, spre centrul necunoscut de unde pornesc și către care se îndreaptă toate simțirile noastre. Chipul-i chinuit de durere luă o înfățișare de bolnăvicioasă voie-bună. Zguduiți de această cumplită izbucnire a unui sentiment care supraviețuia gîndirii, cei doi studenți vărsară lacrimi calde asupra muribundului, care scoase un strigăt de puternică bucurie.

— Nasie ! Fîfine ! spuse el.

— Trăiește încă, zise Bianchon.

— Și la ce-i folosește ? întrebă Sylvie.

— Ca să sufere, răspunse Rastignac.

Făcîndu-i semn camaradului său ca să facă intocmai ca el, Bianchon îngenunchie și își trecu brațele pe sub genunchii bolnavului, în vreme ce Rastignac, de cealaltă parte a patului, își petrecu mîinile pe sub spina-reă lui, Sylvie era alături, gata să tragă cearșafurile, cînd bolnavul va fi săltat, pentru a pune în loc pe cele

pe care le adusesese. Amăgit, fără îndoială de lacrimile pe care le simțise, Goriot, slujindu-se de cele din urmă puteri care-i mai rămăseseră, întinse mâinile, întilni de-o parte și de cealaltă a patului capetele celor doi studenți, îi prinse de păr cu putere și murmură stins :

— Ah, îngerii mei !

Două vorbe, două șoapte înginate de sufletul care, rostindu-le, își luă zborul.

— Sărmanul ! zise Sylvie, înduioșată de această exclamație, care zugrăvea cel mai înalt sentiment, stîrnit pentru cea din urmă oară de cea mai cumplită și cea mai involuntară minciună.

Cel din urmă suspin al acestui părinte trebuia să fie un suspin de bucurie ! Și suspinul acesta era, așa cum fusese întreaga lui viață, o înșelare. Moș Goriot fu așezat cu pietate pe patul lui sărac. Din clipa aceea, fața lui păstra dureroasa întipărire a luptei care se dădea între viață și moarte într-o mașină ce nu mai avea acea conștiință cerebrală, din care izvorăște pentru om sentimentul bucuriei și al durerii. Nimicirea deplină era numai o problemă de timp.

— Cîteva ceasuri are să rămînă în starea asta ; apoi are să moară, fără să-și dea seama. Nici măcar n-are să horcăie. Creierul trebuie să fie complet invadat.

În clipa aceea se auzi pe scară pas de femeie tînără, care urca gîfîind.

— Vine prea tîrziu, zise Rastignac.

Nu era Delphine, era Thérèse, camerista ei.

— Dămnule Eugen, spuse ea, domnul și doamna s-au certat aprig, din pricină că biata doamnă a cerut bani pentru tatăl dumisale. Doamna a leșinat, a venit doctorul, a trebuit să-i ia sînge. Striga neconținut : „Tata moare, vreau să-l văd pe tăicuțul meu !“ Ce să vă mai spun, niște strigăte de țî se rupea inima de milă...

— De ajuns, Thérèse. Chiar dacă ar veni, ar fi de prisos. Domnul Goriot și-a pierdut cunoștința.

— Sărmanul domn, așa de rău e ? spuse Thérèse.

— Nu mai aveți nevoie de mine ; mă duc să pregătesc masa de seară, e patru și jumătate, zise Sylvie,

care în capul scării era gata să se ciocnească cu doamna de Restaud.

Apariția contesei fu gravă și cutremurătoare. Cu ochii pironiți pe patul pe care zăcea muribundul, în lumina scăzută a unei singure lumînări, ea plîngea cu hohote, văzînd masca tatălui ei pe care palpitau încă cele din urmă tresăriri de viață. Bianchon se retrase cu discreție.

— N-am putut să scap la timp, spuse contesa către Rastignac.

Studentul incuviință din cap, cu mîhnire. Doamna de Restaud luă mina tatălui ei și o sărută.

— Îți cer iertare, tată ! Odinioară spuneai că glasul meu te-ar întoarce de la groapă ; ei bine, revino o clipă la viață, ca să-ți binecuvîntezi fiica ta, care se pocăiește. Ascultă-mă. Ceea ce se întîmplă e groaznic ! Binecuvîntarea ta este singura pe care o mai pot primi de azi înainte, aici, pe pămînt. Toată lumea mă urăște, numai tu mă iubești. Chiar și copiii mei mă vor urî. Ia-mă cu tine, am să te iubesc, am să te îngrijesc. Nu mai aude... Vorbesc ca o nebună...

Căzînd în genunchi, rămase cu ochii ațintiți asupra acestor rămășițe, ca și cînd și-ar fi pierdut mințile.

— Nenorocirea mea este deplină, zise ea, întorcîndu-se către Eugen. Domnul de Trailles a plecat, lăsînd în urmă datorii enorme și am aflat că mă și înșală. Bărbatu-meu n-are să mă ierte niciodată și a trebuit să-l las stăpîn pe averea mea. Toate visurile mele s-au spulberat. Vai, pentru cine am trădat singura inimă care mă adora ? (și arată către tatăl ei). L-am nesocotit, l-am respins, i-am pricinuit nenunțate suferințe, sînt o ticăloasă !

— O știa și el, zise Rastignac.

În clipa aceea, moș Goriot deschise ochii, dar fu numai un spasm. Tresărirea de nădejde a contesei fu tot așa de îngrozitoare ca și ochiul muribundului.

— Mă aude ? strigă ea. Nu, își spuse singură, așezîndu-se lîngă pat.

Doamna de Restaud își arată dorința de-a sta de veghe la căpăliul tatălui său, iar Eugen coborî, ca să guste ceva. Pensionarii se și adunaseră.

— Ei, îi spuse pictorul, se pare că vom avea sus, la etaj un mic mortorania.

— Charles, răspuse Eugen, cred că ai putea să alegi pentru glumele tale o temă mai puțin lugubră.

— Așadar nu mai avem voie nici să rîdem în casa asta? continuă pictorul. Ce importanță are, dacă, după cum spune Bianchon, bătrînul și-a pierdut cunoștința?

— Va muri deci, așa cum a trăit, adăugă slujbașul de la Museum.

— Tata a murit, strigă contesa.

La acest groaznic strigăt, Sylvie, Rastignac și Bianchon se duseră sus și o găsiră pe doamna de Restaud leșinată. După ce își reveni în simțiri, o duseră la trăsură, care aștepta la poartă. Eugen o dădu în grija Théresei, poruncindu-i s-o ducă la doamna de Nucingen.

— A murit, într-adevăr, anunță Bianchon întorcîndu-se în sala de mîncare.

— Haideți la masă, domnilor, zise doamna Vauquer. Se răcește supă.

Cei doi studenți se așezară alături.

— Ce avem de făcut acum? se adresa Eugen către Bianchon.

— l-am închis ochii și l-am așezat după cuviință. Ne vom duce să declarăm decesul, iar medicul primăriei va veni să-l constate. După aceea, va fi învăluit în giulgiu și înmormîntat. Altceva ce vrei să facem?

— N-are să-și mai adulmece pîinea, cum avea obiceiul, zise un pensionar imitînd gestul bătrînului.

— La naiba, domnilor! protestă repetitorul, lăsați-l în pace pe moș Goriot și nu ni-l mai vîriți pe gît, căci de un ceas l-ați tot gătit în toate sosurile. Unul din privilegiile acestui minunat oraș, care este Parisul, este că aici poți să te naști, să trăiești și să mori ne-luat în seamă de nimeni. Să ne folosim deci de avantajele civilizației. Pe ziua de astăzi sînt șazeci de morți. Vreți să vă jeluiți pe hecatombele Parisului? Dacă moș Goriot a crăpat, cu atît mai bine pentru el! Cine-l adoră, să se ducă să-l vegheze, iar pe noi ceilalți să ne lase să mîncăm în liniște.

— Ah, da, zise văduva, cu alît mai bine pentru el, dacă a murit ! Bietul om a avut, pare-se, destule neplăceri, cît a trăit.

Acesta a fost singurul discurs funebru pentru omul, care în ochii lui Eugen, înfățișa Paternitatea. Cei cinci-sprezece pensionari începură a vorbi ca de obicei. Cînd Eugen și Bianchon sfîrșiră masa, tăcănitul furculițelor și al lingurilor, risetele, feluritele înfățișări ale acestor chipuri de mîncăi indifferenți, nepăsarea lor, toate laolaltă îi făcură să înghețe de groază. Se duseră să caute un preot, care să vegheze și să se roage în timpul nopții la căpătîiul mortului. Trebuiau să orînduiască cele din urmă îndatoriri cuvenite bătrînului pe măsura pușinilor bani pe care-i aveau. Către al nouălea ceas al serii, trupul neînsușit fu așezat pe un pat îngust de chingi, între două lumînări, în camera pustie, și un preot se așază alături. Înainte de a se duce să se culce, Rastignac, după ce îl întrebă pe cleric cît are să coste cortegiul și slujba ce trebuia făcută, scrise cîteva rînduri baronului de Nucingen și contelui de Restaud, rugîndu-i să trimită pe oamenii lor de afaceri ca să plătească toate cheltuielile înmormîntării. Dădu scrisorile lui Christophe, ca să le ducă în grabă, iar el se culcă și adormi, doborît de oboseală. A doua zi dimineată, Bianchon și Rastignac se văzură obligați să facă ei singuri declarația de deces, a cărui constatare avu loc către prînz. Două ceasuri mai tîrziu, nici unul din cei doi gineri nu trimisese bani, nimeni nu venise în numele lor și Rastignac fu silit să-l plătească pe preot din banii lui. Sylvie ceru zece franci, ca să-l pună pe bătrîn în giulgiu și să-l coase. Eugen și Bianchon își făcură socoteala că, dacă rudele mortului nu vor voi să se amestece de fel, ei singuri abia vor putea face față cheltuielilor. Medicinistul hotărî să pună chiar el cadavrul într-un sicriu de om sărac, pe care-l adusese de la spital, cumpărat pe un preț mai ieftin.

— Fă-le o farsă ticăloșilor ăstora, îi spuse lui Eugen. Du-te și cumpără la Père-Lachaise un loc pe cinci ani și comandă la biserică și la pompele funebre

o înmormîntare de clasa treia. Dacă ginerii și fetele lui nu-ți plătesc banii, pui să se graveze pe mormînt : „Aci zace domnul Goriot, tatăl contesei de Restaud și al baroanei de Nucingen, înmormîntat pe cheltuiala a doi studenți“.

Eugen nu urmă sfatul prietenului său, decît după ce se duse fără nici un folos la doamna de Nucingen și la doamna de Restaud. Nici la una nici la cealaltă nu izbuti să treacă mai departe de ușa de intrare. Cei doi portari primiseră porunci neînduplecate.

— Domnul și doamna, spuseră ei, nu primesc pe nimeni. Tatăl dumnealor a murit și sînt coplesîți de cea mai grea durere.

Eugen cunoștea acum îndeajuns de bine înalta societate pariziană, ca să știe că nu se cuvenea să mai stăruie. Avu totuși o ciudată strîngere de inimă cînd văzu că nu poate ajunge pînă la Delphine.

„Vinde o bijuterie, îi scrisese el din odăița portarului pentru ca tatăl dumatile să poată fi dus cu toată cuviința la locașul lui din urmă.“

Puse biletul în plic și rugă pe portarul baronului să-l dea Thérèsei pentru stăpîină-sa; dar portarul îl dădu baronului de Nucingen care-l aruncă în foc. După ce rîndui toate cele de trebuință, Eugen se întoarse la pensiune către ceasul trei și nu-și putu stăpîni o lacrimă, cînd văzu în fața porții sicriul, pe care abia îl acoperea o pînză neagră, așezat pe două scaune, în ulița pustie. Într-o căldărușe de aramă argintată, plină cu apă sfințită, era un firav pămătuf de busuioc de care nu se atinsese nimeni. Pe poartă, nici un zăbranic de doliu. Era moartea omului sărac, fără fast, fără însoțitori, fără prieteni, fără rude. Bianchon trebuind să se ducă la spital, îi scrisese cîteva rînduri lui Rastignac, spunîndu-i ce făcuse la biserica. Internul îl vestea că o liturghie costa prea scump, că trebuiau să se mulțumească numai cu citirea stil-pilor care era mai ieftină și că-l trimisese pe Christophe cu un bilet la Pompele funebre. Sfîrșind de citit cuvintele, zvirlite în grabă de Bianchon, Eugen văzu în mîna doamnei Vauquer medalionul încercuit de aur, în care erau șuvițele de păr ale celor două fete.

→ Cum ai îndrăznit să-l iei? îi spuse el.

— La dracu! Doar n-o să-l îngroape cu el! răspunse Sylvie. E de aur.

— Fără îndoială, urmă Eugen cu indignare, trebuie să ia cu el cel puțin lucrul acesta, singurul care-i poate înfățișa pe cele două fete ale sale.

Cînd sosi dricul, Eugen ceru să se aducă coșciugul, scoase capacul din cuie și așeză cu religiozitate pe pieptul bătrînului imaginea, care amintea vremea cînd Delphine și Anastasie erau tinere, fecioare și caste și cînd nu judecau, cum spusese el în strigătele agoniei. Rastignac și Christophe întovărășiră singuri, împreună cu doi ciocli, carul care-l ducea pe bietul om la biserica Saint-Etienne du Mont, aproape de strada Neuve-Sainte-Geneviève. Acolo, corpul fu pus într-o capelă mică și întunecată, în care studentul căuta zadarnic pe cele două fete ale lui moș Goriot sau pe soții lor. Nu se aflau decît el și Christophe, care socotise că trebuie să-și îndeplinească cea din urmă îndatorire față de un om de la care încasase cîteva bune bacșișuri. Așteptînd să vină cei doi preoți, un copil din cor și paracliserul, Rastignac strînse mîna lui Christophe, fără a putea rosti nici un cuvînt.

— Da, domnule Eugen, spuse Christophe, era un om cinstit și de treabă, care n-a ridicat niciodată glasul, n-a supărat pe nimeni și n-a făcut nici un rău.

Cei doi preoți, copilul din cor și paracliserul sosiră și făcură tot ce se cade de făcut pentru șaptezeci de franci, într-o vreme în care biserica nu este destul de bogată, ca să se poată ruga fără bani. Fețele bisericesti cîntară un psalm, Libera și de profundis. Slujba ținu douăzeci de minute. Nu aveau decît o singură trăsură pentru un preot și copilul din cor, care se învoiră să ia cu ei pe Eugen și Christophe.

— Cum nu e lume, zise preotul, putem să mergem mai repejor, ca să nu zăbovim. E cinci și jumătate.

Totuși, în clipa cînd așezau sicriul în dric, sosiră două trăsuri cu blazon, dar goale, una a contelui de Restaud, cealaltă a baronului de Nucingen, și amîndouă însoțiră convoiul pînă la Père Lachaise. La cea-

sul șase, trupul lui moș Goriot fu coborât în groapă, în jurul căreia se aflau numai vizitii fiicelor sale, care se grăbiseră să plece împreună cu preotul, îndată ce fu rostită întru odihna bătrîmului scurta rugăciune plătită cu banii studentului. Cei doi gropari zvîrliră cîteva lopeți de pămînt deasupra coșciugului, ca să-l acopere; apoi îndreptîndu-se din șale, unul din ei îi ceru lui Rastignac bacșîșul cuvenit. Eugen căută în pungă și, negăsind nimic, fu silit să împrumute douăzeci de bani de la Christophe. Faptul acesta, atît de neînsemnat în sine, răscoli în sufletul lui Rastignac o dezlănțuire de amară tristețe. Lumina se îpușina. Amurgul jilav îi întărita nervii. Cu ochii ațintiți asupra gropii, Rastignac înmormîntă în adîncul ei cea din urmă lacrimă a tinereții, o lacrimă smulsă din sfînte emoții ale unei inimi curate, una din acele lacrimi care, din pămîntul unde cad, țîșnesc iarăși pînă în înaltul cerului. Cu brațele încrucișate, privea norii. Și văzîndu-l așa, Christophe îl părăsi.

Rămas singur, Rastignac făcu cîteva pași prin cîmitir, în jos se zări Parisul, cu toate întortocheatele lui uliți, culcat de-a lungul celor două maluri ale Senei, în care prindeau a scînteia cele dintii lumini. Ochii lui cuprinseră aproape cu un fel de nesaț spațiul dintre coloana din piața Vendôme și domul Invalidilor unde trăia lumea aceea minunată în care se străduise să răzbată. Aruncînd asupra acestui stup ce zumzuia, o privire care părea că-i pompează dinainte toată mierea, rosti aceste amenințătoare cuvinte:

— Între noi doi, acum!

Și, ca un prim act de provocare zvîrlit acestei lumi, Rastignac se duse să ia masa în acea seară la doamna de Nucingen.

Saché, septembrie 1834.

MELMOTH IMPĂCAT

DEDICAȚIE

*Domnul
General Baron de Pommereul*

În amintirea nestrămutatei prietenii care i-a
legat pe părinții noștri și care dăinuește între fii.

DE BALZAC

Există un soi de oameni pe care civilizația îi obține în regnul social, așa cum florarii creează în regnul vegetal, prin educația serei, o specie hibridă pe care n-o pot reproduce nici prin răsaduri nici prin butași. Această specie este casierul, veritabil produs antropomorf, hrănit cu idei religioase, menținut prin ghilotină, curățat de crengile uscate prin viciu și care crește, la un al treilea etaj, între o soție vrednică de stimă și niște plozi plicticoși. Numărul casierilor din Paris va fi întotdeauna o problemă pentru fiziologist.

Înțeles-a vreodată cineva termenii teoremei a cărei cunoscută X este un casier? A aflat cineva un om care să fie zi și noapte în prezența bogăției ca o pisică dinaintea unui șoarece în capcană? Un om cu proprietatea de a sta pironit într-un jilț de pai, într-o cămăruță cu zăbrele, fără putința de-a face mai mulți pași decât un locotenent de vapor în cabina lui, vreme de șapte optimi din an și timp de șapte pînă la opt ore pe zi? Un om căruia să nu-i înțepenească în această meserie nici genunchii nici șalele? Un om care să aibă destulă măreție spre a fi mic? Un om

care să se poată scîrbi de bani de mult ce i-a mînuit ? Cereți acest produs oricărei religii, oricărei morale, oricărui colegiu, oricărei instituții, poftiți, și dați-le Parisul, acest oraș al ispitelor, această filială a iadului, drept mediul în care va fi plantat casierul. Ei bine, religiile vor defila unele după altele, colegiile, instituțiile, moralele, toate marile și micile legi omenești vi se vor înfățișa așa cum vine un prieten întîm căruia îi cereți o hîrtie de o mie de franci. Toate vor avea un aer îndoliat, se vor grima, vă vor arăta ghilotina, așa cum prietenul vă va arăta locuința cămătarului, una din cele o sută de porți ale spitalului... Cu toate acestea, natura morală își are capriciile ei, ea își permite să facă ici-colo oameni cinstiți și casieri. De aceea, pirații pe care noi îi decorăm cu numele de bancheri, și care iau un permis de vânzare de o mie de scuzi așa cum un hoț de mare își ia permisul de părăsit portul, au o atare venerație pentru asemenea rare produse ale incubațiilor virtuții, încît îi zăvoresc în dosul zăbrelelor spre a-i păzi așa cum în grădinile zoologice se păzesc dihăniile curioase. Dacă un casier are imaginație, dacă un casier are pasiuni, sau dacă cel mai perfect casier își iubește soția, iar soția se întimplă că se plictisește, că are ambiție ori pur și simplu vanitate, casierul se dizolvă. Cercetați istoria casieriei ; nu veți cita nici un singur caz de casier ajuns la ceea ce se chiamă *o situație*. Casierii slirșesc în temniță, fug peste graniță, ori își omoară zilele la vreun al doilea etaj, în strada Saint Louis, din Marais¹. Cînd casierii parizieni vor fi cugetat la valoarea lor intrinsecă, un casier va ajunge peste seamă de scump. Unii oameni, ce-i drept, nu pot fi decît casieri, după cum alții sînt iremediabil pungăși. Stranie civilizație ! Societatea decerne virtuții o sută de ludovici rentă la bătrînețe, locuință la etajul doi, pîine la discreție, cîteva fulare noi și o nevastă bătrînă cu odraslele respective. Cît despre viciu, dacă are un pic de cutezanță, dacă poate ocoli cu dibăcie un articol al codului așa cum Turenne îl ocolea pe Montecuculli,² societatea îi legitimează milioanele furate, îl tapitează cu

decorații, îl umple de onoruri și-l copleșește cu atîta stimă și considerație. Dealtminteri guvernul merge mină în mină cu această societate profund nelogică. El, guvernul, recrutează dintre tinerele inteligențe, între optsprezece și douăzeci ani, un contingent de talente precoc; el uzează printr-o muncă prematură creiere agere pe care le convoacă spre a le tria pe sprinceană, cum fac grădinarii cu semințele. Pregătește pentru această meserie specialiști în cîntărirea talentelor care încearcă creierile cum se încearcă aurul la monetărie. Apoi, din cele cinci sute de capete înfierbîntate de speranță pe care populația cea mai înaintată l le dă în fiecare an, el primește a treia parte din ele, le pune în saci uriași cu numele de școli, și le frămîntă la un loc timp de trei ani. Deși fiecare din aceste altoiuri reprezintă capitaluri enorme, guvernul face din ele așa ziși casieri; îi numește ingineri obișnuiți; îi folosește drept căpitani de artilerie; în sfîrșit, le asigură tot ce se află mai sus pus în gradele subalterne. Mai pe urmă, cînd acești oameni de elită, îndopați de matematici și umflați de știință, au atins vîrsta de cincizeci ani, el le procură drept răsplată pentru serviciile aduse, o locuință la etajul al treilea, nevastă și copii și toate dulciurile mediocrității. Că se mai salvează, din acest popor înșelat, cinci-șase oameni de geniu care izbutesc să urce culmile sociale, nu-i oare o minune?

Acesta e bilanțul exact al talentului și al virtuții, în raportul lor cu stăpînirea și cu societatea, la o epocă ce se crede progresivă. Fără această observație pregătitoare, o aventură de curînd întîmplată la Paris ar părea de necrezut, în timp ce, dominată de acest sumar, va putea să ocupe poate spiritele îndestul de superioare spre a fi ghicit adevăratele plăgi ale civilizației noastre care, dela 1815 încoace, a înlocuit principiul *onoare* cu principiul *bani*³.

Într-o mohorîtă zi de toamnă, pe la orele cinci după amiază, casierul uneia din cele mai puternice bănci din Paris, mai lucra încă la lumina chioară a unei lămpi aprinse de mai multă vreme. După dati-

nile și obiceiurile comerțului, casieria se afla în partea cea mai întunecoasă a unui antresol strîmt și cu tavanul jos. Ca să ajungi acolo, trebuia să străbați un coridor luminat de niște geamuri fixe și care se întindea de-a lungul birourilor, cu ușile etichetate care semănau cu ale unui stabiliment de băi. Portarul rostise flegmatic, îndată după orele patru, cum era consemnul: „*Casieria închisă*“. În acel moment, birourile erau pustii, curierele expediate, funcționarii plecați, soțiile patronilor băncii își așteptau iubiții, iar cei doi bancheri luau masa la iubitele lor. Totul era în ordine. Locul unde casele de bani fuseseră zidite și ferecate, se afla în dosul coliviei casierului, ocupat desigur să-și încheie casa. Ferăstruia dată în lături lăsa să se vadă un dulap de fier lucrat cu ciocanul, care, datorită descoperirilor lăcătușăriei moderne, era atît de greu, încît hoții nu l-ar fi putut urni din loc. Ușa nu se deschidea decît la voia celui care cunoștea cifrul al cărui secret îl păstrează literele broaștei fără a se lăsa corupte, frumoasa realizare a celui „*Sesam, deschide-te!*“ din *O mie și una de nopți*. Dar nu numai atît. Broasca descărca o împușcătură în fața celui care, surprinzînd cifrul, nu-i cunoștea totuși suprema taină, *ultima ratio* a balaurului mecanice. Ușa cămăruței, pereții, obloanele ferestrelor, întreaga încăpere era căptușită cu tăblii de fier puse în patru, ascunse în dosul unei pojghițe subțiri de lemn. Obloanele fuseseră trase, ușa închisă. Dacă vreun om se va fi putut crede vreodată într-o singurătate deplină și departe de orice priviri, acel om era casierul băncii *Nucingen et C-ie*, din strada Saint-Lazare. În adevăr tăcerea cea mai adîncă domnea în acest beci de fier. Soba stinsă împrăstia căldura molcuță care produce asupra creierului efectele cleioase și senzația de greață pe care le simți după o noapte de chef. Soba adoarme, tîmpește și contrîouie în chip deosebit la cretinizarea portarilor și slujbașilor. O încăpere cu sobă este o eprubetă în care se dizolvă oamenii energici, unde li se tocesc resorturile, unde li se uzează voința. Birourile sînt marea fabrică a mediocrităților necesare guvernelor spre a menține

feudalitatea banului pe care se sprijină contractul social de azi *. Duhoarea clocită pe care o emană în aceste birouri o adunare de oameni nu e una din cele mai neînsemnate pricini de degenerare progresivă a inteligențelor; creierul din care se degajă cel mai mult azot asfixiază cu timpul pe celelalte.

Casierul era un bărbat cam de vreo patruzeci de ani, a cărui tidvă pleșuvă lucea sub lumina unei lămpi Carcel⁴ aflată pe masă. Lumina făcea să strălucească părul pe jumătate nins ce-i cădea de o parte și de alta a capului care prin rotunjimea feței avea înfățișarea unei bile. Obrazu-i era de un roșu cărămiziu. Cîteva cute îi cercăneau ochii albaștri. Avea mîna plinuță a omului gras. Haina de postav albastru, puținel roasă în părțile expuse, și crețurile pantalonului lustruit arătau ochiului soiul de uzură întipărită de o lungă folosire, zădarnic combătută de perie și care dă oamenilor superficiali o înaltă idee despre economia, despre cinstea unui bărbat destul de filozof sau destul de aristocrat pentru a purta haine vechi. Dar nu rari sînt oamenii care se zgîrcesc la fleacuri și se vădesc în schimb ușurateci, risipitori sau incapabili în lucrările de căpetenie ale vieții. Buto-niera îi era decorată cu panglica Legiunii de onoare, căci fusese comandantul unui escadron de dragoni sub împărat. Domnul de Nucingen, însărcinat cu aprovizionarea trupelor înainte de a fi bancher, avînd prilejul odinioară să cunoască sentimentele de delicatețe ale casierului său și întîlnindu-l într-o poziție înaltă de unde nenorocirea îl silise să coboare, ținu seama de acest fapt dîndu-i o leafă lunară de cinci sute de franci. Acest ostaș era casier încă din 1813, epocă la care fu vindecat de o rană primită în bătălia de la Studzianka în timpul retragerii de la Moscova⁵, dar numai după ce lîncezise șase luni la Strasbourg, unde o seamă de ofițeri superiori fuseseră transportați din ordinul împăratului spre a fi îngrijiți acolo în chip deosebit. Acest fost ofițer, numit Castanier, avea

* Vezi *les Employés* (nota lui Balzac).

gradul onorar de colonel și două mii patru sute franci pensie.

Castanier, în care, de zece ani încoace, casierul ucisese ostașul, inspira bancherului o atît de desăvîrșită încredere, încît îi diriguia totodată și scriptele cabinetului particular situat în dosul casieriei, unde baronul cobora pe o scară dosnică. Acolo se puneau la cale afacerile; acolo era ciurul prin care se cerneau propunerile, postul de observație de unde se cerceta piața; de acolo porneau polițele; în sfîrșit, acolo se găseau catastiful și condica în care se ținea răbojul de lucrări al celorlalte birouri.

După ce a pășit să zăvorască ușa din capul scării care ducea la biroul de primire unde stăteau cei doi bancheri, la primul etaj al clădirii lor, Castanier se întorsese la scaunul său și examinase cîteva momente cu luare aminte mai multe polițe de plată la casa Watschildine din Londra. Apoi luase condeiul și imitase în josul fiecăreia din ele semnătura *Nucingen*. În clipa cînd cerceta care din toate aceste false semnături era imitată mai perfect, înălță capul ca înțepat de o muscă, împins de o presimțire ce-i strigase în inimă: „Nu ești singur!” și falsificatorul văzu în dosul zăbrelelor de la ghișeu, un bărbat a cărui răsuflare nu se simțise; care-i păru că nici nu respiră și care intrase desigur prin ușa coridorului pe care Castanier o zări dată de perete. Fostul ostaș simți pentru întîia oară în viață o groază ce-l făcu să înțepenească cu gura căscată și cu ochii năuci în fața acestui om a cărui înfățișare era de altminteri de ajuns de înspăimîntătoare pentru a nu avea nevoie de împrejurările misterioase ale unei asemenea apariții. Fața lunguiată a străinului, contururile bombate ale feței, culoarea strepezită a pielii trădau, ca și croiala hainelor, un englez. Omul acesta duhnea a englez. După redingota cu pelerină, după cravata bufantă în care se înghesuia un jabou cu faldurile turtite și de un alb ce puneă în lumină lividitatea permanentă a unui chip impasibil, cu buzele roșii și reci, sortite parcă să sugă sîngele cadavrelor, oricine i-ar fi ghicit ghetrele negre înbumbate pînă deasupra genunchiului

și toată ținuta pe jumătate puritană a unui englez cu stare ieșit să se plimbe pe jos. Strălucirea ce țîșnea din ochii străinului era de neîndurat și strecura în suflet o impresie înfricoșătoare sporită de rigiditatea trăsăturilor; s-ar fi zis că omul acesta purta în el un principiu mistuitor peste puțină de potolit. Își mistuia desigur hrana atît de grabnic, încît putea neîndoios să înfulece zi și noapte fără a izbuti vreodată să și coloreze cea mai mică trăsătură a obrazilor. O tonă din acel vin de Tokay numit *vin de succesiune* el o putea da de dușcă fără a i se clinti nici privirea străpungătoare care citea în suflete, nici cruda-i rațiune ce părea întotdeauna că pătrunde străfundul lucrurilor. Avea ceva din maiestatea felină și liniștită a tigrilor.

— Domnule, vin să incasez această poliță, zise lui Castanier cu o voce care intră în atingere cu fibrele casierului zguduindu-le pe toate cu violența unei descărcări electrice.

— Casa e închisă! răspunse Castanier.

— Ba e deschisă, spuse englezul arătînd casa. Mîine e duminică, iar eu nu pot s-aștept. Suma e de cinci sute de mii de franci, o aveți în casă și eu o dătoresc.

— Dar mă rog, domnule, cum de ați intrat?

Englezul zîmbi și zîmbetul său umplu de teroare pe Castanier. Nicicînd un răspuns nu s-a dovedit mai cuprinzător nici mai hotărît de cum se arătă cîta disprețuitoare și imperială schițată de buzele străinului. Castanier se întoarse, luă cincizeci de pachete de cîte zece mii de franci în bilete de bancă și, cînd i le întinse străinului care-i aruncase o poliță semnată de baronul de Nucingen, fu cuprins de un fel de tremur convulsiv văzînd razele roșii care țîșneau din ochii acestui om și care aruncau scînteieri pe semnătura falsă a poliței.

— Semnătura... dumneavoastră... nu... figurează, îngăimă Castanier întorcîndu-i polița.

— Dați-mi pana dumneavoastră, răspunse englezul.

Castanier prezentă tocul de care se folosise pentru falsul său. Străinul semnă JOHN MELMOTH, apoi

înmînă hîrtia și tocul casierului. În timp ce Castanier privea scrisul străinului care mergea de la dreapta la stînga după obiceiul oriental, Melmoth dispăru, și atît de tiptil, încît casierul, înălțînd capul, scoase un tipăt nemaivăzîndu-l și fu cuprins totodată de durerile pe care închipuirea noastră le pune pe seama otrăvirii. Pana de care se folosisese Melmoth îi sfredelea măruntaiele cu o arșiță răscolitoare semănînd cumplit cu cea a unui vomitiv violent. Cum lui Castanier îi părea peste putință ca englezul să-i fi ghicit fapta, făptașul puse această săgetare lăuntrică pe socoteala palpitației care, după cîte ne închipuim, o pricinuieste o *lovitură* în clipa cînd e comisă.

— La naiba ! sînt un nătăfleteț ; îmi poartă Dumnezeu de grijă, căci dacă dobitocul ăsta s-ar fi adresat mîine *domnilor*, m-aș fi *curățat* ! își zise Castanier aruncînd în sobă polițele false care se mistuiră în flăcări.

O sigilă pe cea de care voia să se folosească, luă din casă cinci sute de mii de franci în bilete și în bancnote, o închise, puse totul la loc, își luă pălăria, umbrela, suflă în lampă după ce-și aprinse sfeșnicul și ieși tacticos să încredințeze una din cele două chei de la casă doamnei de Nucingen, cum îi era obiceiul cînd lipsea baronul.

— Ești un om fericit, domnule Castanier, îi zise soția bancherului văzîndu-l că intră pe ușă, luni e sărbătoare, vei putea pleca la țară, la Soizy.

— Veți binevoi, doamnă, să-i spuneți lui Nucingen că polița casei Watschildine, care era în întîrziere, s-a prezentat. Cei cincisute de mii de franci sînt achitați. Așa că n-am să mă întorc înainte de, marți, pe la amiază.

— Mergi sănătos, domnule ; petrecere bună !

— Și dumneavoastră, idem, doamnă, răspunse fostul dragon ieșind, cu ochii la un tînăr, pe atunci la modă, numit Rastignac, care trecea drept iubitul doamnei de Nucingen.

— Doamnă, zise tînărul, tare mă tem că acest tîrîie-sabie v-a pus gînd rău și vă joacă o festă.

— Aș ! nici o teamă, e prea mare prostănac.

— Piquoizeau, strigă casierul intrînd în cușca portarului, de ce lași să se urce la casierie după ora patru ?

— De la patru îmi fumez pipa în prag și nimeni n-a intrat în birouri, răspunse portarul. Și n-a ieșit nimeni afară de *domni*...

— Ești sigur de ce spui ?

— Sigur ca de propria mea onoare. A venit doar la ora patru, prietenul domnului Werbrust, un tinereț de la domnii du Tillet și compania ⁶, strada Joubert.

— Bine ! mormăi Castanier ieșind în grabă.

Arșița dogoritoare pe care i-o comunicase pana creștea în intensitate.

— Mii de draci ! rumegă el apucînd-o pe bulevardul Gand, oare mi-am luat toate măsurile ? Ia să vedem ! Două zile pline, duminică și luni, pe urmă o zi de nesiguranță înainte de a începe să mă caute, toate la un loc îmi dau un răgaz de trei zile și patru nopți. Am două pașapoarte și două deghizări diferite, cu asta nu-mi pierde urma poliția cea mai iscusită ? Voi încasa deci marți dimineața un milion la Londra, în momentul cînd aici nimeni n-o să aibă încă nici cea mai mică bănuială. Îmi las aici datoriile pe spinarea creditorilor, care vor pune un P deasupra ⁷ și mă voi afla fericit în Italia pînă la capătul zilelor, sub numele contelui Ferraro, acel biet colonel pe care doar eu l-am văzut dîndu-și sufletul în brațele lui Zembin și în a cărei piele am să intru... Mii de draci ! femeia aceea pe care am s-o tirăsc după mine m-ar putea da de gol ! O deșcă bătrîna ca mine să se lege de fustele unei muieri ?... La ce să-mi leg eu bostan de coadă ? Trebuie să mă descotorosesc de ea !... Da-da, am atîta curaj... Ba nu, mă cunosc, sînt destul de mare nătărău ca să mă întorc la dînsa. Totuși, nimeni n-are habar de Aquilina. S-o iau cu mine ? Să n-o iau ?

— N-ai s-o iei ! îi spuse o voce care îi răscoli măruntaiele.

Castanier se întoarse brusc și se trezi nas în nas cu englezul.

— Diavolul și-a vîrît aici coada ! exclamă casierul.

Melmoth își și depășise victima, trecînd mai departe. Dacă prima pornire a lui Castanier a fost să caute gilceavă unui om care-i citea diabolic în cuget, era însă în același timp pradă atîtor simțăminte contrarii, încît rezultatul final fu un soi de inerție momentană ; își reluă deci mersul obișnuit, și se cufundă din nou în acel clocot de gînduri firești la un om destul de înflăcărat de pasiune spre a comite o crimă, dar care nu avea tăria s-o poarte în el fără crîncene răscoliri. De aceea, deși hotărît să culeagă fructul unei crime pe jumătate consumată, Castanier încă mai șovăia dacă să-și ducă ori nu planul mai departe, cum se întîmplă cu cei mai mulți dintre oamenii cu caracter mixt, care dau dovadă de tot atîta tărie cît și slăbiciune, gata deopotrivă să rămîină puri sau să devină criminali, după cum suflă vîntul celor mai neînsemnate împrejurări. S-au găsit în gloata de oameni înregimentați de Napoleon mulți din cei care, ca și Castanier, aveau curajul fizic al cîmpului de luptă, fără însă a avea și curajul moral ce-l face pe un om tot atît de mare în crimă pe cît ar putea fi în virtute. Polița era concepută în asemenea termeni, încît la sosirea sa la Londra, Castanier trebuia să ridice douăzeci și cinci de mii de lire sterline de la Watschildine, corespondentul casei Nucingen, pe care-l avizase chiar el de plată. Un agent din Londra, ales la întîmplare, îi reținuse cabina pe numele contelui Ferraro pe bordul vasului care ducea de la Portsmouth în Italia o bogată familie engleză. Cele mai mărunte împrejurări fuseseră prevăzute. Ticlul se lucrurile așa fel încît să fie căutat în același timp în Belgia și în Elveția, în vreme cît el avea să se afle pe mare. Apoi, cînd Nucingen se va fi crezînd pe urmele sale, el va debarca la Neapole, unde nădăjduia să trăiască sub un nume fals datorită unei deghizări atît de perfecte, încît se hotărîse să-și schimbe fața, simulînd cu ajutorul unui acid ravagiile vîrsatului. Cu toate aceste precauții care păreau să-l scape fără greș de riscuri, conștiința îl neliniștea ; îi era frică. Viața molcomă și potolită pe care-o dusesese multă vreme, îi purificase năravurile caze. Era încă cînstît, nu-și

păta cugetul fără părere de rău. Se lăsa deci legănat o ultimă oară de toate impresiile buneii lui firi lăuntrice care se împotriveau.

— Eh ! își zise la colțul bulevardului cu strada Montmartre, o birjă o să mă ducă astă seară la Versailles, după spectacol. O diligență mă așteaptă acolo la fostul meu furier, care n-ar sufla o vorbă despre această plecare, chiar dacă doisprezece soldați ar sta cu pușca la ochi gata să tragă în cazul când ar refuza să răspundă. Astfel, nu văd ce mi-ar putea pune bețe-n roate. Voi lua deci cu mine pe micuța mea Naqui: voi pleca !

— Ba n-ai să pleci ! îi zise englezul a cărui voce stranie făcu să-i năpădească tot sîngele în inimă.

Melmoth se urcă într-o cabrioletă: ce-l aștepta și porni atît de vijelios, încît Castanier își văzu tainicul inamic la o sută de pași de el, prin mijlocul bulevardului Montmartre, urcîndu-l în trap grăbit, înainte de a-i trece prin minte să-l oprească.

— Dar, pe onoarea mea, ce mi se întîmplă e supranatural ! își zise el. Dacă aș fi așa de nărod ca să cred în Dumnezeu, mi-aș spune că l-a pus pe sfîntul Mihail pe urmele mele. Nu cumva necuratul și poliția mă lasă-n pace deocamdată ca să mă-nhațe apoi ca din oală ? Cine-a mai pomenit una ca asta ! Haida-de ! prostii curate...

Castanier apucă pe strada Faubourg Montmartre și încetini pasul pe măsură, ce înainta pe strada Richer. Acolo, într-o clădire nouă-nouță, la etajul al doilea al unei aripi cu fața spre grădini, trăia o tînră cunoscută în cartier sub numele de doamna de La Garde, și care era în clip nevincovat pricina nelegiuitei fapte săvîrșită de Castanier. Pentru a lămuri acest fapt și a zugrăvi pînă la capăt criza sub care se prăbușea casierul nostru, e nevoie a arăta pe scurt cîteva întîmplări din viața lui de pînă atunci.

Doamna de la Garde, care nu-și dezvăluise adevăratul nume nimănui, nici chiar lui Castanier, preîn-dea că este piemonteză. Era o fată din acelea care, fie dintr-o mizerie prea adîncă, fie din lipsă de lucru ori din frica de moarte, și adesea prin trădarea unui

prim iubit, sint împinse să îmbrățișeze o meserie pe care cele mai multe dintre ele o îndeplinesc cu dezgust, multe cu nepăsare, cîteva ca să asculte de legile făpturii lor. Cînd era gata să se arunce în prăpastia prostituției pariziene, la vîrsta de șaisprezece ani, frumoasă, și pură ca o madonă, îl întilni pe Castanier. Prea nestrujit la mutră pentru a avea succese în lume, sătul să tot dea tîrcoale în fiecare seară pe bulevarde ca să vîneze o aventură de dragoste pe bani, fostul dragon dorea de multă vreme să pună oarecare ordine în neregula moravurilor sale. Izbit de frumusețea sărmanei copile pe care hazardul i-o arunca în brațe, se hotări s-o salveze de la viciu spre folosul său, printr-un gînd pe atît de egoist pe cît de binevoitor, așa cum sint adesea unele gînduri ale celor mai buni dintre oameni. Firescul omenesc este deseori bun, starea socială îi altoiește cu ce are ea rău, de aici unele intenții corcite pentru care judele trebuie să se arate îngăduitor. Iar Castanier avea destulă minte pentru a fi și șiret cînd interesele-i erau în joc. Deci, voind negreșit să știe pe ce e filantrop, făcu mai întii din această fată iubita sa.

— Ehei ! își spuse în graiu-i ostășesc, un lup bătrîn ca mine nu trebuie să se lase mîncat de-o oaie. Castanier-tată, înainte de a te înhăma la însurătoare, ia să facem noi o recunoaștere în moralul fetei, să ne încredințăm dacă-i în stare de fidelitate ori ba !

În cel dintii an al acestei legături nelegale, care însă o punea în situația cea mai puțin criticabilă din toate cîte le dezaprobă lumea, piemonteza își luă numele fantezist de Aquilina, după un personaj din *Veneția salvată*, tragedie englezească pe care întîmplător o citise. Credea că seamănă cu acea curtizană, fie prin simțămintele precoce pe care le nutrea în inimă, fie prin chipul său, fie prin întreaga ei înfățișare. Cînd Castanier descoperi că duce viața cea mai așezată și mai virtuoasă pe care o poate avea o femeie aruncată în afara legilor și convențiunilor sociale, îi împărtăși dorința de a trăi împreună ca soț și soție. Ea deveni atunci doamna de la Garde, spre a reintra, pe cît o permiteau moravurile pariziene, în condițiile

unei căsnicii reale. În adevăr, ideea fixă a multor din aceste fete purcede de la voința să se facă acceptate ca bune burgheze, credincioase prostește soților, în stare să fie mame excelente, să țină răbojul cheltuelilor și să cîrpească rufe. Această dorință pornește deci dintr-un simțămînt atît de lăudabil, încît societatea ar trebui să țină seama de el. Dar societatea nu se va îndrepta cit lumea și pămîntul, și va continua să privească femeia măritată ca pe o corvetă căreia flamura și scriptele îi îngăduiau a face curse, în vreme ce femeia întreținută este piratul pe care-l înhați, găsindu-l fără acte. În ziua cînd doamna de la Garde voi să semneze doamna Castanier, casierul s-a miniat foarte.

— Așadar nu mă iubești îndeajuns ca să mă iei în căsătorie ? întrebă ea.

Castanier nu răspunse nimic și rămase pe gînduri. Biata copilă se resemnă. Fostul dragon fu deznădăjduit. Naqui, mișcată de această deznădejde, ar fi vrut să-l liniștească ; dar, pentru a-l liniști, nu trebuia oare să cunoască pricina deznădejdii ? În ziua cînd Naqui voi să dezlege taina, fără a-l iscodi, totuși prea stăruitor, casierul dezvălui cu o jalnică umilință existența unei anume doamne Castanier, soție legitimă, de o mie de ori blestemată, care trăia neștiută de nimeni la Strasbourg dintr-un neînsemnat venit al unei mici proprietăți și căreia îi scria de două ori pe an, păstrînd asupra ei o atît de adîncă tăcere, încît nimeni nu-l bănuia însurat. Pentru ce această discreție ? Deși motivul este cunoscut și prea cunoscut multor militari care se pot găsi în aceeași situație, e totuși util să-l spunem.

Adevăratul „trupier”, dacă e îngăduit să ne slujim aici de cuvîntul folosit în armată pentru a denumi oamenii urșiți să moară căpitani, acest șerb legat de glia unui regiment, este o făptură prin esență naivă, un Castanier dinainte hărăzit tertipurilor unor mame care, în tîrgurile de garnizoană, își urnesc cu greu pietrele din casă. Așadar, la Nancy, în timpul unuia din scurtele popasuri în care armatele imperiale se odihneau în Franța, Castanier avu nefericirea să pună

ochii pe-o duduiță cu care dansase la una din sindrafiile numite în provincie *redute*, adeseori oferite orașului de ofițerii garnizoanei și *vice-versa*. De îndată, amabilul căpitan fu obiectul uneia din acele ademeniri pentru care mamele găsesc complici în sufletul omenească, punindu-i în mișcare toate resorturile, precum și în prietenii lor care conspiră cu ele. Asemeni ființelor care nu au decît un singur gînd, aceste mame raportează totul la marele lor vis, din care clădesc o operă îndelung elaborată, aidoma cu pîlnia de nisip în fundul căreia stă *formica leo*⁸. Poate că nimeni nu va pătrunde niciodată în acel labirint atît de bine zidit ; se prea poate ca *formica leo* să moară atunci de foame și de sete, nu ? Dar, dacă vreo gîză zăpăcită va nimeri cumva înăuntru, acolo va rămîne pe veci. Tainicile calcule de avariție pe care fiecăare bărbat și le face însurîndu-se, proiectele, vanitățile omenești, toate sforile prin care e atras în capcană un căpitan, toate l-au dat gata pe Castanier. Spre nenorocirea sa, o lăudase pe fiică față de mamă, aducîndu-i-o după un vals ; urmă o conversație care se încheie cu cea mai firească dintre invitații. O dată intrat în casă, dragonul fu uluit de simplitatea unui sălaș unde bogăția părea că se ascunde sub o avariție afectată. Aici el deveni obiectul unei iscusite măguliri, și fiecare lăudă feluritele comori ce se aflau în acea casă. Un prînz anume servit în farfurii de argint împrumutate de-un unchi, atențiile unei fiice singură la părinți, cancanurile orașului, un sublocotenent bogat care se prefăcea că vrea să-i taie craca de sub picioare ; în sfîrșit, cele o mie și una de curse fură atît de bine urzite de *formica leo* din provincie, încît Castanier spunea, cinci ani mai tîrziu :

— Nici acum nu știu cum s-a întîmplat !

Dragonul primi cincisprezece mii de franci dotă și o domnișoară, din fericire fără aptitudini de maternitate, dar pe care doi ani de căsnicie o făcură cea mai slută și, ca atare, cea mai hartăgîoasă femeie de pe pămînt. Tenul acestei fete, păstrat alb datorită unui regim sever, deveni stacojiu, obrazul, ale cărei culori vii anunțau o ispititoare cumînțenie, se acoperi de

coșuri ; trupul care părea drept, se încovoie ; îngerul se preschimba într-o făptură ursuză și bănuitoare care-l scoase din fire pe Castanier ; mai apoi și așerea se spulberă. Dragonul, nemiarecunoscînd femeia pe care o luase în căsătorie, o consemnă într-o mică proprietate, la Strasbourg, pînă ce-i va veni poșta lui Dumnezeu să-și împodobească cu ea paradisul. Era una din acele femei virtuozose care, neavînd ocazie să facă altminteri, asasinează îngerii cu jelaniile lor, se roagă lui Dumnezeu în așa chip încît îl plictisesc dacă le ascultă și își foarfecă frumușel bărbatul, sfîrșindu-și seara bostonul cu vecinele.

Cînd Aquilina află toate aceste pacoste, se atașă sincer de Castanier și-l făcu atît de fericit prin plăcerile veșnic noi pe care prin geniul său de femeie știa să le varieze, dăruindu-le totodată din plin, încît, fără s-o știe, pricinui pieirea casierului. Ca multe din femeile pe care natura pare a le fi ursit să adîncească iubirea pînă în străfunduri, doamna de la Garde era dezinteresată. Nu cerea nici aur, nici giuvaieră, nu se gîndea niciodată la viitor, trăia în prezent și mai ales în plăcere. Bogatele găteți, toaletele, echipajul, atît de cu foc dorite de femeile de soiul ei, ea nu le accepta decît ca o armonie în plus în tabloul vieții. Nu le voia din vanitate, din dorința de a părea, ci pentru a fi mai bine. De altminteri, nici o ființă nu se lipsea mai ușor ca dînsa de astfel de lucruri. Cînd un bărbat generos, cum sînt aproape toți militarii, dă peste o femeie de soiul acesta, simte în inimă un veșnic clocot de ciudă, găsindu-se mai prejos decît ea în ceea ce da și primea de la viață. E în stare atunci să atace o diligență spre a-și procura bani, dacă nu are destui pentru darurile cu care ar vrea s-o copleșească.

Omul așa e plămădit. Se face uneori vinovat de o crimă pentru a rămîne mare și nobil în ochii unei femei sau înaintea unui public special. Un îndrăgostit e aidoma cu jucătorul care s-ar socoti dezonorat dacă n-ar restitui ce a împrumutat de la curier și care săvîrșește monstruoziități, își despoaie soția și copiii, fură și ucide pentru a se întoarce cu buzunarele dol-

dora, și-și pierde onoarea în ochii tuturor, în afara acelor care frecventează casa fatală.

Așa se întâmplă cu Castanier.

Mai întâi o instalase pe Aquilina într-un modest apartament la un al patrulea etaj și numai cu mobile extrem de simple. Dar, descoperind frumusețile și marile calități ale acestei fete, prinind de la ea acele nemaipomenite dezmiardări pe care nici un grai nu le poate zugrăvi, își pierdu mințile și voi să-și impodobească idolul. Rochiile Aquilinei contrastau atât de comic cu mizeria locuinței sale, încît, pentru amîndoi, cadrul se ceru schimbat. Această schimbare înghiți aproape toate economiile lui Castanier care-și mobilă apartamentul semi-conjugăl cu luxul special al femeii întreținute.

O femeie frumoasă nu vrea nimic urît în jurul ei. Ceea ce o deosebește de celelalte femei este sentimentul omogenității, una din nevoile naturii noastre cel mai puțin observate, și care împinge pe fetele bătrîne să nu se înconjoare decît de vechituri. Deci, i-au trebuit acestei delicioase piemonteze obiectele cele mai noi, cele mai la modă; tot ceea ce negustorii aveau mai cochet, tapete, mătăsuri, bijuterii, mobile ușoare și fragile, prea frumoase porțelanuri. Nu ceruse nimic. Numai că, atunci cînd a fost nevoie să aleagă, cînd Castanier o întreba: „Cam ce-ai dori tu?“, ea răspundea: „Dar asta e tot ce poate fi mai bun!“ Iubirea care se zgîrcește nu e niciodată adevărată iubire; Castanier lua deci tot ce era mai frumos. Odată scara proporțiilor admisă, totul în acest menaj trebui de la sine să se afle în armonie. Astfel, rufăria, argintăria și cele o mie de accesorii ale unei case pusă la punct, vasele de bucătărie, cristalurile, naiba mai știe ce! Deși Castanier voi, cum sună o prea cunoscută expresie, să facă lucrurile cu simplitate, se îndatora pe zi ce trecea. Un lucru avea nevoie de un altul. O pendulă voia două sfeșnice. Căminul ornăt își cerea un interior pe măsura lui. Draperiile, tapetele, erau prea noi pentru a fi lăsate pradă fumului, a fost nevoie deci să se instaleze căminuri elegante, proaspăt născocite de oameni meșteri în prospecte și care făgăduiau un apa-

rat fără rival împotriva fumului. Mai apoi, Aquilina găsi atât de plăcut să alerge desculță pe covorul din odaia sa, încît Castanier puse peste tot covoare spre a face nebunii cu Naqui ; în sfîrșit îi instalează o cameră de baie, tot ca ea să se simtă mai bine. Negustorii, lucrătorii, fabricanții din Paris au o artă fără seamăn în a lărgi gaura din punga unui bărbat : cînd îi întrebi, nu știu prețul, iar paroxismul dorinței nu suferă întîrziere ; ei împing astfel la comenzi făcute în tenebrele unui deviz aproximativ, apoi nu prezintă niciodată socotelile și tirăsc pe client în vârtejul furniturilor. Totul e delicios, încîntător, fiecare e satisfăcut. După cîteva luni, acești furnizori plini de bunăvoință se înființează din nou metamorfozați în totaluri de o înspăimîntătoare exigență : sînt strimtorați, au plăți urgente de făcut, pretind chiar că dau faliment, se vaietă, și încasează ! Prăpastia se cascadează atunci, zvîrlind o coloană de cifre care pășesc patru cîte patru cînd ar trebui să meargă cu nevinovăție trei cîte trei.

Înainte de a cunoaște totalul cheltuielilor, Castanier ajunsese pînă acolo că-i oferea iubitei un echipaj cu ziua de cîte ori ieșea, în loc s-o lase să urce într-o birjă obișnuită. Castanier era cam mîncău, avu deci o excelentă bucătăreasă ; și, ca să-i fie pe plac, Aquilina îl răsfața cu trufandale, cu rarități gastronomice, cu vinuri alese pe care le cumpăra ea însăși. Dar neavînd nimic al ei, cadourile sale, atât de prețioase prin atenție, prin delicatețea și grația ce le dictau, secătuiau periodic punga lui Castanier, care nu voia ca scumpa-i Naqui să rămînă fără bani, și ea era veșnic fără bani ! Masa fu deci izvor de cheltuieli uriașe în raport cu averea casierului. Ex-dragonul fu silit să recurgă la artificii comerciale pentru a-și procura bani, căci îi era cu neputință să renunțe la plăcerile sale. Dragostea lui pentru femeie nu-i îngăduise să țină piept fanteziilor iubitei. Era un bărbat din aceia care, fie din amor propriu, fie din slăbiciune, nu pot refuza nimic unei femei, și care încearcă o dată de covîrșitoare sfială pentru a spune : „Nu pot... Mijloacele nu-mi permit... N-am bani...”, încît se ruinează.

Așadar, în ziua cînd Castanier se trezi în fundul prăpastiei și cînd, pentru a se salva, trebuia s-o părăsească pe Aquilina și să se pună la regim de pîine și apă spre a-și achita datoriile, era atît de deprins cu această femeie, cu viața aceasta, încît își amîna în fiecare dimineată proiectele de reformă. Impins de împrejurări, mai întîi se împrumută. Prin poziția sa, prin antecedentele sale, se bucura de o încredere care-i folosi spre a combina un sistem de împrumut potrivit nevoilor sale. Mai pe urmă, pentru a deghiza sumele la care i se urcă în scurtă vreme datoria, recurse la ceea ce comerțul numește „*circulații*”. E vorba de niște bilete care nu reprezintă nici mărfuri, nici valori bănești furnizate, și pe care primul girant le plătește pentru binevoitorul subscriitor, un fel de fals tolerat, pentru că nu poate fi constatat și fiindcă, dealtminteri, această fraudă închipuită nu devine reală decît printr-o neplată. În sfîrșit, cînd Castanier se văzu în imposibilitate de a-și duce mai departe manevrele financiare, fie prin creșterea capitalului, fie prin enormitatea dobînzilor, ajunse la strîmtoarea să nu mai facă față creditorilor. Cînd ziua dezonoarei sosi, Castanier preferă falimentul fraudulos falimentului simplu; crima, delictului. Hotărî să sconteze încrederea ce-o merita probitatea lui reală, și să mărească numărul creditorilor săi, împrumutînd, după pilda celebrului casier al vistieriei regești, suma necesară spre a trăi fericit în țară străină pînă la sfîrșitul zilelor. Deci, procedase așa cum am văzut. Aquilina nu cunoștea frămîntările acestei vieți, ea o gusta din plin cum fac o seamă de femei, întrebîndu-se tot atît de puțin cum de cădeau banii din cer, după cum unii oameni, mincîndu-și franzeleța aurie, nu se întreabă în ce fel crește griul, căci bătaia de cap și vitregiile agriculturii stau în spatele cuptorului brutarilor, așa după cum în dosul luxului abia vizibil al celor mai multe căsnicii pariziene, se ascund griji apăsătoare și zdrobitoare caznă.

În momentul cînd Castanier trecu prin chinurile sovăielii, gîndind la o acțiune ce-ar putea să schimbe întreaga-i viață, Aquilina, stînd liniștită la gura focului, tolănită cu nepăsare într-un uriaș fotoliu, îl aș-

tepta, în tovărășia slujnicei. La fel cu toate slujnicuțele care servesc asemenea doamne, Jenny îi devenise confidentă după ce-și dădu seama cu ce irezistibilă forță stăpîna îl subjugase pe Castanier.

— Cum facem deseară ? Léon vrea neapărat să mă vadă, spunea doamna de la Garde citind un răvaș înflăcărat scris pe o foiță de culoarea perlei.

— Iaca pe domnu' ! tresări Jenny.

Castanier intră. Fără să se fîsticească, Aquilina răsuci scrisoarea, o apucă cu cleștele și o arse.

— Asta faci tu cu scrisorelele tale de dragoste ? întrebă Castanier.

— Oh, Doamne, vezi bine, îi răspunse Aquilina. Nu-i cel mai bun mijloc ca să nu cadă în mîini nedorite ? De altfel, nu-i așa că focul trebuie să tragă la foc, așa cum apa trage la rîu ?

— Spui asta, Naqui, ca și cum ar fi un adevărat bilețel de dragoste...

— Și ce, nu-s oare destul de frumoasă ca să primesc scrisori de dragoste ? răspunse întinzînd fruntea lui Castanier cu un fel de nepăsare care i-ar fi spus unui bărbat mai puțin orbit că ea îndeplinea doar o datorie conjugală făcînd plăcerea casierului ; Castanier ajunsese la acel grad de pasiune inspirată de obișnuință, care nu mai îngăduia să deschizi ochii.

— Am pe deseară o lojă la Gymnase, reluă el ; să cinăm devreme ca să nu cinăm în diligență.

— Du-te cu Jenny. N-am chef de spectacol. Nu știu ce am în seara asta, prefer să stau dinaintea focului.

— Haide totuși, Naqui ; mult n-am să te mai plictisesc cu persoana mea. Da-da, Quiqui, plec diseară și am să lipsesc o bucată de vreme. Te las aici stăpîna peste toate. Imi vei păstra inima ta ?

— Nici inima, nici altceva, spuse ea. Dar la întoarcere, Naqui va fi tot Naqui pentru tine.

— Așa da, asta zic și eu sinceritate. Deci, n-ai de gînd să mă urmezi ?

— Nu.

— De ce ?

— Ei ! urmă ea surîzînd, cum pot să-mi părăsesc iubitul care-mi scrie răvașe atît de dulci ?

Și arată cu un gest pe jumătate batjocoritor hirtia făcută scrum.

— Să fie oare adevărat? întrebă Castanier. Chiar să ai cumva un amant?

— Cum? răspunse Aquilina, nu te-ai uitat nicio dată în oglindă, dragule? Întii și întii numeri cincizeci de ani! Pe urmă, ai o tărtăcuță bună de tejgheaua unei precupețe, nimeni n-ar zice ba dacă ai vrea s-o vinzi drept bostan. Când urci scara, gîfii ca o focă. Burta ți se leagănă într-o parte și-ntr-alta, ca un briliant pe capul unei femei... Degeaba ți-ai făcut stagiul la dragoni, ești un babalîc urît foc. Pe ce am mai scump, dacă vrei să te stimez, nu te sfătuiesc să mai fii și neghiob pe deasupra și să crezi că o fată ca mine nu se consolează de amorul tău astmatic, cu niscai floricele de-o tinerețe ceva mai proaspătă...

— Vrei desigur să rîzi, Aquilina?

— Păi ce, tu nu rîzi? Mă iei drept o proastă, de-mi anunți plecarea? „Plec diseară“, înghină ea schimonsindu-l. Adormitul, păi așa ai vorbi tu dac-ai părăsi pe micuța ta Naqui? Te-ai buhăit, ca un vițel ce ești!

— Mă rog, dacă plec, vii cu mine? întrebă el.

— Spune-mi mai întii dacă voiajul tău nu-i o glumă proastă.

— Serios că da, plec.

— Ei bine, serius că da, eu rămîn. Călătorie sprîncenată, puiule, și am să te-aștept. Mai curînd aș părăsi viața decît să-mi las eu frumusețe de Paris...

— Și nu vii tu în Italia, la Neapole, să ducem o viață de-a mai mare dragul, dulce și luxoasă, cu babalîcul tău care gîfîie ca o focă?

— Iaca nu.

— Ingrato!

— Eu ingrată? sări în sus Aquilina. Pot pleca în clipa asta fără să iau nimic de aici, decît persoana mea. Ți-am dat toate comorile pe care le posedă o fată tinărară și încă ceva pe care tot singele tău cu al meu la un loc n-ar fi în stare să-mi dea înapoi. Dacă aș putea, prin cine știe ce mijloc, vînzîndu-mi de pildă veșnicia, să-mi recapăt floarea trupului așa cum mi-am recăpătat-o poate pe cea a sufletului, și să mă

dăruiesc amantului meu pură ca un crin, n-aş şovăi o clipă ! Prin ce devotament mi l-ai răsplătit pe al meu ? M-ai hrănit şi mi-ai dat un acoperiş împins de acelaşi sentiment care-l mîna pe om să dea de mîncare unui cîine şi să-l închidă într-o cuşcă, fiindcă-l păzeşte cu credinţă, fiindcă-i primeşte călcîile în spate cînd e în toane rele şi pentru că îi linge mîna îndată ce-l cheamă înapoi. Care din noi s-a dovedit mai darnic ?

— Oh ! scumpa mea copilă, nu vezi că glumesc ! protestă Castanier. Fac o scurtă călătorie care n-o să dureze mult. Dar mergi cu mine la Gymnase ; am să plec pe la miezul nopţii, după ce-mi iau un dulce rămas bun de la tine.

— Biet motănaş, chiar pleci ? întrebă ea luîndu-l de gît ca să-i ascundă faţa pe pieptul ei.

— Mă înăbuşi ! strigă Castanier cu nasul între sînil Aquilinei.

Femeiuşca şopti în urechea slujnicei :

— Du-te de spune lui Léon să nu vină decît la ora unu. Dacă nu-l găseşti, şi el soseşte în timpul cît eu îmi iau rămas bun, îl ții la tine...

— Bine, reluă apoi ridicînd capul lui Castanier şi zădărimdu-i virful nasului, haide, tu, cea mai dragălaşă dintre foci, am să merg cu tine deseară la teatru. Dar atunci, să mîncăm ! Ai o bunătate de masă, toate felurile după care-ţi lasă gura apă.

— Peste seamă de greu, zise Castanier, să părăsească cineva o femeie ca tine !

— Ei, atunci, de ce pleci ? îl întrebă ea.

— Ah ! de ce ? de ce ? Ca să-ţi explic de ce, ar trebui să-ţi spun lucruri care ți-ar dovedi că iubirea mea pentru tine merge pînă la nebunie. Dacă tu mi-ai dăruit onoarea ta, eu mi-am vîndut-o în schimb pe a mea, sîntem chit. Asta înseamnă a iubi ?

— Ce tot îndrugi ? Zi ! Haide ! spune-mi că dacă aş avea un iubit tot ai mai ţine la mine ca un tată, asta ar fi dragoste ! Haide, spune-mi-o acum îndată, şi dă laba.

— Am să te omor, zise Castanier zîmbind.

Se așezară la masă și după cină plecară la teatru. După ce se jucă prima piesă, Castanier voi să se arate cîtorva persoane cunoscute pe care le văzuse în sală, spre a înlătura cît mai mult timp cu putință orice bănuială asupra fugii sale. Lăsă pe doamna de la Garde în loja sa care, după obiceiurile modeste, era un *benoar*, și veni să se plimbe în foaier. Abia făcu cîteva pași, cînd îl zări pe Melmoth a cărui privire îi sfredeli măruntaiele cu aceeași dogoare de foc și cu teroarea de acum cîteva ceasuri. Ajunseră unul în fața celuilalt.

— Falsificator ! strigă englezul.

La auzul acestui cuvînt, Castanier privi la spectatori care se plimbau. Îi păru că citește pe fețele lor o uimire plină de curiozitate, voi că se descotorosească pe loc de acest englez și ridică mîna să-l ia la palme ; dar își simți brațul paralizat de o putere de neînvins care puse stăpînire pe forța sa și-l pironi locului ; lăsă pe străin să-i ia brațul și împreună pășiră în foaier. Ca doi prieteni.

— Cine oare-i atît de tare ca să-mi reziste ? Au nu știi că totul aici pe pămînt trebuie să asculte de mine, că eu pot totul ? Eu citesc în inimi, văd viitorul, cunosc trecutul. Sînt aici și pot fi și aiurea ! Nu depind nici de timp, nici de spațiu, nici de distanță. Lumea este la picioarele mele ! Am facultatea de a mă bucura întotdeauna și de a dărui întotdeauna fericirea. Ochiul meu străpunge zidurile, vede comorile, și mă înfrupt din ele cu amîndouă mîinile. La un senin al capului meu, palate se clădesc, și arhitectul meu nu dă greș niciodată. Pot face să crească flori pe orice fel de pămînturi, pot să îngrămădesc nestemate, pot să fac mormane de aur, să-mi procur femei veșnic noi ; în sfîrșit, totul mi se supune. Aș putea juca la bursă fără greș, dacă cel care știe să găsească aurul acolo unde îl îngroapă zgîrciții ar mai avea oare nevoie să bage mîna în punga altora ! Simte așadar, biet netrebnic sortit rușinii, simte așadar puterea ghearei care te ține ! Incearcă să îndoi acest braț de fier ! Să moi această inimă de diamant ! Cutează să te îndepărtezi de mine ! Chiar dacă ai fi în funlul beciurilor de sub

Sena, nu mi-ai auzi vocea? Chiar dacă ai coborî în catacombe, nu m-ai vedea? Vocea mea domină bubuitul trăsnetului, ochii mei se întrec în scînteiere cu soarele, căci eu sînt egalul *Celui care poartă lumina!*

Castanier auzea spăimoasele cuvinte, nimic în el nu le contrazicea, și păsea alături de englez fără să se poată îndepărta de el.

— Îmi aparții, ai săvîrșit o crimă. Am găsit deci în sfîrșit tovarășul pe care-l căutam. Vrei să-ți afli destinul? Aha! socoteai să vezi un spectacol, nu-ți va lipsi, vei avea două. Haidem, prezintă-mă doamnei de la Garde drept unul din prietenii tăi. Nu sînt eu ultima ta nădejde?

Castanier se întoarse la loja sa urmat de străinul pe care se grăbi să-l prezinte doamnei de la Garde după cum primise poruncă. Aquilina nu părea de fel surprinsă văzîndu-l pe Melmoth. Englezul refuză să ia loc în scaunele din față ale lojei, nevoind să despartă pe Castanier de iubita sa. Cea mai simplă dorință a englezului era un ordin de care trebuia să asculte.

Piesa ce avea să se joace era ultima. Pe atunci, micile teatre nu dădeau decît trei piese. Teatrul Gymnase avea pe acea vreme un actor care-i asigura voga. Perlet urma să joace *le Comédien d'Étampes*, vodevil în care apărea în patru roluri deosebite. Cînd cortina se ridică, străinul înlînse mîna asupra sălii. Castanier scoase un țipăt de spaimă ce i se opri în gîtlejul strîns ca într-un clește, căci Melmoth îi arătă scena cu degetul dîndu-i astfel a înțelege că poruncise să se schimbe spectacolul. Casierul văzu cabinetul lui Nucingen. Patronul se afla în consfătuire cu un funcționar superior de la prefectura de poliție, care-i explica purtarea lui Castanier prevenindu-l de sustragerea efectuată în casieria sa, de falsul comis într-un prejudiciu său și de fuga casierului. O plîngere era deîndată scrisă, semnată și trimisă procurorului regelui.

— Crezi c-ar mai fi timp? întrebă Nucingen.

— Da, răspundea agentul: el este la Gymnase și nu bănuiește nimic.

Castanier se foi pe scaun și voi să plece ; însă mîna lui Melmoth îi încheștă umărul silindu-l să rămînă, sub impulsul înfricoșătoarei puteri ale cărei efecte le simțim în coșmar. Acest om. era coșmarul însuși și îl împresura pe Castanier ca o miasmă înveninată. Cînd bietul casier se întorcea să-l implore pe englez, întîlnia o privire de foc din care țîșneau curenți electrice ; ca niște stropi metalici de care Castanier se simțea pătruns, zguduît din creștet pînă-n tălpi și țintuit locului.

— Ce ți-am făcut ? rostea în deznădejdea lui și gîlîind ca un cerb la margine de izvor ; ce vrei de la mine ?

— Privește ! îi strigă Melmoth.

Castanier privi ceea ce se petrecea pe scenă. Decorul fusese schimbat, spectacolul se sfîrșise ; Castanier se văzu el însuși pe scenă coborînd din trăsură cu Aquilina ; dar, în clipa cînd intră în curtea locuinței, pe strada Richer, decorul se schimbă din nou, reprezentînd interiorul apartamentului său. Jenny stătea la taifas dinaintea focului în odaia stăpînei sale, cu un subofițer dintr-un regiment de linie, în garnizoană la Paris.

— Pleacă, spunea sergentul ce părea că face parte dintr-un neam de oameni înstăriți, am să fiu deci fericit în tihnă ! O iubesc prea mult pe Aquilina ca să pot vedea că aparține acestui broscoi bătrîn ! Eu mă voi însura cu doamna de la Garde ! declară sergentul.

— Broscoi bătrîn ! îngîină cu obidă Castanier.

— Iată pe doamna cu domnu' ! Ascundeți-vă ! Uite, intrați aici, domnu' Léon ! Domnu' n-are să stea mult.

Castanier îl vedea pe subofițer ascunzîndu-se după rochiile Aquilinei în dulapul de haine. Casierul reveni în curînd el însuși pe scenă, își luă rămas bun de la iubita care împreună cu Jenny își rîdea pe înfundate de el spunîndu-i în același timp vorbele cele mai dulci și mai dragăstoase. Plîngea pe de o parte, pe cealaltă rîdea. Spectatorii bisau cupletele.

— Afurisită femeie ! strigă Castanier în lojă.

Aquilina rîdea cu lacrimi exclamînd :

— Doamne, cit e de caraghios Perlet în englezoaică ! Cum ! Din toată sala numai tu nu rîzi ? Haide, rizi și tu, motănașule ! il îmbie pe casier.

Melmoth începu să ridă într-un chip care-l băgă în răcori. Acest rîs englez îi răsucea măruntaiele și-i sfredelea creierul, ca și cum un chirurg l-ar fi trepanat cu fierul roșu.

— Ei rid ! ei rid ! repeta zvircolindu-se Castanier.

În acel moment, în loc să vadă pe pudibonda *lady* pe care o reprezenta atît de comic Perlet și a cărei păsărească anglo-franceză făcea toată sala să se tăvălească de rîs, casierul se vedea lăsînd în urmă strada Richer, urcîndu-se într-o birjă pe boulevard, făcîndu-și cumpărăturile spre a merge la Versailles. Scena se schimba din nou. Recunoscu în colțul străzii Orange-rie cu strada Récollets, cîrciumioara suspectă pe care o ținea fostu-i sergent de cavalerie. Se făcea a fi ora două noaptea, cea mai deplină liniște domnea, nu se afla țipenie de om care să-l pîndească ; trăsura-i era înhamată cu cai de poștă, și, spre a înlătura bănuiele, venea de la o casă de pe Avenue de Paris unde locuia un englez pentru care fusese comandată. Castanier avea asupra lui valorile și pașaportul, se urca în trăsură, pleca. Dar, la barieră, Castanier zări niște jandarmi pedestri care așteptau trăsura. Scoase un țipăt îngrozitor pe care-l înăbuși privirea lui Melmoth.

— Uită-te și taci ! îi spuse englezul

Castanier se văzu o clipă aruncat în închisoare la Conciergerie. Apoi, în actul cinci al acestei drame intitulate *Casierul* se zări, trei luni mai tîrziu, ieșind de la curtea cu jurați, condamnat la douăzeci de ani de muncă silnică. Scoase un nou țipăt cînd se văzu expus în piața Palatului de Justiție, și cînd fierul roșu al călăului îi sfîrîi în carne stigmatul condamnării. În sfîrșit, în ultima scenă, se afla în țarcul pușcării Bicêtre, printre alți șazeci de ocnași, așteptîndu-și rîndul spre a merge să i se pună cătușele.

— Dumnezeule ! Nu mai pot de rîs !... spunea Aquilina. Dar de ce ești așa de întunecat, motănelule ! Ce ai ? Domnul acela nu mai e aici.

— Două vorbe, Castanier ! îi zise Melmoth în clipa când, după sfîrșitul piesei, doamna de la Garde își punea mantoul ajutată de îngrijitoarea din lojă.

Coridorul gema de lume, orice fugă era cu neputință.

— Ei bine, ce este ?

— Nici o putere omenească nu te poate împiedica să o însoțești pe Aquilina pînă acasă, să te duci la Versailles și să fii arestat.

— Pentru ce ?

— Pentru că brațul care te ține, spuse englezul, nu-ți va da drumul în ruptul capului.

Castanier ar fi voit să poată rosti numai cîteva vorbe din cele care să-l nimicască sigur și după care să-l înghită iadul.

— Dacă Necuratul ți-ar cere sufletul, nu i l-ai da în schimbul unei puteri egale cu a lui Dumnezeu ? Dintr-un singur cuvînt, ai pune la loc în casieria baronului de Nucingen cei cinci sute de mii de franci pe care i-ai luat. Pe urmă, rupînd polița, orice urmă de crimă s-ar șterge. În sfîrșit, ai avea aur cu nemiluita... Nu crezi în nimic, nu-i așa ? Ei bine, dacă toate astea se îndeplinesc, cel puțin vei crede în diavol ?

— Dacă s-ar putea îndeplini ! exclamă Castanier bucuros.

— Cel care poate face aceasta, răspunse Englezul, ți-o afirmă.

Melmoth întinse brațul în momentul când Castanier, doamna de la Garde și el se aflau pe bulevard. Tocmai cădea o ploaie mărunță, pe jos era noroi, atmosfera era greoaie și cerul întunecat. Indată ce brațul străinului se întinse, soarele luminează Parisul. Castanier se văzu în plină amiază, ca într-o frumoasă zi de iulie. Arborii erau acoperiți cu frunze și parizienii, gătiți ca de duminică, circulau în două șiruri voioase. Vînzătorii de răcoritoare strigau : „Băutura, rece băutura !”. Echipajele străluceau zburînd în goană prin mijlocul străzii. Casierul scoase un țipăt de groază. La acest țipăt, bulevardul redeveni umed. Doamna de la Garde se urcase în trăsură.

— Dar haide odată, dragul meu ! îi spuse ea, vino sau rămii. Nu zău, astă seară ești plicticos ca ploaia care se cerne...

— Ce trebuie să fac ? întrebă Castanier pe Melmoth.

— Vrei să-mi iei locul ? îl ispită englezul.

— Da.

— Ei bine, atunci voi fi la tine peste câteva clipe.

— Zău așa, Castanier, tu nu ești în toate apele tale ! îl bombănea Aquilina. Pui tu ceva la cale, prea erai posomorît și dus pe gânduri în timpul spectacolului... Dragul meu, îți trebuie ceva ce ți-aș putea da eu ? Vorbește !

— Aștept să ajungem acasă ca să știu dacă mă iubești.

— Da' de ce s-aștepți, zise ea aruncându-i-se de gât, uite !

Îl îmbrățișă cu mult foc în aparență, dîndu-i dez-mierdări din acelea care, la asemenea iăpturi, devin gesturi profesionale, ca jocurile de scenă la actrițe.

— De unde vine, muzica asta ? întrebă Castanier.

— Na-ți-o bună, acum ți se năzare muzică !

— Muzică cerească, reluă el. S-ar spune că sunetele vin de sus.

— Cum ? tu care mi-ai refuzat întotdeauna o lojă la Italieni sub pretext că nu puteai suferi muzica, iată-te meloman acum ! Zău așa, ești scrîntit ! Muzica-ți cîntă în căpățîna ta, dovreac bătrîn și hodorogit ! spuse ea luîndu-i capul și culcîndu-l pe umărul ei. Ia spune, papa, nu cumva îs roatele trăsorii care cîntă ?

— Ia ascultă Naqui ! Dacă îngerii îi fac muzică lui Dumnezeu, apoi nu poate fi decît aceea care-mi intră prin toți porii și prin urechi, și nu știu cum să ți-o descriu, este dulce ca mierea !

— Dar nici vorbă că i se face muzică lui Dumnezeu, fiindcă îngerii se zugrăvesc întotdeauna cu harfă. Pe onoarea mea, s-a scrîntit de tot ! își spuse, văzîndu-l pe Castanier în atitudinea unui fumător de opiu în extaz.

Sosiseră. Castanier, absorbit de tot ce văzuse și auzise, neștiind dacă trebuia să creadă sau să se în-

doiască, pășea ca un om beat, ieșit din minți. Se deșteptă în camera Aquilinei, unde fusese dus pe sus, susținut de iubită, de portar și de Jenny, căci leșinase coborînd din trăsura.

— Dragii mei, dragii mei, o să vină el! îngăimă afundîndu-se cu o mișcare deznădăjduită în fotoliul său de la gura focului.

În clipa aceea, Jenny auzi clopoțelul, merse să deschidă și anunță pe englez, spunînd că era un domn care avea întîlnire cu Castanier. Melmoth se arătă deodată. Se făcu o mare tăcere. El se uită la portar, portarul plecă.

— Doamnă, spuse Melmoth curtizanei, permiteți-mi să termin o chestiune care nu suferă nici o întîrziere.

Îl apucă pe Castanier de mîină, și Castanier se ridică. Împreună intrară în salonul fără lumină, căci ochiul lui Melmoth lumina întunericul cel mai de nepătruns. Fascinată de privirea stranie a necunoscutului, Aquilina rămase fără vlagă și incapabilă să se gîndească la iubitul pe care-l credea ascuns la slujnică, cînd de fapt, surprinsă de grabnica întoarcere a lui Castanier, Jenny îl pitise în dulapul de haine, ca în scena piesei jucată adineauri pentru Melmoth și victima lui. Ușa de la apartament se închise cu zgomot și nu după mult, Castanier apărui din nou.

— Ce-i cu tine? exclamă femeia întreținută, într-un cutremur de groază.

Casierul se schimbase la față. Tenul său aprins avea acum aceeași paloare stranie care pe străin îl făcea sinistru și rece. Ochii lui aruncau întunecate văpăi care răneau printr-o scăpărare de nesuportat. Înfățișarea-i bleagă devenise despotică și trufașă. Curtizana îl găsi pe Castanier parcă deodată slăbit, fruntea lui îi păru încununată de o maiestuoasă neîndurare și dragonul exala acum o putere aprigă care-i copleșea pe cei din jur ca o atmosferă apăsătoare. Aquilina se simți o clipă stingherită.

— Ce s-a petrecut în așa de scurt timp între acest om diabolic și tine? întrebă ea.

— Mi-am vindut sufletul lui. Simt bine, nu mai sînt același om. Mi-a luat făptura mea și mi-a dat-o pe a lui.

— Cum asta ?

— N-ai pricepe nimic... Ah ! urmă Castanier cu răceală, avea dreptate acest demon ! Văd tot și știu tot. Îmi puneai coarne !

La aceste vorbe Aquilina îngheță. Castanier se îndreptă spre dulapul de haine după ce aprinsese o luminare. Biata fată, uluită, îl urma și mult cumplită îi fu mirarea cînd Castanier, trăgînd la o parte rochiile atîrnate în cuier, dădu peste subolițer.

— Poftim încoa, drăguțule, îi zise apucîndu-l pe Léon de nasturele tunicii și tirîndu-l în camera sa.

Piemonteza, palidă, înnebunită de spaimă, se trîntise în fotoliu. Castanier se așeză pe canapeluța dinaintea focului și-l lăsă pe iubitul Aquilinei în picioare.

— Sînteți fost militar, îi zise Léon, sînt gata să vă dau satisfacție.

— Ești un nătărău, eu nu mai am nevoie să mă bat, pot ucide pe cine vreau dintr-o privire. Am să-ți spun eu acuși ce-i cu tine, puule. La ce te-ai omori ? Ai pe gît o dungă de sînge pe care eu o văd. Ghilotina te-așteaptă. Da-da, ai să mori în piața Grevei. Aparții călăului, nimic nu te poate scăpa. Faci parte dintr-o organizație de carbonari. Conspiri împotriva guvernului.

— Asta nu mi-ai spus-o ! strigă piemonteza către Léon.

— Habar n-ai deci, urmă casierul, că ministerul a hotărît azi dimineață să vă urmărească asociația ! Procurorul general v-a luat numele la toți. Sînteți denunțați de trădători. Se lucrează în momentul de față la întocmirea actului vostru de acuzare.

— Va să zică tu l-ai trădat ?... zise Aquilina cu un răcnut de leoaică și sări la Castanier să-l slîșie.

— Mă cunoști prea bine ca s-o crezi, răspunse Castanier cu un sînge rece care-o împietri pe iubita sa.

— Cum de știi atunci ?

— Nu știam nimic înainte de a mă duce în salon ; dar acum, văd tot, știu tot, pot tot.

Subofițerul era înmărmurit.

— Atunci scapă-l, dragul meu ! imploră fata căzînd în genunchi înaintea lui Castanier. Scapă-l, dacă poți totul ! Am să te iubesc, am să te ador, am să-ți fiu în loc de iubită sclavă. Mă voi supune tuturor capriciilor tale, poți face din mine tot ce-ai să vrei. Da, voi găsi mai mult decît iubire pentru tine ; voi avea devotamentul unei fiice pentru tatăl ei, pe lingă cel al unei... Dar înțelege-mă, Rodolphe ! În fine, oricît de nebunești ar fi pasiunile mele, voi fi totdeauna a ta ! Ce-aș putea spune ca să te-nduioșez ? Voi născoci plăceri... Voi... Oh, Doamne ! uite, cînd o să vrei ceva de la mine, de pildă să mă arunci pe fereastră, n-ai decît să-mi spui : „Léon !“ și mă voi arunca atunci în iad, voi accepta toate chinurile, toate bolile, toate durerile, tot ce-ai să-mi impui !

Castanier rămase rece. Drept orice răspuns, îl arătă pe Léon rînjind cu un rîs drăcesc :

— Ghilotina îl așteaptă !

— Nu, nu va ieși de aici, îl voi scăpa eu ! exclamă ea. Da, voi uide pe cel care-l va atinge ! De ce nu vrei să-l scapi ? strigă ea cu o voce năprasnică, cu ochii aprinși, cu părul vilvoi. Poți s-o faci ?

— Pot totul.

— De ce nu-l scapi ?

— De ce ! izbucni Castanier al cărui glas tună pînă în măruntaiele clădirii. Ehei ! mă răzbun ! Menirea mea e să fac rău !

— Să moară, urmă Aquilina, el, iubitul meu ! E cu putință ?

Se repezi pînă la scrin, apucă un stilet ce se afla într-un coșuleț și se năpusti asupra lui Castanier care se porni pe rîs.

— Doar știi că fierul nu mă mai poate atinge...

Brațul Aquilinei se destinse ca o strună de harfă frîntă deodată.

— Pleacă, dragă amice, zise casierul întorcîndu-se spre subofițer, vezi-ți de treabă.

Întinse mîna, și militarul fu silit să se plece forței superioare desfășurate de Castanier.

— Sînt la mine acasă aici, aş putea trimite după comisarul de poliție ca să-i dau pe mîină un om ce s-a introdus în locuința mea ; prefer să-ți redau libertatea : sînt un demon, nu sînt un spion.

— Il voi urma, declară Aquilina.

— Urmează-l sănătoasă, răspunse Castanier. Jenny !...

Jenny apărui.

— Trimite portarul să le-aducă o birja.

— Uite, Naqui, vorbi Castanier scoțînd din buzunar un teanc de bancnote. N-ai să părăsești ca o cerșetoare pe un om care te mai iubește încă.

Îi întinse trei sute de mii de franci. Aquilina îi luă, îi aruncă jos, scui pă deasupra, îi călcă în picioare cu turbarea disperării, vorbind :

— Vom pleca amîndoi pe jos, fără un gologan de de la tine. Rămii Jenny.

— Bonsoar ! răspunse casierul culegîndu-și banii de pe jos. Eu, m-am întors din călătorie. Jenny ! chemă el, privind slușnica încremenită, îmi pari fată bună. Iată-te fără stăpîină, vino încoace ! Pentru seara asta vei avea un stăpîn.

Aquilina, temîndu-se de toate cîte se petreceau în jurul ei, plecă deîndată cu subofițerul la una din prietenele sale. Dar Léon era ținta bănuielilor poliției care-l urmărea în tot locul. Astfel că fu arestat puțin după aceea, împreună cu cei trei prieteni ai săi, după cum relatară ziarele timpului.

Casierul se simți pe de-a-ntregul schimbat la suflet și la trup. Acel Castanier, rînd pe rînd copil, tînăr, îndrăgostit, ostaș, curajos, încornorat, căsătorit, dezamăgit, casier, pasionat, criminal din dragoste, nu mai exista. Chipul lăuntric izbucnise în afară. Într-o clipă, craniul i se lărgise, simțurile i se ascuțiseră. Cugetul său îmbrățișă lumea, văzu totul ca și cum s-ar fi aflat la o înălțime prodigioasă. Înainte de spectacol, nutrea pentru Aquilina pasiunea cea mai necugetată ; decît să fi renunțat la ea, mai bine ar fi închis ochii la infidelitățile ei ; acest simțămînt orb se topise, așa cum un nor se destramă sub razele soarelui.

Fericită că ia locul ca succesoare a stăpînei și că pune mîna pe averea ei, Jenny făcu totul pe placul casierului. Dar Castanier care avea puterea să citească în suflute, descoperi adevărata pricină a acestui devotament doar trupesc. Drept care se jucă cu această fată cu malițioasa aviditate a unui prunc care, după ce-a stors zeama unei cireșe, aruncă sim-burele. A doua zi cînd, la dejun, Jenny se socotea doamna și stăpîna casei, Castenier îi repetă vorbă cu vorbă, gînd cu gînd, ce-și spunea ea în sine, bîndu-și cafeaua.

— Vrei să-ți spun eu ce gîndești, puico ? începu el surîzînd, iată : „Mobilele astea frumoase din lenin de palisandru la care jînduiam și rochiile pe care le încercam, sînt deci ale mele ! Nu m-au costat decît niște mofturi pe care doamna i le refuza, nu știu de ce. Să liu a naibii, dar ca să mă plimb în caleașcă, să fiu gătită, să mă arăt la spectacol în lojă și să-mi asigur rente, i-aș da plăceri cu nemiluita, să-l las lat, de n-ar fi vinjos ca un taur. N-am văzut în zilele mele așa om !“ Este ?... reluă cu o voce care-o făcu pe Jenny să îngălbenească. Ei bine, da, puicuțo, n-ai ține la probă, și dacă încheiem socotelile, e spre binele tău, căci ai închina steagul repede și degrabă. Haide, să ne despărțim buni prieteni !

Și-i arătă ușa cu răceală cadorisind-o cu o sumă de nimica toată.

Primul lucru pentru care Castanier își puse în gînd să folosească cumplita putere proaspăt cumpărată cu prețul binecuvîntatei sale fericiri în viața cea veșnică, era satisfacerea deplină și întreagă a poftelor pămîntesti. După ce-și limpezi afacerile și încheie ușor socotelile cu domnul de Nucingen, care-i dădu drept succesor pe un german de treabă, făcu o orgie de pomină ca în frumoasele zile ale Imperiului roman și se cufundă în ea cu înverșunare precum Baltazar la ultimu-i festin⁹. Dar, ca și Baltazar, văzu limpede o mîină de foc înscriindu-i pieirea în toiul plăcerilor, nu pe pereții strîmți ai unei săli, ci pe nemărginitele spații unde se boltește curcubeul. În adevăr, orgia nu fu un ospăț îngrădit în hotarele unui banchet, cu o

risipă a tuturor forțelor și a tuturor plăcerilor. Masa era într-o citva pământul însuși pe care-l simțea cutremurându-i-se sub picioare. A fost cea din urmă petrecere a unui risipitor care nu cruță nimic. Infruptându-se cu amîndouă mîinile din comoara desfătărilor omenești, dădu grabnic de fund. Această uriașă putere, căpătată într-o clipă, tot într-o clipă fu încercată, judecată, ızată. Ceea ce era totul nu mai fu nimic. Adeseori posesiunea ucide cele mai imense poeme ale dorinței, la visele căreia obiectul posedat răspunde arareori. Acest jalnic deznodămînt al cîtorva pasiuni, o ascundea și atotputernicia lui Melmoth. Deșertăciunea firii omenești fu deîndată dezvăluită și succesul său, căruia suprema putere îi aduse neantul drept zestre.

Ca să înțeleagă cineva situația bizară în care se afla Castanier, ar trebui să-i poată aprecia, cu ajutorul gîndirii, evoluțiile rapide și să-și și dea seama de scurta lor durată; fapt cu greu de lămurit celor ce rămîn încătușați de legile timpului, ale spațiului și ale distanțelor. Facultățile sale mărite trebuiau să schimbe raporturile care existau înainte între lume și el. Ca și Melmoth, Castanier putea, în cîteva clipe, să fie în surîzătoarele văi ale Hindustanului, să zboare pe aripile demonilor deasupra Africii și să plutească pe mări. După cum luciditatea sa îl făcea să pătrundă totul pe dată, în clipa cînd privirea lui ținea un obiect material sau gîndul aproapelui, tot astfel limba lui devora, ca să zicem așa, toate nesațiile dintr-odată. Plăcerea lui se asemuia cu lovitura de secure a despotismului care doboară arborele spre a-i lua roadele. Tranzițiile, alternativele care măsoară și bucuria și suferința, și care variază astfel toate desfătările omenești, nu mai existau pentru el. Cerul gurii, devenit peste măsură de sensibil, se blazase deodată, săturîndu-se de toate. Femeile și masa bună fură două încîntări atît de deplin potolite din moment ce el le putu gusta, pînă la sleirea plăcerii, încît de îndată nu mai avu poftă nici să mănînce, nici să iubească. Știindu-se stăpîn pe toate femeile pe care le-ar fi dorit și mai știindu-se înarmat cu o forță care n-avea să-l pă-

răsească niciodată, el nu mai voia femeii, găsimu-le dinainte supuse capriciilor sale cele mai nesăbuite, simțea o covârșitoare sete de dragoste și le dorea mai iubitoare decît puteau să fie. Dar singurul lucru pe care i-l refuza lumea, era credința, rugăciunea, aceste două dulci și consolatoare iubiri.

Totul i se supunea. Starea lui fu oribilă. Torentele de dureri, de plăceri și de gînduri ce-i zguduiau trupul și sufletul ar fi doborît pe cea mai tare făptură omenască ; însă în el dăinuia o putere de viață proporțională cu vigoarea senzațiilor care-l asaltau. Simțea înlăuntrul-i ceva imens, care nu mai putea fi satisfăcut de pămînt. Își petrecu ziua deschizîndu-și aripile, vrînd să străbată sferele luminoase despre care avea o preștiință limpede și desnădăjduitoare. Se secătui lăuntric, căci îi fu sete și foame de lucruri ce nu se beau și nu se mănîncă, dar care îl chemau năvalnic. Buzele-i dogoreau de dorință ca buzele lui Melmoth și gîfîia după NECUNOSCUȚ, căci cunoștea totul. Văzînd principiul și mecanismul lumii, nu-i mai admira rezultatele și vădi curînd profundul dispreț ce-l face pe omul superior aidoma sfînxului care știe tot, vede tot și păstrează o mută neclintire. Nu-și simțea nici cea mai slabă veleitate să-și comunice știința semenilor săi. Bogat de tot pămîntul și putînd să-l străbată dintr-o săritură, bogăția și puterea nu mai însemnau nimic pentru el. Îl copleșea oribila melancolie a supremei puteri pe care Satan și Dumnezeu n-o remediază decît printr-o activitate a cărei taină o dețin doar ei.

Castanier nu avea, ca maestrul său, puterea neistovită de a urî și de a face răul ; se simțea demon, dar demon în devenire, pe cînd Satan e demon pentru veșnicie ; nimic nu-l poate izbăvi, o știe bine, și atunci se complăce să răstoarne cu tripla-i furcă lumea ca hăurile de gunoi, zădărînd planurile lui Dumnezeu. Spre nefericirea sa, Castanier mai păstra o nădejde. Astfel, deodată, într-o clipă, putu merge de la un pol la altul, așa cum păsărica zboară cu disperare dintr-o parte într-alta a coliviei ; dar, după ce făcu acest salt, ea și păsărica, văzu spații nemărginite. Avu despre

infinit o viziune care nu-i mai îngădui să-și înfățișeze lucrurile omenești așa cum le privesc ceilalți muritori. Smintiții care rîvnesc puterea demonului o judecă cu ideile lor de oameni, fără să prevadă că vor îmbrăca ideile demonului odată cu puterea lui, ci vor rămîne oameni și în mijlocul unor fapte care nu-i mai pot înțelege. Un Nerone inedit care ar visa să dea foc Parisului pentru distracția sa, așa cum se dă la teatru spectacolul fictiv al unui incendiu, nu bănuiește că Parisul va deveni pentru el ceea ce este pentru un călător grăbit furnicarul de pe marginea drumului. Științele fură pentru Castanier ceea ce este un scris cifrat pentru acela care-i cunoaște cheia. Regii, guvernele, îi făceau milă. Marea sa orgie fu așadar întrucîtva un jalnic adio stării sale de orn. Se simți în strîmtoare pe pămînt, căci infernala sa putere îl făcea să evite spectacolele creației, ale cărei cauze și efecte le întrevedea. Văzîndu-se înlăturat de la ceea ce oamenii au numit în toate limbajurile lor *cerul*, el nu se mai putea gîndi decît la cer. Înțelese atunci secătuirea lăuntrică zugrăvită pe chipul premergătorului său, măsură nemărginirea acelei priviri aprinsă de o speranță veșnic trădată, fu dogorit de setea care ardea sub acele buze însîngerate și de neliniștile unei veșnice lupte între două naturi mărite.

Mai putea fi un înger, se afla a fi demon. Se asemuia cu suava făptură încătușată de farmecele unui vrăjitor într-un trup sluțit, și care, țintuită sub clopotul unui pact, avea nevoie de voința aproapelui spre a sparge un înveliș scîrbavnic.

După cum omul cu adevărat mare caută cu atît mai mult foc infinitul simțămîntului într-o inimă de femeie, după o dezamăgire, tot astfel Castanier se trezi deodată sub povara unei singure idei, idee care era, poate, cheia lumilor superioare. Numai prin faptul că renunțase la veșnicia lui întru Domnul, nu se mai gîndea decît la viitorul celor care se închină și cred. Cînd, scuturîndu-se de orgia în care își luă în stăpînire puterea, simți strînsoarea acestui simțămînt, cunoscu caznele pe care poezii sacri, apostolii

și marii profeți ai credinței le-au zugrăvit în atît de gigantice grăiri.

Prins în cangea de foc al cărui tăiș îi sfredelea măruntaiele, alergă la Melmoth spre a vedea ce se întîmplă cu predecesorul său.

Englezul locuia în strada Férou, în apropiere de Saint-Sulpice, într-un hotel întunecos, posomorit, umed și rece. Această stradă deschisă spre miază-noapte ca toate care cad perpendicular pe malul stîng al Senei, e una din cele mai triste străzi din Paris, și caracterul său înrîurește asupra caselor dimprejur. Cînd Castanier se află pe pragul ușii, o văzu drapată în negru, bolta era deasemeni cernită. Sub acea boltă scînteiau făcliile unui catafalc. Un cenotaf se afla înălțat, vegheat de o parte și de alta de cîte un preot.

— Nu-i nevoie să întrebăm pe domnul de ce a venit! vorbi către Castanier o portăreasă bătrînă; prea semănați leit cu bietul răposat, drăguțul. Dacă, așa cum se vede, sînteți fratele lui, ați sosit prea tîrziu ca să vă luați rămas bun. Sărmanul domn a murit alaltăieri noaptea.

— Cum i-a fost moartea? întrebă Castanier pe unul din preoți.

--- Fie-vă sufletul în pace! îi răspunse bătrînul preot ridicînd un colț din lințoliul cernit care acoperea catafalcul.

Castanier privind mai cercetător la preot, văzu un chip din acelea pe care credința le face sublime și prin porii cărora sufletul pare a-și lua zborul ca să-i lumineze pe cei rămași și să-i încălzească cu simțămîntul unei veșnice milostenii. Omul acesta era duhovnicul lui Sir John Melmoth.

— Domnul, fratele dumneavoastră, zise mai departe preotul, a avut un sfîrșit vrednic de invidiat și care fără îndoială i-a bucurat pe îngeri. Știți cîtă bucurie împrăstie în ceruri căința unui suflet rătăcit! Lacrimile sale de pocăință stoarse de iertarea Celui de sus, au curs într-una, numai moartea le-a putut opri. Sfîntul Duh pogorîse în el. Vorbele lui fierbinți și pătrunzătoare au fost vrednice de regele-profet.

Dacă niciodată, de-a lungul vieții, nu mi-a fost dat s-aud mai cumplită spovedanie decât a acestui gențilom irlandez, tot astfel nicicând n-auzit-am rugăciuni mai pline de foc. Oricit de mari i-ar fi fost greșelile, pocăința l-a mîntuit într-o clipă. Dreapta Domnului s-a întins vădit asupra-i, căci nu se mai asemuia cu el însuși, atît de dumnezeeste de frumos se făcuse. Ochii lui, așa de aspri, s-au îmblînzit în plinsete; vocea sa, așa de tunătoare și care înfricoșa, a căpătat farmecul și blîndețea pe care-o îmbracă graiul celor umili. Întărea într-atît pe ascultători prin rostirile sale, încît cei atrași de priveliștea acestei morți creștinești cădeau în genunchi și-l ascultau lăudîndu-l pre Domnul, vorbind de mărețiile lui fără de sfîrșit și povestind despre faptele cerești. Dacă nu lasă nimic familiei, în schimb i-a dobîndit fără îndoială cel mai mare bun pe care-l pot poseda familiile, un suflet cu-cernic ce va veghea asupra domniilor-voastre toți și vă va îndrepta pe calea cea bună.

Aceste cuvinte avură un răsunset atît de covîrșitor în Castanier, încît ieși pe loc și se porni spre biserica Saint-Sulpice, împins de un fel de fatalitate; pocăința lui Melmoth îl cutremurase.

În vremea aceea, un om renumit prin elocința sa, ținea dimineata, în unele zile, predici care aveau ca scop să dovedească adevărurile religiei catolice tîneretului acestui veac, proclamat, de o voce nu mai puțin elocventă, indiferent în materie de credință. Predica trebuia să fie urmată de înmormîntarea irlandezului. Castanier sosi tocmai în momentul cînd predicatorul era gata să rezume, cu dulcea pietate, cu pătrunzătoarea rostire care l-au făcut ilustru, dovezile fericirii noastre de apoi. Fostul dragon, sub a cărui piele se strecurase diavolul, se găsea în condiții prielnice spre a primi în chip rodnic sămînța vorbelor divine comentate de preot. În adevăr, dacă este cumva un fenomen dovedit, acela nu-i oare fenomenul moral pe care poporul l-a denumit *credința cărbunarului*?

Puterea credinței se află în raport direct cu gradul de folosință a rațiunii. Oamenii simpli și soldații se prenumără printre aceștia. Cei care au pășit în viață

sub flamura instinctului sînt mult mai proprii a primi lumina decît cei la care spiritul și inima s-au vlăguit în subtilitățile lumii.

De la vîrsta de șaisprezece ani și pînă aproape de patruzeci, Castanier, om din Sud, urmasse drapelul francez. La început, simplu soldat de cavalerie, silît să se bată astăzi, cum s-a bătut ieri și cum se va bate mîine, trebuia să se gîndească la calul său înainte de a se gîndi la el. În timpul uceniciei ostășești, avusese deci puține ceasuri ca să cugete la viitorul omului. Mai tîrziu ofițer, se ocupase de soldații săi și fusese tîrît de pe un cîmp de luptă pe alt cîmp de luptă, fără să se fi gîndit vreodată dincolo de moarte. Viața ostășească cere puține idei. Oamenii incapabili să se ridice la acele înalte pătrunderi, care îmbrățișează interesele de la națiune la națiune, planurile de campanie, știința tacticianului și aceea a administratorului, aceia trăesc într-o stare de ignoranță asemuitoare cu a celui mai necioplit țaran din ținutul cel mai puțin înaintat din Franța. Dînșii merg înainte, ascultă pasiv de sufletul care le comandă, și ucid oamenii în calea lor, așa cum pădurarul doboară arborii într-o pădure. Ei trec neîncetat de la o stare violentă care cere desfășurarea forțelor fizice la o stare de repaos în timpul căreia își refac pierderile. Ei lovesc și beau, lovesc și mănîncă, lovesc și dorm, pentru a lovi și mai bine. În acest neogroit vârtej, calitățile minții se exercită puțin. Moralul rămîne în simplitatea lui firească. Cînd acești oameni, atît de energici pe cîmpul de luptă, se întorc în mijlocul civilizației, cea mai mare parte din cei rămași în gradele inferioare se vădesc fără idei dobîndite, fără facultăți, fără pricepere. De aceea s-a și uimit tînăra generație vîzînd pe acești bravi ai prea glorioaselor și temutelor noastre armate, tot atît de seci ca inteligență, cît niște băeți de prăvălie și naivi ca niște prunci. Un căpitan din fulgerătoarea gardă imperială, abia dacă-i în stare să țină chitanțierul unui registru. Cînd vechii soldați sînt astfel, sufletul lor, virgîn de raționament, ascultă de marile impulsii.

Crima săvîrșită de Castanier era un fapt din acelea care ridică atîtea probleme încît, pentru a o discuta,

moralistul ar fi cerut *diviziunea*, ca să folosim o expresie din limbajul parlamentar. Această crimă fusese dictată de pasiune, de una din acele vrăjitorii femeiești atât de crunt irezistibile, încît nici un bărbat n-ar mai putea spune: „Eu n-aș face niciodată așa ceva“, îndată ce o sirenă ar fi admisă în luptă și și-ar întinde mrejele. Cuvîntul de viață vie căzu deci într-o conștiință novice în adevărurile religioase pe care Revoluția franceză și viața ostășească îl făcuseră pe Castanier să le ia în seamă. Acest groaznic cuvînt: „*Vei fi fericit ori nefericit pentru veșnicie!*“ îl izbi cu atât mai năprasnic, cu cît îl obosiseră toate cele ale pămîntului, cu cît îl scuturaseră ca pe un arbore fără fructe și cu cît în atotputernicia nesațiilor sale, era de ajuns ca un singur punct de pe pămînt sau din cer să-i fie interzis, pentru ca tocmai de acela să se ocupe. Dacă ar fi îngăduit a compara lucruri atât de mari cu fleacurile sociale, Castanier s-ar asemui cu acei bancheri multimilionari cărora nimic nu le rezistă în societate, dar care, nefiind admiși în cercurile nobile, n-au alt gînd decît cum ar face să pătrundă pînă la ele, și socotesc ca nimic toate privilegiile sociale dobîndite, din moment ce le scapă unul singur. Omul acela mai puternic decît toți regii pămîntului la un loc, omul acela care putea, ca și Satan, să se ia la luptă cu însuși Dumnezeu, apăru rezemat de unul din stîlpii bisericii Saint-Sulpice, gîrbovit sub povara unui simțămînt, cufundat într-un cuget al viitorului, așa cum Melmoth însuși se adîncise.

— Ferice de el! exclamă Castanier. A murit cu certitudinea că merge în cer.

În acea clipă, cea mai mare schimbare se săvîrșise în ideile casierului. După ce fusese diavolul vreme de cîteva zile, nu mai era acum decît un om, imaginea prăbușirii primitive consfințită în toate cosmogoniile. Dar, redevenind mic prin formă, dobîndise un svîc de măreție, se avîntase în infinit. Puterea infernală îi dezvăluise puterea divină. Îi era sete de cer mai mult decît îi fusese foame de voluptățile pămîntești, atât de grabnic secătuite. Desfătările pe care le făgăduiește diavolul nu sînt decît cele ale pămîntului, cres-

cule, pe câtă vreme încântările cerești sînt fără de hotar. Acest om crezu în Dumnezeu. Cuvîntul ce-l încărca de comorile lumii nu mai însemna nimic pentru el, și acele comori îi părură tot atît de vrednice de dispreț ca pietricelele în ochii celor ce îndrăgesc diamantele; căci le vedea ca niște podoabe de sticlă alături de frumusețile veșnice ale vieții de dincolo. Pentru el, bunul născut din această sursă era blestemat.

Rămase cufundat într-un abis de tenebre și de gînduri lugubre ascultînd slujba făcută pentru Melmoth. *Dies irae*¹⁰ îl înspăimîntă. Înțelese în toată măreția lui, acest strigăt al sufletului pocăit care tresaltă înaintea maiestății divine. Fu deodată devorat de Sfîntul Duh, așa cum focul devorează paie. Lacrimi îi șuroiau din ochi.

— Sînteți o rudă a mortului? îl întrebă paracliserul.

— Succesorul lui, răspunse Castanier.

— Pentru sfintele slujbe! îi aminti ușierul datoria să-și plătească obolul.

— Nu, spuse casierul, care nu voi să dea bisericii arginții diavolului.

— Pentru săraci!

— Nu!

— Pentru reparațiile bisericii!

— Nu!

— Pentru capela Maicii Domnului!

— Nu.

— Pentru seminar!

— Nu.

Castanier ieși, spre a nu mai fi ținta atîtor priviri minioase ale credincioșilor din biserică.

— Pentru ce? își spuse contemplînd biserica pe dinafară; pentru ce or li zidit oamenii aceste catedrale uriașe pe care le-am văzut în oricare țară? Acest sentiment împărtășit de mulțimi în toate timpurile se sprijină neapărat pe *ceva*.

— Tu numești pe Dumnezeu *ceva*! îi strigă conștiința. Dumnezeu! Dumnezeu! Dumnezeu!...

Cuvîntul repetat de o voce lăuntrică îl strivea, dar fiorii teroarei fură potoliți de îndepărtatele melodii ale cîntării de o nespūsă dulceață, pe care o mai auzise cîndva în chip nedeslușit. Puse această armonie pe seama cîntărilor, uitîndu-se la ușile bisericii. Dar ațîntind urechea, băgă de seamă că sunetele îl impresurau din toate părțile ; cercetă din ochi piața, dar nu văzu nici un cîntăreț. Dacă această melodie îi vărsa în suflet poeziile azurii și îndepărtatele licăriri ale speranței, ea biciuia totodată și remușcările cîte zbuciumau acel om blestemat care porni să cutreiere Parisul în neștire, ca toți cei răpuși de o amară durere. Privea totul fără să vadă nimic, mergea la împlinire cum fac hoinarii, se oprea fără pricini, își vorbea lui însuși, și nici nu s-ar fi ferit în lături ca să se apere de lovitura unei scînduri sau de roata unei trăsuri. Pocăința îl mîna pe nesimțite la acel har care strivește inima în chip blind și în aceeași vreme teribil. Căpătă curînd în înfățișare, ca și Melmoth, ceva măreț dar distrat ; o rece expresie de tristețe, ca a omului în deznădejde dar și aviditatea gîfîindă ce-o dă speranța ; apoi, mai presus de toate, căzu pradă unui dezgust pentru toate bunurile de pe pămînt. Privirea lui spăimîntătoare de claritate, ascundea cele mai umile rugi. Suferea pe măsura puterii sale. Sufletul adinc frămîntat îi incovoia trupul, așa cum un vînt năprasnic culcă la pămînt brazi înalți. Intocmai ca predecesorul său, nu se putea opri să nu trăiască, căci nu voi să piară sub jugul gheenei.

Chinul lui ajunse de neîndurat.

În sfîrșit, într-o dimineață îi veni în minte că Melmoth, prea fericitul acum, îi propusese să-i ia locul, și că el primise ; deci că, fără îndoială, alți oameni ar putea să-l urmeze ; în sfîrșit, că într-o epocă a cărei fatală nepăsare în materie de religie era strigată sus și tare de epigonii întru elocință ai Părinților Bisericii, ușor avea să întîlnească un om care să se supună clauzelor acestui contract spre a-i stoarce toate profiturile.

— Există un loc unde se cotează cît fac regii, unde se drămuiesc noroadele, unde se hotărăsc sistemele

de guvernare, unde stăpînirile sînt aduse la măsura unei piese de o sută de bănuți, unde ideile, credințele sînt calculate în cifre, unde se scontează totul, unde pînă și Dumnezeu ia cu împrumut și dă garanție veniturile lui de suflete, căci papa își are și el acolo contul său deschis ! Dacă pot găsi un suflet de negociat, nu acolo e locul ?

Castanier porni voios la Bursă gîndind că ar putea să negocieze un suflet așa cum se comercializează niște rente de stat. Unui om obișnuit i-ar fi fost teamă să nu-și bată careva joc de el ; dar Castanier știa din experiență că totul e serios cînd omul e la aman. Asemeni osînditului ia moarte ce ar da crezare unui nebun dacă acesta i-ar spune că, rostind cuvinte anapoda, și-ar putea lua zborul prin gaura cheii, cel care suferă este lesne crezător și nu se desprinde de o idee decît după ce-a dat greș, ca ramura ce s-a rupt sub mîna înnotătorului. Pe la orele patru, Castanier își făcu apariția în grupurile care se formau după ce s-a închis cursul efectelor publice, și unde se negociau efectele particulare și afacerile pur comerciale. Era cunoscut de diferiți negustori și, prefăcîndu-se a căuta pe cineva, putea să tragă cu urechea la zvonurile care circulau pe seama oamenilor la mare ananghie.

— S-aștepți mult și bine, puiule, pînă ți-oi cumpăra eu *Claparon et C-ie* ! Au ieșit jumulite de tot din mîna unui băiat de la bancă, în plățile de azi dimineață ! spuse un faimos bancher în limbaju-i pe șleau. Dacă ai cumva, păstrează-le sănătos !

Acest Claparon se afla în curte, în aprinsă consfătuire cu un om cunoscut pentru sconturile lui cămătărești. Deîndată Castanier se îndreptă spre locul unde se găsea Claparon, negociator vestit pentru loviturile lui îndrăznețe care puteau tot așa de bine să-l ruineze, cît și să-l procopsească.

Cînd Claparon se trezi oprit de Castanier, neguțatorul de bani tocmai îl părăsise și speculatorului îi scăpase un gest de disperare.

— Ehej, Claparon ! Avem o sută de mii de franci de plătit la bancă, și iată ora patru ; lucru-i știut, și

nu mai avem răgaz să ne ticluim un mic faliment !
îi zise Castanier.

— Domnule !...

— Vorbește mai încet, reluă casierul. Ce-ai spune de o mică afacere care ți-ar aduce bani cu nemiluita ?

— Tot nu mi-ai plăti datoriile, căci nu cunosc afacere care să nu se ceară coaptă.

— Ba eu cunosc una care ți le-ar lichida într-o clipă, răspunse Castanier, dar te-ar obliga să...

— Să ce ?...

— Să-ți vinzi partea ta de rai. Nu-i o afacere ca oricare alta ? Doar sîntem cu toții acționari în marea întreprindere a veșniciei.

— Știi că ai putea să te trezești cu o pereche de palme ?... se infierbîntă Claparon. Nu ți-e oarecum să faci glume timpite pe scoteala unui om ajuns tinichea ?

— Eu vorbesc serios, răspunse Castanier scoțînd din buzunar un teanc de bancnote.

— Mai intii, spuse Claparon, nu mi-aș vinde sufletul diavolului pentru o nimica toată. Am nevoie de cinci sute de mii de franci, ca să intru în afacere...

— Nimeni nu se gîndește la tocmeală, i-o relează Castanier. Vei avea aur mai mult decît poate să încapă în beciurile băncii.

Îi întinse un maldăr de hîrtii care-l deciseră pe speculator.

— S-a făcut ! se învoi Claparon. Dar cum o luăm din loc ?

— Haidem colo, unde nu-i nimeni, răspunse Castanier, arătînd un ungher al curții.

Claparon și ispititorul său schimbară cîteva cuvinte, fiecare cu fața întoarsă spre perete. Nici unul din cei care-i observau nu ghici pricina acestei tănuiri, deși pe toți îi intrigase destul de viu bizareria gesturilor dintre cele două părți contractante. Cînd Castanier reveni, un freamăt de uimire străbătu mulțimea bursierilor. Ca în orice adunare de francezi, unde cea mai mărunță întîmplare distrage pe loc atenția, toate fețele se întoarseră spre cei doi bărbați care trezeau această

tunmoare, și nu văzură fără oarecare spaimă schimbarea petrecută în ei.

La bursă, fiecare se plimbă discutind, și toți cei care alcătuiesc mulțimea se recunosc curînd și se pîndesc, căci Bursa este ca o uriașă masă de buiotă ¹¹ unde cei abili știu să ghicească jocul și situația pungii cuiva, după fizionomie. Fiecare observase deci chipul lui Claparon și al lui Castanier. Acesta din urmă, ca și irlandezul, era nervos și puternic, ochii lui sclipeau, obrazul plin de vigoare. Fiecare se minunase de această figură teribilă din ultimul timp, întrebîndu-se de unde-o luase acest banal Castanier; dar Castanier, odăla despuiat de putere, apărea ofilit, brăzdat de cute, îmbătrînit, bicisnic. Cînd îl tirise la braț pe Claparon, era ca în prada unui acces de febră sau ca un theriaki ¹² în momentul exaltării pe care-l dă opiul, dar întorcîndu-se, se afla în starea de surpare ce urmează febrei și în timpul căreia bolnavii își dau sufletul, sau în năprasnica prăbușire pe care o pricinuiesc plăcerile nestăvilitе ale narcotismului. Spiritul infernal care-l ajutase să suporte marile-i orgii dispăruse; trupul lui se găsea singur, sleit, fără sprijin, fără apărare în fața asaltului remușcărilor și a poverii unei căinți adevărate.

Claparon, ale cărui neliniști le ghicise fiecare, reapăru dimpotrivă cu ochi scăpărători și purta pe față trufia lui Lucifer. Falimentul trecuse de pe un chip pe celălalt.

— Du-te și crapă în pace, moșulică! îi zise Claparon lui Castanier.

— Indură-te și trimite să mi-aducă o trăsură și un preot, pe vicarul de la Saint-Sulpice, se rugă fostul dragon așezîndu-se pe-o piatră.

Acest cuvînt „Un preot!“ fu auzit de mai mulți și stirni o zarvă batjocoritoare printre jucătorii la Bursă, cu toții oameni care, drept orice credință, se închină la un petec de hîrtie numit inscripție ce valorează, după ei, un domeniu. Catastiful de socoteli e Biblia lor.

— Mai am care timp să mă pocăiesc? gemu Castanier cu o voce jalnică care-l izbi pe Claparon.

O birjă ridică muribundul. Speculatorul merse în grabă să-și plătească efectele la Bancă. Impresia produsă de subita schimbare la față a acestor doi oameni se șterse în mulțime, așa cum brazda lăsată în urmă de o corabie se pierde în mare. O noutate de cea mai mare importanță trezi luarea aminte a oamenilor de bursă. La această oră cînd toate interesele sînt în joc, Moise chiar, dacă ar apărea cu cele două coarne luminoase, abia ar obține cîntea unui calambur și ar fi tăgăduit de oamenii ocupați să facă *reporturi*. După ce Claparon își plăti efectele, îl cuprinse frica. Fu convins de puterea sa, se întoarse la Bursă, și-și oferî tîrgul altor strîmtorați. Inscrierea pe catastiful iadului și drepturile legate de folosința acesteia, vorba unui notar pe care Claparon îl lăsă în locul său fură cumpărate cu șapte sute de mii de franci. Notarul vindu la rîndu-i tratatul cu diavolul pe cinci sute de mii de franci unui antreprenor de case, care se descotorosi de el pentru suma de o sută de mii de scuzi cedîndu-le unui negustor de ferărie ; iar acesta îl retrocedă pentru două sute de mii de franci unui lemnar. În sfîrșit, la ora cinci, nimeni nu mai credea în acest străniu contract și cumpărătorii lipseau fiindcă lipsea credința.

La ora cinci și jumătate deținătorul era un zugrav care slătea rezemat la ușa Bursei provizorii, instalată pe vremea aceea în strada Feydeau. Zugravul, cîm simplu, nu știa ce-i cu el ; „sînt așa un nu știu ce...” se destăinui el nevestei cînd se întoarse acasă.

Strada Feydeau este, cum bine știu hoinarii, una din acele străzi adorate de tineri care, neavînd o iubită, se cunună pentru moment cu orice femeie.

La primul etaj al unei case de cea mai burgheză decență, locuia una din acele delicioase făpturi pe care cerului i-a plăcut să le copleșească cu frumusețile cele mai rare și care, neputînd fi nici ducese nici regine, fiindcă sînt mai multe femei frumoase decît titluri și tronuri, se mulțumesc cu un agent de schimb sau cu un bancher cărora le dau fericirea cu preț fix. Această bună și frumoasă fată numită Euphrasie, era obiectul ardoarei unui copist peste măsură de ambițios. În

adevăr, al doilea copist al notarului Crottat, era îndrăgostit de acea femeie cum numai un tânăr de douăzeci și doi de ani poate fi îndrăgostit. Acest copist l-ar fi asasinat pe papa cu prea sfântul sinod cu tot, numai că să-și procure mizerabila sumă de o sută de ludovici, cerută de Euphrasie, pentru un șal care-i sucise capul și în schimbul căruia camerista i-o făgăduise copistului. Îndrăgostitul dădea tircoale pe sub ferestrele doamnei Euphrasie, așa cum urșii albi se rotesc în cușcă, la Jardin des Plantes. Avea mîna dreaptă trecută pe sub jiletcă în dreptul sinului stîng, voind să-și sfîșie inima, mulțumindu-se însă deocamdată să-și răsucescă elasticul de la bretele.

— Cum dracu să fac eu roșt de zece mii de franci ? își zicea. Să pun mîna pe suma care trebuie s-o înregistrezi pentru actul acela de vînzare ? Doamne Dumnezeule ! împrumutul meu îl va ruina oare pe cumpărător, un om de șapte ori milionar ?... Ei bine, da, mîine am să mă duc să-i cad în genunchi și să-i spun : „Domnule, v-am luat zece mii de franci, am douăzeci și doi de ani și o iubesc pe Euphrasie, asta-i toată povestea mea. Taică-meu e bogat, vă va rambursa, nu mă nenorociți ! N-ați avut niciodată douăzeci și doi de ani și o pasiune turbată ?” Dar vezi că afurisiții de bogătași sînt fără inimă ! Ar fi în stare să mă dea pe mîna procurorului în loc să se înduioșeze. Al naibii să fie ! Dacă ar putea omul să-și vîndă sufletul diavolului ! Numai că nu există nici Dumnezeu nici diavol, astea-s numai niște prostii, nu le întilnești decît în cărțile cu basme sau la babe. Ce-i de făcut ?

— Dacă vrei să-ți vinzi sufletul diavolului, îi spuse zugravul în fața căruia copistul scăpase aceste cuvinte, vei avea cei zece mii de franci.

-- O voi avea deci pe Euphrasie ! se bucură copistul, căzînd la învoială cu tîrgul propus de diavol care luase chipul unui zugrav.

Odată pactul consumat, turbatul copist alergă să cumpere șalul, urcă la doamna Euphrasie ; și, cum intrase diavolul în el, rămase la iubită douăsprezece zile încheiate, fără să se clintească, mîncîndu-și fript paradisul, cu gîndul doar la dragoste și la orgiile ei,

sub care se îneca amintirea iadului și a privilegiilor sale.

Uriașa putere cucerită de irlandez, fiul preacucernicului Mathurin ¹³, se pierde în chipul acesta.

Le-a fost peste putință unor orientaliști, unor mistici și unor arheologi preocupați de aceste lucruri să constate istoricește metoda de a evoca pe demon. Și iată de ce !

În a treisprezecea zi a nunții sale turbate, sărmanul copist zăcea pe mindir la patronul său, într-un cucurig din strada Saint-Honoré. Rușinea, această stupidă zeiță ce nu cutează a se privi, puse stăpânire pe tânărul nostru care căzuse la pat. Voi să se oblojească singur și greși doza, luînd o porție curativă, isprava geniului unui personaj bine cunoscut pe zidurile Parisului. Copistul crăpă deci sub trăsnetul argintului viu și cadavrul său se înnegri ca spinarea de cîrțiță. Un diavol își virise coada fără indoială acolo, dar care anume ? Să fi fost Astaroth ?

— Acest tânăr vrednic de toată stima a fost dus în planeta lui Mercurius, glăsui primul copist către un demonolog german venit să se intereseze asupra chestiunii.

— Aș zice la fel, răspunse germanul.

— Ah !

— Da, domnule, reluă germanul, această opinie se potrivește cu vorbele lui Iacob Boehm ¹⁴, în cea de a patruzeci și opta prelegere a sa despre *Tripla viață a omului*, unde stă scris că *dacă Dumnezeu a creat toate lucrurile prin FIAT, acest FIAT este secreta matrice care cuprinde și animă natura alcătuită de spiritul născut din Mercur și Dumnezeu.*

— Cum spuneți, Domnule ?

Germanul repetă fraza.

— Nu cunoaștem, răspunseră copişti.

— FIAT !... rosti un copist, *fiat lux* ¹⁵ !

— Vă puteți convinge de adevărul acestui citat, reluă germanul, citind fraza de la pagina șaptezeci și cinci a tratatului despre *Tripla viață a omului*, tipărit în 1809, la Domnul Mignaret, și tradus de un filozof, mare admirator al ilustrului cizmar.

— Aaa ! era cizmar ! făcu primul copist. Ia te uită dumneala !

— In Prusia ! răspunse germanul.

— Lucra pentru rege ? întrebă un neclioplit de copist al doilea.

— Făcea mai bine să-și pună ținte la fraze, zise un al treilea.

— Acest om e piramidal ! exclamă al patrulea copist, arătându-l pe german.

Cu toate că era un demonolog de mîna întîia, străinul nu știa ce diavoli afurisiți sint copişti ; plecă deci, fără să priceapă o iotă din glumele lor, convins că acești tineri îl găseau pe Boehm un geniu piramidai.

— Se știe carte in Franța ! își spuse el.

Paris, 6 mai 1835.

APENDICE

Notă la prima ediție din
MELMOTH IMPACAT

1835

Această povestire, ca să folosim expresia la modă sub care au fost adunate toate operele autorului de orice natură ar fi ele, această povestire este aproape de neînțeles pentru acei care nu cunosc romanul prea cucernicului Mathurin, preot irlandez, intitulat *Melmoth sau omul rătăcitor* tradus de D. Cohen. Acest roman porcede din ideea-mamă căreia îi datorăm și drama lui Faust, și din care lordul Byron și-a croit mai târziu Manfred; opera lui Mathurin nu e mai prejos de a lui Goethe, și se sprijină pe o idee de căpetenie mai dramatică poate prin aceea că, la Mathurin, oboseala, dezgustul sentimentelor umane preexistă și că interesul pornește dintr-o clauză în pact care-i lasă o porțiță de scăpare celui vîndut Satanei. Mintuirea lui mai e cu puțință dacă găsește un *locșitor*, cuvînt tehnic care traduce pe scurt înțelesul acestui articol secret al pactului Melmoth își petrece viața și-și folosește puterea pentru a țîri pe oameni în cele mai spăimîntătoare pacoste, fără a întîlni un om care să vrea să-și schimbe starea sa cu a ispitorului. Mathurin a dat dovadă de bun simț, neaducîndu-și eroul la Paris; dar e ciudat că acest semi-demon nu știe să se ducă acolo unde ar fi găsit pentru un ispitor

o mie de ispitiți care să-i fi preluat puterea. Este și mai straniu că nu l-a arătat pe Melmoth încercînd să obțină prin binefaceri ceea ce i se refuza tiraniei. Astfel, opera autorului irlandez este defectuoasă în mai multe puncte, deși surprinzătoare prin amănunte.

Această notă va ajuta desigur la înțelegerea nuvelei citite

NOTE

CAUTAREA ABSOLUTULUI

1 *Douai* — oraș francez din regiunea Flandrei, nu departe de Lille și de granița belgiană; odinioară, prin Flandra se înțelegea un ținut larg făcând parte atât din Franța, cât și din Belgia de azi; de aceea se și vorbește în roman, în altă parte, de „cele două Flandre”; orașul e așezat pe riul Scarpe, de care de asemenea se vorbește în roman.

2 *Michel-Angelo, Bianca Capello, domnișoara de la Vallière, Beethoven, Paganini* — considerându-i apropiați prin pasiune, Balzac pune alături favorite celebre (Bianca Capello, devenită soția lui Francesco dei Medici; domnișoara de la Vallière, una din primele favorite ale lui Ludovic al XIV-lea) cu mari creatori în arta plastică și în muzică.

3 *Farniente* — în limba italiană, „nu face nimic”.

4 *Hansă* — în Evul Mediu, asociație comercială între unele orașe europene.

5 *Carol-Quintul* — rege al Spaniei și împărat al Germaniei (1500—1558); printre nenumăratele sale domenii, se afla și Flandra, ai cărei locuitori nu încetau să lupte pentru independența lor.

6 *Filip al II-lea* — fiu al lui Carol Quintul, rege al Spaniei și al Țărilor de Jos, a dus o politică de cotorpiri și de teroare,

ținjind după cucerirea Angliei și după tronul Franței. în Țările de Jos a întâlnit o rezistență pe care nu a putut-o înfringe.

7 *Gayant* — personaj legendar care a dat numele său serbărilor populare din orașul Douai; e un uriaș (gayant este forma dialectală a cuvîntului francez géant = uriaș) reprezentat printr-un manechin de nuiele, îmbrăcat în armură medievală și plimbat pe străzile orașului.

8 *Van-Huysium* — familie de artiști flamanzi din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea; unul din ei, Jan Van Huysium (1682-1749) a fost cel mai mare pictor de flori și fructe al școlii olandeze.

9 *Artevelde* (Jacques d') — fabricant de bere și consilier comunal din orașul Gand, căpetenie a flamanzilor răsculați împotriva împilării franceze, a pierit într-o răscoală (1295-1345).

10 *Tribunalul „des Parchons“* — în dreptul vechi, *parchon* sau *parçon* (din latinescul *pars* = parte) reprezintă dreptul copiilor față de averea tatălui lor, în cazul cînd acesta se recăsătorește.

11 *Biserica swedenborgiană* — adepții teozofului suedez Emmanuel Swedenborg (1688-1772) constituiau o grupare de vizionari mistici, a cărei influență crescuse în anii grei ai Restaurăției.

12 *Doamna Egmont, contele de Horn, prințul Arenberg, Helvetius* — reprezentanți ai unor familii de patrioți flamanzi sau spirite înaintate: *Doamna Egmont*, fiica mareșalului de Richelieu și soția contelui Casimir d'Egmont avea la Paris un salon cunoscut pentru opoziția sa față de Maupéou, cancelarul reacționar al lui Ludovic al XVI-lea; *contele de Horn* este desigur un descendent al celui din secolul al XVI-lea, care apăruse, împreună cu alți patrioți din familia Egmont, libertățile naționale flamande și fusese decapitat la Bruxelles din ordinul ducelui de Alba; — *prințul August de Arenberg*, născut și mort la Bruxelles (1753-1834) a fost prietenul lui Mirabeau și a participat la lupta pentru independență a Statelor Unite; — *Helvetius* (Claude-Adrien) este celebrul filozof iluminist francez (1715-1771), autorul lucrării *Despre spirit*, scrisă în sensul concepției senzualiste.

13 *principiile filozofice ale secolului al XVIII-lea* — erau întemeiate pe concepția materialistă despre lume, venind astfel în conflict cu biserica catolică și cu orice concepție mistico-idealistică.

14 *Cleopatra, Jeana de Napoli, Diana de Poitiers, domnișoara de La Vallière, doamna de Pompadour* — femei celebre pentru pasiunile pe care le-au provocat unor oameni importanți; astfel, *Cleopatra*, regina învinsă a Egiptului, a fost iubită succesiv de învingătorii ei, Cezar și Antoniu; *Diana de Poitiers*, deși mult mai în vârstă decât regele Henric al II-lea, a fost totdeauna preferata acestuia; *domnișoara de La Vallière*, care era șchioapă, a fost una din marile iubiri ale lui Ludovic al XIV-lea, iar *doamna de Pompadour*, ruda unui lacheu, a rămas până la moartea ei, deși bolnavă și îmbătrinită, prietenă de predilecție a lui Ludovic al XV-lea.

15 *Henric al VIII-lea* — rege al Angliei (1491—1547); a fost însurat de șase ori; pe două din nevestele sale le-a trimis pe eșafod, unde au fost decapitate cu seceră.

16 *ducat* — monedă de aur, bătută pentru prima dată la Veneția (*ducato*), în secolul al XIII-lea; valoarea 10-12 franci.

17 *Rubens, Raysdael, Van Dyck, Terburg, Gérard Dow, Téniers, Mieris, Paul Potter, Wouwermans, Rembrandt, Hobbema, Cranach, Holbein*, celebri pictori și gravori flamanzi, olandezi și germani, din secolele al XVI-lea și al XVII-lea

18 *piatră filozofală* — piatră căutată — și negăsită — de alchimistii medievali, care îi atribuiau proprietatea de a schimba orice metal în aur.

19 *Fourcroy, Lavoisier, Chaptal, Nollet, Rouelle, Berthollet, Gay-Lussac, Spallanzani, Leuwenhoeck, Galvani, Volta* — nume nu numai de chimiști celebri ai epocii (secolul al XVIII-lea — începutul secolului al XIX-lea) — dar și de fizicieni și chiar de naturaliști; — astfel: *Fourcroy* (Antoine-François de), chimist francez (1755-1809), care a participat și la organizarea învățămîntului secundar și superior în Franța de după Revoluție, — *Chaptal* (Jean-Antoine), chimist francez, inventator al unor procedee de vopsire, precum și de preparare a cimentului și a albastrului (1756-1832); a fost și ministru sub Napoleon I;

Nollet (Jean-Antoine), fizician francez (1700-1770); a descoperit andosmoza; *Rouelle* (Guillaume-François), chimist francez (1703-1770); *Berthollet* (Claude-Louis), chimist francez, descoperitor al proprietăților decolorante ale clorului; purificatoare ale cărbunelui în apă etc. (1748—1822); — *Gay-Lussac* (Joseph-Louis) fizician și chimist francez (1778-1850) a descoperit, printre altele, faimoasa lege a dilatării gazelor, care-i poartă numele; — *Spallanzani* (Lazaro), naturalist italian; a studiat circulația singelui, digestia etc (1729-1799); *Leuwenhoeck* (Antoine), naturalist olandez (1622-1723) a completat descoperirea lui Harway asupra circulației singelui; — *Galvani* (Ludovico), fizician și medic italian; a descoperit electricitatea animalelor (1737-1798); *Volta* (Alessandra) fizician italian, inventatorul pilei electrice cu același nume (1745-1827).

20 *Palissy* (Bernard) — ceramist, savant, mineralog chimist și scriitor din vremea Renașterii franceze; pentru a-și face experiențele de artist-ceramist, și-a ars mobilele și podeaua casei; a murit la Bastilia, victimă a persecuțiilor religioase (1510-1583).

21 *„acum mobilele se fabrică în stil grec* — în timpul imperiului lui Napoleon I neo-clasicismul la modă se extinsese și la stilul mobilelor, care aveau acum picioare drepte și ornamente severe.

22 *fiorin* (sau florin), monedă la început italiană (florino) cu valoare diferită, după țări.

23 *prima soție a lui Napoleon* — a fost Joséphine Tascher de la Pagerie, căsătorită mai întâi cu viconte de Beauharnais, mort pe eșafod în 1794, generalul Bonaparte a luat-o de soție în 1796, a făcut-o împărăteasă în 1804 și s-a despărțit de ea în 1809, pentru a se încuscri cu împăratul Austriei; era cunoscută pentru grija cu care își puneă în valoare frumusețea.

24 *Polonia fiind ca și moartă* — între 1772 și 1795, a fost de trei ori desmembrată între autocrațiile vecine; în 1795, cu toată bravura lui Kosciuszko, s-ar fi putut crede că nu mai există ca națiune; o serie de revoluții (1830-1863) au dovedit însă că Polonia nu murise.

25 *Cărbunele...* pus pe limba lui *Isaia* — în cartea profetului *Isaia*, cap. IV, se vorbește, în adevăr, de cărbunele trimis de Dumnezeu, printr-un serafim, lui *Isaia*, pentru a-i purifica acestuia gura și spusele.

26 *Linné* (Charles de) — naturalist suedez, autor al unui sistem universal de calcificare a plantelor (1707—1778).

27 *Marele Ternar* sau Trismegistul — termeni din științele oculte valorificând importanța numărului 3; în mitologie, epitetul de trismegist (de 3 ori foarte mare) era dat zeului egiptean *Toth*, considerat ca inventator al artelor și lui *Hermes* (*Mercur*), zeul negoțului.

28 *Stahl, Becher, Paracelsius, Agrippa* — *Stahl* (George-Ernest), medic german, (1660-1734), autorul sistemului numit animism, după care viața materială și intelectuală s-ar datori sufletului; *Becher* (Johann-Ioachim), chimist germ. (1625-1682); *Paracelsius*, alchimist și medic elvețian, părintele medicinei ermetice (1493-1541); *Agrippa von Nettesheim*, medic și cabalist german (1486-1533).

29 *Berezina* — râu din Rusia, pe care l-a avut de trecut, cu mari greutăți, armata învinsă a lui Napoleon I, la sfârșitul lui noiembrie 1812; trecerea Berezinei a fost unul din episoadele cele mai tragice ale înfringerii armatelor cوتropitoare franceze.

30 *Doamna de Maintenon în fața lui Ludovic al XIV-lea* — *Françoise d'Aubigné*, mai târziu marchiza de *Maintenon*, a fost mai întâi guvernanta copiilor regali (cei ai lui Ludovic al XIV-lea și ai doamnei de *Montespan*) și apoi favorita și soția morganatică a regelui pe care l-a îndoctrinat în catolicism.

31 *Comedii ca ambasada regelui Siamului sau a șahului Persiei* — primirea ambasadurilor care veneau din țări depărtate constituia, la curtea lui Ludovic al XIV-lea, mai ales către sfârșitul domniei lui, adevărate reprezentații pline de fast; astfel, la 19 februarie 1715, *Mehmet Riza Beg*, ambasador persan, a fost primit în galeria oglinzilor de la *Versailles* de către curteni acoperiți de bijuterii; regele însuși purta — pare-se — perle și diamante în valoare de peste 12 milioane de livre și era încovoiat sub greutatea lor.

32 „*Appétits*” — plante ingrediente cum ar fi ceapa, usturoiul, pătrunjelul care se pune pe tartina unsă cu unt, pentru a-i da gust; cuvîntul se mai poate aplica și altor ingrediente, ca scrumbie afumată etc.

33 *dominican* — călugăr predicator, din ordinul cu același nume fondat la Toulouse, în anul 1215, de sfîntul Dominic; acest ordin a fost suprimat în 1792; el avea să fie restabilit de Lacordaire în prima jumătate a secolului al XIX-lea.

34 *după cucerirea Belgiei* — între 1795 și 1815, Belgia — pînă atunci stăpînită de Austria — s-a aflat sub dominația franceză; în 1815 a fost alipită la Olanda; revoluția din 1830 i-a adus independența.

35 *domnișoara Bourignon* — Antoinette Bourignon (1616—1680) a fost o mistică vizionară, care se pretindea inspirată de Dumnezeu pentru a restabili puritatea primitivă a Evangheliei; ulterior, fiind expulzată din Franța, ea a predicat fătîș Reforma.

36 *Scriitorii iluminați și quietiști* — iluminații erau o sectă de mistici vizionari; quietiștii erau și ei mistici și pretindeau că perfecția creștină stă în extazul religios inactiv (latinescul *quies* = repaus); șeful lor cel mai cunoscut a fost preotul spaniol Molinos, care a trăit în secolul al XVII-lea

37 *Fénelon și doamna Guyon* — scriitorul francez Fénelon și mistica doamnă Guyon au adoptat, la un moment dat, doctrina quietistă (v. mai sus) lucru pentru care lucrările lor au fost cenzurate de papă (1699).

38 *Guido* — pictor italian, cunoscut prin expresivitatea coloritului (1575—1642).

39 *războiul celor o sută de zile* — războiul purtat de Napoleon I în perioada dintre 20 martie 1815, cînd s-a întors din insula Elba, și 22 iunie 1815, data abdicării lui definitive, în urma înfrîngerii din Belgia, de la Waterloo

40 *Registrul cel mare* — „le grand livre” este evidența creditorilor Statului; a cumpăra rente de stat, echivalează deci cu „a se înscrie în registrul cel mare”.

41 *Hainaut* — nume al unei provincii din Belgia, ca și al uneia din Franța de altădată

42 *scuzi* — traduce cuvîntul francez *écus* = veche monedă de argint, valorînd în mod obișnuit cam 3 franci.

43 *Sterne* (Laurence) — scriitor englez, foarte apreciat de Balzac; este creatorul romanului umoristic și a lăsat un spiritual „voiaj sentimental“ (1713—1768).

44 *Talma* (François-Joseph) — actor tragic celebru din vremea lui Napoleon, care-l aprecia în mod deosebit; cunoscut mai ales pentru a fi combătut emfaza și neadevărurile istorice în tragediile pe care le juca.

45 *odraslele lui Sofocle*, — poetul grec Sofocle (497—406 î.e.n.), autorul celebrelor tragedii, a avut mai mulți copii din două căsătorii; neînțelegîndu-se între ei, acești copii au creat dificultăți bătrînului lor tată, pe care au încercat chiar să-l pună sub interdicție.

46 *Vae victis* — în limba latină: Vai de cei învinși! — cuvinte adresate romanilor învinși de către conducătorul gal Brennus, în momentul cînd a aruncat și sabia sa în balanța cu care se cîntărea aurul destinat răscumpărării Romei, aur pe care galii îl pretindeau pentru a se retrage.

MOȘ GORIOT

1 *intra muros, extra muros* — în limba latină: înlăuntrul sau în afara cetății; aici, a Parisului.

2 *O asemenea scenă* — Balzac numește „scenă“ orice roman al său sau orice povestire, după expresia folosită de ziarele vremii: „scene de moravuri“.

3 *idolul de la Jaggernat* — la Jaggernat (sau Djaggernat), localitate din India, unde aveau loc serbări religioase, în cursul cărora statuia zeului cetății era plimbată pe un car enorm prin mijlocul pelerinilor.

4 *All is true* — în limba engleză: totul e adevărat.

5 *cele mai de seamă scene din Télémaque* — în romanul mitologic al lui Fénelon, *Aventurile lui Télémaque* (1699), sînt povestite încercările prin care trece tînărul Telemac, fiul lui Ulise, încercări care-l instruiesc și-l oțlesc; cu aceeași ocazie, autorul face o critică indirectă a domniei lui Ludovic al XIV-lea.

6 *farfuriu... fabricate la Tournai* — Tournai (sau Tournay), oraș din Belgia, era celebru încă din secolul al XVIII-lea pentru manufacturile sale de faianțe și porțelanuri, care scoteau în serie și farfurii ieftine.

7 *lămpi Argand* — lămpi de petrol cu fitil rotund și cu coș de sticlă suprimînd fumul, invenție a fizicianului Aimé Argand (1755—1803).

8 *Pichegru (Charles)* — general francez din timpul Convențiunii, care, din carierism, a trădat republica; împreună cu vendeeanul Georges Cadoudal a conspirat împotriva lui Bonaparte; arestat și încarcerat, s-a sinucis în închisoare. Fiind gata să-i vîdă pe Pichegru și pe Georges Cadoudal, doamna Vauquer e mai oportunistă și mai cinică decît amîndoi.

9 *comisar-ordonator din vremea Republicii* — însărcinat cu minuirea fondurilor.

10 *Salpêtrière* — spital de boli nervoase și azil de bătrîne, la Paris

11 *rasa fiilor lui Iafet* — după Biblie, Iafet, al treilea fiu al lui Noe, ar fi strămoșul diverselor ramuri ale familiei indo-germanice.

12 *Ratoni și Bertranzi* — în fabula lui La Fontaine: *Maimuța și pisica*, cea dintîi — Bertrand — e slujită de cea de-a doua — Raton — care-i scoate castanele din foc.

13 *Gloria* — cafea îndulcită sau ceai dulce, amestecate cu mult alcool.

14 *pătura* — cal de bătaie, topor de oase.

15 *ludovici* — monede vechi de aur, valorind cam 20 de franci.

16 *mărci* — unități de măsură (cam 250 gr.) pentru cîntărit obiecte de aur sau argint.

17 *Macuba* — tutun fin de Martinica.

18 *Choisy, Soisy, Gentilly* — Choisy-le-roi, Soisy-sous-Montmorency și Gentilly sînt localități pitorești în apropierea Parisului.

19 *Eldorado* — țară imaginară, plină de aur, pe care un explorator spaniol din secolul al XVI-lea pretindea că a descoperit-o în America de Sud.

20 *Marais* — vechi cartier al Parisului cu palate celebre ale aristocrației.

21 *cassis* — lichior de coacăze negre

22 *Palais-Royal* — în grupul de clădiri numit astfel (fiindcă aici locuiseră la un moment dat vlăstare regale) erau de multă vreme adăpostite numeroase magazine și tripouri, care ocupau mai ales galeriile de la parterul construcției.

23 *emblema restaurantului Boeuf à la mode* — pe firma acestui celebru restaurant, apărea o vacă împodobită cu pălărie, cu pene și cu panglici, cu cercei și colier, avînd trunchiul înfășurat într-o eșarfă cu ciucuri.

24 *un slujbaş de la Museum* — de la Muzeul de Științe naturale.

25 *Collège de France* — instituție de învățămînt superior, datînd din 1530, în care se țin cursuri publice, fără obligația examenului

26 *joburgul Saint-Germain* — cartier din Paris locuit de nobilime.

27 *figurile ossianice* — eroii poemelor atribuite lui Ossian (bard scoțian din secolul al III-lea), se străvād printre cețuri și nori.

28 *la Bouffons* — la teatrul Bouffons (sau Italiens), numit așa fiindcă dădea spectacole de operă bufă, cu trupe italiene.

29 *Maulincourt, Ronquerolles...*, familia *Grandlieu* — personaje aristocratice din diverse romane ale lui Balzac.

30 *șoseaua d'Antin* — spre deosebire de foburgul St. Germain, șoseaua d'Antin era locuită de familii mai puțin nobile, dar bogate, în special de bancheri.

31 *un ah ! al sfântului Iosif* — e vorba, probabil, de o analogie cu sfortărea făcută de Iosif din Arimateia, discipol al lui Christos, care, conform legendei, l-a coborât de pe cruce și l-a înmormîntat pe învățătorul său.

32 *Gobseck* — cămătarul avar apare în mai multe povestiri ale lui Balzac; el este și protagonistul nuvelei cu același titlu (v. Balzac, *Opere*, I).

33 *Poirot, idemistul* — așa numit, fiindcă spunea mereu același lucru ca interlocutorul lui, repetînd cele auzite.

34 *diorama* — procedeu prin care erau prezentate imagini desenate pe o pînză supusă unei iluminări speciale, într-o cameră complet întunecată. Așa cum apare din numeroase romane ale lui Balzac a fost foarte impresionat de invenția dioramei

35 *panorama* — un mare tablou circular, întins pe zidurile unei rolonde și luminat de sus, în așa fel încît spectatorul, plasat în centru, avea impresia că se află pe o înălțime și că vede în jur o priveliște nesfîrșită.

36 *usque ad talones* — în limba latină: în călcîie.

37 *Etampes* — localitate în Franța, în Seine-et-Oise, ținut vestit pentru grînele sale.

38 *sistemul lui Gall* — născut în Germania, Fr. Joseph Gall (1758—1828) este întemeietorul frenologiei — știință azi perimată — după care caracterul omului și posibilitățile sale intelectuale puteau fi studiate pe baza conformației craniului.

39 *tilbury* — cabrioletă ușoară, astfel numită după numele inventatorului ei englez.

40 *Maxime avea cizme scumpe și curate...* — costumul masculin al epocii era completat cu cizme scurte, de piele mai mult sau mai puțin fină, necesare pe străzile pe atunci noroioase ale Parisului ; la baluri se purtau pantofi.

41 *Compania Indiilor* — cea franceză fusese înființată în 1719, prin fuzionarea Companiei Occidentului a lui Law cu Compania Indiilor orientale organizată de Colbert, ministrul lui Ludovic al XIV-lea. Aceste „companii” întreprindeau expediții colonialiste.

42 *Le Vengeur* (Răzbunătorul), *Warwick* — nume de corăbii.

43 *caro, non dubitare* — în limba italiană : iubitule, nu te îndoii.

44 *prezentată la curte...* — voind a face dovadă de bune intenții față de burghezie, regele „binevoia” să primească grupuri de fete bogate, care-i erau prezentate înaintea căsătoriei.

45 *ejusdem farinae* — în limba latină : din aceeași făină, de același soi.

46 *acest cetățean nouăzeci și trei... Buonaparte...* — ducesa de Langeais, care stâlcește voit numele lui Goriot pentru a-și arăta disprețul, îl numește și „cetățean nouăzeci și trei”, adică partizan al perioadei celei mai radicale a revoluției din 1789—1794 ; Napoleon, considerat și el ca plebeian, era numit de aristocrați Buonaparte, pentru a i se sublinia și originea corsicană.

47 *un fir al Ariadnei* — o călăuză, un mijloc de orientare ; mitologia povestește că Ariana sau Ariadna, fiica lui Minos, i-a dat lui Tezeu firul datorită căruia a putut ieși din Labirint, după ce a ucis Minotaurul

48 *ultima ratio mundi* — în limba latină : rațiunea supremă a lumii, argumentul decisiv.

49 *asimptote* — în geometrie, drepte situate astfel față de o curbă încît nu se pot întîlni niciodată

50 *părinte etern* — în franceză „père éternel” înseamnă și „Dumnezeu”.

51 *Sfântul Imperiu* — așa numitul „Sfânt Imperiu romano-germanic” a fost înființat în 962 de Otto cel Mare și a dăinuit pînă în 1806, cînd a dispărut prin abdicarea lui Francisc al II-lea, împărat al Austriei.

52 *ușoare... ușurate* — joc de cuvinte în original: *alléger* înseamnă „a ușura” și *alléger* „a micșora, a lua din volum”.

53 *Pompei și Herculenum* — localități romane acoperite de lava Vezuviului în anul 79, și parțial dezgropate începînd din secolul al XVIII-lea.

54 *două săculețe* — în prima jumătate a secolului al XIX-lea. banii circulau mai ales sub formă de monede de argint, așa încît erau transportați în săculețe; o sumă de 1500 de franci avea o greutate de vreo 7 kilograme.

55 *galioane* — vechi corăbii, care transportau în Spania argintul și aurul din minele din Mexic și din Peru.

56 *Un om de dincolo de Loara* — pentru francezi, un meridional.

57 *Sfîntu-Silvestru* — la catolici, ultima zi a anului, 31 decembrie.

58 *priviri... diogenice* — cinice, caustice, — în legătură cu Diogene, filozof grec (413—323 î.e.n.), care disprețuia convențiunile sociale; în *Pielea de șagri*, Balzac a utilizat și verbul format de el, „a diogeniza” (v. *Opere*, I, nota 134, pag. 621).

59 *Cellini* (Benvenuto) — sculptor, gravor și argintar italian (1500—1571); a lucrat mult la curtea regelui Franței, Francisc I.

60 *moșioara cit un castronaș* — jucîndu-se cu cuvintele, Balzac nu spune *terre* (moșie) ci *terrine* (castronaș)

61 *inițialele T. F.* — Travail Forcé = muncă silnică.

62 *Villèle*, în loc de Manuel — pe cînd Villèle (Joseph, conte de) era, sub Restaurație, șeful ultraregaliștilor, Manuel (Jacques-Antoine) era deputat liberal, opoziționist; a citi deci pe

buletin Villèle, în loc de Manuel, însemna a favoriza extrema dreaptă.

63 *pair al Franței* — membru al Camerei aristocratice, create în 1814, pentru a neutraliza camera deputaților ; „pair“-ii erau numiți de rege pe viață, cu oarecare schimbări. Camera „pair“-ilor a durat până la 1848.

64 *Aubry* — e vorba, probabil, de François Aubry (1750—1802), fost membru în Comitetul apărării publice, care a avut înalte funcțiuni militare și a sfârșit deportat la Cayenne.

65 *ergo* — în limba latină : așadar, deci.

66 *La Fayette* (Marie-Joseph, marchiz de) — generalul la Fayette (1757—1834) a luat parte la războiul de independență din America de nord ; deși în Franța, în timpul Restaurației, poziția lui de regalist liberal era echivocă și depășită, el rămăsese însă un fel de simbol al politicii de stînga ; dar un simbol inoperant ; de aceea Vautrin îl trece printre obiectele Muzeului de la Școala (Conservatorul) de artă și meserii.

67 *prințul... care... a împiedicat împărțirea Franței la congresul de la Viena* — e vorba de Talleyrand, prinț de Benevent, întrebuințat de toate regimurile și care, în adevăr, prin abilitatea lui diplomatică, a adus servicii Franței la Congresul de la Viena (1814). Vautrin judecă nu calitățile morale, ci efectele practice.

68 *Chérubin* — adolescentul care începe să cunoască iubirea, personaj din „Nunta lui Figaro“, de Beaumarchais

69 *Alceste* — în comedia lui Molière, *Mizantropul*, Alceste, personajul principal nu consimte la nici un compromis și nu face nici o concesie.

70 *Jenny Deans și tatăl ei din opera lui Walter Scott* — e vorba de romanul *Frumoasa fată din Perth*, al romancierului scoțian Walter Scott (1771—1832).

71 *Fodor și Pellegrini* — Fodor (Ioseph), violonist olandez (1752—1828), de reputație europeană, mort la Petersburg, unde se afla din 1794 ; *Pellegrini* (Felice), cîntăreț și compozitor italian (1774—1832). A cîntat cu succes în Italia, în Anglia

și mai ales la Paris, unde a fost numit profesor la conservator și unde a murit.

72 *Sfântul Hubert* — patronul vânătorilor, la catolici; e prăznuit în ziua de 3 noiembrie.

73 *whist* — joc de cărți, împrumutat din Anglia și care se joacă în patru (doi contra doi); în englezește, *whist* / înseamnă liniște!

74 *carionul orînduirii sociale* — mecanismul acestei orînduiri; „carillon“-ul unui ceasornic este mecanismul care-l face să vestească orele printr-un fragment muzical.

75 „*Veneția salvată*” — capodopera poetului dramatic englez Thomas Otway (1652—1685); piesa fusese reluată cu succes în Franța în vremea lui Balzac și-i produsese acestuia o impresie puternică; o citează și în alte romane (de exemplu în *Pielea de șagri*).

76 *marele lama din orice minister* — persoana care reprezintă autoritatea supremă din minister; la mongoli și la tibetani, *marele lama*, sau *dalailama*, este șeful suprem al religiei budiste.

77 *Califul din Bagdad* — operă comică reprezentată pentru prima dată la 1800 (muzica de Boieldieu, libretul de Saint-Just-Dancourt).

78 *deus ex machina* — în limba latină: „un zeu (coborît) cu mașina”, expresie evocînd întrebuițarea unui mijloc neobișnuit și neverosimil pentru a da unei piese (sau unei situații) un sfîrșit fericit.

79 *un om de marcă pentru că a fost marcat* — ocașii erau marcați, cum s-a văzut, cu inițialele T.F. (Travail forcé = muncă silnică).

80 *Hercule-Poznaș* — jocul de cuvinte la Balzac este următorul: pictorul vorbește de „Hercule-Farceur”, parodiînd numele celebrei statui „Hercule Farnèse”

81 *Venera de la Père-Lachaise* — Père Lachaise fiind unul din cimitirele Parisului, formula lui Vautrin nu e un compliment pentru domnișoara Michonneau.

82 *derivat de pară... între pară și brinză* — jocuri de cuvinte pe socoteala lui Poiret (în franceză poire = pară) ; între „pară și brinză” (brinza se mănîncă în Franța după fructe) înseamnă apropierea sfîrșitului mesei

83 *numele de Laffitte... de două ori ilustru* — Chateau-Laffitte, regiune unde se produc unele din cele mai bune vinuri de Bordeaux negru ; și Jacques Laffitte, bancher vestit în acea vreme : în 1830, devenise președinte al consiliului de miniștri.

84 *opera lui Atala de Chateaubriand* — incultura doamnei Vauquer se trădează și prin această confuzie între opera (Atala) și numele autorului ei, François-René de Chateaubriand (1768—1848). Figura ermitului (le Solitaire) din *Atala*, inspirase și piese de teatru ca „*Le Mont Sauvage*” (Muntele Sălbatic).

85 *plîngeam ca Magdalenele din Elodia* — în limba franceză, expresia familiară „pleurer comme une madeleine” înseamnă : a plînge cu hohote, cum plîngea Maria-Magdalena la picioarele lui Christos.

86 *Bernardin de Saint-Pierre* (Jacques-Henri) — scriitor francez (1737—1814), cunoscut mai ales pentru romanul sentimental *Paul și Virginia*.

87 *Col tempo* — în limba italiană : cu timpul, încetul cu încetul.

88 *Cîrna* — numele popular al morții, în Franța (*la camarde*).

89 *Quai des Orfèvres* — cheiul din Paris, unde se află clădirea prefecturii poliției.

90 *Trahit sua quemque voluptas* — aforism din Virgiliu (Egloge, II, 65) : „Fiecare se lasă dus de gusturile lui”.

91 *ca Marius pe ruinele Cartaginei* — Caius Marius, general roman (156—86 î.e.n.), fugind în fața rivalului său Sylla, a posit în locurile unde se ridica odinioară Cartagina ; dar nici aici nu și-a găsit liniștea, fiind urmărit de dușmani.

92 *sibila... de Michonneau* — tratînd-o de „sibilă” (profeteasă) pe domnișoara Michonneau, doamna Vauquer dovedește încă o dată fragilitatea culturii ei.

93 *domnișoara de La Vallière* — Louise de la Baume-Le Blanc, domnișoară de onoare a cumnatei regelui, a fost una din favoritele lui Ludovic al XIV-lea, care i-a dăruit domeniul La Vallière; ea s-a călugărit, când regele a trecut la altă favorită. Contele (nu ducele) de Vermandois a fost unul din fiii lor nelegitimi, recunoscut ulterior de rege, și făcut amiral la vârsta de cinci ani.

94 *la foc domol* — în Evul Mediu, arderea pe rug avea diverse grade de cruzime: la foc iute, bineînțeles, se murea mai repede decât la foc domol.

95 *ducesa de Montpensier* — verișoara lui Ludovic al XIV-lea, domnișoara de Montpensier, se îndrăgostise de Lauzun, don-juanul curții, de rang mult mai mic decât al ei; regele l-a trimis la închisoare.

96 *Niobe* — în mitologie, fiica lui Tantal și soția lui Amfion — regele Tebei — este simbolul mamei îndurerate; cei 14 copii ai ei (șapte fete și șapte băieți) au fost uciși de Apolo și Diana, copiii Latonei, deoarece Niobe glumise pe socoteala slabei fecundități a acesteia; înmărmurită de durere, Niobe a fost transformată în stîncă.

97 *Antinous* — tînăr sclav de o frumusețe răpitoare, devenit favoritul împăratului roman Adrian.

98 *berlina* — trăsură mare și decapotabilă, așa numită fiindcă fusese construită mai întîi la Berlin.

99 *Juvenal* — poet latin (42—125) autor de satire viguroase acuzatoare împotriva viciilor bogătaşilor romani.

100 *sinapism* — compresă din făină de muștar și apă fierbinte.

101 *moxe* — mici conuri de fitil îmbibat în substanțe inflamabile, servind la cauterizarea pielii în anumite boli (sciatică, paralizie etc.); procedeul nu mai e azi întrebuințat.

1 *Marais* — vechi cartier al Parisului.

2 *Montecuculli (Raymond, conte de)* — general austriac, născut la Montecuculli (1609—1681), a luptat cu mareșalul francez Turenne (1611—1675). Turenne învingător pe numeroase cimpuri de bătaie, era gata să-l învingă și pe Montecuculli, cînd a fost omorît de o ghiulea, la Salzbach.

3 *...de la 1815 încoace a înlocuit principiul onoare cu principiul bani* — Balzac numește deseori astfel, opunîndu-le, regimul feudal și regimul capitalist, care începe după revoluția din 1789—94 și care se dezvoltă chiar în vremea Restaurației (1815—1830). Denunțator aprig al societății bazate pe „principiul bani”. Balzac, neputînd avea o viziune istorică clară a viitorului, regreta, de multe ori, dispariția „principiului onoare”.

4 *lampă Carcel* — lampă metalică, inventată pe la 1800 de muncitorul ceasornicar francez Bertrand-Guillaume Carcel (1750—1812).

5 *retragerea de la Moscova* — faimoasa înfrîngere a armatelor lui Napoleon I în Rusia, în 1812.

6 *Werbrust... domnii Du Tillet și compania* — personaje care apar în alte povestiri ale lui Balzac. Werbrust e citat ca un cămătar vestit (v. Gobseck), iar Du Tillet își desfășoară activitate de bancher fără scrupule în *César Birotteau*, *Iluzii pierdute*, *O fiică a Evei*, *Verișoara Bette* etc.

7 *...creditorii, care vor pune un P deasupra* — vor trece, adică, la pierderi datoriile lui Castanier.

8 *formica leo* — furnica-leu, specie de insecte; larvele lor se hrănesc cu furnici.

9 *Baltazar la ultimul-i festin* — în cartea profetului Daniel, se povestește că fiul ultimului rege al Babilonului, Baltazar, ale cărui orgii se țineau lanț, a văzut apărînd, la ultima din ele, o mină, care a scris pe perete cuvintele: *mane, tekel, fares* (socotit, cîntărit, împărțit), cuvinte care îi anunțau lui Bal-

tazar că purtarea lui fusese cîntărită și că regatul îi va fi împărțit.

10 *Dies irae* — în limba latină : Ziua miniei, primele cuvinte ale unui imn catolic de înmormîntare.

11 *buiotă* — joc de cărți în patru.

12 *theriaki* — consumator de theriak, combinație opiacee foarte complicată.

13 *preacucernicul Mathurin* — irlandezul Mathurin, sau Maturin (1782—1824) este autorul romanului negru *Melmoth rădăcitorul*, publicat în 1820 și care, ca și alte romane de același gen, a avut mult succes în Franța Restaurației.

14 *Boehm* (Jacob) — Boehm sau Boehme a fost un teozof și mistic german (1575—1624).

15 *Fiat lux* — în limba latină : „Să se facă lumină”, cuvinte atribuite, în cartea genezei, spiritului creator.

CUPRINSUL

	<u>Pag.</u>
CĂUTAREA ABSOLUTULUI	5
MOȘ GORIOI	209
MELMOTH ÎMPĂCAT	493
<i>Note</i>	547

Responsabil de carte : D. Grigorescu
Tehnoredactor : I. Ionescu
Corector : I. Arsenie

*Dat la cules 24.07.57. Bun de tipar 24.09.57. Tiraaj 36.100+
40.50 ex. Hirtie semi vel. netă de 65 gr. m.p. Format
840×1080/59. Coli ed. 29,7. Coli de tipar 36,5. Ediția 1. Co-
manda 1814. A. nr. 02921. Pentru bibliotecile mici Indirele
de clasificare 5 A-32=R.*

Tiparul executat sub com. nr. 1178 la Combinatul Poligrafic
Casa Științei „I. V. STALIN”. București — R.P.R.

